

**ЭРҮҮ ШҮҮЛТИЙН ЭСРЭГ
ОЛОН УЛСЫН ЭРХ ЗҮЙН
ЭХ СУРВАЛЖ**

ГАРЧИГ

Нэг. Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын конвенц

Хоёр. Бүс нутгийн олон улсын конвенц

Гурав. Байцаан шийтгэх ажиллагааг эрхлэн гүйцэтгэж буй албан тушаалтнуудад тавигдах шаардлагыг тусгасан баримт бичгүүдийг

Дөрөв. Хавсралт

- Эрүүдэн шүүхийг эсэргүүцэх хорооноос гаргасан **ЕРӨНХИЙ ЗӨВЛӨМЖ 41**
- Хүний эрхийн төлөв байдлын ээлжит нэгдсэн хэлэлцүүлэг Монгол Улс дахь хүний эрхийн төлөв байдлын талаарх **ҮНДЭСНИЙ ИЛТГЭЛ (2009)**
- Монгол Улс дахь хүний эрхийн төлөв байдлын талаарх **ҮНДЭСНИЙ ИЛТГЭЛИЙГ ХЭЛЭЛЦЭЭД НҮБ-ЫН ХҮНИЙ ЭРХИЙН ЗӨВЛӨЛӨӨС ӨГСӨН ЗӨВЛӨМЖ**
- Монгол Улс дахь хүний эрхийн төлөв байдлын талаарх **ҮНДЭСНИЙ ИЛТГЭЛ (2015)**
- “Монгол Улс дахь хүний эрхийн хэрэгжилт” Монгол Улсын ТББ-дын форумын нэгдсэн илтгэл (2009)
 - Долоон сарын нэг ба хүний эрхийн зөрчил”
 - Сонгох, сонгогдох эрхийн хэрэгжилт
 - Монгол улс дахь хүн худалдаалах гэмт хэргийн талаарх тайлан
 - Монголын шилжин суурьшигсдын эрхийн төлөв байдал
 - Монголын цөөнхийн тайлан
 - Монгол улс дахь хүнсний эрхийн хэрэгжилт, төлөв байдлын тайлан
 - Байгаль орчин-уул уурхай - хүний эрхийн төлөв байдал
 - Монголын хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрх ашгийг хамгаалах төрийн бус байгууллагуудын The universal periodic review- д өргөн барих Хамтарсан илтгэл
- “Монгол Улс дахь хүний эрхийн хэрэгжилт” Монгол Улсын ТББ-дын форумын нэгдсэн илтгэл (2015)
 - Эрх зүйн шинэчлэл
 - Уул уурхай - Байгаль орчин - Хүний эрх
 - **Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн хэрэгжилт**
 - Хүнсний эрхийн хэрэгжилт Хдхв, дох-той хүмүүсийн эсрэг ялгаварлан гадуурхалт
 - Бүх хэлбэрийн ялгаварлан гадуурхалттай тэмцэх зөвлөмжийн хэрэгжилт
 - Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэхийн эсрэг конвенцийн хэрэгжилт, холбогдох гэрээ, конвенцийг соёрхон баталж, нэгдэн орох тухай зөвлөмжийн хэрэгжилт
 - **Байгаль орчны хэргийг шүүхээр шийдүүлэхэд тулгамддаг асуудлууд**
 - Үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөө
 - Бичил уурхай ба хүний эрх

- Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенцийн талаарх Монгол Улсын анхдугаар илтгэл
- Эрүүдэн шүүхийн эсрэг хорооноос Монгол Улсад өгсөн зөвлөмж
- Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенцийн талаарх Монгол Улсын хоёрдугаар илтгэл
- Манфрэд Новакийн тайлан

ЭРҮҮ ШҮҮЛТИЙН¹ ЭСРЭГ ОЛОН УЛСЫН ЭРХ ЗҮЙН ЭХ СУРВАЛЖ

НЭГ. НЭГДСЭН ҮНДЭСТНИЙ БАЙГУУЛЛАГЫН КОНВЕНЦҮҮД

Эрүү шүүлтийг судлахын тулд энэ асуудлын түүхийг ямар нэгэн хэмжээнд эрэгцүүлэн авч үзэх шаардлагатай. Учир нь хүн төрөлхтөний түүхийн явцад хэн нэгэн гэм буруутай үйлдэл хийсэн, эс хийсэн тохиолдолд бусдыг аль нэгэн байдлаар залхаан цээрлүүлэх, айлган сүрдүүлэх бүр амь насыг нь хүртэл егүүтгэхдээ эрүү шүүлтийн тодорхой нэгэн хэлбэрийг хэрэглэсэн баримтууд байдаг. Манай эриний өмнөх II зууны Румынаас үүдэлтэй гэж үздэг бөгөөд тэр үед зөвхөн доод ангийн боолуудад ихээр хэрэглэдэг² байжээ. Мөн түүнчлэн Румын, Египет, Жүүдүүдийн соёл иргэншлийн үед шүүн таслах үйл ажиллагааны нэг гол хэсэг нь эрүү шүүлт байсан гэсэн баримт байдаг. Тэд тухайн этгээдэд оногдуулсан ялыг хэрэгжүүлэхдээ цөлийн халуун наранд хатааж алах, галдан шатаах болон чулуугаар цохиж алах зэрэг аргуудыг³ хэрэглэн гүйцэтгэдэг байжээ. 1252-1816 оны үеийн каталоги сүмийн иргэний засаглалын байгууллагаас хараат бус сүмийн харьяалал бүхий онцгой шүүхийг байгуулсан бөгөөд энэ нь уг чанартаа тэрс үзэлтнүүдтэй тэмцэх зорилготой байсан ба шүүхийн үйл ажиллагаа нь эрүү шүүлт тулгахыг нотлох баримт гаргуулж авах нэн чухал эх сурвалж⁴ гэж үздэг байсан. Эрт дээр үеэс эрүү шүүлтийг судлаачид, эрдэмтэд нэг талаас нь сүсэг бишрэл, шашны гол хэрэглүүр хэмээн үзэж байсан бол одоо үед энэ нь хүний эрхийн ноцтой зөрчил, гэмт хэрэг хэмээн үзэн тайлбарлаж иржээ. 1613 онд Антон Праэториус⁵ гэгч Германы пастор лам эрүү шүүлтийг эсэргүүцсэн утга агуулга бүхий анхны номыг хэвлүүлж байжээ. Үүнээс хойш 180 гаруй жилийн дараа 1789 онд Францын “Хүний ба иргэний эрхийн Тунхаглал”, 1791 онд АНУ-ын “Хүний эрхийн тухай Үндсэн хуулийн нэмэлт”-үүд батлагдан гарсан ба энэ нь тухайн цаг үедээ нэн нөлөөтэй хүний эрхийн талаар гарсан баримт бичиг байсан бөгөөд анх удаа Үндсэн хуулийн хэмжээнд хүний эрхийг өргөмжилсөн бөгөөд өдгөө хүртэл мөн хуулийнхаа чухал хэсэг нь болон мөрдөгдөж⁶ байгаа талаар гавьяат хуульч Б.Чимид цохон тэмдэглэсэн байдаг.

Дэлхийн II дайны дараа улс хоорондын харилцаанд хүч хэрэглэх бодлогоос нийтээрээ татгалзан олон улсын харилцааг төгөлдөржүүлэн хүн төрөлхтөний аюулгүй байдлыг хангахад олон улсын нэгдсэн байгууллага зайлшгүй хэрэгтэй гэдэг асуудлаар⁷ нөлөө бүхий том гүрнүүд санал нэгдсэний үр дүнд Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага байгуулагдсан билээ. Энэ байгууллагын гол зорилгын нэг нь дайны уршгаар олон сая хүний амь нас сүйрч хүний амьд явах эрхийг ноцтойгоор зөрчсөн, энгийн номхон ард иргэд болон цэргийн албан хаагч, олзлогсдод харгис хэрцгий аргаар эрүү шүүлт тулган амь насыг нь хөнөөсөн, эрэмдэг зэрэмдэг болгосон түүхэн сургамж дээр үндэслэн хүний эрх дундаа эрүү шүүлтээс ангид байх эрхийг олон улсын хэмжээнд анх удаа баталгаажуулсан явдал билээ.

Үүнээс хойш өнөөдрийг хүртэл олон улсын хэмжээнд бусдад эрүү шүүлт тулгаж харгис хэрцгийгээр нэр төрийг нь доромжлон харьцаж шийтгэх явдал дэлхийн улс орнуудад ямар нэгэн

¹ “Эрүү шүүлт” гэсэн нэр томъёог хэрэглэсэн үндэслэлээ диссертацийн энэ бүлгийн 3 дахь хэсэгт тайлбарласан.

² Peters, Edward. Torture. New York: Basil Blackwell Inc., 1985.

³ Catechism of the Catholic Church, 1033, Libreria Editrice Vaticana, (ISBN 0-89243-565-8), 1994

⁴ S.Narangerel, English-Mongolian jurisprudence dictionary, /inquisition/ 2005, Ulaanbaatar, p481

⁵ Anton Praetorius, 1560-1613 оны 12 дугаар сарын 6 хүртэл Германд амьдарч байсан, анх удаа эрүү шүүлтийг эсэргүүцсэн зохиолыг бичсэн. / www.anton-praetorius.de *Thorough Report about Sorcery and Sorcerers* /

⁶ Б.Чимид, Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал, УБ., 2002 он, 91 дэх тал

⁷ Д.Зүмбэрэлхам, Гэм буруугүйн презумпцийн зарчмыг Монгол улсын эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд хэрэгжүүлэх онол, практикийн зарим асуудал, докторын зэрэг горилсон бүтээл нэг сэдэвт зохиолын хураангуй, УБ., 2001 он, 25 дахь тал

хэмжээгээр байсаар байна. Энэ асуудалтай тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх зорилгоор эрүү шүүлт тулгах, хүнлэг бусаар харьцах арга ажиллагааг олон улсын эрх зүйгээр хориглосоор ирсэн.

Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал⁸, Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт⁹, Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг олон улсын конвенц¹⁰ зэрэг НҮБ-ын суурь болон бусад төрлийн олон баримт бичгүүдэд бусдыг эрүүдэн шүүх ажиллагааг шууд хориглосон заалтыг олноор оруулж баталсан. Үүний зэрэгцээгээр бүс нутгийн хүний эрхийн олон улсын гэрээ, баримт бичгүүдэд ч энэ асуудал мөн тусгалаа олсон байдаг. Хүний эрхийн тухай Америкийн улсуудын конвенц /1969 он/, Хүний болон улс төрийн эрхийн тухай Африкийн Харти /1981 он/ Хүний эрх, үндсэн эрх чөлөөг хамгаалах тухай Европын конвенц /1950 он/, Хүний эрхийн тухай Арабын конвенц /1994 он одоо болтол хүчин төгөлдөр болоогүй / зэрэг баримт бичгүүдэд эрүүдэн шүүх, хүнлэг бус харьцааг хориглосон.

Олон улсын хүмүүнлэгийн эрх зүй: -Олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомж /заримдаа “Зэвсэгт мөргөлдөөний үеийн хууль”, Дайны үеийн хууль” гэж нэрлэдэг/ нь эрүү шүүлт, харгислалаас сэргэмжлэх, зэвсэгт мөргөлдөөний үед хүмүүст учирч болзошгүй гай гамшгийг хязгаарлахад зориулсан зарчим, хэм хэмжээний бүрдэл юм. Үүнийг дайн тулаанд оролцоогүй эсвэл оролцохоо больсон өвчтэй, шархтай цэргүүд, дайны үеийн олзлоггод, хоригдлуудын эрхийг хамгаалах, бусдад эрүү шүүлт тулгахыг хориглох, зөрчилдөгч талуудын хоорондын дайн байлдааны үеийн үйл ажиллагааны арга барил, хэрэгсэлд хорио тавихад чиглэгдсэн заншлын эрх зүйн болон олон улсын гэрээнээс бүрдэх олон улсын эрх зүйн нэгэн хэсэг хэмээн тодорхойлдог.

Олон улсын хүмүүнлэгийн эрх зүйн хэм хэмжээ нь зэвсэгт мөргөлдөөний үед хохирсон бүх хохирогч нарыг өргөн хүрээтэйгээр эрүү шүүлт хэрэглэхээс хамгаалах шинж чанар бүхий баримт бичиг юм. Үүнтэй холбогдуулан 1949 онд Женевийн конвенц¹¹ гэгдэх 4 төрлийн конвенц батлагдан гарсан бөгөөд энэ конвенцид 188 улс орон гарын үсэг зурсан байдаг. Энэ конвенц нь үндсэндээ зэвсэгт мөргөлдөөн болон дайны үед олзлоггод, шархдагсад болон жирийн иргэдийн эсрэг эрүү шүүлт хийхийг хориглох заалтыг баталгаажуулж өгсөн байна.

Энэ дөрвөн конвенц нь дөрвүүлээ бусдад эрүү шүүлт тулгах болон хүний нэр төр алдар хүндийг гутаах, харгис хэрцгийгээр хүмүүст хандахыг эрс хориглосон заалтуудыг тусгажээ¹². Үүний дараа дахин 1977 онд энэ конвенцийн 2 нэмэлт протоколыг батлан гаргасан ба энэ конвенцийг хэрэгжүүлэх хүрээ

⁸ НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 217/A/III/ тогтоолоор 1946 оны 12 дугаар сарын 10-ны өдөр баталж, түүний бүх заалтыг дагаж мөрдөхийг гишүүн улсуудад уриалжээ./Хүний эрхийн заншлын үндэс болсон тунхаглал хэмээн гавьяат хуульч Б.Чимид тодорхойлсон байдаг/.

⁹ НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 1966 оны 12 дугаар сарын 16-ны 2200 A(XXI) тоот тогтоолоор баталж, 1976 оны 3 дугаар сарын 23-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон.

¹⁰ 1984 оны 12 дугаар сарын 10-ны өдөр Нью-Йорк хотноо баталж 1987 оны 6 дугаар сарын 26-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон.

¹¹ “Дайны талбарт байгаа зэвсэгт хүчний шархтан болон өвчтөний нөхцөл байдлыг сайжруулах тухай Женевийн (I) конвенц “1949 оны 8 дугаар сарын 12-ны өдөр баталж, 1950 оны 10 дугаар сарын 21-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон.

“Тэнгисийн зэвсэгт хүчний шархтан, өвчтөнд болон хөлөг онгоцны сүйрэлд өртөгдөгсдийн нөхцөл байдлыг сайжруулах тухай Женевийн (II) конвенц” 1949 оны 8 дугаар сарын 12-ны өдөр баталж, 1950 оны 10 дугаар сарын 21-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон.

“Дайнд олзлогдогчидтой харьцах тухай Женевийн (III) конвенц” 1949 оны 8 дугаар сарын 12-ны өдөр баталж, 1950 оны 10 дугаар сарын 21-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон.

“Дайны үед энгийн иргэдийг хамгаалах тухай Женевийн (IV) конвенц” оны 8 дугаар сарын 12-ны өдөр баталж, 1950 оны 10 дугаар сарын 21-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон.

¹² Женевийн конвенцийг зарим судлаачид хүний эрхийн эрх зүйн суурь баримт бичиг хэмээн тодорхойлсон байдаг.

болон эрүү шүүлтээс ангид байх ойлголтын хүрээг өргөжүүлэх шийдвэрүүдийг тусгажээ. Өнөөдрийн байдлаар дэлхийн 153 улс эхний 1 протоколд нэгдэн орж үзэглэсэн бол II нэмэлт протоколд 145 улс үзэглэн нэгдэн оржээ.

Женевийн конвенцид зааснаар¹³ хамгаалагдсан хүмүүс тэднийг эрхэндээ байлгагч талаас, эсхүл гуравдагч этгээдээс мэдээлэл олж авахад тэдэнд бие махбодийн буюу ёс суртхууны албадлагын аргыг хэрэглэж болохгүй гэжээ. Мөн дайны үеийн олзлогдогчидтой харьцах конвенцид¹⁴ зааснаар дайнд олзлогчид нь бүх нөхцөл байдалд нэр төр болон хүнийхээ хувьд хүндэтгэл хүлээх эрхтэй хэмээгээд, олзлогдогчдоос ямар нэгэн мэдээлэл олж авахын тулд тэдэнд хүч хэрэглэх буюу сэтгэл санааны дарамт, эрүү шүүлт тулгаж болохгүй бөгөөд асуултанд хариулахаас татгалзах тохиолдолд тэднийг айлган сүрдүүлж, доромжлон гутааж, ямар нэгэн хэлбэрээр мөрдөн мөшгиж, хязгаарлалт тогтоож болохгүй.

Үүний зэрэгцээ ноцтой зөрчил гэдгийг тодорхойлохдоо санаатайгаар хүний амь хөнөөх, эрүү шүүлт тулгах, биологийн туршилт үйлдэх зэрэг хүнлэг бус харьцах, тухайлбал, хүнд гэмтэл, зовиур санаатай учруулах, эрүүл мэндийг нь хохироох, зэргийг багтаасан тодорхойлолтыг анх удаа конвенцоор баталгаажуулж өгчээ. Женевийн конвенцүүдийн¹⁵ заалтаар зэвсэгт мөргөлдөөний болон дайны үед эрүү шүүлтээс ангид байх хүний үндсэн эрхийн талаар заахаас гадна зөвхөн тухайн улсуудын зэвсэгт мөргөлдөөний үед биш ерөнхийдөө бүх улс орнуудад анхааруулсан шинжтэй заалтууд тусгаж өгснөөрөө онцлог байна.

Хүний эрх тэр дундаа хүмүүнлэгийн эрх зүйн¹⁶ ерөнхий хориглосон элемент болохын хувьд бусдыг эрүүдэн шүүх үйл ажиллагааг хориглох талаарх нормыг гаргаж ирсэн. Конвенцид зааснаар¹⁷ "...Хэзээ ч хаана ч хийхийг хориглоно...амь нас, бие махбодид халдах, тухайлбал бүхий л хэлбэрээр амийг нь хөнөөх, хүнд гэмтэл учруулах, харгис хэрцгийгээр харьцах, эрүүдэн шүүх, барьцаанд авах, хүний нэр төр алдар хүндэд халдах, тухайлбал доромжлон гутаах, шүүхээс урьдчилан гаргасан шийдвэргүйгээр ял оноох болон ял эдлүүлэх зэргийг хатуу хориглосон хэм хэмжээг олон улсын түвшинд анх удаа тогтоосон.

Мөн Олон улсын улаан загалмайн хороо тэмдэглэхдээ бусдыг эрүүдэн шүүсэн бүх үйлдлийг зөвтгөх ямар нэгэн гарц байхгүй буюу энэ үйлдлийг хөнгөрүүлэн үзэх ямар нэгэн нөхцөл байдал огт байхгүй хэмээсэн байна.

Женевийн I нэмэлт протоколд¹⁸ зааснаар иргэний болон цэргийн байгууллагын төлөөлөгчийн хэн нь ч дараах үйлдлийг хаана ч, хэзээ ч хийхийг хориглоно хэмээн эдгээр үйлдлүүдийг тодорхойлжээ.

¹³ Женевская конвенция о защите гражданского населения во время войны- IV, 1949, статья 31

¹⁴ Женевская конвенция об обращении с военнопленными 1949, статьи 14, 17, 130

¹⁵ Женевийн 4 төрлийн конвенц 1949 оны 8 дугаар сарын 12-ны өдөр батлагдан гарсан бөгөөд 1958 оны 11 сарын 5-ны өдөр Монгол улс нэгдэн орсон.

¹⁶ Олон улсын хамтын нийгэмлэгийн зүгээс заримдаа дотоодын (орон нутгийн шинжтэй) зэвсэгт мөргөлдөөний үед зарим бүлэг этгээдийн статусыг хамгаалах, хохирогчид туслах, хүний амь насны хохирол, эвдрэл сүйрлийг багасгах үүднээс дайн хийх зарим арга хэрэгслийг хязгаарладаг олон улсын эрх зүйн хэсэг. Үндсэн эрх зүйн эх сурвалж нь олон улсын заншлын эрх зүй, гэрээний эрх зүй, эрх зүйн зарим үндсэн зарчмууд болно. Латинаар Jus in Bello гэдэг. Энэ нь 1949 оны Женевийн дөрвөн конвенц, 1977 оны хоёр нэмэлт протоколоос бүрдэнэ. Академич С. Нарангэрэл, Эрх зүйн эх толь бичиг, УБ., 2008 он, 536 дахь тал

¹⁷ Дайны талбарт байгаа зэвсэгт хүчний шархтан болон өвчтөний нөхцөл байдлыг сайжруулах тухай Женевийн I конвенц., 3 дугаар зүйл

¹⁸ Олон улсын зэвсэгт мөргөлдөөнд хэлмэгдэгсдийг хамгаалах тухай 1949 оны 8 дугаар сарын 12-ны өдрийн Женевийн конвенцуудын нэмэлт протоколын 75 дугаар зүйл, 1977 оны 12 дугаар сарын 7-ны өдөр хүчин төгөлдөр

Энэ тодорхойлолтонд зааснаар хүмүүсийн амь нас, эрүүл мэнд, бие махбодь болон сэтгэл санааны хүч хэрэглэх, тухайлбал, амийг нь хөнөөх, бие махбодь болон сэтгэл санаанд аливаа төрлийн эрүү шүүлт тулгах, бие махбодийг зовоон тарчлаах ял оногдуулах, хүнд гэмтэл учруулах, хүний нэр хүндийг доромжлон гутаах, тухайлбал дайрч доромжлох, биеэ үнэлэхийг албадах буюу аливаа хэлбэрээр эвгүй зүй зохисгүй халдах, барьцаанд авах, хамтын шийтгэл оногдуулах, заналхийлэх зэрэг үйлдлүүдийг багтаасан байна. Женевийн 4 конвенц, 2 нэмэлт протоколуудад олон улсын хүмүүнлэгийн эрх зүй болон хүний эрх, эрх чөлөөний хоорондын уялдаа холбооны талаар тайлбарлахдаа энэ бол зөвхөн улс хоорондын зэвсэгт мөргөлдөөний үед гарч байгаа асуудал бус бие хүний эрх, эрх чөлөөтэй холбоотой асуудал болох талаар гол гол заалтуудыг оруулж өгсөн байна.

Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын баримт бичгүүд: - Олон жилийн турш дэлхийн олон оронд бусдыг эрүүдэн шүүх болон хүний нэр төрийг гутаан доромжилж харгис хэрцгийгээр харьцаж шийтгэхийн эсрэг Нэгдсэн Үндэстний байгууллага өөрийн үйл ажиллагаагаа явуулсан бөгөөд олон улс нийтээр хэрэглэх стандарт дүрэм, журам, гэрээ, конвенцүүдийг¹⁹ олноор батлан гаргасан билээ. Нэгдсэн Үндэстний байгууллагын Дүрэм²⁰, Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал²¹, Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт²², Эрүүдэн шүүх, болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг тунхаглал²³, Хууль хэрэгжүүлэх албан тушаалтнуудын зан үйлийн тухай хууль²⁴, Хоригдсон буюу саатуулагдсан хүмүүсийг эрүүдэн шүүх болон харгис хэрцгийгээр хүнлэг бусаар, нэр төрийг доромжлон харьцах ба шийтгэхээс хамгаалахад эрүүлийг хамгаалахын ажилтнууд, тухайлбал, эмч нарын гүйцэтгэх үүргийн ёс зүйн зарчмууд²⁵, Эрүүдэн шүүх, болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенц²⁶, Нэгдсэн Үндэстний байгууллагын хорих ял шийтгүүлсэн насанд хүрээгүй хүмүүсийг хамгаалах дүрэм²⁷, Цаазаар авах ял шийтгүүлсэн хүмүүсийн эрхийг хамгаалалтыг баталгаажуулах арга хэмжээнүүд²⁸ Хоригдлуудтай харьцах үндсэн зарчмууд²⁹, Эрүүдэн шүүх, болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэсэн үйлдлийг баримтжуулах болон идэвхитэйгээр мөрдөн шалгах стандартыг тогтоосон Стамбулын протокол³⁰, Эрүүдэн шүүх, болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэх конвенцийн нэмэлт протокол³¹ зэрэг баримт бичгүүдэд эрүү шүүлтийг хориглох талаар тодорхой тусгагджээ. Эдгээр бүх дүрэм, журам, гэрээ, конвенцүүдэд улс орнуудын засгийн газрын хүлээх үүргээс гадна эрүү

болсон. Монгол улс 1977 оны 21 дугаар сарын 12-ны өдөр гарын үсэг зурж 1995 оны 11 дүгээр сарын 17-ны өдөр нэгдэн орсон.

¹⁹ НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн эсхүл НҮБ-ын байгууллагуудын баримт бичгүүд, шийдвэр нь бие даасан олон улсын баримт бичгүүдийн төрөлд багтдаг.

²⁰ 1945 оны 6 дугаар сарын 26-ны өдөр АНУ-ын Сан-Франциско хотноо баталж, 1945 оны 10 дугаар сарын 24-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон. Монгол улс 1961 оны 10 дугаар сарын 27-ны өдөр хүлээн зөвшөөрсөн.

²¹ НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 217/A/III/ тогтоолоор баталж, түүний бүх заалтыг дагаж мөрдөхийг гишүүн улсуудад уриалсан.

²² Ерөнхий Ассамблейн 1966 оны 12 дугаар сарын 16-ны 2200A(XXI) тоот тогтоолоор баталж, 1976 оны 3 дугаар сарын 23-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон.

²³ Ерөнхий Ассамблейн 1975 оны 12 дугаар сарын 9-ний өдрийн 3452 /XXX/ дугаар тогтоолоор баталсан.

²⁴ Ерөнхий Ассамблейн 1979 оны 12 дугаар сарын 17-ны өдрийн 34/169 дүгээр тогтоолоор баталсан.

²⁵ Ерөнхий Ассамблейн 1982 оны 12 дугаар сарын 18-ны өдрийн 37/194 дүгээр тогтоолоор баталсан.

²⁶ 1984 оны 12 дугаар сарын 10-ны өдөр Нью-Йорк хотноо баталж 1987 оны 6 дугаар сарын 26-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон.

²⁷ Ерөнхий Ассамблейн 1990 оны 12 дугаар сарын 14-ны өдрийн 68 дугаар хуралдаанаар баталсан.

²⁸ Эдийн засаг, нийгмийн зөвлөлийн 1984 оны 5 дугаар сарын 25-ны өдрийн 1984/50 дугаар тогтоолоор баталсан.

²⁹ Ерөнхий Ассамблейн 1990 оны 12 дугаар сарын 14-ний өдрийн 45/111 дүгээр тогтоолоор баталсан.

³⁰ 1999 оны 8 дугаар сарын 9-нд батлагдсан.

³¹ НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 57 дугаар чуулганы 2002 оны 12 дугаар сарын 18-ны өдрийн A/Res/57/199 дүгээр тогтоолоор баталж 2006 оны 6 дугаар сарын 22-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон. 2008 оны 6 дугаар 17-ны өдрийн байдлаар Монгол улс нэгдэн ороогүй байна.

шүүлтийг шууд хориглосон заалт болгон тодорхойлсон байна. Мөн эрүү шүүлтийг мөрдөн шалгах байгууллагууд, хүний эрхийн асуудал хариуцсан Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагуудын механизмыг бүрдүүлжээ.

НҮБ-ын Дүрэмд “...хүний эрхийг хамгаалах хөхиүлэн дэмжихэд улс орнуудын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхийг чухалчилна”³². гэсэн байдаг. Хүний Эрхийн Түгээмэл Тунхаглалын 5 дугаар зүйлд “... хэнд ч эрүү шүүлт тулгах буюу хэрцгий, хүний ёсноос гадуур эсхүл нэр төрийг нь доромжлон харьцах, шийтгэхийг хориглоно” гэж³³ заасан нь орчин үеийн эрүү шүүлттэй тэмцэх тэмцэл, үйл ажиллагааны эх суурийг тавьсан юм.

Дэлхийн II дайны дараа батлагдсан хүний эрхийг хамгаалах баримт бичгүүд нь ихэнхдээ хүний эрхийн гол гол асуудлууд тэр дундаа эрүү шүүлтийг шууд хориглох, хүн хууль ёсны болон жам ёсны эрхээ эдлэх бүх талын баталгааг бий болгох, эрүүдэн шүүгдсэний улмаас хохирсон хүнд учирсан хохирлыг хамгийн үр ашигтай байдлаар нөхөн сэргээх арга замыг хангахад чиглэгдэж иржээ. Хүний Эрхийн Түгээмэл тунхаглал³⁴ батлагдан гарсны дараа хүний эрхийн олон улсын билль³⁵ хэмээн нэрлэгддэг 5 баримт бичгийн нэг болох Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактад³⁶ /цаашид ИУТЭОУП гэх болно/ эдгээр эрх нь “ улс оронд онцгой байдал тулгарч, улс үндэстэн оршин тогтноход аюул учирсан” үед ч зөрчигдөх ёсгүй³⁷ хэмээжээ.

ИУТЭОУП-д ..хэнд ч эрүү шүүлт тулгах, хэрцгий хүнлэг бусаар, нэр төрийг нь доромжлон харьцах буюу шийтгэхийг хориглоно. Тухайлбал, өөрийнх нь чөлөөтэй өгсөн зөвшөөрөлгүйгээр хэнийг ч эмнэлэгийн буюу шинжлэх ухааны туршилтанд оруулж болохгүй”³⁸ гэж шууд заасан утгаар нь авч үзвэл эрүү шүүлтээс ангид байх эрхийг олон улсын хэмжээнд суурь бичгүүддээ баталгаажуулан хүлээн зөвшөөрсөн явдал мөн юм.

Ямар ч үед, ямар ч нөхцөлд хэнийг ч эрүүдэн шүүж, зүй бусаар харьцахыг олон улсын эрх зүйн үүднээс хатуу хориглож, улс орнуудын үндэсний хууль тогтоомжид ийм үйлдлийг гэмт хэрэг гэж тооцох нь одоо дэлхий нийтэд жишиг болж байна. Олон улсын хэмжээнд эрүү шүүлтийн талаар явуулж ирсэн тэмцэл, үйл ажиллагааны өрнөлийг ажиглахад эхэн үедээ эрүү шүүлтийн талаарх ойлголт нь зөвхөн улс төрийн хоригдлуудад хамаарч байсан хандлага ажиглагддаг. Ийм хандлага ялангуяа 1970-1980 онуудад социалист гэгдэж байсан орнуудад түлхүү дэлгэрсэн байв.

³² Права человека “Сборник международных договоров”, 2002, Нью-Йорк., Женева

³³ Хүний эрх, Олон улсын гэрээ хэлэлцээрүүдийн эмхэтгэл УБ., 1998 он, 3 дахь тал

³⁴ Хүний Эрхийн Түгээмэл тунхаглалын ач холбогдлыг доктор /Sc/ Г.Совд дүгнэхдээ “...олон улсын харилцаанд бүх нийтээр сахин биелүүлэх хүний эрх, эрх чөлөөний хүрээг дэлхий нийтэд анх удаа тогтоосон, улс үндэстэн, өрнө, дорно, бус нутаг болон бусад ямар нэгэн ялгаваргүйгээр хамтран ажиллах, олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээний эх сурвалж болсон... гэжээ. Г.Совд. Хүний эрх хуульчилснаараа аяндаа хэрэгждэггүй, “Шихихутаг” эрх зүйн шинжлэх ухааны онол арга зүйн сэтгүүл, 1999 он, №1, 24-25 дахь тал

³⁵ Хүний эрхийн олон улсын билль: - Хүний Эрхийн Түгээмэл Тунхаглал, Эдийн засаг, нийгэм соёлын эрхийн тухай олон улсын пакт, Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт, Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын I нэмэлт протокол болох “Хувь хүний, мэдээллийг хүлээн авч шийдвэрлэх тухай”, /Ерөнхий Ассамблейн 2200A (XXI) тогтоолоор 1966 оны 12 дугаар сарын 16-ны өдөр баталж, 1976 орны 3 дугаар сарын 23-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон, Монгол улсын Бага хурлын 1991 оны 1 дүгээр сарын 14-ний өдрийн 3 дугаар тогтоолоор нэгдэн орсон/, II нэмэлт протокол болох “Цаазаар авах ялыг халах тухай”/1989 оны 12 сарын 15-ны өдөр Ерөнхий Ассамблейн 44/128 тогтоолоор батлагдсан, Монгол улс нэгдэн ороогүй/

³⁶ НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 1966 оны 12 дугаар сарын 16-ны 2200 A (XXI) тоот тогтоолоор баталж, 1976 оны 3 дугаар сарын 23-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон. Монгол улс 1968 оны 1 сарын 5-ны өдөр гарын үсэг зурж, 1974 оны 11 сарын 18-ны өдөр соёрхон баталсан.

³⁷ ИУТЭОУП-ын 4 дүгээр зүйл

³⁸ ИУТЭОУП-ын 7 дугаар зүйл

Гэвч ердийн эрүүгийн гэмт хэрэгт сэжиглэгдэн хоригдож буй этгээдүүдэд ч эрүү шүүлтийг түгээмэл хэрэглэж байсан нь дэлхийн олон оронд илэрхий мэдрэгдэж байв. Эрүүдэн шүүх ажиллагааны аливаа хэлбэр нь Хүний Эрхийн Түгээмэл тунхаглалд заасан хүний эрх эрх чөлөө, нэр төр, ямар нэгэн ялгаваргүйгээр эдлэх эрх, онцолбол хүний амьд явах эрхийг ноцтойгоор зөрчихөд хүргэж байв. Нийт 60 гаруй сая хүний амь насыг авч одсон дэлхийн II дайны үр дагавар хэнд ч эрүү шүүлт тулгах буюу хүний ёсноос гадуур эсхүл нэр төрийг нь доромжлон харьцаж шийтгэхийг хориглоно гэсэн заалтыг олон улсын нийтлэг шинжтэй баримт бичигт оруулахад тодорхой хэмжээний нөлөөллийг үзүүлсэн. Үндэстнүүдийг үй олноор хоморголон устгах, ямар ч гэм зэмгүй хүүхэд, эмэгтэйчүүд, настайчуудыг зэрлэгээр алж хороосон энэ үйлдлүүд хүний эрхийн чиглэлээр үйл ажиллагаагаа явуулдаг олон байгууллагуудын анхаарлыг зүй ёсоор татаж шийдвэртэй арга хэмжээ авахыг шаардсан билээ.

НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн³⁹ “Бүх этгээдийг эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхээс хамгаалах тухай тунхаглал”⁴⁰-д зааснаар ...эрүүдэн шүүх болон хүнлэг бусаар хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн аливаа үйлдэл нь хүний нэр төрийг доромжилсон явдал бөгөөд НҮБ-ын Дүрмийн зорилгыг зөрчсөн, Хүний эрхийн тухай Түгээмэл тунхаглалд заасан хүний эрх, үндсэн эрх чөлөөг зөрчсөн явдал мөн тул түүнийг бүх нийтээр буруушааж байх ёстой хэмээн тунхаглажээ. Үүнээс гадна энэхүү тунхаглалд зааснаар хууль сахиулах байгууллагын ажилтан хорих ял шийтгүүлсэн этгээдтэй харьцах бусад ажилтанг бэлтгэхдээ эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар хүний нэр төрийг доромжлон харьцах, шийтгэхийг хориглосныг бүрэн хэмжээгээр харгалзаж байхаас гадна дээрх ажлыг эрхлэн гүйцэтгэж буй хууль хяналтын байгууллагын ажилтнуудын үүрэг, үйл ажиллагааны дүрэм зааварт шаардлагатай хэмжээгээр тусгаж өгөхөөр зохицуулсан байна.

“Аливаа хэлбэрээр саатуулагдсан болон хоригдсон хүмүүсийг хамгаалах зарчмууд”⁴¹-ын цогцод: “Аливаа хэлбэрээр саатуулагдсан болон хоригдсон бүх этгээд өөртэйгээ энэрэнгүй харьцах, хүний хувьд заяасан нэр хүндийг хэрэгжүүлэх эрх эдлэх ёстой хэмээгээд хэрцгий хүнлэг бус, хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэх гэдэг нэр томъёог биеийн болон сэтгэл зүйн хүчирхийллээс гадна хоригдож буй байрны нөхцөл нь хүний харах, сонсох болон орон зайг ба цаг хугацааг баримжаагаар төрөлхийн аливаа мэдрэхүйгээс түр буюу бүрмөсөн хагацахаар байх ёсгүй гэсэн өргөн утгаар ойлгоно” гэж заажээ.⁴² Энэ баримт бичгийг хэрэгжүүлэхдээ хэрэглэх нэр томъёог субъект бүрээр тайлбарлан гаргаснаас гадна аливаа нэг хэлбэрээр саатуулагдсан болон хоригдсон бүх этгээд өөртэйгээ энэрэнгүй харьцах, хүний хувьд заяасан нэр хүндээ хүндэтгүүлэх эрхтэй болохыг тодорхойлсон.

Хуулийн байгууллагуудын эрх бүхий албан тушаалтнуудаас гаргаж буй хүний эрх эрх чөлөөг хязгаарласан ямар нэгэн тогтоол шийдвэр нь тэдгээр албан тушаалтнуудын үр нөлөөтэй хяналтан дор хэрэгжиж байх ёстой байдаг.

Саатуулагдсан буюу хоригдсон нэг ч хүнийг эрүүдэн шүүж хүнлэг бус хэрцгийгээр нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэж болохгүйгээс гадна тэдгээр хүмүүсийн хараа сонсгол, орон зайн буюу цаг хугацааны баримжааг мэдрэх зэрэг байгалиас заяасан аливаа эрхтнээс түр буюу бүрмөсөн хагацахаар нөхцөлд байлгахнаас ямар нэгэн хэлбэрээр хамгаалах явдлыг хангах хэрэгтэй байдаг. Эдгээр хүмүүс болон түүний өмгөөлөгч нар хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын шат болон саатуулах буюу хорих үйл ажиллагааг гүйцэтгэж байгаа хуулийн байгууллагуудын зүгээс тухайн хүмүүстэй хэрхэн харьцаж байгаа, эрүүдэн шүүлтийн ямар нэгэн хэлбэрийг хэрэглэж байгаа эсэх талаар саатуулах буюу хорих газрыг удирддаг байгууллагуудад болон гомдлыг хянан үзэх, хамгаалах эрх бүхий байгууллагуудад гомдол

³⁹ 1975 оны 12 дугаар сарын 9-ний өдрийн 3452 дугаар тогтоолоор баталсан.

⁴⁰ 1975 оны 12 сард НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейгээр хэлэлцэн батлагдсан ба тунхаглалын 12 зүйл заалтаар эрүү шүүлтийг тодорхойлсон. Шүүх эрх мэдлийн салбар дахь хүний эрх, УБ., 1996 он, 45 дахь тал

⁴¹ 1988 оны 12 дугаар сарын 9-ний өдрийн 43/173 дугаар тогтоолоор баталсан.

⁴² Шүүх эрх мэдлийн салбар дахь хүний эрх, УБ., 1996 он, 28 дахь тал

хүсэлтийг гаргах эрхээр хангагдах ёстой. Тухайн этгээд ийнхүү гомдол гаргасныхаа төлөө хяхан хавчилтанд өртөхгүй чөлөөтэй байх эрхтэй.

НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей⁴³ “Хууль хэрэгжүүлэх албан тушаалтнуудын зан үйлийн тухай хууль”-д...хууль хэрэгжүүлэх албан тушаалтан гэдэгт цагдаагийн бүрэн эрх эдэлдэг, ялангуяа бусдыг баривчлах, хорьж саатуулах эрх бүхий томилдог болон сонгогддог бүх албан тушаалтнууд хамаарна... хэмээн тодорхойлсон байна. Хууль хэрэгжүүлэх албан тушаалтнууд үүргээ биелүүлэхдээ бүх хүмүүсийн нэр төрийг хүндэтгэж тэдний хүний эрх, эрх ашгийг хамгаалан дэмжинэ гэжээ. Энэ баримт бичигт эрүү шүүлтийг хориглох талаар заахдаа:-... “хууль хэрэгжүүлэх нэг ч албан тушаалтан эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр харгис хэрцгий, хүнлэг бус, хүний нэр төрийг доромжлон харьцах, шийтгэх аливаа үйлдлийг хийх, өдөөн хатгах болон эвлэрэнгүй хандаж болохгүй бөгөөд хууль хэрэгжүүлэх нэг ч албан тушаалтан эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр харгис хэрцгийгээр, хүнлэг бусаар, нэр төрийг доромжлон харьцах, шийтгэхийг дээд шатны албан тушаалтны захирамж, дайны байдал, дайны аюул, үндэсний аюулгүй байдалд заналхийлэл, дотоодын улс төрийн тогтворгүй байдал болон бусад ямар ч онцгой нөхцөл байдлаар зөвтгөж болохгүй... “гэж тодорхойлсон байна. Үүний дараа НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей 1984 оны 12 дугаар сарын 10-ны өдөр “Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг Конвенц”⁴⁴-ийг /цаашид ЭШЭК гэх болно/ батлан гаргасан.

Энэхүү конвенцийн гол ач холбогдол нь “эрүү шүүлт” гэж юу болохыг бүх талаас нь анх удаа томъёолон гаргаж, эрүү шүүлтийг улс орон бүр өөрийн эрүүгийн хуулиндаа тодорхойлж, хүлээлгэх хариуцлагыг тусгах, мөн эрүү шүүлттэй тэмцэх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, хохирогч нарыг хамгаалах, тэдгээрт нөхөн төлбөр олгох талаар Засгийн газраас явуулах үйл ажиллагаануудыг гаргаж өгсөнд оршино.

Конвенцийн заалт ёсоор бол “эрүүдэн шүүх гэж хэн нэгэн хүн буюу гуравдахь этгээдээс мэдээ сэлт, мэдүүлэг авах, тухайн хүн буюу гурав дахь этгээдийн үйлдсэн буюу сэрдэгдсэн хэрэгт шийтгэх, айлган сүрдүүлэх, шахалт үзүүлэх, аливаа байдлаар алагчлах зорилгоор төрийн албан тушаалтан, албан үүрэг гүйцэтгэж буй бусад хүний өдөөн хатгалт, ил, далд зөвшөөрлөөр тухайн хүн буюу гурав дахь этгээдийн бие махбодь, сэтгэл санааг хүчтэй шаналган зовоох аливаа санаатай үйлдлийг хэлнэ” гэжээ. Энэхүү тодорхойлолтоос харахад эрүү шүүлт гэдэг нь үйлдсэн буюу сэрдэгдэж буй хэргийн талаар мэдээлэл, мэдүүлэг авах зорилгоор төрийн тусгай эрх бүхий албан тушаалтны зүгээс хийж буй санаатай үйлдэл юм. Тэгэхээр мэдээ сэлт, мэдүүлэг авах эрхийг нь хуулиар баталгаажуулсан эрх бүхий төрийн албан тушаалтны зүгээс хийж буй хууль бус үйлдлийг энэ хүрээнд багтаан ойлгоно. Нөгөө талаас нь эрүү шүүлтийн тодорхойлолтоос үзэхэд эрүү шүүлтэд гэмт хэрэгт сэжиглэгдэж буй этгээд, шүүгдэгч, яллагдагчаас гадна эрүүгийн хэргийн бусад оролцогчид, тухайлбал гэрч, хохирогч, шинжээч, орчуулагчид өртөх магадлалтай юм. Эрүү шүүлтийн гол зорилго нь хэргийн талаар мэдээ баримт гаргуулж авах явдал ба үүнийгээ хууль бус аргаар үйлддэгт түүний гол хор хөнөөл нь оршдог. Гэмт хэрэгт сэрдэгдэж буй хүмүүс нь хуулийн тусгай хамгаалалтуудаар хангагдах ёстой бөгөөд үүнд шударга шүүхээр шүүлгэх, нотлогдоогүй бол гэм буруугүй байх, аливаа ялын талаар давж заалдах эрх эдлэхээс гадна эрүү шүүлт болон бусад хэрцгий, хүний ёсноос гадуур, эсхүл нэр төрийг нь гутаан доромжилсон харьцаа буюу шийтгэлийг хориглосон хориг, хуулиар адил тэнцүү хамгаалуулах эрх, мөн дур зоргоор баривчлах болон хоригдох явдлаас чөлөөтэй байх эрхүүдээр хангагдан хамгаалагддаг. Эдгээр эрхүүд нь 1993 оны 1 дүгээр сарын 31-ны байдлаар 113 орон нэгдэн орсон ИУТЭОУП-д тусгагдан батлагдсанаар олон улсын хуулийн хүчин төгөлдөр болсон билээ.

⁴³ НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 1979 оны 12 дугаар сарын 17-ны өдрийн 34/169 дүгээр тогтоолоор батлагдсан.

⁴⁴ 1984 оны 12 дугаар сарын 10-ны өдөр Нью-Йорк хотноо баталж, 1987 оны 6 дугаар сарын 26-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон, Монгол улс 2000 оны 11 дүгээр сарын 2-нд нэгдэж орсон. “Төрийн мэдээлэл, I боть, УБ., 2004 он, 109 дэх тал

Гэмт хэрэгтэй тэмцэх эсхүл гэмт хэрэгтнүүдтэй харьцах тухай олон улсын баримт бичгүүдийн бараг тэн хагас нь шүүхээс өмнө эсхүл шүүхээр хэлэлцэлгүй хоригдсон, мөн захиргааны журмаар хоригдсон хүмүүсийн эрхийг хамгаалахад чиглэгдсэн байдаг.

Албадан саатуулах болон цагдан хорих төвд хүмүүсийг анхлан тээвэрлэн аваачих мөн хоригдож байсан газраасаа өөр газарт шилжин хоригдох явцад эрүү шүүлт болон зүй бус харьцаанд өртөх нь их элбэг байдаг. Хохирогчид ихэвчлэн цагдаагийн машинд зодуулах буюу, заримдаа хүнгүй газар аваачин айлган сүрдүүлэх, буу тулган хэрэг хүлээлгэх, заналхийлэх зэрэг эрүү шүүлтэнд өртдөг болохыг судалгаа харуулж байна. Иймэрхүү үйлдлүүдийг эрүү шүүлт болон зүй бус харьцаа гэж үзэхээр заасан олон улсын баримт бичгүүд байдаг хэдий ч тээвэрлэх явцад эрүү шүүлт, бусад зүй бус харьцаанаас хамгаалах талаар олон улсын ямар нэгэн дүрэм журам байдаггүй байна. Шүүхийн хүчин төгөлдөр ямар нэгэн шийдвэргүйгээр гэмт хэрэгт сэжиглэгдэн хоригдож байгаа хүмүүсийг нэг газраас нөгөө газар руу шилжүүлэх ёсгүй⁴⁵ бөгөөд хэрвээ ийм тохиолдол гарваас шилжүүлэх ажлыг хариуцсан албаны хүмүүст эрүүгийн хариуцлага тооцвол зохино⁴⁶ хэмээн Эрүү шүүлтийн асуудлаарх тусгай илтгэгч Пакистанд хийсэн ажлынхаа үр дүнгийн тайланд бичиж байжээ. Урьдчилан хоригдогчид нь хоригдож байгаа хугацааныхаа хүнд бэрх бөгөөд хоног тоолсон бие сэтгэлийн дарамтыг багасгахын тулд боловсрол мэргэжлийн чанартай болоод биеийн хүчний ямар нэгэн ажил хийх боломжоор хангагддаггүй байна. Тэд нийгэм, ажил төрөл, найз нөхөд гэр бүлээсээ тусгаарлагдсанаар сэтгэл санааны гүнзгий хямралд орсон байдаг. Шүүгдэхээ хүлээн ирээдүй нь хэрхэн шийдэгдэхийг мэдэхгүй байгаа хүмүүст урьдчилан хорих арга хэмжээ нь сэтгэл зүйн асар их дарамт үзүүлдэг⁴⁷. Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын шатанд хоригдож байгаа хүмүүсийг өөрсдөөр нь гэм буруугаа хүлээсэн мэдүүлэг өгүүлэхийг оролдох нь өндөр эрсдэл буй болгодог. Конвенцид “Эрүү шүүлтийн эсрэг хороо”⁴⁸ байгуулахаар заасан байна. Конвенцид оролцогч улс 4 жил тутамд конвенцийн хэрэгжилтийн талаар илтгэлээ⁴⁹ “Эрүү шүүлтийн эсрэг хороо”-нд ирүүлэх үүрэг хүлээсэн байдаг. Үүнээс үзвэл тус конвенц нь Засгийн газарт тайлангаа тогтмол хугацаанд илгээхийг үүрэг болгодог НҮБ-ын цөөхөн баримт бичгийн нэг юм.

Эрүү шүүлттэй тэмцэх НҮБ-ын механизм: ЭШЭК-ийн дагуу эрүү шүүлтийн асуудал дагнан хариуцсан “Эрүү шүүлтийн эсрэг Хороо”-г байгуулдаг ба хорооны гол үүрэг нь конвенцид оролцогч улсуудын тайланг хэлэлцэх, эрүү шүүлттэй холбоотой гомдол мэдээллийг шалгах эрх бүхий байгууллага юм.

Хорооны бүрэлдхүүнд 10 бие даасан шинжээч⁵⁰ нар ордог бөгөөд эдгээр шинжээч нар нь хүний эрхийн салбарт өндөр мэдлэг боловсролтой, зан үйлийн өндөр ёс суртахуунтай байх шаардлагыг хангасан шинжээч нар ажилладаг.

⁴⁵Монгол улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 68 дугаар зүйлийн 68.10-д “Сэжигтэн яллагдагчийг өөр газарт шилжүүлэн хорих эсэхийг прокурорын саналыг үндэслэн шүүгч захирамж гарган шийдвэрлэх бөгөөд хэрэв шүүх шилжүүлэн хорих саналыг хүлээн авсан бол энэ тухай сэжигтэн, яллагдагчийн гэр бүлийн гишүүн эсхүл өмгөөлөгчид 24 цагийн дотор мэдэгдэнэ” гэж хүлээн зөвшөөрсөн заалтыг оруулсан байна.

⁴⁶APT-news letter №27, Geneva., August, 2005

⁴⁷Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 69 дүгээр зүйлд сэжигтнийг хорьж мөрдөх хугацаа 14 хоног, яллагдагчийг хорьж мөрдөх хугацаа 2 сар хүртэл байна. Хэргийн ээдрээ төвөгтэй байдлыг харгалзан яллагдагчийг цаашид хорьж мөрдөх нийт хугацаа хүндэвтэр гэмт хэрэгт 4 сараас, хүнд гэмт хэрэгт 12 сараас, онц хүнд гэмт хэрэгт 24 сараас хэтэрч болохгүй гэж заасан нь хугацааны хувьд урт байгаагаас гадна практик дээр ихэвчлэн сунгаж, удаан хугацаагаар хорьдог байна.

⁴⁸ЭШЭК-ийн 17 дугаар зүйл

⁴⁹ЭШЭК-ийн 19 дүгээр зүйл

⁵⁰Оролцогч улсууд мэргэжилтнийг сонгохдоо газар зүйн тэгш хуваарилалт, эрх зүйн туршлага бүхий хүмүүсийг оролцуулах хэрэгцээг анхаардаг. Хорооны гишүүдийг оролцогч улсуудаас дэвшүүлсэн нэрсийн жагсаалтаар нууцаар санал хурааж сонгоно.

Оролцогч улс энэхүү Конвенцийн дагуу хүлээсэн үүргээ биелүүлэх зорилгоор авсан арга хэмжээний тухай тайлангаа энэхүү Конвенц хүчин төгөлдөр болсноос хойш нэг жилийн дотор Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Ерөнхий нарийн бичгийн даргаар уламжлан Хороонд хүргүүлнэ. Түүнээс хойш оролцогч улс шинээр авсан арга хэмжээний талаарх нэмэлт тайлангаа 4 жилд 1 удаа ирүүлэх бөгөөд бусад тайланг Хорооны хүсэлтээр гаргаж хүргүүлнэ. Хороо тайлан бүрийг хэлэлцээд зохистой гэж үзвэл ерөнхий санал гаргаж холбогдох оролцогч улсад илгээнэ. Оролцогч улс өөрийн сонголтоор Хороонд хариу тайлбар илгээж болно. Хороо нь жилийн тайландаа⁵¹ энэ зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасан өөрийн гаргасан ерөнхий саналыг оролцогч холбогдох улсын тайлбарын хамт оруулж болно. Оролцогч улс хүсэлт гаргасан бол Хороо энэ зүйлийн 1 дэх хэсгийн дагуу ирүүлсэн тайлангийн хувийг оруулж болно гэж хорооны бүрэн эрх хэмжээг заасан байна. Хороо оролцогч аль нэг улсын нутаг дэвсгэрт эрүүдэн шүүх ажиллагаа явагдаж байгаа тухай үндэслэл бүхий мэдээлэл⁵² хүлээн авбал тухайн мэдээллийн дагуу шалгалт хийхэд хамтран ажиллах, энэ зорилгоор мэдээлэлтэй холбогдуулан хийсэн ажиглалт дүгнэлтээ илгээхийг оролцогч улсад санал болгоно. Хороо нь оролцогч улсын ажиглалт, дүгнэлт, өөрт байгаа бусад холбогдох мэдээллийг харгалзан шаардлагатай тохиолдолд нууц шалгалт судалгаа хийж нэг буюу түүнээс дээш гишүүнийг Хороонд нэн даруй тайлагнуулахаар томилж болно. Хороо энэ зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасны дагуу шалгалт судалгаа хийвэл оролцогч холбогдох улстай хамтран ажиллавал зохино. Оролцогч улстай тохиролцсоноор судалгаа хийх зорилгоор нутаг дэвсгэрт нь очиж болно. Эрүү шүүлт тулгахын эсрэг Хороо тухайн улсын нутаг дэвсгэр дээр эрүү шүүлт тулгах үйлдлийг байнга давтан явуулж байгаа тухай үндэслэл сайтай, найдвартай гэж үзэж болох мэдээлэл хүлээн авсан тохиолдолд нэг буюу түүнээс дээш гишүүдээр тухайн асуудлаар хаалттай судалгаа хийлгүүлж, Хороонд даруй оруулж ирэхийг хүсч болдог. Энэхүү журам нь хэрэв тухайн улс Конвенцийг батламжлахдаа уг заалтыг дагахгүйгээ тусгайлан мэдэгдээгүй бол оролцогч бүх улсад шууд хамааран үйлчилнэ⁵³. Холбогдох улсын зөвшөөрөлтэйгээр газар дээр нь очиж үзлэг хийж болох бөгөөд үүнтэй холбоотой бүх журам нууц байна. Хороо энэ зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасны дагуу ирүүлсэн гишүүдийн олж тогтоосон баримт сэлтийг шалгаж тухайн нөхцөл байдалд зохистой гэж үзвэл тэдгээрийг тайлбар, саналын хамт холбогдох оролцогч улсад илгээнэ. Энэ зүйлийн 1-ээс 4 дэх хэсгүүдэд дурдсан Хорооны ажил нууц байх бөгөөд түүний бүх үе шатанд оролцогч улстай хамтран ажиллавал зохино. 2 дахь хэсэгт заасан шалгалт, судалгааны үйл явц дууссаны дараа оролцогч холбогдох улстай зөвшилцөн Хороо жилийн⁵⁴ тайландаа тэдгээр үйл ажиллагааны үр дүнгийн талаар товч мэдээлэл оруулах эсэх талаар шийдвэр гаргаж болно гэсэн нь хорооны шинжээч НҮБ-ын гишүүн улс орнуудын нутаг дэвсгэр дээр очин ажиллах эрх бүхий субъект болохын хувьд эрх үүргийг нь тодорхой зааж өгчээ. 1985 онд НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 1985/33 тогтоолоор хүмүүст ямар нэгэн байдлаар эрүү шүүлт тулгаж байгаа тухай мэдээлэлд холбогдох улс орнуудын Засгийн газарт эсэргүүцсэн мэдэгдэл илгээх чиг үүрэг бүхий Эрүү шүүлтийн асуудлаарх Тусгай Илтгэгчийг⁵⁵ НҮБ томилсон байна. Эрүү шүүлтийн асуудлаарх Тусгай Илтгэгч нь: - НҮБ-ын Хүний Эрхийн Комисст⁵⁶ жил бүр илтгэл хүргүүлдэг нэг ёсны тусгай үүрэг бүхий шинжээч юм.

⁵¹ ЭШЭК-ийн 24 дүгээр зүйл

⁵² ЭШЭК-ийн 20 дугаар зүйл

⁵³ Хенри Ж. Стайнер, Филип Элстон, Хүний эрх-Эрх зүй, ёс суртахууны асуудлууд II дэвтэр, УБ., 2005

⁵⁴ ЭШЭК-ийн 24 дүгээр зүйл

⁵⁵ Одоогийн байдлаар Эрүү шүүлтийн эсрэг Тусгай илтгэгчээр Австри улсын иргэн Манфред Новак ажилладаг. Эрүүдэн шүүлтийн тусгай илтгэгч нь эрүү шүүлтийн талаарх мэдээллүүдийг цуглуулах гишүүн орнуудын Засгийн газруудад эрүү шүүлттэй холбоотой асуудлаар асуулга тавих, шалгалт хийх зэрэг эрхүүдийг эдлэхээс гадна эдгээр асуудлуудтай холбоотой илтгэл, зөвлөмжийг НҮБ-ын Хүний эрхийн комисст оруулдаг. Эрүү шүүлтийн эсрэг хорооноос ялгаатай нь тэрээр бүрэн эрхийг эдэлдэг бөгөөд зөвхөн нэг улсаар хязгаарлагдахгүйгээр конвенцийн гишүүн орнуудын нутаг дэвсгэр дээр үйл ажиллагаагаа явуулдаг эрх бүхий субъект.

⁵⁶ НҮБ-ын Хүний Эрхийн комисс анх 1946 онд байгуулагдсан бөгөөд эдүгээ Эдийн засаг нийгмийн зөвлөлөөс 3 жилийн хугацаагаар сонгодог, 53 гишүүн орны төлөөлөгчөөс бүрддэг. 1992 оноос эхлэн комиссын онц хуралдааныг

“Эрүү шүүлтийн эсрэг Хороо” нь Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцид оролцогч улсуудыг хамааран ажилладаг бол Тусгай Илтгэгч нь НҮБ-ын гишүүн эсвэл ажиглагчийн статустай ямар ч улсын асуудлыг хөндөж болно. Тусгай Илтгэгч нь хувь хүнд эрүү шүүлт тулгаж байгаа эсхүл ийм эрсдэлтэй орны Засгийн газарт яаралтай эсэргүүцсэн мэдэгдэл, эрүү шүүлт тулгаж байгаа талаарх мэдээлэл дамжуулсан Засгийн газарт эрүү шүүлтээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний талаар бусад мэдээллийг хүргэдэг. Тусгай Илтгэгч нь холбогдох улсын Засгийн газрын зөвшөөрөлтэйгээр тус улсын нутаг дэвсгэрт очиж болох ба ийнхүү хийсэн судалгааныхаа үр дүнд тулгуурлан нарийвчилсан зөвлөмжийг боловсруулдаг юм. Тусгай илтгэгчийн илтгэл зөвлөмж нилээдгүй өргөн хүрээг хамран боловсруулагддаг бөгөөд олон улсын болон дотоодын эрх зүйгээр хүлээн зөвшөөрч хамгаалагдсан хүний эрхийг зөрчсөн ноцтой зөрчлийг илрүүлэн гаргаж ирдэг. Тусгай илтгэгчийн айлчлал нь гишүүн янз бүрийн орнуудаас мэдээллийг зөвхөн эхний байдлаар газар дээрээс нь авах зорилгыг агуулдаг. Эрүүлийг хамгаалахын ажилтнууд эмч нарын гүйцэтгэх үүргийн ёс зүйн зарчмуудад⁵⁷ тусгагдсанаар хоригдсон буюу саатуулагдсан хүмүүст эмнэлгийн тусламж үзүүлж байгаа эмч нар нь тэдний биеийн болон сэтгэл зүйн эрүүл мэндийг хамгаалах эмчлэх үүрэгтэй бөгөөд эрүүдэн шүүх, харгис хэрцгийгээр хүнлэг бусаар хүний нэр төрийг доромжлон харьцах, шийтгэхэд оролцсон буюу хамжилцсан тэдгээрийг хийхэд хатгасан завдсан зэрэг идэвхитэй болон идэвхигүй үйлдлийг хийсэн бол эмнэлгийн ёс зүйг бүдүүлгээр зөрчсөн хийгээд дагаж мөрдөж байгаа олон улсын баримт бичигт зааснаар гэмт хэрэг үйлдсэн гэж үзнэ⁵⁸ хэмээн заасан байна. Хүнд эрүү шүүлт тулгах нь хүнийг хүч хэрэглэн хулгайлах, хууль бусаар баривчлах, байнгын хараа хяналтан дор байлгах /гэрийн хорио гэх мэт/ зэрэг хүний эрхийг ноцтойгоор зөрчсөн гэх мэт бусад зарим нэг асуудлуудтай байнга хутгалдан холилдож байдаг. Хүний эрхийг зөрчиж байгаа ийм тохиолдлууд нь аливаа нэг хүнд эдгээр арга хэмжээг хэрэглэж байгаа тохиолдолд эрүү шүүлт тулгах, эрүү шүүлтийн зарим нэг аргуудыг хэрэглэдэгтэй холбоотой байж болно. Ийм учраас дээрх асуудлуудыг зохицуулдаг олон улсын гэрээнүүдэд нь хүний нэр төр, алдар хүндийг хүнлэг бусаар доромжлон харьцах гэдэг утгаар хэрэглэгддэг.⁵⁹

НҮБ-ын олон тооны гэрээ конвенцүүд шууд болон шууд бусаар эрүү шүүлт болон хүнлэг бус харьцаанд өртөж болох тусгай бүлгүүдэд зориулагдсан байдаг. Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцид⁶⁰ зааснаар ...хүүхдэд эрүү шүүлт тулгах, хэрцгий хүнлэг бусаар, нэр төрийг нь доромжлон харьцах буюу шийтгэхгүй байх, 18 насанд хүрээгүй хүүхдийн үйлдсэн гэмт хэрэгт цаазаар авах буюу суллах боломжгүйгээр бүх насаар нь хорих ял оногдуулахгүй байх⁶¹ талаар заасан байна. Эмэгтэйчүүд мөн хүүхдийн нэгэн адил, бэлгийн хүчирхийлэлд янз бүрийн хэлбэрээр өртөх ялангуяа хүчиндүүлэх явдал их байдаг. Энэ талаар гомдлоо Эмэгтэйчүүдийг алагчлах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенцид⁶² зааснаар Эмэгтэйчүүдийг алагчлах үзлийг устгах хороонд⁶³ гаргадаг. Цагдаа юмуу цэрэг хоригдож буй эмэгтэйг хүчиндвэл энэхүү хэрэг нь хувь хүнийг хүчирхийлсэн бус харин эрүүдэн шүүсэн, гутаан доромжилсон үйлдэл мөн. Үүний

хуралдуулах журам тогтоосон бөгөөд 1995 оны 6 дугаар сар хүртэлх хугацаанд гурван удаа онц хуралдаан болсон байна. Комисс ажлаа Эдийн засаг нийгмийн зөвлөлд тайлагнадаг.

⁵⁷ 1982 оны 12 дугаар сарын 18-ны өдрийн Ерөнхий Ассамблейн 37/194 дүгээр тогтоолоор баталсан “Хоригдсон буюу саатуулагдсан хүмүүсийг эрүүдэн шүүх болон харгис хэрцгийгээр хүнлэг бусаар нэр төрийг доромжлон харьцах ба шийтгэхээс хамгаалахад эрүүлийг хамгаалахын ажилтнууд, тухайлбал эмч нарын гүйцэтгэх үүргийн ёс зүйн зарчмууд”, Шүүх эрх мэдлийн салбар дахь хүний эрх, НҮБ, УБ хот., 1996 он, 80 дахь тал

⁵⁸ Бүх этгээдийг эрүүдэн шүүх, харгис хэрцгийгээр, хүнлэг бусаар хүний нэр төрийг доромжлон харьцах, шийтгэхээс хамгаалах тухай Тунхаглал /3252/XXX/ дугаар тогтоолын 1 дэх хэсэг.

⁵⁹ <http://www.hrea.org.ru./пытки,бесчеловечное или унижающее достоинство обращение>.

⁶⁰ 1989 оны 11 дүгээр сарын 20-ны өдөр баталж, 1990 оны 9 дүгээр сарын 2-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон, Монгол улс 1990 оны 1 дүгээр сарын 26-ны өдөр гарын үсэг зурж 1990 оны 7 дугаар сарын 5-ны өдөр соёрхон баталсан.

⁶¹ Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцийн 37 дугаар зүйл

⁶² НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 34/180 тоот тогтоолоор 1979 оны 12 дугаар сарын 18-ны өдөр баталж, 1981 оны 9 дүгээр сарын 3-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон. Монгол улс 1980 оны 7 дугаар сарын 10-ны өдөр гарын үсэг зурж 1981 оны 5 дугаар сарын 14-ны өдөр соёрхон баталсан.

⁶³ Эмэгтэйчүүдийг алагчлах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенцийн 17 дугаар зүйл

хариуцлагыг Засгийн газар хүлээдэг. Олон оронд цагдаа нар эмэгтэйчүүдийг оролдож зовоох, хүчиндэхээр сүрдүүлэх явдлыг байцаах тактик болгон ашигладаг байжээ. Мөрдөн байцаагч нар мэдүүлэгт гарын үсэг зуруулах, мэдээлэл авах үйлдлийнхээ дараа, эсхүл зүгээр хохирогч болон орон нутгийн бусад бүсгүйчүүдийг айлгаж, ичээхийг хүсдэг байна.Тамлалтанд өртөн, хүнлэг бус орчин нөхцөлд хоригдож байгаа жирэмсэн эмэгтэйчүүд үр зулбах, доромжлуулах давхар аюулд учирдаг байна⁶⁴.

Мөн эрүү шүүлт нь тодорхой үндэсний бүлгийн эсрэг үйлдэгддэг. Энэ төрлийн үйлдлийг хэрэглэхийг хориглосон НҮБ-ын “Арьс үндсээр алагчлах үзлийн бүх хэлбэрийг устгах тухай олон улсын конвенц”⁶⁵ид заасан ба...төрийн албан тушаалтан буюу аливаа бүлэг хүмүүс байгууллагын зүгээс хүчирхийлэх, бие махбодид гэмтэл учруулах явдлаас төрөөр хамгаалуулж, хувийн аюулгүй байдлаа хангуулах эрхтэй⁶⁶ бөгөөд хэрвээ ямар нэгэн байдлаар хүчирхийлэлд өртсөн, эрүү шүүлт тулгуулсан бол энэ талаарх гомдлоо “”Арьс үндсээр алагчлах үзлийг устгах хороо”-нд⁶⁷ гарган шийдвэрлүүлэхээр зохицуулан мөрдөж байна. НҮБ-ын “Хоригдлуудтай харьцах наад захын жишиг дүрэм”-д⁶⁸ нарийвчилсан зохицуулалтыг оруулалгүйгээр зөвхөн үндсэн зарчмуудыг тусгажээ. Шүүх, харанхуй гянданд хорих болон хэрцгий хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжилсон шийтгэлийн төрлийг сахилгын зөрчил гаргасны төлөө хэрэглэхийг хоригловол зохино⁶⁹ гэсэн бол “Хууль хэрэгжүүлэх албан тушаалтнуудын зан үйлийн тухай хууль”-иар⁷⁰ эрүү шүүлтийг аль байгууллага ямар ч албан тушаалтан хэрэглэхийг хатуу хориглосон байна. Хууль хэрэгжүүлэх нэг ч албан тушаалтан эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр харгис хэрцгий, хүнлэг бус хүний нэр төрийг доромжлон харьцах, шийтгэх аливаа үйлдлийг хийх, өдөөн хатгах болон эвлэрэнгүй хандаж болохгүй бөгөөд хууль хэрэгжүүлэх нэг ч албан тушаалтан эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр харгис хэрцгийгээр хүнлэг бусаар нэр төрийг доромжлон харьцах, шийтгэхийг тушаасан дээд шатны албан тушаалтны захирамж, тушаал дайны байдал, дайны аюул, үндэсний аюулгүй байдалд заналхийлэх, дотоодын улс төрийн тогтворгүй байдал болон бусад ямар ч онцгой нөхцөл байдлаар зөвтгөж болохгүй⁷¹ гэдгийг цохон тэмдэглэжээ.

1992 оны 12 дугаар сард батлагдан гарсан “Хүчирхийлэгдэн сураггүй алга болсон бүх хүмүүсийг хамгаалах тухай Тунхаглал”⁷²-д хүчирхийлэгдэн сураггүй болгох аливаа үйлдэл нь хүний нэр хүндийг доромжлон гутаасан ажиллагаа мөн гэдгийг тэмдэглээд хүний хувийн эрх чөлөө аюулгүй байдал, тарчилган зовоох болон бусад харгис хэрцгий хүнлэг бус, хүний нэр хүндийг гутаан доромжилсон харьцаа ял шийтгэлээс ангид байх эрхийг баталгаажуулсан олон улсын хэм хэмжээг зөрчсөн зөрчил бөгөөд хүний амьд явах эрхийг зөрчиж хүний эрхийг ноцтойгоор хохироож байна⁷³ гэжээ.

Олон улсын эрүүгийн шүүхийн Ромын дүрэмд⁷⁴ зааснаар:

- Төрлөөр устгах гэмт хэрэг⁷⁵

⁶⁴Эмнести интернэйшнл, Хүчиндэлт болон бэлгийн доромжлол:хоригдож буй эмэгтэйчүүдийг эрүүдэн шүүж, зүй бусаар харьцдаг нь.УБ.,1992 он,1 дэх тал

⁶⁵Ерөнхий Ассамблейн 2106(XX) тогтоолоор 1965 оны 12 дугаар сарын 21-ний өдөр баталж, 1969 оны 1 дүгээр сарын 4-ний өдөр хүчин төгөлдөр болсон. Монгол улс 1966 оны 5 дугаар сарын 3-нд гарын үсэг зурж, 1969 оны 3 дугаар сарын 31-ний соёрхон баталсан.

⁶⁶ЭШЭК-ийн 5 дугаар зүйл

⁶⁷ЭШЭК-ийн 8 дугаар зүйл

⁶⁸Гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх ба эрх зүйн зөрчил үйлдэгсдэд хандах асуудлаар 1955 онд Женевт хуралдсан НҮБ-ын 1 дүгээр хуралдаанаар баталж, Эдийн засгийн болон нийгмийн зөвлөлийн 1957 оны 7 дугаар сарын 31-ний 663 C/XXIY/8,1977 оны 5 дугаар сарын 13-ны 2076 /LXII/ тогтоолд сайшаав.

⁶⁹Жишиг дүрмийн 31 дүгээр зүйл

⁷⁰Ерөнхий Ассамблейн 1979 оны 12 дугаар сарын 17-ны өдрийн 34/169 дүгээр тогтоолоор баталсан.

⁷¹Хууль хэрэгжүүлэх албан тушаалтнуудын зан үйлийн тухай хууль,5 дугаар зүйл

⁷²Ерөнхий Ассамблейн 1992 оны 12 дугаар сарын 18-ны өдрийн 47/133 дугаар тогтоолоор баталсан.

⁷³Хүчирхийлэгдэн сураггүй болсон бүх хүмүүсийг хамгаалах тухай Тунхаглал,1 дүгээр зүйл

⁷⁴1998 оны 7 дугаар сарын 17-ны өдөр баталж, 2002 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдөр хүчин төгөлдөр болж батлагдсан Олон улсын эрүүгийн шүүхийн Ромын Дүрэм

- Хүн төрөлхтөний эсрэг гэмт хэрэг
- Цэргийн гэмт хэрэг
- Түрэмгийллийн гэмт хэрэг-ийг олон улсын эрүүгийн шүүхэд харьяалуулан шүүн шийдвэрлэхээр заасан байна.

Төрлөөр устгах гэмт хэрэг гэдэг нь ямар нэг үндэс угсаа, арьсны өнгө, шашин шүтлэг нэгтэйнх нь хувьд тийм бүлэг хүнийг бүхэлд нь буюу хэсгийг нь устгах зорилгоор үйлдсэн гэмт хэргийг хэлнэ хэмээн тодорхойлоод дараах байдлаар задалж болохоор заасан байна.

- тийм бүлгийн гишүүдийг алах;
- тийм бүлгийн гишүүдийн бие махбодид ноцтой гэмтэл учруулах буюу оюун ухааныг нь сарниулах;
- тийм бүлгийг бүхэлд нь буюу зарим хэсгийг нь устгахад чиглэсэн амьдралын нөхцөлийг санаатай бий болгох;
- тийм бүлгийн төрөлтийг зогсооход чиглэсэн арга хэмжээ авах;
- хүүхдийг нэг бүлгээс нөгөөд шилжүүлэх гэх зэрэг болдог.

Хүн төрөлхтөний эсрэг гэмт хэрэг гэдэгт энгийн аливаа хүмүүст өргөн хүрээтэй буюу байнга халдах байдлаар санаатай үйлдэж байгаа дараах үйлдлүүдийг хэлнэ.

- Алах;
- Устгах;
- Боолчлох;
- Хүмүүсийг албадан гаргах, хүчээр шилжүүлэх;
- Шоронд хорих буюу бусад байдлаар олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээг зөрчих замаар хүний эрх чөлөөг харгис хэрцгийгээр хасах;
- Эрүүдэн шүүх, тамлан зовоох;
- Хүчиндэх, бэлгийн боолчлолд оруулах, биеэ үнэлэлтэнд тулган хавчих, албадан жирэмслүүлэх, хүчээр засаж хөнгөлөх болон адилтгаж болох хүнд хэлбэрийн бэлгийн хүчирхийлэл;
- Аливаа тодорхой бүлэг болон хүмүүсийг улс төр, арьсны өнгө, үндэс угсаа, харьяалал, шашны, хүйсийн болон олон улсын эрх зүйн дагуу тэвчиж үл болох хэмээн хүлээн зөвшөөрсөн бусад үндэслэлээр мөрдөн мөшгих;
- Хүмүүсийг хүчээр сураггүй болгох;
- Арьсны өнгөөр ялгаварлан гадуурхах;
- Санаатайгаар их хэмжээний зовлон зүдгүүр учруулах, бие махбодид нь ноцтой гэмтэл учруулах, эсхүл сэтгэл санаа болон биеийн эрүүл мэндийн хувьд ноцтой хохирол учруулсан шинж чанартай хүмүүнлэг бус үйлдэл хамаардаг.

Эдгээр гэмт хэргүүдийн ихэнхэд нь эрүү шүүлт, хүнлэг бус харьцаа, хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэх зэрэг “Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенц”-ийн бүх шинж хэлбэрүүдийг багтааж өгсөн байна. “Олон улсын Эрүүгийн шүүхийн Ромын дүрэм”-ийн заалтаар болон олон улсын хүмүүнлэгийн хуульд зааснаар эрүү шүүлт бол цэргийн / дайны / гэмт хэрэг мөн юм. Эрүү шүүлт бүхий энэ гэмт хэрэг нь доорх элементүүдийг агуулсан байх ёстой. Буруутай этгээд нэг буюу түүнээс дээш этгээдийн бие махбодь болон сэтгэл санаанд олон удаагийн өвдөлт шаналгаа, зовлон учруулсан байх ба мөн мэдээлэл болон нууцыг олж авах, шийтгэх, айлгах, албадах эсхүл, ямар нэгэн шалтгаанаар аль нэг

⁷⁵ НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 1948 оны 12 дугаар сарын 9-ны өдөр “Төрлөөр устгах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, тийм гэмт хэрэг үйлдэгчдийг шийтгэх тухай” конвенцийг баталж 1951 оны 1 дүгээр сарын 12-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон байна. Энэ төрлийн гэмт хэрэг 1994 онд Африкийн Руанда улсад гарч нийт энэ гэмт хэргийн золиос болсон 1 сая 71 мянган түци үндэстний амь нас хөнөөгдсөн байна. \www.rwandagenocide\

төрлийн ялгаварлан гадуурхах үйл ажиллагаатай холбоотойгоор дээрхи үйлдлийг хийсэн байх нь цэргийн гэмт хэргийн элемент болдог.

Тэгвэл хүн төрөлхтөний эсрэг гэмт хэргийн тодорхойлолтод "... эрүүдэн шүүлт тулгах гэж хоригдож байгаа хүмүүс буюу яллагдагчид хүчтэй өвдөлт буюу бие махбодь болон сэтгэл санааны зовлон учруулсныг" хамааруулжээ. Гагцхүү хууль ёсны зөвшөөрлөөр харьцсаны үр дүнд үүссэн зовиур нь энэхүү зөвшөөрөлтэй салшгүй холбоотой буюу тохиолдлоор бий болсныг эрүү шүүлт гэж үзэхгүй.⁷⁶ гэжээ. Мөн Ромын дүрэм буюу Эрүүгийн шүүхийг⁷⁷ энэ баримт бичгийн дагуу байгуулсан бөгөөд энэ дүрмийн дагуу бүх төрлийн эрүү шүүлтийг хориглохын зэрэгцээ түүнийг үйлдсэн тохиолдол бүрд олон улсын эрүүгийн шүүх⁷⁸ мөрдөн шалгах бүрэн эрхтэй. Эрүүгийн шүүхийн дүрэмд зааснаар ... хүн төрөлхтөний эсрэг гэмт хэрэг нь энгийн аливаа хүмүүст өргөн хүрээтэй буюу байнга халдах байдлаар санаатай үйлдэж байгаа үйлдлүүд орох⁷⁹ бөгөөд бусдыг алах, устгах, боолчлох, шоронд хорих буюу бусад байдлаар хүний бие махбодийн эрх чөлөөг харгис, хэрцгийгээр хасах, эрүү шүүлт тулгах, хүчиндэх, бэлгийн боолчлолд оруулах, биеэ үнэлэхэд тулган хавчих, албадан жирэмслүүлэх, хүчээр засаж хөнгөлөх буюу адилтган үзэж болох бусад хүнд хэлбэрийн аливаа хүчирхийлэл, хүмүүсийг хүчээр сураггүй алга болгох, санаа сэтгэлийн буюу бие махбодийн эрүүл мэндийн хувьд ноцтой хохирол санаатай учруулсан шинж чанартай хүмүүнлэг бус бусад үйлдлийг⁸⁰ хүн төрөлхтөний эсрэг гэмт хэргийн ангилалд оруулж хуульчилсан байна.⁸¹ Ромын Дүрэмд эдгээр гэмт хэргийг чухамхүү энэ Дүрмийн агуулгаар авч үзэх, ял шийтгэл оногдуулах үндсэн агуулга, зорилго, цар хүрээг нь тус бүрд нь тайлбарласан бөгөөд энэ тайлбар нь чухамхүү Олон улсын эрүүгийн шүүхийн шүүн шийдвэрлэх гэмт хэргийн онцлог, үндэсний хууль тогтоомжийн дагуу дотоодын шүүхээр шийдвэрлэх гэмт хэргээс ялгарах шалгуурыг тодорхойлж өгсөн гэж үзэж болно. Энд тодорхойлсон эрүү шүүлт⁸² тулгах гэдгийг цагдан хоригдож байгаа хүмүүс, хараа хяналтанд байгаа яллагдагчид хүчтэй өвдөлт буюу бие махбодийн болон сэтгэл санааны зовлон зүдгүүр, шаналал учруулахыг ойлгохоор заасан бөгөөд энэ нь мөн л тогтмол шинжтэй, тодорхой бодлогоор хийгдэхийг хэлж байгаа болно гэжээ. Мөн "Цэргийн гэмт хэрэг"⁸³ гэдэгт бусдыг санаатай алах, эрүү шүүлт тулгах буюу биологийн туршилт хийх зэргээр хүнлэг бус харьцах, санаатайгаар хүчтэй зовоон шаналгах, бие махбодь болон эрүүл мэндэд ноцтой гэмтэл учруулах хууль бусаар эрх чөлөөг нь хасах буюу албадан гаргах, шилжүүлэхийг хориглосон. Энэ нь мөн эрүү шүүлтийн талаарх ойлголтыг улам бүр өргөн утгаар тайлбарлахыг зорьсон бөгөөд эрүү шүүлтийн хэлбэрүүдийг "Эрүү шүүлтийн эсрэг конвенцоос" илүү өргөн утгаар томъёолсон гэж үзэж байна.⁸⁴ Үүнийг хуульч, дипломатч Г.Сэсээр үзэхдээ "Олон улсын шүүх олон улсын эрх зүйн үндсэн субъект болох улс хоорондын аливаа маргаантай асуудлыг хэлэлцэн шийдвэрлэдэг бол Олон улсын эрүүгийн шүүх нь хувь хүний хэргийг шүүн шийдвэрлэдэг. Гэхдээ шүүхийн харьяалалын гэмт хэрэг үйлдсэн гэмт этгээдэд нэг бүрчлэн хариуцлага хүлээлгэж, ял ногдуулах ёстой. Хамтран буюу өөр этгээдээр дамжуулан үйлдсэн тохиолдолд энэхүү өөр этгээд эрүүгийн хариуцлага хүлээсэн эсэхээс үл хамааран ял ногдуулдаг. Түүнчлэн гэмт хэрэг үйлдэхийг тушаасан, өдөөн хатгасан, сэдсэн, үйлдэхийг завдсан этгээд мөн эрүүгийн хариуцлага хүлээдгээрээ Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцийн үзэл санаатай нийцсэн гэж үздэг. Өөрөөр хэлбэл олон улсын эрүүгийн шүүхийн шүүн таслах 4 төрлийн ноцтой гэмт

⁷⁶ Олон улсын эрүүгийн шүүхийн Ромын дүрэм, УБ., 2003 он, 17 дугаар зүйлийн 17.2-и дэх заалт

⁷⁷ 1998 оны 7 дугаар сарын 18-ны өдөр баталж, 2002 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдөр хүчин төгөлдөр болсон. Монгол улс 2002 оны 4 дүгээр сарын 5-ны өдөр соёрхон баталсан.

⁷⁸ Эрүүгийн шүүхийн бүрэлдхүүнд 18 шүүгч ажилладаг бөгөөд нэг улсаас хоёр нэр дэвшигч орж болохгүй. Олон улсын Эрүүгийн шүүхийн Ромын Дүрэм, IV бүлэг, 36 дугаар зүйл.

⁷⁹ Олон улсын Эрүүгийн шүүхийн Ромын дүрэм, 7 дугаар зүйлийн 7.1 дэх заалт

⁸⁰ Олон улсын эрүүгийн шүүхийн Ромын дүрэм, 7 дугаар зүйл

⁸¹ Эрүү шүүлтийн эсрэг конвенцид заасан эрүү шүүлтийн тодорхойлолтуудаас гадна эрүү шүүлтийн хэлбэрүүдийг илүү өргөн хүрээтэйгээр тодорхойлон гаргаж хүн төрөлхтөний эсрэг гэмт хэрэг гэдэг ангилалд анх удаа нарийвчлан оруулж өгсөн байна.

⁸² Г.Сэсээр, Олон улсын эрүүгийн шүүхийн эрх зүйн зарим асуудал, УБ., 2002 он, 16 дахь тал

⁸³ Олон улсын эрүүгийн шүүхийн Ромын дүрэм 8 дугаар зүйл 8.2.a.ii заалт

⁸⁴ Г.Сэсээр "Олон улсын эрүүгийн шүүхийн эрх зүйн зарим асуудал" 2002 он. УБ., 15 дахь тал

хэргийн хувьд тэдгээрийг үйлдсэн төр засгийн тэргүүн, засгийн газар, парламентын гишүүн, сонгогдсон төлөөлөгч, засгийн газрын албан хаагч хэн ч байсан эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөгдөхгүй бөгөөд ял шийтгэлийг нь зөөлрүүлэх, чөлөөлөх үндэслэл болохгүй” гэжээ.

ХҮНИЙ ЭРХИЙН ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ЭЭЛЖИТ НЭГДСЭН ХЭЛЭЛЦҮҮЛЭГ БУЮУ UNIVERSAL PERIODIC REVIEW (UPR)

Хүний эрхийн төлөв байдлын ээлжит дүгнэлт хэлэлцүүлэг (UPR - Universal Periodic Review) нь НҮБ-ын гишүүн 192 орны хүний эрхийн төлөв байдлыг 4 жил тутам дүгнэн хэлэлцэх цоо шинэ механизм юм.

НҮБ-ын Ерөнхий ассамблейн 2006 оны 3-р сарын 15-ны өдрийн [60/251 тоот тогтоолоор](#) НҮБ-ын Хүний эрхийн Комиссыг **Хүний эрхийн зөвлөл** болгон өөрчлөн байгуулж, “гишүүн бүх улсынхаа хүний эрхийн үүрэг, амлалтынх нь биелэлтийн талаар үнэн бодит мэдээлэлд үндэслэн, тэдэнд шударга бөгөөд бүхий л хүрээний асуудлыг хамруулан дүгнэлт хэлэлцүүлэг хийх” эрхийг Хүний эрхийн зөвлөл /ХЭЗ/-д олгосон.

2007 оны 6-р сарын 18-нд ХЭЗ-ийн шинэ гишүүд баталсан зөвлөлийн ирээдүйн ажлын удирдамжийг агуулсан зохион байгуулалтын баримт бичиг ([А/ХЭЗ/шийдвэр/5/1](#))-ийн нэг үндсэн хэсэг нь Хүний эрхийн төлөв байдлын ээлжит дүгнэлт хэлэлцүүлэг - UPR -ийн тухай байсан юм.

Хүний эрхийн төлөв байдлын ээлжит дүгнэлт хэлэлцүүлэг - UPR бий болсноор аль нэгэн гэрээгээр хязгаарлагдахгүй хүний эрхийн бүхий л асуудлыг нэг дор авч хэлэлцэх боломж олгосноос гадна НҮБ-ын гишүүн бүх улсыг хамрах болсноороо илүү ач холбогдолтой юм. НҮБ-ын гэрээний хороод нь зөвхөн тухайн гэрээний гишүүн орнуудад хамааралтай бөгөөд зөвхөн тухайн гэрээнийхээ хэрэгжилтийг хянан хэлэлцдэг тул олон улсын хүний эрхийн гэрээ хэлэлцээрт нэгдэн ороогүй олон улс орон гэрээний хороодын хяналтаас гадуур үлддэг байв.

UPR нь бүх улс оронд ялгаваргүй, тэгш хандах, хэлэлцүүлэгт орж байгаа улстай хамтран ажиллах зарчимд үндэслэдэг ба улс орнууд дахь хүний эрхийн нөхцөл байдлыг сайжруулах, хүний эрхийг хангахад тулгарч буй бэрхшээлүүдийг даван туулахад төр засагт туслах, техникийн туслалцааны асуудлыг ч мөн авч үздэг нэгэн онцлогтой юм.

UPR-ийн эцсийн зорилго нь дэлхийн бүх хүний тусын тулд улс орнуудын хүний эрхийн нөхцөл байдлыг газар дээр нь сайжруулахад оршино. Энэ зорилгодоо хүрэхийн тулд улс орнууд дахь хүний эрхийн төлөв байдлыг үнэлэх, хүний эрх зөрчигдөх тохиолдол бүрт анхаарлаа хандуулах боломжийг эрэлхийлэх бөгөөд улс орнуудад техникийн туслалцаа үзүүлэх, хүний эрхийн салбар дахь сайн туршлагаа хуваалцах, бие биенээсээ суралцах боломжийг олгох, хүний эрхийн асуудлаа сайнаар шийдвэрлэх чадавхийг бэхжүүлэх зорилготой.

Хүний эрхийн төлөв байдлын ээлжит нэгдсэн хэлэлцүүлэг нь НҮБ-ын гишүүн 193 улс дахь хүний эрхийн төлөв байдлыг 4.5 жил тутамд дүгнэн хэлэлцдэг өвөрмөц үйл явц юм. Энэ нь Хүний Эрхийн Зөвлөлд (ХЭЗ) суурилсан, үр нөлөө бүхий шинэ арга хэрэгсэл бөгөөд ХЭЗ-ийг байгуулахад нэг үндсэн чиг үүрэг нь болон батлагдсан.

Гэрээний хороод нь зөвхөн тухайн гэрээний гишүүн орнуудад хамааралтай бөгөөд зөвхөн тухайн гэрээнийхээ хэрэгжилтийг хянан хэлэлцдэг. Гэтэл НҮБ-ын гишүүдээс олон улсын хүний эрхийн гэрээ хэлэлцээрт нэгдэн ороогүй олон улс орон гэрээний хороодын хяналтаас гадуур үлддэг байв. Харин тус хэлэлцүүлэг бий болсноор аль нэгэн гэрээгээр хязгаарлагдахгүй хүний эрхийн бүхий л асуудлыг нэг дор хэлэлцэх боломж олгосноос гадна НҮБ-ын гишүүн бүх улсыг хамрах болсноороо илүү ач холбогдолтой бөгөөд одоогийн байдлаар энэ төрлийн өөр механизм байхгүй байгаа юм.

Хэлэлцүүлгийн бас нэг онцлог бол бүх улсуудад ялгаваргүй, тэгш хандах, хэлэлцүүлэгт орж байгаа улстай хамтран ажиллах зарчимд үндэслэдэгт оршино.

Хүний эрхийн төлөв байдлын ээлжит нэгдсэн хэлэлцүүлгийн зорилго нь бүх дэлхийн хүмүүсийн тусын тулд улс орнуудын хүний эрхийн нөхцөл байдлыг газар дээр нь сайжруулахад оршино. Энэхүү зорилгодоо хүрэхийн тулд улс орнууд дахь хүний эрхийн төлөв байдлыг үнэлэх, хүний эрх зөрчигдөх тохиолдол бүрт анхаарлаа хандуулах боломжийг эрэлхийлэх бөгөөд улс орнуудад техникийн туслалцаа үзүүлэх, хүний эрхийн салбар дахь сайн туршлага хуваалцах, бие биенээсээ суралцах боломжийг олгох, хүний эрхийн асуудлаа сайнаар шийдвэрлэх чадавхийг бэхжүүлэх явдал юм.

Гишүүн улсуудын хүний эрхийн төлөв байдлыг хэзээ авч хэлэлцэх вэ?

Хэлэлцүүлгийн эхний үе шат өмнө нь 4 жилийн хугацаатай үргэлжилж байсан бол 2 дахь үе шатнаас эхэлж 1 үе шат нь 4.5 жилийн хугацаатайгаар цаашид үргэлжлэх болсон. Эхний үе шатны хэлэлцүүлэгт НҮБ-ын бүх гишүүн улс орсон ба нэг жилд 48 гишүүн улсыг авч хэлэлцэв. Нэг үе шат нь 14 хуралдаантай байх бөгөөд нэг хуралдаанаар 14 улс орны хүний эрхийн нөхцөл байдлыг авч хэлэлцэх болсон. 2 дахь үе шатны хэлэлцүүлэг нь албан ёсоор 2012 оны 5 дугаар сараас буюу Хүний эрхийн төлөв байдлын ээлжит нэгдсэн хэлэлцүүлгийн Ажлын хэсгийн 13 дах удаагийн хуралдаанаар эхлэх бөгөөд нэг жилд 42 улс орныг авч хэлэлцэх юм. Тус Ажлын хэсэг нь жилд 3 удаа Женев хотноо хуралддаг.

Хэлэлцүүлгийг хэн удирдан явуулдаг вэ?

Хэлэлцүүлгийг Хүний эрхийн Зөвлөлийн 47 гишүүнээс бүрдэх Ажлын хэсэг удирдан явуулдаг хэдий ч НҮБ-ын ямар ч гишүүн улс аливаа хэлэлцүүлэгт орж буй улсын хүний эрхийн төлөв байдлын тухай хэлэлцүүлэгт оролцож болно. Ажлын хэсгийн хуралдааныг удирдан явуулах, ажлын хэсгийн илтгэлийг бэлтгэх үүрэг бүхий 3 илтгэгчийг (Гурвал буюу *Troika*) ХЭЗ-ийн гишүүдийн дундаас шодох хэлбэрээр сонгох ба гурван өөр бүс нутгаас тус тус оруулна. Хэлэлцүүлэгт орж буй тухайн улс 3 илтгэгчийн нэгийг нь өөрийн хамаарах бүсээс сонгохыг санал болгож болно. Гурвал нь Ажлын хэсгийн хуралдааны үеэр хэлэлцүүлэгт орж буй улсад тавигдах асуулт болон хэлэлцэх асуудлуудыг урьдчилан бэлтгэж болно. ХЭДКГ нь Гурвалыг шаардлагатай тусламж, мэдээллээр хангах үүрэг хүлээнэ.

Хэлэлцүүлгийг ямар бичиг баримтад үндэслэж явуулах вэ?

- Үндэсний илтгэл буюу Засгийн газрын боловсруулсан илтгэл;
- Тухайн хэлэлцүүлэгт орж буй улсын талаарх НҮБ-ын мэдээллийг (гэрээний байгууллагууд, тусгай илтгэгч, НҮБ-ын бусад байгууллагуудаас тухайн улсын талаар гаргасан ажиглалт, дүгнэлт, зөвлөмж) ХЭДКГ-аас эмхтгэн гаргасан илтгэл;
- Оролцогч талуудаас (төрийн бус байгууллагууд, хүний эрхийн үндэсний байгууллага, хүний эрхийн хамгаалагчид, судалгааны хүрээлэн, бүсийн байгууллагууд болон иргэний нийгмийн төлөөлөл) ирүүлсэн илтгэлийг ХЭДКГ базаж нэгтгэсэн илтгэл;

Хэлэлцүүлгийг хэрхэн явуулдаг вэ?

Энэ нь ажлын хэсгийн хуралдааны үеэр хэлэлцүүлэгт орж буй тухайн улс болон НҮБ-ын бусад гишүүн улсуудын хоорондын харилцан ярианд тулгуурлаж болж өнгөрдөг. Хэлэлцүүлгийн үеэр НҮБ-ын ямар ч гишүүн улс тухайн хэлэлцүүлэгт орж буй улсад асуулт тавьж, санал хэлэх аль эсвэл зөвлөмж хүргүүлж болно. Гурвал нь хэлэлцэх асуудлыг дэс дараалал, цэгцтэй явуулах үүднээс тухайн улсад тавьж буй асуулт болон асуудлуудыг бүлэглэж болдог байна. Эхний шатанд улс бүрийг хэлэлцүүлэхэд 3 цаг зарцуулдаг байсан бол 2 дугаар шат болон дараагийн шатуудаас 3,5 цаг үргэлжлэх болсон. Үүнээс 70 минутанд хэлэлцүүлэгт орж буй улс, үлдсэн 140 минутыг бусад гишүүн улс харилцан санал солилцдог байна.

Хүний эрхийн ямар үүрэг хариуцлагыг авч үзэх вэ?

Тус хэлэлцүүлгээр НҮБ-ын гишүүн улсууд нь хүний эрхийн үүргээ хэрхэн биелүүлж байгааг дараах баримт бичигт тулгуурлаж үнэлнэ: (1) НҮБ-ын Дүрэм; (2) Хүний эрхийн Түгээмэл Тунхаглал; (3) тухайн улсын нэгдэн орсон хүний эрхийн баримт бичгүүд (тухайн улсын соёрхон баталсан хүний эрхийн гэрээ, конвенц); (4) Тухайн улсын мэдэгдсэн сайн дурын үүрэг амлалт (хэрэгжүүлсэн үндэсний хүний эрхийн бодлого болон хөтөлбөр гэх мэт); мөн (5) дагаж мөрдөх бүхий аливаа олон улсын хүмүүнлэгийн хууль тогтоомж.

Хэлэлцүүлгээс ямар үр дүн гарах вэ?

Ажлын хэсгийн хэлэлцүүлгийн дараа хэлэлцүүлэгт орж буй улсын оролцоотойгоор, ХЭДКГ-ын тусламжтайгаар Гурвалын бэлтгэсэн илтгэл гарна. Энэхүү тайланг “үр дүнгийн тайлан” гэх бөгөөд энэ нь болсон хэлэлцүүлгийн хураангуй юм. Үүнд хэлэлцүүлэгт орж буй улсад тавьсан бусад улсуудын асуулт, санал бодол, зөвлөмж мөн хэлэлцүүлэгт орж буй улсын хариулт зэргийг багтаасан байдаг.

Хэлэлцүүлгийг хэрхэн баталдаг вэ?

Хэлэлцүүлэг болж өнгөрснөөс хэдэн сарын дараа хэлэлцүүлгийн үр дүнгийн баримт бичиг гарч үүнийг Хүний эрхийн Зөвлөлийн дараагийн нэгдсэн хуралдаанаар баталдаг. Баримт бичгийг батлахад 1 цаг зарцуулдаг бөгөөд тухайн хэлэлцүүлэгт орж буй улс, бусад гишүүн улсууд, хүний эрхийн үндэсний байгууллагууд болон иргэний нийгмийн төлөөлөл хэлэлцүүлгийн талаарх санал сэтгэгдлээ 1 цаг дотор багтааж ярьдаг. Үр дүнгийн сүүлийн баримт бичигт Ажлын хэсгээс гаргасан тайлан, хэлэлцүүлгээс гарсан зөвлөмжийг хүлээн авсан тухайн улсын байр суурийг илэрхийлсэн илтгэл тус тус орно.

Хэлэлцүүлгээс гарсан үр дүнг хэрэгжүүлэхэд ямар арга хэмжээ авах вэ?

Эцсийн үр дүнгийн тайланд орсон зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх нь Төрийн гол үүрэг юм. Бүх улс тус тусын зөвлөмжийг хэрэгжүүлэхэд гаргах ахиц дэвшил болон алдаанд хариуцлага хүлээх явдлыг Хүний эрхийн Зөвлөл хангана. Хэлэлцүүлгийн 2 дах шатанд эхний шатны хэлэлцүүлгээр гарсан зөвлөмжийг хэрэгжүүлэхэд тухайн улс ямар арга хэмжээ авсан болон хүний эрхийн салбарт гарсан ахиц дэвшлийн талаар мэдээллээр хангана. Олон улсын байгууллагууд тухайн улстай зөвшилцсөний үндсэн дээр зөвлөмж, дүгнэлтийг хэрэгжүүлэхэд чадавхийн болон техникийн туслалцаа үзүүлнэ. Шаардлагатай тохиолдолд Хүний эрхийн Зөвлөл тухайн улсын арга хэмжээ авахгүй байгаа асуудлыг гаргаж ирж болно.

Хүний эрхийн төлөв байдлын ээлжит нэгдсэн хэлэлцүүлгийн 2 дахь үе шат болон дараагийн шатнаас эхэлж өмнөх хэлэлцүүлгээр гаргасан зөвлөмжийн хэрэгжилт болон тухайн улсын хүний эрхийн нөхцөл байдлын талаарх ахиц дэвшлийн тал дээр илүү анхаарч хэлэлцдэг. 2 дахь үе шатны эхний хуралдаан 2012 оны 6 дугаар сараас эхэлнэ.

Монгол Улс дахь хүний эрхийн төлөв байдлын талаарх ээлжит нэгдсэн хэлэлцүүлэг

Монгол Улсын хүний эрхийн төлөв байдлын талаарх ээлжит нэгдсэн хэлэлцүүлгийг НҮБ-ын Хүний эрхийн Зөвлөлийн 47 гишүүнээс бүрдсэн Ажлын Хэсгийн хуралдаанаар Женев хотноо 2010 оны 11 дүгээр сарын 2-ны өдөр хэлэлцэж 11 дүгээр сарын 4-ний өдөр Монгол Улсын хүний эрхийн нөхцөл байдлын хэлэлцүүлгийн үйл явцын талаарх Ажлын хэсгээс гаргасан тайланг баталсан билээ. Үүний дараа үр дүнгийн сүүлчийн баримт бичгийг Хүний эрхийн Зөвлөлийн нэгдсэн хуралдаанаар 2011 оны 3 дугаар сарын 16-ны өдөр баталсан. Үүнд Ажлын хэсгээс гаргасан тайлан, хэлэлцүүлгээс гарсан зөвлөмжийг хүлээн авсан Монгол улсын байр суурийг илэрхийлсэн илтгэл тус тус багтана. Хэлэлцүүлгийг НҮБ-ын ХЭЗ-ийн тогтоолын дагуу дээр дурдсан гурван илтгэлд тулгуурлаж явуулсан.

Монгол Улсын хувьд хэлэлцүүлгийн үеэр гишүүн улсуудын гаргасан нийт 129 зөвлөмжөөс 126 зөвлөмжийг нь Монгол Улсын Засгийн газар хүлээж авч, биелүүлэх үүрэг амлалтаа өгсөн билээ. Хүлээн авсан нийт 126 зөвлөмжийг угтын хувьд ангилвал 60 орчим төрлийн зөвлөмж өгсөн байна. Хүлээн аваагүй зөвлөмжид дараах 3 зөвлөмж орсон. Үүнд:

- Дүрвэгсдийн эрхзүйн байдлын тухай 1951 оны Конвенц, түүний 1967 оны Протокол-д нэгдэж орох;
- Цагаач ажилчид болон тэдгээрийн гэр бүлийн бүх гишүүдийг хамгаалах тухай Конвенцид нэгдэж орох;
- Үндсэн Хуулиар баталгаажуулсан хувь хүний эрх, эрх чөлөөний зөрчлийн асуудлыг Үндсэн Хуулийн Цэц шийдвэрлэдэг болох;

Хүлээн авсан зөвлөмжийн хэрэгжилт, ахиц дэвшлийн талаар дунд-шатны тайланг сайн дурын үндсэн дээр Засгийн Газраас Хүний эрхийн Зөвлөлд хүргүүлэх явдлыг ихээхэн сайшаадаг билээ. Монгол Улсын хувьд дунд шатны тайланг 2013 оны 4 дүгээр сарын 30-ны өдрийн дотор хүргүүлж болно. Ингэснээр манай улсын өгсөн үүрэг амлалт, хариуцлагатай байдлыг улам нэмэгдүүлж, зөвлөмжийн хэрэгжилтийг ч эрчимжүүлэх сайн талтай юм.

Монгол Улсын хүний эрхийн төлөв байдлын 2 дах шатны хэлэлцүүлэг Хүний эрхийн Зөвлөлийн 22 дахь удаагийн хуралдаанаар буюу 2015 оны 5 дугаар сарын 5-ны өдөр болно.

НҮБ-ын Гэрээний хороод *UN Treaty Bodies*

Гэрээний хороод нь НҮБ-ын системийн хүрээнд гэрээнд үндэслэсэн байгууллагын төрөлд хамаарах бөгөөд хүний эрхийн олон улсын гэрээний хэрэгжилтийг хянах үндсэн үүрэг хүлээнэ. Гэрээний хороод нь Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт, Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын пакт зэрэг хүний эрхийн олон улсын гол гэрээнүүдэд үндэслэн байгуулагдсан байна. ХЭДКГ-аас Ажлын албадаараа дамжуулан тэдэнд ажлын аргачлал, илтгэлийг хянан хэлэлцэх үйл ажиллагаанд нь туслалцаа үзүүлдэг.

Гэрээний хороод нь хүний эрхийн зөрчлийн асуудлыг дараах байдлаар хянан үзэж болдог:

Хувь хүний гомдлыг хянан хэлэлцэх: НҮБ-ын дүрэм, Хүний эрхийн Түгээмэл Тунхаглал, бусад хүний эрхийн гэрээгээр олгогдсон эрх нь зөрчигдсөн гэж үзэж буй хэн ч гомдлоо холбогдох Гэрээний хороонд гаргаж болох ба зөвхөн 5 гэрээний хороод л ийм гомдлыг хүлээн авдаг.

Улс хоорондын гомдлыг хэлэлцэх: Хүний эрхийн гэрээний гишүүн улсаас өөр гишүүн улс нь уг Конвенцээр хүлээсэн үүргээ биелүүлэхгүй байна гэж үзвэл Гэрээний хороонд гомдол гаргаж болох ба энэ эрхийг мөн л зарим Конвенцуудад л олгосон. Гэвч энэхүү зохицуулалтыг ашигласан тохиолдол хараахан гараагүй байгаа юм.

Эрүүдэн шүүхийн эсрэг хороо – *The Committee against Torture*

Эрүүдэн шүүхийн эсрэг хороо (ЭШЭХ) нь Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенцийн 17 дугаар зүйлийн дагуу байгуулагдсан ба 1988 оны 1 дүгээр сарын 1-нээс эхэлж ажиллаж эхэлжээ. Хороо нь Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж

шийтгэхийн эсрэг конвенцод нэгдэж орсон гишүүн улсууд уг конвенцийг хэрхэн хэрэгжүүлж буйд хяналт тавих хүний эрхийн талаарх өндөр мэдлэг, чадвартай бие даасан 10 шинжээч мэргэжилтнээс бүрдэнэ.

Гишүүн бүх улс уг конвенцод тусгагдсан эрхүүд хэрхэн хэрэгжиж байгаа талаар тус хороонд илтгэл тогтмол хүргүүлэх үүрэгтэй. Конвенцод нэгдэж орсноос хойш 1 жилийн дотор гишүүн улс эхний тайлангаа хүргүүлж, түүнээс хойш 4 жил тутамд хороонд илтгэлээ тогтмол хүргүүлэх үүрэгтэй. Хороо нь илтгэл бүрийг хянан үзэж, асуудлуудыг гарган тавьж, “дүгнэлт зөвлөмж” нэртэйгээр гишүүн улсад зөвлөмж хүргүүлдэг.

Илтгэл хүргүүлэх үйл явцаас гадна хяналт тавих чиг үүргээ биелүүлэхээр гурван өөр механизмыг Конвенцийн дагуу байгуулжээ. Уг механизмын хүрээнд хороо нь тодорхой нөхцөл конвенцийн дагуу байдлын дагуу уг конвенцод тусгагдсан эрх нь зөрчигдсөн гэж үзсэн хувь хүний гомдлыг хүлээн авч болох бөгөөд нээлттэй хянан шалгалт явуулах мөн улс хоорондын гомдлыг авч үзнэ.

Конвенцийн нэмэлт протокол нь 2006 оны 6 дугаар сард хүчин төгөлдөр болсон бөгөөд Эрүүдэн шүүхээс урьдчилан сэргийлэх дэд хороог (ЭШУСДХ) байгуулжээ. ЭШУСДХ нь гишүүн улсууд дахь цагдан хорих газруудад очих эрх хэмжээтэй. Нэмэлт протоколын дагуу гишүүн улс нь дотооддоо эрүүдэн шүүхээс урьдчилан сэргийлэх, мөн цагдан хорих газруудад шалгалт явуулах эрх бүхий бие даасан урьдчилан сэргийлэх үндэсний механизмыг байгуулах ёстой.

ЭШЭХ нь жилд 2 нэгдсэн хуралдаан Женев хотод зохион байгуулдаг бөгөөд 4/5 сард 4 долоо хоногийн хугацаатай нэг хуралдаан, мөн 11 сард 4 долоо хоногийн хугацаатай хуралдааныг тус тус хийдэг байна.

Хороо нь конвенцод тусгагдсан заалтын агуулгад буюу сэдэвчилсэн асуудлаар ерөнхий зөвлөмжийн тайлбарыг хэвлэн нийтэлдэг.

Эрүү шүүлтээс урьдчилан сэргийлэх дэд хороо ***The Subcommittee on Prevention of Torture***

Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхээс урьдчилан сэргийлэх дэд хороо (ЭШУСДХ) нь НҮБ-ын хүний эрхийн тогтолцоон дахь цоо шинэ байгууллага юм. ЭШУСДХ-ны үйл ажиллагаа 2007 оны 2 дугаар сард эхэлсэн.

Эрүүдэн шүүхийн эсрэг Конвенцийн (ЭШЭК) Нэмэлт Протоколын заалтын дагуу ЭШУСДХ-г байгуулсан. НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейгээр ЭШЭК-ийн Нэмэлт Протоколыг 2002 оны 12 дугаар сард баталсан бөгөөд 2006 оны 6 дугаар сард хүчин төгөлдөр болсон.

ЭШУСДХ нь дэлхийн янз бүрийн бүсээс, янз бүрийн мэргэжилтэй 25 бие даасан, шинжээч мэргэжилтнээс бүрдэнэ. ЭШЭК-ийн Нэмэлт Протоколын буюу ЭШУСДХ-ны гишүүдийг 4 жилийн хугацаатай, дахин нэг удаа сонгогдох эрхтэйгээр гишүүн улсууд томилдог.

ЭШУСДХ нь гишүүн улсуудын цагдан хорих бүх газруудад хаалтгүйгээр нэвтэрч, холбогдох бүх мэдээллэлтэй танилцах бүрэн эрхтэй билээ. Мөн тус хороо нь гишүүн улсууд болон Урьдчилан сэргийлэх үндэсний механизм (УСҮМ) байгуулахад тусламж дэмжлэг үзүүлэх, зөвлөгөө өгөх чиг үүрэгтэйгээр ажилладаг. Түүнчлэн, ЭШУСДХ нь эрүүдэн шүүхээс урьдчилан сэргийлэх үүднээс НҮБ-ын холбогдох байгууллага болон механизм, олон улсын, бүсийн болон үндэсний байгууллагуудтай хамтран ажилладаг. ЭШУСДХ нь өөрсдийн үйл ажиллагааны талаарх олон нийтийн илтгэлийг жил бүр Эрүүдэн

шүүхийн эсрэг хороонд танилцуулдаг бөгөөд Женев хотод байрлах НҮБ-ын байранд жилд 3 удаа хуралддаг.

ЭШУСДХ нь цагдаагийн байгууллага, шорон (цэргийн болон иргэний), цагдан хорих газрууд (урьдчилан цагдах хорих газар, цагаачдын цагдан хорих байр, насанд хүрээгүйчүүдийн цагдан хорих төв гэх мэт), сэтгэцийн эмнэлэг, нийгмийн халамжийн байгууллага болон эрх чөлөө нь хязгаарлагдсан хүмүүсийн байрлах бусад газруудад очдог.

ЭШУСДХ нь эрх чөлөөгөө хязгаарлуулсан хүмүүстэй, ямар нэгэн гэрч, харгалзагчгүйгээр хувийн ярилцлага авах эрхтэй.

ХОЁР. БҮС НУТГИЙН ОЛОН УЛСЫН КОНВЕНЦ

Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд хүний эрхийг хангах, эрүү шүүлтээс ангид байх эрхийг хангах, хамгаалах явдал дэлхийн олон оронд бэрхшээлтэй асуудал хэвээр байгааг хүлээн зөвшөөрч олон улсын болон бүс нутгийн хүний эрхийн байгууллагууд өөр өөрсдийн чиглэл үүргийн дагуу хүний эрхийн бие даасан байгууллагуудыг байгуулан тухайн бүс нутгийн хэмжээнд нийтээр дагаж мөрдөх үүрэг бүхий баримт бичгүүдийн батлан гаргаж хэрэгжүүлсээр байна. Үүний нэг тод жишээ бол Европын конвенц түүний хүний эрхийн комисс, Хүний эрхийн шүүхийг байгуулан үйл ажиллагаагаа Европ тив дахинаа явуулж байгаа бол Америк тивийн улсууд өөрсдийн конвенцийг батлан гаргаж Америк дундын Хүний эрхийн шүүх⁸⁵, Хүний эрхийн комиссыг байнгын үйл ажиллагаатайгаар байгуулан эрүү шүүлтийн эсрэг үйл ажиллагаагаа чиглүүлэн ажиллаж байна. 1980-аад оны эхэн үеэс Африк тивийн улс түмнүүд колончлол, арьс өнгөний үзлийн эсрэг хүний эрхийн төлөө ажилладаг байгууллагыг байгуулсан бөгөөд Африк тив түүхэндээ анх удаа “Африкийн улс түмнүүдийн хүний эрхийн ХАРТИ” хэмээх баримт бичгийг батлан гаргаж мөрдөж эхэлжээ. Үүний дараагаар “Улс түмнүүдийн болон хүний эрхийн Африкийн шүүх” байгуулах талаар идэвхитэй үйл ажиллагаа явуулж эхэлсэн бөгөөд XXI зууны эхэн гэхэд энэ тивд анх Хүний “Африкийн хүний эрхийн шүүх” байгуулагдаж хүний эрх, тэр дундаа эрүү шүүлтээс ангид байх эрхийн төлөө тэмцэж эхэлсэн байна. Ази тивийн хувьд бүсийн тодотголтой хүний эрхийн байгууллага болон бие даасан баримт бичгүүд өнөөдрийг хүртэл байхгүй.

Европын баримт бичиг ба механизм: 1950 оны 11 дүгээр сарын 4-ны өдрийн Европын зөвлөлийн хурлаас хүний үндсэн эрх, эрх чөлөөг хамгаалах Европын конвенцийг батлан гаргасан ба 1953 оны 9 дүгээр сарын 3-ны өдөр хүчин төгөлдөр болж үйлчилж эхэлсэн.⁸⁶ Энэ конвенцийн 3 дугаар зүйлд зааснаар ...хэн ч бусдыг эрүүдэн шүүж хүнлэг бусаар нэр төрийг нь доромжлон харьцаж шийтгэхийг хориглоно... гэж заажээ.

Үүнтэй уялдуулан Европын конвенц нь өөрийн хяналтын механизм болох Европын хүний эрхийн шүүх болон Хүний эрхийн Европын комиссыг байгуулсан ба Европын Хүний эрхийн шүүх⁸⁷ нь 1998 оны

⁸⁵ Америк дундын хүний эрхийн шүүх нь Коста Рика улсын Сан-Жосе хотноо байрладаг. Перу, Доминикан, Аргентин, Мексик, Ямайка, Коста-Рика улсын төлөөлөл болсон 7 шүүгчийн бүрэлдхүүнтэйгээр үйл ажиллагаагаа явуулдаг бөгөөд ерөнхий шүүгчээр/ерөнхийлөгч/ Чили улсын иргэн Сесилла Медина Кюрога ажилладаг. Тэрээр 2004 оноос эхлэн энэ албанд сонгогдон ажиллаж байгаа бөгөөд 2009 онд түүний бүрэн эрхийн хугацаа дуусгавар болно.

⁸⁶ 2006 оны 5 дугаар сараас эхлэн Европын конвенц нь 14 төрлийн нэмэлт протоколыг батлан гаргаж гишүүн орнуудад гарын үсэг зурах, нэгдэн орох эрхийг нээлттэйгээр үлдээсэн байна.

⁸⁷ Европын Хүний эрхийн шүүх нь Францын Страсбург хотноо байрладаг ба энд Европын Холбооны гишүүн 47 орны төлөөллөөс бүрдсэн 47 шүүгч ажилладаг. Тус шүүхийн ерөнхий шүүгчээр/ерөнхийлөгч/ Францын иргэн Жан Паул Коста ажилладаг бөгөөд 1998 оноос эхлэн энэ албыг хашиж байгаа ба 2010 онд түүний бүрэн эрхийн хугацаа дуусгавар болно.

11 дүгээр сарын 1-нээс байнгын үйл ажиллагаагаа явуулж эхэлсэн. Шүүх нь зөвлөмжийн чанартай дүгнэлт гаргаж Комисст хэлэлцэж байгаа хэргийн талаар сонирхогч улсын буюу Комиссын өөрийнх нь хүсэлтээр шийдвэр гаргадаг. Шүүхийн шийдвэр заавал биелүүлэх хүчинтэй байдаг. Хувь хүн шүүхэд хэргийн тал болон оролцдоггүй байна. Европын хүний эрхийн Комисс бол өргөдөл хянан шийдвэрлэдэг, талууд хоорондын зөрчлийг эвлэрүүлэх замаар зохицуулдаг, Конвенцийг зөрчсөн эсэх тухай дүгнэлт гаргадаг хагас шүүхийн хэлбэртэй үр бүтээлтэй, нөлөөтэй байгууллага юм. 1987 онд Европын зөвлөл нь “Эрүүдэн шүүх болон хүнлэг бусаар эсвэл хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг Европын конвенц”-ийг батлан гаргажээ.⁸⁸ Конвенц нь хүний эрх эрх чөлөөний тухай Европын конвенцийн заалтууд дээр эрүү шүүлтийн асуудлаарх шүүхийн механизмын талаар дэлгэрэнгүй зохицуулж өгсөн байна. Энэ конвенц нь бас өөртөө Эрүүдэн шүүхийн эсрэг Хороотой байх талаар заасан бөгөөд энэ хороонд сонгогдсон гишүүд нь ёс суртахууны өндөр боловсролтой байхаас гадна Европын зөвлөлийн оролцогч орон бүрээс нэг төлөөлөгч сонгогдож ажиллаж байхаар зохицуулсан байна.

Хорооны төлөөлөгчдийн бүрэлдхүүнд багтдаг хорооны гишүүд нь эмнэлгийн салбарын холбогдох шинжээч, эрх зүйн болон бусад салбарын ажилтнууд, орчуулагч болон нарийн бичгийн дарга нарын газрын хамтран ажиллагсад байна. Эдгээр төлөөлөгч нар нь тухайн оролцогч улсуудын эрх чөлөөгөө хасуулсан хүмүүстэй уулзах бүрэн эрхтэй. Энэ төлөөлөгч нар нь их өргөн эрх мэдлийг эдэлдэг. Тэд эрх чөлөөгөө хасуулсан этгээдтэй чөлөөтэй, ямар нэгэн саадгүйгээр уулзах, хоригдсон хүмүүстэй ганцаарчлан уулзаж ярилцах, бүх хоригдсон хүмүүстэй болон өөрийн сонголтоор хэн нэгэн хоригдогч нартай уулзах, хүсвэл зөвхөн камер хорих өрөө биш бусад бүх хангамжийн байдалтай танилцах эрхээр хангагдсан байдаг. Хороо нь хяналт шалгалтын ажлынхаа талаар илтгэх хуудсыг бичгээр бэлтгэн тухайн улсын Засгийн газарт хүргүүлдэг. Эрүүдэн шүүхийн эсрэг Европын Хороо нь дараах гурван төрлийн шаардлагыг хорих эрх бүхий байгууллагуудад тавина. Үүнд:

- эрх чөлөөгөө хасуулсан хүмүүсийн талаар саадгүй мэдээлэх, хэрвээ энэ баривчилгааны талаар өөрөө хүсвэл гэр бүлийн гишүүдэд нь мэдээлэх,
- эрх чөлөөгөө хасуулсан хүмүүс ямар нэгэн саадгүйгээр өмгөөлөгч авах,
- эрх чөлөөгөө хасуулсан хүмүүсийг эмчид үзүүлэх хэрвээ өөрөө хүсч байгаа бол эмчээ өөрөө сонгох эрхээр хангах даалгавар шаардлагууд багтана.

Европын Хороо нь хүний эрх, эрх чөлөө хязгаарлагдсан газруудад очин, шаардлагатай тохиолдолд уг хүмүүсийг эрүүдэн шүүх, зүй бусаар харьцахаас урьдчилан сэргийлэх үүрэгтэй байгуулагдсан байгууллага⁸⁹ юм. Энэ хороо нь оролцогч улсуудынхаа нутаг дэвсгэрт урьдчилан төлөвлөж буюу төлөвлөлгүйгээр очиж судалгаа хийдэг.

Хүний эрхийн Америк хоорондын шүүх болон Америк дундын хүний эрхийн комисс:- 1985 онд Америкийн улсуудын байгууллага эрүү шүүлтээс урьдчилан сэргийлэх, устгах тухай Америкийн улсуудын конвенцийг батлан гаргасан.⁹⁰

Конвенцийн заалт ёсоор ...мөрдөн байцаах бүхий л үйл ажиллагааны явцад хүнийг хорих шалгах явцдаа бие махбодийн болон сэтгэл санааны ямар нэгэн шийтгэл үзүүлэх, эрүү шүүлт тулгах явдлыг хориглох, урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаа явуулах талаар зааж өгсөн нь конвенцийн зорилго⁹¹ болно хэмээн заажээ. Төрийн албан тушаалтан, албан хаагч өөрөө болон бусдын хатгалгаар эрүү

⁸⁸ 1989 оны 2 дугаар сарын 1-ний өдөр хүчин төгөлдөр болж, 1999 оны 3 дугаар сарын 1-ний өдрийн байдлаар Европын зөвлөлийн 40 орон гарын үсэг зурж нэгдэн орсон байна.

⁸⁹ Европейская Конвенция по Предупреждению Пыток и Бесчеловечного или Унижающего Достоинства Обращения или Наказания ст 8-11/www.cpt.coe.int/

⁹⁰ Америкийн Хүний эрхийн конвенцийг Сан-Жосегийн пакт гэж нэрлэдэг. 1969 онд Коста Рика улсын Сан-Жосе хотноо болсон Америкийн улсуудын уулзалтаар анх батлагдан гарсан.

⁹¹ Конвенцийн 2 дугаар зүйл

шүүлт тулгах түүнийг хэрэглэх явдлаас урьдчилан сэргийлэх явдлыг заасан байна. Энэ конвенцид нэгдэн орсон орон бүхэн өөрсдийн хууль тогтоомждоо эрүү шүүлтээс урьдчилан сэргийлэх болон эрүүдэн шүүсэн явдалд хэрэглэх хуулийн заалтыг бий болгох талаар идэвхитэй үйл ажиллагаа явуулахыг уриалжээ.

Хуулиар хүний эрхийг хязгаарлаж болох субъектүүд болох цагдаагийн байгууллагын албан хаагч болон бусад төрийн албан тушаалтан нарт явуулах сургалтыг зохион байгуулж байх нь бусдыг эрүүдэн шүүх болон хүнлэг бусаар бусдын нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхээс урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны нэг гол чухал арга болох⁹² талаар оруулсан байна. Оролцогч улсууд эрүүдэн шүүх явдлаас урьдчилан сэргийлэх адил төрлийн аргуудыг хэрэглэхийг зөвшөөрсөн.

1969 оны 11 дүгээр сарын 22-ны өдөр Америк тивийн улсууд “Хүний эрхийн тухай Америкийн конвенц”-ийг батлан гаргасан бөгөөд 1978 оны 7 дугаар сарын 18-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон байна. Энэ конвенцид зааснаар...⁹³ Хүн бүр биеийн болон сэтгэл санааны хувьд халдашгүй дархан байх эрхтэй. Хэн ч бусдыг эрүүдэн шүүж, харгис хэрцгий, хүний нэр төрийг доромжлон гутааж, шийтгэж болохгүй. Бүх хүмүүс хүнийхээ хувьд эрх чөлөөтэй, нэр төрөө хүндэтгүүлэх эрхтэй байна” гэжээ.

Мөн Америк дундын Хүний эрхийн шүүх⁹⁴, Хүний эрхийн комисс нь⁹⁵ зөвлөх эрхтэй байгууллага⁹⁶ байх бөгөөд Америк хоорондын системийн хүрээнд Конвенцийг зөрчсөн тухай гомдлыг хүлээн авч, шалгалт хийн, хэргийн талаар шийдвэр гарган холбогдох улсуудын засгийн газарт заавал биелүүлэх албагүй зөвлөмж хэлбэрээр хүргүүлнэ.

Эцсийн бүлэгтээ конвенцийн гишүүн улсын эсрэг хүний эрхийг ноцтойгоор зөрчсөнтэй холбоотой гомдлыг Америк хоорондын хүний эрхийн шүүхээр хянан шийдвэрлүүлэхээр оруулж болдог бөгөөд Шүүх заавал дагаж мөрдөх хүчинтэй шийдвэр гаргадаг. Америкийн хүний эрхийн конвенц нь нэмэлт хоёр протоколтой.

Эхний нэмэлт протокол нь⁹⁷ \Сан Сальвадорын гэх\ Америк дундын улсуудын иргэдийн эдийн засаг, нийгэм соёлын эрхийн эрх тэр дундаа эрүүл мэндээ хамгаалуулах, хангалттай хоол хүнс, боловсрол олгох эрхийн талаар заасан бол хоёр дахь нэмэлт протокол нь “Америк дундын конвенцийн цаазаар авах ялыг устгах”⁹⁸ нэртэйгээр батлан гаргасан байна. Энэ нэмэлт протоколын 4 дүгээр зүйлд зааснаар энхийн цаг үед цаазаар авах ялыг аль болохоор хэрэглэхгүй байх, тэр дундаа 18 нас хүрээгүй хүүхэд, 70 наснаас дээш хүмүүс, жирэмсэн эмэгтэйчүүдэд хэрэглэхийг бүрмөсөн хориглох мөн улс төрийн хоригдлууд болон нийтлэг гэмт хэргүүдэд хэрэглэхийг хориглохын зэрэгцээ зөвхөн хуулинд заагдсан онц хүнд аюултай гэмт хэрэгт хэрэглэж болох талаар тусгажээ. Энэ төрлийн гэмт хэрэгт цаазаар авах ялыг оногдуулахдаа мөн олон улсын хүний эрхийн баримт бичгүүдэд заасан тарчилгаан зовоох шинжийг аль болохоор багаар агуулсан аргаар хэрэглэхийг чухалчлахын зэрэгцээгээр эрүү

⁹² Конвенцийн 7 дугаар зүйл

⁹³ Хүний эрхийн тухай Америкийн конвенцийн 5 дугаар зүйл

⁹⁴ Америк дундын хүний эрхийн шүүх нь Коста Рика улсын Сан-Жосе хотноо байрладаг. Перу, Доминикан, Аргентин, Мексик, Ямайка, Коста-Рика улсын төлөөлөл болсон 7 шүүгчийн бүрэлдхүүнтэйгээр үйл ажиллагаагаа явуулдаг бөгөөд ерөнхий шүүгчээр/ерөнхийлөгч/ Чили улсын иргэн Сесилла Медина Кюрога ажилладаг. Тэрээр 2004 оноос эхлэн энэ албанд сонгогдон ажиллаж байгаа бөгөөд 2009 онд түүний бүрэн эрхийн хугацаа дуусгавар болно.

⁹⁵ Америк Дундын Хүний эрхийн комисс нь Америкийн Вашингтон хотноо байрладаг.

⁹⁶ Хүний эрхийн тухай Америкийн конвенцийн 33 дугаар зүйл

⁹⁷ 1988 оны 11 дүгээр сарын 17-ны өдөр Латин Америкийн Эл-Сальвадор улсын нийслэл Сан Сальвадор хотноо баталж гишүүн орнуудыг гарын үсэг зурахаар нээлттэйгээр үлдээсэн байна.

⁹⁸ 1990 оны 6 дугаар сарын 8-ны өдөр Парагвай улсын Асунсион хотноо баталсан байна.

шүүлтийн хэм хэмжээг хэрэглэхгүй байх түүнээс ангид байх эрхийг хэрэгжүүлж ажиллахыг мөн давхар зааж өгсөн байна.

Африкийн улсуудын хүний эрхийн комисс ба хүний эрхийн Африкийн шүүх:- Америк хоорондын болон Европын хүний эрхийг хангах, хамгаалах системээс ялгаатай нь Африкт эрүү шүүлтийн талаар болон түүнээс урьдчилан сэргийлэх талаар тусгайлан гаргасан конвенц байхгүй байгаа юм.

Эрүү шүүлтийн талаарх ойлголтоо бусад хүний эрхийн зөрчлүүдтэй нэг түвшинд авч үздэг. Эрүү шүүлтийн талаарх гол асуудлыг Африкийн улс түмнүүдийн хүний эрхийн ХАРТИ-д тусгасан бөгөөд 1981 оны 6 дугаар сарын 27-ны өдөр Африкийн нэгдлийн байгууллагаас батлан гаргасан бөгөөд 1986 оны 10 дугаар сарын 21-ний өдөр⁹⁹ хүчин төгөлдөр болжээ.

Африкийн Харти-д... Хүн бүр эрх зүйн субъект болон бие хүнийхээ хувьд өөрийн нэр төрөө хүндэтгүүлэх эрхтэй. Хүнийг дарлан мөлжих, ялангуяа боолчлох, боолын худалдаа хийх, эрүүдэн шүүх, харгис хэрцгийгээр хүнлэг бусаар буюу нэр төрийг нь доромжлон харьцаж шийтгэхийг хориглоно¹⁰⁰ хэмээн заасан байна. 1987 оны 6 дугаар сард Улс түмнүүд болон хүний эрхийн Африкийн комисс¹⁰¹ байгуулагдсан байна. Комисс нь дүрмийнхээ дагуу тунхаг бичиг дүрмийн тодорхой заалтуудыг зөрчсөн зөрчлийн тухай хувь хүний гаргасан гомдлыг хүлээн авч шийдвэрлэнэ. Комисс¹⁰² нь өөрийн хуралдаанаараа Африкийн улсуудын хүний эрх, эрх чөлөөний талаар тогтоол гаргадаг. Мөн комисс нь хүний эрхийн талаар тусгай зургаан механизмтай байх бөгөөд энэ бүх механизмуудад тусгай илтгэгчийг томилон ажиллуулна. Үүнд:

Шоронгийн болон цагдан хорих байрны нөхцөлийн талаарх Тусгай илтгэгч, дур зоргоороо болон нийтээр цаазлах ялын талаарх Тусгай илтгэгч, Дүрвэгсэд болон дотоодын орон гэргүй хүмүүсийн нөхцөл байдлын талаарх Тусгай илтгэгч, Хүний эрхийн хамгаалагч нарын талаарх Тусгай илтгэгч, Эмэгтэйчүүдийн эрхийн асуудлаарх Тусгай илтгэгч нарыг ажиллуулдаг байна. Комиссын нээлттэй хуралдаан дээр Тусгай илтгэгч нар өөр өөрсдийн хариуцсан асуудлаар илтгэл бэлтгэн танилцуулж хэлэлцүүлнэ.

Африкийн Хартид заасны дагуу мөн эрүү шүүлтийн талаарх гомдлыг төрийн бус байгууллага гарган Комисст¹⁰³ өгч болохоор зохицуулжээ. Ийм гомдлыг үндэслэн Комисс асуудлыг эвлэрүүлэх зарчмын дагуу шийдвэрлэдэг ба хэргийн нөхцөл байдлыг судлах ажлыг санаачилж, зөвлөмж гаргадаг байна. 1998 онд Африкийн Харти-ийн хүрээнд Африкийн нэгдлийн байгууллагуудын Ассамблейгаас “Улс түмнүүдийн болон хүний эрхийн Африкийн шүүх”¹⁰⁴ байгуулах тухай протоколыг батлан гаргасан байна. Африкийн тогтолцоо нь байгуулалтынхаа хувьд хамгийн буурай хөгжсөн бөгөөд энд түүний хэм хэмжээний онцлог талууд дээр, ялангуяа эрх болон үүргийнх нь асуудалд онцлон анхаарах шаардлагатайг тэмдэглэж байжээ¹⁰⁵.

⁹⁹ Жил бүрийн 10 дугаар сарын 21-ний өдрийг “Африкийн Хүний Эрхийн өдөр” болгон тэмдэглэдэг.

¹⁰⁰ Африкийн улс түмнүүдийн хүний эрхийн Харти, 5 дугаар зүйл

¹⁰¹ Африкийн Комисс нь Гамби улсын Банжул хотноо байрлан үйл ажиллагаа явуулдаг. 11 гишүүнтэй, гишүүд нь 6 жилийн хугацаатайгаар сонгогдон ажилладаг, Гишүүдийн гол шалгуур нь хуулийн байгууллагад ажиллаж байсан асар их туршлагатай байх шаардлагыг тавьдаг.

¹⁰² Харти, 30 дугаар зүйл

¹⁰³ Харти, 5 дугаар зүйл

¹⁰⁴ Протокол 2005 оны 1 дүгээр сарын 25-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон байна.

¹⁰⁵ Хенри Ж. Стайн, Филип Элстон, Хүний эрх-Эрх зүй, улс төр, ёс суртахууны асуудлууд, II дэвтэр, УБ., 146 дахь тал

2006 оны 1 сарын 22-ны өдөр Африкийн Холбооны улсуудын зөвлөлийн 8 дугаар хуралдаанаас Африкийн хүний эрхийн шүүхийг¹⁰⁶ байгуулсан. Шүүгч нарыг 6 жилийн хугацаатайгаар сонгон ажиллуулах ба нэг удаа улиран сонгогдох эрхтэйгээр, ерөнхий шүүгч болон дэд шүүгч нарыг 2 жилийн хугацаатайгаар сонгон ажиллуулахаар дүрмээ баталжээ. Анхны уулзалтаа 2006 оны 7 дугаар сарын 2-5-ны хооронд зохион байгуулсан бөгөөд 2009 оны 2 дугаар сарын байдлаар энэ шүүх хүний эрхийн зөрчлийн талаар нэг ч хэрэг шүүн таслаагүй байна.

Олон улсын эрүүгийн шүүхийн Ромын дүрэм бол гэмт хэргийн зүйлчлэл, ангилал, тэдгээрт оноох ял шийтгэл, ялын төрөл, хэмжээ, шүүхийн харьяалал, шүүн ажиллагааны зарчим, зорилт, шүүхийн тогтолцоо, прокурорын хэрэг мөрдөх үйл ажиллагааны зарчим, зорилт, эрүүгийн хэрэг үүсгэхээс авахуулаад гэмт буруутай этгээдэд ял шийтгэл оногдуулах хүртэл бүхэл бүтэн байцаан шийтгэх процесс болон материаллаг эрүүгийн хуулийг өөртөө багтаасан том хэмжээний хууль юм. Манай эрх зүйн тогтолцооны хувьд нэг анхаарах зүйл бол ял шийтгэлийн асуудал юм. Учир юунд вэ гэвэл манай улсад хүний амь насыг байнга, удаан хугацаагаар бусниулах нь нь битгий хэл зөвхөн нэг хүнийг л хүндрүүлэх нөхцөл байдалтайгаар алахад цаазаар авах ял оногдуулах боломж нээлттэй байдаг учраас Ромын дүрэмд заасан гэмт хэрэгт¹⁰⁷ хамаарах үйлдлүүдийн ихэнх нь цаазаар авах ял шийтгэлтэй байхаар хуульчлагдаж болох магадлалтай ба энэ нь эрүүгийн хуулийн ялын төрлийн тэнцвэрт байдалд огцом сөрөг нөлөө үзүүлэх талтай. Нөгөө талаас манай улсын Эрүүгийн хуульд Ромын Дүрэмд заасан гэмт хэргийг үйлдсэн этгээдэд цаазаар авах ялыг оноож болох уу гэдэг асуудал зайлшгүй гарна. Ромын дүрмийн заалтуудаас¹⁰⁸ харахад бүх насаар хорих буюу 30 жилээс хэтрэхгүй хугацаагаар хорих ял хамгийн хүнд ялд багтаахад байна. Иймээс манай улсын хувьд эрүүгийн хуулийн ялын төрлөө тухайлбал цаазаар авах ялыг эргэн харах зайлшгүй шаардлагатай байна. Манай улс ямар нэгэн тайлбар хийлгүйгээр Ромын дүрмийг соёрхон баталсан учраас дээрх зүйлүүдэд заасан ял шийтгэлээс илүү хүнд цаазаар авах ялыг хэрэглэх боломжгүй учраас тэдгээр гэмт хэргээс нийгмийн хор аюул, хөнөөлөөр бага байж болох хэрэгт өнөөдрийн эрүүгийн хуулиар цаазаар авах ял оногдуулахаар тогтоосныг гарцаагүй авч үзэх хэрэгтэй гэж судлаач миний зүгээс үзэж байна. Ромын дүрмийн дотоодын хууль тогтоомжийг нийцүүлэхэд анхаарал татах өөр нэгэн асуудал бол гэмт хэрэгт холбогдогсдыг шилжүүлэн өгөх тухай асуудал байна. Манай Үндсэн хуульд тус улсын иргэнийг өөр улсад шилжүүлэн өгөхийг хориглоно¹⁰⁹, эрүүгийн хуулийн Монгол улсын иргэний эрүүгийн хэрэгт мөрдүүлэх буюу эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр гадаад улсад шилжүүлэн өгөхгүй¹¹⁰ гэж тус тус заасан байна. Олон улсын Эрүүгийн шүүх нь үндэсний шүүхийг орлохгүй, зөвхөн нэмэлт хөшүүргийн үүргийг гүйцэтгэх учраас манай шүүх хуулийн байгууллагууд Ромын дүрэмд тодорхойлсон онц аюултай, хамгийн хүнд гэмт хэргийг үйлдсэн этгээдүүдийг эрүүгийн хариуцлагад татахгүй, тэдэнтэй эвлэрч байх магадлалгүй учраас иргэнийг шилжүүлэх тухай асуудал гарахгүй байж болно. Нөгөө талаас Үндсэн хууль, Эрүүгийн хуульд заасан дээрх өөр улс, гадаад улс гэснийг олон улсын нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн, тэр тусмаа Монгол улс өөрөө байгуулалцсан олон улсын шүүх эрх мэдэлтэй адилтган ойлгох боломжгүй юм. Тиймээс иргэнийг өөр улсад шилжүүлэхтэй холбоотой асуудал яригдана гэсэн үг. “Шүүхэд хүлээлгэн өгөх” гэдэг ойлголт нь “шилжүүлэн өгөх” гэдэг ойлголтоос огт өөр утга агуулгатай болохыг Ромын дүрмийн “Нэр томьёо хэрэглэх”¹¹¹ гэсэн заалтад тодорхой тусгажээ. Иймээс манай Үндсэн хууль, Эрүүгийн хуулийн

¹⁰⁶ Африкийн шүүх нь Танзани улсын Аруша хотод байрлан үйл ажиллагаагаа явуулдаг. Африкийн 11 улсын төлөөллөөс сонгогдсон шүүгч ажилладаг бөгөөд ерөнхий шүүгчээр нь Бурунди улсын иргэн Жерард Нионгеко сонгогдон ажиллаж байна.

¹⁰⁷ Эрүүгийн шүүхийн Ромын Дүрмийн 5-р зүйлд зааснаар олон улсын шүүхийн эрүүгийн шүүхээр хянан шийдвэрлэх хэргүүдийг төрлөөр устгах гэмт хэрэг, хүн төрөлхтөний эсрэг гэмт хэрэг, цэргийн гэмт хэрэг, түрэмгийллийн гэмт хэрэг хэмээн тодорхойлсон байна. Олон улсын эрүүгийн шүүхийн Ромын дүрэм, УБ., 2002 он, 7 дахь тал

¹⁰⁸ Олон улсын эрүүгийн шүүхийн Ромын дүрмийн 77 дугаар зүйлийн 1а дахь заалт

¹⁰⁹ Монгол улсын үндсэн хуулийн 15 дугаар зүйлийн 15.2 дахь заалт

¹¹⁰ Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 15 дугаар зүйлийн 15.1 дэх заалт

¹¹¹ Олон улсын эрүүгийн шүүхийн Ромын Дүрмийн 102 дугаар зүйл

“өөр улсад шилжүүлэн өгөх” гэдгээс “шүүхэд хүргэж өгөх” гэдэг нь зарчмын ялгаатай байна. Түүнээс гадна Ромын дүрэмд зааснаар тухайн улсын нутаг дэвсгэрт мөрдөн байцаалтыг явуулах, шүүх хуралдааныг тухайн улсын нутаг дэвсгэрт явуулж болох¹¹² заалтуудтай. Энэхүү асуудалтай холбоотой бусад нөхцөл байдлыг судлан үзэж дотоодын хууль тогтоомжид зарим нэгэн өөрчлөлт хийж болох талтай гэж үзэж байна. Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны тухайд олон улсын эрүүгийн шүүхийн Ромын дүрэмд заасан процессоор хэргийг мөрдөж, шүүн таслах учраас үндэсний эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд яг энэ чиглэлээр онцын өөрчлөлт гарагүй байж болох боловч Ромын дүрмээс үзэхэд оролцогч улс бүр олон улсын эрүүгийн шүүхтэй хамтран ажиллах, туслалцах үүрэг хүлээсэн¹¹³ ба хамтын ажиллагааны бүх боломжит хэлбэрийг үндэсний хуульдаа журамлан тогтоохоор байгаа тул манай хуульд энэ төрлийн нэмэлт хийх нь шаардлагатай. Мөн 18 нас хүрээгүй этгээдийг хариуцлагад огт татахгүй байхаар зүйлчилсэн байна.

Сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчтэй харьцахдаа баримтлах эрүү шүүлтээс ангид байх эрхийн талаарх олон улсын баримт бичгүүд нь:

- Хоригдлуудтай харьцах наад захын жишиг дүрмүүд¹¹⁴, Хоригдлуудтай харьцах үндсэн зарчмууд¹¹⁵,
- Аливаа хэлбэрээр саатуулагдсан болон хоригдсон хүмүүсийг хамгаалах зарчмуудын цогц¹¹⁶,
- НҮБ-ын хорих ял шийтгүүлсэн хүмүүсийн эрхийн хамгаалалтыг баталгаажуулах арга хэмжээнүүд¹¹⁷,
- Цаазаар авах ял шийтгүүлсэн хүмүүсийн эрхийн хамгаалалтыг баталгаажуулах арга хэмжээнүүд¹¹⁸,
- НҮБ-ын насанд хүрээгүй хүмүүсийн талаарх байцаан шийтгэх ажиллагаа явуулах наад захын жишиг дүрэм¹¹⁹ зэрэг баримт бичгүүд¹²⁰ нь эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны явцад сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчтэй харьцахтай холбоотой асуудлыг ихэвчлэн зохицуулдаг.

Аливаа хэлбэрээр саатуулагдсан болон хоригдсон бүх этгээд өөртэйгээ энэрэнгүй харьцах, хүний хувьд заяасан нэр хүндээ хэрэгжүүлэх эрх эдлэх ёстой байдаг¹²¹. Энэ эдлэх ёстой эрхээ хэрэгжүүлэхдээ эрүү шүүлтээс ангид байх эрхээр хангагдсан байх ёстой. Хэрцгий хүнлэг бус, хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэх гэдэг нэр томъёог биеийн болон сэтгэл зүйн хүчирхийллээс гадна хоригдож буй байрны нөхцөл нь хүний харах, сонсох болон орон зай ба цаг хугацааг баримжаалах төрөлхийн аливаа мэдрэхүйгээс түр буюу бүрмөсөн хагацаахаар байх ёсгүй¹²² гэсэн өргөн утгаар хэрэглэгддэг. “Сэжигтэн, яллагдагчийг албадан саатуулах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай”¹²³

¹¹²Олон улсын эрүүгийн шүүхийн Ромын дүрмийн 17 дугаар зүйл

¹¹³“Олон улсын хамтын ажиллагаа ба шүүхийн туслалцаа”, Олон улсын эрүүгийн шүүхийн Ромын дүрмийн 9 дүгээр бүлэг

¹¹⁴Гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх ба эрх зүйн зөрчил үйлдэгсдэд хандах асуудлаар 1955 онд Женевт хуралдсан НҮБ-ын нэгдүгээр их хурлаар баталж, Эдийн засгийн болон нийгмийн зөвлөлийн 12957 оны 7 дугаар сарын 31-ний 663 C\XX1Y, 1977 оны 5 дугаар сарын 13-ны 2076\LXII\ тогтоолд сайшаасан.

¹¹⁵НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 1990 оны 12 дугаар сарын 14-ны өдрийн 45\111 дүгээр тогтоолоор баталсан.

¹¹⁶НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 1988 оны 12 дугаар сарын 9-ний өдрийн 43\173 тогтоолоор баталсан.

¹¹⁷НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 1990 оны 12 дугаар сарын 14-ны өдрийн 68 дугаар хуралдаанаар баталсан.

¹¹⁸Эдийн засаг Нийгмийн зөвлөлийн 1984 оны 5 дугаар сарын 25-ны өдрийн 1984/50 дугаар тогтоолоор баталсан.

¹¹⁹ 1985 оны 8 дугаар сарын 25-наас 9 дүгээр сарын 6-ны хооронд Италийн Милан хотноо болсон НҮБ-ын гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх ба эрх зүйн зөрчил үйлдэгчдэд хандах асуудлаар YII их хурлаас батлуулахаар өргөн барьж Ерөнхий Ассамблейн 1985 оны 11 дүгээр сарын 29-ний 40/33 дугаар тогтоолоор баталсан.

¹²⁰“Soft law” төрлийн баримт бичгүүд төрөлд хамаардаг.

¹²¹Аливаа хэлбэрээр саатуулагдсан болон хоригдсон хүмүүсийг хамгаалах зарчмуудын цогц, 1 дүгээр зарчим

¹²²Цогцын 6 дугаар зарчим

¹²³1999 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрийн хууль

хуульд албадан саатуулагдсан, цагдан хоригдсон этгээдэд эрүү шүүлт тулгах, эсхүл бусад арга хэрэглэн түүний бие махбодийг тарчлаан зовоох буюу сэтгэл санааны дарамтанд оруулахыг хориглоно¹²⁴ гэж заасан байна. Хорих байранд тавигдаж байгаа олон улсын стандарт шаардлагын дагуу хорих байрны үйл ажиллагааг явуулаагүй, шаардлагад нийцээгүй хорих байрны өрөө, тасалгаа, камерууд нь хэрцгий хүнлэг бус харьцааны илрэл хэмээн үздэг. Манай хуулийн дагуу хоригдсон этгээдийн байрлах өрөө нь төмөр хаалгатай, онгойлгох хязгаарлагчтай, хяналтын шагайвартай, гадна талдаа цоожтой, цонх нь төмөр сараалжин хамгаалалттай, агааржуулах салхивчтай, модон шалтай эсхүл модон наартай байх бөгөөд хорих өрөөний чийглэг 55-60 хувь, өвлийн улиралд 18 хэмээс багагүй дулаантай байхаар хуульчилжээ. Хэдийгээр хуулийн ийм заалт байгаа хэдий боловч нэг камерт хоригдож байгаа хүний тоо ихэссэн, ачаалалтай, бохир заваан орчинтой, нэг хүнд оногдох талбайн хэмжээ нь хуулиар тогтоосон хэмжээндээ хүрдэггүй, агааржуулалт муутай, хүний угаас заяасан харах, сонсох, орон зайг баримжаалах мэдрэхүйгээс салгах буюу муутгах сөрөг үр дагавартай. Тэгээд ч гэм буруутай эсэх нь хожим шүүх дээр хэлэлцэгдэх гэмт хэрэгт зөвхөн сэжиглэгдэн буруутгагдаж байгаа хүнийг удаан хугацаагаар хүнд хатуу нөхцөлд хорих нь хоригдогсдын амь нас, эрүүл мэнд, сэтгэл санаанд ноцтой хор хөнөөл учруулж, улмаар эрүү шүүлт, хэрцгий арга ажиллагааны нэг хэлбэр болж өгдөг.

Шүүх болон бусад байгууллагад нэн даруй байцаагдах үр нөлөөтэй бололцоо олгохгүйгээр хэнийг ч саатуулж /баривчилж/ болохгүй гэж Цогц баримт бичигт тодорхойлжээ. Хэрэв саатуулагдсан буюу хоригдсон этгээд хүссэн хийгээд боломжтой бол түүний байнга оршин суудаг ойр дөт орших саатуулах буюу хорих газарт байлгана¹²⁵ гэж заасан бөгөөд өөр газар шилжүүлэн хорих, тухайн сэжигтэн, яллагдагчийн оршин суудаг газраас өөр аймаг хот, суурин руу хорих зэрэг нь эрүү шүүлт, хүнлэг бус харьцааны нэг тод илрэл болж байдаг. Манай эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулинд¹²⁶ сэжигтэн, яллагдагчийг өөр газарт шилжүүлэн хорих эсэхийг прокурорын саналыг үндэслэн шүүгч захирамж гарган шийдвэрлэх бөгөөд хэрэв шүүх шилжүүлэн хорих саналыг хүлээн авсан бол энэ тухай сэжигтэн яллагдагчийн гэр бүлийн гишүүн, эсхүл өмгөөлөгчид 24 цагийн дотор мэдэгдэнэ гэж хуульчилжээ. Энэ нь тухайн гэмт хэрэгт сэжиглэгдэн хоригдох гэж байгаа этгээдийн хүсэл зоригоос үл хамааран зөвхөн байцаан шийтгэх ажиллагааны хэрэгжүүлэгч нарын шийдвэрлэх асуудлын хүрээнд зохицуулсан заалт болсон нь дээрх олон улсын баримт бичгийн заалтыг эсрэгээр нь хэрэглэхээр зөрчилдөөнтэй заалт болсон гэж үзэхээр байна. Гэтэл мөн хуулийн өөр нэг заалтад мөрдөн байцаалтыг уг гэмт хэрэг гарсан газар явуулна¹²⁷ хэмээн заажээ. Хэрэгт холбогдон шалгагдаж буй хүмүүсийг мөрдөн байцаалт явуулж буй газраас өөр газарт аваачиж хорих нь сэтгэл зүйн дарамт учруулаад зогсохгүй түүний бусад олон эрхийг зөрчихөд хүргэдэг. Өөр газарт аваачиж хорьсноос шалтгаалан гэр бүлийн гишүүд, төрөл төрөгсдөөсөө эргэлт уулзалт авах, өмгөөлөгчтэйгээ хүссэн цагтаа уулзах, зөвлөгөө авах, тухайн хэрэгт хяналт тавьж прокурорт санал гомдлоо гаргах, хүсэлтээ түргэн шуурхай шийдвэрлүүлэх гэх зэрэг байцаан шийтгэх ажиллагааны явц дахь үндсэн эрхүүд нь зөрчигддөг. Ийм нөхцөлд тухайн этгээд эрүү шүүлт болон хүнлэг бус харьцаа, ялгаварлан гадуурхалтанд өртөх, эрх нь зөрчигдөх илүү магадлалтай болдог.

Саатуулагдсан буюу хоригдсон байдлыг далимдуулан хэргийг нь хүлээлгэх, өөрийгөө ямар нэгэн байдлаар илчлэх буюу аливаа бусад хүний эсрэг мэдүүлэг өгүүлэх зорилгоор ашиглахыг хориглоно¹²⁸ хэмээн заасан нь Монгол улсын Үндсэн хуулинд заасан өөрийн болон гэр бүлийн гишүүд, эцэг, эх, үр хүүхдийнхээ эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй¹²⁹ гэсэн заалтаар тусгалаа олсон байна. Мөн эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулинд сэжигтэн, яллагдагч нар өөрөө өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөх, гэмт хэрэгт

¹²⁴ Мөн хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.2 дахь заалт

¹²⁵ Аливаа хэлбэрээр саатуулагдсан болон хоригдсон хүмүүсийг хамгаалах зарчмуудын цогц, 11 дүгээр зарчим

¹²⁶ Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 68 дугаар зүйлийн 68.10 дах заалт

¹²⁷ Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 180 дугаар зүйлийн 180.1 дэх заалт

¹²⁸ Аливаа хэлбэрээр саатуулагдсан болон хоригдсон хүмүүсийг хамгаалах зарчмуудын цогц, 21 дүгээр зарчим

¹²⁹ Монгол улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 16.14 дэх заалт

холбогдолгүйгээ болон хэргийн бусад байдлыг нотлох үүрэг хүлээхгүй¹³⁰ хэмээн заасан нь дээрх олон улсын баримт бичгийн заалттай нийцсэн заалт болсон гэж үзэж байна.

Эрүүгийн гэмт хэрэгт яллагдан саатуулагдсан этгээд хэргээ боломжтой богино хугацаанд шүүхээр хэлэлцүүлэх, тэрчлэн шүүхийн хэлэлцүүлэг болохоос өмнө суллагдах эрхтэй¹³¹ гэж заасан энэ заалттай манай хууль тогтоомжийн заалт нилээд зөрчилдөөнтэй байдаг¹³². Олон улсын гэрээ конвенцийн энэ заалтыг судалж үзэхэд шүүхийн хэлэлцүүлэг болохоос өмнө суллагдах эрхтэй хэмээн **эрх** болгон заасан байна. Тэгвэл энэ суллагдах эрхийн талаар ямар нэгэн тусгайлсан тодорхой заалт манай хууль тогтоомжинд байхгүй байна. Монгол улсад хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөрт зааснаар¹³³ гэмт хэрэгт холбогдсон этгээд хэргээ шүүхээр аль болох богино хугацаанд шийдвэрлүүлэх, түүнийг цагдан хорьж мөрдөн шийдвэрлэх явдлыг өргөн хэрэглэхгүй байх үүднээс хорьж мөрдөх хуулийн хугацааг ардчилсан улс орнуудын жишгийг харгалзан богиносгож, уул хугацааг сунгах үндэслэлийг аль болохоор хязгаарлана¹³⁴ хэмээн заасан нь хэрэгжиж эхэлбэл хуулийн заалтуудыг өөрчлөлт хийхэд нилээн түлхэц болохоор заалт болсон гэж үзэж байна. Манай эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулинд таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах үндэслэл, таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахад анхаарвал зохих байдлууд, таслан сэргийлэх арга хэмжээг хүчингүй болгох, өөрчлөх, уг арга хэмжээ хууль ёсны эсэхэд тавих хяналт зэрэг заалтуудыг тусгаж оруулсан бөгөөд суллагдах эрхийн талаар нэг ч заалт байхгүй байгаа нь хуулийн 9 дүгээр бүлгээс тодорхой харж болно. Тэгвэл таслан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэглэсний дараа тухайн арга хэмжээг өөрчлөх эсэх эрх нь зөвхөн эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааг хэрэгжүүлэгч¹³⁵ нарын хүсэл зоригийн үндсэн дээр шийдвэрлэгдэж байхаар зохицуулсан нь дээрх олон улсын баримт бичгийн заалттай ноцтой зөрчилдсөн гэж үзэж байна.

Тодорхой хэргийг мөрдөн шалгах хийгээд, нийгэм хохирогчийг хамгаалах зорилгоор шүүхийн өмнөх шатанд хорьж саатуулах явдлыг эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны онцгой арга хэмжээ болгож хэрэглэх ёстой.¹³⁶ Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны явцад хамгийн түгээмэл хэрэглэгдэг арга хэмжээ бол хорьж саатуулах эрх чөлөөг нь хязгаарлах таслан сэргийлэх арга хэмжээ байдаг ба манай хуулийн зохицуулалтаар хорих саатуулах таслан сэргийлэх арга хэмжээг онцгой арга хэмжээ болгон хэрэглэх ёстой гэсэн энэ заалт хэрэгждэггүй гэж ойлгож болно¹³⁷.

¹³⁰ Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 35 дугаар зүйлийн 35.3 дахь заалт, 36 дугаар зүйлийн 36.4 дэх заалт

¹³¹ НҮБ-ын хорихоос өөр төрлийн арга хэмжээнд холбогдох наад захын жишиг дүрмийн 6 дугаар зүйлийн 6.1 дэх заалт

¹³² Дэлгэрэнгүй тайлбар болон харьцуулалт 1 бүлгийн 1.3 дахь хэсэгт багтсан.

¹³³ Монгол улсад хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөр, 2003.10.24-ны Монгол улсын Улсын Их Хурал 41-р тогтоолоор баталсан.

¹³⁴ Монгол улсад хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөрийн 2.1.2.5 дахь заалт

¹³⁵ ЭБШХ-ийн 5.1.1 дэх заалтаар “байцаан шийтгэх ажиллагааг хэрэгжүүлэгч” гэж хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгчийг хэлнэ.

¹³⁶ Хорихоос өөр төрлийн арга хэмжээнд холбогдох наад захын жишиг дүрэм 6 дугаар зүйлийн 6.1 дэх заалт

¹³⁷ Энэ талаарх дэлгэрэнгүй харьцуулалтыг 1 дүгээр бүлгийн 1.3 заалтаас үзнэ үү.

**ГУРАВ. БАЙЦААН ШИЙТГЭХ АЖИЛЛАГААГ ЭРХЛЭН ГҮЙЦЭТГЭЖ БҮЙ АЛБАН
ТУШААЛТНУУДАД ТАВИГДАХ ШААРДЛАГЫГ ТУСГАСАН БАРИМТ БИЧГҮҮДИЙГ
ҮНДЭСНИЙ ХУУЛЬ ТОГТООМЖТОЙ СУДЛАХАД:**

Нийгмийн хэв журмыг сахиулах үүрэг бүхий албан тушаалтан галт зэвсэг болон хүч хэрэглэх үндсэн зарчмууд¹³⁸, Хуульчдын гүйцэтгэх үүргийн зарчмууд¹³⁹, Яллагчдын үүргийн удирдах зарчмууд, Шүүхийн байгууллагын хараат бус байдлын үндсэн зарчмууд¹⁴⁰ гэх хуулийн байгууллагын ажилтнуудад эрүү шүүлтээс ангид байх эрхийг хэрэгжүүлэх шаардлагуудыг тусгасан үйл ажиллагааны томоохон хэмжээний баримт бичгүүдийг баталсан байна. Ерөнхийдөө хууль хэрэгжүүлэх байгууллагуудын нэг ч албан тушаалтан эрүүдэн шүүх...аливаа үйлдлийг хийх, өдөөн хатгах болон эвлэрэнгүй хандаж болохгүй¹⁴¹ гэсэн заалтуудыг үйл ажиллагаандаа удирдлага болгохоор тусгажээ.

Нийгмийн хэв журмыг сахиулах үүрэг бүхий албан тушаалтан¹⁴² галт зэвсэг болон хүч хэрэглэх үндсэн зарчмуудад зааснаар засгийн газар, хууль хамгаалах байгууллага хэв журам сахиулах үүрэг бүхий албан тушаалтан хүч, галт зэвсэг хүний эсрэг хэрэглэх талаар хэм хэмжээ тогтоож хэрэгжүүлнэ. Хуулийн байгууллагын ажилтнуудад бусдын амь насыг хөнөөх чадалгүй, тухайн үүссэн нөхцөл байдалд тохирох зэвсэг хэрэгслийг оруулахаас гадна бусдын амь насыг хөнөөх буюу шархдуулж болох зэвсэг хэрэгслийг хэрэглэхээс зайлсхийж байх ёстой. Хэв журам сахиулах үүрэг бүхий албан тушаалтан хүч, галт зэвсэг хэрэглэх зайлшгүй шаардлагад хүрэхийн өмнө хүч хэрэглэхгүй зохицуулах боломжтой бүх арга хэрэгслийг ашиглах үүргээ гүйцэтгэнэ. Тэд зөвхөн бусад төрлийн арга хэрэгсэл хэрэглээд тодорхой үр дүнд хүрээгүй ашиггүй болсон буюу үр дүнд хүрэх найдлагагүй болсон нөхцөлд л хүч, галт зэвсэг хэрэглэж болохоор зохицуулалтыг оруулсан байна. Гэтэл хэв журам сахиулах үүрэг бүхий албан тушаалтан хүч, галт зэвсэг зайлшгүй хэрэглэх тохиолдол бүртээ зөрчлийн хүнд, хөнгөн гарч болох үр дагаврыг нарийн тооцож хүлээцтэй хандах, аль болох бага хор хохирол, шарх үүсгэх үүднээс хандаж хүний амь насыг хамгаалах, шархадсан буюу бусад байдлаар хохирсон хэнд ч гэсэн аль болох богино хугацаанд эмнэлэгийн болон бусад тусламж үзүүлэх боломжоор хангах, тэдгээр хүмүүсийн эцэг, эх, төрөл төрөгсөд болон ойр дотны найз нөхдөд богино хугацаанд мэдээлэх боломжоор хангах, хүч, галт зэвсэг хэрэглэсний улмаас хүний амь нас хохирсон буюу шархадсан бол энэ тухай /хэрэг бүрдүүлэх үүрэгтэй хараат бус захиргааны буюу шүүхийн хяналт хэрэгжүүлэгч байгууллагад тодорхой илтгэх/, дээд шатны албан тушаалтандаа нэн даруй мэдээлэх үүргийг эдгээр албан тушаалтнуудад үүрэг болгосон байна. Эрх бүхий албан тушаалтан хайнга хандаж хүч, галт зэвсэг хэрэглэсэн бол гэмт хэрэг гэж үзэж зохих цээрлэл хүлээлгэх нөхцөлийг Засгийн газар хангаж ажиллахаас гадна нийгмийн доторх улс төрийн тогтворгүй байдал буюу бусад онцгой үйл явдал зэрэг онцгой нөхцөл байдал нь энэхүү үндсэн

¹³⁸Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, эрх зүйн зөрчил гаргагчидтай харьцах асуудлаарх НҮБ-ын VIII их хурлаар баталсан. Гавана, Куба, 1990 оны 8 дугаар сарын 27-ноос 9 дүгээр сарын 7, Хүний эрх, шүүх эрх мэдлийн салбар дахь хүний эрх, УБ., 1996, 91-97 дахь тал, ^{138 227} Дээрх хурлаар мөн адил баталсан.

¹³⁹ 1985 оны 8 дугаар сарын 26-наас 9 дүгээр сарын 6-ны өдөр Италийн Милан хотноо гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, эрх зүйн зөрчил гаргагчдад хандах асуудлаарх НҮБ-ын 7 дугаар их хурлаар баталж Ерөнхий Ассамблейн 1985 оны 11 дүгээр сарын 29-ний өдрийн 40/32, 1985 оны 12 дугаар сарын 13-ны өдрийн 40/46 тогтоолоор тус тус сайшаасан.

¹⁴⁰ 1985 оны 8 дугаар сарын 26-наас 9 дүгээр сарын 6-ны өдөр Италийн Милан хотноо гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, эрх зүйн зөрчил гаргагчдад хандах асуудлаарх НҮБ-ын 7 дугаар их хурлаар баталж Ерөнхий Ассамблейн 1985 оны 11 дүгээр сарын 29-ний өдрийн 40/32, 1985 оны 12 дугаар сарын 13-ны өдрийн 40/46 тогтоолоор тус тус сайшаав.

¹⁴¹Хууль хэрэгжүүлэх албан тушаалтны зан үйлийн дүрэм, 5 дугаар зүйл

¹⁴²Нийгмийн хэв журам сахиулах үүрэг бүхий албан тушаалтанд ялангуяа баривчлах албадан саатуулах зэрэг цагдаагийн үүрэг гүйцэтгэж байгаа томилогдсон болон сонгогдсон хуулийн бүх ажилтан хамаарна. Цагдаагийн үүргийг цэргийнхэн болон эсхүл төрийн аюулгүй байдлын хүчин гүйцэтгэдэг улс орнуудын хувьд эдгээр албаны ажилтанг ойлгоно хэмээн олон улсын баримт бичигт заасан байна.

зарчмаас ухрах хүндэтгэн үзэх шалтгаан болохгүй гэж тодорхойлсон байна. Тэгвэл эдгээр олон улсын баримт бичгийн зохицуулалт нь манай үндэсний хууль тогтоомж болон салбарын бусад хууль дүрэм журамд хэрхэн тусгагдсан талаар судлахад “Цагдаагийн байгууллагын тухай”¹⁴³ хуулинд цагдаагийн албан хаагч бололцоотой бүх тохиолдолд галт зэвсэг хэрэглэхийн өмнө урьдчилан сануулна, галт зэвсэг хэрэглэснээс хүний амь нас, эрүүл мэндэд хохирол учирсан бол зэвсэг хэрэглэсэн цагдаагийн албан хаагч эмнэлэгийн яаралтай тусламж үзүүлэх арга хэмжээ авч захирах даргадаа, дарга нь прокурорт нэн даруй мэдэгдэх үүргийг хүлээлгэсэн заалтыг тусгасан нь дээрх олон улсын баримт бичгийн олон заалтуудаас зөвхөн хоёрхон заалт нь манай цагдаагийн байгууллагын тухай хуулинд тусгагджээ. Тэгвэл цагдаагийн байгууллага нь хуулиараа гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийгмийн хэв журам хамгаалах үүрэг бүхий төрийн захиргааны байгууллага мөн хэмээн тодорхойлсон. Нэгэнт ийм үүрэг бүхий байгууллага л юм бол нийгмийн хэв журам хамгаалах үүргийг цагдаагийн байгууллагын ажилтнууд гүйцэтгэх хуультай. Тийм учраас өөрийн үүргийг хуулийн дагуу биелүүлэхдээ шаардлагатай тохиолдолд хүч, галт зэвсгийг¹⁴⁴ хэрэглэх шаардлага гардаг учраас олон улсын баримт бичгийн дээрх заалтуудыг бүрнээр нь тусган зохицуулж өгөх зайлшгүй шаардлага урган гарч байна. Мөн эрх бүхий албан тушаалтан хайнга хандаж хүч, галт зэвсэг хэрэглэсэн тохиолдолд тухайн албан тушаалтанд хүлээлгэх хариуцлагын талаар тодорхой хуулийн заалт, нарийвчилсан зохицуулалт манай хуулинд байхгүй. “Галт зэвсгийн тухай хууль”¹⁴⁵ -д Монгол улсын олон улсын гэрээнд энэ хуульд зааснаас өөрөөр заасан бол олон улсын гэрээний заалтыг дагаж мөрдөнө, зэвсэгт хүчин бусад цэрэг, цагдаа, тагнуул, хорих байгууллагын эзэмшилд байгаа байлдааны зориулалттай галт зэвсгийг өмчлөх, эзэмших, ашиглахтай холбогдсон харилцааг энэ хуулиар зохицуулахгүй бөгөөд зөвхөн байгууллага, иргэн галт зэвсэг өмчлөх, эзэмших, ашиглахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахаар баталсан.

“Хуульчдын гүйцэтгэх үүргийн зарчмууд”-ад хүн бүр хуулийн өмнө тэгш байх, гэм буруугүйд тооцогдох зарчим, аливаа хэргийг алагчлалгүйгээр шүүх нь ил тодоор, шударга ёсны бүх шаардлагыг сахиж хянан шийдвэрлүүлэх эрх, гэмт хэрэгт яллагдаж байгаа аливаа хүнийг хамгаалах шаардлагатай бүх баталгааг бэхжүүлэх шаардлагатайг дурджээ. Улс нийгмийн ашиг сонирхлыг хамгаалж бодитойгоор ажиллан, сэжигтэн болон хохирогчийн байдлыг зохих ёсоор харгалзаж, хэрэгт хамаарах бүх байдлыг сэжигтэнд ашигтай эсэхээс үл хамааран анхаарч байх ёстой¹⁴⁶ ба ялагчдын мэдэлд тэдний мэдэж байгаагаар болон хууль бус аргаар ялангуяа эрүүдэн шүүх ба харгис хэрцгийгээр ...тийм аргаар олж авсан эсхүл олж авсан гэж тодорхой үндэслэлээр үзэж болох бөгөөд эдгээр нь сэжигтний эрхийг ноцтойгоор зөрчсөн тийм нотлох баримтууд байгаа бол тэдгээрийг хэрэглэсэн этгээдүүдийн эсрэг л биш бол хэний ч эсрэг ашиглах ёсгүй бөгөөд шүүхэд ч энэ тухай зохих байдлаар мэдэгдэх ёстой. Тийм нотолгоонуудыг хэрэглэсэн гэм буруутай этгээдүүдийг шүүхэд татах талаар шаардлагатай алхмууд хийх ёстой¹⁴⁷ талаар дэлгэрэнгүйгээр тусгасан байна. Манай хуулийн байгууллагуудын хуулиудад хуулийг дээдлэх, шударга ёс, тэгш байдлыг хангах, хүний эрх эрх чөлөөг хүндэтгэх нь цагдаагийн байгууллагын үндсэн зарчим болгон тодорхойлсон бөгөөд цагдаагийн байгууллага үйл ажиллагаагаа явуулахдаа эрүү шүүлтээс ангид байх эрхийг хэрхэн хангаж ажиллах талаар тусгайлсан хуулийн зохицуулалтыг оруулаагүй байна.

¹⁴³ 1993 оны 12 дугаар сарын 2-ны өдөр батлагдсан. Төрийн мэдээлэл, УБ., 1993 он, №6-7

¹⁴⁴ Галт зэвсэг гэж дарьны шаталтын хийн даралтаар сумны хошуу буюу үрлийг гол төмрөөс их хурдтай гаргаснаар сумны хошуу нь хүний амь бие, эрүү мэндэд хохирол учруулах, ан агнах, бусад зүйлийг хөнөөх чадвар бүхий хэрэгслийг, байлдааны зориулалттай галт зэвсэг гэж зэвсэгт хүчин, бусад цэрэг цагдаа, тагнуул, хорих байгууллага хуулиар олгогдсон чиг үүргээ хэрэгжүүлэх зорилгоор ашиглаж байгаа галт зэвсгийг хэлнэ. Гар буу гэж 100 метр хүртэлх зайд хөнөөх чадалтай, 20 см хүртэлх урт гол төмөртэй галт зэвсгийг хэлнэ гэжээ. Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд холбогдох эрх зүйн баримт бичгийн эмхэтгэл, УБ., 2006 он, 99 дэх тал

¹⁴⁵ 2001 оны 4 дүгээр сарын 26-ны өдөр батлагдсан, Төрийн мэдээлэл, УБ., 2001 он, №19

¹⁴⁶ Ялагчдын үүргийн удирдах зарчмууд, 13 дугаар зүйлийн 13b заалт, Шүүх эрх мэдэл дэх хүний эрх, УБ., 1996 он,

¹⁴⁷ Ялагчдын үүргийн удирдах зарчмууд, 16 дугаар зүйл

“Гүйцэтгэх ажлын тухай хууль¹⁴⁸”-нд гүйцэтгэх ажилд¹⁴⁹ үндэсний болон нийгэм, төр, иргэний аюулгүй байдлыг хангах, хууль дээдлэх, шударга ёс, тэгш байдал, хүний эрх, эрх чөлөөг хүндэтгэх, шуурхай, тасралтгүй байх, нууц хамгаалах зарчмыг удирдлага болгохоор хуульчилжээ. Гүйцэтгэх ажлын явцад энэ үйл ажиллагааны улмаас хүний эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсөн гэж үзэж байгаа хувь хүн, хуулийн этгээд зохих дээд шатны байгууллага, албан тушаалтан, прокурорт гомдлоо гарган шийдвэрлүүлэх эрхтэйгээр заасан боловч гүйцэтгэх ажлыг явуулж байхдаа эрүү шүүлт тулгах, хүнлэг бус харгис хэрцгийгээр хүний нэр төрийг доромжлон харьцахаас ангид байх эрхийг хуульчлан баталгаажуулсан заалт байхгүй байна.

“Прокурорын байгууллагын тухай хууль¹⁵⁰”-нд зааснаар прокурор нь хүний эрх, эрх чөлөө, нэр төр, алдар хүнд, хууль ёсны эрх, ашиг сонирхлыг хүндэтгэх үүргийг¹⁵¹ хүлээдэг. Энэ үүргээ эрүүгийн байцаан шийтгэх бүхий л ажиллагааны туршид биелүүлэх ёстой байдаг. Хүний эрх эрх чөлөөг хязгаарлах, түүнтэй холбоотой маргаантай асуудлуудыг шийдвэрлэх, үндэслэлгүйгээр эрүүгийн хэрэг үүсгэхээс татгалзах, гэм буруугүйн зарчмыг хэрэгжүүлэх, байцаан шийтгэх ажиллагааны явцад эрүүгийн хуулийг зөв хэрэглэж байгаа эсэхэд хяналт тавих, хууль бусаар баривчлагдсан, цагдан хоригдсон этгээдийг суллах, эрүүгийн хэргийг хэрэгсэхгүй болгох, цагаатгах зэрэг эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаан дахь хүний эрхтэй холбогдсон маш чухал ажиллагаануудыг биечлэн хянаж зохих шийдвэрүүдийг гаргадаг гол хэрэгжүүлэгч субъект байдаг. Прокурорын байгууллагын хууль болон бусад заавар, дүрэм, журмуудад эрүү шүүлтээс ангид байх, эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны явцад хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч нараас сэжигтэн, яллагдагч нарт эрүү шүүлт тулган, хүнлэг бус хэрцгийг харьцах харьцаанаас урьдчилан сэргийлэхэд тавих хяналтын талаарх зохицуулалт байхгүй нь ил байна.

“Монгол улсын шүүхийн тухай хууль¹⁵²”-нд шүүх нь хууль ёс хүний эрх, эрх чөлөө, шударга ёсны баталгаа мөн¹⁵³ болохыг тодорхойлсны зэрэгцээгээр шүүх Үндсэн хуульд нийцээгүй хэрэг, маргаан гарах үед хүчин төгөлдөр болоогүй, албан ёсоор нийтлэгдээгүй хуулийг хэрэглэхгүй¹⁵⁴ байхаар заажээ. Шүүгч эрүүгийн аливаа хэрэг маргааныг таслан шийтгэхдээ тухайн хэргийн шүүгдэгч хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын шатанд эрүү шүүлт тулгуулсан эсэхийг анхаарах нь маш чухал байдаг. Гэвч хуулинд зааснаар шүүгч эрүүгийн аливаа хэрэг маргааныг таслан шийтгэхдээ эрүү шүүлтээс ангид байх эрхийн талаар тусгайлан заасан заалт байхгүйгээр хуульчлагджээ.

Үүнээс гадна хуулийн байгууллагуудын ажилтнуудын ёс зүйн дүрмүүдийн заалтуудад олон улсын баримт бичгүүдэд тусгагдсан заалтууд туссан эсэх талаар судалж үзвэл “Цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүйн дүрэм¹⁵⁵”-д цагдаагийн албан хаагч нь хүний эрх, эрх чөлөөг хүндэтгэн хуулийг дээдэлж, шударгаар ажиллах бөгөөд ёс зүйн хэм хэмжээ нь цагдаагийн албан хаагч байх, албан тушаал дэвших, шагнаж урамшуулах, сахилгын шийтгэл оногдуулахад харгалзах үзүүлэлт болохоор зааснаас өөр зохицуулалт хийгдээгүй.

Прокурорын ёс зүйн дүрэм¹⁵⁶-ийн зорилт нь прокурорын үйл ажиллагаанд дагаж мөрдөх ёс зүй, зан үйлийг тогтоон хэвшүүлэх, прокурорын нэр төрийг хамгаалахад оршино хэмээгээд прокурор нь төрийн тусгай албан хаагч, өвөрмөц чиг үүрэг бүхий албан тушаалтан болохын хувьд хяналтын чиг үүргээ хэрэгжүүлэхдээ, түүнчлэн нийгэм, хамт олон, гэр бүлийн харилцааны хүрээнд дагаж мөрдвөл

¹⁴⁸1997 оны 12 дугаар сарын 19-ний өдөр батлагдсан.Төрийн мэдээлэл,УБ.,1998 он,№3

¹⁴⁹Үндэсний аюулгүй байдал, хүний эрх, эрх чөлөөг гэмт халдлагаас хамгаалах зорилгоор төрийн эрх бүхий байгууллагаас ердийн ба тусгай нууц арга, хэрэгсэл ашиглан явуулж байгаа мэдээ, мэдээлэл, баримт бичиг, нотолгоо эрж олох, цуглуулах, шалгах үйл ажиллагааг гүйцэтгэх ажил гэнэ.

¹⁵⁰2002 оны 7 дугаар сарын 4-ний өдөр баталсан,Төрийн мэдээлэл,УБ.,2002 он,№29

¹⁵¹Прокурорын байгууллагын тухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн 17.1.2 дахь заалт

¹⁵²2002 оны 7 дугаар сарын 4-ны өдөр батлагдсан.

¹⁵³Шүүхийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.2 дахь заалт

¹⁵⁴Мөн хуулийн 12 дугаар зүйлийн 12.2 дахь заалт

¹⁵⁵Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын 2002 оны 8 дугаар тушаалын хавсралт

¹⁵⁶Монгол улсын Ерөнхийлөгчийн 2002 оны 148 дугаар зарлигийн 1 дүгээр хавсралт

зохих зан үйлийн нийлбэр цогцыг прокурорын ёс зүйн хэм хэмжээ гэнэ... гэж тодорхойлжээ. Энэ хэм хэмжээг тогтоон мөрдүүлэхэд хүний эрх, эрх чөлөөг тууштай хамгаална гэснээс өөрөөр “Яллагчдын үүргийн удирдах зарчмууд”-ын хамгийн гол заалт болох эрүү шүүлт харгис хэрцгийгээр, хүнлэг бусаар, эсхүл хүний нэр төрийг доромжилсон, бусад хэлбэрээр харьцах буюу шийтгэх явдлыг бүрдүүлж байгаа тийм аргаар олж авсан эсхүл олж авсан гэх тодорхой үндэслэлээр үзэж болох бөгөөд эдгээр нь сэжигтний хүний эрхийг ноцтойгоор зөрчсөн тийм нотлох баримтууд байгаа бол тэдгээрийг хэрэглэсэн хүмүүсийн эсрэг л биш бол хэний ч эсрэг ашиглах ёсгүй гэсэн заалтын талаар огт тусгаагүй зөвхөн байгаа нь энэ дүрэм зөвхөн “Прокурорын байгууллагын тухай хууль”-ийн заалтын хүрээнд батлагдсан нь харагдаж байна.

2004 оноос эхлэн Монгол Улсын Хүний Эрхийн Үндэсний комиссын санаачлагаар Монгол улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээг Улсын Их Хурлын Тамгын Газар, Гадаад Хэргийн Яам хамтран “Төрийн мэдээлэл” сэтгүүлийн тусгай дугаарууд дээр хэвлэн гаргаж байна¹⁵⁷. Энэ нь шүүхийн тухай хуульд заасны дагуу албан ёсоор нийтлэгдэж байгаа учраас шүүхийн практик үйл ажиллагаанд хэрэг маргааны шийдвэрлэх явцад Монгол улсын нэгдэн орсон хүний эрх, эрх чөлөөтэй холбоотой олон улсын гэрээнүүдийг хэрэглэхэд чухал нөлөө үзүүлсэн албан ёсны эх сурвалж гэж үзэж байна. Монгол Улсын Дээд Шүүх “Монгол улсын олон улсын гэрээ болон олон улсын эрх зүйн нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн хэм хэмжээ, зарчмыг шүүхийн практикт хэрэглэх тухай” тогтоол¹⁵⁸-ыг гарган хэрэгжүүлж байна.

Тус тогтоолд зааснаар шүүх эрүүгийн хэрэг...маргааны хянан шийдвэрлэхдээ хүчин төгөлдөр болсноор заавал дагаж мөрдөх шинжийг агуулсан, албан ёсоор нийтлэгдсэн, дотоодын хууль тогтоомжид нэмэлт өөрчлөлт оруулахыг шаардсан заалтгүй, Үндсэн хуульд харшлаагүй, үндэсний эрх зүйн харилцааны оролцогч этгээдүүдэд шууд эрх, үүрэг үүсгэх чадалтай Монгол улсын гэрээг хэрэглэхээр тайлбарласан байна. Тэгвэл эрүү шүүлт, хүнлэг бус харьцаа, хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг олон улсын гэрээ конвенцийн заалтууд Монгол улсын Үндсэн хууль, Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулиудад тодорхой хэмжээгээр тусгагдсан тул шүүх, хуулийн практикт хэрэглэхэд илүү нээлттэй, ач холбогдолтой тайлбар болсон гэж үзэж байна. Одоо гагцхүү үүнийг хуулийн байгууллагууд зоригтойгоор практик үйл ажиллагаандаа хэрэглэх нь л чухал байна. НҮБ-ын Тусгай илтгэгч Монгол улс нь “Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий хүнлэг бусаар хүний нэр төрийг доромжлон харьцах, шийтгэхийн эсрэг конвенц”-ид эрүү шүүлтийн талаарх нэр томъёог Эрүүгийн хуулинд нийцүүлж оруулаагүй, эрүү шүүлт тулгасан талаар гаргасан өргөдөл, гомдлыг хүлээн авч, мөрдөн шалгах үр дүнтэй механизм байхгүй, эрүү шүүлтийг хориглосон олон улсын хэм хэмжээний талаар суурь ойлголт байхгүй, ялангуяа өмгөөлөгч, шүүгч нарын энэ талаарх мэдлэг дутмаг байгаагаас эрүүдэн шүүх, хэрцгий хүнлэг бусаар харьцах явдал байсаар байна¹⁵⁹ гэж дүгнээд Монгол улсад сүүлийн жилүүдэд хүний эрхийн нөхцөл байдлыг сайжруулах талаар зарим үйл ажиллагаа явуулж байгаа хэдий ч Монгол улсад эрүүдэн шүүх, тамлан зовоох асуудал одоо хүртэл оршоор, үргэлжилсээр байгаа нь тодорхой харагдаж байна¹⁶⁰ гэдгийг онцлон тэмдэглэжээ.

¹⁵⁷ 2008 оны 6 сарын байдлаар “Төрийн мэдээлэл” сэтгүүлийн 8 тусгай дугаарт Монгол улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээ, конвенц нийтлэгдсэн байна.

¹⁵⁸ Монгол улсын Дээд шүүхийн тогтоол, 2008.02.28.№09 \www.Supreme court of Mongolia\

¹⁵⁹ Recommendation UN Special Rapporteur on Torture, “Torture situation in Mongolia”, 2006

¹⁶⁰ Манфред Новак, “Хүний эрх” сэтгүүл. 2005/2. 34 дэх тал

Дөрөв. ХАВСРАЛТ

1. ЭРҮҮДЭН ШҮҮХИЙГ ЭСЭРГҮҮЦЭХ ХОРООНООС ГАРГАСАН ЕРӨНХИЙ ЗӨВЛӨМЖ

1. Эрүүдэн шүүхийг эсэргүүцэх Хороо 1996 оны 5 сарын 10-нд болсон 16 дугаар чуулган дээр Конвенцийн 3, 22 дугаар зүйлүүдтэй холбоотой асуудлыг шалгах ажлын хэсэг байгуулахаар шийдвэрлэсэн. Конвенцийн 22 дугаар зүйлийн дагуу сүүлийн хэдэн жил хувь хүмүүсээс ирүүлсэн мэдээллийн ихэнх нь албадан гаргагдсан, буцаагдсан эсвэл шилжигдсэн бол эрүүдэн шүүлгэх аюулд орж болзошгүй этгээдийг өөр улсад албадан гаргах, буцаах, шилжүүлэх шийдвэр гаргасан талаар өгүүлсэн байдаг гэж Хороо тэмдэглэж байна. Иймд Конвенцийн 3 дугаар зүйлд заасны дагуу ямар арга хэмжээ авсан тухай мэдээлэлээ 22 дугаар зүйлд заасны дагуу зөв гаргаж өгөх тухай удирдамжийг Орлоцогч улсуудад өгөх нь зүйтэй гэж Хороо үзэв. Иймд 1997 оны 11 сарын 21-нд Конвенцийн 22 дугаар зүйлийн дагуу 3 дугаар зүйлийг хэрэгжүүлэх талаар ерөнхий зөвлөмж гаргасан байна (А/53/44, 258 дугаар параграф).

Арванзургадугаар чуулган (1996)

Ерөнхий зөвлөмж № 1

Конвенцийн 22 дугаар зүйлд заасны дагуу 3 дугаар зүйлийг хэрэгжүүлэх тухай

Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг Конвенцийн 22 дугаар зүйлийн “энэхүү зүйлийн дагуу ирүүлсэн мэдээллийг хэлэлцэхдээ хувь хүнээс буюу түүний нэрийн өмнөөс, мөн холбогдох оролцогч улсаас ирүүлсэн бүх мэдээллийг харгалзана” гэж заасан 4 дэх заалтад нийцүүлэн,

Хорооны журмын (CAT/C/3/REV.2) 111-р дүрмийн 3 дахь заалтад заасныг дагаж мөрдсөнөөс үүсэх үр дагаваруудаас бий болох хэрэгцээг харгалзан, Конвенцийн 22 дугаар зүйлд заасны дагуу 3 дугаар зүйлийг хэрэгжүүлэхийн тулд удирдамж хэрэгтэй байгаагаас үүдэн,

Эрүүдэн шүүхийн эсрэг Хороо 1997 оны 11 сарын 21-нд хуралдсан 19 дүгээр чуулганы 317 дугаар хуралдаан дээрээ Орлоцогч улсууд, хувь хүмүүс мэдээллээ хэрхэн гаргаж өгөх удирдамж болох доорх ерөнхий зөвлөмжийг гаргасан. Үүнд:

1. Хэн нэгэн этгээдийг Конвенцийн 1 дүгээр заалтад тодорхойлсон хэлбэрээр эрүүдэн шүүх болзошгүй гэсэн баттай үндэслэл байвал оролцогч улс уг этгээдийг өөр улсад албадан гаргах, буцаах, шилжүүлэх ёсгүй гэж 3 дугаар зүйлд заасан байна.
2. 3 дугаар зүйлд “өөр улс” гэсэн нь хэн нэгэн этгээдийг аль улсад албадан гаргах, буцаах, шилжүүлэх гэж байгааг хэлж байгаа болно.
3. 1 дүгээр зүйлд зохицуулан 3 дугаар зүйлийн “асуудалд холбогдох бүх нөхцөл байдлыг, тухайлбал уг улсад хүний эрхийн хэрцгий, балмад, үй олноор зөрчдөг” талаарх 2 дахь заалт нь

төрийн албан тушаалтан, эсвэл албан үүрэг гүйцэтгэж буй хүн өөрөө буюу түүнийг өдөөн хатгаснаар, эсвэл ил, далд зөвшөөрснөөр зөрчдөг гэдгийг илтгэж байна.

Хүлээж авахуйц байх

4. Хорооны журмын 107 дугаар дүрмийн бүхий л шаардлагыг мөрдөж Конвенцийн 22 дугаар зүйлийн дагуу бичсэн мэдээллээ Хороо хүлээж авахуйц байлгахын тулд хэрэг үүсгэхэд хангалттай баримт бүрдүүлэх нь мэдээлэл бичигчийн үүрэг хариуцлага юм.

Чанар

5. Конвенцийн 3 дугаар зүйлд хэргийн мөн чанарыг заасантай холбогдуулан мэдээлэл бичигч зөвхөн нотолгоотой хэргийн талаар бичих нь чухал.
6. Хэн нэгэн этгээдийг өөр улсад албадан гаргах, буцаах, шилжүүлэх тохиолдолд уг этгээдийг эрүүдэн шүүх болзошгүй гэсэн баттай үндэслэл байгаа эсэхийг мөн тийм үндэслэл, эрсдэл бий эсэхийг магадлахдаа уг асуудалд холбогдох бүх нөхцөл байдлыг судалж дүгнэх нь Оролцогч улсын болоод Хорооны үүрэг гэдгийг санаж байх ёстой. Гэхдээ нарийн тогтоосон цагт л эрсдэл байна гэж үзэх ёсгүй.
7. Мэдээлэл бичигч эрүүдэн шүүлгэх аюулд орж болзошгүй байгаагаа, үндэслэл нь баттай, тэрхүү аюул нь хувь хүнд яг одоо тулгараад байгаа бол бичих ёстой. Энэ асуудлыг хариуцсан аль аль талд бүх талаараа тохирсон мэдээллийг танилцуулна.
8. Хэргийг бүхэлд нь хамарч чадаагүй ч гэсэн дараах мэдээллийг оруулбал зохино:

(а) Хүний эрхийг хэрцгийг балмадаар, үй олноор байнга зөрчдөг эсэхийг нотлох баримт Оролцогч улсад байгаа эсэх (3 дугаар зүйлийн 2 заалт)

(б) Төрийн албан тушаалтан, эсвэл албан үүрэг гүйцэтгэж буй хүн өөрөө буюу түүний өдөөн хатгаснаар, эсвэл ил, далд зөвшөөрснөөр үйлдэгдсэн эсэх. Хэрвээ тийм бол, энэ хэрэг яаж шийдэгдсэн болох.

(в) Уг этгээдийг эрүүдэн шүүж, бие мах бодь, сэтгэл санааг нь санаатайгаар шаналган зовоож байсныг батлах эмнэлгийн эсвэл хувь хүний гэрчлэх, нотлох баримт бий эсэх. Эрүүдэн шүүлгэсний үр дагавар хожим нь илэрсэн эсэх.

(г) Нөхцөл байдал (а)-д заасаны дагуу байгаа эсэх. Хүний эрхийг дээдлэх олон улсын нөхцөл байдал өөрчлөгдсөн эсэх.

(д) Өөр улсад албадан гаргаагдах, буцаагдах, шилжүүлэгдэх этгээд эрүүдэн шүүгдэх болзошгүй болсон мэдээлэл бичигч тухайн орны эсвэл өөр орны улс төрийн эсвэл өөр үйл ажиллагаанд оролцсон эсэх.

(е) Мэдээлэл бичигчийг найдвартай гэдгийг нотлох баримт бий эсэх.

(ё) Мэдээлэл бичигчийн бичсэн зүйлтэй үл тохирох/эсрэг баримт байгаа эсэх. Хэрвээ байгаа бол тэр нь холбогдолтой эсэх.

9. Эрүүдэн шүүхийн эсрэг Хороо нь давж заалдах шүүх, хуурмаг шүүхийн болон засаг захиргааны байгууллагын аль аль нь биш харин Оролцогч улсуудын байгуулсан эрх бүхий хяналтын байгууллага юм:

(а)Оролцогч улсын эрх бүхий байгууллагын олж илрүүлсэн баримтыг Конвенцийн 3 дугаар бүлэгтэй нийцүүлэн хэлэлцэхэд маш их ач холбогдол өгдөг юм.

(б)Хороо нь эдгээр мэдээллээр хязгаарлахгүй харин Конвенцийн 22 дугаар зүйлийн “ирүүлсэн мэдээллийг хэлэлцэхдээ хувь хүнээс буюу түүний нэрийн өмнөөс, мөн холбогдох оролцогч улсаас ирүүлсэн бүх мэдээллийг харгалзана” гэж заасан 4 заалтаар олгосон эрх мэдэлтэй байна.

ХҮНИЙ ЭРХИЙН ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ЭЭЛЖИТ НЭГДСЭН ХЭЛЭЛЦҮҮЛЭГ МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ХҮНИЙ ЭРХИЙН ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ТАЛААРХ ҮНДЭСНИЙ ИЛТГЭЛ

I. ТАНИЛЦУУЛГА

A. Ээлжит нэгдсэн хэлэлцүүлгийн талаарх Монгол Улсын байр суурь

1. Монгол Улс 1992 онд баталсан шинэ Үндсэн хуулиараа хүмүүнлэг иргэний ардчилсан нийгмийг цогцлуулан хөгжүүлэхийг эрхэм зорилгоо болгож хүний эрх, эрх чөлөөг жинхэнэ утгаар нь тунхагласан билээ. Өнгөрсөн 18 жилийн хугацаанд Монгол Улс хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалж, иргэн хүн эрхээ эдлэх улстөр, эрх зүйн орчныг бүрдүүлэхэд онцгой анхаарал хандуулсаар ирлээ. Энэ хүрээнд Монгол Улс гагцхүү үндэсний хэмжээнд төдийгүй олон улсын хамтын нийгэмлэгийн хүрээнд хүний эрх, эрх чөлөөний асуудлаар дуу хоолойгоо өргөж, дэлхийн ардчилсан улс гүрнүүдтэй хамтын ажиллагааг өргөжүүлэн хөгжүүлж байна.

2. Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага (цаашид “НҮБ” гэх)-ын гишүүн орны хувьд Монгол Улс тус байгууллагаас гаргасан хүний эрхийн хамгааллын талаарх шийдвэр, зөвлөмжийг талархан хүлээн авч, тэдгээрийг олон улсын хэмжээнд хамгаалж, хөхиүлэн дэмжих талаар идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж байна. Түүнчлэн Монгол Улс хүний эрхийн хамгааллын чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг үндэсний байгууллагуудыг бий болгох, тэдгээрийн чадавхыг бэхжүүлэх асуудлыг төрийн бодлогын хэмжээнд авч үздэг бөгөөд энэ хүрээнд Монгол Улсын Их Хурал (цаашид “УИХ” гэх)-ын 2003 оны 10 дугаар сарын 24-ний өдрийн 41 дүгээр тогтоолоор нийт 4 бүлэг 240 зүйл бүхий “Монгол Улсад хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөр”-ийг батлан гаргасан бөгөөд уг хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг хангах үүрэг бүхий Үндэсний хөтөлбөрийн хороог байгуулан ажиллуулж байна.

3. Монгол Улсын Засгийн газар “Ээлжит нэгдсэн хэлэлцүүлэг”-ийн үйл ажиллагаанд оролцох замаар хүний эрхийг хамгаалан бататгах чиглэлээр НҮБ-ын бусад гишүүн орон болон иргэний нийгмийн байгууллагуудтай санал бодол, түүнчлэн туршлага солилцоход бэлэн байна. НҮБ-ын хүрээнд шинээр нэвтрүүлсэн “Ээлжит нэгдсэн хэлэлцүүлэг” гэх энэ механизм нь өөрийн орны хүний эрхийн төлөв байдлын талаар дэлхий нийтэд мэдээлэхээс гадна цаашдын чиг хандлага, ирээдүйд авч хэрэгжүүлэх зохистой арга хэмжээ зэргийг тодорхойлох бодит боломжийг Монгол Улсад олгож байна. Иймээс Хүний эрхийн Зөвлөлтэй үр дүнтэй харилцан яриа өрнүүлж, олон улсын бусад байгууллага, түүнчлэн иргэний нийгмийн байгууллагуудаас зөвлөлгөө авах сайхан бололцоо бүрдэж буй нь Монгол Улсын хувьд олзуурхууштай хэрэг бөгөөд ийм хэлбэрээр цаашид хүний эрхийг хамгаалах, хөхиүлэн дэмжихэд өөрийн чадавхыг бүрэн дүүрэн дайчлах болно.

B. Үндэсний илтгэл боловсруулах арга зүй ба зөвлөлдөх ажиллагаа

4. Үндэсний илтгэлд хүний эрхийг хамгаалах, түүнийг хөхиүлэн дэмжих үйл ажиллагааны бодлого, хамрах хүрээ, тэдгээрийн хэрэгжилт болон хэрэгжүүлэх механизмын талаар тусгав. Түүнчлэн хүний эрхийг хамгаалахад учирч буй хүндрэл, бэрхшээл, тэдгээрийг даван туулах арга замын талаар өөрийн саналыг багтаасан болно.

5. Үндэсний илтгэлийг Хүний эрхийн Зөвлөлийн 2007 оны 6 дугаар сарын 18-ны өдрийн 5/1 дүгээр Тогтоолоор батлагдсан удирдамж болон A/HRC/6/L.24 тоот Баримт бичигт тусгагдсан “Ээлжит Нэгдсэн Хэлэлцүүлэг”-ийн дагуу Мэдээлэл бэлтгэх тухай Ерөнхий Удирдамж зэргийг тус тус баримтлан боловсруулав.

6. Монгол Улсын Ерөнхий сайдын захирамжаар байгуулсан үндэсний илтгэл бэлтгэх Ажлын хэсэг үндэсний илтгэл бэлтгэх хугацаанд нийт 3 удаа хуралдсан бөгөөд Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний Комисс (цаашид “ХЭҮК” гэх) болон хүний эрхийн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг төрийн бус байгууллага (цаашид “ТББ” гэх)-ууд болон мэргэжлийн хүмүүстэй санал солилцох уулзалтыг янз бүрийн түвшинд хэд хэдэн удаа хийсэн болно. Тухайлбал Монгол Улсын Засгийн газар НҮБ-ын Хүний эрхийн дээд комиссарын алба (цаашид “ХЭДКА” гэх)-тай хамтран Үндэсний илтгэл бэлтгэх тухай сургалт-семинарыг 2010 оны 1 дүгээр сард Улаанбаатар хотноо зохион байгуулсан бөгөөд дээрх сургалтад төрийн болон ТББ-ын нийт 70 гаруй төлөөлөгч оролцов. Түүнчлэн 2010 оны 2 дугаар сард НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөр, Монгол Улсын Засгийн газар, олон нийтийн байгууллага оролцсон 3 талт зөвлөлдөх уулзалтыг зохион байгуулж илтгэл боловсруулах асуудлаар чөлөөтэй санал бодлоо солилцов. Мөн Хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөрийн www.humanrights.mn веб хуудсанд үндэсний илтгэл бэлтгэхтэй холбоотой мэдээллүүдийг 2010 оны 05 дугаар сарын 12-ны өдөр байрлуулах зэргээр энэ хүрээнд авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээгээ олон нийтэд тухай бүрт ил тод байлгахад анхаарал түлхүү хандуулав.

II. ХҮНИЙ ЭРХИЙГ ХАМГААЛАХ, ХӨХИҮЛЭН ДЭМЖИХ ТӨРИЙН МЕХАНИЗМ

A. Үндсэн зорилго

7. Монгол Улс хүний эрхэмсэг оршихуй, үнэт зүйлсийг хүндэтгэн үздэг. Ийм ч учраас хүн бүр ямар нэгэн алагчлалгүйгээр өөрийн салшгүй эрх, эрх чөлөөгөө эдлэх тэр боломжийг нь бүрдүүлж өгөх үндсэн үүргээ гүнээ ухамсарладаг бөгөөд хүний эрх, эрх чөлөөг дээдлэх нь угаасаа Монгол төрийн үйл ажиллагааны үндсэн зарчим болно.

8. Иргэний болон улс төрийн эрхийн хүрээнд хүний амьд явах, халдашгүй байх, үг хэлэх, хэвлэн нийтлэх, шашин шүтэх, эс шүтэх, эвлэлдэн нэгдэх, тайван жагсаал, цуглаан хийх, түүнд оролцох, чөлөөтэй зорчих, хувийн нууцтай байх эрхийн хамгааллын асуудалд тодорхой хүчин чармайлт гаргадаг болэдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухайд сурч боловсрох, соёл, эрүүл мэндийн үйлчилгээ авах эрхийг нь өргөжүүлэх замаар иргэний амьжиргааны чанарыг дээшлүүлэхэд голлон үйл ажиллагаагаа явуулж байна. Мөн хүний хөдөлмөрлөх эрхийг хөхиүлэн дэмжих бодлогынхоо хүрээнд Монгол Улсын Засгийн газар хөгжлийн бэрхшээлтэй болон хөдөлмөрийн хөлсний дундаж хэмжээнээс доогуур орлоготой иргэдэд эрүүл мэнд, нийгмийн халамжийн үйлчилгээ үзүүлэх, тэдгээр иргэдийн хөдөлмөр эрхлэх боломж, бололцоог нэмэгдүүлэхэд анхаарч байна. Түүнчлэн 2008 онд эрх зүйн туслалцааны төвийг бүх аймаг, дүүрэгт байгуулсан бөгөөд төвийн зорилгонь төлбөрийн чадваргүй, эмзэг бүлгийн иргэд мөнгө, санхүү, нийгмийн гарал үүсэл, байдлаасаа шалтгаалан хууль зүйн туслалцаа авч чадахгүйн улмаас эрх нь зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэхэд оршиж байна.

9. Монгол Улсын Засгийн газар хууль тогтоомж боловсруулах, бодлого тодорхойлох, түүнийг хэрэгжүүлэхэд алагчлахгүй байх бодлого барих замаар үндэсний цөөнхийн эрхийг хамгаалах, хөхиүлэн дэмжих боломжийг үргэлж эрэлхийлдэг. Тухайлбал Монгол Улсын Үндсэн хуульд үндэсний цөөнхийн эх хэлээрээ суралцах, харилцах, соёл, урлаг, шинжлэх ухааны үйл ажиллагаа явуулах эрхийг хөндөхгүй байх зохицуулалтыг тусгаснаараа үндэсний цөөнхийн эрхийг баталгаажуулж буй хэрэг юм.

10. Иргэдийнхээ улс төр, эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийг хангах зорилгоор хүний эрхийн гэрээний байгууллагуудаас гаргасан буюу тогтоосон олон улсын хэм хэмжээ, стандартыг хэрэгжүүлэхэд ач холбогдол өгч байна. Түүнчлэн иргэдийн эрх зүйн мэдлэгийг нэмэгдүүлэх үүднээс эрх зүйн албан бус сургалтыг эрх зүйн олон чиглэлээр тогтмол явуулж байна.

В.Хууль зүйн орчин ба төрийн механизм

11.Аливаа улсын Үндсэн хуулийн зорилго нь төрийн эрх мэдлийг хязгаарлахын хирээр иргэдийн эрх, эрх чөлөөгөө гарцаагүй эдлэх боломжийг бататган бэхжүүлэхэд оршдог. Энэ жишгийн дагуу Монгол Улсын шинэ Үндсэн хуулиар хүний үндсэн эрхүүдийг ангилан төрөлжүүлж, тэдгээр эрхүүдийн хөндөгдөшгүй байх баталгааг хангах үүргийг төрд оногдуулсан. Өөрөөр хэлбэл төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна гэсэн үг.

12.Хүний эрхүүдийг дан ганц Үндсэн хуулиар бус төрөл бүрийн салбар буюу тусгайлсан хуулиудаар давхар зохицуулдаг. Гэхдээ тэдгээр тусгай хуулиуд нь Үндсэн хуулиар тогтоосон хүний үндсэн эрхэнд ямар нэгэн байдлаар харшлах ёсгүй бөгөөд хэрэв чингэсэн тохиолдолд Үндсэн хуулийн шүүх (Цэц)-ээр уг зөрчлийг арилгана. Мөн эрх нь зөрчигдсэн гэж үзэж буй иргэн энэ тухай гомдлоо ХЭҮК-т хандан гаргах боломжтой.

13. Монгол Улс хүний эрхийн олон улсын үндсэн гол гол баримт бичгүүдэд нэгдэн орсон. Тухайлбал Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт, түүний нэмэлт I протокол, Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын пакт, Арьс, үндсээр алагчлах бүх хэлбэрийг устгах тухай олон улсын Конвенц, Эмэгтэйчүүдийг алагчлах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенц, Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэхийн эсрэг конвенц, Хүүхдийн эрхийн тухай конвенц, түүний нэмэлт протокол, Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийн тухай конвенц ба түүний нэмэлт протокол, Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллагын шугамаар баталсан конвенцууд гэх мэт. Хамгийн сүүлд Монгол Улс НҮБ-ын Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын пактын нэмэлт протоколыг 2010 оны 04 дүгээр сарын 23-ны өдөр соёрхон баталлаа.

14.Монгол Улсын Үндсэн хуулийн дагуу Монгол Улсын олон улсын гэрээ нь соёрхон баталсан буюу нэгдэн орсон тухай хууль хүчин төгөлдөр болмогц дотоодын хууль тогтоомжийн нэгэн адил үйлчилдэг. Иймд дотоодын аливаа хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах буюу эсхүл шинээр хууль батлах зэрэг тохиолдолд дээрх олон улсын гэрээнд харшлахгүй байхаар зохицуулалт хийгддэг.

С. Хүний эрхийн байгууллагууд

15. Хариуцаж буй асуудлынхаа цар хүрээ, түвшин болон чиг үүргээсээ шалтгаалан Монгол Улсын яамдууд өөр хоорондоо харилцан адилгүй байдлаар хүний эрхийг хамгаалах буюу хөхиүлэн дэмжих үйл ажиллагаа явуулдаг. Тухайлбал Монгол Улсын Хууль зүй, дотоод хэргийн яам (цаашид “ХЗДХЯ” гэх) хүний эрхийн хамгааллын бодлогын үндсийг тодорхойлж, үйл ажиллагааны үндсэн чиглэлийг тогтоодог бол Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн яам хөдөлмөрлөх эрх, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрх ба бусад нийгмийн хамгааллын салбарт хамаарах эрх, Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны яам сурч боловсрох эрх, Эрүүл мэндийн яам эрүүл мэндийн үйлчилгээ авах эрхийг тус тус хэрэгжүүлэх үүрэг хүлээдэг. Эдгээрээс гадна Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч болон тохируулагч агентлагууд хүний аливаа нэг эрхээр дагнан ажилладаг бөгөөд энд Хүүхдийн төлөө газар болон Жендэрийн тэгш байдлын үндэсний хороо зэргийг нэрлэж болно.

16. Ийнхүү Монгол Улсад хүний эрхийг хангах асуудалд нэгдмэл хандлагаар хандах, төрийн байгууллагуудын энэ чиглэлээрх үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах зорилгоор Монгол Улсын Ерөнхий сайдаар ахлуулсан орон тооны бус Үндэсний хороог байгуулсан бөгөөд уг хорооны ажлын албыг ХЗДХЯ-ны бүтцэд байгуулан ажиллуулж байна. Хорооны дүрмийн дагуу яам, агентлаг, аймаг,

нийслэл, сум, дүүрэгт орон тооны бус салбар хороо байгуулж, нийтдээ 412 салбар хороотойгоор үйл ажиллагаа явуулж байна.

17. Засгийн газраас хараат бус, бие даасан бүтэц болох ХЭҮК-ын тухай хуулийг 2000 оны 12 дугаар сарын 7-ны өдөр УИХ-аас баталсан бөгөөд 2001 оны 2 дугаар сараас эхлэн ХЭҮК үйл ажиллагаагаа явуулж байна. ХЭҮК нь Үндсэн хууль болон олон улсын гэрээ, конвенцид туссан хүний эрх, эрх чөлөө зөрчигдөх явдалд хяналт тавих, зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, мөн энэ талаар санал гаргах, зөвлөмж боловсруулж төрийн байгууллагуудад хүргүүлэх зэрэг хуульд заасан онцгой эрхүүдийг хэрэгжүүлдэг бөгөөд тэдгээр эрхүүд нь онц байдлын үед ч хэрэгждэг.

D. Хүний эрхийн талаар олон улсын өмнө хүлээсэн үүрэг

18. НҮБ-ын бүрэн эрхт гишүүний хувьд Монгол Улс нь хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах, хөхиүлэн дэмжихэд тус байгууллагатай нягт хамтран ажиллаж, НҮБ-ын Дүрэм болон Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал (цаашид “ХЭТТ” гэх)-ын дагуу хүлээсэн үүргээ шударгаар биелүүлдэг. Олон улсын хүний эрхийн үндсэн баримт бичгүүдэд оролцогч болохынхоо хувьд Монгол Улс тэдгээрийн хэрэгжилтийн талаарх үндэсний илтгэлүүдээ бэлтгэн, холбогдох гэрээний байгууллагын хурлаар хэлэлцүүлдэг бөгөөд хамгийн сүүлд Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын хэрэгжилтийн тухай ээлжит тав, Эрүүдэн шүүхийн эсрэг Конвенцийн хэрэгжилтийн талаарх анхдугаар илтгэлийг тус тус хүргүүлж, Хүүхдийн эрхийн тухай Конвенцийн хэрэгжилтийн талаарх 3,4 дүгээр илтгэлийг Хүүхдийн эрхийн Хороогоор 2010 онд хэлэлцүүлсэн болно.

III. ХҮНИЙ ЭРХИЙГ ХАМГААЛАХ, ХӨХИҮЛЭН ДЭМЖИХ

Хүний эрхийн талаар хүлээсэн үүргийн хэрэгжилт

19. Монгол Улсын Засгийн газраас иргэн, улс төр, эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийг баталгаатай эдлэх боломжийг бүрдүүлэхэд анхаарч, ялангуяа нийгмийн эмзэг хэсэг болох хүүхэд, эмэгтэйчүүд, өндөр настнууд болон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийн хэрэгжилтэд ач холбогдол өгч байна. Хүний эрхийн хамгааллын талаар дэлхийн улс орнуудад тохиолдож буй ололт амжилт, хувьсан өөрчлөгдөж буй нөхцөл байдал болон хүний эрхийн гэрээний байгууллагуудаас гаргасан санал, зөвлөмж, дүгнэлт зэргийг үндэслэн хүний эрхийг хамгаалах, хөхиүлэн дэмжих чиглэлээр Монгол Улсын Засгийн газар дараах үйл ажиллагааг авч хэрэгжүүлж байна.

1. Амьд явах эрх

20. Хэдийгээр Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тодорхой заалтуудаар цаазаар авах ял хэрэглэгдэх хэрэг тохиолдлыг тодорхойлсон боловч Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Үндсэн хуулийн гучин гуравдугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 8-д заасан уучлал үзүүлэх бүрэн эрхийнхээ хүрээнд тус улсад цаазаар авах ялыг хэрэглэхгүй байх тухай өөрийн байр сууриа 2010 оны 1 дүгээр сарын 14-ний өдөр УИХ-ын индэр дээрээс нийт ард түмэндээ болон олон улсын хамтын нийгэмлэгт хандан илэрхийлсэн. Ерөнхийлөгчийн энэхүү байр сууриар Монгол Улс практикт цаазаар авах ялыг гүйцэтгэхээс түдгэлзэж байгаа юм. Ер нь мөрдөж буй хуулиар 18 нас хүрэхийн өмнө гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд, түүнчлэн эмэгтэйчүүд, 60-аас дээш насны эрэгтэйчүүдэд цаазаар авах ял оногдуулдаггүй.

2.Эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрх

21. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтаар хүн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрхтэй болохыг тодорхойлсон. Үндсэн хуулийн энэ эрхийг хангах зорилгоор Монгол Улс иргэдийнхээ эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг улам бүр баталгаажуулах үүднээс олон улсын эрх зүйн баримт бичгүүдэд нэгдэн орох, түүнчлэн дотоодын эрх зүйн актуудад тухай бүр тусган баяжуулах арга хэмжээг тасралтгүй авч ирсэн.

22.Энэ хүрээнд Монгол Улс Озоны давхаргыг хамгаалах тухай Венийн конвенц, Биологийн олон янз байдлын конвенц, Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай НҮБ-ын суурь конвенц зэрэг нэр бүхий 14 баримт бичигт нэгдэн орсон. Үндэсний хэмжээнд хүний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг Үндсэн хууль, Байгаль орчныг хамгаалах тухай, Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн орчны тухай, Усны тухай, Рашааны тухай, Агаарын тухай, Ойн тухай, Ашигт малтмалын тухай, Химийн хорт болон аюултай бодисын тухай, Ахуйн болон үйлдвэрлэлийн хог хаягдлын тухай, Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай, Гол, мөрний урсац бүрэлдэх эх, усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүс, ойн сан бүхий газарт ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хориглох тухай зэрэг нийт 30 гаруй хуульд тусгасан.

23. Монгол Улсын нийт хүн амын 60 гаруй хувь нь хот,суурин газар оршин сууж байгаагаас нийслэл Улаанбаатар, Дархан-Уул ба Орхон аймаг болон Мөрөн, Чойбалсан зэрэг хот, суурин газрын хөрс, агаарын бохирдол, ногоон байгууламжийн хомсдол зэрэг нь оршин суугчдын эрүүл мэндэд ямар нэг байдлаар нөлөөлж болзошгүй байдалд хүрээд байна.

24. Ундны цэвэр ус нь хүн амын болон хүрээлэн буй орчин эрүүл байхын үндэс юм. Манай улсын хувьд нэг хүнд ноогдох усны хүрэлцээ 13739 м3 байгаа ба хэрэгцээ жилээс жилд нэмэгдэж байна. Манай орны нийт 345 сум, суурингаас 110 нь хатуулаг ихтэй, 99 нь магни ихтэй, 49 нь эрдэсжилт ихтэй, 27 нь хужиртай ус хэрэглэж байна. Гол горхи, булаг шанд, нуур цөөрмийн орчим ахуйн болон үйлдвэрлэлийн хог хаягдал асгах, голд машин болон бусад эд зүйл угаах, усыг ариг гамгүй зарцуулах, булаг шандны эхэнд барилга, байгууламж барих зэрэг хууль зөрчсөн үйл ажиллагааг бүрэн зогсоож чадахгүй байгаагаас голын ус бохирдож, нөөц нь багасахад хүрч байна. Мөн түүнчлэн ашигт малтмал олборлолт усны бохирдолд нөлөөлж байна. Сүүлийн жилүүдэд Улаанбаатар хотын хүн амын тоо эрс нэмэгдэхийн хамт усны хэрэглээ ихэссэн нь Төв цэвэрлэх байгууламжаас гарч Туул голд нийлэх хаягдал усны хэмжээ өсөхөд хүргэжээ. Иймд голын дагуух ариун цэвэр, эрүүл ахуйн бүсийн дэглэмийг шинээр тогтоох, усны эх үүсвэртэй ойролцоох айл өрх, амралтын газрыг нүүлгэх, ил бие засах газар, бохир усны цэгийг устгах, ил хогийг үгүй болгох арга хэмжээ авах бодлогыг холбогдох төрийн байгууллагаас баримтлан ажиллаж байна.

25. Дэлхийн дулаарал, уур амьсгалын өөрчлөлт, хүний зүй бус үйл ажиллагааны улмаас мөнх цас хайлах, гадаргын ус ширгэх, бэлчээрийн ургамлын гарц муудах, хөрс, ус давсжих, элэгдэх, үржил шимээ алдах, элсний нүүдэл ихсэх, цөлжилт үүсэх зэрэг нь хүний амьдрах орчинг доройтуулахад хүргэж байна. 2007 оны усны тооллогоор 5121 голын 887 нь, 9340 булаг шандны 2096 нь, 3732 нуур тойрмын 1166 нь ширгэсэн байна. Манай орны нийт бэлчээрийн газрын 90 гаруй хувь нь хуурай, хагас хуурай буюу хуурайвтар уур амьсгалтай бүсэд оршдог. Уур амьсгалын өөрчлөлт, хүний хүчин зүйлийн нөлөөнөөс болж нийт нутаг дэвсгэрийн 5.0% нэн хүчтэй, 18.0% хүчтэй, 26.0% дунд, 23.0% сул зэрэглэл, буюу нийт нутгийн 72.0 хувийн талбай бүхий газар нутаг цөлжих аюулд өртөгдсөн байна. Энэ байдалд дүгнэлт хийж, Засгийн газраас 2010 онд “Цөлжилттэй тэмцэх үндэсний хөтөлбөр”, “Ус” хөтөлбөрийг шинэчлэн баталж, илүү үр дүнтэй арга хэмжээ авахаар ажиллаж байна.

26. Байгаль орчны тэнцвэрт байдал алдагдаж буй зэргээс улбаалан 1992-2002 онуудад их цас, зуд 9 удаа, хүчтэй шороон шуурга 142 удаа, хүн малын гоц халдварт өвчин 42 удаа тохиосон байна. Энэ нь тус орны уламжлалт аж ахуй болох бэлчээрийн мал аж ахуй эрхэлдэг иргэдийн хувьд хүндээр тусч, тэдний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрх хангагдахгүй байна. Ийм учраас 2009 онд УИХ-аас малчдын

амьдрах нөхцлийг сайжруулах, энэ хүрээнд тэдний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг баталгаажуулах үүднээс “Малчдын талаар төрөөс баримтлах бодлого”-ыг тусгайлан батлан, хэрэгжүүлж байна.

3. Өмчлөх эрх

27. 1992 оны шинэ Үндсэн хуулиар өмчлөх эрхийн суурь зохицуулалтыг тодорхойлсон бөгөөд түүнээс хойшхи хугацаанд төрөлжсөн хуулиудаар чөлөөт нийгмийн үндсэн суурь болсон өмчлөх эрхийг баталгаажуулсан, хувийн өмчийг хамгаалахтай холбогдсон эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгосор ирлээ. Тухайлбал газар, орон сууц, малыг нэг удаа үнэ төлбөргүй хувьчилсан. Монгол Улсын Иргэний хуульд “Өмчлөгч нь бусад этгээдэд хууль болон гэрээгээр олгогдсон эрхийг зөрчихгүйгээр, хуулиар тогтоосон хэмжээ, хязгаарын дотор өмчлөлийн зүйлээ өөрийн үзэмжээр чөлөөтэй эзэмшиж, ашиглаж, захиран зарцуулах бөгөөд аливаа халдлагаас хамгаалах эрхтэй” гэж заасан байдаг.

28. Үндсэн хуулиар Монгол Улсын иргэнд газар өмчлүүлж болохоор заасан. Энэхүү заалтыг хэрэгжүүлэх зорилгоор 2002 онд Газрын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулга, Монгол Улсын иргэнд газар өмчлүүлэх тухай хууль, Эд хөрөнгө өмчлөх эрх, түүнтэй холбоотой эд хөрөнгийн бусад эрхийн улсын бүртгэлийн тухай хуулиудыг тус тус батлан гаргаснаар хүний өмчлөх эрхийн эрх зүйн орчин үндсэндээ бүрдэж, өмчийн олон хэлбэрийг чөлөөтэй, тэгш хөгжүүлэх баталгаа болсны зэрэгцээ Монгол Улсад эд хөрөнгийн эрхийн бүртгэлийн харилцаа дэлхий нийтийн нийтлэг чиг хандлагын дагуу хөгжих үндэс суурь нь болсон байна. Хүний үндсэн эрх болох өмчлөх эрхийг баталгаажуулах, хамгаалах чиглэлээр Монгол Улсын Засгийн газраас хэрэгжүүлсэн нэг чухал ажил бол 1997 онд “Үл хөдлөх эд хөрөнгийн бүртгэлийн газар”-ыг байгуулсан явдал юм. Эд хөрөнгийн эрхийн улсын бүртгэлийн үйл ажиллагаа эхэлсэн эхний жилүүдэд бүртгэлийн дийлэнх хувийг төрөөс хувьчилсан орон сууцны өмчлөх эрхийг баталгаажуулах үйл ажиллагаа эзэлж байсан бол 2000 оноос бүртгэлийн төрөл улам өргөн хүрээг хамарч дуудлага худалдаагаар худалдан авсан үл хөдлөх хөрөнгийн, өөрөө барьж бий болгосон үл хөдлөх эд хөрөнгийн өмчлөх эрхийн болон хөдлөх хөрөнгийн өмчлөх эрхийн бүртгэлийн гэх зэргээр өргөжин, бүртгэлийн тоо тогтмол өсч байна. Эл албанаас цаашид иргэдийн өмчлөх эрхийг бүрэн хангах, баталгаажуулах, хамгаалах ажлын хүрээнд хууль, эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгох ажлыг эрчимжүүлэх, газар болон түүн дээр орших үл хөдлөх хөрөнгийн уялдаа холбоо мэдээллийг оновчтой болгож, мэдээллийн сан бий болгох ажлуудыг ойрын хугацаанд хийж гүйцэтгэх нь чухал ач холбогдолтой бөгөөд энэ нь иргэдийн өмчлөх эрх зөрчигдөхөөс сэргийлэх томоохон алхам болно гэж үзэж байна.

29. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 5 дахь заалтад “өндөр наслах, хөдөлмөрийн чадвар алдах, хүүхэд төрүүлэх, асрах болон хуульд заасан бусад тохиолдолд эд, мөнгөний тусламж авах эрхтэй” гэж заасан бөгөөд эл заалтыг Монгол Улсын Засгийн газар амжилттай хэрэгжүүлж байна.

4. Ажил мэргэжлээ чөлөөтэй сонгох эрх

30. Ажил, мэргэжлээ чөлөөтэй сонгох эрхийн тухай зохицуулалт Монгол Улсын Үндсэн хууль, Хөдөлмөрийн тухай, Төрийн албаны тухай, Төсвийн байгууллагын удирдлага санхүүжилтийн тухай хууль зэрэг холбогдох эрх зүйн актуудад тусгалаа олон хэрэгжиж буй бөгөөд Монгол Улс хөдөлмөрлөх эрхийн тухай НҮБ-ын 7, Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага (цаашид “ОУХБ” гэх)-ын 20 гаруй конвенцид нэгдэн орсон болно.

31. Иргэн ажил, мэргэжлээ чөлөөтэй сонгох Монгол Улсын эрх зүйн орчин үндсэндээ бүрдэж байна. Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль, Ажиллах хүч гадаадад гаргах, гадаадаас ажиллах хүч, мэргэжилтэн авах тухай хуулиудыг тус тус 2001 онд батлан хэрэгжүүлж байна. Эдгээр хуулиудын хүрээнд Монгол Улсын иргэдэд ажил, хөдөлмөр эрхлэхэд дэмжлэг үзүүлэх, гадаадын орнуудад

хөдөлмөр эрхлэх нөхцөл, орчинг бүрдүүлэх асуудлуудыг шийдвэрлэсэн. 2010 онд багтаан тус хуулиудыг илүү боловсронгуй болгож, олон улсын нийтлэг хэм хэмжээнд тааруулан шинэчлэн батлуулахаар ажиллаж байна. 2009 оны байдлаар нийт 25.0 мянга орчим иргэдийг гадаадад хөдөлмөр эрхлүүлэхээр зуучилсан. Мөн онд 22568 ажилгүй иргэнийг мэргэжлийн сургалтад хамруулж, 2197472.3 мянган төгрөгийг хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих сангаас санхүүжүүлсэн байна.

32. Танил тал харах, шан харамж өгч ажлын байраар хангагдах явдал Монгол Улсад байсаар байгаа хэдий ч хууль, эрх зүй болон хөдөлмөрийн зах зээлийн өрсөлдөөнтэй эдийн засгийн өөрчлөлтөд улам бүр шахагдаж, хэн боловсролтой, мэргэжилтэй, хэн практик дадлагатай, ажил хийх хүсэлтэй нь хүссэн ажилдаа орж ажиллах нөхцөл, орчин бүрдэж байна. Цаашид Монгол Улсын Засгийн газар иргэн хүн ажил мэргэжлээ чөлөөтэй сонгох, хөдөлмөрийн харилцаанд тэгш эрхтэйгээр оролцох нөхцлийг бүрдүүлэх талаар шат дараатай олон арга хэмжээг авч ажиллаж байна.

5. Эрүүл мэндээ хамгаалуулах эрх

33. Монгол Улсын Үндсэн хуульд "...эрүүл мэндээ хамгаалуулах, эмнэлгийн тусламж авах эрхтэй. Иргэдэд эмнэлгийн төлбөргүй тусламж үзүүлнэ..." гэж заасны дагуу иргэдэд эрүүл мэндийн анхан шатны тусламжийг алагчлалгүйгээр тэгш, хүртээмжтэй үзүүлж байна. Монгол Улсад Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тогтолцоог 1994 онд бий болгож, эрүүл мэндтэй холбоотой зардлын улмаас санхүүгийн эрсдэлд орохоос иргэдээ хамгаалах боломжийг бүрдүүлэв. УИХ-аас баталсан 2008-2012 оны Засгийн газрын үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөрт Эрүүл мэндийн салбарт 22 зорилт тусгагдсан бөгөөд эдгээр зорилтыг хэрэгжүүлэхээр Засгийн газар 96 зүйл бүхий үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг батлан ажиллаж байна.

34. Монгол Улс зайлшгүй шаардлагатай эмийн жагсаалтыг 1991 онд анх боловсруулан гаргаж, эмчилгээнд мөрдөж эхэлснээс хойш Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага (цаашид "ДЭМБ" гэх) болон бусад орнууд зайлшгүй шаардлагатай эмийн жагсаалтаа тодорхой хугацаанд шинэчилж байдаг туршлага, эмийн зах зээлтэй уялдуулан эмчилгээний арга барилд гарч буй өөрчлөлт, өвчлөлийн байдал, эмийн бүртгэл, ханган нийлүүлэлт, эмч, эм зүйч нарын саналыг үндэслэн 1993, 1996, 2001, 2005, 2009 онуудад тус тус шинэчилсэн. Эмийн төсөвт жилд 29 орчим тэрбум төгрөг зарцуулж, нэг хүнд ноогдох эмийн зардал ойролцоогоор 8 ам.доллар (13.0 мянган төгрөг), эмнэлэгт хэвтэн эмчлүүлж буй 1 өвчтөнд дунджаар 6.95 нэр төрлийн эм хэрэглэж байна.

35. Эрүүл мэндийн салбарын өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх, төрийн оролцоог багасгах зорилгоор хүн амд үзүүлэх эрүүл мэндийн үйлчилгээний хүртээмж, чанарыг сайжруулахад хувийн хэвшлийн мэргэжлийн эмнэлгийн оролцоог дэмжих зорилгоор эрүүл мэндийн салбарын санхүүжилтэд хувийн даатгалын тогтолцоог нэвтрүүлэх, өмчийн хэлбэрийг үл харгалзан эмнэлгүүдийг даатгалын үйлчилгээнд жигд хамруулах зорилтын хүрээнд 2009 онд эрүүл мэндийн даатгалын сангаас 56.0 тэрбум төгрөгийн санхүүжилтийг улсын болон хувийн хэвшлийн байгууллагуудыг санхүүжүүлж, 2010 онд нийт 76 тэрбум төгрөгийн эрүүл мэндийн даатгалын үйлчилгээг санхүүжүүлэхээр болов.

36. "Эрүүл монгол хүн" хөтөлбөр Монгол Улсын Засгийн газрын 91 дүгээр тогтоолоор баталж 2006-2008 онд хэрэгжсэн. Хүн амын дунд зонхилон тохиолдох халдварт болон халдварт бус өвчний өвчлөлийн түвшинг тогтоон, эрт илрүүлэн эмчилснээр хүн амын эрүүл мэндийн байдлыг сайжруулахад хөтөлбөрийн зорилго оршино. Уг хөтөлбөр улсын хэмжээнд нэгдсэн удирдамж, төлөвлөгөө, аргачлалын дагуу хэрэгжсэнээр хүн амд үзүүлэх эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээний хүртээмж, тэгш байдал, чанарт эерэгээр нөлөөлж байгаагаас гадна сонгогдсон өвчнүүдийг эрт илрүүлэн, эмчилгээнд хамруулснаар үр дүнгээ өгсөн. Ялангуяа, бэлгийн замаар дамжих халдвар, умайн хүзүүний хавдар, цусны даралт ихсэх өвчний эрт илрүүлэлт, эмчилгээ, эрүүлжүүлэлтийн хувь өндөр гарлаа. "Эрүүл монгол хүн" хөтөлбөрийн хүрээнд эрүүл мэндийн урьдчилан сэргийлэх үзлэгт 15-аас дээш насны 1.020.705 хүн буюу нийт хүн амын 83.6 хувь хамрагджээ.

6. Сурч боловсрох эрх

37. Иргэдийн сурч боловсрох эрхийг Монгол Улсын Үндсэн хуулиар баталгаажуулж, суурь боловсролыг бүх нийтэд үнэ төлбөргүй эзэмшүүлж байна. Иргэдийн сурч, боловсрох эрхийг хангах тогтолцоо нь албан ба албан бус боловсролын нэгдэл байна. Албан боловсролын тогтолцоо нь сургуулийн өмнөх, 6 жилийн бага, 9 жилийн суурь, 12 жилийн бүрэн дунд боловсрол, мэргэжлийн боловсрол, дээд боловсрол олгох сургалтын байгууллагуудаас бүрдэнэ. Сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн 76.7%, бага боловсролын насны хүүхдийн 94.2%, суурь боловсролын насны хүүхдийн 89.8% нь албан боловсролд хамрагдсан. Засгийн газраас орлого багатай, нийгмийн эмзэг бүлгийн хүүхдийг боловсролд тэгш хамруулах зорилгоор “Үдийнцай”, “Хүүхэд бүрт компьютер” хөтөлбөр хэрэгжүүлж, тэднийг хичээлийн хэрэглэл, сурах бичгээр үнэ төлбөргүй хангаж байгаа нь бага, дунд боловсролын түвшинд хүүхэд бүрт суралцахад ил тэгш боломжийг олгоход үр дүнгээ өгч байна. Монгол орны хөдөөгийн нүүдэлчин малчдын хүүхдийг сургуульд хамруулах зорилгоор сум, багийн сургуулиудад дотуур байр барьж, зардлыг нь төрөөс хариуцдаг. 2009-2010 оны хичээлийн жилд дотуур байранд амьдрах хүсэлт гаргасан малчдын хүүхдийн 54.6% дотуур байранд амьдарч байна. Гэвч сургуулийн насны хүүхэд сургуулиас завсардах нь бүрэн арилаагүй, 2009 оны 9 дүгээр сарын байдлаар суурь боловсрол эзэмших насны нийт хүүхдийн 0.8% сургуулиас гадуур байгаагийн 61.0% нь хөвгүүд байна. Завсардалт олон шалтгаантай боловч дийлэнх нь ядууралтай холбоотой байна.

38. Монгол Улсын төрөөс боловсролын талаар баримталж буй бодлого нь иргэдийнхээ эрүүл мэнд, хөдөлмөр эрхлэх, сэтгэл хангалуун амьдрахад шаардлагатай боловсролын хэрэгцээг чанартай хангах үйлчилгээг төр, хувийн хэвшлийн хамтын оролцоо, санаачилгад тулгуурлан хөгжүүлэхэд оршино. Үүнтэй нийцүүлэн бүх шатны боловсролын агуулгыг шинэчлэх ажил үечлэн хийгддэг бөгөөд ерөнхий боловсролын ахлах сургуулийн шатнаас ажил мэргэжлийн баримжаа олгох, суралцагчид хэрэгцээ сонирхлынхоо дагуу хичээлээ сонгон судлах боломж бүрдүүлж байна. Ерөнхий суурь боловсрол зээмшсэний дараа ахлах сургууль, эсхүл мэргэжлийн боловсролын сургуульд шилжин сурах сонголттой бөгөөд мэргэжлийн боловсролын сургуульд орсон тохиолдолд сургалтын зардлыг төрөөс хариуцаж, суралцах хугацаанд нь дотуур байраар хангаж, тэтгэлэг олгодог. Хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагчдад зориулсан тусгай сургуулиас гадна ердийн сургуулиудад тусгай анги зохион байгуулдаг. Монгол Улсын хэмжээнд ерөнхий боловсролын 6 тусгай сургууль хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд сэргээн засах үйлчилгээ үзүүлж, бага, суурь, бүрэн дунд боловсрол, мэргэжил эзэмшүүлэх сургалт явуулж байна. Сургуулиас завсардсан хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд дүйцсэн хөтөлбөрөөр боловсрол нөхөн олгож байгаа нь тэднийг амьдрал, хөдөлмөрт бэлтгэхэд дэмжлэг үзүүлсэн хэлбэр болж байна.

39. Дээд боловсролын сургуулиудад суралцах чадвараар нь сонгон шалгаруулж элсүүлдэг. Бага орлоготой, бүтэн өнчин, хөгжлийн бэрхшээлтэй, малчин өрхийн суралцагчдад Сургалтын төрийн сангаар дамжуулан төрөөс санхүүгийн дэмжлэгийг буцалтгүй тусламж, хөнгөлөлттэй зээл хэлбэрээр олгодог. Сурлагын өндөр амжилт үзүүлсэн, авьяаслаг оюутнуудад нэрэмжит тэтгэлэг, урамшуулал олгож байна. Байнга оршин суудаг газраасаа өөр газарт суралцаж байгаа суралцагчдад орон нутагтаа ирж очих замын зардал, хот суурин газрын оюутнуудад тээврийн зардлын хөнгөлөлтийг төрөөс хариуцан санхүүжүүлдэг.

40. 1990-ээд оноос хэлбэршин төлөвшиж буй албан бус боловсрол нь боловсролын тогтолцооны бүрэлдэхүүн хэсэг юм. Энэхүү боловсрол нь сургууль завсардсан хүүхэд, залуучуудад боловсролыг нөхөн олгох, насанд хүрэгчдийн мэдлэг боловсролоо шинэчлэх хэрэгцээнд нийцсэн үйлчилгээг орон нутаг дахь гэгээрлийн төв, албан боловсролын байгууллагуудтай хамтран, хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл ашиглан хүргэж байна. Боловсролын тогтолцооны нэг бүрэлдэхүүн хэсэг болох албан бус боловсролын

хэлбэрийг ойрын жилүүдэд иргэдийн насан туршийн боловсролын хэрэгцээг хангах хүртээмжтэй хүчирхэг сүлжээ болгон бэхжүүлэх шаардлагатай байна.

7. Сонгох, сонгогдох эрх

41. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 9 дэх хэсэгт “шууд буюу төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан төрийг удирдах хэрэгт оролцох эрхтэй. Төрийн байгууллагад сонгох, сонгогдох эрхтэй” гэж баталгаажуулсан. Иргэн төрийг удирдахад оролцох эрхээ төрийн бүх шатны байгууллагад төлөөлөгч сонгох, өөрөө төрийн албан тушаалд сонгогдох буюу томилогдох, ард нийтийн санал асуулгад оролцох зэргээр хэрэгжүүлж байна.

42. Монгол Улс дахь сонгох, сонгогдох эрхийн харилцааг мөн УИХ-ын сонгуулийн тухай хууль (2005), Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хууль (1992), Орон нутгийн хурлын сонгуулийн тухай хууль (2007)-иар тус тус зохицуулж буйгаас гадна эдгээр эрх зүйн актыг улам бүр боловсронгуй болгоход УИХ анхааран ажиллаж байна. Тухайлбал өмнө нь тойргийн нэг мандаттай байсан бол шинэ хуулиар олон мандаттай болсон буюу ингэснээр сонгогчдын санал өгөх замаар төрийн үйл хэрэгт оролцох боломжийг жигд хангах, УИХ-д аль болох олон намын төлөөллийг оруулахад чухал алхам болж байна.

43. Сонгуулийн төв байгууллага нь УИХ-ын дэргэд гэж байсныг бие даасан статустай болгож өөрийн үйл ажиллагаа, харилцааг зохицуулах Сонгуулийн төв байгууллагын тухай хуулийг батлан гаргаснаар Сонгуулийн Ерөнхий хороо (цаашид “СЕХ” гэх) хараат бусаар үйл ажиллагаа явуулах эрх зүйн орчин бүрдэв. Мөн Орон нутгийн хурлын сонгуулийн тухай хуулийг 2007 онд шинэчлэн найруулж нэр дэвших, сонгууль зарлах, сонгуулийг бэлтгэн явуулах ажлын ил тод байдал, сонгуулийн хороодын бүрэн эрх, сонгуулийн үйл ажиллагааны эдийн засгийн баталгаа, сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр, сурталчилгааны асуудлыг нарийвчлан зохицуулав.

44. Сонгуулийн ажлын зохион байгуулалт хангалтгүйгээс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн, цагдан хоригдож буй хүмүүс сонгуульд оролцож чадахгүй байна. Цагдан хоригдож буй хүмүүсийн иргэний бүртгэл, бичиг баримтын асуудлыг сонгуулийн бэлтгэл ажлын хүрээнд шийдвэрлэж, эрхээ эдлэх боломжийг хангах шаардлагатай. Түүнчлэн сонгуульд оролцож чаддаггүй шалтгаанаа хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн 40 орчим хувь нь брайль тэмдэглэгээ байхгүйгээс, 58 орчим хувь нь тэргэнцэртэй хүн орох боломжгүйгээс гэж тайлбарлаж байгаад дүгнэлт хийх шаардлагатай юм.

8. Сайн дураар эвлэлдэн нэгдэх эрх

45. Үйлдвэрчний эвлэлүүдийн эрхийн тухай хууль, Төрийн бус байгууллагын тухай хууль, Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн тухай хуулиудаар тус тус сайн дураар эвлэлдэн нэгдэх эрхийн харилцааг зохицуулж байна. Эдгээрээс хуулийн этгээдийн бүртгэлийн тухай хуулиар хуулийн этгээдийг бүртгэх ажиллагааг нэг мөр зохицуулж, бүртгэх хугацаа, бүрдүүлэх бичиг баримт, бүртгэхээс татгалзах болон бүртгэлээс хасах үндэслэл зэргийг зааж өгсөн нь иргэдийг эвлэлдэн нэгдэх эрхээ хэрэгжүүлэх нөхцлөөр хангахад чиглэсэн, төрийн үйлчилгээг чирэгдэлгүй хүргэхэд ач холбогдолтой юм.

46. ТББ-ыг нийгэмд болон гишүүддээ үйлчилдэг гэж хоёр ангилдаг бөгөөд Монгол Улсад олонх ТББ нь “нийгэмд үйлчилдэг” гэсэн статустай байгуулагдаж байгаагаас 2010 оны 4 сарын байдлаар нийт 8.329 ТББ улсын бүртгэлд бүртгүүлснээс 80.0 орчим хувь нь нийгэмд үйлчилдэг, 20.0 хувь нь гишүүддээ үйлчлэхээр үйл ажиллагаагаа явуулж байна. Өнөөгийн практикт ажилчдын хувьд Үйлдвэрчний эвлэл байгуулах, ажил олгогчдын хувьд ТББ байгуулах замаар тус тус эвлэлдэн нэгдэж, эрх ашгаа хамгаалах үйл ажиллагаа явуулж байна. Хэдийгээр хөдөлмөрлөх болон түүнд хамаарах эрхүүдээ хамгаалах гол

баталгаа нь үйлдвэрчний эвлэлд нэгдэх эрхээ сайн дураар хэрэгжүүлж, зохион байгуулалтад орох явдал боловч өнөөдрийн байдлаар төрийн захиргааны болон орон нутгийн ихэнх байгууллагуудын дэргэд үйлдвэрчний эвлэл байхгүй байна. Харин төрийн үйлчилгээний байгууллагуудын дэргэд үйлдвэрчний эвлэлийн байгууллагууд ажиллаж байна.

9. Бүтээл туурвих эрх

47. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 8 дахь хэсэгт Монгол Улсын иргэн бүр “соёл, урлаг, шинжлэх ухааны үйл ажиллагаа явуулах, бүтээл туурвих, үр шимийг нь хүртэх эрхтэй” гэж тунхаглан зарласан байдаг.

48. Монгол Улс ЮНЕСКО, Дэлхийн оюуны өмчийн байгууллагын соёл, урлаг, шинжлэх ухаан, зохиогчийн эрхийн салбар дахь олон улсын холбогдох гэрээ, хэлэлцээрт нэгдэн орж зохих хуулиудыг батлан гаргаснаар бүтээл туурвигч иргэдийг урлаг, шинжлэх ухааны дэвшилд идэвхтэй оролцуулж нийгмийн хөгжилд хувь нэмрээ оруулахыг нь хөхиүлэн дэмждэг. “Оюуны өмчийн үндэсний стратеги” боловсруулах ажлын хэсгийг байгуулан ажиллаж байна.

49. Монголын ард түмний улс орныхоо соёлын амьдралд оролцох, бүтээл туурвих, түгээх, үр шимийг нь хүртэх, соёлын болон утга соёлын өвийг хамгаалах, өвлөн хөгжүүлэх үйлсэд хувь нэмрээ оруулах эрхийг хуулиар баталгаажуулсан. Уламжлалт мэдлэг, ардын урлагийн бүтээл, уламжлалт технологийг оюуны бүтээлийн хувьд хамгаалах, зүй ёсоор ашиглах, ашигласнаас олох ашгаас хүртэх зэрэг асуудлуудыг зохицуулах эрх зүйн орчин бүрдүүлэх зорилгоор Уламжлалт мэдлэгийг хамгаалах тухай бие даасан хуулийн төслийг боловсруулаад байна.

10. Хүйсээр алагчлуулахгүй байх эрх

50. Хүн аль ч байдлаараа алагчлуулахгүй байх эрх зүйн үндсийг Үндсэн хуулийн холбогдох заалтуудаар тогтоосон бөгөөд мөн харилцааг цаашид Хөдөлмөрийн тухай хууль, Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль, Ажиллах хүч гадаадад гаргах, гадаадаас ажиллах хүч, мэргэжилтэн авах тухай хуулиар зохицуулж буйгаас гадна Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих Үндэсний хөтөлбөрийг 2001 онд, Нийгмийн хамгааллын стратегийн баримт бичгийг 2003 онд тус тус батлан гаргаснаар эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, тэднийг ажил хөдөлмөр эрхлэлтэд алагчлуулахгүй байх явдлаас урьдчилан сэргийлэх хууль, эрх зүйн үндсийг тавихад том алхам болсон.

51. 2008 оны байдлаар Монгол Улсын 7-29 насны нийт эрэгтэйчүүдийн 53.4хувь, эмэгтэйчүүдийн 58.6 хувь нь сургуульд хамрагдаж байсан бол эрэгтэйчүүдийн сургуульд хамрагдалт эмэгтэйчүүдийнхээс 5.2 хувиар доогуур байна. Албан бус хэвшилд ажилладаг насанд хүрээгүй хүүхдийн 64.3 хувь нь хөвгүүд бөгөөд тэдний 58.7 хувь нь сургууль завсардаад байна. 18 нас хүрсэн залуучуудын 12 хувь нь бичиг үсэггүй, цэргийн үүрэгт алба хаагаагүй залуучуудын 20 хувь бичиг үсэгт тайлагдаагүй байна. Эдгээр тоо баримтууд нь Монгол Улсын хувьд хөвгүүдийн боловсрол охидынхоосоо хоцрогдож явааг харуулж байна.

52. Монгол Улсын хөгжил дэвшилд эрэгтэй, эмэгтэйчүүдийг тэгш оролцуулах, тэдний эрх тэгш байдлыг баталгаажуулах талаар төрийн зүгээс тодорхой бодлого барин ажиллаж байна. Тухайлбал НҮБ-ын Мянганы дээд хэмжээний чуулга уулзалтаас 2000 онд гаргасан Мянганы Тунхаглал болон Мянганы Хөгжлийн Зорилтуудыг хэрэгжүүлэх үүднээс 2005 онд УИХ-аас “Монгол Улсын Мянганы Хөгжлийн Зорилт”-ыг баталсан. Үүнд 2015 он гэхэд бүх шатны боловсролын түвшинд хүйсийн ялгааг арилгах, хөдөө аж ахуйгаас бусад салбарт цалинтай ажил эрхлэж буй эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувийг 50-д,

парламентад эмэгтэй гишүүдийн эзлэх хувийг 30-д тус тус хүргэх зэрэг хүйсийн тэгш байдлыг хангах томоохон зорилтуудыг дэвшүүлжээ.

53. Монгол Улсын Засгийн газраас хүйсийн тэгш байдлыг хангах талаар хийж буй томоохон ажлуудын нэг бол “Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль”-ийн төслийг санаачлан боловсруулж, 2009 оны 7 дугаар сард УИХ-д өргөн бариад буй явдал юм. Монгол Улс жендэрийн хөгжлийн индексээр 140 орноос 94-д, жендэрийн эрх мэдлийн хэмжүүрээр 76 орноос 65-д орсныг дэлхийн хүний хөгжлийн илтгэлд дурдсан байна. Дэлхий дахинд тогтвортой хөгжлийг хангахад жендэрийн тэгш байдал чухал үүрэгтэйг Монгол Улс хүлээн зөвшөөрч жендэрийн чиг хандлагыг хөгжлийн бүхий л бодлого, төлөвлөлтөд нийцүүлэн тусгах явдалд онцгойлон анхаарч байна.

11. Халдашгүй чөлөөтэй байх эрх

54. Монгол Улсын Үндсэн хуульд нийцүүлэн Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль (цаашид “ЭБШХ” гэх)-иар гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг мөрдөн шалгах, шаардлагатай тохиолдолд баривчлах, цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах зэрэг эрүүгийн процессыг тус бүрт тодорхой зааж өгсөн нь хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур хэнийг ч дур мэдэн хорихын эсрэг авсан хууль зүйн ач холбогдол бүхий эрх зүйн хэм хэмжээ болсон. Эрүүгийн процессын ажиллагаа явуулах үед хүний эрх зөрчигдөхөөс сэргийлэх, хэдийгээр хуульд заасан журмаар хүний эрхийг хуулийн хүрээнд хязгаарлаж буй боловч хүний угаас заяасан эрхийг хүндэтгэх, түүний эрхийн байдлыг дээрдүүлэх эрх зүйн энэрэнгүй зарчмыг баримтлан зарим нэмэлт, өөрчлөлтийг 2007 онд оруулсан. Тухайлбал ЭБШХ-ийн нэмэлт, өөрчлөлтөөр уг хуулийн 157.1-д “ шинжилгээ хийлгэх үед сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, өмгөөлөгч, хохирогч дор дурдсан эрх эдэлнэ. ” гэж оруулав. Үүгээр өмгөөлөгч сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, хохирогчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалж, хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх шаардлагын үүднээс эрхийг нь баталгаажуулсан.

55. Цагдаагийн ажилтнуудын хувьд хүнийг саатуулан шалгах үед тэдэнтэй хуулийн дагуу, мэргэжлийн ёс зүйтэй харьцах тухай журам, стандартыг шинэчлэн боловсруулав. Мөн 2009 онд Цагдаагийн Ерөнхий Газар (цаашид “ЦЕГ” гэх)-аас цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны стандартыг батлан, мөрдүүлж байна.

56. Монгол Улс 1999 онд “Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хууль”-ийг анх баталсан бөгөөд үүгээр анх удаа цагдан хорих байрны стандарт шаардлагыг үндэсний хэмжээнд тогтоож өгснөөрөө чухал ач холбогдолтой болсон. Одоогийн дагаж мөрдөж буй хуулиар 2002 оноос эхлэн цагдан хорих байрны харьяалал өөрчлөгдөн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад шилжиж, баривчлах, цагдан хорих зөвшөөрлийг олон улсын нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн хэм хэмжээнд нийцүүлж шүүхээр шийдвэрлэхээр тогтоосон. Саатуулах байрны үйл ажиллагаанд өдөр тутам төвийн дарга болон харуул хамгаалалт хариуцсан ахлах байцаагч, төвийн ерөнхий эргүүл хяналт тавьж, 14 хоног тутам Прокурорын газраас шалгалт хийдэг. Мөн дээд шатны байгууллага (УИХ, Засгийн газар, ХЭҮК, ХЗДХЯ тэдгээрээс томилогдсон ажлын хэсэг, мэргэжлийн байгууллага болон Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар, Прокурорын байгууллага гэх мэт)-аас гэнэтийн шалгалт тогтмол хийдэг.

12. Шашин шүтэх эрх

57. Монгол Улс НҮБ-ын гишүүн болсноос хойш хүний эрхийн салбарын үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцож, түүнээс батлан гаргасан эрх зүйн баримт бичгүүдэд нэгдэн орж, хүний эрхийг баталгаажуулах үйл хэрэгт бусад улс оронтой хамтран ажиллаж ирсэн бөгөөд ардчилсан Монгол Улсад бодит биеллээ

олсон хүний эрхийн нэг нь шашин шүтэх, эс шүтэх явдал юм. Монгол Улсын Үндсэн хуульд шүтэн бишрэх эрх чөлөөг хуульчлан баталгаажуулж, жинхэнэ утгаараа хэрэгжих боломжийг нээж өгснөөр манай орны иргэдийн шүтэн бишрэх эрх чөлөөтэй болсны дээр бусад шашны урсгал орж ирэх, дэлгэрэх нөхцөл бүрдсэн.

58. Шашин шүтэх эрхийн талаар Үндсэн хуульд “Монгол Улсын иргэн шашин шүтэх, эс шүтэх эрхтэй чөлөөтэй” гэж заасан бөгөөд уг эрхийн харилцааг зохицуулахаар УИХ-аас 1993 онд Төр, сүм хийдийн харилцааны тухай хууль, 2003 онд “Монгол Улсад хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөр”, 1994 онд Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөлөөс “Шашин-сүм хийдийн талаарх төрийн бодлогын үзэл баримтлалын тухай зөвлөмж”-ийг тус тус батлан гаргасан нь хүний шүтэн бишрэх эрх чөлөөг хангахад бодитой нөлөө үзүүлж, тусгалаа олсон билээ. Өнөөгийн байдлаар Монгол Улсад Будда, Христ, Ислам, Бахай, Бөө мөргөл, Мүүн шашны урсгалын нийт 463 байгууллага улсын бүртгэлд бүртгүүлэн үйл ажиллагаа явуулж байгаагийн 50 гаруй хувь нь буддын шашны, 40 орчим хувь нь христийн шашны байгууллага юм.

13. Үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх

59. “Төр, түүний байгууллагаас хууль ёсоор тусгайлан хамгаалбал зохих нууцад хамаарахгүй асуудлаар мэдээлэл хайх, хүлээн авах эрхтэй” гэсэн Үндсэн хуулийн заалтаар иргэд болон хэвлэл, мэдээллийн хэрэгсэлд мэдээлэл нээлттэй байхаар хуульчилсан. Цаашлаад хэвлэн нийтлэх эрхийг баталгаажуулах үүднээс УИХ-аас 1998 онд Хэвлэлийн эрх чөлөөний тухай хуулийг баталж, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн чөлөөт байдлыг хязгаарласан хууль гаргах, төрөөс олон нийтийн мэдээллийн агуулгад хяналт тавихыг хориглосон. Үүнээс гадна 2005 онд Олон нийтийн радио, телевизийн тухай хуулиар төрийн мэдэлд байсан үндэсний радио, телевизийг олон нийтийн радио телевиз болгон өөрчлөх эрх зүйн үндсэн зохицуулалтыг хийсэн. Үүгээр уг телевиз олон нийтийн эрх ашигт үйлчилдэг, тэдний өмнө хариуцлага хүлээдэг, хяналтан дор нь үйл ажиллагаа явуулдаг ашгийн бус хуулийн этгээд болсон бөгөөд мөн үйл ажиллагаанд нь аливаа этгээд (хувь хүн, албан тушаалтан, байгууллага гэх мэт) хөндлөнгөөс оролцох, нөлөөлөхийг хориглосон нь үг хэлэх, хэвлэн нийтлэх эрхийг хангахад чухал түлхэц болсон.

60. Хэвлэл, мэдээллийн эрх чөлөөний тухай харилцааг Иргэний хууль, Эрүүгийн хууль, Зар сурталчилгааны тухай, Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай, Садар самуунтай тэмцэх тухай хуулиудаар тус тус зохицуулж байна.

61. Тайван замаар жагсаал, цуглаан хийх эрхийн хэрэгжилтийн талаар ХЭҮК-оос гаргадаг Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний тухай 2004 оны илтгэлд оруулж, “цуглаан” гэсэн ойлголтыг тодорхойлох, зөвшөөрлийн тогтолцоо, зөвшөөрөл олгох хугацаа, субъектын талаарх зохицуулалтыг хянан үзэж, 2005 оны 11 дүгээр сард УИХ-аас Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай 1994 оны хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж гудамж, талбайд жагсаал цуглаан зохион байгуулахад зөвшөөрөл олгодог хуулийн зохицуулалтыг бүртгэлийн зохицуулалттай болгосон.

62. 2008 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдөр тогтоосон онц байдлын үеэр нийгмийн эмх замбараагүй байдал бий болж, дөрвөн иргэн галт зэвсгийн суманд өртөж, нэг хүн угаартаж нас барсан хэрэг гарсан. Галт зэвсгийн суманд дөрвөн иргэн өртөж нас барсан хэргийг Улсын Ерөнхий Прокурор (Цаашид “УЕП” гэх)-ын дэргэдэх Мөрдөн байцаах алба шалгаж Эрүүгийн хуулийн 91 дүгээр зүйлд заасан хүнийг санаатай алах гэмт хэрэгт зургаан албан хаагчийг холбогдуулан мөрдөн байцаалт явуулж гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнгүй үндэслэлээр, албан тушаалын гэмт хэрэгт холбогдуулан шалгасан цагдаагийн дөрвөн удирдах ажилтныг Монгол Улсын Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн дагуу 2010 оны 2 дугаар сарын 3-ны өдөр тус тус хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн. Нэг хүн угаартаж нас барсан хэрэгт хууль бус жагсаал,

цуглаан, нийтийн эмх замбараагүй байдлыг зохион байгуулж, өдөөн турхирсан зарим нам, хөдөлгөөний тэргүүнүүдэд эрүүгийн хэрэг үүсгэн шалгаад 2009 оны 07 дугаар сарын 09-ний өдөр батлагдсан Монгол Улсын Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийн дагуу хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн.

14. Хувь хүний нууц халдашгүй байх эрх

63. УИХ-аас 1995 онд “Хувь хүний нууцын тухай хууль”-ийг батлан гаргасан бөгөөд “Хувь хүний нууц” гэж Монгол Улсын иргэн, гадаадын хүн, харьяалалгүй хүн Монгол Улсын хууль тогтоомжид нийцүүлэн нууцалсан бөгөөд задруулбал тухайн хүний хууль ёсны ашиг сонирхол, нэр төр, алдар хүндэд илтэд хохирол учруулж болзошгүйм эдээ, баримт бичиг, биет зүйлийг хэлнэ гэж тодорхойлсноос гадна хувь хүний нууцын төрөл, хамгаалах баталгаа, хувь хүний нууцын талаар шүүхэд гомдол гаргах эрх зэргийг хуульчилсан.

64. Хувь хүний нууцыг хамгаалах зорилгоор шүүх хуралдааныг хаалттай явуулж болох тухай өөрчлөлтийг 2007 онд ЭБШХ-д оруулсан бөгөөд мөн ХЭТТ-д нийцүүлэн иргэний захидал, харилцааны нууцын халдашгүй байдлыг зөрчсөн, энэ хэргийг албан тушаалын байдлаа урвуулж буюу хэтрүүлж, эсхүл тусгай техник хэрэгсэл ашиглаж үйлдсэн хэрэгт ял шийтгэхээр, түүнчлэн хуулиар хамгаалагдсан хувь хүний мэдээллийг задруулсан, олон нийтэд тараасны улмаас бусдад хүнд хор уршиг учирсан бол ял шийтгэхээр тус тус нэмэлт, өөрчлөлтийг Эрүүгийн хуульд 2008 онд оруулсан.

15. Чөлөөтэй зорчих эрх

65. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 18 дахь хэсэгт “Улсынхаа нутаг дэвсгэрт чөлөөтэй зорчих, түр буюу байнга оршин суух газраа сонгох, гадаадад явах, оршин суух, эх орондоо буцаж ирэх эрхтэй” гэж заасан. Мөн иргэдийн шилжилт хөдөлгөөнийг Улсын бүртгэлийн тухай хууль, Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хууль болон Засгийн газрын 2002 оны 214 дүгээр тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт иргэн шилжин суурьших хөдөлгөөнийг бүртгэх, мэдээлэх журам”-аар тус тус зохицуулдаг бөгөөд хүн амын аюулгүй байдлыг хангах, нийгмийн хэв журмыг хамгаалахын тулд шилжилт хөдөлгөөнийг зөвхөн хуулиар хязгаарлаж болохоор Үндсэн хуульд заасан нь ХЭТТ-ын үзэл санаатай нийцэж байгаа бөгөөд иргэн хүн чөлөөтэй зорчих эрх чөлөөгөө эдлэх эрх зүйн зохицуулалтын цөм болж байна. Монгол Улсын ХЭҮК-оос жил бүр гаргадаг Хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх илтгэлүүдэд Монгол Улсын иргэн бүр энэхүү эрх, чөлөөгөө бүрэн эдэлж байгааг дурджээ.

66. Монгол Улс Олон улсын шилжилт хөдөлгөөний байгууллагад 2008 онд гишүүнээр элсэн орж, тус байгууллагын үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцож буй бөгөөд улмаар тус байгууллагаас Гадаадын иргэн, харьяатын асуудал эрхлэх албатай хамтран “Монгол Улс дахь шилжилт хөдөлгөөний менежментийн чадавхыг бий болгох” хөтөлбөрийг эхний шатанд 2 жилийн хугацаатай хэрэгжүүлэхээр шийдвэрлэсэн.

16. Хүүхдийн эрх

67. Үндэсний хэмжээнд хүүхдийн эрхийг 1996 онд баталсан Хүүхдийн эрхийг хамгаалах тухай хуулиар зохицуулдаг. Олон улсын хэмжээнд Монгол Улсын Засгийн газар Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцийн хэрэгжилтийн талаарх илтгэлийг 3 удаа, түүний нэмэлт протоколуудын талаарх илтгэлийг 1 удаа

Хүүхдийн эрхийн хороогоор тус тус хэлэлцүүлсэн. Сүүлчийн илтгэлийг 2010 оны 1 дүгээр сард хэлэлцүүлж, Хорооноос өгсөн зөвлөмжийг хэрэгжүүлж эхлээд байна.

68. Хүүхдийн эрхийг хамгаалах механизм, бүтэц тогтолцооны хувьд Монгол Улс Ерөнхий сайдаар ахлуулсан Хүүхдийн төлөө Үндэсний зөвлөлтэй бөгөөд түүний ажлын албаны үүргийг Хүүхдийн төлөө газар хэрэгжүүлдэг. Засгийн газрын 2004 оны 197 дугаар тогтоолоор хүүхдийн төлөө үйл ажиллагааны үндэсний стратегийг баталсан бөгөөд уг стратегид тусгагдсанаар хүүхдийн оролцоог хангах бүтэц тогтолцоог баталгаажуулж, үндэсний болон орон нутгийн хүүхдийн төлөө байгууллагын дэргэд “хүүхдийн чуулган”, “хүүхдийн нэгдсэн зөвлөл”, хүүхдийн чуулганаас сонгогдсон хараат бус “хүүхдийн элч” ажиллаж, бүх шатанд төлөвшөөд байна.

69. Монгол Улсын Засгийн газар хүүхдийн эрхийг хэрэгжүүлэхэд “Хүүхдийн хөгжил, хамгааллыг сайжруулах үндэсний хөтөлбөр”-ийг арав арван жилээр төлөвлөн хэрэгжүүлдэг бөгөөд 2008 оны 7 дугаар сарын 9-ний өдрийн 284 дүгээр тогтоолоор уг хөтөлбөрийн зорилтыг хангах гурав дахь шатны үйл ажиллагааны чиглэлийг батлан хэрэгжүүлж, улмаар 2010-2011 онд үр дүнг тооцож дараагийн арван жилийн хөтөлбөрийг гаргахаар төлөвлөж байна. Засгийн газар 2008 оны 6 дугаар сарын 25-ны 261 дүгээр тогтоолоор Хүүхдийн төлөө сангийн дүрмийг шинэчлэн, удирдах зөвлөлийн бүрэлдэхүүнийг баталсан. Үүний үр дүнд Засгийн газрын тусгай сангийн тухай хуульд заасны дагуу хүүхдийн хөгжил, хамгааллын бодлого, чиглэлд нийцсэн төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх, хүүхдийн эрх ашиг, сонирхлыг хамгаалах зорилгоор зарим онцгой нөхцөлд тусламж үзүүлэх, хүүхэд, өсвөр үеийнхний гишүүнчлэлтэй ТББ-ын зарим үйл ажиллагааг дэмжих санхүүгийн эх үүсвэрийг шийдвэрлэх боломж нэмэгдэж, сангийн төсвийн зонхилох эх үүсвэрийг төрөөс санхүүжүүлэхээр болсон.

70. Хүүхэд хамгааллын тогтолцооны нэг хэсэг болох хүүхдийн утасны үйлчилгээг төлөвшүүлэх зорилгоор Хүүхдийн төлөө газрын дэргэд “Найз19-79” утасны сүлжээг бий болгон, тогтмол ажиллуулж байна. Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн яамны харьяа Хөдөлмөр, халамжийн үйлчилгээний газар асрамж, халамжийн төвүүдэд байгаа хүүхэд, шилжилт хөдөлгөөн бүрийн мэдээллийг сар бүр гарган хяналт тавьдаг бөгөөд түүнчлэн “Хүүхдийн асрамж, халамж, хамгааллын үйлчилгээнд тавигдах нийтлэг шаардлага MNS 5852:2008” Монгол Улсын стандартыг батлан 2009 оноос мөрдүүлж байна.

17. Гадаадын иргэний эрх

71. Монгол Улсын Үндсэн хуульд нутаг дэвсгэртээ байгаа гадаадын иргэн болон харьяалалгүй хүний эрх, үүргийг Монгол Улсын хууль, түүнчлэн гадаадын иргэний хувьд тухайн улстай байгуулсан гэрээгээр тогтоох бөгөөд уг иргэний харьяалсан улстай харилцан адил байх зарчмыг баримтлахаар заасан. Тодруулж хэлбэл гадаадын иргэний эрхийг “Гадаадын иргэний эрх зүйн байдлын тухай хууль”-иар тусгайлан зохицуулж, гадаадын 40 гаруй оронтой иргэд харилцан зорчих тухай гэрээ байгуулаад байна.

72. 2009 оны 12 дугаар сарын байдлаар Монгол Улсад 24654 гадаадын иргэн оршин суугаа бөгөөд энэ тооны ихэнх хувийг БНХАУ, БНСУ, ОХУ, АНУ, Япон, Украин зэрэг улсын иргэд эзэлж байна. Дээрх хуулийн дагуу гадаадын иргэдийн тоо Монгол Улсын харьяат хүн амын 1 хувь, үүний дотор нэг улсын иргэн 0.33 хувь хүртэл байна гэж зохицуулсан. Хэдийгээр Монгол Улсад хууль ёсоор оршин суугчид болон цагаач иргэдийн тоо манай улсын хүн амын дунд эзлэх хувь хэмжээ хуульд заасан хувь хэмжээний дотор, үндэсний аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлөхөөргүй байгаа хэдий ч аль ч улсад түгээмэл хандлагатай байдаг хууль бусаар оршин суугч гадаадын иргэд манай улсад сүүлийн жилүүдэд нэлээдгүй хэмжээгээр нэмэгдэх болсон байна. Зохицуулалтын хувьд дээрх асуудлыг Монгол Улсын Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг болох “**Гадаадын иргэн, харьяатын асуудал эрхлэх газар**” эрхлэн хариуцаж, ХЗДХЯ-ны харьяанд үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

18. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрх

73. Монгол Улсын хэмжээнд нийтдээ 76.369 хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн байгаагийн 46 хувийг эмэгтэйчүүд, 54 хувийг эрэгтэйчүүд эзэлж байна. Тэдний 33 хувь нь төрөлхийн, 67 орчим хувь нь олдмол шалтгааны улмаас хөгжлийн бэрхшээлтэй болсон байна.

74. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг хангах, баталгаажуулах асуудлыг Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нийгмийн хамгааллын тухай, Нийгмийн даатгалын тухай, Нийгмийн даатгалын сангаас олгох үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлээс шалтгаалсан өвчний тэтгэвэр, тэтгэмж, төлбөрийн тухай, Иргэний эрүүл мэндийн даатгалын тухай, Эрүүл мэндийн тухай, Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хуулиуд түүнчлэн Төрөөс хүн амын хөгжлийн талаар баримтлах бодлого, Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг дэмжих Үндэсний хөтөлбөр зэрэг УИХ, Засгийн газраас гаргасан баримт бичгүүдийн хүрээнд зохицуулж буйгаас гадна УИХ “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийн тухай конвенц, түүний нэмэлт протокол”-ыг 2008 оны 12 дугаар сарын 19-ний өдөр тус тус соёрхон баталсан нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг олон улсын хэмжээнд баталгаажуулахад чухал алхам боллоо.

75. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх зорилтын хүрээнд албан байгууллагын нийт ажиллагсдын тодорхой хувийг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд байх зохицуулалтыг хийлээ. Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 111 дүгээр зүйлд 2007 оны 8 дугаар сарын 3-ны өдөр орсон нэмэлт, өөрчлөлтөөр 25, түүнээс дээш ажилтантай аж ахуй нэгж, байгууллага нь ажил, албан тушаалынхаа дөрөв, түүнээс дээш хувийн орон тоонд хөгжлийн бэрхшээлтэй буюу одой хүнийг ажиллуулах асуудлыг тусгав.

76. Засгийн газар хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлт, нийгмийн халамж, хамгааллын асуудалд анхаарахаас гадна тэднийг хөгжүүлэх, эрхийг нь баталгаажуулах талаар тодорхой арга хэмжээ авч ирлээ. Тухайлбал 2006 оноос “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг дэмжих Үндэсний хөтөлбөр”-ийг батлан хэрэгжүүлж байна. Үүгээр хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд ээлтэй орчин бүрдүүлэх замаар тэдний нийгмийн амьдралд оролцох оролцоог нь нэмэгдүүлэхэд чиглэгдэж буйгаараа нийгмийн халамж, хамгаалал, аж байдалд нь илүү анхаарсан нь өмнөх бодлого, хөтөлбөрүүдээс ялгаатай юм.

77. “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийн тухай конвенц”-ийг хэрэгжүүлэх зорилгоор Монгол Улсын Засгийн газрын 2008-2012 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ая тухтай амьдрах, хөгжих боломжийг нэмэгдүүлэх, эрхийг нь хүндэтгэсэн нийгмийн орчинг бүрдүүлж, тэднийг нийгмийн амьдралд бусад иргэдийн адил эрх тэгш оролцох нөхцөл, боломжийг хангасан орчны дэд бүтцийг бүрдүүлэх зорилтуудыг тус тус тусгасан билээ.

78. Түүнчлэн Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн яамнаас хараагүй иргэдэд зориулсан брайль номыг хэвлэх, тараах, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг хангах, тэдний нийгэмдэх оролцоог дээшлүүлэх талаар олон нийтэд чиглэсэн ухуулга, мэдээлэл, сурталчилгаа хийх чиглэлээр ТББ-уудтай хамтран ажиллах чиглэл баримталж байна.

19. Эмэгтэйчүүдийн эрх

79. Эмэгтэйчүүдийн тэгш эрхийг хангах тухай төрийн бодлогыг 1924 оны анхдугаар Үндсэн хуулиас эхлэн одоогийн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй “Үндсэн хууль” болон бусад хуулиудад тусган хэрэгжүүлж байна. 1996 онд УИХ-аас баталсан Монгол Улсын төрөөс баримтлах хүн амын бодлогод эмэгтэйчүүдийн эрх, хамгааллын асуудлыг тусгай бүлэг болгон авч үзсэн. Монгол Улсын Засгийн газраас

“Эмэгтэйчүүдийн байдлыг сайжруулах Үндэсний хөтөлбөр” (1996-2002), “Жендэрийн тэгш байдлыг хангах Үндэсний хөтөлбөр” (2002-2015)-ийг батлан хэрэгжүүлж буй нь Монгол Улс жендэрийн асуудал, ялангуяа эмэгтэйчүүдийн эрхийн асуудалд ихээхэн анхаарч байгаагийн илрэл юм.

80. “Жендэрийн тэгш байдлыг хангах Үндэсний хөтөлбөр”-т эмэгтэйчүүдийн төлөөллийг улс төрийн удирдах болон шийдвэр гаргах түвшин, түүнчлэн төрийн албаны удирдах албан тушаалд эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь хэмжээг нэмэгдүүлэх чиглэл тусгагдсан боловч өнөөдөр шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүдийн оролцоо бага байна. УИХ-д нэр дэвшсэн эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь 1992 онд 8 хувь байсан бол 2004 оны сонгуулиар 13.7 хувь, 2008 оны сонгуулиар 18.5 хувь болж өссөн нааштай үзүүлэлт гарлаа. 1992 оны сонгуулиар УИХ-д сонгогдсон нийт гишүүдийн дотор эмэгтэйчүүд 3.9 хувийг эзэлж байсан бол 1996 оны сонгуулиар 9.2 хувь, 2000 оны сонгуулиар 11.8 хувийн төлөөлөлтэй болж өсөх хандлагатай байсан ч 2004 оны сонгуулиар 6.6 хувь, 2008 оны сонгуулиар 3.9 хувь болж буурчээ. УИХ-ын 1992-2008 оны сонгуулийн дүнгээс харахад сонгогдсон эмэгтэй гишүүдийн нэр дэвшсэн эмэгтэй гишүүдтэй харьцуулахад эмэгтэй нэр дэвшигчийн эзлэх хувь байнга өссөн үзүүлэлт гарчээ.

81. Монгол Улс “Эмэгтэйчүүдийг алагчлах бүх хэлбэрийг устгах тухай Конвенц”-д 1981 онд нэгдэн орсон ба түүний нэмэлт протоколыг 2001 оны 12 дугаар сарын 14-ний өдөр соёрхон баталсан. Ийнхүү соёрхон баталснаар эмэгтэйчүүдийн эрх ашиг, эрэлт хэрэгцээг хангахад баримтлах шинэ үзэл санаа, шинэ хэм хэмжээг үндэсний хууль тогтоомжид тусгахыг эрмэлзэж байна. Тухайлбал Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийн хэрэгжилтийг боловсронгуй болгох үүднээс “Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх Үндэсний хөтөлбөр”-ийг Засгийн газрын тогтоолоор батлуулсан.

82. Хүүхэд, эмэгтэйчүүд бэлгийн зорилгоор ашиглагдах, хил дамжуулан худалдагдах байдал манай улсад төдийлөн хурцаар тавигдаж байгаагүй ч сүүлийн жилүүдэд монгол охид, хуурамч зарлалд хууртагдан гадаадад очиж, хууль бус орогнол, бичиг баримтын зөрчил, орлогогүй, хэл мэдэхгүйн улмаас тусламж авч чадахгүй байх зэргээс үүдэн бэлгийн хүчирхийлэл, доромжлолд өртөж, эрх нь зөрчигдөх болсон байна. Иймд Монгол Улс “Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг НҮБ-ын конвенц”-д 2008 онд нэгдэн орсон бөгөөд “Хүн худалдах, ялангуяа хүүхэд, эмэгтэйчүүдийг бэлгийн мөлжлөгийн зорилгоор ашиглахаас хамгаалах Үндэсний хөтөлбөр”-ийг батлан хэрэгжүүлж байна. Түүнчлэн Эрүүгийн хуулийн 113 дугаар зүйлд 2008 онд УИХ нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, ашиг олох буюу мөлжих зорилгоор хүн худалдаалахдаа хүч хэрэглэсэн, хүч хэрэглэхээр заналхийлсэн, хууран мэхэлсэн, эмзэг байдлыг нь далимдуулсан, түүнчлэн бусдыг элсүүлсэн, тээвэрлэсэн, дамжуулсан, орогнуулсан, хүлээн авсан бол эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр болсон.

20. Хүнсний аюулгүй байдал

83. Улс орны үндэсний аюулгүй байдлын нэг бүрэлдэхүүн хэсэг нь хүн амыг чанартай, аюулгүй, хүртээмжтэй хүнсээр хангах бөгөөд төрийн онцгой анхааралд байх асуудал юм. Монгол Улсын Үндсэн хуульд “Монгол Улсын иргэн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрхтэй” гэж заасан. Үндсэн хуульд зохистой, аюулгүй хоол хүнсээр хангагдах эрхийг тусгайлан заагаагүй хэдий ч энэ эрх нь эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, эрүүл мэндээ хамгаалуулах эрхийн бүрэлдэхүүн хэсэг юм. Манай улсад хүнсний хангамж, аюулгүй байдалтай холбоотой харилцааг “Хүнсний тухай”, “Газрын тухай”, “Усны тухай”, “Малын удмын сан, эрүүл мэндийг хамгаалах тухай”, “Улсын хилээр амьтан, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүнийг нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналтын тухай”, “Тариалангийн тухай”, “Ариун цэврийн тухай” зэрэг хуулиудаар зохицуулж байгаа бөгөөд эдгээр хуулиуд нь бүхэлдээ хүнсний хангамж, аюулгүй байдлыг сайжруулахад чиглэгдэж байгаа юм.

84. Дэлхий дахинд хүнсний хомсдол бий болж, улс орнууд хүнсний баталгаат байдлын бодлого, хөтөлбөртөө өөрчлөлт оруулж байна. Монгол Улсын Засгийн газраас хүн амын хүнсний баталгаат байдлыг хангах чиглэлээр “Хүнсний хангамж аюулгүй байдал, хоол, тэжээл” хөтөлбөрийг 2001 оны 242 дугаар тогтоолоор батлан, хэрэгжүүлж байсан. Энэхүү хөтөлбөрийг Монгол Улсын хүнсний хангамжийн өнөөгийн байдал, хэтийн төлөв, дэлхийн дахинд буй болсон хүнсний хомсдол, үнийн өсөлт болон энэ талаар НҮБ, бусад олон улсын байгууллагаас гаргаж буй шийдвэр, зөвлөмжтэй уялдуулан шинэчлэн боловсруулж, Засгийн газрын 2009 оны 02 дугаар сарын 04-ны өдрийн 32 дугаар тогтоолоор “Хүнсний баталгаат байдал” үндэсний хөтөлбөрийг батлан, хэрэгжүүлж эхлээд байна.

85. 2006 онд хийсэн хоол тэжээлийн эрсдэлт хүчин зүйлийн судалгаагаар насанд хүрэгчдийн 4,9 хувь нь туранхай, 21,8 хувь нь илүүдэл жинтэй, 9,8 хувь нь таргалалттай байхад нийгмийн эмзэг бүлэг болох асран хамгаалах хүнгүй, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн, өндөр настан, ядуу өрхийн хүн амд хүнсний хомсдол илүү их байгаа дүн гарсан байна. Үүнтэй холбогдуулан Монгол Улсын Засгийн газраас “Нийгмийн эмзэг бүлэгт хоол тэжээлийн дэмжлэг үзүүлэх” дэд хөтөлбөрийг 2008 онд батлан Азийн хөгжлийн банкны санхүүжилтээр 2009 оны эхнээс хэрэгжүүлж байна.

86. Монгол Улсын хүнсний баталгаат байдлыг сайжруулахын тулд хүнсний боловсруулах үйлдвэрийн хүч чадлыг нэмэгдүүлэх, тэдгээрт дотоодын хяналтын GMP, HACCP нэвтрүүлэх, баяжуулсан хүнсний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх, цаашилбал хүн амын орлогын түвшинг нэмэгдүүлж тэдний хоол хүнсний хэрэглээний мэдлэгийг сайжруулах шаардлагатай байна.

IV. НҮБ-ЫН ХҮНИЙ ЭРХИЙН ДЭЭД КОМИССАРЫН ГАЗРЫН ЭРҮҮДЭН ШҮҮХИЙН АСУУДАЛ ХАРИУЦСАН ТУСГАЙ ИЛТГЭГЧЭЭС ӨГСӨН ЗӨВЛӨМЖИЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙН БАЙДАЛ

87. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 10 дугаар зүйлд “Монгол Улс олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүргээ шударгаар биелүүлнэ. Монгол Улсын олон улсын гэрээ нь соёрхон баталсан буюу нэгдэн орсон тухай хууль хүчин төгөлдөр болмогц дотоодын хууль тогтоомжийн нэгэн адил үйлчилнэ” хэмээн заасан. Энэхүү зохицуулалтын дагуу 1984 оны 12 дугаар сарын 10-ны өдөр баталсан “Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенц” Монгол Улсын үндэсний эрх зүйн системд чухал байр суурь эзэлдэг. Конвенцийн хэрэгжилтийн байдалтай танилцахаар НҮБ-ын Эрүүдэн шүүхийн тусгай илтгэгч Манфред Новак 2005 онд Монгол Улсад айлчилсан бөгөөд түүний айлчлалынхаа төгсгөлд гаргасан зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх талаар Монгол Улсын Их Хурал, Засгийн газар болон холбогдох төрийн байгууллагууд тодорхой үр дүнд хүрч байна.

88. 2007 онд ЭБШХ, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд эрүүдэн шүүх аливаа үйлдлээс урьдчилан сэргийлэх, тийм нөхцөл байдалд хүргэхгүй байх үүднээс нэмэлт, өөрчлөлтүүдийг оруулсан. Мөн УИХ-аас баталсан Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай 2008 оны 2 дугаар сарын 1-ний өдрийн хуулиар Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 251.1-д эрүү шүүлт тулгах гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнийг тусгаж өгсөн. Түүнчлэн хуулийн 251.2 болон 251.3-д энэ хэргийн улмаас хүний бие махбодид хүндэвтэр, хүнд гэмтэл, их хэмжээний хохирол учирсан, хохирогч нас барсан бол хүнд, онц хүнд гэмт хэрэгт тооцож ял оногдуулахаар заасан.

89. (Зөвлөмжийн С хэсгийн хүрээнд) ЭБШХ-ийн 59.5-д зааснаар хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч гагцхүү хойшлуулшгүй тохиолдолд сэжиглэгдсэн этгээдийг шууд баривчлах бөгөөд 24 цагийн дотор тогтоолыг прокурорт болон шүүхэд хүргүүлэхээр зохицуулсан бөгөөд ийнхүү хүргүүлснээс хойш 48 цагийн дотор баривчлах эсэхийг шийдвэрлэж, шүүгч нэн даруй захирамж гаргаж байхаар хуульчилсан. Баривчлах болон цагдан хорих эцсийн шийдвэрийг шүүгч гаргах болсонтой холбогдуулан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хяналтад буюу түүний харьяа баривчлах, цагдан хорих төвд

шилжүүлэхээр болсон. Хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагчид ЭБШХ-иар сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих эрх олгоогүй нь нэлээд ололттой зохицуулалт болж чадсан.

90. Цагдан хорих төвийг шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын харьяанд шилжүүлсэнтэй холбогдуулан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагаас уулзалт, байцаалтын байрыг барьж ашиглалтад оруулан цагдан хоригдож буй иргэдийг өмгөөлөгч, хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгчтэй уулзуулах нөхцөл боломжоор хангаж, аюулгүй байдал, хамгаалалтыг хариуцан, цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсан сэжигтэн, яллагдагчийн санал хүсэлтийг хүлээн авч холбогдох нэгжийн дарга нарт танилцуулан шийдвэрлүүлж, хариуг өгч байна.

91.(Зөвлөмжийн G хэсгийн хүрээнд) 2009 оны эхний 11 сарын байдлаар 7 албан хаагч үүргээ гүйцэтгэж байхдаа эрүүгийн хуулийн 99, 251 дүгээр зүйлд заасан гэмт хэргүүдэд шалгагдаж, эдгээр албан хаагчдад сахилгын арга хэмжээ авах, ажлаас халах, хугацааны цолыг хойшлуулах арга хэмжээнүүдийг авсан. Цагдаагийн байгууллага, албан хаагч эрүүдэн шүүсэн талаар хэн нэгнээс авсан мэдээллийн дагуу тодорхой арга хэмжээ явуулж, хяналт шалгалт хийн, эрх бүхий байгууллагад шилжүүлдэг бөгөөд энэ хооронд хохирогчийн өгсөн мэдээллийг нууцалдаг.

92.Эрүүдэн шүүхийн эсрэг Конвенцийг хэрэгжүүлэх зорилгоор зөвхөн сэжигтэн, яллагдагчийг зодох, доромжлох, дарамтлах хүрээнд биш баривчилсан шалтгаан болон эрхийг нь мэдэгдэх, өмгөөлөгч авах эрхээр нь хангах, эмнэлгийн үзлэг ба тусламж үзүүлэх, хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд байцаан шийтгэх ажиллагаа явуулах үед баримтлах журам зөрчих зэрэг өргөн хүрээнд эрүүдэн шүүх ажиллагааг ойлгож, цагдаагийн байгууллагын албан хаагчдаас ийм зөрчил гаргуулахгүй байх, эрүүдэн шүүсэн үйлдлийг дотоодын хяналт шалгалт, иргэд, байгууллагын мэдээллийн дагуу шалгаж, хариуцлага хүлээлгэх, цаашид шийдвэрлэх эрх бүхий байгууллагад шилжүүлэх арга хэмжээнүүдийг авч ажиллаж байна. Хууль хяналтын байгууллагын албан хаагч нараас үйлдсэн гэмт хэргийг УЕП-ын дэргэдэх Мөрдөн байцаах алба шалгадаг журамтай.

93. (Зөвлөмжийн O хэсгийн хүрээнд) Цагдаагийн байгууллагын харьяа албадуудын 2009-2010 оны хичээлийн жилийн сургалтын төлөвлөгөөнд цагдаагийн албанд орж ажиллахаар сурч байгаа сонсогчдод “Хүний эрх ба эрүү шүүлт” сэдэвт хичээлийг оруулахаар тусгаж, заагдсан хичээлүүдээр шалгалт авах, ном, сурах бичиг, сурталчилгааны материалаар хангах арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна. Мөн Нийслэлийн Цагдаагийн газар (цаашид “НЦГ” гэх)-ын албан хаагчдын дунд Хүний эрхийн конвенциуд, Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенц, Монгол Улсад Хүний эрхийг хангах Үндэсний хөтөлбөрийг сурталчлах, хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулж, албаны сургалтынхаа хөтөлбөр, төлөвлөгөөнд тусгасны дагуу төрийн болонТББ-уудтай хамтарсан сургалтыг явуулж, 11 төрлийн 150 ширхэг номыг НЦГ-ын номын фондод оруулсан нь цагдаагийн байгууллагад шинээр ажилд орж буй хүмүүс хүний эрхийн боловсролоо дээшлүүлэхэд ахиц болж байна.

94. (Зөвлөмжийн P хэсгийн хүрээнд) Хүний эрхийн асуудлаарх сэдвийг Цагдаагийн академийн сургалтын төлөвлөгөөнд тусгаж өгсөн. Монгол Улс НҮБ-ын Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцид нэгдэн орсноос хойш цагдаагийн байгууллага түүний үзэл санааг өөрийн үйл ажиллагаандаа тусган хэрэгжүүлж байна. Хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах албаны удирдлагуудаас эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны үед эрүүдэн шүүсэн талаарх гомдол, мэдээллийг хүлээн авдаг, мөн прокурор хуулиар хяналт тавьдаг, ТББ хамтран ажилладаг тогтолцоо төлөвшиж байна. Нөгөөтэйгүүр эрүүдэн шүүхийн эсрэгсургалтуудад цагдаа, прокурор, шүүгч, хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч нарыг өргөн хамруулж байна.

V. ХҮНИЙ ЭРХ– ТЭРГҮҮН АЧ ХОЛБОГДОЛӨГЧ БҮЙ АСУУДАЛ

95. УИХ-аас 2003 онд баталсан “Монгол Улсад Хүний эрхийг хангах Үндэсний хөтөлбөр” нь Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалын дагуу боловсруулагдсан, хүний суурь эрхийг хангах, хамгаалах, үндэсний чадавхыг дээшлүүлэхэд чиглэсэн 4 бүлэг 240 зүйл бүхий эрх зүйн тулгуур баримт бичиг юм. Уг хөтөлбөрийг улсын хэмжээнд хэрэгжүүлэх, биелэлтэд нь хяналт тавих эрх бүхий Хороо нь төрийн болон ТББ, нутгийн захиргааны байгууллагын төлөөлөл оролцсон орон тооны бус 30 гишүүнтэй. “Монгол Улсад Хүний эрхийг хангах Үндэсний хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлэх 2009-2010 оны төлөвлөгөөнд нийт 49 зорилтын хүрээнд 100 арга хэмжээ хэрэгжүүлэхээр тусгагдсан бөгөөд заалт тус бүрийг чанд хэрэгжүүлэхэд төр, засгийн болон орон нутгийн байгууллагаас гадна ТББ, хувийн хэвшлийн аж ахуйн нэгж, иргэдийн оролцоог эрс сайжруулах шаардлагатай гэж үздэг. Энэ зорилгоор 2009 онд “Хүний эрхийг хангах Үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд ТББ-ын оролцоо” сэдэвт чуулга, уулзалтыг зохион байгуулсан.

96. Монгол Улсад цаазаар авах ялыг бүр мөсөн халах эсэх асуудлын хувьд улс төрийн хүрээнд ч, олон нийтийн дунд ч өөр өөр үзэл хандлага байна. Хэдийгээр Монгол Улсын Ерөнхийлөгч бүрэн эрхийнхээ хүрээнд цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлэх санал дэвшүүлсэн хэдий ч ажил хэрэг болгохын тулд үндэснийхууль тогтоомжийн хүрээнд Эрүүгийн хууль зэрэг гол гол хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, олон улсын хэмжээнд гэвэл Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай пактын нэмэлт II протоколд нэгдэн орох зэрэг асуудал гарах болно.

97. Хүний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хэрэгжүүлэхэд уур амьсгалын өөрчлөлт, цөлжилт, усны нөөцийн хомсдол, химийн бодисын зохисгүй хэрэглээ, аюултай хог хаягдал, агаар, хөрс болон усны бохирдол зэргээс үүдэлтэй байгалийн тэнцвэрт байдалд сөргөөр нөлөөлж буй нь тулгамдсан асуудал болж байна. Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газрын судалгаанаас үзэхэд Улаанбаатар хот хамгийн их бохирдолтой байгаа бөгөөд үүний дийлэнх хэсгийг байнгын ажиллагаатай гурван цахилгаан станц, гэр хороололд хэрэглэгдэж буй 160000 орчим ердийн галлагаатай зуух, 120000 орчим тээврийн хэрэгсэл, 1500 орчим дунд болон бага оврын нам даралтын халаалтын зуух, нарийн шороо, ил хог хаягдлаас үүссэн их хэмжээний тоосонцор зэргээс агаарт 260000 гаруй тонн хорт бодис цацагдаж иргэдийг хордуулж байна. Агаарын бохирдлыг багасгах зорилгоор 2006 оноос жилд улсын болон орон нутгийн төсвөөс 2-3 тэрбум төгрөг зарцуулж утаагүй зуух, шахмал түлшний үйлдвэрийг дэмжих, орон сууцны барилгын асуудлыг нэмэгдүүлэх, “Ногоон хэрэм” хөтөлбөр хэрэгжүүлэх гэх мэт олон арга хэмжээ авсан ч үр дүн нь хангалтгүй байна.

98. 2007 оны сүүлчээр мэргэжлийн байгууллагаас хийсэн шинжилгээгээр Туул голын ус их хэмжээний бохирдолтой нь тогтоогджээ. Тухайлбал зарим үйлдвэрийн газрууд бохир усаа Туул гол руу асгадгаас болж 40 гаруй километр газарт 2-3 тонн загас үхсэн тохиолдол гарсан байна.

2000 оны байдлаар хүний зохисгүй үйл ажиллагааны улмаас Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн 33.8 хувийг эзлэх хээрийн бүсийн экосистемийн 11.6 хувь нь их, 2 хувь нь маш их доройтолд орсон байна. Энэ нь нэг талаас иргэдийн ухамсартай холбоотой боловч нөгөө талаас хууль тогтоомж, бодлого, хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилт хангалтгүй, хөрөнгө зардал хүрэлцээгүй байгаатай холбоотой юм. Мөн гар аргаар алт олборлогчид алтны үндсэн ордыг зохих зөвшөөрөлгүй, аюултай химийн бодисын ашиглалтын горимыг мэдэхгүйгээр хэрэглэж өөрийгөө болон орчны хүмүүсийг хордуулж байна. Үүнээс болж гар аргаар алт олборлогчдын гэр бүлд тархины саажилттай, хэл яриа, сэтгэцийн эмгэгтэй, төрөлхийн суугаа, эрхтэн дутуу хүүхэд төрж байгаа нь химийн хорт бодис монгол хүний удмын санд аюултайгаар нөлөөлж буйг харуулж байна. Эдгээр бэрхшээлийг арилгах зөв бодлогыг тодорхойлж, хөрөнгө хүчийг төвлөрүүлэн ажиллах дэс дараатай арга хэмжээг хэрэгжүүлж эхлээд байна. Экологийн доройтлоос улбаатай хүний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хангахтай холбоотой санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна.

99. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөгжил, хамгааллыг сайжруулах үйл ажиллагаанд энэ талаар үйл ажиллагаа явуулдаг болон тэдний оролцооны байгууллагуудын хүчин чармайлт ихээхэн чухал байгаа бөгөөд цаашид хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрх, эрх чөлөөгөө эдлэх тэгш боломжийг бий болгохын тулд тэдний тусгай хэрэгцээнд нийцсэн хууль, эрх зүй, нийгэм, улс төр, эдийн засгийн болон дэд бүтэц, сэтгэл зүйн орчинг сайжруулах, шинэ түвшинд гаргах зайлшгүй шаардлага, хэрэгцээ байсаар байна.

100. Манай улсад гэрийн ажил, үр хүүхдээ асрах, хүмүүжүүлэх нь зөвхөн гэр бүлийн эмэгтэйгшүүнийүүрэг гэсэнхэвшмэл ойлголт давамгайлсан хэвээр байгаагийн зэрэгцээ ажлын байр дахь бэлгийн дарамт далд хэлбэрээр байсаар байна. Түүнчлэн хүйсээр ангилсан тоо мэдээлэл хэт ерөнхий, бодит мэдээлэл хангалтгүй байгаагаас жендэрийн тэгш байдлыг хангах эцсийн үр дүнг бодитой тооцоход хүндрэлтэй байна. Ядуурал, ажилгүйдэл зэрэг нийгмийн сөрөг үзэгдлийн улмаас эмэгтэйчүүд гэр бүлийн хүчирхийлэл, хил дамнасан хүний наймаанд өртөх, гэр бүл салах явдал түгээмэл болж байна. Мөн хуулийн хэрэгжилт болон хүмүүсийн эрхээ хамгаалах чадвар сул байгаагаас эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөрлөх, эрүүл мэндээ хамгаалуулах, аюулгүй орчинд тайван амьдрах эрх зөрчигдөх явдал амьдрал дээр олонтаа тохиолдож байна. Цаашид эрүүл мэнд, боловсрол зэрэг эмэгтэйчүүд давамгайлсан салбаруудад жендэрийн зохистой харьцааг бий болгох шаардлагатай байна.

101. Америкийн Нэгдсэн Улсын Азийн сангийн захиалгаар Максима судалгааны төвийн явуулсан судалгаагаар цагдаагийн байгууллагад эрс шинэчлэл хийхийг олон нийт, цагдаагийн нийт бие бүрэлдэхүүн дээд, дунд, доод бүх шатанд хүссэн байна. Иймд цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааг сайжруулж, бүтэц зохион байгуулалтыг бэхжүүлэх талаар судалгаанд оролцогчид 20 гаруй санал дэвшүүлснийг анхаарч үзэх шаардлагатай. Судалгаанд хамрагдсан иргэд цагдаа дахь сөрөг үзэгдэл нь “алаг үзэх” явдал болсон гэж үзсэн байна. Мөн цагдаагийн удирдах ажилтнуудын албан хаагчдынхаа ажил үүргээ явуулахтай холбоотой хараат бус байдалд нөлөөлдөг, танилтал, мөнгөтэй хүнд үйлчилдэг гэж дүгнэсэнд Засгийн газар онцгой анхаарал хандуулж, тодорхой арга хэмжээ авах болно.

VI. ЗӨВЛӨМЖИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ЗОРИЛТ

102. Монгол Улс Ээлжит нэгдсэн хэлэлцүүлгийн ажиллагаанд идэвхтэй оролцох бөгөөд Хүний эрхийн Зөвлөлөөс гаргах санал, зөвлөмжийг хэрэгжүүлэхэд онцлон анхаарна. Мөн хүний эрхийг хамгаалах, дэмжих чиглэлээр дэлхийн бусад улс орон, НҮБ болон түүний системийн холбогдох байгууллагууд, иргэний нийгмийн байгууллагуудтай хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхэд хүчин чармайлт гарган ажиллах болно.

**МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ХҮНИЙ ЭРХИЙН ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ТАЛААРХ
ҮНДЭСНИЙ ИЛТГЭЛИЙГ ХЭЛЭЛЦЭЭД НҮБ-ЫН ХҮНИЙ ЭРХИЙН
ЗӨВЛӨЛӨӨС ӨГСӨН ЗӨВЛӨМЖ**

Удиртгал

1. Хүний эрхийн зөвлөлийн 5/1 тоот шийдвэрээр байгуулагдсан, Хүний эрхийн төлөв байдлын үндэсний ээлжит хэлэлцүүлгийн Ажлын хэсэг нь 2010 оны 11 дүгээр сарын 1-ээс 12-ны хооронд 9 дүгээр хуралдаанаа зохион байгууллаа. 2010 оны 11 дүгээр сарын 2-ны өдрийн 3 дугаар хурлаар Монгол Улсын дүгнэлтийг хэлэлцэв. Монголын талын төлөөлөгчдийг МУ-ын Гадаад Харилцааны яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга Д.Цогтбаатар тэргүүлэв. 2010 оны 11 дүгээр сарын 4-ний өдрийн 5 дугаар хурлаар Ажлын хэсэг Монголын тайланг баталлаа.

2. 2010 оны 6 дугаар сарын 21-ний өдөр Хүний эрхийн Зөвлөл Монгол Улсын дүгнэлтийг хэлэлцэх асуудлыг хөнгөвчлөх зорилгоор Габон, Кыргызстан, Швецарь Улсыг илтгэгчдээр сонгов.

3. 5/1 тоот шийдвэрийн хавсралтын 15 дугаар хэсгийн дагуу Монгол Улсын дүгнэлтийг хэлэлцүүлэхтэй холбогдуулан дараах баримт бичгүүдийг боловсруулав. Үүнд:

(a) 15(a) заалтын дагуу ирүүлсэн үндэсний тайлан, танилцуулга (HRC/WG.6/9/MNG/1);

(b) 15(b) заалтын дагуу НҮБ-ын Хүний Эрхийн Дээд Комиссарын ажлын албанаас бэлтгэсэн эмхтгэл (HRC/WG.6/9/MNG/2);

(c) 15(c) заалтын дагуу бэлтгэсэн НҮБ-ын Хүний Эрхийн Дээд Комиссарын ажлын албанаас бэлтгэсэн товч дүгнэлт (HRC/WG.6/9/MNG/3);

4. Бүгд Найрамдах Чех Улс, Дани Улс, Голланд Улс, Словени Улс, Швед Улс, Швейцари Улс, Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Вант Улсаас урьдчилан бэлтгэж ирүүлсэн асуултуудыг илтгэгчдээр дамжуулан Монгол Улсад хүргүүлсэн.

I. Хэлэлцүүлгийн явцын тухай товч мэдээлэл

5. Харилцан ярианы явцад 43 төлөөлөгч мэдэгдэл хийв. Харилцан ярианы явцад гарсан зөвлөмжүүдийг энэхүү тайлангийн II дахь хэсэгт багтаасан болно.

A. Хэлэлцсэн Улсын илтгэл

6. Гадаад харилцааны яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга Д.Цогтбаатар тэргүүтэй Монголын төлөөлөгчид 3 дугаар хурлаар үндэсний илтгэлээ эхлүүлэхдээ МУ-ын Засгийн Газар хүний эрхийн төлөв байдлын үндэсний ээлжит хэлэлцүүлэг нь Монгол Улсын хүний эрхийн салбарт хуримтлуулсан туршлагыг бусад улстай хуваалцах, мөн олон улсын шилдэг туршлагаас суралцах ховор боломж хэмээн үзэж буйг онцолсон юм. Монгол Улс сүүлийн 20 жилийн хугацаанд хүний эрхийг хангах, институтжүүлэхэд ихээхэн хүчин чармайлт гаргасаар ирсэн хэдий ч цаашид сайжруулах зүйлс буйг МУ-ын Засгийн газар онцлов. Мөн төлөөлөгчид МУ-ын Засгийн газар хэлэлцүүлгийн үйл явцад идэвхтэй оролцон, Зөвлөлөөс гаргасан санал, зөвлөмжүүдийг хэрэгжүүлэхэд чармайлт гаргах болохыг илэрхийллээ.

7. 1992 оны МУ-ын Үндсэн хуулиар хүний эрх, эрх чөлөөг баталгаажуулсан бөгөөд Монгол Улс иргэдийнхээ эрх, эрх чөлөөг хамгаалах, тэдгээр эрх, эрх чөлөөг бодитой эдлүүлэхэд улс төрийн болон хууль, эрх зүйн орчныг бүрдүүлэхэд чухал ач холбогдол өгч ирснийг онцлов. Тухайлбал Монгол Улс хүний эрхийн үндсэн баримт бичгүүдэд нэгдэн орсон, хүний эрхийн үндэсний институтуудыг дэмжихэд ихээхэн анхаарсан, УИХ-аас 2003 онд “Монгол Улсад хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөр”-ийг баталсан, мөн энэхүү хөтөлбөрийн өдөр тутмын хэрэгжилтийг зохицуулах ажлыг хариуцсан Үндэсний хөтөлбөрийн хороог байгуулсан зэргийг дурдаж болно.

8. Үндэсний илтгэлийг Ерөнхий сайдын захирамжаар байгуулагдсан ажлын хэсэг боловсруулж, Засгийн газрын хуралдаанаар батлуулсан. Уг Ажлын хэсэг нь Хүний эрхийн Үндэсний Комисс, холбогдох шинжээч, мэргэжилтнүүд болон төрийн бус байгууллагуудтай олон удаагийн зөвлөгөөн хийжээ. Үүний зэрэгцээ 2010 оны 2 дугаар сард МУ-ын Засгийн газар, НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөр болон иргэний нийгмийн байгууллагууд хооронд гурван талт зөвлөгөөн зохион байгуулагдсан.

9. Монгол Улс иргэний болон улс төрийн эрхийг анхааран хамгаалахын зэрэгцээ эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхүүдийг хамгаалах, дэмжих чиглэлээр ажилласан. Түүнчлэн Засгийн газар хүн амын дундаж орлогоос доош сарын орлоготой иргэд болон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийг дэмжихэд анхаарч ажилласан болно. Үндэсний цөөнхийн эрхийг хамгаалах нь Засгийн газрын нэг тэргүүлэх зорилго бөгөөд энэ хүрээнд үл алагчилах бодлого, үндэсний цөөнхийн эрхийг хамгаалахтай холбоотой хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлж байна.

10. УИХ-аас 2010 оны 12 дугаар сарын 7-ны өдөр Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын тухай хуулийг баталсан бөгөөд энэхүү бие даасан Комисс нь 2001 оны 2 дугаар сард үйл ажиллагаагаа эхэлсэн.

11. Монгол Улс цаазаар авах ялыг de jure хуульчилсан ба 2010 онд МУ-ын Ерөнхийлөгч цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлж хориг (moratorium) тавьснаа зарлан, энэ нь цаашид уг ялыг халахад эхний алхам болох учиртайг тэмдэглэсэн. Иргэний болон улс төрийн эрхийн олон улсын пактын хоёр дугаар нэмэлт протоколд нэгдэн орох асуудлыг УИХ-аар хэлэлцэж байна.

12. МУ-ын Засгийн газар эмэгтэйчүүдийн болон хүүхдийн эрхийг хамгаалах асуудлыг анхааралдаа авч зохих үндэсний хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлж байна. 2010 онд МУ-ын Засгийн газар, БНХАУ-ын Макаогийн ЗСОБ-ийн Засгийн газар хооронд “Хүн худалдаалахтай тэмцэх талаар хамтран ажиллах хэлэлцээр”-т гарын үсэг зурсан ба энэхүү хэлэлцээр нь хүн худалдаалахаас урьдчилан сэргийлэх, мөн тийм гэмт хэргийн хохирогчдыг хамгаалах, буцаан авчрах талаар хоёр талын үр дүнтэй хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх үндсийг бүрдүүлнэ хэмээн үзсэн.

13. Дэлхийн дулаарал болон уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэлтэй мөс хайлах, гадаргуу дээрх ус ширгэх, ургац буурах, ус эрдэсжих, хөрсний элэгдэл, цөлжилт зэрэг хүчин зүйлс амьдрах орчин нөхцөлд таагүй нөлөө үзүүлж байна. 2010 онд Цөлжилттэй тэмцэх хөтөлбөр болон Усны хөтөлбөр батлагдсан. Зуд, цасан болон шороон шуурга зэрэг байгалийн гамшигт үзэгдлүүд малчин айл, өрхүүд эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхэд сөргөөр нөлөөлж байна. Иймд малчдын амьдрах нөхцлийг сайжруулах, тэдний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг баталгаажуулах зорилгоор “Төрөөс малчдын талаар баримтлах бодлого”-ыг 2009 онд УИХ-аас батлан гаргасан.

14. Эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээг бүх иргэдэд аливаа алагчлалгүйгээр үзүүлдэг. МУ-ын Засгийн газар 2008-2012 оны Үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг баталсан ба үүнд эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээг сайжруулах зорилтуудыг дэвшүүлэхийн зэрэгцээ хувийн даатгалын тогтолцоог нэвтрүүлсэн юм.

15. УИХ 2005 онд баталсан Монгол Улсын Мянганы хөгжлийн зорилтуудад бүх шатны боловсролын түвшинд жөндөрийн тэгш бус байдлыг арилгах, хөдөө аж ахуйн бус салбарт эмэгтэй ажилчдын тоог 50 хүртэлх хувиар нэмэгдүүлэх, 2015 он хүртэл УИХ дахь эмэгтэй гишүүдийн тоог 30 хувьд хүргэх зэрэг жөндөрийн тэгш байдлын үндсэн зорилтуудыг тусгасан. Шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүдийн оролцоо өнөөг хүртэл хангалтгүй байна. Эмэгтэй нэр дэвшигчдийн тоо тогтвортой нэмэгдэж байгаа хэдий ч УИХ дахь тэдний эзлэх хувь буурсаар байна. Эмэгтэй нэр дэвшигчдийн тоог нэмэгдүүлэх нь зүйтэй хэмээн Монгол Улс үзэж байна. УИХ Засгийн газраас санаачилсан Жөндөрийн тэгш байдлын тухай хуулийн төслийг хэлэлцэхээр төлөвлөөд байна.

16. Засгийн газар Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийн тухай конвенц, түүний нэмэлт протоколыг хэрэгжүүлэх чиглэлээр ажиллаж ирсэн бөгөөд 2008-2012 оны Үйл ажиллагааны хөтөлбөртөө хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст зориулсан хэвийн дэд бүтцийг бий болгох, мөн амьдрах таатай нөхцөлийг бүрдүүлэх зорилтуудыг дэвшүүлсэн. Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн яам хараагүй иргэдэд зориулсан номыг хэвлэх, түгээх, мөн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн оролцоог бэхжүүлэх ач холбогдлыг олон нийтэд таниулах, энэ тухай иргэдийн боловсролыг дээшлүүлэх талаар төрийн бус байгууллагуудтай хамтын ажиллагааг өргөжүүлэн ажиллаж байна.

17. Төлөөлөгчид ядуурал, ажилгүйдэл, хүнсний аюулгүй байдал, хотын агаарын бохирдол зэрэг олон тулгамдаж буй асуудлыг тэмдэглэхийн зэрэгцээ Засгийн газар өөрийн иргэд болон бусад улсын туслалцаатайгаар эдгээр бэрхшээлийг даван туулах улс төрийн хүсэл зоригтой байгааг мэдэгдэв. Засгийн газар хүний эрхийг хангах явдал болон эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих асуудлыг тэнцвэртэйгээр уялдуулах, уул, уурхайгаас гарч буй баялгийг тэгш байдлаар, үр дүнтэй ашиглах талаар чармайлт гаргаж байна.

18. Гэрээний талуудад үе шатны илтгэл, тайланг тогтмол хүргүүлэхийн зэрэгцээ түүний мөрөөр хэрэгжүүлсэн үйл ажиллагааны талаарх мэдээллийг тусгай илтгэгчдэд мөн хүргүүлж ажиллаж байгааг тэмдэглэн, цаашид тайлангийн чанарыг сайжруулахад анхаарах шаардлага буйг хүлээн зөвшөөрөв.

19. Төлөөлөгчид Засгийн газар энэхүү үндэсний ээлжит хэлэлцүүлгийн зорилгод гагцхүү бүх улс орон, төрийн бус байгууллагуудын идэвхтэй оролцоо, бүтээлч харилцааны дүнд хүрнэ гэж үзэж буйг тэмдэглэхийн зэрэгцээ Монгол Улсад хүний эрхийг хамгаалах, дэмжихэд бүх түншүүдтэй хамтран ажиллахад бэлэн байгаагаа илэрхийллээ.

20. Цаазаар авах ялыг халах асуудлаарх урьдчилсан асуултуудын хүрээнд төлөөлөгчид Иргэний ба улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын 2 дугаар нэмэлт протоколд нэгдэн орох асуудал Засгийн газраар дэмжигдсэн бөгөөд УИХ-ын холбогдох байнгын хороо уг асуудлыг хэлэлцэж байгаа талаар мэдээлэв. Хэрэв УИХ парламент протоколыг соёрхон баталсан тохиолдолд цаазаар авах ялын талаар зохицуулсан бүх хууль тогтоомж болон Төрийн нууцын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслүүд боловсруулах тухай мэдэгдэв.

21. Урьдчилан өгөгдсөн асуултын хүрээнд төлөөлөгчид 2008 онд Эрүүгийн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр “эрүү шүүлт тулгах гэмт хэрэг”-ийн тухай тодорхойлолтыг Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцид нийцүүлэн өөрчилж тусгасныг дурдлаа. Түүнчлэн энэхүү нэмэлт, өөрчлөлтийн дүнд мөрдөн шалгах ажиллагаанд оролцож буй албан тушаалтан хэрэг хүлээлгэх, мэдээлэл олж авахын тулд сэжигтнийг эрүүдэн шүүсэн, харгис хэрцгий хандсан, хүнлэг бус, доромжилсон арга хэрэглэсэн бол Эрүүгийн хуулийн дагуу шийтгэл хүлээх юм. Ажлын хэсэг энэхүү конвенцийн нэмэлт протоколыг соёрхон батлах талаар судалж байна.

22. Төлөөлөгчид ЛГБТ хүмүүсийг бэлгийн чиг хандлагаар нь алагчилсан тохиолдол бүртгэгдээгүйг тэмдэглэлээ. Прокурорын байгууллагаас энэ асуудлаар тогтмол хяналт шалгалт хийдэг бөгөөд иргэдийн өргөдөл, гомдлыг хүлээж авах зорилгоор сар бүр нээлттэй хаалганы өдрийг зохион

байгуулдаг. Сэжигтэн, яллагдагчийг байцаах явцад өмгөөлөгчийн оролцоог хангаж ажилладаг. Засгийн газар ЛГБТ хүмүүсийн талаар судалгаа явуулж, тэдний хүсэлт, шаардлагыг тодруулахаар төлөвлөсөн бөгөөд энэ нь шаардлагатай хууль, эрх зүйн өөрчлөлтийг хийх боломжийг бүрдүүлнэ. Түүнчлэн ЛГБТ хүмүүсийн холбоо бүртгэгдсэн байна.

23. Цагдан хорих хугацааны тухайд төлөөлөгчид Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд 2007 онд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр цагдан хорих хугацааг багасгасан бөгөөд ингэхдээ гэмт хэргийн нөхцөл байдлаас хамааран уг хугацааг 1 сараас хамгийн ихдээ 24 сар хүртэл байхаар тогтоосон тухай мэдээлэв.

24. Хөдөлмөрийн тухай хуулийн дагуу ажил олгогч тухайн эрхлэх ажил, үүргийн онцлогтой холбоогүй бол ажилтны хувийн амьдрал, гэрлэлтийн байдал, бэлгийн чиг хандлага болон жирэмсэн эсэх талаар асууж болохгүй. ЛГБТ хүмүүсийг бэлгийн чиг хандлагаас нь шалтгаалж ажлаас чөлөөлсөн тохиолдол, мэдээ баримт байхгүй. Түүнчлэн холбогдох хууль тогтоомжоор хүмүүсийг бэлгийн чиг хандлагаар нь алагчлахыг хориглосон.

25. Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн яам тэнэмэл хүүхдүүдэд туслах, мөн хөгжим, соёлын аргаар нийгэмшүүлэх бодлогыг хэрэгжүүлсэн. УИХ-д өргөн барьсан Нийгмийн халамжийн тухай хуулиар орлого багатай ядуу өрх болон хүүхдүүдэд бэлэн мөнгөний тусламж олгох халамжийн тогтолцоог бий болгосон.

Б. Дүгнэлтийн явц дахь харилцан ярилцлага ба Монгол Улсын өгсөн хариултууд

26. Бусад орны төлөөлөгчид Монгол Улсад үндэсний ээлжит хэлэлцүүлгийн механизмтай хамтарч ажиллаж байгаад талархсанаа илэрхийлж, үндэсний илтгэлээ бэлтгэх явцад иргэний нийгэмтэй бүтээлч хамтын ажиллагааг өрнүүлсэн болон мөн хэлэлцүүлгийн үеэр үндэсний илтгэлийг өргөн хүрээтэй танилцуулсныг сайшаав.

27. Алжир Улс Хүний эрхийн Үндэсний Комисс, Үндэсний хөтөлбөр гэх мэт хүний эрхийг хамгаалах олон талт механизмыг бүрдүүлснийг сайшаав. Монгол Улс нь хүний эрхийн олон улсын ихэнх баримт бичгүүдэд нэгдэн орсон, мөн цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлснийг онцлов. Алжир Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

28. Морокко Улс Монгол Улсын хөгжлийн эерэг үзүүлэлтүүд болон ардчилсан улс байгуулахад гаргасан Засгийн газрын хичээл зүтгэлийг онцлов. Цөөнхийн эрхийг хамгаалах чиглэлээр ажиллаж, хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх төвүүдийг байгуулсныг сайшаан, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг хамгаалах, Хүүхдийн эрхийг хамгаалах тухай хууль болон Жендэрийн тэгш байдлын Хөтөлбөр баталсныг талархан хүлээн авав. Түүнчлэн эрүүл мэнд, боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлтийн салбарт гаргасан хүчин чармайлт болоод сонгуулийн тогтолцоонд хийсэн шинэтгэлийг тэмдэглэв. Монгол Улс дахь ардчиллын үйл явцыг дэмжихэд олон улсын хамтын нийгэмлэгийг дахин уриаллаа.

29. ОХУ хүний эрхийн гол конвенцуудад нэгдэн орсон, эрүүл мэнд, суурь боловсролыг үнэ төлбөргүй олгож байгаа, түүнчлэн Хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөр батлан хэрэгжүүлж, хүний эрхийн үндэсний механизмуудыг дэмжин ажиллаж буйг сайшаав. Цаазын ялын гүйцэтгэлийг түдгэлзүүлсэн, мөн үндэсний илтгэл, түүний танилцуулгын үеэр хэлсэн үгэндээ өөрийн улсад хүний эрхийг хамгаалахад тулгарч буй хүндрэл бэрхшээлийг гарган тавьсныг онцлон тэмдэглэж байв. ОХУ зөвлөмж гаргав.

30. Индонез Улс сүүлийн жилүүдэд Хүний эрхийн Үндэсний Комисс байгуулж, Хүний эрхийг хангах Үндэсний хөтөлбөр баталсныг таатайгаар хүлээн авав. Түүнчлэн эмэгтэйчүүд болон хүүхдийн

эрхийг дэмжих, хүйсийн тэгш эрхийг хангах талаар гаргасан хүчин чармайлт, ахиц дэвшлийг онцлон тэмдэглэв. Хэдий тийм боловч ядуурал нь хүн амын хүний үндсэн эрхийг хангахад улс оронд гол саад бэрхшээл учруулж буйг дурдав. Индонези Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

31. Франц Улс цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлж, улмаар Иргэний болон улс төрийн эрхийн олон улсын пактын 2 дугаар нэмэлт протоколд нэгдэн орох асуудлаар хэлэлцүүлэг өрнүүлж буйг талархан хүлээж авав. Хүний эрхийн олон улсын томоохон баримт бичгүүдэд нэгдэн орсныг сайшаахын хамтаар Хүчээр алга болгохын эсрэг Конвенцыг соёрхон батлаагүй байгааг тайлбарлахыг хүсэв. Мөн цагдаагийн албан хаагчидтай холбоотой эрүүдэн шүүх гэмт хэргийн талаар дурдаж байв. Франц Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

32. Польш Улс Хүний эрхийн институтуудыг байгуулахад гаргасан ахиц, дэвшил, мөн хүн худалдаалахтай тэмцэх чиглэлээр авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээнүүдийг талархан хүлээж авав. Эмэгтэйчүүдийг алагчлах бүх хэлбэрийг устгах хороо болон Хүүхдийн эрхийн хорооны мэдэгдсэнээр хүн худалдаалах гэмт хэрэг, эмэгтэйчүүд, охидын бэлгийн мөлжлөг ихэсч, харин хүчирхийлэл үйлдэгчдэд эрүүгийн хариуцлага оногдуулах, шийтгэх асуудал хангалтгүй байгааг дурдаж, холбогдох шалтгаан нөхцлийг тодруулах чиглэлээр ямар арга хэмжээ авч хэрэгжүүлсэн талаар тайлбар хүсэв. Польш Улс санал, зөвлөмжүүд өгөв.

33. Австрали Улс Монгол Улс ардчиллыг хөгжүүлэх тал дээр тууштай зогсож, Хүний эрхийн Үндэсний Комисс байгуулсан ба түүний статус А үнэлгээгээр магадлан итгэмжлэгдсэн явдалд баяр хүргэв. Цаашид Комиссын үйл ажиллагааны цар хүрээг нийгмийн бүхий л давхарга, алслагдсан орон нутагт хүргэх чиглэлээр анхаарахыг зөвлөмж болгов. Мөн Монгол Улс цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлснийг сайшаан, түүнийг үндэсний хууль тогтоомжоор халахыг уриалав. Австрали Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

34. Мексик Улс хүний эрхийн салбарт хийгдсэн ахиц, дэвшлийг тэмдэглэн, эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээ болон боловсролыг бүх нийтээр хүртэх, хүнсний аюулгүй байдлыг хангах талаар явуулсан үйл ажиллагааг онцлов. Мөн цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлснийг талархан хүлээж авав. Мексик Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

35. Канад Улс цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлсэн ч үндэсний хууль тогтоомжид уг ял байсаар буйг онцлов. Хүний наймаа, цагдаагийн байгууллага дахь баривчлагдсан болон цагдан хоригдсон этгээдүүдэд хүч хэрэглэх явдал, төрийн албан дахь авлигын асуудал гарсаар буйг сануулж байв. Канад Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

36. Герман Улс Хүний эрхийн Үндэсний Комисс байгуулсан явдлыг сайшаав. Мөн цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлснийг сайшаан, Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн олон улсын пактын нэмэлт протоколыг соёрхон баталсныг онцлон тэмдэглэв. Эрүүдэн шүүхийн асуудлаарх Тусгай илтгэгчийн зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх талаар анхаарч, Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцийн 22 дугаар зүйлийн дагуу мэдэгдэл гаргах боломжийг судлахыг уриалав. Герман Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

37. Малайз Улс олон улсын хүний эрхийн үүрэг амлалтаа саад бэрхшээлээс үл хамааран биелүүлснийг тэмдэглэн, эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээ авах, боловсрол эзэмших эрхийг дэмжих, хүнсний аюулгүй байдлыг хангах талаар авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээг сайшаав. Мөн олон улсын хүний эрхийн хяналт-шинжилгээний механизмуудтай хамтран ажиллаж буйг дэмжлээ. Малайз Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

38. Унгар Улс Жендэрийн тэгш байдлын тухай хуулийн төсөл боловсруулж, түүнд шуудаар болон шууд бусаар алагчлах тухай тодорхойлолт оруулсныг талархан тэмдэглэв. Хүний эрхийн олон гэрээг соёрхон баталсныг сайшаахын зэрэгцээ хүний эрхийг үндэсний түвшинд цаашид хамгаалан

бэхжүүлэх шаардлагатайг онцоллоо. Эрүүгийн хуулийн 44 дүгээр зүйлийн 1 дэх заалт нь хууль хяналтын байгууллагын ажилтнууд ял шийтгэлээс чөлөөлөгдөхөд хүргэж болзошгүйг сануулав. Унгар Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

39. Куба Улс Үндсэн хуулиар эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг баталгаажуулж, 30 гаруй холбогдох хууль, эрх зүйн акт баталсныг тэмдэглэв. МУ-ын Засгийн газар эрүүл мэнд, боловсролын үйлчилгээг аль болох олон хүнд хүргэх талаар тодорхой арга хэмжээ авч хэрэгжүүлжээ. Алагчилах явдал, ялангуяа хүйсээр алагчлахтай тэмцэх, устгах чиглэлээр ажилласан, мөн Хүүхдийн хөгжлийн үндэсний Стратеги, Хүүхдийн хөгжил, хамгааллыг бэхжүүлэх Үндэсний хөтөлбөр баталсан зэрэг бусад санаачилгыг цохон тэмдэглэв. Куба Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

40. Хятад Улс хүний эрхийг хамгаалах, дэмжих асуудлыг үндэсний хөгжлийн стратегид тусгасан 2008-2012 оны Үйл ажиллагааны хөтөлбөр хэрэгжүүлж буй, мөн шаардлагатай хууль тогтоомж батлах, түүнчлэн арга хэмжээ авах замаар нийгмийн эмзэг бүлгийн нийгмийн хамгааллын асуудалд онцгойлон анхаарч буйд талархал илэрхийлэв. Ядуурлыг бууруулах, хүрээлэн буй орчны хамгаалал болон хүйсээр алагчлахтай тэмцэх зэрэг асуудал, тулгарч буй бэхршээлийг дурдаж, Монгол Улс үүнд нээлттэй бөгөөд хариуцлагатай байр суурь баримталж буйг сайшаав. Хятад Улс санал, зөвлөмжүүд өгөв.

41. Словак Улс хүний эрхийн олон улсын үндсэн баримт бичгүүдэд нэгдэн орсон, мөн тусгай илтгэгчидтэй байнга хамтран ажиллаж буйг сайшаан, цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлснийг талархан хүлээн авав. Эмэгтэйчүүдийн үүрэг, хариуцлагын талаарх хэвшмэл ойлголтын тухайд хүний эрхийн хяналт-шинжилгээний механизмаар дамжин илэрсэн асуудлуудыг мөн онцоллоо. “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц”-ийг соёрхон баталсныг сайшаав. Словак Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

42. Бразил Улс Мянганы хөгжлийн зорилтууд, ялангуяа жендэрийн тэгш байдалд анхаарч ажиллаж буйг сайшаав. Ажилгүйдэл ба ядуурлын түвшин өндөр, орон гэргүй хүмүүс болон ажил хийж буй хүүхдүүдийн тоо өсч байгаа зэрэг нь Засгийн газрын өмнө тулгарч буй шийдвэрлэх гол асуудлууд болохыг тэмдэглэв. Үндэсний ээлжит хэлэлцүүлгийн баримт бичгүүдэд эмэгтэйчүүдийг алагчлах явдал байсаар байгаа ба мөн хүүхдэд бие махбодийн шийтгэл оногдуулж буй тухай дурдагдсаныг онцлов. Бразил Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

43. Цаазаар авах ялын гүйцэтгэлд моратори зарласныг онцлон тэмдэглэж, түүнийг de jure халах зорилгоор Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын цаазаар авах ялыг халахад чиглэсэн нэмэлт II протоколд гарын үсэг зурах буюу түүнийг соёрхон батлах төлөвлөгөөг сайшаав. Мөн ЛГБТ хүмүүсийн эрхийг хамгаалах чиглэлээр ямар арга хэмжээ авч буй, нөгөөтэйгүүр тэд эрхээ бүрэн хэмжээнд эдэлж чадаж буй талаар сонирхож байв. Швед Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

44. Норвеги Улс хүний эрхийн олон улсын гол баримт бичгүүдэд нэгдэн орсон, түүнчлэн хүний эрхийн Тусгай илтгэгчдийг өөрийн оронд ирж ажиллуулахад бэлэн буйд талархал илэрхийлэв. Цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлснийг сайшааж, сүүлийн үед үндсэрхэг үзлийн улмаас нийгмийн тодорхой бүлэг, тухайлбал ЛГБТ хүмүүсийг алагчлах, тэдний эрхийг зөрчиж буй хэрэг тохиолдол гарч буйг онцлов. Дүрвэгсэдийн эрх зүйн байдлын тухай 1951 оны конвенц, түүний 1967 оны нэмэлт протоколд тус тус нэгдэн орох боломжийг судлахыг уриалав. Норвеги Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

45. Азербайжан Улс 2010 оны 4 дүгээр сард Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын пактын нэмэлт протоколыг соёрхон баталсныг сайшаан тэмдэглэв. Мөн Эрүүдэн шүүхийн асуудлаарх Тусгай илтгэгч зэрэг институтуудтай хамтын ажиллагааг нэмэгдүүлж, улмаар Эрүүгийн хуульдаа эрүү шүүлт тулгах гэмт хэргийн талаар тусгасныг тэмдэглэв. Монгол Улс цаг уурын өөрчлөлттэй холбоотой гамшигтай тулгарч буйг дурдлаа. Эмэгтэйчүүдийн эрхийг бэхжүүлэх талаар авч

хэрэгжүүлсэн арга хэмжээг талархан хүлээж авахын хажуугаар хүний наймаа газар авч байгааг мөн хөндөв. Азербайжан Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

46. Их Британи Улс Монгол Улс гэрээний байгууллагуудад илтгэлээ хүргүүлж буйг сайшаав. Эрүүдэн шүүх тухай ойлголтыг бүрэн агуулгаар нь тодорхойлох талаар анхаарахыг хүсэлт болгов. Засаглалын ил тод байдлын талаар тус улсаас гаргаж буй зөвлөмжийг хэрэгжүүлэхэд Монгол Улс анхаарал хандуулна гэдэгт итгэлтэй буйгаа дурдав. Цаазаар авах ялыг халах болон бэлгийн чиг хандлагаар алагчлахын эсрэг ямар хууль тогтоомж гаргах талаар асууж тодруулав. Их Британи Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

47. Төлөөлөгчид Монгол Улс Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын Пактын 2 дугаар нэмэлт протоколд нэгдэн орох асуудлыг Улсын Их Хурлын Аюулгүй байдал, гадаад бодлогын байнгын хороогоор хэлэлцэж буй бөгөөд эерэг үр дүн хүлээж буйгаа мэдэгдэв.

48. Төлөөлөгчид Монгол Улс НҮБ-ын гэрээний хэрэгжилт хариуцсан байгууллагуудад тайлан хүргүүлэхдээ чанарын тал дээр ихээхэн анхаардаг боловч тайлагнах явцад цаг хугацаа шахуу байх, үнэн, бодит мэдээлэл, тэдгээрийн чанарын асуудал гол бэрхшээл дагуулдгийг тэмдэглэв. МУ-ын Засгийн газар саяхан гэрээний байгууллагуудад үйл ажиллагаагаа цаг хугацаанд нь тайлагнах журмыг баталсан.

49. Төлөөлөгчид МУ-ын Засгийн газар хүн худалдаалахтай тэмцэх асуудал тэргүүлэх ач холбогдолтойг дахин тэмдэглэв. Хүний наймаа эрхлэгчдийг шийтгэх үүднээс Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж хүн худалдаалах гэмт хэргийн тухай тусгасан. Тийм боловч, хүн худалдаалахтай холбогдсон гэмт хэргийн талаар тоо, бүртгэл дутмаг гэхчлэн шийдвэрлэх шаардлагатай асуудлууд байсаар байна. Хүн худалдаалагчдыг шийтгэж, хохирогчдын эрхийг хамгаалах зорилгоор Хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай хуулийн төслийг боловсруулж байна. Олон улсын хамтын нийгэмлэг болон дотоодын төрийн бус байгууллагуудын туслалцаатайгаар хүн худалдаалах асуудлыг үр дүнтэйгээр шийдвэрлэх зорилгоор олон төсөл, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж байна.

50. МУ-ын Үндсэн хуулиар хүнийг хүйсээр болон бусад бүх үндсээр алагчлахыг хориглосон бөгөөд Үндсэн хуульд харшилсан аливаа хуулийг түүнд нийцүүлэн өөрчлөх ёстой. Тийнхүү аливаа алагчлах хэлбэр хууль бус болно. Гэсэн хэдий ч, уламжлалт хэв шинжүүд нийгэмд оршсоор буй тул нийгэм дэх тогтсон хандлагыг өөрчлөх үүднээс олон нийтийн мэдлэгийг дээшлүүлэх үйл ажиллагаа, сургалт явуулахад ихээхэн хүчин чармайлт гаргах хэрэгтэйг хүлээн зөвшөөрч байна.

51. Төлөөлөгчид ядуурлын асуудал нь хүн амын нийгэм-эдийн засгийн эрхээ эдэлж хэрэгжүүлэхэд саад учруулж буй ноцтой саад тогторын нэг болохыг тэмдэглэв. Тиймээс МУ-ын Засгийн газар эдийн засгийн хурдацтай өсөлтийг дэмжихийн зэрэгцээгээр ядуурлыг бууруулах асуудалд тэргүүлэх ач холбогдол өгсөөр ирсэн болно. Эдийн засгийн хурдацтай өсөлт нь ядууралтай тэмцэх илүү сайн арга хэрэгслийг бүрдүүлж, шинээр ажлын байр бий болгоно.

52. Гэр бүлийн хүчирхийллийг арилгах, уг асуудлыг шийдвэрлэх зорилгоор холбогдох хууль тогтоомжийг боловсруулан гаргасан хэдий ч практикт бэрхшээлтэй асуудлууд байсаар байна. Цагдаагийн ажилтнууд дээрх асуудлыг ихэнхдээ гэр бүлийн буюу хувийн шинжтэй хэмээн үзэж, төдийлөн тогтмол ач холбогдол өгдөггүй байна. Хохирогчид ихэнх тохиолдолд хүчирхийлэл үйлдэгчийн эсрэг гомдол гаргахгүй өнгөрдөг. МУ-ын Засгийн газар гэр бүлийн хүчирхийллийг үл тэвчих хандлагыг төлөвшүүлэх үүднээс олон нийтийн мэдлэгийг дээшлүүлэх зэрэг замаар тэдгээр бэрхшээлийг шийдвэрлэхээр ажилласаар байна.

53. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн хэрэгцээ, шаардлагыг шийдвэрлэх үүднээс холбогдох хууль тогтоомжийг сайжруулах чиглэлээр хүчин чармайлт гаргаж, олон тооны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж

байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг төрийн байгууллагуудад авч ажиллуулах боломжийг цаашид судлах шаардлагатай. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн талаар олон нийтийн мэдлэг дутмаг байгаа тул МУ-ын Засгийн газар дээрх бэрхшээлийг шийдвэрлэх арга хэмжээг бэхжүүлэх чиглэлээр үргэлжлүүлэн ажиллана.

54. Төрөл бүрийн хоол, хүнсний бүтээгдэхүүнийг хэрэглэх нөхцөлийг бүрдүүлэх, чанарын тэжээллэг байдлын асуудлуудыг шийдвэрлэх үүднээс МУ-ын Засгийн газар тариалан эрхлэлтийг сэргээх хөтөлбөрийг эхлүүлсэн бөгөөд энэ нь сайн үр дүн өгч эхэлснийг Төлөөлөгчид тэмдэглэв.

55. Турк Улс хүний эрхийн олон улсын үндсэн баримт бичгүүдэд нэгдэн орсныг тэмдэглэн, “Цагаач ажилчид болон тэдгээрийн гэр бүлийн гишүүдийн эрхийг хамгаалах тухай олон улсын конвенц”-д нэгдэн орох талаар Монгол Улс ямар байр суурьтай байгааг асууж тодруулав. Мөн бүх орон нутагт хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх төвүүдийг байгуулсан, Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг дэмжих Үндэсний хөтөлбөр баталсныг сайшааж, энэ талаар нэмэлт мэдээлэл хүсэв. Түүнчлэн дунд сургууль болон их, дээд сургуулиудын элсэлтийн түвшин өндөр байгааг тэмдэглэж, төрөлтийн бүртгэлд анхаарал хандуулахыг санал болгов. Хүн худалдаалахтай тэмцэх чиглэлээр олон улсын байгууллагуудын дэмжлэгийг авах шаардлагатайг тэмдэглэв. Турк Улс зөвлөмж гаргав.

56. Итали Улс Монгол Улсын Ерөнхийлөгч 2010 оны 1 дүгээр сард мэдэгдэл гаргаж, цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлсэн, мөн Монгол Улс Цаазаар авах ялын эсрэг олон улсын Комиссын бүрэлдэхүүнд орсныг сайшаав. Хүүхдэд бие махбодийн шийтгэл хэрэглэсээр буйг, мөн хүүхдийг аюултай хөдөлмөрт оролцуулах явдал нэмэгдсээр буйг онцоллоо. Итали Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

57. Бүгд Найрамдах Солонгос Улс хүний эрхийг дэмжих, олон улсын конвенцуудыг соёрхон батлах, хүний эрхийн чиглэлээр дотоод институтуудыг сайжруулах талаар гаргасан ахиц дэвшлийг онцлов. Жендэрийн тэгш байдлын тухай хууль удахгүй батлагдана гэдэгт найдаж буйгаа илэрхийлж, хүчин төгөлдөр үйлчилж буй холбогдох хуулиудыг сайтар хэрэгжүүлэхийг уриалав. Монгол Улс иргэдийнхээ улс төрийн эрхийг дээшлүүлэх талаар авч хэрэгжүүлсэн алхмуудыг сайшааж, цаашид эмзэг бүлгүүдийн сонгох, сонгогдох эрхийг бэхжүүлэхэд анхаарал хандуулахыг хүсэв. БНСУ зөвлөмж гаргав.

58. Бүгд Найрамдах Чех Улс цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлснийг сайшаав. БНЧУ санал, зөвлөмжүүд гаргав.

59. Шинэ Зеланд Улс бүртгэгдсэн эрүүдэн шүүсэн хэрэг, тохиолдлууд болон цагдаагийн байгууллагад хүч хэрэглэх явдал ихээхэн гарч буйг дурдав. 2010 онд цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлснийг сайшаав. Эмэгтэйчүүдийн хүчирхийллийн эсрэг хууль тогтоомж дутмаг байгааг хөндөв. Шинэ Зеланд Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

60. Америкийн Нэгдсэн Улс эмэгтэйчүүд болон насанд хүрээгүй охидыг алагчлах явдал, гэр бүлийн хүчирхийллийн түвшин өндөр байгааг тэмдэглэхийн зэрэгцээ хүүхэдтэй зүй бусаар харьцах, гэр бүлийн хүчирхийлэл, хүчингийн гэмт хэрэгт зохих ял шийтгэл оногдуулж буйг сайшаав. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг алагчлах, хүн худалдаалах гэмт хэрэг, мөн мөргөлийн газар барьж байгуулан, бүртгүүлэхэд шашны цөөнхөд тулгарч буй бэрхшээлийг шийдвэрлэхэд анхаарахыг хүсэв. АНУ санал, зөвлөмжүүд гаргав.

61. Пакистан Улс хүний эрхийн олон улсын үндсэн 7 баримт бичгийг соёрхон баталж, хүний эрхийг хамгаалах, дэмжих чиглэлээр гаргасан хүчин чармайлтыг онцлов. Хүний эрхийн талаарх албан бус сургалтыг хүн амд зориулан тогтмол зохион байгуулсныг сайшааж, энэ талаар нэмэлт мэдээлэл хүсэв. Түүнчлэн, “Найз 19-79” хэмээх хүүхэд хамгааллын тогтолцооны талаар асууж тодруулав. Монгол Улсад тулгарч буй байгаль орчны бэрхшээлтэй асуудлуудыг дурдав. Пакистан Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

62. Парагвай Улс үндэсний цөөнхийн хүний эрхийг хамгаалах асуудал чухал бөгөөд энэ чиглэлээр төрийн бодлогыг хэрэгжүүлэхэд олон улсын хамтын нийгэмлэгээс ямар дэмжлэг, туслалцаа авч буйг асууж тодруулав. Далайд гарцгүй орон болох Парагвай Улс Монгол Улсын хөгжлийн асуудалд түүний газар зүйн байршил ихээхэн нөлөөлж буйг тэмдэглээд НҮБ-ын “Хөгжлийн туслалцаа” (Development Assistance Framework)-г авахыг санал болгов. Энэхүү асуудлыг Мянганы хөгжлийн 8 дугаар зорилтын хүрээнд өргөжин тэлж буй бүсийн хамтын ажиллагааны хүрээнд шийдвэрлэх боломжтойг дурдав.

63. Аргентин Улс цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлснийг болоод Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын 2 дугаар нэмэлт протоколыг соёрхон батлах тухай хуулийн төсөл боловсруулсныг сайшаав. Жендэрийн тэгш эрхийг хангах чиглэлээр гаргасан хүчин чармайлтыг онцолж, ижил хөлс, төлбөр олгох, мөн гэр бүлийн хүчирхийлэл, гэр бүлийн хүчингийн хэргийг шийтгэх талаар авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээний талаар асууж тодруулав. Түүнчлэн хууль тогтоомжоор хүүхдийн хөдөлмөрийг устгах, ажил хийх насны доод хязгаарыг нэмэгдүүлэх боломжийг судлахыг уриалав. Аргентин Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

64. Испани Улс 1992 онд Үндсэн хуулиа баталснаас хойш хүний эрхийн салбарт гаргасан ахиц, дэвшил, хүний эрхийн олон улсын ихэнх баримт бичгийг соёрхон баталсныг онцлов. Цаазаар авах ял хуульд хүчин төгөлдөр хэвээр байгаад харамсаж буйгаа илэрхийллээ. Мөн Жендэрийн хүчирхийллийн эсрэг хуулийг баталсныг сайшаав. Хэдийгээр ЛГБТ-ийн асуудлыг гэмт хэрэгт хамруулаагүй ч Эрүүгийн хуулийн заалтууд ЛГБТ хүмүүсийн эсрэг ашиглагдаж болзошгүйг сануулав. 2008 оны 7 дугаар сард Сүхбаатарын талбайд болсон үйл явдлыг мөрдөн шалгах чиглэлээр ямар бодитой арга хэмжээ авсан талаар асууж тодруулав. Испани Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

65. Швейцарь Улс хүний эрхийн салбарт гаргасан ахиц, дэвшил болон цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлснийг сайшаав. Авлигатай тэмцэх асуудал хариуцсан байгууллагуудын бие даасан байдал, ажлын үр нөлөө нь дутагдалтай байгааг тэмдэглэв. Швейцарь Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

66. Португал Улс цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлснийг талархан сайшааж, уг ялыг улмаар хуулиар (de jure) халах, түүнийг улсын нууцын ангилалд үл хамруулах эсэх талаар асуув. Түүнчлэн тэнэмэл хүүхдүүдийн тоог багасгах, хүүхдийн хөдөлмөрийг хориглох чиглэлээрх төлөвлөгөөг сонирхов. Мөн Монгол Улс болон БНХАУ-ын Макаогийн ЗЗОБ хооронд Хүн худалдаалахтай тэмцэх хоёр талт Хэлэлцээрийг талархан хүлээн авав. Португал Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

67. Словени Улс тусгай илтгэгчидтэй байнга хамтран ажиллаж буйг болон цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлснийг сайшаав. Эмэгтэйчүүдийг алагчилсан хуулийн заалтуудыг өөрчлөх, хөдөө орон нутгийн эмэгтэйчүүдийн төрөл бүрийн суурь үйлчилгээ авах боломжийг нэмэгдүүлэх, малчдын хүүхдүүд зэрэг янз бүрийн давхаргын хүүхдүүдийн боловсрох эрхийг хангах талаар авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээний талаар асууж тодруулав. Словени Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

68. Гана Улс цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлснийг сайшаахын зэрэгцээ Эрүү шүүлтийн эсрэг хорооны мэдэгдсэнээр хуульд заасан эрүү шүүлт тулгах гэмт хэргийн тухай тодорхойлолт “Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенц”-д нийцээгүй, мөн шүүн таслах ажиллагаанд эрүүдэн шүүх замаар олж цуглуулсан нотлох баримтыг ашиглаж буй талаар хөндөв. 2005 онд Жендэрийн тэгш байдлын Үндэсний хороог байгуулсныг тэмдэглэхийн зэрэгцээ Эмэгтэйчүүдийг алагчлах бүх хэлбэрийг устгах хорооны мэдэгдсэнээр тус хорооны эрх хэмжээ, хөрөнгө, нөөц дутмаг байдаг талаарх асуудлыг тэмдэглэв. Гана Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

69. Нидерланд Улс цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлснийг сайшааж, улмаар уг ялыг хална гэдэгт найдаж буйгаа илэрхийлэв. Эрүү шүүлтийн эсрэг хорооны мэдэгдсэнээр Монгол Улсад эрүүдэн шүүх явдал байсаар байгаа ба мөн хуульд заасан эрүү шүүлт тулгах гэмт хэргийн тухай тодорхойлолт

“Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенц”-д нийцээгүйг сануулав. ЛГБТ хүмүүст зориулсан төвийг байгуулсныг сайшаасан хэдий ч тэдгээр хүмүүсийн эсрэг хор хохирол учруулсан хэрэг тохиолдлууд бүртгэгдсэнийг тэмдэглэв. Нидерланд Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

70. Япон Улс 1992 оны Үндсэн хуулиар иргэдийн үндсэн эрх, эрх чөлөөг хамгаалан баталгаажуулсан явдлыг талархан сайшаав. Хүний эрхийн боловсролыг дэмжих Дэлхийн хөтөлбөрийн тухай НҮБ-ын Үйл ажиллагааны хөтөлбөр (2005-2009) хэрэгжилт, мөн эмэгтэйчүүдийн гэр бүлийн болон нийгмийн үүрэг, хариуцлагын талаарх уламжлалт алагчилсан шинжтэй дадлыг өөрчлөх талаар авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээний талаар асууж тодруулахын зэрэгцээ хүүхдийн бэлгийн мөлжлөгийн талаарх асуудлыг хөндөв. Япон Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

71. Казахстан Улс хүний эрхийг хамгаалах, дэмжих чиглэлээрх хүчин чармайлт, ололт, түүнчлэн цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлснийг сайшааж, хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтөд жендэрийн асуудлыг харгалзах чиглэлээр хүчин зүтгэл гаргасныг онцлов. Түүнчлэн, хүний эрхийн олон улсын үндсэн баримт бичгүүдийг соёрхон баталсныг тэмдэглэлээ. Монгол Улс эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хангах талаар ямар бодит арга хэмжээ авч хэрэгжүүлснийг асууж тодруулав. Казахстан Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

72. Непал Улс Үндсэн хууль болон тусгай хууль, журмаар хүний эрхийг баталгаажуулсныг тэмдэглэн, Хүний эрхийн Үндэсний Комисс байгуулсныг талархан хүлээж авав. Далайд гарцгүй орон болох Непал Улс Монгол Улсад хөгжлийн томоохон сорилтууд тулгарч буйг хүлээн зөвшөөрч, байгаль орчныг хамгаалах, цаг уурын өөрчлөлтийн үр дагаврыг багасгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээг сайшаав. Түүнчлэн цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлснийг сайшааж, цаашид уг ялыг халахыг уриалав.

73. Бүгд Найрамдах Молдав Улс Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын статус А үнэлгээгээр магадлан итгэмжлэгдсэн, Хүний эрхийн Үндэсний хөтөлбөрийг баталсан, мөн цаазаар авах ялыг түдгэлзүүлсэн явдалд баяр хүргэв. Сонгуулийн тухай хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтүүдийг талархан хүлээн авахын зэрэгцээ Сонгуулийн ерөнхий хорооны талаар мэдээлэл хүсэв. 2008 онд үүссэн онц байдлын тухайд мөрдөн шалгалт явуулсныг сайшааж, хохирогчдод нөхөн төлбөр олгосон эсэх талаар асууж тодруулав. Жендэрийн тэгш байдлын тухай хуулийн төслийг онцолж, үүнд тулгарч буй бэрхшээлтэй асуудлуудын талаар сонирхов. Асрамжийн төв байгуулах болон хүүхэд үрчлэлтийн асуудлыг хөндөж, хүн худалдаалах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх замаар түүнтэй тэмцэхийг уриалав.

74. Бангладеш Улс Монгол Улсын өмнө тулгарч буй шийдвэрлэх томоохон асуудлуудын нэг нь ядуурал хэмээн үзэв. Байгалийн гамшиг, цөлжилт, цаг уурын өөрчлөлт зэрэг нь хүн амын хүний эрхийг эдэлж хэрэгжүүлэхэд сөрөг нөлөө үзүүлж буйг тэмдэглэв. 1992 оны Үндсэн хуулиар хүний эрхийг баталгаажуулсан, Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын статус А үнэлгээгээр магадлан итгэмжлэгдсэн, мөн бага, дунд сургууль болон дээд боловсролын элсэлтийн түвшин өндөр байгааг талархан тэмдэглэлээ. Бангладеш Улс санал, зөвлөмжүүд гаргав.

75. Кыргызстан Улс өнгөрсөн 18 жилийн хугацаанд иргэдийн эрх, эрх чөлөөг бэхжүүлэхэд ихээхэн ач холбогдол өгч, хүний эрх цэцэглэн хөгжих улс төр, эрх зүйн орчинг бүрдүүлснийг тэмдэглэв. Түүнчлэн бусад ардчилсан улс орнуудтай хамтран ажиллах замаар эрх, эрх чөлөөг дэмжин ажилласаар ирснийг онцлов. Үүнд Хууль зүй, дотоод хэргийн яамны харьяа, МУ-ын Ерөнхий сайдаар ахлуулсан, төрийн байгууллагуудын хүний эрхтэй холбоотой үйл ажиллагааг зохицуулах үндсэн чиг үүрэг бүхий Хүний эрхийн Үндэсний Комисс зэрэг хүний эрхийг хамгаалах хүчирхэг механизмуудыг төлөвшүүлснийг дурдав. Хүн амынхаа нийгмийн болон соёлын эрхүүдийг баталгаажуулах үүднээс хүний эрхийн үндэсний чадавхыг бэхжүүлэх талаар цаашид илүү хүчин чармайлт гаргахыг уриалав.

76. Украин Улс Хүний эрхийн үндэсний хөтөлбөрийг баталсныг талархан хүлээн авав. Эмэгтэйчүүдийг алагчлах бүх хэлбэрийг устгах хорооны мэдэгдсэнээр эмэгтэйчүүдийн эрүүл мэнд, ажил эрхлэлт, тэдгээрийг улс төрийн болон олон нийтийн амьдралд оролцоход алагчилах явдлыг устгах арга хэмжээ дутагдалтай байгаа, мөн Хүүхдийн эрхийн хорооны мэдэгдсэнээр хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд нийгмээс тусгаарлагдаж байгаа талаарх асуудлыг хөндөв. Украин Улс зөвлөмж гаргав.

77. Исламын Бүгд Найрамдах Иран Улс хүний эрхийг, тэр тусмаа эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, өмчтэй байх, ажил эрхлэх, боловсрол олж авах, эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээ авах эрхийг хамгаалах, дэмжих чиглэлээр гаргасан хүчин чармайлт, ололтыг сайшаав. ИБНИУ санал, зөвлөмжүүд гаргав.

78. Төлөөлөгчид хүний эрхийн тогтолцооны талаар ихээхэн чухал асуудлууд дэвшүүлснийг тэмдэглэв. Хүний эрхийн Үндэсний хөтөлбөрийн хорооны хуралдаанаар дунд сургуулиудад хүний эрхийн сургалт явуулах, ялангуяа боловсролын тогтолцоонд хүний эрхийн хичээлийг ямар байдлаар оруулах, хүний эрхийн хөтөлбөрүүдийг хэрхэн цогц байдлаар уялдуулах талаар хэлэлцсэн. Багш, сурагчдын харилцааг ойр болгох, хичээлийн материалуудыг харилцан уялдуулах нь дээрх хандлагын чухал бүрдэл хэсэг байв. Хүний эрхийн хичээлийг боловсролын тогтолцоонд багтаасан хэдий ч энэ талаар цогц, тогтмол арга барилыг нэвтрүүлэх шаардлага байгааг төлөөлөгчид онцлов.

79. Монгол Улс өнгөрсөн хугацаанд гадаадын хөрөнгө оруулагчдад ялгамжтай хандах зохицуулалт бүхий тогтолцоотой байсан ба саяхнаас дотоодын болон гадаадын хөрөнгө оруулагчдад тэгш байдлыг бий болгосноор энэхүү тогтолцоо өөрчлөгдсөн. Виз мэдүүлэх шаардлагууд ихээхэн хялбаршиж, онгоцны буудал дээр виз олгох боломжтой болсон.

80. Монгол Улс өөрийн тайван замаар ардчилалд шилжсэн түүхээр ямагт бахархдаг боловч 2008 оны 7 дугаар сард болсон сонгуулийн үр дүнг эсэргүүцсэн эсэргүүцэл нь энэ талаар цаашид илүү хүчин чармайлт гаргах шаардлагатайг сануулсан хэрэг болсон бөгөөд таван хүний амь үрэгдсэн нь хүлээн зөвшөөрч боломгүй явдал болохыг тэмдэглэв. Уг хэрэг явдлыг мөрдөн шалгах ажиллагааны хажуугаар УИХ-ын Хүний эрхийн дэд хороо 7 дугаар сарын 1-ний хэрэг явдлын талаар олон нийтийн хэлэлцүүлэг явуулж, цагдаагийн ажилтнууд болон эсэргүүцэгчидтэй олон нийтийн өмнө илээр ярилцлага хийсэн талаар төлөөлөгчид мэдэгдэв.

81. Тэнэмэл хүүхдүүдийн тоо ихэсч байгаа нь тулгамдаж буй асуудал бөгөөд МУ-ын Засгийн газар дээрх асуудлыг шийдвэрлэх үүднээс хүчин чармайлт гаргаж байна. Тэнэмэл хүүхдүүдийн тоо олширч буй нь ядуурлаас үүдэлтэйг төлөөлөгчид тэмдэглэж, тэдгээр хүүхдүүдийг асран хамгаалах халамжийн төвүүд байгуулах талаар хүчин чармайлт гаргаж буйг онцлов. Асрамжийн төвүүд байгуулахад олон улсын тусламж, дэмжлэг хэрэгтэйг төлөөлөгчид онцлон, холбогдох асуудлаар урт хугацааны шийдэл олох, мөн Засгийн газар уг бэрхшээлийг шийдвэрлэхэд илүү хөрөнгө зарцуулах шаардлагатайг тэмдэглэв.

82. Цаг уурын өөрчлөлтийн улмаас олон малчин мал сүргээ алдсанаас Улаанбаатар хотод нүүн суурьшихаас аргагүйд хүрч, улмаар хотын хүн ам нэмэгдсэний улмаас дэд бүтцийн хувьд Улаанбаатар хотын ачаалал улам ихэсч буйг төлөөлөгчид тэмдэглэв. Засгийн газар хүн амыг орон сууцжуулах чиглэлээр төрөл бүрийн хөтөлбөр боловсруулсан хэдий ч хүн амын 40 хувь буюу ойролцоогоор 1 сая хүн гэр хороололд амьдарч өвлийн улиралд нүүрс түлж байгаагаас өвлийн улиралд хотын хүрээлэн буй орчин ихээхэн бохирддог. Очин үеийн, тохь тухтай, боломжийн үнэ өртөгтэй орон сууц барих нь асуудлыг шийдвэрлэх гарц мөн боловч энэ нь амаргүй юм. Шинээр үйлдвэрийн газрууд ихээр нэмэгдсэнээс шалтгаалан ус бохирдож, ноцтой асуудал үүсгээд байна. Засгийн газар байгаль орчны хяналтыг чангатгаж, бохирдуулагчдаас нөхөн төлбөр гаргуулах талаар хүчин чармайлт гаргасан бөгөөд агаарын бохирдлыг бууруулах, арилгах талаар үргэлжлүүлэн хүчин чармайлт гаргана.

83. УИХ-ын сонгуульд нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдийн тоо өссөн боловч УИХ дахь эмэгтэй гишүүдийн тоо буурч байгаа нь улс төрийн намаас сонгуульд нэр дэвшигчдийн 30 хувь нь эмэгтэй байх тухай дотоод квотын бодлоготой холбоотойг төлөөлөгчид тэмдэглэв. УИХ Жендэрийн тэгш байдлын тухай хуулийн төслийг хэлэлцэх зэрэг арга хэмжээг авч байна.

II. Дүгнэлт болон санал, зөвлөмжүүд

84. Дор дурдсан, харилцан ярилцлагын явцад гарсан санал, зөвлөмжүүдийг Монгол Улс хянаж, дэмжив. Үүнд:

1. Хүмүүсийг хүчээр алга болгохоос хамгаалах олон улсын конвенцийг аль болох ойрын хугацаанд соёрхон батлах (Франц Улс);
2. Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэхийн эсрэг конвенцийн нэмэлт протоколыг соёрхон батлах боломжийг судлах (Мексик Улс);
3. Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэхийн эсрэг конвенцийн нэмэлт протоколыг соёрхон батлах, хууль хяналтын ажилтнуудын үйл ажиллагаанд хяналт-шинжилгээ хийх үр дүнтэй механизмыг нэвтрүүлэх (Шинэ Зеланд Улс);
4. Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцийн нэмэлт Протокол, Хүмүүсийг хүчээр алга болгохоос хамгаалах олон улсын конвенцийг тус тус соёрхон батлах, Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцийн 22 дугаар зүйлийн дагуу мэдэгдэл гаргах (Испани Улс);
5. Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын Пактын нэмэлт Протоколыг соёрхон батлах (Аргентин Улс);
6. Хүмүүсийг хүчээр алга болгохоос хамгаалах олон улсын конвенцид нэгдэн орох (Аргентин Улс);
7. Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын Пактын нэмэлт II Протоколыг соёрхон батлах (Бразил Улс, Испани Улс);
8. Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын цаазаар авах ялыг устгахад чиглэсэн нэмэлт II протоколд гарын үсэг зурж, түүнийг соёрхон батлах (Швед Улс, Португал Улс);
9. Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын Пактын цаазаар авах ялыг устгахад чиглэсэн нэмэлт II протокол зэрэг холбогдох олон улсын баримт бичгүүдийг соёрхон батлах, Монгол Улсын эрх зүйн тогтолцооноос цаазаар авах ялыг халахад шаардлагатай алхмуудыг авч хэрэгжүүлэх (Австрали Улс);
10. Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын цаазаар авах ялыг устгахад чиглэсэн нэмэлт II протоколыг соёрхон батлах, хууль зүйн практикийг түүнтэй уялдуулах (Канад улс);
11. Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын нэмэлт II протоколыг соёрхон батлах, цаазаар авах ялыг бүрмөсөн устгах үүднээс Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах (Словак Улс);
12. Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын нэмэлт II протоколыг соёрхон батлах, улмаар үндэсний хууль тогтоомж, ялангуяа Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах (Итали Улс);

13. Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын нэмэлт II протоколд даруй нэгдэн орох (Швейцарь Улс);
14. Үндэсний хууль тогтоомжийг олон улсын стандартад уялдуулах, олон улсын стандартуудыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх үүднээс шүүгчид болон хууль хяналтын ажилтнуудад сургалт түлхүү явуулах (Малайз Улс);
15. Хүүхдийн эрхийн конвенцид дотоодын хууль тогтоомжийг уялдуулах чиглэлээр үргэлжлүүлэн ажиллах, бие махбодийн шийтгэлийн бүх хэлбэрээс урьдчилан сэргийлэх, түүнийг устгах, 18 нас хүрээгүй хүүхдээр аюултай ажил хийлгэхээс сэргийлэх үр дүнтэй арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх (Итали Улс);
16. Хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалахад чухал ач холбогдол бүхий хууль, эрх зүйн акт, механизм, ялангуяа хохирогч болон гэрч, түүнчлэн хүний эрхийн өмгөөлөгчдийг хамгаалах, шийдвэр гаргах үйл явцад оролцох иргэний эрхийг баталгаажуулах, бэлгийн хүчирхийлэл, хэвлэн нийтлэгчдийн бие даасан байдал, УИХ-ын гишүүдийн хариуцлага, нийтийн ашиг сонирхол бүхий хэрэг, маргаанд оролцох иргэний нийгмийн эрхийн хангах зэрэг салбарт баталж нэвтрүүлэх (Унгар Улс);
17. Бэлгийн чиг хандлагаар алагчлахыг хатуу хориглосон, алагчлах явдлын эсрэг өргөн хүрээтэй хууль тогтоомж батлах (Канад Улс);
18. Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэхийн эсрэг конвенцийн дагуу бие махбодийн шийтгэлийн бүх хэлбэрээс урьдчилан сэргийлэх, түүнийг устгах хууль тогтоомжийг батлах (Бразил Улс);
19. Хүний эрх зөрчих явдлыг хуулиас гадуур үлдээхгүйн үүднээс Эрүүгийн хуулийн 44.1 дэх хэсгийг хасах буюу өөрчлөх, мөн Эрүүгийн хуулийн эрүү шүүлт тулгах гэмт хэргийн тодорхойлолтыг Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцид нийцүүлэх чиглэлээр түүнд өөрчлөлт оруулах (Их Британи Улс);
20. Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцах явдлыг устгах зорилгоор хэрэгжүүлсэн санаачилгуудын хажуугаар үндэсний хууль тогтоомжийг Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцид, ялангуяа эрүү шүүлт тулгах гэмт хэргийн тодорхойлолтыг уялдуулан нийцүүлэх (Мексик Улс);
21. Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцийн заалтуудтай уялдуулах зорилгоор эрүү шүүлт тулгах гэмт хэргийг зохих ёсоор тодорхойлох, мөн эрүү шүүлтийн дүнд олж цуглуулсан нотлох баримтыг аливаа шүүн таслах ажиллагаанд хэрэглэхгүй байх талаар Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах (Гана Улс);
22. Эрүү шүүлт тулгах гэмт хэргийн тодорхойлолтыг Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцид нийцүүлэх зорилгоор холбогдох хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, мөн эрүү шүүлтийн дүнд олж цуглуулсан нотлох баримтыг аливаа шүүн таслах ажиллагаанд хэрэглэхгүй байхыг баталгаажуулах (Нидерланд Улс);
23. Хүн худалдаалах далд гэмт хэргийн хохирогчдыг хамгаалах, тэдэнд туслах зорилгоор хүний наймааны эсрэг хууль батлах (Индонез Улс);
24. Хүний наймааны эсрэг үндэсний хяналтын механизмыг бэхжүүлэхэд чиглэсэн хүн худалдаалахтай тэмцэх үндэсний тусгай, цогц хууль тогтоомж батлах (Польш Улс);
25. Хүний наймааны хохирогч болон гэрчүүдийг хамгаалах зорилгоор дотоодын хууль тогтоомжийг сайжруулах (Австрали Улс);

26. Хүүхдийн эрхийг дэмжих, хамгаалах үндэсний механизмыг бэхжүүлэх чиглэлээрх үүрэг амлалтаа үргэлжлүүлэн биелүүлэх (Исламын Бүгд Найрамдах Иран Улс);
27. Шинээр 10 жилийн хугацаатай Хүүхдийн хөгжил, хамгааллыг сайжруулах Үндэсний хөтөлбөрийг батлах талаар хүчин чармайлт гаргах (Алжир Улс);
28. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцийг хэрэгжүүлэх зорилгоор Засгийн газраас батлан гаргасан 2008-2012 оны Үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг амжилттай хэрэгжүүлэх (ОХУ);
29. Үндэсний Үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд тусгагдсан хүний эрхийн санаачилгуудыг бүрэн хэрэгжүүлж, үр дүнтэйгээр хянах (Индонез Улс);
30. Ядуурлыг (ялангуяа хотын зах хэсгийн болон хөдөө, орон нутгийн) арилгах стратегийг хэрэгжүүлэхэд хүчин чармайлт гаргах (Индонез Улс);
31. Үндэсний нөхцөл байдал, ялангуяа эдийн засгийн хөгжил, ядуурлыг арилгах, нийгмийн эмзэг бүлгийн эрхийг хамгаалах зэргийг түлхүү харгалзан хүний эрхийн хүчин зүйлсэд түлхэц өгөх (БНХАУ);
32. Авлигын гэмт хэргийг Төрийн нууцын тухай хуулийн хүрээнд хамааруулах асуудлыг хязгаарлаж, үйл ажиллагаа, шийдвэрийг ил тод болгох, улмаар холбогдох шийтгэлийг бүрэн хэрэгжүүлэх үүднээс хяналтын байгууллагуудын бие даасан байдлыг хангах (Швейцари Улс);
33. Гадаадын иргэдэд үзүүлэх үйлчилгээг сайжруулахад түлхүү анхаарах (БНСУ);
34. УИХ болон Засгийн газрын шийдвэр гаргах үйл явцыг ил тод болгох, хууль тогтоомжийг олон нийтээр хэлэлцүүлэх явдлыг хангах бүтэц, зохион байгуулалтыг бий болгох (Их Британи Улс);
35. Үндэсний ээлжит хэлэлцүүлгээс гаргасан зөвлөмжүүдийг хэрэгжүүлэхэд иргэний нийгмийн болон цөөнхийг төлөөлж буй байгууллагуудын оролцоог хангах (Норвеги Улс);
36. Хүний эрхийг хангах Үндэсний хөтөлбөрийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх, мөн энэхүү хэлэлцүүлгийн мөрөөр хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд дотоодын хүний эрхийн байгууллагуудыг хамруулах (Их Британи Улс);
37. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийг дэмжих, сэтгэл зүйн болон дэд бүтцийн орчинг бүрдүүлж, тэдгээр хүмүүсийн эрхийг хамгаалахад холбогдох бүх байгууллагуудыг оролцуулах явдал нэн чухал (Казахстан Улс);
38. Нийгмийн эмзэг бүлгийн, ялангуяа эмэгтэйчүүд, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрх, нийгмийн хамгаалал, ажил эрхлэлтийг дэмжих зорилгоор тусгай арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх (Исламын Бүгд Найрамдах Иран Улс);
39. Гэрээний байгууллагуудад тайлангаа тогтмол хүргүүлэх (ялангуяа 2003 оноос хойш хугацаа хоцорч буй Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын Пакт, Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын пактын талаарх тайланг хүргүүлэхэд анхаарах) (Франц Улс);
40. Гэрээний байгууллагад үе шатны тайлангуудыг эцэслэж, хүргүүлэхэд онцгой анхаарах (Австрали Улс);
41. Хугацаа хоцорсон тайлангуудыг НҮБ-ын гэрээний байгууллагуудад даруй хүргүүлэхэд онцгой анхаарал хандуулах (Норвеги Улс);
42. Хүний эрхийн бүх гэрээний байгууллагуудад тайлангаа тогтмол хүргүүлэх (Словени Улс);

43. Хүмүүсийг, ялангуяа эмэгтэйчүүд болон хүүхдүүдийг худалдаалах асуудлаарх Тусгай илтгэгчтэй хамтран ажиллах (Шинэ Зеланд Улс);
44. Алагчлахын эсрэг хууль тогтоомжийг бэхжүүлж, түүнийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх замаар хүний эрхийг хангах (Норвеги Улс);
45. Шийдвэр гаргах дээд түвшинд эмэгтэйчүүдийн оролцоог дэмжиж, төрийн болон хувийн салбар дахь алагчлахтай тэмцэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх (АНУ);
46. Жендэрийн тэгш байдлын хуулийг баталж, тэгш байдлыг хангах механизмыг бий болгох (Гана Улс);
47. Эмэгтэйчүүд, охидтой зүй бусаар харьцах, тэднийг алагчлахтай тэмцэх талаар хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль зүйн хамгаалалтыг бэхжүүлж, хэрэгжилтийг хангах (АНУ);
48. Жендэрийн тэгш байдлын тухай хуулийг нэн даруй баталж, Жендэрийн тэгш байдлын Үндэсний хороонд холбогдох эрх хэмжээг олгох, мөн эмэгтэйчүүдийг, ялангуяа орон нутаг дахь эмэгтэйчүүд зэрэг нийгмийн эмзэг бүлгийг алагчлах явдлыг арилгах талаар зохих арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх (Словак Улс);
49. Ялангуяа хүйсээр алагчлахын бүхий л хэлбэрийг устгах цогц стратегийг боловсруулах замаар холбогдох хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах, үндэсний хууль тогтоомжийг олон улсын баримт бичгүүдэд нийцүүлэх чиглэлээр хүчин чармайлт гаргах (Украин Улс);
50. Эмэгтэйчүүдэд адил тэгш боломж олгоход чиглэсэн бодлого боловсруулах (Нидерланд Улс);
51. Эмэгтэйчүүдийн ажил эрхлэх тэгш эрхийг баталгаажуулах (Норвеги Улс);
52. Ижил ажил гүйцэтгэсний төлөө тэнцүү хэмжээний хөлс олгох явдлыг баталгаажуулах (Норвеги Улс);
53. Эхчүүдийн хамгааллыг бэхжүүлэх (Норвеги Улс);
54. Гэр бүлийн болон бэлгийн хүчирхийллийг устгахад хүчин чармайлт гаргах (Норвеги Улс);
55. Тийм гэмт хэргийн хохирогчдыг хамгаалах, нийгэмшүүлэхэд анхаарч ажиллах (Норвеги Улс);
56. Бэлгийн чиг хандлагаар алагчлах, хүчирхийлэхийн бүх хэлбэрийг буруушааж, тийм халдлага, дайралтын хэргийг мөрдөн шалгаж, шийтгэх (Нидерланд Улс);
57. ЛГБТ хүмүүсийн эрхийг үр дүнтэй хамгаалахад чиглэсэн хууль тогтоомж боловсруулж, хүний эрхийн боловсрол, мэдээллийг олон нийтэд түгээх замаар ЛГБТ хүмүүсийг алагчлах үзлийг арилгах, (ШвейцариУлс);
58. Бэлгийн чиг хандлагаар буюу хүйсээр алагчлах халдлагын хэргийг нягт мөрдөн шалгаж, тийм гэмт хэрэг үйлдэгчдийг шийтгэх (Канад Улс);
59. Өндөр настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс, хүүхэд, эмэгтэйчүүд зэрэг эмзэг бүлгийн эрхийг хамгаалах, дэмжих чиглэлээр ажиллах (Куба Улс);
60. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн талаар олон нийтийн мэдлэгийг дээшлүүлж, тэдгээрийн сонгох эрхийг хэрэгжүүлэх бүх нөхцлийг хангах (АНУ);
79. Хорих ял эдэлж байгаа болон цагдан хоригдож байгаа хүмүүсийг хамгаалах тухай НҮБ-ын Зарчим, Хоригдлуудтай харьцах наад захын жишгийн тухай НҮБ-ын стандартыг хэрэгжүүлэх замаар хорих байгууллагуудын нөхцлийг сайжруулах чиглэлээр ажиллах (Шинэ Зеланд Улс);

80. Хүн худалдаалах гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд илүү хүчин чармайлт гаргах (Азербайжан Улс);
81. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогч болсон эмэгтэйчүүд, охидыг нөхөн сэргээх, нийгэмшүүлэх үр нөлөөтэй механизмыг бүрдүүлэх (Польш Улс);
82. Палермогийн протоколын хэрэгжилтийг хангах зорилгыг харгалзан, Хүүхдийн эрхийн хорооноос гаргасан зөвлөмжийн дагуу “Хүн худалдах ялангуяа хүүхэд, эмэгтэйчүүдийг бэлгийн мөлжлөгийн зорилгоор ашиглахаас хамгаалах үндэсний хөтөлбөр”-ийг өргөн хүрээнд хэрэгжүүлэх (Мексик Улс);
83. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогчдыг гэмт хэрэгт татагдахаас сэргийлэх арга замыг эрэлхийлж, хүний наймааны хохирогчдод нөхөн төлбөр олгох, нийгэмшүүлэх асуудлыг анхаарах (Мексик Улс);
84. Бэлгийн болон хөдөлмөрийн мөлжлөгчдийг шийтгэх, хохирогчдыг хамгаалж дэмжлэг үзүүлэхэд хүчин чармайлт гаргах (АНУ);
85. Хүн худалдаалах гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд олон нийтийн мэдлэг боловсролыг дээшлүүлж, хөгжүүлэх ажил өрнүүлэх (Канад Улс);
86. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн эсрэг бодлого хэрэгжүүлэх (Герман Улс);
87. Хүн худалдаалах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах, гэмт хэрэгтнийг шийтгэхэд институтын чадавхыг бэхжүүлэх (Канад Улс);
88. Бага насны хүүхэд, эмэгтэйчүүдийг бэлгийн мөлжлөгөөс үр дүнтэй хамгаалалахад анхаарч ажиллах (БНЧУ);
89. Бэлгийн мөлжлөгийн хохирогч болсон бага насны хүүхэд, эмэгтэйчүүдийг хамгаалах тусгай арга хэмжээг хэрэгжүүлж, тэдний нэр хүндийг болон тэднийг нөхөн сэргээхэд дэмжлэг үзүүлж ажиллах (БНЧУ);
90. Хүүхдийн эсрэг бэлгийн мөлжлөгөөс сэргийлэх арга хэрэгслийг бэхжүүлж, тийм гэмт хэргийг шуурхай мөрдөн шалгаж, хэрэгтнийг шийтгэх (Аргентин Улс);
91. Хүүхдийг бэлгийн мөлжлөгөөс зохих ёсоор хамгаалах, тийм гэмт хэргийг сайтар мөрдөн шалгах, хэрэгтнүүдэд зүй ёсоор шийтгэл хүлээлгэхэд тулгарч буй саад тотгорыг арилгах арга хэмжээг шуурхай авах (Япон Улс);
92. Хүүхдийн хөдөлмөрийг зогсоох талаар үр дүнтэй арга хэмжээ авах (Азербайжан Улс);
93. Хүүхдүүдийн нөхцөл байдлыг сайжруулах, үүний хүрээнд хүүхдийн хөдөлмөрөөс үр дүнтэй сэргийлэхэд хүчин чармайлт гаргах (Герман Улс);
94. Хүн худалдаалах гэмт хэрэг, гэр бүлийн хүчирхийлэл, эмэгтэйчүүд, охидын эсрэг бэлгийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, ял завших явдлаас сэргийлэхийн тулд хууль хэрэгжүүлэх болон шүүх тогтолцоог бэхжүүлж сайжруулах (Малайз Улс);
95. Цагдаагийн албан хаагчдын үйлдсэн хүчирхийллийн гэмт хэргийг хараат бусаар мөрдөн шалгах ажиллагааны зорилгоор Улсын ерөнхий прокурорын газрын Мөрдөн байцаах хэлтсийг бэхжүүлэх (Канад Улс);
96. ЛГБТ хүмүүсийг бэлгийн чиг хандлагын үүднээс заналхийлсэн, халдсан гэмт хэргийг нягт мөрдөн шалгаж, олон улсын шударга шүүхийн зарчмын дагуу буруутай этгээдийг шийтгэх (Швед Улс);

97. Эрүүдэн шүүсэн хэрэгт ял завшихтай тэмцэх (Герман Улс);
98. Зохих бүртгэлд хамрагдахад хүнийг итгэл үнэмшлээр үл алагчилах тухай дотоодын журам бий болгох (АНУ);
99. ЛГБТ хүмүүсийн үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, эвлэлдэн нэгдэх эрхийг аливаа алагчлалгүйгээр хангах (Швед Улс);
100. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн сонгох эрхийг бодитой хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай арга хэмжээ авах (Словак Улс);
101. Хөгжлийн бэрхшээлтэй болон цагдан хоригдсон хүмүүсийн сонгох эрхийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай арга хэмжээ авах (Иран Улс);
102. Шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүдийн оролцоог нэмэгдүүлэх (Алжир Улс);
103. Ажилгүйдлийг бууруулах, хүнсний аюулгүй байдлыг дээшлүүлэхэд хүчин чармайлт гаргах (Азербайжан Улс);
104. Хоол тэжээлийн хомсдол, сүрьеэ өвчний эсрэг авах арга хэмжээний нөлөөг сайжруулах (Бангладеш Улс);
105. Нийт хүн ам, ялангуяа гэр хороололд оршин сууж буй хүмүүст эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээг хүргэх, боловсрол эзэмших нөхцлийг бүрдүүлэх, ундны усны аюулгүй байдлыг хангах, эрүүл ахуйг бүрдүүлэх, мөн орон сууцжуулах чиглэлээр хүчин чармайлт гаргах (Словени Улс);
106. Иргэддээ эрүүл, аюулгүй орчныг бүрдүүлэхэд шаардлагатай арга хэмжээ авах (Пакистан Улс);
107. Үндэсний боловсролын болон эрүүл мэндийн тогтолцоог хөгжүүлэхэд хувийн хэвшлийн оролцоог түлхүү нэмэгдүүлэх (Иран Улс);
108. Хүрээлэн буй орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх үр нөлөөг сайжруулах, үүний хүрээнд холбогдох хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох, байгаль орчны бохирдол, муудалтын үр дагаварын талаар нийтэд мэдээлэл, боловсрол олгох (Малайз Улс);
109. Дэлхийн дулаарал, цаг уурын өөрчлөлтөөс болон хүний буруутай үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй, ялангуяа эрүүл ахуйн тогтолцооны талаарх тулгамдсан асуудлуудыг шийдвэрлэхэд үндэсний үйл ажиллагааны хөтөлбөр боловсруулж, зохих арга хэмжээ авах (Иран Улс);
110. Иргэдийн сурч боловсрох эрх, эрүүл мэндээ хамгаалуулах эрхийг хангах хөтөлбөр, арга хэрэгслүүдийг хэрэгжүүлэх (Куба Улс);
111. Сургуулиас завсардах (ялангуяа хөвгүүд) явдлын эсрэг шаардлагатай арга хэмжээ авах (Алжир Улс)
112. Ерөнхий боловсролын сургуулийн хөтөлбөрт хүний эрхийн сэдвийг тусгах талаар идэвхтэй ажиллах (Турк Улс);
113. Уугуул иргэд болон омог, отгоор амьдардаг хүмүүст зохих хамгаалалт үзүүлэх (Словени Улс);
114. Улс орны нийгмийн болон эдийн засгийн хөгжлийн стратеги, төлөвлөгөөг сайтар хэрэгжүүлэх (Куба Улс);

115. Олон улсын хамтын нийгэмлэгийн дэмжлэгтэйгээр бэрхшээлтэй асуудлуудыг даван туулах (Бангладеш Улс);

116. Ард түмний хүний эрхийн төлөв байдлыг бүрэн хамгаалах, дэмжих зорилгоор НҮБ болон түүний төрөлжсөн байгууллагууд, олон улсын нийгэмлэгээс зохих хамтын ажиллагаа, техникийн туслалцаа үзүүлэхийг хүсэх (Малайз Улс);

117. Хүүхдийн хөдөлмөртэй тэмцэхэд Олон улсын Хөдөлмөрийн байгууллага зэргээр дамжуулан олон улсын туслалцаа эрэлхийлэх, хүсэх (Бразил Улс);

118. Иргэдийнхээ эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг шуурхай хангах үүднээс олон улсын түвшний техникийн хамтын ажиллагааг эрэлхийлэх (Пакистан Улс).

85. Дээр 5, 19, 20, 21, 22, 52-т дурдсан зөвлөмжүүд аль хэдийн хэрэгжсэн буюу хэрэгжих шатанд байгаа талаар Монгол Улс тэмдэглэв.

86. Дор дурдсан зөвлөмжүүдийг Монгол Улс судлан үзэж, 2011 оны 3 дугаар сард болох Хүний эрхийн Зөвлөлийн 16 дахь хуралдаанаас өмнө хариу өгөхөөр болов.

1. Бүх цагаач ажилчид, тэдгээрийн гэр бүлийн гишүүдийн эрхийг хамгаалах тухай конвенцид нэгдэн орох (Аргентин Улс);

2. Дүрвэгсдийн эрх зүйн байдлын тухай 1951 оны конвенц, түүний 1967 оны нэмэлт протоколд нэгдэн орох (Норвеги Улс);

3. Үндсэн хуулиар хамгаалагдсан хүний эрх, эрх чөлөөний зөрчлийн эсрэг арга хэмжээ авах эрх мэдлийг Үндсэн хуулийн цэцэд олгох. Энэ нь улмаар уугуул иргэд болон малчдын хүрээлэн буй орчин, газар ашиглахтай холбоотой эрхүүд болон ундны цэвэр ус хэрэглэх эрхийн зөрчлийг шийдвэрлэхэд тус дөхөм болох учиртай (Унгар Улс);

4. Арьс өнгөөр алагчлах бүх хэлбэрийг устгах тухай олон улсын конвенц, Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэхийн эсрэг конвенц, Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт, Эмэгтэйчүүдийн алагчлах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенц зэрэгт тусгагдсан гомдол хянан шийдвэрлэх механизмуудыг нэвтрүүлэх боломжийг судлах (Бразил Улс);

5. ХДХВ/ДОХ болон аливаа бусад байдлаар алагчлах явдлыг хориглох, устгах, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, ийм хэрэг үйлдэгчийг шийтгэхэд чиглэсэн шаардлагатай хууль тогтоомжийг батлан гаргах, шуурхай, үр нөлөө бүхий арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх (Мексик Улс);

6. А үнэлгээтэйгээр магадлан итгэмжлэгдсэн ХЭҮК нь Жендэрийн тэгш байдлын тухай хууль боловсруулах, цаашлаад түүнийг хэрэгжүүлэхэд шийдвэрлэх үүрэг гүйцэтгэвэл зохино (Унгар Улс);

7. Шийдвэр гаргах дээд түвшинд эмэгтэйчүүдийн оролцоог хангах (Норвеги Улс);

8. Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, бэлгийн чиг баримжаагаар болон хүйсээр алагчлахад хүргэж буй цагдаагийн албадын хүч хэрэглэх, хэрцгийгээр хандах зэрэг төрийн байгууллагын зүй бус үйл ажиллагаа болоод холбогдох хуулийн заалтуудыг халах, устгах (Испани Улс);

9. Эрүүгийн хууль тогтоомжид өс хонзонгийн гэмт хэргийг тодорхойлон оруулах замаар тийм гэмт хэргийн хохирогчдыг хамгаалах (Канад Улс);

10. Цаазаар авах ялаар шийтгэгдсэн хүмүүсийн талаарх мэдээллийг ар гэрийнхэнд нь өгөх зорилгоор өнгөрсөн хугацаанд оногдуулсан цаазаар авах ялуудыг төрийн нууцад хамааруулсныг цуцлах (БНЧУ);

11. Цаазаар авах ял оногдуулсантай холбоотой мэдээллийг төрийн нууцын зэрэглэлд хамааруулах явдлыг арилгаж, цаазаар авах ял, түүний шийдвэр гүйцэтгэлтэй холбоотой мэдээлэл, статистик тоо баримтыг гаргах (Нидерланд Улс);

87. Энэхүү тайланд тусгагдсан бүхий л зөвлөмж, дүгнэлтүүд нь хэлэлцэж буй болон дүгнэлт гаргасан улс(ууд)-ын байр суурийг илэрхийлж буй бөгөөд Ажлын хэсэг тэдгээр дүгнэлт, зөвлөмжийг бүхэлд нь баталсан хэмээн үзэж үл болно.

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ХҮНИЙ ЭРХИЙН ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ТАЛААРХ ҮНДЭСНИЙ ХОЁРДУГААР ИЛТГЭЛ

I. ТАНИЛЦУУЛГА

1. Монгол Улс Хүний эрхийн төлөв байдлын талаарх Үндэсний анхдугаар илтгэлийг 2010 онд НҮБ-ын Хүний эрхийн зөвлөл (цаашид “ХЭЗ” гэх)-ийн 16 дугаар чуулганаар хэлэлцүүлсэн. Хэлэлцүүлгийн дүнд бусад улс орноос давхардсан тоогоор нийт 129 зөвлөмж өгсний 126 зөвлөмжийг Монгол Улс биелүүлэхээ зөвшөөрч, гурван зөвлөмжийг биелүүлэх боломжгүй болохоо мэдэгдсэн.

1. ИЛТГЭЛ БОЛОВСРУУЛАХ АРГА ЗҮЙ, ЗӨВЛӨЛДӨХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

2. Үндэсний хоёрдугаар илтгэлд 2010-2014 онд Монгол Улсад хүний эрхийг хамгаалах, хөхиүлэн дэмжих чиглэлээр гарсан эрх зүйн болон бүтцийн өөрчлөлт, дэвшил, Монгол Улсын Засгийн газар (цаашид “МУЗГ” гэх)-аас 2011 онд баталсан ХЭЗ-ийн зөвлөмжийг 2011-2014 онд хэрэгжүүлэх төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг тусгав. Монгол Улс зөвлөмжийн хэрэгжилтийн талаарх дунд хугацааны сайн дурын илтгэлийг НҮБ-д 2014 оны 5 дугаар сард хүргүүлсэн. Түүнчлэн хүний эрхийг хамгаалах, хөхиүлэн дэмжихэд учирч буй хүндрэл, бэрхшээл, тэдгээрийг даван туулах арга зам, зорилтын талаар тусгав.
3. Монгол Улсын Ерөнхий сайдын захирамжаар байгуулсан Үндэсний хоёрдугаар илтгэлийг боловсруулах ажлын хэсэг зөвлөмжийн зохих хэсгийн хэрэгжилтийн тайланг холбогдох байгууллагаас гаргуулан авч, нийт хоёр удаа хуралдсан. Түүнчлэн Монгол Улсын яам, агентлаг, Хүний эрхийн үндэсний комисс (цаашид “ХЭҮК” гэх), хүний эрхийн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг төрийн бус байгууллага (цаашид “ТББ” гэх)-тай хамтран илтгэлийн нээлттэй хэлэлцүүлгийг гурван удаа зохион байгуулав.
4. Илтгэлд дээрх хэлэлцүүлгийн үеэр ТББ-уудын төлөөлөл, оролцогчдоос өгсөн санал, зөвлөмжийг тусгав.

2. ХҮНИЙ ЭРХИЙГ ХАМГААЛАХ, ХӨХИҮЛЭН ДЭМЖИХ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН

A. ҮНДЭСНИЙ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН САЙЖРУУЛАХ

5. Монгол Улсад хүний эрхийн асуудлыг хариуцсан, үүрэг хүлээсэн механизм нь УИХ-ын Хүний эрхийн дэд хороо /ХЭДХ/, Хүний эрхийн үндэсний комисс /ХЭҮК/, Хүний эрхийг хангах Үндэсний хөтөлбөрийг /ХЭХҮХ/ хэрэгжүүлэх Хороо, түүний ажлын алба болон аймаг нийслэл дэх салбар хороодоос бүрдэнэ.
6. Шүүхийн шинэчлэлийн хүрээнд Монгол Улсын шүүхийн тухай, Шүүгчийн эрх зүйн байдлын тухай, Хуульчийн эрх зүйн байдлын тухай, Шүүхийн захиргааны тухай, Шүүхийн иргэдийн төлөөлөгчийн эрх зүйн байдлын тухай, Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулиуд 2013 онд батлагдсан.
7. Улс төр, эрх зүй, эдийн засаг, нийгэм, соёлын ба гэр бүлийн харилцаанд жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах зорилгоор Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуулийг 2011 онд батлав.

Хуулиар жендэр, жендэрийн тэгш байдал, бэлгийн дарамт, хүйсийн төлөөллийн доод хязгаар (квот)-ыг бий болгож, улс төр, эдийн засаг, нийгмийн бүх харилцаанд эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүс тэгш эрхтэй байх, ялгаварлан гадуурхагдахгүй байх, төрийн болон ТББ-д баримтлах хүйсийн төлөөллийн доод хязгаарыг хуульчлан тогтоов. Жишээлбэл, яам, агентлагийн бүтцийн нэгжийн дарга нарын 15-аас доошгүй хувь нь эмэгтэйчүүдийн төлөөлөл байхаар зохицуулсан. Хууль сахиулах салбарын хэмжээнд нийт 22191 албан хаагчид ажиллаж байгаа бөгөөд 84.2 хувь нь эрэгтэй, 15.8 хувь нь эмэгтэй албан хаагчид ажиллаж байна. Хууль зүйн яамны харьяа агентлаг, байгууллагуудын дээд шатны удирдлагуудын хүйсийн тэнцвэрт байдлыг авч үзвэл 31 дээд шатны удирдах албан тушаалтан байгаас 29 буюу 90.3% нь эрэгтэй, 2 буюу 6.5 % нь эмэгтэй байна.

8. Хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай хуулийг 2012 онд батлан, хүн ялангуяа эмэгтэйчүүд, хүүхэд худалдаалахаас урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, шийтгэх тухай Палермогийн протоколд нийцүүлэн хүн худалдаалах гэмт хэргийг тодорхойлсон. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн ойлголт, хор уршиг, урьдчилан сэргийлэх, тайлбарлан таниулах талаарх асуудлыг ерөнхий боловсролын сургуулийн ахлах, дунд ангийн сургалтын хөтөлбөрт тусгах, хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогчийн нэр төр, алдар хүндийг хамгаалах, аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор түүнтэй холбоотой мэдээллийг нууцлах, хамгаалах байр ажиллуулах, хохирогчдод эрүүл мэндийн болон сэтгэцийн нөхөн сэргээх эмчилгээ үзүүлэх, ажлын байраар хангах, мэргэжлийн сургалтад хамруулах, хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх үүргийг төр хүлээх зэрэг зохицуулалтыг энэ хуулиар тогтоосон.
9. Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хуулийг 2013 онд батлав. Энэ хуулиар амь нас, эрүүл мэндэд нь хохирол учирч болзошгүй, эсхүл хохирол учирсан гэрч, хохирогчийг хамгаалах биечилсэн хамгаалалт, аюулгүй газарт түр байрлуулах, гадаад төрхийг өөрчлөх зэрэг хамгаалалтын арга хэмжээний хэлбэрийг тодорхойлж, хамгаалалтын арга хэмжээг хамгаалах нөхцөл байдал үүссэн үед авч хэрэгжүүлэх үүргийг цагдаагийн алба, мөрдөх алба, Тахарын алба, Авлигатай тэмцэх газар, Тагнуулын ерөнхий газарт хүлээлгэсэн.
10. Төлбөрийн чадваргүй яллагдагчид эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх тухай хууль нь 2013 онд батлагдаж ядуу иргэдийг хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалахаар мөрдөх ажиллагаа болон гэмт хэргийг шүүхээр хянан шийдвэрлэхэд өмгөөлөгчөөр оролцох зэргээр эрхийг нь хамгаалж байна.

В. ОЛОН УЛСЫН ГЭРЭЭНД НЭГДЭН ОРСОН БАЙДАЛ

11. Монгол Улс тайлангийн хугацаанд зөвлөмжид туссан Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын Цаазаар авах ялыг халахад чиглэсэн нэмэлт II протоколд (2012) нэгдэн орж, Хүчээр алга болгохоос бүх хүнийг хамгаалах тухай олон улсын конвенц (2014) болон Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенцийн нэмэлт протоколыг (2014) тус тус соёрхон батлав.
12. Монгол Улс Иргэний эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын пактын 4 дүгээр илтгэлийг 2012 онд, Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцийн анхдугаар илтгэлийг 2012 онд, Арьс үндсээр алагчлах үзлийн бүх хэлбэрийг устгах тухай олон улсын конвенцийн 19-21 дүгээр илтгэл (нэгтгэсэн)-ийг 2014 онд, Эмэгтэйчүүдийг алагчлах үзлийн бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенцийн 8-9 дүгээр илтгэл (нэгтгэсэн)-ийг 2014 онд тус тус хүргүүлсэн.

Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцийн 5 дугаар илтгэл, Эрүүдэн шүүх болон хэрцгий, хүнлэг бусаар хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенцийн 2 дугаар илтгэлийг боловсруулсан.

С.ХҮНИЙ ЭРХИЙГ ХАНГАХ ЧИГЛЭЛЭЭР ШИНЭЭР БАЙГУУЛАГДСАН ИНСТИТУЦУУД

13. Анхдугаар тайланд дурдсан хүний эрхийн байгууллагууд үйл ажиллагаагаа явуулж байгаагийн зэрэгцээ тайлангийн хугацаанд батлагдсан Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль, Тахарын албаны тухай хуулийн дагуу гэрч, хохирогчийг хуульд заасан хэлбэрээр хамгаалах үүрэг бүхий Тахарын албыг шинээр байгуулан ажиллуулж байна. Тахарын алба нь 79 шүүхийн 41 Тамгын газрын 43 байрыг хамгаалалтанд аваад байна.
14. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн бодлогын зөвлөлийг 2012 онд байгуулав.
15. Хүний эрхийн чиглэлээрх олон улсын гэрээнд нэгдэн орох, орсон гэрээний хэрэгжилтийг хангах үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах, гэрээний тайлан, мэдээллийг боловсруулах, хүргүүлэх ажиллагаанд хяналт тавих чиг үүрэг бүхий Хүний эрхийн хэлтсийг Гадаад хэргийн яамны Олон улсын эрх зүйн газарт 2014 онд шинээр байгуулав.
16. Төлбөрийн чадваргүй яллагдагчид эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх тухай хууль батлагдсанаар Хууль зүйн туслалцааны төвийг улсын хэмжээнд байгуулан нийслэлийн 9 дүүрэг, 21 аймаг болон 3 суманд төлбөрийн чадваргүй яллагдагчид хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх үйл ажиллагааг явуулж байна. Хууль зүйн туслалцааны төвд 2014 оны эхний хагас жилд нийт 982 хэргийн 1046холбогдогч үнэ төлбөргүй өмгөөллийн үйлчилгээ авахаар хандсанаас 479 хэргийг шүүхээр бүрэн шийдвэрлэж, шүүхийн өмнөх шатанд 66 хэргийг шийдвэрлэн, 358хэрэг шийдвэрлэх шатанд байна. Үйлчлүүлэгчдийн дийлэнх хувь нь мөрдөн байцаалтын (49.2%) болон анхан шатны шүүхийн шатнаас (28.3%) өмгөөллийн туслалцаа авахаар хандсан байна.

Д. ШҮҮХИЙН ШИНЭЧЛЭЛ

17. Шүүхийн шинэ багц хуулийн зорилго нь шүүхийн шинэтгэлийн амин чухал асуудлууд болох шүүхийн бие даасан, нээлттэй, ил тод байдлыг хангах, шүүхийн захиргаа, төсвийг бие даалгах, шүүх, шүүгчийн ажлын ачааллыг зохистой болгох, шүүгчийн ур чадвар, хариуцлагатай байдлыг нэмэгдүүлэх замаар шударга шүүхээр шийдвэрлүүлэх Монгол Улсын ардчилсан Үндсэн хуульд заасан шүүх эрх мэдлийн зарчмыг илүү бодитойгоор хэрэгжүүлэх боломжийг бүрдүүлэх юм.
18. Шүүхийн тухай багц хууль 2013 оны 4 сарын 15-аас хэрэгжснээр дараах үр дүн гарч байна. Үүнд: Шүүхийн захиргаа, шүүн таслах ажиллагааг тус тусад нь салгаж, шүүгчийг захиргааны удирдлага, нөлөөллөөс ангид байх нөхцөлийг бүрдүүллээ. Шүүхийн бие даасан, шүүгчийн хараат бус байдлыг хангах, хамгаалах чиг үүрэг бүхий Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийг бүтэц, зохион байгуулалтын хувьд анх удаа бие даасан загвараар байгуулав.
19. Анхан болон давж заалдах шатны шүүхүүдийг дагнасан хэлбэрээр бүсчлэн байгуулж, шүүгч шүүн таслах ажлын төрлөөр дагнан мэргэших боломж бүрдлээ. Шүүгчийн хараат бус, бие даасан байдлыг хангах, шинэ механизмуудыг хэрэгжүүлж, үйлчилж эхэлсэн.
20. Шүүхийн тухай багц хуулиар технологийн ололт, шийдлийг нэвтрүүлэх эрх зүйн үндсийг бүрдүүлсний дагуу бүх шатны шүүхийн байранд "НЭЭЛТТЭЙ ШҮҮХ" танхим байгуулан, шүүх

хуралдааны явцыг шууд үзэх нөхцлөөр бүрдүүлэн шүүхийн үйл ажиллагааг иргэд, олон нийтэд нээлттэй, ил тод байх хуулийн заалт бодитой хэрэгжиж байна. Ингэснээр шүүхийн шатанд хүний эрх зөрчигдөхөөс хамгаалах механизм бүрдэж байна.

21. Эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа манай улсад 2014 оноос хэрэгжиж одоогоор Иргэний хэргийн анхан шатны 33 шүүх дээр эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг амжилттай явуулж байна.
 22. “Шүүхийн иргэдийн төлөөлөгчийг сонгон шалгаруулах, ажиллуулах журам”-ын дагуу иргэдийн төлөөлөгчид анхан шатны шүүхүүдэд ажиллаж байна.
3. **ХҮНИЙ ЭРХИЙГ ХАМГААЛАХ, ХӨХИҮЛЭН ДЭМЖИХ ХҮРЭЭНД ӨГСӨН ЗӨВЛӨМЖИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛСЭН БАЙДАЛ**

А.ЦААЗААР АВАХ ЯЛЫГ ХАЛАХ ЧИГЛЭЛЭЭР

23. “Иргэний болон улс төрийн эрхийн олон улсын пактын Цаазаар авах ялыг халах тухай II протокол”-ыг 2012 оны 1 дүгээр сарын 5-нд соёрхон баталсан.
24. Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Эрүүгийн хуульд заасан хэмжээ хязгаарын хүрээнд ял эдэлж байгаа ялтанд уучлал үзүүлэх бүрэн эрхийн дагуу 2010 онд цаазаар авах ялаас түдгэлзэж, энэ хугацаанд нэг ч хүн цаазаар авахуулаагүй байна.
25. Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгад цаазаар авах ялыг хасахаар тусгасан.
26. Хууль, тогтоомжид заасан стандарт шаардлага хангасан, 24 цагаар хяналт тавьдаг хөдөлгөөнт телекамераар тоногдсон өрөө бүхий шинээр ашиглалтад оруулсан цагдан хорих төвд цаазаар авах ялтай этгээдийг хорих нөхцлийг бүрдүүлэв.
27. Цаазаар авах ялтай этгээдтэй Олон улсын стандартад нийцүүлэн харьцаж байгаа эсэхэд Прокурорын байгууллага эрх хэмжээнийхээ дагуу хяналт тавьж ажилладаг.

В. ЭРҮҮДЭН ШҮҮХЭЭС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ ЧИГЛЭЛЭЭР

28. Монгол Улс “Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэхийн эсрэг НҮБ-ын конвенцийн Нэмэлт Протокол”-д 2013 оны 9 дүгээр сарын 24-ний өдөр гарын үсэг зурж, 2014 оны 12 дугаар сарын 11-ний өдөр соёрхон баталсан.
29. 2013 онд батлагдсан Цагдаагийн албаны тухай хуулиар цагдаагийн алба, албан хаагчийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих эрхийг ХЭҮК-т олгосон. Ингэснээр цагдаагийн албан хаагчийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих хараат бус үндэсний тогтолцоо бүрдэж байна.
30. Хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөрийг цагдаагийн байгууллагын хэмжээнд хэрэгжүүлэх, түүний биелэлтийг хангуулж, дээд шатны байгууллагад танилцуулах үүрэг бүхий салбар хороог байгуулсан. Цагдаагийн ерөнхий газрын тэргүүн дэд даргаар ахлуулсан тус салбар хороо нь хүний эрхийг хангах ажлын хүрээнд болон “Цагдаагийн ерөнхий газар болон Хүний эрхийн үндэсний комиссын хамтран ажиллах санамж бичиг”-ийн хүрээнд зохион байгуулсан ажил, цаашид авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний санал, эрүүгийн хэрэгт цагдан хоригдсон хүмүүсийн талаарх судалгаа, цагдан хоригдсон сэжигтэн, яллагдагч нараас хүний эрхийн талаар гаргасан гомдол, мэдээлэл, түүний шийдвэрлэлт болон цаашид хүний эрхийг хангах ажлын хүрээнд дэвшүүлэх зорилт, хэрэгжүүлэх ажлын төлөвлөгөөг хэлэлцсэн хурлыг зохион байгуулж хэвшсэн.

31. Хууль зүйн сайдын тушаалаар Баривчлах, цагдан хорих байрны дотоод журам 2013, Албадан ажил хийлгэх ял оногдуулсан шүүхийн тогтоолыг гүйцэтгэхэд хяналт тавих журам 2013, Хуяглан хүргэх ажиллагааны журам 2014, Шүүгч, шүүгчийн аюулгүй байдлыг хангах журам 2014, Цагдан хорих байр, хорих ангийг нүүлгэн шилжүүлэх ажиллагааны үед хуяглан хүргэх ажиллагаа явуулах журам 2014, Гэрч хохирогчийн мэдээллийн нууцлалыг хангах аюулгүй байдлын хамгаалалтын арга хэмжээг хэрэглэх журам 2014, Гэрч хохирогчийг тусгай техник хэрэгслийн жагсаалт, хэрэгслээр хангах, хэрэглэх журам 2014, Гэрч хохирогчийг аюулгүй газарт түр байрлуулах аюулгүй байдлын хамгаалалтын арга хэмжээг хэрэглэх журам 2014, Гэрч, хохирогчид эрүүл мэндийн туслалцаа үзүүлэх журам 2014, Биечилсэн хамгаалалтын журам 2014, Хорих ангийн харуул хамгаалалтын болон ялтанд хяналт тавих журам 2014, Сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийг байгууллагад байрлуулах журам 2014 онуудад тус тус баталсан.
32. Цагдаагийн байгууллагын зохион байгуулалтын бүтцээр Гэмт хэрэгтэй тэмцэх газрын Мөрдөн шалгах ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх мэргэжлийн газрын Тусгай субъектын үйлдсэн гэмт хэргийг мөрдөн шалгах хэлтсийг,
Цагдаагийн ерөнхий газрын дотоод хяналт-аюулгүй байдлыг хангах газарт шилжүүлэн байгуулсан. "Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам"-ын код 224-д "Цагдаагийн алба хаагч түр саатуулагдсан этгээдтэй хэрцгий хүнлэг бусаар, басамжлан доромжилж харьцах, бие махбодь сэтгэл санааг шаналган зовоох аливаа санаатай үйлдэл хийх зэргээр эрүүдэн шүүж, зүй бусаар харьцахыг хориглоно" гэж заасныг үйл ажиллагаандаа хэрэгжүүлэн ажиллаж байна.
33. Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн нэгдсэн мэдээгээр Эрүүгийн хуульд заасан эрүү шүүлт тулгах гэмт хэрэгт 2010-2014 онд 2010 онд 1 хэрэгт 1 хүн (Баян-Өлгий аймагт), 2013 онд 1 хэрэгт 1 хүн (Хөвсгөл аймагт), 1 хэрэгт 2 хүнд (Дорнод аймагт) тус тус Эрүүгийн хуулийн 251 дүгээр зүйл ангиар ял оногдуулсан байна. Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцах, шийтгэхтэй холбоотойгоор Прокурорын байгууллагаас шаардлага, албан даалгавар цагдаагийн байгууллагад ирүүлээгүй байна.
34. Мөрдөн шалгах ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх мэргэжлийн газрын уулзалт байцаалтын хэсгийг дүрс бичлэгээр бүрэн тоногложоор хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгч, тагнуулын болон авлигатай тэмцэх газрын мөрдөн байцаагч нар сэжигтэн, яллагдагчтай уулзах, байцаалт авахдаа байцаан шийтгэх ажиллагааны оролцогч нарын аюулгүй байдал хангагдаж, хяналт хамгаалалт, нууцлал, дэг журмыг сахиулах ажиллагаа сайжран, эрүүдэн шүүх, хүнлэг бус харьцах тохиолдол 2014 онд гараагүй байна.
35. Олон улсын жишигт нийцсэн цагдан хорих 6 байрыг 2007-2011 онд ашиглалтад оруулж, 12 аймаг дахь Шийдвэр гүйцэтгэх албадын Цагдан хорих байрны их засварын ажлыг бүрэн хийж дуусгасанаар хорих байрны ахуй нөхцөл харьцангуй дээшилсэн. Хорих байгууллагын нөхцөлийг НҮБ-ын жишигт хүргэх чиглэлээр 2013 онд шинээр 5 стандарт батлан үйл ажиллагаандаа мөрдөн ажиллаж байна.
36. Хууль сахиулах их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцийн агуулга, үзэл санаа, Эрүүдэн шүүлтээс урьдчилан сэргийлэх арга замыг танин мэдэх асуудал зэрэг сэдвүүдийг тусгасан байна. Энэ хөтөлбөрийн дагуу 2008-2013 онд нийт 161 дамжааны 4909 сонсогч, сурагчид сургалтад хамрагдсан ирээдүйн хууль сахиулах байгууллагын боловсон хүчний мэдлэг, практик ажилд бодит үр нөлөө үзүүлнэ.

С. ГЭР БҮЛИЙН ХҮЧИРХИЙЛЭЛЭЭС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ, ТЭМЦЭХ ЧИГЛЭЛЭЭР

37. Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх асуудлыг төрийн бодлогын баримт бичгүүд болох "Монгол Улсын төрөөс гэр бүлийн хөгжлийн талаар баримтлах бодлого", "Жендэрийн тэгш байдлыг хангах үндэсний хөтөлбөр", "Монгол Улсад хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөр"-үүдэд тусгайлан тусгаж, холбогдох олон улсын гэрээ, конвенциудад нэгдэн орсны зэрэгцээ "Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль", "Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх үндэсний хөтөлбөр"-ийг шинээр баталсан нь төрөөс энэ асуудлыг ихээхэн анхаарч, хүчин чармайлт гаргаж байгаагийн илрэл юм. Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай үндэсний хөтөлбөрт нийгмийн ажил, сэтгэл зүй, эрх зүйн үйлчилгээг нэг цэгийн буюу хамтарсан багийн хэлбэрээр хүргэх тухай зорилт дэвшүүлж үүнтэй холбоотойгоор Монгол Улсын Засгийн газар 2009 онд "Осол гэмтэл, хүчирхийллээс сэргийлэх үндэсний хөтөлбөр" батлагдан хэрэгжүүлснээр гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртөгсдөд эмнэлэгт түшиглэсэн тусламж үйлчилгээ бий болгосон. Хүчирхийллийн хохирогчид үйлчилгээг үзүүлдэг байгууллага, мэргэжилтнүүд нь хоорондоо уялдаатай цогц үйлчилгээ үзүүлдэг байх шаардлагын үүднээс бүх шатны төрийн захиргаа болон үйлчилгээний байгууллагын шат, шатандаа хийж буй гэр бүл рүү чиглэсэн ажил үйлчилгээгээ нэгтгэж, нэг цэгийн үйлчилгээний зарчмаар хамтран ажиллах зохион байгуулалтын бүтцийг 2012 оноос "Хамтарсан баг"-ийн хэлбэрт оруулсан.
38. Цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн гэмт хэргийн мэдээнээс үзвэл¹⁶¹ 2010- 2014 оны эхний 10 сарын байдлаар нийт 160380 гэмт хэрэг бүртгэгдсэнээс гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй холбоотой хэрэгт 2828 гарсан байна. Сүүлийн дөрвөн жилд хүчирхийллийн хэргийн улмаас хохирогсдын тоо өсч байгаа бөгөөд 2010 онд 284, 2011 онд 420, 2012 онд 534, 2013 онд 514, 2014 оны эхний 10 сарын байдлаар 632 хүн гэмт хэргийн улмаас амь нас, бие махбодь эрүүл мэндээрээ хохирчээ. Энэ өсөлт нь ийм төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлээр сүүлийн жилүүдэд Засгийн газрын зүгээс иргэд, олон нийтэд чиглэсэн сургалт сурталчилгаа, бүтэц зохион байгуулалтын олон талт арга хэмжээ авч хэрэгжүүлсэний дүнд иргэдийн ойлголт, эрх зүйн мэдлэг нэмэгдэж, цагдаагийн байгууллагаас тусламж үйлчилгээ хүссэн хандлага тоо нэмэгдсэнтэй холбоотой.
39. Гэр бүлийн хохирогчийг хамгаалах, үйлчилгээ үзүүлэх ажлыг энэ чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг төрийн бус байгууллагууд явуулж байсан бол 2014 онд Засгийн газар анх удаа хохирогч хамгаалах байрыг байгууллаа. Уг хамгаалах байр нь 24 цагаар үйл ажиллагаа явуулдаг бөгөөд гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хохирогчдыг 1-30 хоногийн хугацаанд байрлуулан эмнэлгийн болон сэтгэл зүйн зөвлөгөө, туслалцаа үзүүлж байгаа бөгөөд 2014 онд 140 гэр бүлийн 241 хохирогчийн байрлуулан туслалцаа үзүүлээд байна. Үүнд: насанд хүрсэн эрэгтэй-2, насанд хүрсэн эмэгтэй-109, эмэгтэй хүүхэд-91, эрэгтэй хүүхэд-130 байна.
40. Хамгаалах байрыг цагдаагийн байгууллагын бүтцэд бий болгосноор цагдаагийн байгууллага хохирогчийн эрсдэлийн түвшинг бууруулж, хэрэг маргааны асуудлыг түргэн шуурхай шийдвэрлэж, хохирогчид сэтгэл зүйн үйлчилгээ болон хууль эрх зүйн туслалцаа үзүүлж, улмаар нийгмийн ажилтантай хамтран нийгмийн халамж үйлчилгээнд хамруулах, холбон зуучлах ажлыг явуулах болсон нь хүчирхийллийн гэмт хэргийн хохирсон иргэдийн зөрчигдсэн эрхийг сэргээх, хохирлыг нөхөн төлүүлэх, хүчирхийлэл үйлдэгчид хариуцлага тооцох ажиллагаа сайжирсан байна.

¹⁶¹ ЦЕГ-ын Мэдээлэл судалгааны төвийн судалгаа

41. Гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртөгсдөд яаралтай тусламж цаг алдалгүй хүргэх зорилго бүхий 107 тусгай дугаарыг 2014 оноос 24 цагаар ажиллуулан дуудлага хүлээн авч байна. Энэ хугацаанд 478 иргэн үүний дотор хөдөө орон нутгаас 61, Улаанбаатар хотоос 368 иргэн хандан гэр бүлийн хүчирхийллийн талаар мэдээлэл, зөвлөгөө аваад байна. Мөн Хууль зүйн яамны харьяа Шүүх эмнэлгийн дэргэдэх Гэр бүлийн болон бэлгийн хүчирхийлэлд өртөгсдөд үйлчлэх нэг цэгийн төв нь 2009 оны 12 дугаар сарын 15-ны өдрөөс эхлэн үйл ажиллагаагаа явуулж байгаа ба тус төвөөр гэр бүлийн болон бэлгийн хүчирхийлэлд өртсөн 20-35 насны эмэгтэйчүүд 24- 72 цагаар түр хамгаалах байранд байрлан эмнэлгийн тусламж үйлчилгээ авч байна. 2014 оны байдлаар тус төвөөр бэлгийн хүчирхийлэлд өртсөн 21, гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн 234 нийт 255 хохирогч эмнэлгийн туслалцаа аваад байна. Эдгээрээс хамгийн их буюу 95 хувь нь 25-38 насны хохирогчид байна.
42. Цагдаагийн байгууллага, алба хаагчдын ажил дүгнэх үзүүлэлт, ажлын байрны тодорхойлолтод нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх чиглэлээр зохион байгуулсан ажлыг дүгнэдэг болсон.
43. Далд үйлдэгддэг энэ гэмт хэргийг илрүүлэх, таслан зогсоох, хохирогчдод цаг алдалгүй туслалцаа үзүүлэхэд энэ чиглэлээр ажилладаг төрийн байгууллагын алба хаагчдын мэдлэг ур чадвар өндөр байх зайлшгүй шаардлагатай тулгарч байна. Уг ажлын хүрээнд Хүчирхийллийн эсрэг үндэсний төв ТББ-тай хамтран 2013-2014 онд нийслэлийн 9 дүүргийн цагдаагийн хэсгийн байцаагч, нийгмийн ажилтнууд нийт 250 гаруй алба хаагчдыг Гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчийг хамгаалах, үйлчилгээ үзүүлэх чадавхийг бэхжүүлэх нь сэдэвт сургалтад хамрууллаа. Уг сургалтыг орон нутагт явуулж эхлээд байгаа ба одоогийн байдлаар 600 гаруй цагдаагийн хэсгийн байцаагч, нийгмийн ажилтан хамрагдан гэр бүлийн хүчирхийллийн онцлог, суурь шалтгааныг олж мэдэхээс гадна гэр бүлийн хохирогчдод хэрхэн багаар туслалцаа үзүүлэх, хохирогч хамгаалах тухай хууль тогтоомж, хохирогчийн аюулгүй байдал, тэдний эрх, онцлог хэрэгцээнд тулгуурлан үйлчилгээг хэрхэн багаар өндөр түвшинд хүргэх талаар суралцаж байна.
44. Гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэгчдийн зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалт явуулах журам, сургалтын хөтөлбөрийг Хууль зүйн сайд, Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн сайд хамтран баталсан. Хууль зүйн яамны санхүүжилтээр Цагдаагийн ерөнхий газрын харьяа Олон нийт цагдаагийн хамтын ажиллагааны төв "Эрчүүд-эрүүл гэр бүл" ТББ-тай хамтран гэр бүл хүчирхийлэл үйлдэгчдэд албадан сургалтыг Баривчлах төвд 2014 оны 10 сараас эхлэн явуулж байна. Энэ сургалтад шүүгчийн шийтгэвээр баривчлагдан ирсэн 343 хүн хамрагдаад байна.
45. Нийслэлийн цагдаагийн газрын бүтцэд ажиллах Хүүхэд, гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх нэгжид эмэгтэй хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч ажиллуулах болсон.
46. Гэр бүлийн хүчирхийллийн нэг шалтгаан нь гэр бүлийн боловсрол дутмагаас болж байгаа учир гэр бүлийн боловсрол олгох албан болон албан бус сургалтын 3-4 төрлийн модуль боловсруулан сургалт явуулж байна.

D. ХҮН ХУДАЛДААЛАХТАЙ ТЭМЦЭХ

47. Хүн худалдаалах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах, мэргэжлийн удирдлагаар хангах чиг үүрэг бүхий "Дэд зөвлөл"- ийг Хууль зүйн яаманд байгуулсан. Хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай хуулинд Хүн худалдаалахтай тэмцэх үндэсний хөтөлбөрийг

батлуулахаар заасны дагуу хөтөлбөрийн төслийг боловсруулаад байна. Энэхүү хөтөлбөрийн гол зорилго нь хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай хуулийг хэрэгжүүлэх ажлыг эрчимжүүлэх, цаашид энэ төрлийн гэмт хэрэг гарахаас урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, сургалт сурталчилгааны оновчтой аргыг хэрэглэн зорилтот бүлгүүдийг хамруулах явдал юм. Мөн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх ажлын төлөвлөгөөний төсөлд уг гэмт хэргийн төрлүүд болох бэлгийн мөлжлөг, хөдөлмөрийн мөлжлөг, зуучлалын буюу захиалгат гэрлэлт, хүүхэд үрчлэлт, эд эрхтэний наймаа зэргээс урьдчилан сэргийлэх, түүнтэй тэмцэх, хохирогчийг хамгаалах асуудлыг хамруулсан.

48. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн мэдээллийн нэгдсэн сан байгуулах ажлыг хийж байна. Уг сан нь гэмт хэрэг илрүүлэх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр хэрэглэгдэх төрийн байгууллагууд хоорондын мэдээллийн сан байх юм.
49. Засгийн газар Хүн худалдаалах, ялангуяа хүүхэд, эмэгтэйчүүдийг бэлгийн мөлжлөгийн зорилгоор ашиглахаас хамгаалах үндэсний хөтөлбөрийг 2014 он хүртэл 3 үе шаттайгаар 9 жилийн хугацаатай хэрэгжүүлсэн бөгөөд цаашид үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлнэ.
50. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогчдыг гэмт хэрэгт татахгүй байх, хохирогчдод нөхөн төлбөр олгох, нийгэмшүүлэх хандлагыг хэрэгжүүлэх чиглэлээр хилийн чанадад хүн худалдаалах гэмт хэргийн улмаас эрх ашиг нь зөрчигдсөн Монгол Улсын иргэдийг эх оронд нь аюулгүй авч ирэх ажиллагааг Гадаад хэргийн яамны Консулын газар, холбогдох төрийн болон төрийн бус байгууллагуудтай хамтран зохион байгуулж байна. Тухайлбал 2014 онд хүн худалдаалах болон бусад гэмт хэргийн хохирогч болсон 36 иргэнээ буцаан авч ирсэн байна.
51. Хүний наймааны хүлээн авагч газруудын нэг БНХАУ-ын Макаогийн засаг захиргааны онцгой бүсийн засгийн газартай Хүн худалдаалахтай тэмцэх асуудлаар хамтран ажиллах тухай хэлэлцээрийг 2010 онд, БНХАУ-тай Гэмт хэрэгтэй тэмцэх талаар хамтран ажиллах тухай хэлэлцээрийг 2011 онд тус тус байгуулан, хэрэгжүүлж байна. Хилийн чанадад хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогч болсон иргэнд туслалцаа үзүүлэх, түр хугацаагаар орон байр, хоол хүнсээр хангах, гадаад паспорт түүнтэй адилтгах баримт бичиг олгох, эх оронд нь буцаан авч ирэхэд шаардагдах зардал гаргах журмыг 2013 онд батлан мөрдөж байна.
52. “Хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогчид үзүүлэх нийгмийн үйлчилгээнд тавих нийтлэг шаардлага” Монгол Улсын стандартыг баталсан бөгөөд энэхүү стандартын зорилго нь хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогчдод үзүүлэх олон нийтэд түшиглэсэн халамжийн үйлчилгээнд тавих нийтлэг шаардлага, уг үйлчилгээний орчныг тодорхойлох, улмаар тус үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэхэд оршино.
53. 2013 онд хүн худалдаалах 12 гэмт хэрэг бүртгэгдсэнээс хүүхэд хохирогчоор тогтоогдсон 1 хэрэг байна. 2014 оны байдлаар хүн худалдаалах гэмт хэрэг 15 гарснаас 10 хэрэгт яллах дүгнэлт үйлдэн шүүхэд шилжүүлж, 5 хэрэгт мөрдөн байцаалтын ажиллагаа явагдаж байна. 2010-2014 онд Хүн худалдаалах гэмт хэргийн улмаас хохирсон нийт 17 хохирогчийг хохирогч хамгаалах байранд байрлуулан, эрх зүйн болон эрүүл мэндийн туслалцаа үзүүлж нийгэмшүүлэх ажлыг зохион байгуулсан.

Е. ГЭРЧ, ХОХИРОГЧИЙГ ХАМГААЛАХ ЧИГЛЭЛЭЭР

54. Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хуулийн 7 дугаар зүйлд заасны дагуу "Гадаад төрхийг өөрчлөх

аюулгүй байдлын хамгаалалтын арга хэмжээ авах тухай", "Гэрч, хохирогчийн баримт бичгийг солих журам", "Гэрч, хохирогчийг аюулгүй газарт түр байрлуулах аюулгүй байдлын хамгаалалтын арга хэмжээг хэрэглэх журам", "Нэг бүрийн тусгай хэрэгсэл болон тусгай техник хэрэгсэл, харилцаа холбооны хэрэгслээр хангах, хэрэглэх журам", "Гэрч, хохирогчдод эрүүл мэндийн туслалцаа үзүүлэх журам"-ыг Хууль зүйн сайд батлан, мөрдүүлж байна.

55. Гэрч, хохирогчийг өөрийнх нь зөвшөөрснөөр, насанд хүрээгүй гэрч, хохирогчийг түүний эцэг эх, хууль ёсны асран хамгаалагч, эсхүл хүүхдийн эрхийг хамгаалах байгууллагын зөвшөөрснөөр аюулгүй байдал хангагдсан газарт түр байрлуулна. Мөн гэрч, хохирогчийг аюулгүй газарт байрлуулахдаа эрсдлийн ямар түвшинд байгааг тогтоон хамгаалалтын арга хэмжээ авах ба хамгаалалтанд байх хугацаанд сэтгэл зүйн болон хууль зүйн туслалцааг Тахарын албаны хамгаалалтын тусгай нэгжийн дэргэдэх мэргэжлийн баг үзүүлнэ. "Гэрч, хохирогчдод эрүүл мэндийн туслалцаа үзүүлэх журам"-д хамгаалуулагчид эрүүл мэндийн туслалцаа үйлчилгээг бүх шатны эрүүл мэндийн байгууллага өмчийн хэлбэрээс үл хамааран үзүүлэхээр тусгагдсан бөгөөд хэрэв хамгаалуулагч эмнэлэгт хэвтэж, эмчлүүлж эмнэлгийн тусламж авах бол түүний аюулгүй байдлыг хамгаалалтад авсан байгууллага хариуцахаар заасан.
56. "Нэг бүрийн тусгай хэрэгсэл болон тусгай техник хэрэгсэл, харилцаа холбооны хэрэгслээр хангах, хэрэглэх журам"-д гэрч хохирогчийн аюулгүй байдлын хамгаалалтын арга хэмжээний үед нэг бүрийн тусгай хэрэгсэл болон тусгай техник хэрэгсэл, харилцаа холбооны хэрэгслээр хангахдаа гэрээ байгуулан тэдгээрийг хэрхэн ашиглах талаар заавал зөвлөгөө өгөх, ямар хугацаанд хэрэглэх, хэрэглэх хугацааг хэн тогтоох, мөн тусгай техник хэрэгслийн жагсаалтыг уг журмаар баталсан.
57. Гэрч, хохирогчийг хамгаалах чиглэлээр цагдаагийн байгууллагын зүгээс "Хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай" бие даасан хууль батлагдсантай холбогдуулан гэрч болон хохирогчийн нэр төр, аюулгүй байдлыг энэхүү хуулийн зарчимд бэхжүүлэн оруулсан, түүнчлэн "Цагдаагийн албаны тухай" хууль /2013 он/, "Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам"-ын код- 244 /Гэрч, хохирогчийг хамгаалах/, 228 /Эрэн сурвалжлах ажил/, 305 /Гэмт бүлэглэлийн талаар мэдээллийн сан бүрдүүлэх, ашиглах/ болон Гэрч, хохирогчтой харилцахад баримтлах журам /2014 он/-д гэмт хэргийн улмаас хохирсон гэрч, хохирогчийг хамгаалах талаарх цагдаагийн байгууллагын хэм хэмжээг тусгаж өгсөн нь гэмт хэргийн улмаас хохирсон иргэдийн эрх зүйн орчин сайжрах алхам болсон.
58. Гэмт хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад гэрч, хохирогчийн аюулгүй байдлыг хангах, сэтгэл зүйн болон хууль зүйн мэргэжлийн туслалцаа үзүүлэх зорилгоор дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны 1 дүгээр шүүхтэй хамтран тус шүүхийн байранд Гэрч хохирогчид туслалцаа үзүүлэх өрөөг тохижуулж 2014 онд ажиллуулж эхлэв. Тус өрөөнд гэмт хэрэг хянан шийдвэрлэх явцад гэрч, хохирогчийг сэжигтэн, яллагдагчтай уулзаж сэтгэлийн дарамтад орохоос урьдчилан сэргийлэх, шүүх хуралдаанд биечлэн оролцохгүй, өрөөнөөсөө шүүх хуралдааны явцыг ажиглах, мэдүүлэг өгөх боломжоор хангалаа.

F. АВЛИГЫН ЭСРЭГ АВЧ ХЭРЭГЖҮҮЛЖ БУЙ АРГА ХЭМЖЭЭ

59. Төрийн үйл ажиллагааны ил тод байдал болон иргэн, хуулийн этгээдийн мэдээлэл хайх, хүлээн авах эрхийг хангах зорилгоор Мэдээллийн ил тод байдал ба мэдээлэл авах эрхийн тухай хуулийг 2011 онд батлан мөрдөж байгаа нь авлигаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны үр дүнд

ээрэгээр нөлөөлөх боломжийг бүрдүүлсэн. Төрийн албаны ил тод байдлыг хангах, авлига, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор Нийтийн албанд нийтийн болон хувийн ашиг сонирхлыг зохицуулах, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийг 2012 онд баталсан.

60. Энэ хуулийн дагуу төрийн албан хаагч, албан тушаалтан ажилд томилогдохоос өмнө хувийн ашиг сонирхлын урьдчилсан мэдүүлэг гаргах үүрэгтэй бөгөөд хуулийн хэрэгжилт маш сайн байна. Авлигатай хийж буй тэмцэл, хуулийн хэрэгжилтийг олон нийтэд ил тод байлгах үүднээс тодорхой албан тушаалтнуудын орлогын мэдүүлгийн бүртгэлийн талаар цахим хуудас болон бусад олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр тогтмол мэдээлж байна.
61. Авлигын эсрэг хуулинд 2012 онд нэмэлт, өөрчлөлт орж мэдээлэх үүргийг хэрэгжүүлэхэд төр, байгууллага, хувь хүний нууцын тухай хуулиар тогтоосон хязгаарлалт хамаарахгүй байхаар зохицуулсан нь авлигын хэрэг илрүүлэлтэд эерэгээр нөлөөлж байна.
62. Авлигатай тэмцэх газрын бие даасан байдлыг хангах зорилгоор Улсын ерөнхий прокурорын дэргэдэх Мөрдөн байцаах албыг Авлигатай тэмцэх газарт нэгтгэснээр тагнуул, цагдаагийн байгууллагын ажилтан, хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгчид холбогдох албан тушаалын гэмт хэрэгт мөрдөн байцаах ажиллагаа явуулах боломжтой болсон.
63. УИХ Шилэн дансны тухай хуулийг 2014 онд батласан. Энэ хуулийн дагуу төрийн болон төрийн өмчийн оролцоотой байгууллагууд төрийн нууцад хамаарахаас бусад төсвийн төлөвлөлт, гүйцэтгэл, хэрэгжилт, тайланг байгууллагын нууцад хамааруулахыг хориглож, өөрсдийн цахим хуудсаар тогтмол мэдээлж байх үүрэг хүлээсэн.
64. Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг сайжруулах, олон улсын жишигт хүрсэн зохицуулалт бий болгох зорилгоор Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хуулийг 2013 онд батлан мөрдөж байна.

Г. ЭМЭГТЭЙЧҮҮДИЙН ЭРХИЙГ ХАНГАХ ЧИГЛЭЛЭЭР

65. Жендэрийн тэгш байдлыг хангах тухай тухайлсан хууль батлах, эмэгтэйчүүдийг хүйсээр ялгаварлан гадуурхах явдлыг бүхий л салбарт хориглох, шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүдийн оролцоог нэмэгдүүлэх тухай зөвлөмжийг олон орон өгсөний дагуу “Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль”-ийг 2011 онд баталсан.
66. 2012 онд шинэчлэн баталсан “Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль”-д нам, эвслээс УИХ-ын сонгуульд нэр дэвшигчдийн 20-иос доошгүй хувь нь эмэгтэйчүүд байхаар тусгасан. УИХ-ын 2012 оны сонгуульд нэр дэвшигчдийн 32 хувь нь эмэгтэйчүүд байсан бөгөөд сонгогдсон нийт 76 гишүүний 14.47 хувь нь буюу 11 эмэгтэй гишүүн байгаа нь өмнөх Парламент дахь эмэгтэй гишүүдийн тооноос 4 дахин их байна.
67. Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуульд яам, агентлаг болон орон нутгийн удирдлагын байгууллагад эмэгтэйчүүдийн төлөөлөл бүх түвшинд 15-40 хүртэлх хувиас доошгүй байхаар заасан. Төрийн захиргааны албанд нийт 17.9 мянган албан хаагч ажиллаж буйн 57.4 хувь нь эмэгтэй байгаагаас 27.6 хувь нь ахлах албан тушаал хашиж байна.
68. Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль батлагдснаас хойш жендэрийн ялгаварлан гадуурхалтай холбоотой ажлын байрны бэлгийн дарамт, гэр бүлийн хүчирхийллийн асуудлаар ХЭҮК

2011 онд 5, 2012 онд 9, 2013 онд 16, 2014 оны 6 сарын байдлаар 9 гомдол, нийт 39 гомдол хүлээн авч хууль хяналтын байгууллагад шилжүүлсэн байна.

69. Эх, хүүхдийн эрүүл мэндийг хамгаалах зорилгоор зарим аймагт “Эх, нярайн эрүүл мэндийн сан” байгуулж, сангийн хөрөнгөөр нэн ядуу эх, нярайн эмчилгээг санхүүжүүлж байна. Алслагдсан нутгийн малчин иргэдэд эмнэлгийн тусламж үзүүлэх нүүдлийн амбулатори, мэргэжлийн эмч нарын багийг сумдад ажиллуулснаар яаралтай дуудлага буурсан.
70. Монгол Улсын холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу эхчүүдийн нийгмийн хамгааллыг бэхжүүлэх зорилгоор нийгмийн даатгал, халамжийн сангаас жирэмсний болон амаржсаны тэтгэмж олгодог. Хүний хөгжил сангаас Хүүхдийн мөнгийг Монгол Улсын 0-18 хүртэлх насны хүүхэд бүрт олгодог.
71. Эхийн эндэгдлийг бууруулах чиглэлээр авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээ тодорхой үр дүнд хүрч, эхийн эндэгдэл сүүлийн жилүүдэд тогтмол буурч байна. Тухайлбал эхийн эндэгдлийн түвшин тоон үзүүлэлтээр 2012 онд 51.5, 2013 онд 42.6, 2014 оны эхний 11 сарын байдлаар 33.2 болж буурсан. Малчин эмэгтэйчүүдийн эндэгдлийн нийт эндэгдэлд эзлэх хувь нь 2004 онд 49 хувь байсан бол 2010 онд 37, 2012 онд 13 хувь болж буурсан.
72. Шинээр боловсруулсан Эрүүгийн хуулийн төсөлд ажлын байран дахь бэлгийн дарамтыг гэмт хэрэг гэж тооцохоор тусгасан.
73. Монгол Улсад охид, хөвгүүд, эмэгтэй, эрэгтэйчүүд нь бага боловсрол, бүрэн дунд, дээд, тусгай мэргэжлийн болон шинжлэх ухаан, технологийн гэх зэргээр бүхий л салбарт боловсролыг тэгш хүртэх боломжийг бүрдүүлсэн. Монгол Улсын Засгийн газар Боловсрол шинжлэх ухааны яамны дэргэд насан туршийн боловсролын төвийг байгуулан ажиллаж байна. Хуульд зааснаар охид, хөвгүүд, эмэгтэй, эрэгтэйчүүд боловсрол тэгш хүртэх боломжийг хангасан бодлогын хэрэгжилт, чанар үйлчилгээ, үйл ажиллагаанд нь мэргэжлийн хяналтын боловсролын байцаагчид хяналт тавьж ажилладаг.

Н. ХҮҮХДИЙН ЭРХИЙГ ХАМГААЛАХ ЧИГЛЭЛЭЭР

74. Монгол Улсын Ерөнхий сайдаар ахлуулсан Хүүхдийн төлөө үндэсний зөвлөл хүүхэд бүрийг үл хайхрах, хүчирхийлэх, хүүхдийн хөдөлмөрийг мөлжих явдлаас сэргийлэх, хамгаалах тогтолцоог хөгжүүлэх зорилт бүхий Хүүхэд хамгааллыг бэхжүүлэх стратеги (2010-2015)-ийн бодлогын баримт бичгийг
 - онд батлан, түүнийг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөгөө гарган ажиллаж байна. Стратегийн хэрэгжилтийг хангах зорилгоор 2012 оноос эхлэн жилд дунджаар 400-500 сая төгрөгийг Засгийн газраас олгож байна.
75. Хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрийг устгах үндэсний хөтөлбөрийг
 - онд, Хүүхдийн хөгжлийн шаталсан хөтөлбөрийг 2013 онд тус тус батлан хэрэгжүүлж байна.
76. Монгол Улсад хүчин төгөлдөр үйлчилж буй нийт 428 хуулийн 60 орчимд нь хүүхэд, хүүхдийн эрхийн холбогдолтой 350 гаруй заалт байдаг. Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцийн үзэл санаанд нийцүүлэн хүүхдийн талаарх үндэсний хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох зорилгоор Хүүхдийн эрхийн тухай болон Хүүхэд хамгааллын тухай хуулийн төслүүдийг эцэслэн боловсруулсан бөгөөд одоо батлуулахаар ажиллаж байна. Эдгээр хуулийн төсөлд хүүхдийн

хөдөлмөр эрхлэлтийг бууруулах зохицуулалт, Хөдөлмөрийн тухай хуулийн шинэчилсэн¹⁶² найруулгын төсөлд 15 насанд хүрээгүй хүнээр хөдөлмөр эрхлүүлэхийг хориглох зохицуулалт, Гэр бүлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөлд хүүхэд үрчлэлийн эрх зүйн зохицуулалтыг холбогдох олон улсын гэрээнд нийцүүлэн тусгасан болно.

77. Монгол Улс Хүүхдийн эрхийн конвенцийн Мэдээлэл хүргүүлэх журмын тухай нэмэлт протоколыг соёрхон батлах чиглэлээр ажиллаж байна. Түүнчлэн ХҮЭК Хүүхдээс гаргасан өргөдөл, гомдлыг хүлээн авах, хуваарилах, шийдвэрлэх журмыг 2012 онд баталсан. Хүүхдийн эрхийн асуудлаар хүүхэд болон насанд хүрэгчдээс ХЭҮК-т гаргасан нийт өргөдөл, гомдлоос 2010 онд
1. 2011 онд 10, 2012 онд 10, 2013 онд 12-ыг нь бүрэн шийдвэрлэсэн байна.
78. Хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, бие махбодийн далд шийтгэл тодорхой хэмжээнд байгаа бөгөөд ийм нөхцөлд байгаа хүүхдийг илрүүлэх, бүртгэх, хамгаалах үйл ажиллагааг нэгдсэн системд оруулах зорилгоор хүүхдийн тусламжийн утасны үйлчилгээ үзүүлж байна. Хүүхдийн тусламжийн утас 108 нь 24 цагийн /үнэ төлбөргүй/ үйлчилгээтэй бөгөөд хүүхдийн эрхийн зөрчлийн тухай иргэд, байгууллагын мэдээллийг нарийвчлан бүртгэж, эрсдлийн үнэлгээ хийж байна. Тус утас нь 2013 оны жилийн эцсийн байдлаар 42946 зорилтод дуудлага хүлээн авч, үйлчилсэн байна. Хүүхдийн тусламжийн утас нь Хүүхдийн байгууллагын чиг үүргийн дагуу кейст тулгуурлан үзүүлэх үйлчилгээний тогтолцоог бий болгох үндсэн үйл ажиллагаа юм. Уг төслийн санхүүгийн дэмжлэгийг 2014 оны 6 дугаар сарын 1-нээс эхлэн 3 жилийн хугацаанд Мобиком, Дэлхийн зөн ОУБ хамтран үзүүлж байна.
79. Үндэсний морин уралдааны морь унаач хүүхдийн хамгаалалтын хувцас, морины хэрэгсэлд тавих шаардлага МЫ36264:2011 стандартыг 2012 оноос мөрдөн хэрэгжүүлснээр уралдаанч хүүхдийн эрхийг хамгаалах тал дээр ахиц гарсан боловч цаашид анхаарах асуудал байсаар байна.
80. Засгийн газраас 2011 онд баталсан Хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрийг устгах 2012-2016 оны үйл ажиллагааны үндэсний хөтөлбөрийг Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллагын дэмжлэгтэй боловсруулсан бөгөөд хөтөлбөрт хүүхдийн хөдөлмөрийг зохицуулах хууль тогтоомжийг нэгдэн орсон олон улсын гэрээний зарчимд нийцүүлэх, энэ чиглэлийн хууль сахиулах байгууллагын чадавхийг сайжруулах, хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрт өртсөн хөдөлмөр эрхэлж байгаа хүүхдэд үзүүлэх эрүүл мэнд, боловсрол, нийгмийн үйлчилгээний хүртээмжийг сайжруулах үндсэн зорилтыг дэвшүүлэн ажиллаж байна. 2013 оны байдлаар 93968 хүүхэд хөдөлмөр эрхэлж байгаагийн 10398 хүүхэд хүнд хэлбэрийн хөдөлмөр эрхэлж байна.
81. Мэргэшсэн хөдөлмөрийн байцаагчдыг нэмэгдүүлэх замаар хүүхдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн хяналтыг дээшлүүлэх зорилгоор 2009 онд Хүүхдийн хөдөлмөрт хийх хяналт шалгалтын аргачлалыг боловсруулж улсын хэмжээнд хэрэгжүүлэхийг даалгасан. Энэ аргачлалын дагуу хөдөлмөрийн хяналтын улсын байцаагчид аж ахуйн нэгж байгууллагад 2012 онд хийсэн шалгалтаар 1012 хүүхэд хөдөлмөр эрхэлж байгааг тогтоож, хууль журмын дагуу холбогдох арга хэмжээ авсан.
82. Хөдөлмөр эрхэлж буй хүүхдэд тусгайлан чиглэсэн нийгмийн үйлчилгээний хүртээмж хязгаарлагдмал байна. Хөдөлмөр эрхэлж буй хүүхдэд өдрийн үйлчилгээ үзүүлдэг төрийн бус байгууллагын төв 2010 оноос нийслэлд ажиллаж эхэлсэн ч төсөв, санхүүгийн хомсдолоос шалтгаалан өнөөгийн байдлаар

¹⁶² Хуулийн төслийг анхдагч болон шинэчилсэн найруулга гэж ангилдаг. Нийгмийн тодорхой харилцааг анх удаа хуульчлан зохицуулах бол тухайн хуулийн төслийг анхдагч, харин харилцааг зохицуулж байсан хуулийг өөрчлөх, ингэхдээ хуулийн зохицуулалтын 50 болон түүнээс дээш хувьд нь өөрчлөлт оруулах тохиолдолд тухайн хуулийн төслийг шинэчилсэн найруулга гэж ойлгодог.

цөөн хүүхдэд хүрч үйлчилж байна.

83. Хөдөлмөрийн төв бирж “Үндэсний мэргэжилтэй ажилтан бэлтгэх хөтөлбөр”- ийн хүрээнд 2013-2014 онд 16-18 насны 81 хүүхдийг тэдгээрийн хүсэлтийн үндсэн дээр мэргэжлийн сургалтад хамруулсан. Түүнчлэн Хүүхэд гэр бүлийн хөгжлийн газар 2012-2013 онд сайн дураараа хөдөлмөр эрхлэгч 5-17 насны 180 хүүхдийг нийгэмшүүлэх сургалтад хамруулсан байна.

I. ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙН ЭРХИЙГХАМГААЛАХ ЧИГЛЭЛЭЭР

84. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийн төслийг Хүн амын хөгжил, нийгмийн хамгааллын яамнаас боловсруулж байгаа бөгөөд тайлангийн хугацаанд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөгжлийг дэмжих, оролцоог хангах, хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх, сурч боловсрох, хүчирхийлэл, ялгаварлалаас ангид байх болон бусад эрхийг баталгаажуулах зорилгоор Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай НҮБ-ын конвенцийг 2013-2016 онд хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөг батлан хэрэгжүүлж байна. Төлөвлөгөөнд аймаг, дүүрэг, холбогдох газрууд нарийвчилсан үйл ажиллагааны төлөвлөгөө боловсруулан хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн талаар авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээг эрчимжүүлэх чиглэлээр ажиллаж, хэрэгжилтийн тайланг холбогдох яамд, агентлаг, аймаг, дүүргээс нэгтгэн авч Засгийн газрын хуралдаанд танилцуулж байхаар заасан нь хяналтын механизмыг бүрдүүлсэн бөгөөд энэ ажил бүрэн хэрэгжсэн.
85. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нийгмийн хамгааллын тухай хуулийг шинэчлэн найруулах ажлын хүрээнд "Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль"-ийн төслийг шинээр боловсруулан төр, төрийн бус байгууллага, иргэд, олон нийтээс санал авах уулзалт, хэлэлцүүлгийг зохион байгуулсан. Хуулийн үзэл баримтлалын төслийг 2014 оны 10 дугаар сарын 18-ны өдрийн Засгийн газрын хуралдаанаар хэлэлцүүлэн дэмжигдсэн бөгөөд одоо хуулийн төслийг эцэслэн боловсруулж байна.
86. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн эрүүл мэнд, боловсрол, нийгмийн хамгааллын комиссыг 2013 онд байгуулсан. Тус комисс 4-16 насны хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн сэргээн засалтын анхан шатны бүртгэлийн маягт, 0-3 насны хүүхдийн хөгжлийн бэрхшээлийг эрт илрүүлэх үнэлгээний хуудас боловсруулж, “0-3 насны хүүхдийн хөгжлийн бэрхшээлийн эрт илрүүлэлт” арга хэмжээг улсын хэмжээнд зохион байгуулав. Монгол Улсын 21 аймаг 9 дүүргийн тайлангийн нэгтгэлээр улсын хэмжээнд 0-3 насны нийт 134579 хүүхэд үзлэгт хамрагдсан байна. Хөдөө орон нутгийн 21 аймгаас 99208 хүүхэд, нийслэлийн 9 дүүргээс 35371 хүүхэд хамрагдсан. Нийт үзлэгт хамрагдсан 0-3 насны хүүхдийн 73,7% нь аймгуудаас, 26,3% нь нийслэлийн дүүргүүдээс хамрагдсан. Хэвийн хөгжилтэй 132614 буюу 98,5%, хөгжлийн хоцрогдолтой хүүхэд 1965 буюу 1,5 ийг тус тус эзэлж байна.
87. Тэгш дүүрэн хөтөлбөрийн хүрээнд Хөвсгөл, Орхон, Архангай, Өмнөговь аймаг, нийслэлийн Сүхбаатар, Баянзүрх, Багахангай дүүрэгт нийт 25,5 сая төгрөгийн өртөг бүхий сэргээн засах кабинет, ортопедийн цех байгуулав.
88. Эрүүл мэнд, спортын яамнаас Хүүхдийн осол гэмтлээс сэргийлэх үндэсний хөтөлбөр, Нярайн тандалт, шинжилгээний хөтөлбөр (2014-2020)-ийг 2013 онд баталж, тархины саатай хүүхдүүдийн эцэг эхчүүдэд зориулсан сургалтыг 4 аймаг, нийслэлийн 3 дүүрэгт зохион байгуулав.
89. Төрөлхийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн тоог бууруулах зорилгоор ургийн хөгжлийн гажиг, удамшлын эмгэгийг эрт оношлох, анагаах ухааны удам зүй, пренатологийн оношилгооны лабораторийг Эх, хүүхдийн эрүүл мэндийн үндэсний төвд байгууллаа.

90. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг боловсролд тэгш хамруулах хөтөлбөрийн 2 дахь шатны төслийг хэрэгжүүлж байна. Тусгай хэрэгцээт боловсролын багш нарыг Монгол Улсын Боловсролын их сургуульд 1 жилийн мэргэшил дээшлүүлэх сургалтад хамруулж байна. Энэ хүрээнд улсын төсвөөс санхүүжүүлж хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд зориулсан Сургалт, оношилгооны лабораторийг тус сургуульд байгуулсан. 2013 оны Хөдөлмөрийн яамны тайлангаар Мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төвүүдэд суралцдаг нийт 42798 суралцагч байдгаас хөгжлийн бэрхшээлтэй 513 хүүхэд суралцаж байна.
91. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн суралцах орчныг сайжруулах ажлын хүрээнд уншлагын танхим, багш, суралцагчийн хөгжлийн танхим, эмчилгээний биеийн тамирын өрөө бүхий 320 хүүхдийн суудалтай сургуулийн барилгын өргөтгөлийг барьж хүлээлгэн өгснөөр анги танхимд суралцах, сургалтын үйл ажиллагаа явуулах боломж нөхцлийг бүрдүүлсэн. Мөн 2013-2014 оны хичээлийн жилд тусгай сургуулийн зарим сурах бичгийг бүтээж, тусгай сургалттай 5 сургуульд суралцаж буй сурагчдын статистик мэдээнд үндэслэн хэвлэн, ашиглаж байна.
92. Засгийн газраас 2012 онд баталсан тусгай сургалтын байгууллагын зардал тооцох журамд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд тусгай хэрэгцээт боловсрол олгох сургалтын байгууллагад санхүүжилт олгоходоо нэг сурагчийн хувьсах зардлын нормативыг 3 дахин нэмэгдүүлж тооцохоор шийдвэрлэсэн. Ерөнхий боловсролын сургуулийн багшийн мэргэжлийг дээшлүүлэх, давтан сургах хөтөлбөрт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй ажиллах арга зүй, сурган сэтгэл судлалын агуулгыг тусгах, тусгай хэрэгцээт боловсролын чиглэлээр сургалт явуулах зэрэг тодорхой үр дүнтэй ажлуудыг хэрэгжүүлж байна.
93. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн сургууль, цэцэрлэгт хамрагдалтын тоог нэмэгдүүлэх чиглэлээр Тусгай хэрэгцээт боловсролын багш нарыг дотооддоо бэлтгэн Монгол Улсын Боловсролын Их сургуулийн, сургуулийн өмнөх боловсролын сургуульд тусгай хэрэгцээт боловсролын багшийн мэргэжлийн 1 жилийн сургалттай ангийг нээн хичээллүүлж байна. Төрийн байгууллагын хүсэлт, олон улсын байгууллагын дэмжлэгээр харааны бэрхшээлтэй хүүхдийн 116 дугаар сургуульд хараагүй болон сул хараатай хүүхдүүдэд зориулсан брайль принтер, таяг, линз, брайль бичгийн цаас, томруулдаг шил зэрэг 46 сая төгрөгийн өртөг бүхий сургалтын тоног төхөөрөмж, тусгай боловсролын сургуулиудад зориулалтын өргөгч лифт бүхий автобус, микро автобус нийлүүлэв.
94. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хөтөлбөрийн хүрээнд хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч болон нөхөрлөл, хоршоо байгуулах хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний бизнес төслийн шалгаруулалтад улсын хэмжээнд нийт 2159 төсөлд 2 тэрбум 668 сая төгрөгийн санхүүжилт олгож, 1660 хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн ажлын байртай болсон байна. Мөн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрх ашгийг хамгаалах чиглэлээр ажилладаг төрийн бус байгууллага, аж ахуйн нэгжийн дунд хязгаарлагдмал тендер зарлаж 33 төрийн бус байгууллага, аж ахуйн нэгжид 759,4 сая төгрөгийн санхүүгийн дэмжлэгийг олгож, 114 хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн байнгын ажлын байртай болсон байна. Үүнээс гадна хөгжлийн бэрхшээлтэй 91 иргэнийг байнгын ажлын шинэ байраар хангасан аж ахуйн нэгж, төрийн бус байгууллагад санхүүгийн дэмжлэг үзүүлж байна.
95. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа хорих ангиудад 2013 онд 162 хөгжлийн бэрхшээлтэй ялтан, 2014 онд 157 хөгжлийн бэрхшээлтэй ялтан тус тус ял эдэлж байна. Үүнээс 2013 онд 99, 2014 онд 77 хөгжлийн бэрхшээлтэй ялтнуудыг өөрсдийнх нь хүсэлтийг харгалзан өөрт нь тохирсон ажлын байраар хангаж, номын санч, зээгт наамал, хэрээсэн хатгамал зэрэг хорих ангийн

дотоодын үйлдвэрлэлд ажиллуулан шагналын хоног, цалин олгох асуудлыг шат дараалалтайгаар шийдвэрлэж, гэм хорын төлбөрийг зохих хувиар барагдуулаад байна.

96. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нийгмийн хамгааллын тухай болон Нийгмийн халамжийн тухай хуулиар зорилтот бүлэгт чиглэсэн 68 төрлийн тусламж үйлчилгээ, зохих хөнгөлөлт олгогдож байна. 2013 онд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд хувиараа болон нөхөрлөл хоршооны хэлбэрээр аж ахуй эрхлэхэд 1 сая хүртэл төгрөгөөр тооцож, 10 сая хүртэл төгрөгийн санхүүгийн дэмжлэг олгоход 1 тэрбум төгрөг төсөвлөсөн /аймагт 10-35, дүүрэгт 60-80 сая төг/. Үүнээс 883 төсөл шалгаруулж, 986,0 сая төгрөгийн санхүүжилтийг олгосноор нийт 1439 ажлын байр, үүнээс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний 996 байнгын ажлын байр бий болсон.
97. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд сонгох эрхээ эдлэх нөхцлийг бүрдүүлэх үүднээс анх удаа Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн 2013 оны сонгуулиар 3-4 санал авах байранд тэргэнцэртэй сонгогч ирж саналаа өгөх зориулалтын замыг байршуулав. Мөн харааны бэрхшээлтэй иргэдэд зориулан санал авах бүхээгт томруулдаг шил, ойрын харааны нүдний шил, брайль үсэг бүхий хавтсыг байрлуулснаар анх удаа хараагүй иргэд итгэмжилсэн хүний тусалцаагүйгээр бие даан санал өгсөн.

Ж. ЛГБТ ХҮМҮҮСИЙН ЭРХИЙГ ХАМГААЛАХ ЧИГЛЭЛЭЭР

98. Монгол Улс бүх төрлийн ялгаварлан гадуурхах үйлдлийг хуулиар хориглох, түүнтэй тэмцэх зорилгоор Арьс үндсээр алагчлах бүх хэлбэрийг устгах тухай олон улсын конвенцийн 14 дүгээр зүйлийг хүлээж авах боломжийг судалж байгаагаас гадна шинээр боловсруулж буй Эрүүгийн хуулийн төсөлд “Хүнийг үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсрол, төрх байдал, бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжаа, эрүүл мэндийн нөхцөл байдлаар нь ялгаварлан гадуурхаж, эрх, эрх чөлөөг нь хязгаарласан, тодорхой үйлдэл, эс үйлдэхүй шаардсан, заналхийлсэн бол эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ” гэж оруулсан.
99. ЛГБТ хүмүүсийн эсрэг гардаг ялгаварлан гадуурхал, хүний эрхийн зөрчил уламжлалт чиг хандлагаа даган тодорхой хэмжээнд оршин тогтносоор байна. Бэлгийн чиг баримжаа буюу хүйсийн чиг баримжаанаас нь хамаарч ялгаварлан гадуурхахтай тэмцэх, хүний эрхийн боловсрол, мэдээллийг олон нийтэд түгээх, олон нийтийн мэдлэг ойлголтыг дээшлүүлэх зорилгоор 2012 онд хийсэн Монгол Улс дахь ЛГБТ хүмүүсийн эрхийн хэрэгжилтийн судалгааны дүнг ХЭҮК-ийн Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 12 дахь илтгэлд тусгаж, УИХ-ын Хууль зүйн байнгын хороогоор хэлэлцүүлсэн.
100. “ЛГБТ хүмүүсийн эрхийн талаарх олон нийтийн мэдлэг ойлголтыг нэмэгдүүлэх нь” төслийн хүрээнд ЛГБТ хүмүүсийн талаарх нийгэмд үүссэн сөрөг дүр төрх болон дургүйцлийг бууруулах, хүмүүсийн хандлага, сэтгэлгээний соёлыг дээшлүүлэх, тэдний эрхээ эдлэх, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх зорилго бүхий ТББ-ын хэрэгжүүлсэн төслийн хүрээнд ТВ шторк болон баримтат нэвтрүүлгийг үндэсний хэд хэдэн телевизээр дамжуулан олон нийтэд хүргэсэн нь зохих үр дүнгээ өгсөн.

К. ХДХВ/ДОХ-ООС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ, ТЭМЦЭХ ЧИГЛЭЛЭЭР

101. Эрүүл мэндийн тухай хуулийг (шинэчилсэн найруулга) 2011 онд, Хүний дархлал, хомсдолын

вирусын халдвар, дархлалын олдмол хомсдолоос сэргийлэх тухай хуулийг (шинэчилсэн найруулга) 2012 онд тус тус баталсан. Эдгээр хуульд хүн амд эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээг ялгаварлан гадуурхахгүйгээр тэгш, хүртээмжтэй үзүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг ХДХВ-ын халдвар авсан буюу ДОХ-той гэсэн үндэслэлээр хязгаарлахыг хориглох, уг хүнийг гутаан доромжлох, ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг хориглох тухай зохицуулалтыг шинээр буй болгосон.

102. Бэлгийн замаар дамжих халдвар (БЗДХ), ХДХВ/ДОХ-оос сэргийлэх үндэсний стратеги төлөвлөгөө (2010-2015)-нд 2013 онд дунд хугацааны үнэлгээ хийж, Эрүүл мэнд, спортын яам, Халдварт өвчин судлалын үндэсний төвтэй хамтран төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг хангах, үйл ажиллагааг зохицуулах болсноор БЗДХ, ХДХВ/ДОХ-оос сэргийлэх нэгдсэн бодлогыг хэрэгжүүлэх механизм бүрдсэн.
103. Монгол Улс ХДХВ-ын халдварын бага тархалттай улсын тоонд ордог бөгөөд цус, цусан бүтээгдэхүүн, эхээс урагт халдвар дамжсан тохиолдол одоогийн байдлаар бүртгэгдээгүй байна. 2014 оны байдлаар Монгол Улсад бүртгэгдсэн ХДХВ/ДОХ-ын халдвартай эмчилгээнд орох шаардлагатай нийт 126 хүнээс 100 % буюу бүгд ретровирусын эсрэг эмчилгээнд хамрагдаж байгаа бөгөөд 2013 оноос тэдний эмчилгээний эмийн зардлыг Монгол Улсын Засгийн газраас гаргаж байгаа. Энэ нь ХДХВ/ДОХ-оос урьдчилан сэргийлэх нийгмийн эрүүл мэндийн болон эмнэлгийн тусламж үйлчилгээний чанар хүртээмж сайжирч байгааг илэрхийлж байна.
104. Монгол Улс БЗДХ, ХДХВ/ДОХ-оос урьдчилан сэргийлэх үүднээс улсын хэмжээнд ХДХВ-ийн халдвар илрүүлэх сайн дурын зөвлөгөө, шинжилгээний төвүүдийг ажиллуулж иргэдэд үйлчилгээг илүү ойртуулж байна. Халдварт өвчин судлалын үндэсний төвийн Тандалт судалгааны алба нь улсын хэмжээнд сургалтыг зохион байгуулж байна.

L. БОЛОВСРОЛЫН ЭРХИЙГ ХАНГАХ ЧИГЛЭЛЭЭР

105. Монгол Улс мэдээлэл холбооны технологид суурилсан, нээлттэй, насан туршийн, тасралтгүй, чанартай боловсролыг эзэмших боломжийг бий болгох нээлттэй боловсролын “Нэг Монгол” үндэсний хөтөлбөрийг 2014 онд батлан хэрэгжүүлж эхлээд байна.
106. Сургууль завсардсан болон тодорхой шалтгааны улмаас сургуулийн гадна буй иргэдэд бага, суурь, бүрэн дунд боловсрол нөхөн олгох, иргэдэд бичиг үсгийн болон амьдрах ухааны боловсрол олгох үйл ажиллагааг Боловсролын тухай хууль, Албан бус боловсролын сургалтын талаар баримтлах бодлого (2010), Бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын дүйцсэн хөтөлбөрөөр сургалт явуулах журам (2007) зэрэг хууль тогтоомжийн хүрээнд авч хэрэгжүүлж байна.
107. Боловсрол нөхөн олгох дүйцсэн хөтөлбөрт 2011-2012 оны хичээлийн жилд хамрагдан тэнцсэн 12025 суралцагч, 2012-2013 оны хичээлийн жилд хамрагдан тэнцсэн 11810 суралцагчдад суурь боловсролын гэрчилгээ, бүрэн дунд боловсролын үнэмлэх олгосон. Мөн бичиг, үсгийн анхан болон дунд шатны сургалтад 9000 хүнийг хамруулсны дотор сүм, хийдэд шавилан суудаг 120, алслагдсан баг, хороонд амьдарч буй 78 хүүхдийг хамрууллаа.
108. 2013-2014 оны хичээлийн жилд насан туршийн суурь боловсрол нөхөн эзэмшүүлэх дүйцсэн хөтөлбөрт 1573 суралцагч, бүрэн дунд боловсролын түвшинд эчнээ, оройн ангид 849, насан туршийн боловсролын бүрэн дунд боловсрол олгох дүйцсэн хөтөлбөрт 1391 суралцагч хамрагдаж

төгссөн.

109. Ерөнхий боловсролын сургуулийн түүх, нийгэм судлалын хичээлийн сургалтын хөтөлбөрт хүний эрх, эрх чөлөө, ардчиллын төлөө тэмцэл гэсэн бүлэг нэмж оруулсан.
110. Үндэсний боловсролын болон эрүүл мэндийн тогтолцоог хөгжүүлэхэд хувийн хэвшлийн оролцоог түлхүү нэмэгдүүлэх зорилгоор мэргэжлийн зэргийн шалгалтыг зохион байгуулах эрхийг ТББ-д олгож, зохион байгуулах нийгэмлэг, холбоодыг тусгай шалгуурын дагуу сонгон ажиллуулж байна.
111. 2013-2014 оны хичээлийн жилд улсын хэмжээнд нийт 1067 цэцэрлэг үйл ажиллагаа явуулж байгаагаас 303 нь хувийн хэвшлийнх, ерөнхий боловсролын 756 сургууль байгаагаас 128 нь буюу 16,9 % нь хувийн хэвшлийн сургууль байна.
112. Гадаадад ажиллаж, амьдарч буй иргэдийн хүүхдүүд төрөлх монгол хэлээ мартаггүй байх, сурах боломжийг хангах үүднээс монгол хэлний сурах бичгүүдийг хилийн чанад дахь Дипломат төлөөлөгчийн газруудаар дамжуулан олгох ажлыг хэрэгжүүлж байна.

М. ХӨДӨЛМӨРЛӨХ ЭРХИЙГ ХАНГАХ ЧИГЛЭЛЭЭР

113. Хөдөлмөрийн тухай хуульд “Адил хөдөлмөр эрхэлж байгаа эрэгтэй, эмэгтэй ажилтанд адил хэмжээний цалин хөлс тогтооно” гэж заасан боловч Тэгш шан хөлс олгох тухай Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага (цаашид “ОУХБ” гэх)-ын 100 дугаар конвенцийн “адил үнэлэмжтэй хөдөлмөр эрхэлж байгаа эрэгтэй, эмэгтэй ажилтанд тэгш шан хөлс олгох” гэсэн зарчим тусгагдаагүй байгаа. Энэ зарчмыг Хөдөлмөрийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөлд тусгасан.
114. Төрийн албаны тухай хуульд заасны дагуу төрийн албан хаагчдын цалин хөлсийг хүйсийн байдал харгалзахгүйгээр Засгийн газраас албан тушаалын ангилал, зэрэглэлийг харгалзан тогтоосон цалингийн шатлалын дагуу олгож байна.
115. Хөдөлмөр, нийгмийн зөвшлийн гурван талт үндэсний хороо “Аж ахуйн нэгж, байгууллагад цалин хөлсний талаар баримтлах зөвлөмж” баталсан бөгөөд зөвлөмжид ажлын үнэлгээ хийх аргыг тодорхойлж, үнэлгээний дагуу ажлын зэрэглэл, түвшинг гаргахаар заасан. Цөөн тооны томоохон аж ахуйн нэгж, байгууллагын хувьд энэ ажлын зэрэглэл, цалингийн сүлжээг баримталж хамтын гэрээ, хэлэлцээрт тусган цалин хөлсийг олгож байгаа боловч дийлэнх аж ахуйн нэгж, байгууллагын хувьд энэ зөвлөмжийг мөрдөхгүй байна. Мөн цалингийн хэлэлцээр байгуулах чадавхийг салбарын түншлэгчбайгууллагуудад бийболгох чиглэлээр ОУХБ-тай хамтран ажиллаж, эхний ээлжинд уул уурхай, барилгын салбарын байгууллагад ийм чадавхийг бүрдүүлэх ажлыг эхлүүлээд байна.
116. Хөдөлмөрийн яам 2014 онд мэргэжлийн ур чадваргүй, ажилгүй иргэдэд богино хугацаанд мэргэжил олгох зорилготой Хөдөлмөрт бэлтгэх хөтөлбөр, Үндэсниймэргэжилтэй ажилтан бэлтгэххөтөлбөр,40-өөс дээш насны иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хөтөлбөр, Аж ахуй эрхлэлтийг хөгжүүлэх хөтөлбөр, Малчдын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хөтөлбөр, Хөгжлийнбэрхшээлтэй иргэний ажлын байрыг дэмжих хөтөлбөр, Залуучуудын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих хөтөлбөр, Оюутны хөдөлмөр эрхлэлт ба цагийн ажил хөтөлбөр, Ахмад мэргэжилтний зөвлөх үйлчилгээ төслийг тус тус хэрэгжүүлж байна.
117. Түүнчлэн хөдөлмөр эрхлэлтийн байгууллагад бүртгэлтэй ажилгүй иргэдийг түр ажлын байраар

хангах, нийтийг хамарсан ажилд оролцуулах, ногоон ажлын байр бий болгох зорилготой Эзэнтэй Монгол хөтөлбөр хэрэгжүүлж байна.

N. ЯДУУРАЛ, ХҮНСНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН ХАНГАХ ЧИГЛЭЛЭЭР

118. Статистик мэдээллээр ядуурлын түвшин 2010 онд 38.7 хувьд хүрч байсан бол 2012 оны эцсийн байдлаар 27.4 хувь болсон. Үүнээс хөдөөд 35.5 хувь, хот, суурин газарт 23.2 хувьтай байна.
119. Ядуурлыг бууруулах, хүнсний хангамж, хүртээмжийг нэмэгдүүлэх зорилгоор Хүнсний тухай хууль, Хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлын тухай хуулийг 2012 онд шинэчлэн баталж, Органик хүнсний тухай хууль, Органик хүнсний үйлдвэрлэлийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр, Органик хүнсний үйлдвэрлэлд хэрэглэх бодисын жагсаалтын төслийг тус тус боловсруулаад байна. Мөн хүнсний аюулгүй байдлыг сайжруулах зорилгоор Засгийн газраас 2016 он хүртэл хэрэгжүүлэх Хүнсний аюулгүй байдал үндэсний хөтөлбөрийг 2009 онд батлан хэрэгжүүлж байна.
120. Монгол Улсын нийт 794090 өрхийг амьжиргааны түвшингээр эрэмбэлсэн мэдээллийн нэгдсэн сан бүрдүүлж нийгмийн халамж, дэмжлэг зайлшгүй шаардлагатай 16822 өрх буюу өрхийн 2 хувьд хүнсний талон сар бүр олгож байна.
121. 2014 оны байдлаар Монгол Улсад хүн амын хоол тэжээлийн байдлыг илтгэгч 5 хүртэлх насны хүүхдийн дунд өсөлтийн хоцролт 10.8%, тураал
1. 6%, туранхай 1.0%-тай болон буурснаар өлсгөлөн, хоол тэжээлийн дуталтай хүн амын тоог 2015 онд 1990 оны түвшнээс 6 дахин бууруулах зорилтодоо хүрсэн. Ерөнхий боловсролын сургуулийн бага ангийн сурагчдын “Үдийн цай хөтөлбөр” хэрэгжсэнээр ядуу, орлого багатай өрхийн хүүхдийн сургууль завсардалт буурч, хүнсний хомсдол, дутагдал багассан.

O. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ БОХИРДОЛ, АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН ХАНГАХ ЧИГЛЭЛЭЭР

122. Байгаль орчны эрх зүйн орчинг сайжруулах, байгаль орчны салбарын 18 хуулийн давхардал, хийдэл, зөрчлийг арилгах, уялдаа холбоог сайжруулах үүднээс 2012 онд салбарын 15 хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, Ус бохирдуулсны төлбөрийн тухай, Хөрс хамгаалах, цөлжилтөөс хамгаалах тухай хуулиудыг шинээр батлан мөрдөж байна.
123. Эдгээр хуулиудын хүрээнд байгаль орчны тэнцвэрт байдлыг алдагдуулсан, хохирол учруулсан этгээд нөхөн төлбөр төлөх замаар хохирлыг арилгах, мөн байгаль орчныг нөхөн сэргээх хуримтлалын сан бий болж аймаг нийслэлд төвлөрөх байгалийн нөөцийн төлбөрийн орлогын 55-аас доошгүй хувиар байгаль хамгаалах, орчны доройтлыг бууруулах боломж бүрдсэн. Мөн нутгийн иргэд байгаль хамгаалах, байгалийн баялагийн үр шимийг давуу эрхтэй ашиглах боломжтой болсон.
124. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн Үндэсний хөтөлбөрийг 2011 онд баталж, хөтөлбөрийн хүрээнд НҮБХХ, Дасан зохицох сангийн дэмжлэгээр Экосистемд түшиглэсэн дасан зохицох арга хэмжээг уур амьсгалын өөрчлөлтөд өндөр эрсдэлтэй голын сав газарт хэрэгжүүлэх 5,5 сая ам.долларын санхүүжилттэй төслийг хэрэгжүүлж байна.
125. Байгаль орчин, ногоон хөгжил, аялал жуулчлалын яам, НҮБХХ-ийн газартай хамтран ус, ариун цэврийн байгууламжийн асуудал эрхэлсэн байгууллагуудын удирдлага, зохион байгуулалт, бүтцийг сайжруулах, орон нутгийн иргэдийг эрүүл ахуйн шаардлагад нийцсэн ундны ус, сайжруулсан ариун цэврийн байгууламжаар хангах зорилготой Ус хангамж, ариун цэврийн байгууламжийн хүртээмжийг

сайжруулах хөтөлбөр (2008-2013) Говь-Алтай, Баянхонгор, Өмнөговь аймгуудад хэрэгжүүлсэн.

4. ХҮНДРЭЛ БЭРХШЭЭЛ, ГАРАХ АРГА ЗАМ

126. Хүний эрхийг хангах, хамгаалах чиглэлээр эрх бүхий байгууллагаас хууль, тогтоомж баримт бичгүүд батлагдан гарсан ч хуулийг бүрэн хэрэгжүүлэх боловсон хүчин, чадавхыг сайжруулах шаардлага байна. Мөн санхүү төсөв шаардлагатай хэмжээнд хүрэхгүй байна.

5. ТЭРГҮҮЛЭХ АЧ ХОЛБОГДОЛ ӨГЧ БҮЙ АСУУДАЛ

127. Тайлангийн хугацаанд Монгол Улс зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх чиглэлээр тодорхой ажлуудыг хийж гүйцэтгэв. Тухайлбал олон улсын гэрээнд нэгдэх, хүний тодорхой төрлийн эрхийн асуудлаар тухайлсан хуулийг батлах чиглэлд томоохон ахиц гарсан. Цаашид хууль сахиулах байгууллагын чадавхийг сайжруулах, олон нийтэд хүний эрхийн боловсролыг дээшлүүлэх нь нэн тэргүүний асуудал болж байна.

Хүний эрхийн ээлжит дүгнэлт хэлэлцүүлэгт бэлтгэх
Монголын төрийн бус байгууллагын форум батлав.

“МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ХҮНИЙ ЭРХИЙН ХЭРЭГЖИЛТ” МОНГОЛ УЛСЫН ТББ-ДЫН ФОРУМЫН НЭГДСЭН ИЛТГЭЛ

1. Монгол улс НҮБ-ын Хүний эрхийн зөвлөлийн /ХЭЗ/ ээлжит хэлэлцүүлэгт орох гэж байгаатай холбогдуулан Монголын төрийн бус байгууллагуудын /ТББ/ дунд сургалт- семинар¹⁶³ болсон. Сургалт-семинараар ТББ-дын илтгэлүүдийг бэлтгэх, үндэсний илтгэлтэй холбоотой нөлөөллийн үйл ажиллагааг зохион байгуулах ТББ-дын Форумыг /цаашид Форум гэх/ байгуулж, түүний үйл ажиллагааг төлөвлөн, Монгол улс дахь хүний эрхийн төлөв байдлын тухай ТББ-дын илтгэлийг бичих асуудлуудыг тодорхойлон, нэгдсэн илтгэл, сэдэвчилсэн илтгэлүүдээр ажлын хэсгүүдийг байгуулсан.

2. Илтгэлүүдийн төслийг ажлын хэсгүүдийн уулзалтууд болон Форумаар хоёр удаа хэлэлцэн баталсан. Түүнчлэн 2010 оны 2 сарын 26-нд НҮБ-ын суурин төлөөлөгчийн газраас НҮБ-ын ХЭЗ-ийн ээлжит нэгдсэн хэлэлцүүлэгт бэлтгэж байгаа гурван талын /засгийн газрын үндэсний илтгэлийг бичих ажлын хэсэг, НҮБ-ын агентлагууд, Форум/ уулзалтыг зохион байгуулсан. Энэ уулзалт дээр Форумын ажлын хэсгүүд нэгдсэн болон сэдэвчилсэн тайлангийн агуулгаар мэдээлэл хийсэн.

3. Нэгдсэн илтгэлийг Хүний эрх хөгжил төв, Монголын эмэгтэйчүүдийн төрийн бус байгууллагуудын сүлжээ МОНФЕМНЕТ Форумаас тодорхойлсон асуудлуудын хүрээнд өөрийн хүч, бололцоондоо тулгуурлан бичсэн ба Форумд нэгдсэн байгууллагуудад танилцуулан санал, шүүмжлэлийг тусгасан.

4. Сэдэвчилсэн илтгэлүүдийг бичих, тэдгээрийг Форумаар хэлэлцүүлэх үйл ажиллагааг Нээлттэй Нийгэм Форум санхүүжүүлэв. Үндэсний илтгэл бичих Засгийн газрын ажлын хэсэг форумын ажлын хэсгүүдэд яамдаас мэдээлэл авахад зохих хэмжээгээр туслан, форумын эхний уулзалтыг зохион байгуулахад нэг удаа үнэгүй байраар хангаж, гурван талын уулзалт дээр үндэсний илтгэлд оруулахаар санал болгосон зарим асуудлаар Форумын санал авах хэлбэрээр хамтран ажилласан. Харин Форумын удаах уулзалт зохион байгуулах хүсэлт гаргахад байрны өндөр түрээс¹⁶⁴ нэхсэн тул бид Гадаад харилцааны яамны байранд зохион байгуулахаас татгалзахад хүрсэн.

Хүний эрхтэй холбоотой эрх зүйн орчин, хэрэгжилт

5. Олон улсын хуулиар хүлээсэн үүрэг: Монгол улсын Засгийн газар НҮБ-ын Хүний эрхийн гол конвенциуд, тэдгээрийн нэмэлт протоколуудыг¹⁶⁵ соёрхон баталж, хүний хөгжлийн олон баримт бичгүүдийг хүлээн зөвшөөрсөн. Гэвч эдгээр конвенцийн хэрэгжилтийн тайлангуудыг цаг тухайд нь илгээх, конвенцийн хороодын зөвлөмжийг хэрэгжүүлэхэд тун хангалтгүй хандаж байна. Тэр ч бүү хэл

¹⁶³ 2010 оны 1 сарын 10-12-д Улаанбаатар хотноо ФОРУМ-АЗИ бүсийн байгууллагын техник, санхүүгийн тусламжтайгаар Хүний эрх хөгжил төв, Глоб Интернэйшнл төрийн бус байгууллагууд монголын иргэний нийгмийн байгууллагуудад зориулан сургалт-семинар зохион байгуулсан. Үүнд хүний эрхийн төрөл бүрийн чиглэлээр идэвхитэй ажилладаг 40 гаруй төрийн бус байгууллагууд оролцсон.

¹⁶⁴ Форумын эхний хэлэлцүүлгийг Гадаад харилцааны яамны хурлын тэнхимд зохион байгуулсан. Хоёр дох хэлэлцүүлгийг зохион байгуулахад Яамнаас цагийн ... төгрөг буюу тэр үеийн ханшаар 120 ам доллартай тэнцэх түрээс нэхсэн.

¹⁶⁵ Монгол Улс НҮБ-ын Цагаач ажилчид ба тэдгээрийн гэр бүлийн гишүүдийн хүний эрхийг хамгаалах конвенци, Эдийн засаг, нийгэм соёлын эрхийн олон улсын пактын нэмэлт протоколд нэгдээгүй байна.

эрүүдэн шүүх асуудал эрхэлсэн Тусгай илтгэгчийн санал хүсэлтийг үл хайхарсан удаатай.¹⁶⁶ Үндсэн хуулийн /ҮХ/ 16-р зүйлийн 14-т монгол улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээ конвенцид заасан хүний эрх, эрх чөлөө зөрчигдсэн тохиолдолд шүүхэд гомдол гаргах эрхтэй гэж заасан боловч конвенцийн заалтууд үндэсний хууль тогтоомжид зохих тусгалаа олоогүй, тэдгээрийг хэрэглэх шүүгчдийн мэдлэг чадвар хангалтгүйгээс шүүхийн практикт нэвтрэхгүй¹⁶⁷ байна.

6. Үндсэн хууль: Монгол улсын ҮХ-ийн 16-р зүйлд 18 заалтаар иргэний, улс төрийн, эдийн засаг, нийгэм соёлын эрхийг өргөн хүрээнд иргэдэд эдлүүлэхээр тунхагласан ба эдгээр эрхийг зөрчсөн гэж үзвэл дээрхийн адил шүүхэд хандах эрхтэй гэж заасан.

7. Монгол улсын нэгдсэн хүний эрхийн олон улсын гэрээ конвенциуд, Үндсэн хуулийн дагуу монголын иргэд өргөн хүрээний хүний эрх, эрх чөлөөг эдлэх боломжтой мэт боловч хэрэгжихгүй байна. Учир нь, нэгдүгээрт, Монгол улсын нэгдсэн олон улсын гэрээ конвенцийн заалтуудын адил Үндсэн хуульд заасан хүний эрх, эрх чөлөөний заалтууд ч холбогдох хуулиудад зохистой эсхүл огт суугаагүй учир зөрчигдсэн тохиолдолд шүүхээр хамгаалуулах эрх зүйн үндэслэл бүрдэхгүй байна. Хоёрдугаарт, үндсэн хуулиар олгогдсон иргэний эрх, эрх чөлөөний асуудал цэцийн¹⁶⁸ авч үзэх маргааны хүрээнд ороогүй тул Үндсэн хуулийн эрхээ зөрчигдлөө гэж үзсэн иргэн Үндсэн хуулийн цэцэд хандах боломжгүй байна.

8. Бусад хуулиуд дахь хүний эрхийн баталгаа: Хүний эрхийн хэрэгжилтийг хуулиар баталгаажуулан хамгаалахад саад тогтор их байна. Хүний эрх, эрх чөлөөг ханган, хамгаалахад шаардлагатай олон чухал хууль, хуулийн заалт байхгүй байсаар байна. Тухайлбал, хохирогч/гэрчийг хамгаалах хууль, хүний эрхийг хамгаалагчдыг хамгаалах хууль, иргэдийн оролцооны эрхийг хангах хууль, жендэрийн тэгш байдлыг хангах, жендэрт суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэх хууль, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн редакцийн хараат бус байдлыг хангах хууль, УИХ-ын гишүүдтэй хариуцлага тооцох, тэдний ёс зүйн дүрэм¹⁶⁹, нийтийн эрх ашгийг нэхэмжлэх, хуулийн хэрэгжилтийн хяналтанд иргэний нийгмийн оролцоог хангах зэрэг асуудлаар хууль, хуулийн заалт байхгүй байна.¹⁷⁰

9. Түүнчлэн хүний эрхийн хэрэгжилтэнд сөрөг нөлөө үзүүлж буй хуулиуд байна. Тухайлбал, нууцын тухай хууль¹⁷¹, төсвийн байгууллагын удирдлага санхүүжилтийн тухай хууль,¹⁷² онц

¹⁶⁶ НҮБ-ын Тусгай илтгэгч Манфред Новак 2005 оны 6 сарын 6-9нд Монгол улсад айлчлан цаазаар авах ялын тухай мэдээлэл авах, шоронгоор орох хүсэлт удаа дараа гаргасан боловч амжилтанд хүрээгүй ба Монгол улсад эрүүдэн шүүх асуудлыг шийдвэрлэх олон зөвлөмжүүд гаргасан боловч энэ талаар ямар нэгэн арга хэмжээ авсан талаар Засгийн газраас мэдээлэл ирүүлээгүй байна.

¹⁶⁷ Шүүгчид дараах шалтаг, шалтгаан тоочдог байсан. Тухайлбал, олон улсын гэрээ конвенцийн албан ёсны баталгаат орчуулга байхгүй, баталгаат орчуулга нь төрийн мэдээлэл сэтгүүлд хэвлэгдээгүй гэх мэт.

¹⁶⁸ Үндсэн хуулийн 64-р зүйлийн 1-р заалтад "...Үндсэн хуулийн цэц нь Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт тавих, түүний заалтыг зөрчсөн тухай дүгнэлт гаргах, маргааныг магадлан шийдвэрлэх бүрэн эрх бүхий байгууллага, Үндсэн хуулийг чандлан сахиулах баталгаа мөн" гэж заадаг боловч амьдрал дээр иргэний эрх, эрх чөлөөг хамгаалахад цэцийн ач холбогдол гарахгүй байна.

¹⁶⁹ УИХ-ын гишүүн бүрт "тойрогтоо зарцуулах" зорилгоор жил бүр төсөвт мөнгө суулгадаг болсоор хэдэн жил өнгөрсөн. Энэ мөнгө 10 сая төгрөгөөр эхэлсэн бол 2010 оны төсөвт 1тэрбум төгрөг /ойролцоогоор 690 сая ам.доллар/ болж өссөн. Их хурлын гишүүн засгийн газрын гишүүн байж болохоор ҮХ-ийн заалтыг өөрчлөн, эрх мэдлийн хуваарьлалт, шалган тэнцвэржүүлэх зарчмыг алдагдуулсан ба цэцийн дүгнэлтийг хүлээн авахгүй байх зэргээр дураараа загнах болсон.

¹⁷⁰ 8,9,10-р параграфын агуулгыг Форумаар тодорхойлсон болно.

¹⁷¹ Нууцын тухай хууль нь төрийн байгууллагаас мэдээлэл авахад саад болдог.

¹⁷² Энэ хуулийн дагуу орон нутгийн төрийн үйлчилгээг санхүүжүүлдэг боловч ашигт малтмалын олборлолт эрчимжиж байгаатай холбоотой орон нутаг дахь шилжин суурьшилтаас үүссэн асуудлыг зохицуулж чадахгүй байна. Иймээс хүний эрхийн зөрчил үүсгэхэд хүргэж байна. Тухайлбал уурхай дагаж хүн ам нэмэгдэн нийгмийн үйлчилгээний хэрэгцээ өсөж байхад, төсөв нь нэмэгддэггүй. Энэ нь иргэдийн боловсрол, эрүүл мэнд зэрэг нийгмийн

байдлын тухай хууль, шүүхийн тухай хууль, ТББ-ын бүртгэл, татвар, нийгмийн даатгалтай холбоотой хуулийн заалтууд, УИХ-ын тогтоолын төслийг өргөн мэдүүлэх журмын тухай хууль, сонгуулийн багц хууль¹⁷³ улс төрийн намын тухай хууль, дур зоргоор гаргадаг захиргааны журмууд зэргийг дурьдаж болно.

10. Үүний зэрэгцээ зарим хуулиудын хэрэгжилт нь хангалтгүй учраас хүний эрх, эрх чөлөөний зөрчилд хүргэж байна. Эдгээрт олон нийтийн радио, телевизийн тухай хууль, гэр бүлийн хүчирхийллийн эсрэг хууль, эрүүгийн хуулийн хүн худалдах гэмт хэргийн заалтууд, захиргааны хэргийг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, төрийн албаны тухай хууль зэрэг юм. Ийнхүү хүний эрхийг хуульчлан баталгаажуулахад онц ач холбогдол бүхий хуулиуд байхгүй, байгаа хуулиуд нь хүний эрхийн хэм хэмжээнд огт нийцэхгүй эсхүл хэрэгжихгүй байгаа нь хүний эрхийн ноцтой зөрчил гарах шалтгаан болж байна.

Хүний эрхийг хамгаалах үндэсний бүтэц, механизм

11. Монгол улсад хүний эрхийн асуудлыг хариуцсан, үүрэг хүлээсэн албан бүтэц механизм нь УИХ-ын Хүний эрхийн дэд хороо /ХЭДХ/, Хүний эрхийн үндэсний комисс /ХЭҮК/, Хүний эрхийг хангах Үндэсний хөтөлбөрийг /ХЭХҮХ/ хэрэгжүүлэх Хороо, түүний ажлын алба болон аймаг нийслэл дэх салбар хороодоос бүрдэнэ.

12. УИХ-ын түвшинд хүний эрх, эрх чөлөөний баталгааг ханган шалгах, хянах эрхийг ХЭДХ хэрэгжүүлэх үүрэгтэй. Энэ дэд хороо 7-н сарын 1-тэй холбоотой хүний эрхийн асуудлаар ажиллаж эхэлж байгаа болохоос, үүнээс өмнө эсхүл хойш хүний эрхийн бусад олон асуудлаар нийтэд харагдахаар хийсэн зүйл байхгүй. Ер нь УИХ-ын баталсан хууль, тогтоол, хөгжлийн баримт бичиг, шийдвэрүүдэд хүний эрхийн дүгнэлт хийхгүй байна. Хийх эрмэлзэл ажиглагддаггүй бөгөөд чадавхи ч бас байхгүй.

13. 2001 онд ХЭҮК байгуулагдсан. ХЭҮК жил бүр хүний эрхийн төлөв байдлын тухай УИХ-д илтгэдэг. Үүний дүнд ХЭҮК-ийн хүний эрхийн асуудлаар сургалт, судалгаа хийх чадавхи сайжирч байгаа. Харин хүний эрхийг хамгаалах асуудлаар дорвитой алхам хийх чадавхигүй байна.¹⁷⁴ Энэ байдалд ХЭҮК-ын эрх, үүрэг, комиссын гишүүдийн бүрэлдэхүүн, төлөөлөл, сонголт, томилолтыг хэрэгжүүлдэг хууль нь түүний бие даасан хараат бус үйл ажиллагааг хангах олон улсын зарчим, хэм хэмжээтэй¹⁷⁵ нийцээгүй, сул байгаатай холбоотой юм.¹⁷⁶

14. ХЭХҮХ-ийг олон нийтийн өргөн оролцоотой боловсруулан баталж, түүнийг хэрэгжүүлэх ерөнхий сайдаар ахлуулсан Үндэсний хороо, түүний ажлын алба, орон нутгийн салбар хороод

үйлчилгээ хүртэх эрхийг зөрчиж байна. Нөгөө талаас төсөв нь хангалтгүй учраас орон нутгийн захиргаа, уурхайн компанийн хандиваас хамааралтай болж орон нутгийн иргэдийн эрх, ашгийг зөрчсөн шийдвэр гаргахад хүргэж байна.

¹⁷³ Одоо болтол сонгуультай холбоотой эмэгтэйчүүдийн квот, сонгогчдын боловсрол, сонгогчдын эрх, иргэний нийгмийн хяналт, сонгуулийн хороодын бүрэлдэхүүн, үйл ажиллагааны ил тод байдал зэрэг асуудлыг зохистой хуулиар шийдвэрлэж чадаагүй байна.

¹⁷⁴ 2008 оны УИХ-ын сонгуулийн дараа үүссэн нөхцөл байдалд Хүний эрхийн үндэсний комисс хүний эрхийн асуудлаар бие даасан, хараат бус байр суурьтай байж, хүний эрхийг хамгаалах шийдвэртэй алхам хийх чадавхигүй болох нь олон нийтэд илт болсон.

¹⁷⁵ Хүний эрхийн үндэсний байгууллагуудын эрх зүйн зарчим /Парисын зарчмууд/ нь хүний эрхийг хангах, түүнийг сахин хамгаалах, үндэсний байгууллагуудын эрх мэдэл, үйл ажиллагаа, эрх зүйн байдлын талаар улс орнуудад дагаж мөрдвөл зохих наад захын хэм хэмжээ юм.

¹⁷⁶ Хүний эрх хөгжил төвөөс 2006-2008 онд ХЭҮК-ын тухай хууль болон ХЭҮК-ын үйл ажиллагааг Парисын зарчмын хүрээнд үнэлгээ хийсэн цуврал 3 илтгэлүүд.

байгуулагдан ажиллаж байгаа. Гэхдээ хөтөлбөрийг сайн хэрэгжүүлэхгүй, хөтөлбөрт өөрт нь байгаа хяналтын механизмыг ажиллуулахгүй байгаа учраас түүний үр нөлөө бага байна. Үүний шалтгаан нь хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг үнэлэхгүй, улсын төсвөөс хангалттай санхүүжилт өгөхгүй, үйл ажиллагаа нь тархай, олон талын /төрийн, төрийн бус, хувийн хэвшил, хөгжлийн байгууллагын/ уялдаа, холбоог хангахгүй, олон улсын хөгжлийн байгууллагын санхүүжилт, төрийн бус байгууллагуудын үйл ажиллагаагаар хязгаарлаж байгаатай холбоотой юм.

15. Төр захиргааны байгууллага, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн түвшинд иргэний хүний эрх, эрх чөлөөний асуудлыг анхаарахгүй байна. Засгийн газар хүний эрхийг ханган, хамгаалах, хэрэгжүүлэх, дэмжих үүргийг олон улсын хууль, Үндсэн хууль, бусад хууль тогтоомжоор хүлээн хэрэгжүүлнэ гэдэг боловч үйл ажиллагаандаа хүний эрхийн дүгнэлт хийдэггүй, орон нутгийн захиргаа, иргэдийн хурал хүний эрхийг хангах хамгаалах үүрэг хариуцлага хүлээнэ гэсэн заалт ч байхгүй. Ийм учраас хүний эрхэд суурилсан хандлага засгийн газар, орон нутгийн захиргааны бодлого, төлөвлөлт, хэрэгжилтийн мониторинг, үнэлгээнд нэвтэрч чадахгүй байна.

16. Үүний зэрэгцээ төрийн захиргааны байгууллага, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн түвшинд аливаа хуулийн хэрэгжилтийг хянахдаа хүний эрхийн асуудлыг орхигдуулсаар байна. Хуулийн хэрэгжилтийн хяналтыг зөвхөн төрийн байгууллага, албан тушаалтан хуулиар хүлээсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлж байгаа эсэхэд чиглэж, төрийн үйлчилгээ хүний эрх, эрх чөлөөг ханган баталгаажуулж байгаа эсэхэд анхаарахгүй байна.¹⁷⁷Энэ нь засгийн газрын хүний эрхийг хүндэтгэх, хангах, хамгаалах, хэрэгжүүлэх олон улсын болон, иргэдийнхээ өмнө хүлээсэн үүргээ биелүүлж чадахгүй байгаагийн нэг шалтгаан юм. Үүнд хүний эрхийн боловсролыг сайжруулах, ялангуяа төрийн албан хаагчдын хүний эрхийн боловсролыг дээшлүүлэх тал дээр дорвитой ажил хийхгүй байгаатай холбоотой.

17. Шүүх нь “хуульт ёс, хүний эрх, эрх чөлөө, шударга ёсны баталгаа”¹⁷⁸ болохоор хүний эрхийг хамгаалах бүтэц, механизмын чухал бүрэлдэхүүн хэсэг мөн. Шүүх нь хуульт ёс алдагдаж, хүний эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсөн иргэнийг хамгаалж, хохирлыг барагдуулан шударга ёсыг сэргээх үүрэг хүлээдэг. Гэвч Монголын шүүхийн хараат бус үйл ажиллагаа хангагдахгүй байгаа учраас хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалан шударга ёсны баталгаа болох үүргээ хангалттай биелүүлж чадахгүй байна. Үүнийг 7 сарын 1-ний хэрэг болон нийтийн ашиглалтын талбай, бэлчээр усны асуудлаар нэхэмжилсэн иргэдийн олон хэрэг гэрчилнэ. Шүүхийн хараат бус байдал алдагдсан нь түүний бүтэц, тогтолцоо, шүүгчийн ёс зүйн асуудалтай холбоотой. Ялангуяа шүүгчийн ёс зүйн асуудалд онцгой анхаарах хэрэгтэй болсон.¹⁷⁹ Шүүгчид тогтолцооноос буюу эрх мэдлийн дарамтаас болж хараат бус байдлаа алдахын зэрэгцээ авлигад автан ёс зүйгүй ажилладаг гэсэн дүгнэлтэд хүрсэн. Иймээс шүүхийн шинэчлэлийг хийхдээ зөвхөн бүтэц тогтолцоог өөрчлөхөөс гадна, шүүгчийг сонгох шалгуур, томилгоо, тэдний ёс зүйн дүрмийг хэрэгжүүлэхэд анхаарах хэрэгтэй юм.

18. Хүний эрхийг хамгаалах үндэсний бүтэц механизмын нэг бүрэлдэхүүн хэсэг нь яах аргагүй хүний эрхийн чиглэлээр ажилладаг иргэний нийгмийн байгууллагууд /ИНБ/ юм. ИНБ-ууд хүний эрхийн зөрчлийг хянах, арилгах, бодлого, хуулийг өөрчлөх зэрэг чиглэлээр идэвхитэй ажиллаж байна. Харин тэдний тогтвортой үйл ажиллагааг хангах эрх зүй, санхүүжилт, мэдээллийн орчин бүрдэхгүй байна. Төрөөс ИНБ-ын тогтвортой хөгжлийг хангах бодлого ч байхгүй байна. Иймээс хүний эрхийн ТББ-

¹⁷⁷ Эрдэнэбат. Эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийлэлтэй тэмцэх хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хянах механизм. Судалгааны тайлан. 2007. х 12

¹⁷⁸ Шүүхийн тухай хууль зүйл 3.2

¹⁷⁹ Хүний эрх хөгжил төвийн 2005 оноос эхлэн ажилласан байгаль орчны 10 хэргийн хоёрт шүүгч ёс зүйн алдаа гаргасан. Үүний нэгд нь Шүүхийн сахилгын хороонд хандахад ёс зүйгүй шүүгчтэй хариуцлага тооцох чадваргүй байсан.

ууд зөвхөн гадны санхүүжилтээр богино хугацааны үйл ажиллагааны төслийг¹⁸⁰ хэрэгжүүлж байгаа нь хүний эрхийг хамгаалах тодорхой асуудлаар тогтвортой ажиллан шаардлагатай хууль, бодлогод чиглэсэн үр дүнтэй нөлөөлөл хийх нөхцөл сайн бүрдэхгүй байна. Мөн орон нутагт хүний эрхийн ТББ-ууд байгуулагдан бие даасан үйл ажиллагаа явуулах боломжгүй байна. Хүний эрхийн чиглэлээр ажилладаг ИНБ-ын үр дүнтэй үйл ажиллагаанд нэн чухал шаардлагатай эрх зүйн орчинг бүрдүүлэхэд юуны түрүүнд тэдний нийтийн эрх ашгийг нэхэмжлэн хамгаалах, хуулийн хэрэгжилтийн хяналтанд эрх зүйн үр дагавартай оролцох эрхийг хангахад анхаарах хэрэгтэй байна.

19. Монгол улсад хүний эрх, эрх чөлөөг ханган, хамгаалахаар байгуулсан үндэсний бүтэц, механизм нь хүний эрхийн хэрэгжилтийн баталгаа болж чадахгүй байна.

Хүний эрхийг ханган хамгаалж байгаа байдал

20. Монгол улсын ардчилсан тогтолцоог төлөвшүүлэх үйл явцад сүүлийн 10 жилд ноцтой ухралтууд гарч, иргэд иргэний болон улс төрийн эрхээ тэгш, бүрэн эдэлж чадахгүй, иргэдийн ардчилсан арга замаар өөрөө өөрсдийгөө удирдах эрх зөрчигдөж байна. Тухайлбал, 1992 оны Үндсэн хуулиар тогтоосон шүүх, гүйцэтгэх, хууль тогтоох эрх мэдлийг хуваарьлан тэнцвэржүүлэх зарчим хэрэгжихгүй, шүүхийн хараат бус байдал хангагдаагүй, гүйцэтгэх ба хууль тогтоох эрх мэдлийн чиг үүрэг холилдож, УИХ-ын гишүүн сайд байх болсон ба УИХ-ын гишүүд улсын төсвөөс өөрсдөдөө их хэмжээний мөнгө хуваарилж төсөв захиран зарцуулах эрх мэдлийг эдэлж ирсэн. Цаашилбал, сонгуулийн бүх нийтийн, чөлөөт, шударга байх зарчим алдагдаж ирсэн: сонгуулийн хууль жижиг нам болон бие даан нэр дэвшигчдийн сонгогдох боломжийг илт хязгаарласнаас гадна сонгуулийн луйвар газар авч, иргэдийн сонголтыг гажуудуулж, сонгуулийн үр дүнд бүрэлдсэн парламент иргэдийн сонголт, хүсэл эрмэлзлэлийг илэрхийлж чадахгүй байна. Улс төрийн намуудын дотоод ардчилал, хариуцлагын тогтолцоо, хүний эрх, тэгш эрхийг дээдлэх ухамсрын төлөвшил сул тул иргэдийн дуу хоолойг нэгтгэн төлөөлөх чадваргүй байгаагаас эмэгтэйчүүд, орлого багатай иргэд, малчид, тариаланчид, үндэсний цөөнх зэрэг бүлгүүд шийдвэр гаргах түвшинд төлөөлөлгүй байсаар байна. Төрийн ил тод байдал сул хэвээр байгаа тул иргэдийн сонгуулиас бусад аргаар төрийн үйл хэрэгт шууд буюу шууд бус замаар оролцох эрх мөн зөрчигдсөөр байна.

21. Монгол улсад ядуурал, уул уурхайн үйл ажиллагаанаас болж хүний эрхийн өргөн хүрээний зөрчил гарч байна.

22. Ядуурал Манай улсын хувьд ядуурал хүний эрхийн зөрчлийн ноцтой шалтгаан, үр дагавар болоод байна. Мянганы хөгжлийн зорилт (МХЗ)-ын дагуу 2015 он гэхэд ядуурлын түвшинг 2 дахин буюу 18 хувь хүртэл бууруулах зорилт тавьсан. Гэвч ядуурал буурахгүй 35,2 хувьтай байгаа нь гурван хүний нэг ядуу байгааг илэрхийлж байна.¹⁸¹ Хүн амын орлогын тэгш бусбайдал улам гүнзгийрч, хотын ядуу хүн ам, гэр оронгүй хүмүүс, хөдөлмөр эрхэлж буй хүүхэд, өрх толгойлж буй эмэгтэйчүүдийн тоо нэмэгдэж, ядуурлын шинж хэлбэр улам өргөжсөөр байна.¹⁸² Малчид амьжиргааны үндсэн эх үүсвэр болсон малаа ган, зуданд алдах, улам бүр эрчимжиж буй уурхайн үйл ажиллагааны улмаас бэлчээр, усны хомсдолд орж, газар нутгаасаа шахагдан, аргагүйн эрхэнд төв, суурин газар руу олноор шилжин суурьшиж, буцалтгүй тусламж, нийгмийн халамжийн тэтгэвэр,

¹⁸⁰ Хүний эрхийн ТББ-дад core funds буюу байнга гардаг урсгал зардлын санхүүжилт олддоггүй тул 2-3 жилээр стратегиа төлөвлөн ажиллах боломжгүй байдаг.

¹⁸¹ Эрхийн нийгэм, эдийн судалгааны үндсэн хүснэгтүүд, 2007-2008, ҮСХ, НҮБХХ, УБ, 2009, 3х

¹⁸² Ядуурлын судалгаа, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих төсөл, НҮБХХ, 2008, www.undp.org

тэтгэмжээр хагас өлсгөлөн байдалд амьдардаг өрхийн тоог нэмэгдүүлсээр байна.¹⁸³

23. Ажилгүйчүүдийн дунд ядуурал их (54%) байгаа¹⁸⁴ боловч Монголд байгаа ядуу хүмүүсийн нэлээдийг “ажилтай ядуучууд” эзэлж байгаа¹⁸⁵ нь хөдөлмөрийн үнэлэмж бага, мөлжлөг их байгааг харуулж байна. Хэрэгцээтэй газруудад нь зохистой ажлын байрыг бий болгож чадахгүй байгаагаас ажилгүйдлийн түвшин буурахгүй байна. Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг¹⁸⁶ Засгийн газраас шинэчлэн тогтоодог боловч тогтмол нэмэгдсээр буй инфляцитай харьцуулахад бага тул иргэдийн цалин хөлс амьжиргааны наад захын хэрэгцээг хангаж чадахгүй байна. Төрийн зүгээс дэлхийн хүнс, түлш, санхүүгийн хямрал, үнийн хөөрөгдлийн талаар авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээ нь үр дүнд хүрэхгүй, хувийн хэвшил дэх хөдөлмөрийн хуулийн хэрэгжилтийг хянаж чадахгүй байна.

24. Ядуурлаас болж олон хүний эрх зөрчигдөж байгаагийн нэг нь зохистой орон байранд амьдрах эрх юм. Улсын нийт хүн амын 51 хувь, нийслэл хотын хүн амын 60 хувь нь амьжиргааны наад захын шаардлага хангаагүй, агаарын бохирдол, эрүүл ахуй, ариун цэврийн шаардлага хангаагүй, аюулгүй байдал нь баталгаагүй гэр хороололд амьдарч байна¹⁸⁷. Орон сууцны хангамжийг сайжруулах “40000 айлын орон сууц хөтөлбөр”-ийг Засгийн газраас хэрэгжүүлээд багагүй хугацаа өнгөрч байгаа ч, орон сууцны үнэ огцом өсч, иргэдийн худалдан авах чадавхиас хол давсан. Иргэд урт хугацаатай, бага хүүтэй орон сууцны зээл авч чадахгүй байна. Гэр оронгүй хүмүүсийн тоо 4300 –д хүрээд байгаа ба үүний гуравны нэг нь хүүхэд, залуучууд, 44,4 хувь нь нийслэлд амьдарч байна¹⁸⁸.

25. Засгийн газраас ядуурлыг бууруулах зорилгоор олон саяар үнэлэгдэх хөгжлийн зээл, тусламж авч байгаа¹⁸⁹ ч төдийлэн үр дүнгээ өгөхгүй байна. Учир нь хөгжлийн төсөл, хөтөлбөрүүдийг боловсруулах, хэрэгжүүлэхдээ хүнийг, ялангуяа ядуу хүмүүс, орон нутгийн иргэдийг төвд нь тавьж, тэднийг оролцуулахгүй байна. Хөгжлийн зээл тусламжийн талаарх мэдээлэл эх хэл дээр гардаггүй, хүртээмж муу тул иргэд хөгжлийн төсөл, хөтөлбөрийн хэрэгжилт, хяналтад оролцож, үр шимийг нь хүртэн хөгжих эрхээ эдэлж чадахгүй байна. Засгийн газар ядуурлыг хүний эрхийн зөрчил гэж үзэхгүй байна.

26. Төрийн албан тушаалтнуудын авлига, ёс зүйгүй, хууль зөрчсөн ажиллагаанд хяналт тавих орон нутгийн иргэний нийгмийн байгууллага мэдээлэл, санхүүжилт байдаггүй¹⁹⁰ тул хөгжихгүй байна. Иймээс орон нутагт их хэмжээний зээл, тусламжийн хөтөлбөрүүд нь олон нийтийн хяналтгүй, үр дүн муутай хэрэгжиж байна. Авилгын эсрэг иргэдийн үйл ажиллагааг зөвхөн “мэдээлэгч” гэдгээр хязгаарлаж байгаа нь орон нутагт гарсан авилгын хэргийг сунжруулж, үр дүнг бууруулж байна.

¹⁸³ Зарим аймгуудад, тухайлбал, баруун аймгууд дахь ядуурлын түвшин хотынхоос даруй нэг дахин их буюу 51%-тай байна. Монгол улс дахь ядуурлын үнэлгээ, Дэлхийн банк, 2006, 20х,

¹⁸⁴ Өрхийн нийгэм, эдийн судалгааны үндсэн хүснэгтүүд, 2007-2008, ҮСХ, НҮБХХ, УБ, 2009, 19х

¹⁸⁵ Хүний хөгжлийн илтгэл 2007, МУЗГ, НҮБХХ, 16 х.

¹⁸⁶ Засгийн газраас тогтоосон хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ нь 108,000 төгрөг буюу ойролцоогоор 75 ам.доллар. Үүнийг сүүлийн 2 жил өөрчлөөгүй болно.

¹⁸⁷ <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/EASTASIAPACIFICEXT/MONGOLIAINMONGOLIANEXTN/0,,contentMDK:22484734~menuPK:475368~pagePK:2865066~piPK:2865079~theSitePK:475350,00.html>

¹⁸⁸ http://www.nso.mn/mdg/eng_goals7_3.htm

¹⁸⁹ “Өрхийн хөгжлийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр”-ийг 2006 оноос, Газар тариаланг дэмжих Атрын 3-р аяныг 2008 оноос эхлэн хэрэгжүүлж эхэлсэн. Монгол улс нэг хүнд ногдох зээл тусламжийн байдлаараа дэлхийд нэлээд дээгүүрт орлог ба зөвхөн 2008 онд гэхэд 246 сая ам.долларын хөгжлийн зээл тусламжийг авсан байна. (<http://www.oecd.org/dataoecd/23/4/1882335.gif>/ www.oecd.org/dac/stats)

¹⁹⁰ Core funding –ийн санхүүжилттэй хүний эрхээр ажилладаг ИНБ Монголд нэг ч байхгүй.

27. Монгол улс ЭЗНСЭТОУП-ын нэмэлт протоколд гарын үсэг зурсан эхний цөөхөн улсуудын нэг болсон нь сайшаалтай ч соёрхон батлаагүй байна. Пактын 4 дэх ээлжит илтгэлийг хугацаанд нь хүргүүлээгүй 8 жил өнгөрлөө. ЭЗНС-ын эрхийн хорооноос тус улсын 3 дахь ээлжит илтгэлтэй холбогдуулан гаргасан¹⁹¹ дүгнэлт, зөвлөмжийн 22-т “Ядуурлыг бууруулах хөтөлбөртөө онцгойлон анхаарах”, 27-д “Хорооны зөвлөмжүүдийг иргэддээ аль болох өргөн хүрээнд тараах”-ыг зөвлөсөн ч эдгээр зөвлөмжийн биелэлт маш хангалтгүй байна.

28. Байгаль орчны эрх Уурхайн үйл ажиллагаанаас үүссэн байгаль орчны бохирдол, сүйрлээс иргэдийн байгаль орчны эрх түүнтэй шууд холбоотой эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах, ундны цэвэр усаар хангагдах, уламжлал, соёлоо хадгалах, зохистой амьжиргаатай байх, амьжиргааны арга барилаа чөлөөтэй сонгох, мэдээлэл авах, шийдвэр гаргахад оролцох эрх, нийгмийн халамж үйлчилгээ хүртэх, хөгжих эрх, зөрчигдсөн эрхээ шударга шүүхээр сэргээлгэх зэрэг эрхүүд зөрчигдөж байна.

29. Эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрх, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрх 1997 оноос хэрэгжүүлсэн “Алт” хөтөлбөрөөс эхлэн ноцтой зөрчигдөж байна. Энэ хөтөлбөрөөр уул уурхайд гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах, дэмжих эрх зүйн орчин бүрдүүлэхдээ байгаль орчин, хөдөө орон нутгийн иргэдийн эрх ашгийг умартсан. Одоогоор газар нутгийн 30 орчим¹⁹² хувьд ашигт малтмалын лиценз олгогдож, гол ус ширгэн, хөрсний эвдрэл, бохирдол нүүрлээд байна.

30. Уурхайн олборлолтонд байгаль орчинд халтай технологи хэрэглэх, химийн хорт бодисыг улсын хилээр оруулах, хадгалах, уул уурхайд ашиглахад тавих төрийн хяналт маш сул байснаас 4 аймгийн 10 гаруй сумын нутагт, 120 цэгт 53,5 га талбайн 203,508 м³ хөрс цианит, мөнгөн усаар бохирдсон байна.¹⁹³ Хөрс, усны бохирдол иргэдийн эрүүл мэндэд аюул учруулж байна. Үүний нэг жишээ нь 2007 онд Дархан-Уул аймгийн Хонгор сумын төвийн хөрс, усыг мөнгөн ус, цианит натриар бохирдуулж иргэдийн эрүүл мэндэд ноцтой аюул учруулсан.¹⁹⁴ гэсэн ч Засгийн газар иргэдийнхээ зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, эмнэлгийн туслалцаа үзүүлэх, нөхөн төлбөр олгох үүргээ биелүүлэхгүй байна. Бохирдсон хөрс, усыг цэвэршүүлсэн гэх боловч 2009 онд тус сумын төвийн хөрс, агаараас мөнгөн ус илэрсээр, өвчилсөн хүмүүсийн тоо нэмэгдсээр байгаа нь хорыг арилгах арга хэмжээ хангалттай аваагүйг харуулж байна. 2009 оны 6 болон 8 дугаар саруудад Хонгор сумын төвөөс авсан агаарын сорьцонд мөнгөн ус их хэмжээтэй илэрсэн ч орон нутгийн удирдлага шинжилгээний дүнг иргэдээс нуусан байна.¹⁹⁵

31. Соёл, уламжлалаа хадгалан үлдэх эрх. Монголын нийт хүн амын 30 гаруй хувийг эзэлдэг малчин иргэд нь нутаг орондоо хэдэн зуун жил үе дамжин суурьшиж, нүүдлийн мал аж ахуйд суурилсан соёл, амьдралын өвөрмөц хэв маягийг хадгалж байгаа “уугуул иргэд” мөн юм. Гэвч тэд уул уурхайн үйл ажиллагаанаас хамгийн их хохирч буй нийгмийн бүлэг болсон. Уурхайд шахагдан, нүүдлийн мал аж ахуйгаа орхиход хүрч, амьжиргаагүй, өвлүүлэх хөрөнгөгүй, нүүдлийн мал маллагааны соёлоо өв залгамжлуулах боломжгүй болсон өрхийн тоо өссөөр байна. Монгол улс 300 гаран сумтайгаас 90

¹⁹¹ 2000.09.01-ний ЕС./12/1/Add.47

¹⁹² 2010 оны 1 сарын 04-ний байдлаар нийт 5630 ашигт малтмалын лиценз байгаагаас 1170 нь ашиглалтын, 4460 хайгуулын лиценз байгаа нь 39454898 га газрыг хамарч байна.

¹⁹³ http://www.ssa.gov.mn/index.php?option=com_content&task=view&id=37&Itemid=44

¹⁹⁴ 2010 оны 2 сарын байдлаар Хонгор суманд 61 хүн нас барж, 60-аад эхчүүд үр зулбаж, 12 гаж төрөлт гарсан байна. Нас барсан хүмүүсийн 10 орчим нь хорт хавдрын улмаас амь насаа алдсан бөгөөд одоогийн байдлаар хорт хавдраар өвчилсөн 4 хүний биеийн байдал маш хүнд байна. Зөвхөн хүн хордоод зогсохгүй 2007 онд 342 мал устгагдсан байна.

¹⁹⁵ Орон нутгийн иргэдээс ирүүлсэн мэдээлэл

орчим хувьд нь уул уурхайн лиценз олгогдсон, тал орчим хувийнх нь нийт нутгийн 50 –иас дээш хувь лицензийн талбайд оржээ.

32. Зохистой амьжиргаатай байх, амьжиргааны арга барилаа чөлөөтэй сонгох эрх. Уул уурхайгаас шалтгаалсан ус, бэлчээрийн хомсдол, байгалийн бохирдолд өртөн өвөлжөө, хаваржаа, бэлчээрээ алдсанаас малын ашиг шим муудан малчид газар нутгаасаа шахагдан уламжлалт амьжиргаанаасаа хүчээр татгалзахад хүрч байна. Амьжиргааны эх үүсвэрээ алдсан малчид хот руу дүрвэн ирдэг ч амьдрах газар, ажлын байр олддогүйгээс ядууралд өртдөг. Улаанбаатар хотын гэр хорололд оршин суугчдын гуравны нэг нь хөдөө орон нутгаас шилжин ирэгсэд эзэлж байна.¹⁹⁶

33. Газар эзэмших, ашиглах, өмчлөх эрх. Бэлчээрийг нийтийн хэрэгцээний газар гэж үздэгээс малчид өвөлжөө, хаваржааныхаа орчин тойрны газрыг өмчлөх эрхгүй байна. Хууль ёсоор эзэмшиж буй өвөлжөө хаваржааг нь кадастрын зурагт тусган баталгаажуулаагүйгээс өвөлжөө, хаваржаанд нь ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл олгогддог. Тусгай зөвшөөрөл авсан компани малчдыг нүүлгэн зайлуулахдаа нөхөн олговор өгдөггүй нь ч бэлчээрийг нийтийн хэрэгцээнийх гэж үздэгтэй шууд холбоотой.

34. Мэдээлэл авах, шийдвэр гаргахад оролцох эрх болон хөгжилд оролцон үр шимийг нь хүртэх эрх. Уугуул иргэдийн эрхийн тухай НҮБ-ын тунхаглалд заасан уугуул иргэдийн эдлэх гол эрх болох өөрийн газар нутаг дээр явагдах уул уурхай, дэд бүтцийн гэх мэт байгаль орчинд халтай хөгжлийн төсөл, хөтөлбөрүүдийн талаар урьдчилан мэдэх, зөвшөөрөл өгөх эсэхээ чөлөөтэй шийдвэрлэх, хяналт тавих, хөгжих эрхүүд зөрчигдөж байна. МУ-д байгаль орчныг хамгаалахад чиглэсэн 31 хууль байдаг боловч тэдгээрийн алинд нь ч иргэдийн оролцооны механизмыг хуульчлаагүй юм.

35. Нийгмийн халамж, үйлчилгээ хүртэх эрх. Уул уурхайд шахагдсан малчид амьжиргааны эх үүсвэрээ алдахгүйн тулд нутгаасаа дайжин, алс хол отор нүүдэл хийдэг. Энэ нь хүүхдийн сургууль, эмнэлгийн үйлчилгээ, тэтгэвэр тэтгэмжээ авах зэрэгт их чирэгдэл учруулдаг байна. Учир нь очсон газартаа иргэний бүртгэлгүйгээс эмнэлэг, сургууль зэрэг наад захын үйлчилгээнд хамрагдах боломжгүй болдог юм.

36. Сурч боловсрох эрх – боловсролын хүртээмж, чанар жигд бус, боловсролын орчинд ялгаварлан гадуурхал, хүчирхийлэл өндөр байгаа тул орлого багатай, хөдөөгийн, хот руу хөдөөгөөс шилжин суурьшсан болон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, хүүхдүүд тэгш эрхийн үндсэн дээр сурч боловсрох эрхээ эдэлж чадахгүй байна. Хөдөө аж ахуйн хөдөлмөрчдийн орлого нь хамгийн доогуур байж ирсэн боловч хөдөөгийн иргэд хүүхдүүдээ аймгийн төв рүү болон хот руу явуулж боловсрол эзэмшүүлдэг тул тэдний хувьд боловсролын өртөг хамгийн өндөр байж ирсэн. Түүнчлэн, хүүхдийн сурч боловсрох эрхийг тунхагласан боловч Бага, дунд сургуулийн тухай хуулиар хүүхдийг сургуулиас хөөх эрхийг захирал эдэлдэг бөгөөд жирэмсэн болсон эсвэл сахилга бат, сурлага муутайд тооцогдсон сурагчдыг сургуулиас хөөх явдал гарсаар байна.

37. Уурхайн үйл ажиллагаанаас ундны цэвэр усаар хангагдах эрх зөрчигдөж байна. Монгол улс цэвэр усны нөөцөөр хомс орон. Гэтэл 2010 оныг хүртэл гол усны, гольдрилд ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрлийг замбараагүй олгож, олборлолтын үйл ажиллагаанд усыг хяналтгүй хэрэглэснээс олон гол, нуур ширгэж, бохирдож, олон сумд нутгийн иргэд ундны усны гачаалд орсон. Тухайлбал, 2007 оны

¹⁹⁶ “Шилжин ирэгсэдэд тулгарч бус бэрхшээл” судалгаа. Хүн ам сэтгүүлийн 2004 оны 11 дэх дугаар

Гадаргын усны нэгдсэн тооллогоор 702 гол, 1487 булаг, 760 нуур тойром, 10 рашааны буюу 2954 гадаргын усны эх үүсвэр ширгэжээ.¹⁹⁷

38. Засгийн газар сэргээгдэх эрчим хүч ашиглах бодлого хэрэгжүүлж байгаа ч байгаль орчин, нийгэм эдийн засгийн судалгааг буруу хийснээс гол ус, нуурууд ширгэж, байгалийн тэнцэл алдагдаж, иргэдийн усны эрх зөрчигдсөөр байна. Тухайлбал, Засгийн газар Завхан гол дээр усан цахилгаан станц барихад гадаадын зээл тусламжийн 33 сая ам.доллар зарцуулсан боловч буруу тооцоноос Завхан гол тасарч, ширгэх аюулд орж, Айраг, Хяргас нууруудын ус багасч, Зост, Сэтэрт, Улаан сайр, Овоот, Хар Ганга зэрэг нуурууд ширгэж үгүй болсон. Тайширын УЦС нь Завхан, Говь-Алтай аймгийн төв, ойролцоох 7 сумыг цахилгаанаар хангах зорилготой байсан. Гэвч 2008 онд ашиглалтад орсоноос хойш усан сангийн дүүргэлт хэмжээндээ хүрээгүйгээс бүрэн хүчин чадлаараа ажиллаагүй байна.¹⁹⁸ Ийнхүү буруу тооцоо хийснээс иргэдийг цалхилгаанаар хангаж чадаагүй бгөөд харин Завхан голыг таслан боосноос 7,000 гаруй хүн ам, 460 мянга гаруй мал сүрэг уух усгүй болж, дүрвэж нүүхээс өөр аргагүйд хүрчээ.

39. Нэг сая гаруй хүн амтай Улаанбаатар хотын агаарын бохирдол Европ болон Хойд Америкийн түвшинээс 3-6 дахин их, ДЭМБ-ын стандартаас 10-20 дахин хэтрээд байна.¹⁹⁹ Агаарын бохирдлоос²⁰⁰ болж хүн амын дунд амьсгалын эрхтэн тогтолцооны өвчлөл нэмэгдэж 2008 онд амьсгалын замын өвчлөл 10 000 хүн тутамд 878, 18 хүрсэн нь хүн амын өвчлөлийн тэргүүлэх 3 шалтгааны нэг болж байна.²⁰¹ Агаарын бохирдлыг бууруулахад жил бүр олон тэрбум төгрөг төсвөөс зарцуулж, гадаадын зээл авдаг ч²⁰² бодит үр дүн огт гараагүй. Энэ нь хөрөнгийг судалгаа, хяналтгүй зарцуулж, завших, төрийн албан хаагчид авлигад автахтай холбоотой.

40. Зөрчигдсөн эрхээ шударга шүүхээр сэргээлгэх эрх. Улам бүр эрчимжиж байгаа уурхайн үйл ажиллагаанаас болж нутгийн уугуул малчин иргэдийн дээрх олон эрх зөрчигдөж байгаа ч шүүх шударга ажилладаггүй учраас шударга шүүхээр хэргээ шийдвэрлүүлэх, зөрчигдсөн эрхээ сэргээлгэх эрх нь давхар зөрчигддөг. Тухайлбал, 2007 онд Дархан-Уул аймгийн Хонгор суманд 340 гаруй иргэд мөнгөн ус цианидаар хордож, эрүүл мэндээрээ хохирсон боловч нэг ч хүн нөхөн төлбөр авч чадаагүй.

41. Уурхайн компаниудын байгаль орчны нөхөн сэргээлтэд тавих хяналт маш сул, нөхөн сэргээлт хийгээгүй компаниудтай хариуцлага тооцдоггүй. 1992 оноос хойш улсын хэмжээнд нийт 14565 га газар уул уурхайн нөлөөллөөр эвдрэлд орсон ч дөнгөж 3708,4 га талбайд техникийн нөхөн сэргээлт

¹⁹⁷ Байгаль орчны яамны 2007 оны үйл ажиллагааны тайлан

¹⁹⁸ http://www.ea.energy.mn/index.php?option=com_content&view=article&id=89&Itemid=66

¹⁹⁹ Улаанбаатар хотын гэр хорооллыг хөгжүүлжх бодлого, арга барилыг сайжруулах нь Дэлхийн Банкны судалгаа, 2010 он

²⁰⁰ Улаанбаатар хотод агаарын бохирдол 2010 оны 1 сард дунджаар: хүхэрлэг хий 66.1мкг/м3, зарим газар 170.66 буюу ХХ-ээс 128 удаа, азотын давхар исэл 40мкг/м3, зарим газар 106 мкг/м3 буюу ХХ-ээс 77 удаа, тоосжилт 48-483 буюу 63 удаа ХХ-ээс давсан байсан нь өвлийн улирал дахь агаарын бохирдлын дундаж жишээ юм. Улаанбаатар хотын агаарын бохирдлын үндсэн шалтгаан нь 170 гаруй мянган өрх түүхий нүүрс шатаадаг, 3 дулааны цахилгаан станц, 2000 гаруй бага, дунд оврын нам даралтын зуух, 122 000 тээврийн хэрэгсэл бөгөөд эдгээр нь жилдээ 6 сая орчим тонн түүхий нүүрс, 240 000 гаруй мод шатааж, 260 000 гаруй хорт бодисыг агаарт гаргаж байна. Засгийн газар дулааны 5 дахь эх үүсвэрийн барихаар төлөвлөж байгаа бөгөөд энэ нь 1,8-2,0 тонн түүхий нүүрс нэмж шатаах юм. http://www.mne.mn/mn/index.php?option=com_content&view=article&id=468:news&catid=34:2008-12-21-10-33-26&Itemid=53

²⁰¹ Монгол улсын 2008 оны эрүүл мэндийн үзүүлэлтүүд, Эрүүл мэндийн газар

<http://www.doh.gov.mn/images/pdf/sma/uzuulelt/2008mng.pdf>

²⁰² 2008 онд 3 тэрбум төгрөг, 2009 онд 7 тэрбум төгрөг зарцуулж, 2010 онд Мянганы хөгжлийн сангаас 23 сая ам.доллар зарцуулахаар төлөвлөжээ.

хийсэн ба нөхөн сэргээлт хийгдээгүй 10 000 га газар байна.²⁰³ Энэ нь эрчимтэй явагдаж байгаа цөлжилтөд нэмэр болж байна.

42. Байгаль орчны хохирлыг зөвхөн төрийн байгууллага нэхэмжлэх зохицуулалттай ч төрийн албан тушаалтнууд ашиг сонирхлын зөрчлөөс шалтгаалан нэхэмжлэл гаргадаггүй. Түүнчлэн нийтийн эрх ашиг, байгаль орчны хохирлыг нэхэмжлэн хамгаалах эрх иргэний нийгмийн байгууллагуудад хуулиар олгогдоогүй. Иймээс байгаль орчин эзэнгүйдэн гэм буруутай хүмүүс ял завшин, хүний эрхийн зөрчил даамжирсаар байна.

43. 2009 оны 4 сард Засгийн газрын 86-р Тогтоолоор 25 тусгай хамгаалалттай бус нутгаас нийт 62,256.58 гектар газрыг ашигт малтмал хайх зорилгоор тусгай хэрэгцээнээс гаргасан²⁰⁴. Энэ нь МХЗ-ын 7а-д “2015 он гэхэд газар нутгийнхаа 30%-ийг тусгай хамгалалтанд авсан байна” хэмээн олон улсын өмнө хүлээсэн амлалт, МХЗ-ын зорилтуудаас ухарсан хэрэг юм.

Зөвлөмжүүд

44. Монгол улсын Засгийн газар олон улсын гэрээ конвенци, Үндсэн хуульд заасан хүний эрх, эрх чөлөөг хэрэгжүүлэх эрх зүйн орчинг бүрдүүлж хүний эрхийн хэрэгжилтийг хуульчлан баталгаажуулах. Үүний тулд:

- Хүний эрхийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай байгаа дараах хууль, хуулийн заалтыг бий болгох. Тухайлбал, хохирогч/гэрчийг хамгаалах хууль, хүний эрхийг хамгаалагчдыг хамгаалах хууль, иргэдийн оролцооны эрхийг хангах хууль, жендэрийн тэгш байдлыг хангах хууль, жендэрт суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэх хууль, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн редакцийн хараат бус байдлыг хангах хууль, УИХ-ын гишүүдийн ёс зүйн дүрэм, нийтийн эрх ашгийг нэхэмжлэх, хуулийн хэрэгжилтийн хяналтанд иргэний нийгмийн оролцоог хангах зэрэг орно.
- Хүний эрхийн хэрэгжилтэд сөргөөр нөлөөлж буй нууцын тухай хууль, төсвийн байгууллагын удирдлага санхүүжилтийн тухай хууль, онц байдлын тухай хууль, ТББ-ын бүртгэл, татвар, нийгмийн даатгалтай холбоотой хуулийн заалтууд, УИХ-ын тогтоолын төслийг өргөн мэдүүлэх журмын тухай хууль, сонгуулийн багц хууль, улс төрийн намын тухай хууль, дур зоргоор гаргадаг захиргааны журмууд зэргийг өөрчлөх
- Хэрэгжилт нь хангалтгүй учраас хүний эрх, эрх чөлөөний зөрчилд хүргэж байгаа олон нийтийн радио, телевизийн тухай хууль, гэр бүлийн хүчирхийллийн эсрэг хууль, эрүүгийн хуулийн хүн худалдах гэмт хэргийн заалтууд, захиргааны хэргийг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, төрийн албаны тухай хууль зэргийн хэрэгжилтийг хүний эрхийн үүднээс иргэний нийгмийн оролцоотой дүгнэдэг болох.
- Шүүгчдийн хүний эрхийн мэдлэг, боловсролыг сайжруулж, олон улсын гэрээ конвенци, Үндсэн хуулийн хүний эрх, эрх чөлөөний заалтыг шүүхийн практикт ашиглах чадавхитай болгох.

45. Хүний эрхийг хамгаалах үндэсний бүтэц, механизмыг бэхжүүлэх. Үүнд:

- УИХ дахь Хүний Эрхийн дэд хорооны хүний эрх, эрх чөлөөг хангаж, хамгаалах олон улсын гэрээ конвенци, Үндсэн хуулийн заалтуудыг хэрэгжүүлэхэд анхаарч, УИХ-аас баталсан хууль, тогтоомж, хөгжлийн баримт бичиг, шийдвэрүүдэд хүний эрхийн дүгнэлт хийдэг болох. Хүний эрхийн дүгнэлт хийх чадавхиа бэхжүүлэх.

²⁰³

http://www.mne.mn/mn/index.php?option=com_content&view=article&id=499:news&catid=34:2008-12-21-10-33-26&Itemid=53

²⁰⁴ Талбайг нөөцөд авах тухай, ЗГ-ын Тогтоол №86, 2009.04.01, www.legalinfo.mn

- ХЭҮК-ийн хараат бус, бие даан ажиллах чадавхийг бүрдүүлж, хүний эрхийг хамгаалах бүрэн эрхийг өргөжүүлэх зорилгоор комиссын хуулийг Парисын зарчимд нийцүүлэн шинэчлэн боловсруулах. Комиссын гишүүний шалгуурт хүний эрхийн мэдлэг туршлагыг чухалчлах.
- Хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд олон талын оролцоог хангах, уялдаа холбоог сайжруулах, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх. Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх хангалттай санхүүжилтийг төсөвлөх. Хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг үнэлэх, хяналтын механизмыг ажиллуулах. Үүнд иргэний нийгмийн байгууллагыг өргөнөөр татан оролцуулах.
- Хүний эрхийн чиглэлээр ажилладаг иргэний нийгмийн байгууллагуудын бие даан тогтвортой ажиллах эрх зүй, мэдээлэл, санхүүгийн тогтвортой орчин бий болгох.

Иргэний нийгмийн байгууллагад нийтийн эрх ашгийг нэхэмжлэх, хуулийн хэрэгжилтийн хяналтанд эрх зүйн үр дагавартай оролцох хуулийн орчинг нэн даруй бүрдүүлэх.

- Шүүхийн хараат бус байдлыг хангах, шүүхийн хуулийг өөрчилж, бүтэц тогтолцоог өөрчлөх. Шүүгчдийн ёс зүйг чандлан сахих механизм бүрдүүлэх, шүүгчийн шалгуур, томилгоог өөрчлөх.
- Засгийн газар хөгжлийн байгууллагуудтай хамтран монголын иргэний нийгмийн байгууллагын тогтвортой үйл ажиллагааг хангах сан байгуулж, орон нутгийн ТББ-д, ТББ-дын эвсэл, сүлжээний үйл ажиллагааг дэмжих.

46. Монгол улсын Засгийн газар ядуурлыг хүний эрхийн зөрчил гэж үзэн түүнийг бууруулах, арилгахад дараах арга хэмжээ авах. Үүнд:

- Зохистой ажлын байр олноор бий болгох, хөдөлмөрийн бүтээмжийг нэмэгдүүлэх, хөдөлмөрийн үнэлэмжийг дээшлүүлэх, хөдөлмөрийн мөлжлөгийг устгах замаар ажилгүйдэл, ядуурлыг бууруулах арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх
- Хүний эрхэд суурилсан, ялангуяа ядуу иргэдийн оролцоог хангасан хөгжлийн бодлого төлөвлөх аргачлалд суралцах. Хөгжлийн хөтөлбөрүүдийг боловсруулах, хэрэгжүүлэх үйл явц болон шийдвэр гаргахад ядуу иргэд, ТББ-дыг бодитойгоор оролцуулах хууль, эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх. Энэхүү үйл явцыг хэрхэн хэрэгжүүлэх талаар олон улсын мэргэжилтнүүдээс техникийн туслалцаа авах
- Хөдөлмөрийн үнэлэмжийг нэмэгдүүлэхтэй холбоотойгоор шинэ, тэргүүний технологи нэвтрүүлэх, ялангуяа малын гаралтай түүхий эд, хүнсний бүтээгдэхүүнийг боловсруулах жижиг оврын үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, иргэдийг зохистой орон байраар хангах, орон гэргүй хүмүүсийг орон гэртэй болгоход хөгжлийн зээл туслалцааны хөтөлбөрүүдийг чиглүүлэх
- Гадаадын зээл тусламжийн хэрэгжилтэнд иргэдийн хяналтыг бий болгох, зээл тусламжийн хөтөлбөрийн талаарх бүхий л мэдээллийг монгол хэл дээр гаргахад анхаарах, энэ чиглэлээр ажилладаг иргэний нийгмийн байгууллагын үйл ажиллагааны зардлыг тухайн төслөөс санхүүжүүлэх.
- ЭЗНСЭОУП болон түүнийг хэрэгжүүлэх талаар ЭЗНСЭ-ийн хорооноос өгсөн дүгнэлт зөвлөмж, ядуурлын асуудлаарх НҮБ-ын Тусгай илтгэгчдийн өгсөн зөвлөмж, шаардлагыг хэрэгжүүлдэг болох.

47. Иргэдийн байгаль орчны эрхийг хэрэгжүүлж, түүнтэй холбоотой бусад олон эрхийг зөрчихөөс сэргийлэхийн тулд:

- Аархусын конвенци буюу “Байгаль орчны асуудлаарх аливаа хэрэгт шийдвэр гаргахад мэдээлэл авах, оролцох болон шүүхэд хандах тухай” НҮБ-ын Европын Эдийн Засгийн Хорооноос баталсан конвенцид нэгдэн орох, дотоодын байгаль орчны хуулиудыг түүнд нийцүүлэн иргэдийн оролцооны тодорхой механизмыг хуульчлах.
- “Уугуул иргэдийн эрхийн тухай” НҮБ-ын тунхаглалд үндэсний хууль тогтоомж ялангуяа байгаль орчны бүх хуулиудыг нийцүүлэн боловсронгуй болгох.

- Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хуульд орон нутгийн захиргааны болон өөрөө удирдах байгууллагын шийдвэр гаргах үйл ажиллагаанд орон нутгийн иргэд оролцох, хяналт тавих механизмыг хуульчлах
- Улаанбаатар хотын агаарын бохирдлыг бууруулах төсөл хөтөлбөрийн хэрэгжилт, хөрөнгийн зарцуулалтад хөндлөнгийн мониторинг хийлгэж, үүнтэй холбоотой авлигын асуудлыг нэн даруй шалган хариуцлага тооцох
- ЗГ-ын 86-р тогтоолыг хүчингүй болгох, энэ тогтоолын үр дагаврыг арилгах
- Хөгжлийн томоохон төсөл хөтөлбөрүүдэд байгаль орчны болон нийгмийн сөрөг нөлөөллийн үнэлгээг заавал хийх эрх зүйн орчин бүрдүүлж, стратегийн ач холбогдол бүхий томоохон төслүүдийн үнэлгээг олон улсын стандартын дагуу хийлгэдэг болох
- Байгаль орчны дагнасан шүүх байгуулах, цагдаа прокурорын байгууллагад байгаль орчны хэлтэс тасаг байгуулах
- Төрийн бус байгууллагад байгаль орчны хохирол, нийтийн эрх ашгийг нэхэмжлэн хамгаалах эрх олгосон эрх зүйн орчин бүрдүүлэх
- Дархан-Уул аймгийн Хонгор сумын иргэдэд учирсан эрүүл мэнд, эд хөрөнгө, сэтгэл санааны хохирлыг хараат бус хөндлөнгийн шинжээчдээр дахин нягтлан тодорхойлуулж, төрөөс нөхөн төлбөрийг нэн даруй олгох

48. Эдгээр зөвлөмжийг хэрэгжүүлэхэд Засгийн газарт дараах асуудлаар чадавхи бүрдүүлэх техник санхүүгийн туслалцаа авах хэрэгтэй болно. Үүнд:

- Хүний эрхэд суурилсан хандлагыг бүх түвшинд нэвтрүүлэх
- Хүний эрхэд суурилсан хөгжлийн бодлого тодорхойлох, хөтөлбөрийг төлөвлөх аргачлалд суралцах
- Бодлого, хөтөлбөр, хуулийн агуулга, хэрэгжилтэд хүний эрхийн дүгнэлт хийх чадавхи бий болгох
- Хүний эрхийн хэрэгжилтийг хангах үндэсний бүтэц, механизмыг сайжруулах
- Иргэний нийгмийн тогтвортой үйл ажиллагааг хангах сан байгуулах

“ДОЛООН САРЫН НЭГ БА ХҮНИЙ ЭРХИЙН ЗӨРЧИЛ”

Монгол улсад хүний эрхийн чиглэлээр ажилладаг төрийн бус байгууллагууд /ТББ/ НҮБ-ын Хүний эрхийн зөвлөлийн /ХЭЗ/ гишүүн орнуудын хүний эрхийн төлөв байдлын ээлжит хэлэлцүүлэгт оролцох сургалтад хамрагдаж, ТББ-дын форумыг зохион байгуулсан. Энэ форумгаар Монгол улс дахь хүний эрхийн төлөв байдлын тухай илтгэлийг бичих асуудлуудыг тодорхойлон, ажлын хэсгүүдийг байгуулсан. Форумаас “Долоон сарын нэг ба хүний эрх” сэдэвт тайлан бичих ажлын хэсгийг бүрдүүлэн тайлангийн төслийг 3 удаа хэлэлцүүлэн баталсан болно.

2008.6.29-ны өдөр болсон Монгол улсын Их хурлын сонгуульд Улс төрийн 11 нам, 1 эвсэл түүний 311 гишүүн, 45 бие даан нэр дэвшигчид нийт 356 иргэн 76 суудлын төлөө өрсөлдсөн юм. 2008.7.1-ний өдөр Сонгуулийн дүн албан ёсоор хараахан гаргаагүй байхад МАХН-ын сонгуулийн штабаас “манайх илт ялалт байгууллаа” гэсэн мэдэгдэлд дургүйцсэн иргэд болон иргэний хөдөлгөөнөөс жагсаал цуглаан хийсэн байна. Энэ жагсаал цуглаан зохион байгуулалтанд орж чадаагүйгээс нөхцөл байдал хүндрэн хүчирхийлэлд хүрч олон хүний эрүүл мэнд хохирч, соёлын үнэт зүйлс, байгууллага, иргэдийн өмч хөрөнгө устахад хүрчээ. Энэ нь олон жил Монголын нийгэмд бугшсан шударга бус явдал, авилга хээл хахуулийн үйлдэл, эс үйлдэлд бухимдсан нийгмийн тодорхой хэсгийн бухимдалын илрэл болсон.

Үзэл бодлоо илэрхийлсэн иргэдийн цуглаан хяналтнаас гарч нийтийн эмх замбараагүй байдал үүссэнийг таслан зогсоохоор гарсан Монгол улсын Ерөнхийлөгчийн зарлигийг хэрэгжүүлэх нэрийн дор

700 гаруй хүнийг хоморголон баривчилж иргэний эрх, эрх чөлөөг хөсөрдүүлснээр “7 сарын 1-ний буюу Үймээн самууны хэрэг” хэмээн нэрлэгдсэн нэг гэмт хэрэгт 450 гаран хүн сэжиглэгдэн шалгагдаж 300 гаад хүн яллагдагчаар татагдан 270 орчим иргэнийг “2008 оны 6 сарын 29 ний өдрийн УИХ-ын сонгуулийн дүнг эсэргүүцэж зарим нам, хөдөлгөөнөөс зохион байгуулсан жагсаал цуглаанд оролцож МАХН-ын төв байр, СТӨ-ний байр руу дайрч түйвээн үймүүлэх, эвдэн бусниулах, галдан шатаах эд хөрөнгө устгах, тэсэрч дэлбэрэх бодис хэрэглэх буюу төрийн төлөөлөгчийг эсэргүүцэх замаар нийтийн эмх замбараагүй байдлыг бий болгон” оролцсон гэх үндэслэлээр шүүхээс 6 сараас 5 жилийн хугацаагаар хорих ялаар шийтгэсэн.

Эмх замбараагүй байдлыг таслан зогсоохоор 2008.7.1-ний өдрийн 24 цагаас эхлэн зарласан Онц байдлын зарлах тухай Ерөнхийлөгчийн зарлигийг биелүүлэх явцад бүрэн биш тоогоор 20 –иод хүн шархдаж, 4 хүн галт суманд хороогдож, 1 хүн угаартаж нас барсан юм. Цагдаагийн ажилтнуудын бууны суманд өртөж амь насаа алдсан нь тогтоогдсон ч цагдаагийн алба хаагч нарын хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон.²⁰⁵

Иргэдийн үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг нь хязгаарлан хоморголон баривчилж эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэж байгааг эсэргүүцэж Нийслэлийн төв талбайд чимээгүй суулт хийсэн хүний эрхийн хамгаалагчид, хохирогчдын ар гэрийнхнийг зөвшөөрөл²⁰⁶ аваагүй хэмээн 14 хоног баривчлан хорьж байсан үйлдэл гарч байлаа.

Сэтгэцийн өөрчлөлттэй, эрхзүйн чадамжгүй хүнээр бусадын эсрэг “жагсаалд оролцсон, надад 1 сая төгрөг өгсөн” хэмээн гүтгэлэгийн шинжтэй мэдээллийг олон нийтийн хэвлэл мэдээллээр удаа дараа нэвтрүүлж байв.²⁰⁷

Ийнхүү үйл явдал гарахад хууль цагдаа, прокурор, шүүгч, өмгөөлөгчид, Хүний эрхийн Үндэсний Комисс, Үндсэн хуулийн цэц, болон Улсын их хурлын Хүний эрхийн дэд хороо цөм иргэний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах чадавхгүй байсан. Ийнхүү хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалж чадахгүй байсан нь зарим институтцийн эрх зүйн орчин сул байгаатай холбоотой.

I. Зөрчигдсэн эрхээ сэргээлгэхтэй холбоотой эрхзүйн орчин:

A. ОУ-д хүлээсэн үүрэг:

Иргэдийн үзэл бодлоо илэрхийлэх, Хараат бус шүүхээр шударгаар шүүлгэх эрхүүдийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой ИУТЭП, Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцид Монгол улс нэгдэн орж үүрэг, амлалт авсан. Гэвч Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцийн заалттай дотоодын хууль тогтоомжийг нийцүүлэн гаргах ажил туйлын хангалтгүй байгаагаас эрүүдэн шүүхээс урьдчилан сэргийлэх, ажиллагаанд оролцсон албан тушаалтнууд түүнийг мэдсэн албан тушаалтанд хариуцлага тооцох эрх зүйн орчин бүрдээгүй байна. ИУТЭП-ын ээлжит тайлангаа НҮБ-д цаг хугацаанд нь тогтмол явуулж хэвшээгүй, НҮБ-аас гаргасан зөвлөмжийг олон нийтэд сурталчлах ажил хангалтгүй, зөвлөмжийн дагуу тодорхой ажил төдийлөн хийгдээгүй байна.

²⁰⁵ 2009 онд Ерөнхийлөгчөөс санаачилсан Өршөөл үзүүлэх тухай хуульд харсагдсан тул цагдаагийн дарга нарын хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон.

²⁰⁶ Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хуулиар зөвшөөрөлгүй хэмээн үзэж бүх жагсаал цуглааныг албадан тараах үндэслэл нь болдог боловч тэдэнд чимээгүй суулт хийх зөвшөөрөл олгоогүй.

²⁰⁷ “Жагсаалыг зохион байгуулагч О.Магнай нэг сая төгрөг тарааж МАХН-ын байрыг шатаах хүсэлт тавьсан” хэмээх сурталчлааг олон нийтийн ТҮ, радиогоос бусад мэдээллийн хэрэгсэл хаагдсан үед нэвтрүүлж байсан.

Б. Үндсэн хууль болон бусад хууль:

Монгол улсын Үндсэн хуульд “Халдашгүй чөлөөтэй байх, Эрүү шүүлтээс ангид байх, Хууль зүйн туслалцаа авах, Өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, үзэл бодлын үүднээс сайн дураар эвлэлдэн нэгдэх зэрэг ИУТЭП-ийн бүх заалтууд тусгасан байдаг.

Хараат бус шүүхээр шударгаар шүүгдэх эрхийг хэрэгжүүлэх ажиллагаатай холбоотой Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль үйлчилж байна. Эдгээр хуульд ИУТЭП-ын заалтыг нийлээд тусгаж өгсөн ч хууль хэрэглэж буй ажилтнуудын хүний эрхийн мэдлэг мэдрэмж сулаас пактын заалтыг ноцтой зөрчих явдал гардаг нь “7.1-ний буюу Үймээний” гэх хэргээс улам ч тод харагдлаа.

Иргэний үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, тайван замаар хийж буй жагсаал цуглааныг “зөвшөөрөлгүй” хууль бус үйлдэл гэж эрх чөлөөнд хязгаарлалт хийхийг Жагсаал цуглаан хийх тухай хуулиар олгосон нь Монгол улсын Үндсэн хууль, ИУТЭП-ын заалттай зөрчилдөж байна.

В. Хүний эрхийн дэд бүтэц, институци:

Монгол улсад хүний эрхийг хамгаалах механизмыг нь УИХ дахь Хүний Эрхийн Дэд Хороо /ХЭДХ/, Хүний эрхийн үндэсний комисс /ХЭҮК/, Үндсэн хуулийн Цэц Эрүүгийн, Захиргааны, Иргэний, шүүхүүд, Иргэний нийгмийн байгууллагууд /ИНБ/ бүрдүүлж байна. 2008 оны 7-р сарын 1-нд Онц байдал зарласан нь хүний эрхийн баталгааг сорьсон үйл явдал болсон учраас энэ үеэр хүний үндсэн эрхийн хамгаалалтын дархлаа хэр зэрэг байгаа нь илүү тодорхой харагдсан болно.

Төрөөс хүний үндсэн эрхийг зөрчих тохиолдолд хараат бусаар хүний үндсэн эрхийг хамгаалах механизм дутагдаж байна. Ялангуяа төрийн тодорхой институцээс хүний эрхийг зөрчих эсхүл хүний үндсэн эрхийг хамгаалах талаар тодорхой алхам хийгээгүй тохиолдолд зөрчигдсөн эрхийг хамгаалах, улмаар хариуцлага тооцох механизм байхгүйтэй адил байна.

УИХ-ын ХЭДХ нь УИХ-аас соёрхон батлах эрх зүйн баримт бичгүүд, нэгдэн орох, гэрээ конвенци бүрт хүний эрхийн үүднээс дүгнэлт гаргах, тэдгээрийг дагаж мөрдөж буйд хяналт шалгалт хийх эрх, үүрэгтэй боловч, хүний эрхийн зөрчил ноцтой зөрчигдөж байсан тэр үед энэ үүргээ хангалттай биелүүлж чадаагүй. УИХ-ын Хүний эрхийн дэд хороо нь Хуульзүйн Байнгын хорооны хүний эрх, эрх чөлөөний асуудлыг хариуцахаар²⁰⁸ хуульчлагдсан ч тухайн дэд хороонд аль намын гишүүд дийлэнх байгаагаас шалтгаалж, намын ашиг сонирхлыг илүү тавьдаг, эсхүл намын бүлгийн хуралтай адилтгах хандлага ажиглагдаж байсан²⁰⁹. Гэвч УИХ-ын Хүний Эрхийн дэд хороо “7.1-ний буюу үймээний” хэргийг мөрдөн шалгах, шүүн таслах ажиллагаанд Хүний эрхийн зөрчил гарсан эсэх талаар үнэлэлт өгөхөөр нээлттэй хэлэлцүүлгийг жил гарангийн дараа хийсэн нь МУ-ын парламентын түүхэнд дэвшилт ажиллагаа болсон юм.

ХЭҮК хүний эрхийг хангах, зөрчигдсөн тохиолдолд хамгаалах, шүүхээр нөхөн төлбөр шийдвэрлүүлэн олгох тогтолцоо бий болгоход анхаарч ажилладаггүй. Үүний учир нь ХЭҮК-ийн хууль нь түүний бие даасан хараат бус үйл ажиллагааг хангаагүй, Парисын зарчимд нийцээгүйтэй холбоотой. Мөн ХЭҮК-ын дарга комисар нарыг хүний эрхийн чиглэлээр ажиллаж байгаагүй хүмүүсийг улс төрийн томилгоогоор томиолдогоос Онц байдал зарласан үед Хүний эрхийн үндэсний комиссоос “**Хүний эрх зөрчигдөөгүй байна**”²¹⁰ гэсэн хариуцлагагүй мэдэгдэл олон иргэдийн эрүүгийн хариуцлага хүлээх

²⁰⁸ Монгол Улсын Их Хурлын тухай хууль, 24 дүгээр зүйлийн 3.6 дахь заалт, 2006 он.

²⁰⁹ 2008 оны 7 сарын 8 өдөр ХЭДХ-ны хуралд МАХН-ын гишүүн “Ардчилсан намын хурал болж байна” гэж хурал хаяж гарсан байна. Шүүхийн мониторингийн тайлангаас

²¹⁰ ГлобинтернэшнлТББ-ын “Хэвлэл мэдээллийн мониторинг”

үндсэн шалгаан нь болж байв.

Төрийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлдэг хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлийн байгууллагын зүгээс хүний үндсэн эрхийг зөрчихөөс хамгаалах механизм болгож 1992 онд Үндсэн хуулийн цэцийг байгуулсан ч харамсалтай нь дээд шүүхийн шийдвэрийг хянах эрх мэдлийг өгөөгүй. Шүүхийн шийдвэрийг Үндсэн хуульд нийцсэн эсэхийг хянах эрх мэдэлгүйгээс Үндсэн хуулийн цэц нь шүүх эрх мэдлийн орой дээр нь байх бие даасан механизм болж чадаагүй учраас Шүүх Үндсэн хуулийг зөрчих боломжтой болжээ. Бүх шатны шүүхээр хэрэг маргаанаа шийдвэрлүүлсэн ч хүний эрхийн зөрчлийг хангах үндэслэл багатай байна гэж үзвэл хаана ч гомдлоо гаргах, хандах боломжгүй байна.

Монгол улсын 3 шатны шүүх нийгмийн аюулгүй байдлыг хангах нэрийдлээр 7-р сарын 1-ний үйл явдлын улмаас баривчлагдсан, яллагдсан иргэдийн үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, төрийн үйл ажиллагааг хянах, шүүмжлэх, эвлэлдэн нэгдэх, тайван замаар жагсаал цуглаан хийх зэрэг иргэний болон улс төрийн эрх, түүнчлэн амьд явах, эрүү шүүлтээс ангид байх, хуулиар хамгаалуулах, гэм буруу нь тогтоогдоогүй нөхцөлд хэнийг ч гэм буруутайд тооцохгүй байх, өмгөөлөгчийн туслалцаа авах зэрэг суурь эрхүүдийг зөрчөөд зогсохгүй зөрчигдсэн эрхүүдийг нь сэргээж чадаагүй.

Шүүхээс өмнөх шатанд зөрчигдсэн хүний эрхийн зөрчлүүд

Гэмт хэрэгт сэжиглэгдсэн, яллагдагчаар татагдсан этгээд өөрийгөө өмгөөлөх, **өмгөөлөгчийн туслалцаа авах эрхтэй** хэмээсэн хуулийн заалт²¹¹ төдийлөн хэрэгжиж чадсангүй. Анхны мэдүүлэгээ өмгөөлөгчтэй өгсөн нэг ч хүн байхгүй. Үүгээр ч зогсохгүй эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд заавал өмгөөлөгчтэй оролцох хэл ярианы, сонсголын, харааны бэрхшээлтэй, сэтгэцийн өвчний улмаас өөрийгөө өмгөөлөх эрхээ эдэлж чадахгүй, насанд хүрээгүй иргэд зэрэг тусгай субъектуудыг байцаахдаа өмгөөлөгчийг байлцуулаагүй байцаалтыг авч байсан байна.

Хоригдож байгаа хүн гэр бүл, хуульч, эмч, шүүгчтэй уулзах, **баривчилсан болон хаана байгаагаа 24 цагийн дотор түүний гэр бүлийн насанд хүрсэн гишүүн, төрөл садангийн хүн, өмгөөлөгчид нь мэдэгдэх** үүргийг цагдаагийн байгууллага хүлээх бөгөөд цагдаагийн байгууллага мэдэгдэх боломжгүй бол сэжигтэн өөрөө мэдэгдэх боломжийг баривчлагдсан этгээдэд олгохоор заасан хуулийн заалт²¹² огт хэрэгжээгүй билээ.²¹³

ИБУТЭОУП-д заасан Хууль бусаар баривчлах, хорихоос иргэдийг хамгаалахын тулд бүх төрлийн хорих ажиллагаа шүүхийн байгууллагын хяналтын дор явагдах зарчим огт хэрэгжсэнгүй. Ямар нэгэн шүүх хурал хийглэхгүй баривчлах, цагдан хорих тогтоолыг шүүгч баталгаажуулж олон зуун гэмгүй иргэдийг аливаа хэлбэрээр хорьдог соц нийгмийн тогтолцоо хэвээр байна.

Шүүхийн шатанд гарсан хүний эрхийн зөрчлүүд

18 насанд хүрээгүй хүмүүсийн хэргийг хянан шийдвэрлэхдээ хүүхдийн эрхийг хүндлэх үүднээс шүүх хуралдааныг хаалттай хийхээр заасан заалтыг баримтлах нэрийн дор олон нийтийн өмнө шүүгдэх эрхийг бүдүүлгээр зөрчиж шүүх хуралдааныг хаалттай хийж хараат бус шүүхээр, шударгаар шүүгдэх эрх алдагдсан байна.

Шүүхээс шийтгэх, цагаатгах тогтоолын аль нэг нь гарч байх зарчим алдагдаж нотлох баримт дутуу,

²¹¹ Иргэний болон улс төрийн эрхийн олон улсын пактын ?? Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 35, 36, 39 дүгээр зүйлүүд

²¹² Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 61 дүгээр зүйл

²¹³ Баривчилах ажиллагаанаас хойш 3-7 хоногийн дараа ч гэр бүлийн гишүүдээ хайсан 70 гаран гэр бүл байсан.

зарим зүйлийг тодруулах даалгаварын мөрдөн байцаагчид өгч хүнийг заавал буруутан болгох хандлага давамгайлсан хэвээр байна.

Мөрдөн байцаах ажиллагааны явцад гэрчийн үүргийг сануулаагүй харин сэжигтний мэдүүлэг өгөх эрхийг танилцуулж авсан мэдүүлгийг нотлох баримтын хэмжээнд үнэлсэн нь Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийг зөрчсөн гэж дүгнэж болохоор байна.²¹⁴

Эрүүгийн гэмт хэргийг мөрдөн шалгах чиг үүрэгтэй хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч нарыг нийгмийн хэв журам хамгаалах ажиллагаанд дайчлан ажиллуулснаас Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн заалт зөрчигдсөн гэж дүгнэж байна.²¹⁵

Хууль бус арга хэрэглэн авсан нотлох баримт нотлох чанараа алдаж шүүх нотлох баримтаас хасаж тооцох зарчим алдагдав. Нотлох баримт цуглуулах, бэхжүүлэх талаар хуульд заасан журмыг баримтлаагүй зөрчсөн бол эдгээр нь нотлох чадвараа алдах бөгөөд шүүхийн шийдвэрийн үндэслэл болохгүй гэсэн заалт зөрчигдөж байлаа. Баривчлах байранд цагдаагийн зодуур, айлган сүрдүүлэгийн дор өөрийнхөө эсрэг өгсөн мэдүүлэгээс өөр нотлох баримтгүй атлаа хэрэгтэн болж шүүхээр шийтгүүлээ. Гэрч хохирогч нарын мэдүүлгийг нэгнээс нь хуулбарлан дахин хувилсан материалаар хавтас хэргийг бүрдүүлэн ял шийтгэл оногдуулж байв.

Үйлчлүүлэгчийн эрх ашгийг хамгаалан хүний эрх, олон улсын гэрээ конвенцийг дурьдсан өмгөөлөгчийн үйлчлүүлэгчийг бусдаас илүү олон жилээр яллах замаар тухай өмгөөлөгчийг “Шийтгэх” балмад явдал ч гарсныг онцлон тэмдэглэх хэрэгтэй байна. Энэ нь хүний эрхийг хамгаалагч өмгөөлөгчид хүний эрхийн зарчим, холбогдох хууль зүйн актуудын дагуу ажиллах уу эсвэл тэр зарчим, хууль зэргээсээ татгалзан шүүгчдийн аясыг харж үйлчлүүлэгч ээ ял шийтгэлээс чөлөөлүүлэх эсвэл хөнгөн ял шийтгүүлэх арга зам хайх уу гэсэн боломжгүй сонголт тулгаж байгааг ч тэмдэглэх хэрэгтэй байна.

Хүүхдийн ЭБША-НЫ ТУСГАЙ ЖУРАМ

НҮБ-аас гаргасан Насанд хүрээгүй хүмүүсийн үйлдсэн хэрэгт байцаан шийтгэх ажиллагаа явуулах наад захын жишиг дүрэм²¹⁶ буюу олон улсын хэмжээнд Бээжингийн дүрэм хэмээн нэрлэгдэх болсон стандартыг шүүхүүд ноцтой зөрчсөн юм.

Насанд хүрээгүй хүүхдүүдийг урт хугацаагаар эцсийн арга хэмжээ болгон хорих ялаар шийтгэн цээрлүүлж байгаа нь Монгол улсын 1990 онд нэгдэн орсон Хүүхдийн эрхийг хамгаалах конвенцийн²¹⁷ заалтыг шууд зөрчсөн үйлдэл бөгөөд олон улсын өмнө хүлээсэн үүргээ биелүүлсэнгүй гэсэн дүгнэлтэнд хүргэж байна. Хууль зөрчсөн хүүхдийг шууд олон жилийн хорих ялаар шийтгэн цээрлүүлэхээс татгалзаж, гэмт хэрэг үйлдэхэд нөлөөлсөн шалтгаан, нөхцлийг арилгах, нийгэмшүүлэн хүмүүжихэд нь туслаж, дэмжих тэдгээрийн асуудлыг шийдвэрлэж өгөх бүтэц, тогтолцоо, зохицуулалтыг цаашид бий

²¹⁴ Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулинд гэрчийн этгээдийг “Хэргийн талаар ач холбогдол бүхий нөхцөл байдлыг мэдэж байгаа, тухайн хэрэгт холбогдолгүй хүнийг гэрч гэнэ” гэж тодорхойлсон¹⁰ байдаг ч шүүх гэрчийн этгээдийг өөрсдийн үзэмжээр тодорхойлдог болжээ. Нэг хэрэгт шийтгүүлсэн ялтан нь бие биенээ гэрчилсэн хамт явсан гэх үндэслэлээр шийтгүүлжээ.

²¹⁵ Нийгмийн хэв журам сахиулах цагдаагийн алба хаагч, эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд оролцогч субъектууд нэг удирдлагад байдгийг салган чиг үүргээр нь ажлыг тусгаарлах шаардлагатай нь харагдлаа. Учир нь хорирогчоор байцаагдсан мөрдөн байцаагч өөрөө яллагдагчийг байцааж мэдүүлэг авч ЭБШХ-ийг ноцтой зөрчив.

²¹⁶ НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 1985 оны 40/33-р тогтоолоор батлагдсан.

²¹⁷ Төрийн мэдээллийн тусгай дугаар 1-р боть 73 тал

болгож тогтвортой ажиллуулах шаардлага байна.

Зөвлөмж:

1. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн зарим заалтыг хүний эрхэнд суурилан өөрчлөн сайжруулах шаардлагатай байгааг сануулан дээрх хуулиудад яаралтай нэмэлт өөрчлөлт оруулах, Үүнд:

- Шүүхээс шийтгэх, цагаатгах тогтоолын аль нэг нь гарч байх зарчим алдагдаж нотлох баримт дутуу, зарим зүйлийг тодруулах даалгаварын мөрдөн байцаагчид өгч хүнийг заавал буруутан болгох хандлага давамгайлсан заалтыг өөрчлөх,
- Хүүхэд хамгааллын асуудлыг бий болгож насанд хүрээгүй хүмүүсийг аль болох шүүн таслах ажиллагаанд оролцуулахаас татгалзан эвлэрүүлэн зуучлах аргыг хэрэглэхээр хуульчлах,
- Анхан шатны шүүх хуралдаанд оролцож буй иргэдийн төлөөлөгчийн үүргийг тодорхой болгож тэдний гэм буруугийн талаарх санал дүгнэлтийг шүүхийн шийдвэрт хэрхэн тусгах, ямар үед дүгнэлтээ зөвшөлцөж байхыг хуульчлах,

2. Төрийн албан хаагчаас хүч хэрэглэх замаар эрүүдэн шүүн ял хүлээлгэх явдал байгаа бөгөөд эрүүдэн шүүх хуйвалдах, нотлох баримтыг үл хайхрах явдалд оролцсон прокурор, шүүгч нарыг шүүх хуралдаан явуулах болон яллах үүргийг даруй түдгэлзүүлэх тухай заалтыг Эрүүгийн хуульд оруулах,

3. Иргэд зөрчигдсөн хүний эрхээ сэргээн хамгаалуулах тогтолцоо одоогоор Монголд байхгүй байгаад харамсахын цацуу Үндсэн хуулийн цэцийн хуульд өөрчлөлт оруулан хамгаалалтын тогтолцоо бий болгохыг зөвлөж байна.

4. Монгол улсын шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэгч байгуулагын ажилтнуудад Хүний эрхийн суурь ойлголт, зарчмуудын талаарх мэдлэг туйлын хангалтгүй байна. “Үймээний” гэгдэх хэрэгт хуулийн зүйл заалтуудыг буруу хэрэглэсэн, ЭБШХ-ийн дагуу нотлох баримт үнэлэх ажиллагаанд шүүгчид хувийн дүгнэлтийг хэт өндөрт тавьж хуульчийн зүгээс дүгнэлтээ өгч чадахгүй байсан зэрэг олон алдаа дутагдлыг гаргалаа. Шүүгчдийн асуудалд хандаж байгаа байдлаас харахад тэдэнд хүний эрхийн талаар сургалт гэгээрлийн ажил хийдэггүй нь харагдаж байна. Шүүгчдийг аливаа шийдвэрийг гаргахдаа хүний эрхэд суурилан, хараат бусаар шийдвэр гаргах мэргэжлийн ур чадварыг дээшлүүлэх ажлыг зохион байгуулах үүрэг бүхий мэргэжлийн хороо, шүүхийн ерөнхий зөвлөлийг жинхэнэ утгаар нь ажилладаг болгох чиг үүргээ хэрэгжүүлэхийг зөвлөж байна.

5. Монгол улсын Хүний эрхийн Үндэсний комисс нь хууль дээдлэн бие даасан, хараат бус байдлаар хүний эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны ашиг сонирхлыг тууштай хамгаалах, шудрага, ил тод байх Парисын зарчмыг²¹⁸ баримтлан ажилсангүй гэж дүгнэж байна. Нэг үйл явцад цаг хугацаанаас хамааралтайгаар 2 өөр дүгнэлт гаргасан нь ХЭҮК нь тухайн цаг үед тодруулбал 2008.7.1-3-ны халуун өдрүүдэд хараат бусаар хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах үүргээ биелүүлж чадаагүйг сануулан: Хүний эрхийн үндэсний комиссын хуулийг Парисын зарчимтай нийцүүлэн шинэчлэн гаргах, комиссын гишүүдийг сонгон нэр дэвшүүлэхдээ хүний эрхийн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж байсан туршлагатай иргэдээс сонгон бүрдүүлэхэд анхааран ажиллахыг зөвлөж байна.

6. Эрүүдэн шүүхийн эрсэг конвенцийн нэмэлт протоколд нэгдэж хараат бус хөндлөгийн мониторинг хийх

²¹⁸ Монгол улсын Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын тухай хууль 2000 он. 3.3 дахь заалт

эрх зүйн орчныг бий болгож хэрэгжүүлэх. Ингэхдээ магадлан итгэмжлэл олгох замаар тодорхой шаардлага хангасан ТББ-гаар гэрээлэн хийх эрх олгох, Онц байдлын үед үүссэн зөрчилт байдлыг таслан зогсоох, хэргийг мөрдөн шалгах, шийдвэрлэх ажиллагаанд ХЭҮК нь хараат бус, хөндлөнгийн хяналт тавьж, мэргэжлийн түвшинд ажиллаж чадаагүйг тэмдэглэн буруушааж байна.

7. Онц байдлын үеэр ХЭҮК-ын хийсэн “Хүний эрх зөрчигдөөгүй” гэсэн мэдэглэл нь хүний эрхийг чухалчилж авч үзэхгүй байхад хүргэж, баривчлагдсан, цагдан хоригдсон иргэдийн эрхийг зөрчих явдлыг даамжруулсан үйлдлээ дахин гаргахгүй хараат бусаар хүний эрхийг эн түргүүнд тавьж ажиллаж сурахыг зөвлөж байна.

8. Хууль сахиулах байгууллагын албан хаагч нарын ажлыг дүгнэдэг аргыг өөрчлөх шаардлага байгааг харгалзан хэдэн хэрэг илрүүлсэн, хохирол төлбөр барагдуулсан зэрэг бизнесийн салбарт хэрэглэдэг хөшүүргээс татгалзаж хүний эрхийг хэрхэн хангаж байгааг гол шалгуур болгон дүгнэх аргыг сонгохыг зөвлөж байна.

СОНГОХ, СОНГОГДОХ ЭРХИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

Энэхүү илтгэлийг Хүний эрхийн төлөв байдлын ээлжит дүгнэлт хэлэлцүүлэгт бэлтгэх төрийн бус байгууллагын форумаас шийдвэрлэсний дагуу Сонгогчдын Боловсрол Төвөөс хариуцан 5 хүний бүрэлдэхүүнтэй ажлын хэсгийг байгуулсны үндсэн дээр боловсруулсан болно. Мөн тус илтгэлийг 40 орчим төрийн бус байгууллагын бүрэлдэхүүнтэй Хүний эрхийн төлөв байдлын ээлжит дүгнэлт хэлэлцүүлэгт бэлтгэх төрийн бус байгууллагын форумаас 2 удаа хэлэлцэн баталсан болно.

Монгол улсад 2008 оны 7 дугаар сарын 1-нд анх удаа онц байдал зарласан бөгөөд энэ нь Улсын их хурал /парламент гэх/-ын сонгуулийн үр дүнг эсэргүүцсэн олон нийтийн жагсаал цуглаанаас үүдэлтэй байсан юм. Хүний эрхийн олон улсын гэрээнүүдэд заасан сонгох, сонгогдох эрхийн талаарх ихэнх зарчим, стандартууд нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, сонгуулийн хууль тогтоомжуудад тусгалаа олсон хэдий ч хэрэгжилт нь хангалтгүй байгаагийн улмаас төрийн эрхийг “ардчилсан сонгууль” нэрийн дор хууль бусаар авч байна гэсэн шүүмжлэл нийгэмд өрнөх, сонгуулийн дараагаар үр дүнг эсэргүүцэж жагсаж, цуглах, сонгууль ирцдээ хүрэхгүй дахин явагдах зэрэг сөрөг үр дагаварт хүргэж байна. Мөн түүнчлэн нэгдэн орсон гэрээ конвенцийн үзэл санаа, зарчмыг үндэсний хууль тогтоомжид бүрэн тусгах²¹⁹, хэрэгжилтийг хугацаанд нь тайлагнах²²⁰, алагчлах явдлыг бууруулах чиглэлээр түр тусгай арга хэмжээ авах зэрэг гэрээгээр хүлээсэн үүргээ бүрэн төгс хэрэгжүүлэхгүй, хайнга хандсан хэвээр байна.

2003 онд УИХ-аас баталсан Хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөрт сонгох болон сонгогдох эрхийг хэрэгжүүлэх талаар олон чухал зорилтуудыг дэвшүүлсэн хэдий ч 2005, 2006, 2008 онуудад шинээр баталсан болон шинэчлэн найруулсан УИХ-ын сонгуулийн тухай хууль, Сонгуулийн төв байгууллагын тухай хууль, Орон нутгийн хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэг мөр тусгалаа олж чадсангүй. Үүний улмаас сонгууль эрхэлсэн байгууллагууд нь аль нэг намд үйлчлэх, үйл ажиллагаа нь хуулиас гадуур дур зоргийн шинжтэй байх, сонгуулийн болон улс төрийн намуудын санхүүжилт хаалттай, хяналтгүйн улмаас сонгуулийн эцсийн үр дүн мөнгөөр шийдэгдэх, сонгогчдод эд бараа, мөнгө амлах, тараах зэргээр сонгогчдын саналыг худалдан авах зэрэг нь сонгуулийн үр дүнд итгэх олон нийтийн итгэлийг бууруулж, улмаар сонгогчдын сонгуульд оролцох идэвх оролцоо буурч байна. Нөгөө талаас сонгогчдын боловсрол дутмаг, Сонгуулийн ерөнхий хороонд энэ асуудлыг хуулиар хариуцуулсан хэдий ч тодорхой ажлууд хийгдэхгүй өнөөг хүрсэн.

Сонгуулийн хууль тогтоомжуудад сонгуулийн үйл явц санал хураахаас бусад бүх тохиолдолд ил тод

²¹⁹ Үндсэн хууль болон сонгуулийн хууль тогтоомжуудад одоог болтол ИУТЭП-ын 25 дугаар зүйлийн тэгш эрхийн зарчмыг хуульчлаагүй байгаа.

²²⁰ ИУТЭП-ын хэрэгжилтийг тайлагнах илтгэлийг хүргүүлэх хугацааг даруй 6 жилээр хоцроож хүргүүлсэн байна.

байна гэсэн хэдий ч бодит байдал дээр сонгуулийн бүхий л үйл явц хаалттай, иргэний нийгмийн болон хөндлөнгийн байгууллагын хяналт, оролцоогүйгээр явж ирсэн. Сонгуулийн үйл явцад сонгогчдыг төлөөлөн хяналт тавьж ажиллах гэсэн төрийн бус байгууллагуудын санал санаачлагууд²²¹ бий болж байгаа ч эрх зүйн зохицуулалт байхгүй байгаа нь сонгуулийн үйл явцыг хөндлөнгийн хяналтаар баталгаажуулах бүхий л боломжийг үгүйсгэж байна.

Ардчилсан сонгуулийг явуулахад харшилж байгаа гол зөрчил дутагдлыг дурьдвал:

Нэг. Сонгогчдын нэрийн жагсаалт Бүх нийтийн байх зарчмыг хэрэгжүүлэхэд сонгогчдын нэрийн жагсаалтад сонгуулийн насны бүх хүмүүсийг бүртгэсэн байх явдал нэн чухал. Гэтэл өнөөг хүртэл Монгол Улсын сонгуулийн насны хүн амын тоо эцэслэн гараагүй бөгөөд сонгогчдын нэрийн жагсаалт гаргах эрх бүхий гурван байгууллага нь хол зөрүүтэй 3 өөр тоо гаргадаг, энэ нь нийт сонгогчдын 20-24 хувь болж байна.²²² Хамгийн сүүлийн жишээ гэхэд дөрөв хүрэхгүй сарын зөрүүтэй явагдсан 2008 оны УИХ-ын болон орон нутгийн сонгуулийн сонгогчдын нэрийн жагсаалт 237.272 сонгогчоор зөрсөн бөгөөд энэ нь нийт сонгогчдын 14-18 хувьтай тэнцэхүйц өндөр үзүүлэлт юм. “Сонгогчдын бүртгэл муу, нэрийн жагсаалт үнэн зөв, баталгаатай бус байгаа нь илэрхий байгаа”²²³-аас сонгогчдыг нэрийн жагсаалтад хууль бус шалтгаанаар бүртгэхгүй байх, эсвэл олноор нь давхардуулан бүртгэх зэргээр сонгох, сонгогдох эрхийг зөрчиж байна.²²⁴ Сонгогчдын нэрийн жагсаалт гаргах үйл явцтай холбоотой мониторингийн дүнгүүдээс харахад эрх бүхий байгууллагууд сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдсэн сонгогчдын тоог дунджаар 30 хүртэл хувиар ихэсгэх, багасгах зэрэг өөрчлөлтийг хийдэг. Жишээлбэл, 2009 оны 10 дугаар сард болсон УИХ-ын нөхөн сонгуулийн тойрог дахь сонгогчдын нэрийн жагсаалтад 98747 сонгогч бүртгэгдсэн байсныг²²⁵ хэсгийн хороо нягтлан шалгах нэрээр 27043 сонгогчийг нэрийн жагсаалтаас хассан байна. Үүний улмаас тухайн тойргийн зарим сонгогчид сонгуульд оролцож чадаагүй. Мөн нэрийн жагсаалтыг хуулинд заасан хугацаанд ил тавьдаггүй тул иргэний нийгмийн байгууллагууд хөндлөнгийн хяналт тавих боломж хязгаарлагддаг.²²⁶

Хоёр. Хөгжлийн бэрхшээлтэй болон гадаадад байгаа иргэдийн сонгох эрх Монгол улсад 49 1 74²²⁷ сонгуулийн насны хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд байдаг бөгөөд тэдний 85 хувь нь сонгуульд огт саналаа өгч байгаагүй. Мөн саналаа өгч байгаа хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн 60 хувь нь хөгжлийн бэрхшээлээсээ хамааран саналаа чөлөөтэй илэрхийлэх, бодит, тэнцвэртэй мэдээлэл авах боломж хязгаарлагдмал байна.²²⁸ Албан бус тоогоор гадаад улс орнуудад 250.000 орчим сонгогч ажиллаж, амьдарч байгаа гэсэн судалгаа байдаг бөгөөд энэ нь нийт сонгогчдын 18 хувьтай тэнцэж байна. УИХ-ын сонгуулийн хуулиар санал авах өдөр зөвхөн эх орондоо байгаа сонгогчид саналаа өгөх эрхтэй байдаг тул гадаадад байгаа сонгогчид сонгуулийн эрхээ эдэлж чадахгүй байна.

Гурав. Эмэгтэйчүүдийн сонгогдох эрх 2005 оны 12 сарын 26-нд шинэчлэн баталсан УИХ-ын сонгуулийн тухай хуулинд “Нам, эвслээс нэр дэвшигчдийн 30-аас доошгүй хувь нь эмэгтэйчүүд байна” гэсэн заалтыг нэмж оруулсан ч 2008 оны сонгуулийн өмнө энэ заалтыг хүчингүй болгосон. Монгол улсын парламент 76 гишүүнтэй бөгөөд 2004-2008 онд 5 эмэгтэй, 2008 оны сонгуулиар дөнгөж 3 эмэгтэй сонгогдсон. Хүн амын 51 хувийг эзэлдэг эмэгтэйчүүд парламентад 3,9% төлөөлөлтэй байна.

²²¹ Шударга сонгуулийн төлөө иргэний нийгмийн хяналт сүлжээг Нээлттэй Нийгэм Форум санаачлан байгуулж, төрийн бус байгууллагууд нэгдэн ажиллаж байгаа болно.

²²² 2007 оны 1 дүгээр сарын 1-ний байдлаар нийт сонгогчдын тоо засаг дарга нарын судалгаагаар 1.550.585, Иргэний бүртгэл мэдээллийн төвийн судалгаагаар 1.331.000, Үндэсний статистикийн газрын дүнгээр 1.651.819 байна.

²²³ АНУ-ын Азийн сангийн Сонгогчдын бүртгэлийн үнэлгээний өнөөгийн байдалд хийсэн судалгааны дүнгээс

²²⁴ Хүний эрхийн үндэсний комисс. “Сонгох, сонгогдох эрхийн хэрэгжилт” судалгааны дүнгээс

²²⁵ СЕХ-оос хэсгийн хороодод өгсөн сонгогчдын нэрийн жагсаалт

²²⁶ Филантропи ТББ, УИХ-ын 2008 оны сонгогчдын нэрийн жагсаалтын мониторингийн тайлангаас

²²⁷ ННФ, Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн сонгох эрхийн хэрэгжилтийн байдалд хийсэн мониторингийн дүн. 2007 он.

²²⁸ ННФ, Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн сонгох эрхийн хэрэгжилтийн байдалд хийсэн мониторингийн дүн. 2007 он.

Дөрөв. Сонгуулийн тэгш эрх Монгол Улсын Үндсэн хууль болон сонгуулийн хууль тогтоомжуудад сонгуулийн тэгш эрхийн зарчмыг нэрлэн оруулаагүй²²⁹. Иймээс сонгогч адил тооны санал өгөх²³⁰ буюу саналын жин тэгш байх, нэг тойрог дахь сонгогчдын тоо тэгш байх, нэр дэвшигчид өрсөлдөх нөхцөл боломж адил байх олон боломжууд алдагдахад хүрсэн. Тухайлбал, нэг парламентын гишүүн 13.398 сонгогчийг төлөөлж байхад нөгөө гишүүн 39.617 сонгогчийг төлөөлж байна²³¹. Нэр дэвшигчдийн хувьд сурталчилгааны үргэлжлэх хугацаа өөр, төрийн эх үүсвэрийг сонгуулийн кампанит ажилд дайчлан ашиглахыг хуулиар хориглосон хэдий ч эрх барьж буй улс төрийн намын нэр дэвшигчид энэ зөрчлийг түгээмэл гаргадаг, бие даан нэр дэвшигчид намын нэр дэвшигчээс илүү өндөр, шалгуур²³² тавьдаг зэрэг зөрчил гарч байна. Мөн жижиг намууд болон бие даан нэр дэвшигчид гол улс төрийн намуудыг бодвол илүү хүнд нөхцөлд сонгуульд өрсөлдөх болдог. Жишээлбэл, сонгуульд нэр дэвшигчдийг тойргийн хорооны зөвшөөрөлтэйгээр баривчлах ёстой атал 2008 оны УИХ-ын сонгуулиар жижиг намаас нэр дэвшсэн 3 нэр дэвшигчийг сонгуулийн дүн эцэслэн гараагүй байхад дээрх зөвшөөрөлгүйгээр баривчлан хорьсон²³³ тохиолдол гарсан.

Тав. Шударга сонгуулийг зохион байгуулах Сонгуулийн ихэнх үйл явцад тухайлбал, санал хураах болон тоолох үйл явцад шударга, алдаа мадаггүй байх сонгуулийн зарчим хэрэгжихгүй байна. 2008 оны УИХ-ын сонгуулийн санал хураах ажил 15 цаг, санал тоолох ажил дунджаар 72 цаг орчим үргэлжилсэн²³⁴ бөгөөд нийт 87 цагийн туршид тасралтгүй ажиллаж байгаа хүмүүсийн хөдөлмөрийн бүтээмж, үйл ажиллагаа нь эргэлзээгүй, алдаа мадаггүй байх боломжгүй юм. Нөгөө талаас санал авах ажлыг зохион байгуулдаг хэсгийн хороодын бүрэлдэхүүнд жижиг улс төрийн намуудын²³⁵ төлөөлөл бараг ордоггүй, бие даан нэр дэвшигчдийн төлөөлөл огт ордоггүй²³⁶ зөвхөн хоёр гол намын төлөөллөөс бүрддэг. Тиймээс сонгуулийг зохион байгуулдаг байгууллагуудын үйл ажиллагаанд хардлага, эргэлзээ байнга төрөх нь зүй ёсны зүйл юм. Сонгуулийн нэг хэсэгт 2000- 6000 хүртэлх тооны сонгогч байх бөгөөд 13-15 хүн ажилладаг. Гэтэл санал хураах нэг байранд 6000 сонгогчийн саналыг 15 хүн 15 цагийн дотор аваад, шууд үргэлжлүүлэн тоолж дүн гаргана гэдэг нь бодитой бус үйл ажиллагаа юм. Энэ байдлыг Сонгуулийн ерөнхий хороо мэдээгүй биш мэдсэн бөгөөд 2008 оны парламентын сонгууль болохоос өмнө хэсгийн хорооны ажилтнуудад санал хураахаас тоолох хүртэлх хугацаа 87 цаг болж болзошгүй гэдгийг урьдчилан сануулж байсан нь тун гайхалтай зүйл юм. Үүнээс болж олон тооны сонгогчид саналаа өгч чадахгүй үлдэх, урт дараалал үүсэх, хэсгийн хорооны ажилтнуудын эрүүл, аюулгүй орчинд хөдөлмөрлөх, хөдөлмөрийн цагаа зохистойгоор хязгаарлуулах эрх зөрчигдөж, эцэстээ сонгуулийн үр дүнд эргэлзээ төрүүлэхэд хүргэж байна.

Зургаа. Сонгуулийн эрхээ шүүхээр хамгаалуулах эрх Одоогийн сонгуулийн болон шүүхийн процессын хууль тогтоомжуудад иргэний улс төрийн эрхийг шүүхийн хамгаалалтанд оруулахаас зайлсхийсан, хэргийн харьяалал тодорхойгүй байгаагаас “сонгох, сонгогдох эрх” зөрчигдсэн, түүнийгээ сэргээн тогтоолгох гэсэн нэхэмжлэлийг шүүх хүлээж авахгүй байх нь түгээмэл байна. УИХ-ын

²²⁹ ҮХЦ-ийн 1993 оны 04 тоот дүгнэлт, 2008 оны 04 тоот магадлал зэргээс үзэхэд сонгуулийн тэгш эрхийн зарчмыг “Үндсэн хуульд тусгагдаагүй” зарчим гэж тодорхойлжээ. Үндсэн хуулийн 10 дугаар зүйл ёсоор МУ-ын нэгдэн орсон гэрээ, конвенци нь дотоодын хууль тогтоомжтой адил хүчинтэй

²³⁰ Сонгогч аль тойрогт харьяалагдахаас хамаарч 2-4 санал өгдөг. Өөрөөр хэлбэл, зарим сонгогч 2 нэр дэвшигчийн төлөө саналаа өгөх бол зарим нь 4 нэр дэвшигчид 4 санал өгдөг.

²³¹ N01, Монгол улсын сонгуулийн шинэчлэлийн хувилбарууд. Судалгааны баримт бичиг. 2009 он

²³² Улс төрийн нам байгуулахад 801 сонгогчийн гарын үсэг цуглуулдаг бөгөөд бие даан нэр дэвшигч сонгуульд нэр дэвших эрх авахын тулд тухайн орон нутгийн мөн өдий тооны сонгогчийн гарын үсгийг цуглуулдаг байна.

²³³ Үүнээс болж сонгуулийн үр дүнгээр гомдол гаргах эрхээ эдлэх ямар ч боломжгүй болсон.

²³⁴ Эдгээр ажлыг сонгуулийн хэсгийн хорооны гишүүд гүйцэтгэх бөгөөд хуулиар тасралтгүй үргэлжилдэг үйл явц.

²³⁵ 2008 онд улс төрийн намаас нэр дэвшигчдийн 51 хувь нь жижиг буюу парламентад суудалгүй улс төрийн намууд байсан болно.

²³⁶ 2008 онд УИХ-д нийт нэр дэвшигчдийн 13 хувь нь бие даан нэр дэвшигч байсан.

сонгуулийн тухай хуулиар сонгуулийн маргааныг шүүхээс өмнө сонгуулийн хороод шат шатандаа шийдвэрлэхээр заасан. Гэвч сонгуулийн хороод өргөдөл, гомдлыг хүлээн авдаггүй, авсан ч хянан шийдвэрлэдэггүй, үүнийхээ төлөө ямар ч хариуцлага хүлээдэггүйгээс сонгуулийн маргаан шүүхийн шатанд хүрэлгүйгээр шүүхийн өмнөх шатанд замхран алга болж байна²³⁷. Сонгуулийн дээд шатны байгууллага болох Сонгуулийн ерөнхий хорооны шийдвэрийг Үндсэн хуулийн цэц хянах боловч энэ байгууллага нь Үндсэн хуулиас бусад хуулийг зөрчсөн зөрчлийг хянах эрх мэдэлгүй юм. Иймээс сонгуулийн хууль тогтоомжийн зөрчил нь үндсэндээ шүүхийн хяналтаас гадуур байж, сонгуулийн хороодод хуулиас гадуур “дур зоргоор аашлах” боломжийг олгож байна. Мөн санал авах, тоолох зэрэг сонгуулийн бүхий л ажлыг гардан зохион байгуулдаг сонгуулийн орон нутгийн байгууллагуудын шийдвэр, үйл ажиллагаа, сонгуулийн төв байгууллагын үйлдэл, эс үйлдэхүй нь шүүхийн болон Үндсэн хуулийн цэцийн хяналтад байхгүй байгаа нь иргэдийн сонгох, сонгогдох эрххуулийн хамгааллын гадна байгааг харуулж байна.

Зөвлөмж

Сонгуулийн хууль тогтоомжийг олон улсын гэрээ, конвенциудад нийцүүлэх, сонгох болон сонгогдох эрхийг баталгаажуулах чиглэлээр нэн даруй дараахь арга хэмжээг авах хэрэгтэй байна.

6. Үндсэн хууль болон сонгуулийн хууль тогтоомжид тэгш эрхийн зарчмыг тусгаж, хуулийн агуулга, үзэл санаа, үг үсгийг уг зарчимд тулгуурлан боловсруулах, иргэний нийгмийн байгууллагууд сонгуулийн үйл явцад хяналт тавих, ажиглалт хийх эрх зүйн орчныг бий болгох зэргээр сонгох, сонгогдох эрхийг хэрэгжүүлэх, баталгаатай хангахад чиглэсэн эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох, үүндээ иргэний нийгмийн байгууллага, сонгогчдыг өргөнөөр оролцуулах
7. Санал авах байрны стандартыг сонгогчийн саналаа нууцаар, чөлөөтэй өгөх зарчимд нийцүүлэн шинэчилж мөрдүүлэх, тэр дундаа хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн онцгой хэрэгцээг тусгах. /шинэ дэвшилтэт технологи, тусгай хэрэгсэл, дохионы орчуулга, брайл үсэг ашигладаг болох/
8. Шударга, үнэн сонгууль зохион байгуулахад сонгуулийн хэсгийн хороодын ажилтнуудын бүрэлдэхүүн, ажиллах орчин, нөхцөл, ажлын зохистой цаг чухал гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, энэ чиглэлээр дорвитой өөрчлөлт хийх
9. Гадаадад байгаа сонгогчдын сонгох эрхийг эдлүүлэх эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгох
10. Улс төрийн нам, эвслээс нэр дэвшигчдийн 30 хувь нь эмэгтэйчүүд байна гэсэн хүчингүй болгосон хуулийн заалтыг сэргээх
11. Сонгуулийн маргаан, түүний харьяалал, хянан шийдвэрлэх журмыг хуулиар нарийн тодорхойлж, хууль зөрчсөн тохиолдолд хүлээлгэх хариуцлагыг бодитой болгох.

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ХҮН ХУДАЛДААЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ТАЛААРХ ТАЙЛАН

Хүн худалдаалахтай тэмцэх чиглэлээр ажилладаг 8 ТББ-ууд Хүний эрх, хөгжил төвд 3 удаа цугларан, тайлан илтгэлийн талаархи санал бодлоо солилцон, Хүний аюулгүй байдлын судалгааны төв ТББ нэгтгэн бичлээ. Төслийг ТББ-дын 40 гаруй төлөөлөл оролцсон 2 удаагийн нэгдсэн чуулга уулзалтаар хэлэлцүүлж, эцэслэсэн болно.

²³⁷ Тэгээд ч шүүн таслах чиг үүрэггүй эдгээр байгууллагууд нь маргааныг үнэн зөв, бодитойгоор шийдвэрлэх боломжгүй юм.

СУУРЬ МЭДЭЭЛЭЛ БА ХАМРАХ ХҮРЭЭ

1990-ээд оны эхээр Монгол Улс нам төвтэй төвлөрсөн тогтолцооноос ардчилал, зах зээлийн нийгэмд шилжсэнээр хүн худалдаалах, ялангуяа охид эмэгтэйчүүдийг худалдаалах гэмт хэрэг шинээр гарах болсон. Ардчилсан нийгэм иргэдэд гадаадад чөлөөтэй зорчиж сурч боловсрох, ажил хөдөлмөр эрхлэх зэрэг хувь хүний эрх, эрх чөлөөг дээдэлсэн олон сайхан боломжийг олгосон ч, нийгмийн олон сөрөг үзэгдэл гарч, шинэ төрлийн гэмт хэргүүд ихээр гарах болсон.

1990 оноос эхэлсэн шилжилтийн хүнд бэрх байдлаас улбаалсан ажилгүйдэл, ядуурал нь хүмүүсийг, ялангуяа хүүхэд, эмэгтэйчүүдийг улс орны дотоодод болон хилийн чанадад худалдаалах суурь шалтгаан нь болсон билээ. Монголд албан ёсоор мэдэгдэж байгаагаар 2001 онд хүн худалдаалах гэмт хэргийн 1 гаралт байсан бол 2008 оны байдлаар 300 гаруй хэрэг бүртгэгдэж, шалгагдсан байна.²³⁸ Гэвч энэ нь бодит байдлыг харуулсан тоо биш юм. Монгол Улсад өнөөдрийн байдлаар хүн худалдаалах гэмт хэрэг дараах хэлбэр, төрлөөр голчлон үйлдэгдэж байна. Үүнд:

128. Бэлгийн мөлжлөг
129. Хөдөлмөрийн мөлжлөг
130. Захиалгат гэрлэлт

Бэлгийн мөлжлөг ба хүн худалдаалах гэмт хэрэг

Бэлгийн мөлжлөгийн зорилгоор хүн худалдаалах гэмт хэрэгт ихэвчлэн охид, залуу эмэгтэйчүүд өртдөг байна. Судлагдсан эрүүгийн хэргүүдээс үзэхэд 30 хувь нь 18-21 насны, 20 хувь нь 21-26 насны, 11 хувь нь насанд хүрээгүй эмэгтэйчүүд байна.²³⁹ “Гадаадад болон өндөр цалинтай ажиллуулна, тэтгэлэгтэй сургалтанд хамруулна”, гэх мэт хуурамч зар сурталчилгаа болон хохирогчдийн эмзэг байдлыг далимдуулах, хүч хэрэглэх замаар охид, эмэгтэйчүүдийг аргагүй нөхцөл байдалд оруулан дотоодод болон Хятад, Малайз, Макао, Хонг Конг болон Европын зарим орнуудад хүчээр биеийг нь үнэлүүлж, ашиг олж худалдаалдаг байна. Хүйсийн тэгш эрхийн төвийн мэдээлсэнээр 2003 онд 1, 2004 онд 4, 2005 онд 3, 2006 онд 11, 2007 онд 42, 2008 онд 27, 2009 онд 51 буюу нийт 139 хүн бэлгийн мөлжлөгийн хэлбэрээр хүн худалдаалах гэмт хэрэгт өртөн, туслалцаа дэмжлэг авчээ.

Хүний эрхийн зөрчлүүд, тулгамдсан асуудлууд:

Монгол Улс 2002 онд Эрүүгийн хуулийн 113 дугаар зүйлд “хүн худалдах, худалдан авах” гэсэн томъёоллыг оруулж, 2008 онд уг заалтыг өөрчлөн найруулж, мөн оны 3 дугаар сард Улсын дээд шүүхээс тайлбар хийсэн нь хүн худалдаалах гэмт хэргийг олон улсын гэрээ, конвенцийн зарим хэм хэмжээний дагуу хуульчилж өгснөөрөө ач холбогдолтой болсон. Гэвч шүүхийн практикт гэмт хэрэгтнийг хүн худалдаалах буюу /5-15 жил хүртэл хорих/ онц хүнд гэмт хэргийн зүйл ангиар бус, Эрүүгийн хуулийн 124-р зүйл буюу “Биеэ үнэлэхэд бусдыг татан оролцуулах, биеэ үнэлэхийг зохион байгуулах” гэсэн хөнгөн зүйл ангиар шийтгэж, тэнсэх, торгох зэргээр шийтгэж, ял завшуулах хандлага нэлээд байна. Мөн мөрдөн байцаалтаар шалгагдаад прокурорын шатанд ирсэн хэргүүдийг “биеэ үнэлсэн, бусдад худалдаалагдсан гэдэг нь хангалттай баримт нотолгоогүй байна”, “хохирогч дуулах, бүжиглэх гэх мэт үйлчилгээний ажил хийхийн хамт хэрвээ үйлчлүүлэгч хүсвэл бэлгийн харьцаанд орно гэдгээ мэдэж байсан учир хүчинд автагдсан, хууран мэхлэгдсэн гэж үзэх үндэслэлгүй” зэрэг үндэслэлээр 85%-90%-ийг нь хэрэгсэхгүй болгожээ.²⁴⁰

Хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогч, гэрчийг хамгаалах эрх зүйн орчин өнөөдөр байхгүйтай адил

²³⁸ Х. Батчимэг, 2008, “Хүний наймааны гэмт хэргийг мөрдөн байцаах ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын онцлог”, Хүний наймаатай тэмцэх нь үндэсний зөвлөлдөх уулзалтанд тавьсан илтгэл, х.84.

²³⁹ Швейцарийн хөгжлийн агентлаг, Хүний аюулгүй байдлын судалгааны төв, Хүйсийн тэгш эрхийн төв, Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн (2009). *Хүн худалдаалах гэмт хэргийн шийдвэрлэлт судалгааны тайлан*, х.12.

²⁴⁰ Швейцарийн хөгжлийн агентлаг, Хүний аюулгүй байдлын судалгааны төв, Нийслэлийн тагнуулын газар. (2009) *Нийслэлийн хэмжээнд хүн худалдаалах гэмт хэргийн талаархи 2004-2008 оны судалгааны тайлан*.х.3

байна. Хохирогчийг хамгаалахаас гадна, туслалцаа үзүүлэх, нөхөн төлбөр олгох, нэр хүндийг нь сэргээх, эргэн нийгэмшихэд зориулж төрийн зүгээс ямар ч ажил өнөөг хүртэл хийгээгүй байна. Тухайлбал, Монголд хүн худалдаалах гэмт хэрэгт өртсөн 2 хохирогч нь хэргийг хянан шалгах ажиллагаанд эхлээд хохирогч байж байгаад гэмт хэрэгтний ятгалаг, айлган сүрдүүлэлтэд орсноос болж мэдүүлгээсээ буцаж, улмаар өөрсдөө хуурамч мэдүүлэг өгсөн хэмээн буруутгагдаж гэмт хэрэгтэн болсон гашуун сургамж ч байна.²⁴¹ Мөн энэхүү гэмт хэргийн хохирогч сэтгэл санааны асар их хохирол амссан байдаг бөгөөд энэ хохирлыг тооцох тогтолцоо, эрх зүйн орчин бүрдээгүй байна. Гэтэл “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна”²⁴² гэж тунхаглан заажээ. Мөн Палермогийн протоколын 2 дугаар бүлэгт “Хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогчийн хувийн амьдралыг болон бие хүний хувьд тухайн хэргийн шүүн таслах ажиллагааг нууцлах замаар дотоодын хууль тогтоомжоор байж болох хэмжээнд хамгаална. Хохирогчдын бие бялдар, сэтгэл зүй, нийгэмд эзлэх байр суурийг нь нөхөн сэргээх, орон байраар хангах, ойлгогдох хэлээр эрхийн талаар нь мэдээлэл зөвлөгөө өгөх, эмнэлгийн болон сэтгэл зүйн материаллаг туслалцаа үзүүлэх, хөдөлмөрлөх, боловсрол эзэмших, суралцах бололцоогоор хангах, нөхөн төлбөр авах боломж олгох хууль зүйн тогтолцоог бий болгоно” гэж заасан байна.

Хөдөлмөрийн мөлжлөг ба хүн худалдаалах гэмт хэрэг

Хөдөлмөрийн мөлжлөгийн зорилгоор хүн худалдаалах гэмт хэрэгт эмэгтэйчүүдээс гадна эрэгтэйчүүд их өртөж байна. Иргэдийг хуурамч зар сурталчилгаанаас гадна ажиллах хүч зуучлах нэртэй компани болон хувь хүн иргэдийг хил давуулан бүлгээр нь хөдөлмөрийг нь мөлжих зорилгоор дотоодод болон БНСУ, БНЧУ, Турк, Казакстан болон хөрш орнуудаар дамжуулан гуравдагч улс орнууд руу худалдаалдах хэрэг гарч байна. Хүйсийн тэгш эрхийн төв ТББ-ын мэдээлсэнээр 2010 оны 1 дүгээр сарын байдлаар 92 хүн хөдөлмөрийн мөлжлөгийн хэлбэрээр хүн худалдаалах гэмт хэрэгт өртөн, туслалцаа дэмжлэг авсан байна. Хөдөлмөрийн мөлжлөгийн зорилгоор хүн худалдаалсан хэрэг шүүхээр нэг ч шийдвэрлэгдээгүй²⁴³ байгаа бөгөөд энэ талаар хийгдсэн судалгаа, мэдээлэл ч хомс байна.

Хүний эрхийн зөрчлүүд. тулгамдсан асуудлууд:

Гадаадад хөдөлмөр эрхлэхэд зуучлах асуудлыг Гадаадад ажиллах хүч гаргах болон гадаадаас ажиллах хүч. мэргэжилтэн авах тухай 2001 оны хуулиар зохицуулж байна. Харин гадаадад хөдөлмөр эрхлэхэд зуучлах тусгай зөвшөөрлийг хөдөлмөрийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын шийдвэрээр иргэд. байгууллагад олгодог. Байгууллага зуучилсан тохиолдолд тодорхой баримт бичиг бүрдүүлэхийг хуулинд заасан бол “иргэн”-д ямар нэгэн болзол шаардлага тавигдахыг нарийвчлан зохицуулаагүй байна.²⁴⁴ Энэхүү хуулийн цоорхойг ашиглан ямар ч иргэн аливаа шалгуур үзүүлэлтгүйгээр бусдыг гадаадад ажилд зуучлах боломжтой байгаа нь иргэдийг хилийн чанадад боолчлолтой төстэй байдалд байлган. хөдөлмөрийг нь мөлжих зорилгоор хүн худалдаалах гэмт хэрэгт өртөх эрсдлийг нэмэгдүүлж байна.

Гадаадад ажиллах хүч зуучлах зөвшөөрөлтэй компаниуд ихэвчлэн залуу эрэгтэйчүүдийг сонгон авч байгаагаас эмэгтэйчүүд гадаадад гэрээгээр хөдөлмөр эрхлэх боломж хязгаарлагдмал байна. Ингэснээр гадагшаа гарч ямар ч хамаагүй ажил хийх боломж. гарцыг хайдаг төдийгүй хууль бус үйлдлийг хийхэд ч хүрдэг нь эмэгтэйчүүдийг илүү эрсдэлтэй байдалд оруулж хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогч

²⁴¹ Хүйсийн тэгш эрхийн төвд хандсан үйлчлүүлэгчид бөгөөд насанд хүрээгүй байхаас нь биеийг нь үнэлүүлж байсан нь хуулийн байгууллагаар шалгагдаж тогтоогдсон.

²⁴² Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 19 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэг

²⁴³ Хүйсийн тэгш эрхийн төвд хандсан үйлчлүүлэгчийн гомдлоор нэг хэргийг Эрүүгийн хуулийн 161-р зүйл ангиар /Хориглосон үйлдвэрлэл. үйлчилгээ. худалдаа эрхлэх/ шийдвэрлэсэн байна.

²⁴⁴ Швейцарийн хөгжлийн агентлаг. Хүний аюулгүй байдлын судалгааны төв. (2009).

Хүн худалдаалах гэмт хэрэгтэй холбогдуулан үндэсний хууль, тогтоомжид хийсэн судалгаа.

болох магадлал нэмэгдэж байна.

Дотоодын нөхцөлд Монголын болон гадаадын хөрөнгө оруулалттай компани. аж ахуйн газрууд ажлын хүнд нөхцөлд иргэдийг дөнгөж гол зогоох хэмжээнд ажлын хөлс олгон хөдөлмөрийг нь мөлжиж ашиг олох шинжтэй хэргүүд нэлээд зонхилж байна. Нийслэлийн хэмжээнд зарим цайны газар болон тоосгоны үйлдвэрт нэг хүнд сард 30.000-50.000 төгрөг олгож²⁴⁵ байгаа бол Хятадын хөрөнгө оруулалттай нэгэн блокны үйлдвэрт ажилчдыг гаднаас нь цоожилж блок цутгуулдаг²⁴⁶ хөдөлмөрийн мөлжлөгийн шинжтэй хэргүүдийн жишээ баримтууд олон байна. Гэтэл Монгол Улсын Үндсэн хууль болон 1999 оны Хөдөлмөрийн тухай хуульд "...Хэнийг ч хууль бусаар албадан хөдөлмөрлүүлж болохгүй"²⁴⁷ гэж зааснаас гадна Монгол Улс ОУХБ-ын "Албадан хөдөлмөрийн тухай" 29 дүгээр конвенци. ОУХБ-ын "Албадан хөдөлмөрийг устгах тухай" 105 конвенцид тус бүр 2005 онд нэгдэн орсон боловч хууль. конвенцийн хэрэгжилт сул. хэрэгжилтэнд мониторинг хийсэн судалгаа. баримт тун хомс байгаа нь цаашид энэ асуудалд анхаарлаа хандуулах цаг болсон байна.

Зуучлалын захиалгат гэрлэлт ба хүн худалдаалах гэмт хэрэг

Монгол Улсад "Гэр бүл зуучлал"-ын нэрийдлээр охид. эмэгтэйчүүдийг гадаадын иргэдтэй тодорхой төлбөртэйгээр гэрлүүлэх үйл ажиллагаа өргөн хүрээтэй явагдаж байна. 2003- 2007 оны хооронд монголчуудын гадаад хүнтэй гэрлэгсдийн тоо 446 хүнээр буюу 54.1%- иар өсөж, тэдгээрийн 90-95 хувийг эмэгтэйчүүд эзэлсний ихэнх нь буюу 70% нь БНСУ-ын иргэдтэй гэр бүл болсон байна.²⁴⁸ Судалгаанаас харахад хууль бус гэрлэлт зуучлалын компани, хувь хүмүүсээр зуучлуулсан иргэдийн олонхи нь харийн нутагт очиж, хүчирхийлэл дарамтад өртөж, байнгын боолчлолын байдалд орон, эрх ашиг нь зөрчигдөж хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогч болсон байдаг.²⁴⁹ Хүйсийн тэгш эрхийн төвд 45, Хүний эрх, хөгжил төвд 2 иргэн зуучлалын захиалгат гэрлэлт хэлбэрээр хүн худалдаалах гэмт хэрэгт өртөж, туслалцаа дэмжлэг авчээ.

Хүний эрхийн зөрчлүүд, тулгамдсан асуудлууд:

Монгол Улсын иргэдийг гэр бүл болоход зуучлах асуудлыг зохицуулсан хуулийн заалт одоогоор байхгүй байна. Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хуульд ч гадаадын иргэдтэй гэр болоход зуучлах үйлчилгээг ямар нэгэн байгууллагад олгохоор заагаагүй байна. Иймээс ийм үйл ажиллагаа явуулах гэж буй байгууллага, иргэд хүссэн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээрээ дамжуулан гадаадын хүнтэй гэр бүл болоход зуучилна гэсэн зарыг гаргаж, ашиг олох үйлчилгээ явуулж байна. Зуучлагчаар дамжуулан гэрлэж байгаа хүмүүс нэг талын гэрээнд гарын үсэг зурахаас өөр аргагүйд хүрдэг байна. Үүнд: хуурамчаар гэрлэсэн буюу тодорхой шалтгаангүйгээр салах бол нөгөө талдаа 10.0 мянган доллар, Монголд байхдаа шийдвэр гаргаад нэг оронд орох юмуу сүй тавих ёслол хийсний дараа гэр бүл болохоос татгалзвал нөгөө талдаа 2.0 мянган доллар, гэрлэх өргөдлөө өгсний дараа гэр бүл болохоос татгалзвал 4.0 мянган доллар төлнө, гэрлэхээр сонгогдсон эмэгтэй Солонгост очсон хойноо зугтаж орговол эцэг эх нь зуучлах товчоонд 4.5 сая төгрөг төлөхөөр гэрээнд гарын үсэг зурахыг шаарддаг байна гэжээ.²⁵⁰ Иймэрхүү хатуу гэрээнд гарын үсэг зурж зуучлагчийн тусламжтайгаар гэр бүл болсон эмэгтэй харийн нутагт очоод яаж ч эрх ашиг нь зөрчигдсөн бусдын эрхэнд орж, хохироход хүрдэг байна.

²⁴⁵ Азийн хөгжлийн банк. Хүний эрх. хөгжил төв. (2006).Оролцооны аргаар ядуурлыг судлах нь.судалгааны тайлан.

²⁴⁶ н.Цэцэг. "Албадан хөдөлмөр ба хүний наймааны асуудлыг хөндөх нь" сэдэвт ОУХБ. МАОЭНХ-той хамтарсан семинарын үед тавьсан илтгэлээс. 2008.

²⁴⁷ Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 4 дэх заалт болон Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 7 дугаар зүйл.

²⁴⁸ Швейцарийн хөгжлийн агентлаг, Хүний аюулгүй байдлын судалгааны төв.(2008). Гадаадын иргэнтэй гэр бүл болж буй талаархи судалгаа.

²⁴⁹ Мөн тэнд

²⁵⁰ Хүсээгүй гэрлэлт ба Солонгос диваажин. Зууны мэдээ сонин. 2008.

Гэтэл “...Гэрлэлт нь хуулиар тогтоосон насанд хүрсэн эрэгтэй, эмэгтэй хоёрын тэгш эрх, сайн дурын харилцаанд үндэслэнэ. Гэр бүл, эх нялхас, хүүхдийн ашиг сонирхлыг төр хамгаална”²⁵¹, Хүний эрхийн Түгээмэл Тунхаглалын 16 дугаар зүйлд “Эрэгтэй, эмэгтэй хүн чөлөөтэй, бүрэн харилцан зөвшилцсөний үндсэн дээр гэрлэж болно” гэж заасан байна. Сайн дурын үндсэн дээр гэрлэх, гэрлэх насны доод хязгаар болон гэрлэлтийг бүртгэх тухай НҮБ-ын конвенцид Монгол Улс 1991 онд нэгдэн орсон. Энэхүү конвенцийн 1 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Хуульд заасны дагуу гэрлэлтийг эрх бүхий төлөөлөгчөөр бүртгүүлээгүй, гэрчийг байлцуулаагүй болон хоёр тал гэрлэлтийг чөлөөтэй, бүрэн хүлээн зөвшөөрч байгаагаа өөрийн биеэр илэрхийлээгүй нөхцөлд ямар ч гэрлэлт хууль ёсны хэмээн тооцогдохгүй” гэж заажээ. Иймээс бусдыг гэрлэхэд зуучилна гэдэг нь конвенцийн дээрх заалтад харш үйлдэл байна.²⁵²

ҮНДЭСНИЙ ТУЛГАМДСАН АСУУДЛУУД, ЦААШДЫН ХАНДЛАГА

Монгол Улс өнөөгийн байдлаар олон улсын хүний эрхийн 50 орчим гэрээ конвенцид нэгдэн орсон. Хүн худалдаалах асуудлыг шууд хөндсөн олон улсын гэрээ конвенциэс 1979 оны “Эмэгтэйчүүдийг алагчлах бүх хэлбэрийг устгах тухай” НҮБ-ын конвенцийг 1981 онд, НҮБ-ын Хүүхдийн эрхийн тухай Конвенцид 2000 онд, мөн Конвенцийн “Хүүхдийг зэвсэгт мөргөлдөөнд оруулахаас сэргийлэх тухай”, “Хүүхдийг худалдах, биеэ үнэлэх, садар самуунд татагдахаас хамгаалах тухай” Протоколуудад 2002 онд, НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейгаас 2000 онд баталсан “Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг конвенц”, түүний нэмэлт болох “Хүн, ялангуяа эмэгтэйчүүд, хүүхэд худалдахаас урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, шийтгэх тухай протокол”, “Шилжин суурьшигчдыг газраар, далайгаар болон агаараар хууль бусаар оруулахын эсрэг протокол”, “Галт зэвсэг, бүрдэл хэсэг, эд анги, галт хэрэгслийг хууль бусаар тээвэрлэх, үйлдвэрлэхийн эсрэг протокол”-д 2008 онд тус тус нэгдэн орсон байна. 2005 онд Монгол Улсын Засгийн газраас “Хүн худалдаалах, ялангуяа хүүхэд эмэгтэйчүүдийг бэлгийн мөлжлөгийн зорилгоор ашиглахаас хамгаалах” Үндэсний хөтөлбөрийг баталж, хөтөлбөрийн хэрэгжилтэнд хяналт тавих Үндэсний зөвлөлийг байгуулсан. 2008 оны Парламентын сонгуулиар эмхлэгдэн байгуулагдсан шинэ Засгийн газрын 2008-2012 оны үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөрт хүн худалдаалах гэмт хэрэгтэй тэмцэхтэй холбоотой 2 заалтыг²⁵³ тусгасан байна. Гэвч, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж, бодит үйл ажиллагаа явуулах хөрөнгө, санхүүгийн эх үүсвэрийг хангалттай гаргах, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэгч гол байгууллага болох Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн яам нь идэвхтэй, сайн ажиллахгүй байна. Төр засгаас явуулж буй үйл ажиллагаа нь зөвхөн хурал цуглаан хийх маягаар хязгаарлагдаж байна. Хүн худалдаалахтай тэмцэхэд олон улсын болон гадаадын хандивлагчид²⁵⁴ голлох үүргийг гүйцэтгэж, санхүүгийн эх үүсвэрийг гаргаж байна. Хандивлагчдын санхүүжилтээр дотоодын төрийн бус байгууллагууд, иргэний нийгмийнхэн голлох үүрэг гүйцэтгэж, нэлээд өргөн хүрээтэй томоохон бодит ажлуудыг хийж байна.

Цаашдаа хүн худалдаалахтай тэмцэхэд хандивлагч орнуудын санхүүжилт хумигдаж, энэ талаар ажилладаг төрийн бус байгууллагууд нэгдсэн нэг зорилгод нэгдэн ажиллахгүй бол энэхүү гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажил үндсэндээ зогсох хандлагатай.

ЗӨВЛӨМЖ

Дээрхи нөхцөл байдлыг харгалзан Монгол Улсын Засгийн газарт дараах зөвлөмжийг хүргүүлж байна:

1. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн суурь шалтгаан болох ажилгүйдэл, ядуурлыг багасгахад

²⁵¹ Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 11 дэх хэсэг

²⁵² Швейцарийн хөгжлийн агентлаг, Хүний аюулгүй байдлын судалгааны төв, (2009).

Хүн худалдаалах гэмт хэрэгтэй холбогдуулан үндэсний хууль, тогтоомжид хийсэн судалгаа.

²⁵³ Монгол Улсын Засгийн газраас 2008-2012 онд явуулах үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөр"-ийн 1.5.9.

²⁵⁴ Гадаад орнууд, Шилжин суурьшилтын асуудал эрхэлдэг олон улсын Байгууллага, Олон улсын хөдөлмөрийн Байгууллага, НҮБ-ын Хүүхдийн Сан, НҮБ-ын Хөгжлийн Хөтөлбөр, Швейцарийн Хөгжлийн Агентлаг АНУ-ын Төрийн Департамент, АНУ-ын Олон Улсын Хөгжлийн Агентлаг, Азийн Сан, Дэлхийн Зөн зэрэг байгууллагууд хэд хэдэн чухал төслүүдийг хэрэгжүүлж байна.

- төрийн зөв оновчтой бодлого явуулах
2. Монгол хүний хөдөлмөрийн үнэлэмжид стандарт тогтоож, цалин хөлсийг нэмэгдүүлэх
 3. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогч, гэрчийг хамгаалах, туслалцаа үзүүлэх, нөхөн төлбөр олгох, нэр хүндийг нь сэргээх, гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх зэрэг асуудлыг цогцоор нь хөндсөн хүн худалдаалахтай тэмцэх бие даасан хуулийг батлах
 4. Хүн худалдаалах гэмт хэрэгтэй холбоотой бусад хууль тогтоомжийг өөрчилж, шинэчлэн найруулах. хоорондын уялдаа холбоог сайжруулах. Үүнд. Эрүүгийн хууль. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль. Гэр бүлийн тухай хууль. Хүүхдийг бэлгийн мөлжлөгт болон садар самуунд ашиглахыг хориглосон хууль. Садар самуунтай тэмцэх хууль. Монгол Улсын иргэд гадаадад зорчих, цагаачлах хууль. Хараа хяналтгүй хүүхдийн талаарх хууль. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль. Гадаадад ажиллах хүч гаргах болон гадаадад ажиллах хүч. /мэргэжилтэн/ авах хууль. Донорын тухай хууль. Зар сурталчилгааны тухай хууль зэрэг болно.
 5. 2005 онд батлагдсан “Хүн худалдаалах, ялангуяа хүүхэд эмэгтэйчүүдийг бэлгийн мөлжлөгийн зорилгоор ашиглахаас хамгаалах” Үндэсний хөтөлбөрийг шинэчилж, эмэгтэйчүүд болон эрэгтэйчүүдийн асуудлыг хөндөх, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах хөрөнгийг улсын төсвөөс хангалттай гаргах
 6. Монгол иргэд олноороо зорчдог болон оршин суудаг гадаад орнуудад суугаа Монголын дипломат төлөөлөгчийн газарт хүний эрхийн асуудал хариуцсан дипломат ажилтанг ажиллуулах
 7. Швейцарийн хөгжлийн агентлаг. Хүний аюулгүй байдлын судалгааны төвийн хэрэгжүүлж буй төслөөс байгуулсан Хүйсийн тэгш эрхийн төвийн дэргэдэх хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогч, гэрчдэд зориулсан 2 хамгаалах байрыг улсын төсвөөс 2011 оноос²⁵⁵ эхлэн санхүүжүүлэх. /зардалд хамгаалах байрны урсгал зардал, ажилчдын цалин, хохирогч, гэрчдэд зориулсан үйлчилгээ орно/
 8. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг ард нийт, ялангуяа эмзэг бүлгийнхний дунд түлхүү зохиож, иргэдэд гэмт хэргийн улмаас өөрт учирсан хохирлоо нөхөн төлүүлэх эрхээ хэрхэн хэрэгжүүлэх талаар соён гэгээрүүлэх ажлыг эрчимжүүлэх
 9. Хүн худалдаалахтай тэмцэх чиглэлээр ажилладаг төрийн бус байгууллагуудын чадавхийг дээшлүүлэх

МОНГОЛЫН ШИЛЖИН СУУРЬШИГСДЫН ЭРХИЙН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ

Энэ тайланг Иргэдэд Туслах Хүний Эрхийн Төв, Хүйсийн Тэгш Эрхийн Төв, Зориг Сан, Хүүхдийн Өмгөөллийн Төв зэрэг шилжин суурьшигч иргэдийн төлөө анхаарал хандуулан ажилладаг төрийн бус байгууллагууд хамтран бэлтгэлээ.

Энэхүү тайлан нь Монгол Улс Хүний Эрхийн Түгээмэл Тунхаглал, Иргэний болон Улс Төрийн Эрхийн Олон Улсын Пакт, Эдийн Засаг, Нийгэм, Соёлын Эрхийн Олон Улсын Пакт болон бусад олон улсын гэрээ конвенци, Монгол Улсын үндсэн хууль бусад хууль тогтоомжуудыг хэрхэн хэрэгжүүлж байгааг болон шилжин суурьшигчдын эрхийн төслөв байдлыг дүрслэн харуулах баримтжуулсан тайлан юм.

Товч дүгнэлт

Монгол улс нь үндэсний хууль тогтоомжийн хүрээнд дотоод болон гадаад шилжилт хөдөлгөөний асуудлыг зохицуулж байгаа хэдий ч шилжин суурьшигсдад ээлтэй бодлогын шинжтэй баримт бичиг байхгүй байна. Шилжилт хөдөлгөөний зохисгүй байдлаас болж иргэд Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал,

²⁵⁵ Швейцарийн хөгжлийн агентлаг. Хүний аюулгүй байдлын судалгааны төвийн хэрэгжүүлж буй “Хүн худалдаалахтай тэмцэх” төсөл 2010 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдөр дуусгавар болно.

Монгол улсын Үндсэн хуулиар олгогдсон үндсэн эрх, эрх чөлөөгөө эдэлж чадахгүй байна. Ялангуяа зохистой орон байраар хангагдах, эрүүл мэндээ хамгаалуулах, сурч боловсрох, сонгуульд оролцох эрх нь зөрчигдсөөр байна.

Монгол Улс дүрвэгсдийн асуудлыг зохицуулсан олон улсын гэрээ конвенцид нэгдэн ороогүйгээс орогнол хүссэн иргэдтэй холбоотой асуудлыг зохицуулахад хүндрэл учруулж байна. Орогнол хүссэн иргэдийн асуудлыг олон улсын зан заншлын хэм хэмжээнд тулгуурлан явуулах, тэднийг хүндэтгэн харьцах, үндсэн эрх, эрх чөлөөгөө эдлэх боломжоор хангах нөхцлийг бий болгох шаардлагатай байна.

Дотоодын шилжин суурьшигсдын өнөөгийн байдал

1992 оны шинэчлэн баталсан Үндсэн хуулиар иргэдэд оршин суух газраа чөлөөтэй сонгох эрхийг баталгаажуулж өгсөн. Хөдөө орон нутгийн иргэдийн сурч боловсрох, эрүүл мэндээ хамгаалах, амьжиргаагаа дээшлүүлэх боломжийг эрэлхийлсэн хот суурин газар руу чиглэсэн шилжих хөдөлгөөний урсгал 1990 оноос эхлэн эрчимтэй явагдаж байна.

Шилжилт хөдөлгөөний урсгал нэмэгдэхийн хэрээр хот суурин газарт шилжин ирж буй иргэдэд улс төр, эдийн засаг нийгэм соёлын эрхээ бүрэн эдлэх боломжгүй, тулгамдсан асуудал хэвээр үргэлжилсээр байна. Тухайлбал сонгох сонгогдох эрхээ эдлэхгүй, зохистой орон байраар хангагдаж чадахгүй, хүүхдүүд суурь боловсрол эзэмшиж сургуульд хамрагдаж чадахгүй, эрүүл аюулгүй орчинд амьдарч чадахгүй байна.

Байгалийн гамшигт үзэгдлээс болж маллах малгүй²⁵⁶, уул уурхайн ашиглалт буруу хийгдсэнээс болж ажилгүйдэл, ядууралд өртсөн иргэдийн тоо жилээс жилд нэмэгдсээр байна. Ялангуяа уул уурхайн үйлдвэрлэл эрхлэх зөвшөөрлийг өгөхдөө хөдөө нутгийн хамгийн соргог, шимт ургамал бүхий, малын бэлчээрийн талбай, элбэг тунгалаг усны эх голыг даган олгогдож олборлох үйлдвэрлэл явагдаж байгаа нь эргээд уугуул нутгийн иргэд буюу малчдын уламжлалт мал аж ахуйгаа эрхлэх, төрж өссөн нутагтаа амьдрах эрхийг ноцтой зөрчиж байна.

Сүүлийн жилүүдэд Монгол орны бүх нутаг дэвсгэрт цаг уурын өөрчлөлт явагдаж эрс тэс уур амьсгалтай Монгол орны хувьд хүчтэй цасан ба шороон шуурга, зуд, аадар борооны болон, үер усны аюул, ой хээрийн түймэр зэрэг байгаль цаг агаарын гамшигт үзэгдлийн давтамж олширч түүнээс учрах хохирлын хэмжээ их болж байна.

Бэлчээрийн мал аж ахуйгаар голлон амьжиргаагаа залгуулдаг уугуул нутгийнхны хувьд нутаг дэвсгэрийн ихэнх нь хуурайшилт, цөлжилт, хөрс усны доройтолд өртөж, бэлчээрийн ургац муудаж байгаа зэрэг нь шилжилт хөдөлгөөнд түлхэх хүчин зүйлсийг нэмэгдүүлж хөдөөнөөс сум, аймгийн төв, аймгийн төвөөс хот руу шилжих хөдөлгөөний урсгалыг улам бүр нэмэгдүүлж байна.

Монгол Улсад сүүлийн жилүүдэд хөдөөнөөс хот руу, ялангуяа Улаанбаатар хот руу чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөн их байна. Нийт шилжин ирэгсдийн 39,1 хувь нь нийслэлд төвлөрч байгаагаас²⁵⁷ Улаанбаатар хотын гэр хорооллын гуравны нэг хувийг шилжин ирэгсэд бүрдүүлж байна.²⁵⁸ Хотын гэр хорооллын хүн амын хурдтай өсөлт нь хотын нийгэм эдийн засгийн болон засаг захиргааны нэгжид ачаалал үүсгэж, ядуурлыг улам бүр гүнзгийрүүлж байна.

²⁵⁶ 1991,1994, 2000,2009 оны өвөл Монгол улсын Баруун, Төвийн бүс нутагуудад зуд болсон. Энэхүү байгалийн гамшигт үзэгдлээс болж малчид малгүй болсон.

²⁵⁷ “Монгол Улсын хүн амын дотоод шилжих хөдөлгөөний чиг хандлага, үр дагавар” Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн яам, НҮБ-ын Хүн амын сан, МУИС-ийн Эдийн засгийн сургуулийн Хүн амын сургалт, судалгааны төв 2008

²⁵⁸ Хотод шилжин ирэгсдийн тулгамдсан асуудлууд, Монголын хүн амын сэтгүүл -2004 №11

Шилжин ирэгсэд гол төлөв гэр хороололд оршин сууж хөдөөнөөс ирээд дасан зохицох амьжиргааны наад захын нөхцлийг бүрдүүлэхэд нь туслах, боловсрол эмнэлгийн үйлчилгээнд хамруулах зэрэг нийгэм, эдийн засгийн талаар тэдэнд зориулсан ямар нэгэн төлөвлөгөө, зохион байгуулалтын ажил хийгдсэн юм үгүй байна.

Шилжин ирэгсдийн дотор цэвэр усаар хангагдаж чадаагүй айл өрхүүд олон байгаагийн зэрэгцээ тэд хог, хаягдал муу ус, бохир зайлуулах нэгдсэн сүлжээгүй орчинд, ердийн зуухан халаалттай, халуун усны гачаалтай аж төрж байна. Мөн цахилгаанд холбогдоогүй өрхүүд ч цөөнгүй байна.

Шилжин ирсэн тухайн хороонд бүртгэлгүй иргэдэд эмнэлгийн наад захын үзлэг оношлогоо хийдэггүй бөгөөд тэдний гуравны нэг нь эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдаагүй байдаг гэжээ.” Хотод ирж байгаа хүмүүс нь маллах малгүй, амьдралын эх үүсвэргүй болсон хүмүүс учраас хотод хүнд зарагдаж хэдэн төгрөг олъё гэж, харин зарим нь соёл боловсролын үйлчилгээнд ойртох гэж ирж байна²⁵⁹ Тэдгээрийн ихэнх нь орчны манаач хийж голоо зогоож байна.

Иймд дотоод шижилт хөдөлгөөнд хамрагдаж буй иргэдэд дараах томоохон бэрхшээлүүд тулгардаг. Үүнд: бичиг баримт авахад шат дамжлага ихтэй, торгууль өндөр, олгох хугацаа нь урт байдаг. Бүртгэл хийгдээгүйн улмаас газар өмчлөх эрхгүй, зохистой орон байраар хангагдаж чадахгүй мөн гал үер усны гамшигт өртөх, мэргэжил, боловсролоор гологдох, ялгаварлан гадуурхалтад өртөх, санхүүгийн хүндрэлд орж амьдралын түвшин буурах зэрэг хүндрэлүүд тулгарч буй нь ажилгүйдэл, ядуурлыг улам бүр өсгөж байна.

Гадаад улсыг зорьсон шилжилт хөдөлгөөн 2001 оноос хэрэгжиж эхэлсэн “Ажиллах хүч гадаадад гаргах, гадаадаас ажиллах хүч, мэргэжилтэн авах тухай” хуулиар²⁶⁰ Монгол улсын иргэнийг гадаадад, гадаадын иргэнийг Монгол улсад хөдөлмөр эрхлүүлэх, тэдний эрх, ашгийг хамгаалахтай холбогдсон харилцааг зохицуулдаг. Тус хууль хэрэгжиж эхэлсэнээс хойших хугацаанд манай улсын олон мянган иргэн гадаадад ажиллахаар хилийн чанадыг зорих болсон.

Түүнчлэн Монгол улсын Үндсэн хууль, Хөдөлмөрийн тухай хууль, Гадаадын иргэний эрх зүйн байдлын тухай хууль, Нийгмийн даатгалын тухай хууль болон тэдгээртэй нийцүүлэн гаргасан хууль тогтоомжийн бусад актаар ажиллах хүч гаргах асуудлыг зохицуулж байна.

Монгол улсаас албан ёсны гэрээт ажиллах хүч авдаг гадаадын гурван орон нь БНСУ, Япон, БНЧУ байдаг. Албан тоогоор Монгол улсын иргэд ажиллаж, сурч буй 80 оронд 100 000 /нэг зуун мянга/ иргэд байна. Албан бус тоогоор 140 оронд 250 000 /хоёр зуун тавин мянга/ иргэд ямар нэг хөдөлмөр эрхэлж, сурч байна.

Манай улсаас ажиллах хүч авч буй гадаадын улс орныг БНСУ тэргүүлдэг бөгөөд өнөөгийн байдлаар нийт 28720²⁶¹ орчим монгол иргэд ажиллаж амьдарч байна. Тэдний 60 хувь нь албан ёсны гэрээгээр хөдөлмөр эрхэлж байгаа юм. Гэтэл 2004-2007 оны байдлаар БНСУ-д ажиллаж буй иргэдээс 326 нь амь насаа алджээ. Энэ нь хөдөлмөр хамгааллын журам зөрчигдөж, хоёр орны хоорондын гэрээний биелэлтэд хяналт тавиагүйтэй холбоотой.

Мөн гадаадад ажиллах хүч гаргахдаа эрүүл мэндийн үзлэгт бүрэн хамруулж эрүүл монгол хүнийг сонгож явуулдаг. Гэрээний хугацаа дуусч 3-5 жилийн дараа эх орондоо ирэхэд тухайн монгол иргэн эрүүл

²⁵⁹ Д, эмэгтэй, нас 53, Хорооны засаг дарга СХД)Хөдөө орон нутгаас шилжин ирсэн иргэдтэй ярилцлага хийж газар дээрээ ямар байгаа талаар уулзахад СХД-ийн 7,18 -р хорооны 18 иргэн, 6 хэсгийн байцаагчтай ярилцав

²⁶⁰ Ажиллах хүч гадаадад гаргах, гадаадаас ажиллах хүч, мэргэжилтэн авах тухай хууль, 2001 он

²⁶¹ БНСУ-д ажиллаж буй Монгол Иргэдийн зарим эрхийн хэрэгжилт судалгаа, ХЭҮК, НХХЯ, УМХГ, Монгол улсаас гадаад орнуудын жижиг, дунд үйлдвэрүүдэд ажиллагсдын холбоо, Филантропи хөгжлийн төлөө төв, 2007 он, БНСУ

мэндийн хувьд ямар нэгэн өвчтэй болж ирдэг байна. Энэ байдалд монгол улсын засгийн газраас өнөөдрийг хүртэл дорвитой арга хэмжээ аваагүй байна.

Түүнээс гадна 2008 оны 6-р сарын байдлаар гэхэд МУ-д 106 орны 38 000²⁶² орчим гадаадын болон харьяалалгүй хүмүүс байна. Монгол Улс цагаач иргэдийг гаргадаг мөн хүлээн авдаг орон болсон нь дээрхи тоо баримтаас харагдаж байна. Гэтэл монгол улсад цагаач иргэдтэй холбоотой эрх зүйн орчин байхгүй, цагаач ажилчид ба тэдний гэр бүлийнхний эрх ашгийг хамгаалсан олон улсын гэрээ конвенцид нэгдэн ороогүй байна.

Мөн хилийн чанадаас сайн дураар эх орондоо ирэх буюу албадан эх оронд нь ирүүлж буй иргэдийг ажлын байраар хангах, эргэн нийгэмшүүлэх хөтөлбөрийг²⁶³ төрийн зүгээс хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Сүүлийн үед зарим орноос Монгол иргэдийг албадан эх оронд нь ирүүлэхдээ хүний эрх, эрх чөлөөг ноцтой зөрчиж буй үзэгдлүүд түгээмэл байна.

Гадаадаас ирсэн монгол иргэдийг ажлын байраар хангах, ажиллах нөхцөл боломжийг бүрдүүлж өгөх, эргэн нийгэмшихэд нь төрийн зүгээс анхаарч нэгдсэн бодлогоор дэмжиж хийж байгаа зүйл байхгүй байна. Эх нутагтаа эргэж ирээд нийгэмшиж чадаагүй иргэн дахин гадагшаа гарч ямар ч хамаагүй ажил хийх боломж, гарцыг хайдаг төдийгүй хууль бус үйлдлийг хийхэд ч хүрдэг. Ингэснээр өөрсдийгөө эрсдэлтэй байдалд оруулж үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэг ялангуяа хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогч, хар тамхи мансууруулах бодис зөөвөрлөх тээвэрлэх гэмт хэрэгт холбогдож байна.

Иймээс шилжин суурьшигсдад зориулсан мэдээлэл зөвлөгөө өгдөг төвүүдийг нэн даруй бий болгох урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг эрчимжүүлэх шаардлагатай болжээ.

Шилжин суурьшигсдын хүүхдийн асуудал

Дотооддоо шилжилт хөдөлгөөнд хамрагдсан өрхийн насанд хүрээгүй хүүхдүүд цэцэрлэгт болон ерөнхий боловсролын сургуульд бүрэн хамрах боломж хангалтгүй байна. Хотын захын сургуулиудад шилжин суурьшиж буй өрхийн тооны өсөлттэй холбоотой хэт төвлөрөл үүсч, анги дүүргэлт эрс нэмэгдсэн. Сургуулиуд гурван ээлжээр хичээллэж нэг анги нь 40-53²⁶⁴ хүүхэдтэй байна. Хол гэртэй хүүхэд 3-4км²⁶⁵ явган явж сургуульдаа хүрдэг, замгүй газар нийтийн тээврийн үйлчилгээ байхгүй байх нь түгээмэл үзэгдэл болсон.

Бүртгэлгүй гэсэн шалтгаанаар гэр хорооллын шилжигч өрхийн хүүхдийн 33,3 хувь нь сургууль завсарддаг бөгөөд эдгээр хүүхдийн тал орчим нь 5-8-р ангиас сургууль завсардаж байна. Албан бус сургалтанд сургууль завсардсан шилжигч өрхийн хүүхдүүд бараг хамрагддаггүй юм байна. Хүүхдээ арай гайгүй сургуульд сургана гэвэл нийтийн тээврээр доод тал нь 2-3 дамжих хэрэгтэй болдог нь өрхийн зардлыг улам нэмэгдүүлдэг. Дугуйлан, секцүүд төлбөр өндөртэй, багшийн ачаалал ихээс хүүхэддээ хүрч ажилладаггүй, олон хүүхэдтэй тул хүүхэд хичээлээ ойлгодоггүй, багш нар хүүхдүүддээ ялгавартай ханддаг, янз бүрийн төлбөр нэхдэг²⁶⁶ байдал бий болжээ.

Өрхийн амьжиргаагаа дээшлүүлэх зорилгоор олон арван мянган иргэн хилийн чанадыг зорьж ажиллах

²⁶² Дээрх судалгаанаас

²⁶³ ХТЭТ-д 2008 оноос эхлэн сайн дураар эх орондоо эргэн ирэх хөтөлбөрийг Олон улсын шилжин суурьшилтийн байгууллагатай хамтран хэрэгжүүлж эхэлсэн.

²⁶⁴ СХД-ийн 7, 18-р хорооны шилжин суурьшигчтай хийсэн бүлгийн ярилцлагаас

²⁶⁵ Монгол улсын хүн амын дотоод шилжих хөдөлгөөний чиг хандлага, үр дагавар судлагаа, НХХЯ, МУИС-ЭЗС-ХАССТ, НҮБ-ХАС, Улаанбаатар хот, 2009 он

²⁶⁶ Шилжин ирэгсдийн бүлгийн ярилцлагаас

явдал байсаар байна. Гэтэл энэхүү амьдралаа дээшлүүлэх томчуудын хүсэл сонирхолд хүүхдийн эрх ашиг ноцтой зөрчигдөж байна.²⁶⁷ Аав, ээжээсээ тусдаа, хараа хяналт байхгүй болох үед тухайн хүүхэд янз бүрийн гэмт хэрэгт холбогдож сургуульдаа явах хүсэл сонирхолгүй болох зэрэг бэрхшээлүүд түгээмэл байна.

Гадаадад хилийн чанад ажиллаж буй монгол иргэдийн дийлэнх хувь нь эх нутагтаа эргэн ирэхийг хүсдэггүй. Болж өгвөл тогтвортой ажлын байртай болсоны дараа гэр бүл, үр хүүхдээ авах бодолтой байдаг. Гэтэл гэр бүл, үр хүүхдээ авах гэхээр тэндий виз гардаггүй. Энэ нь өрх гэр бүлийг тусдаа амьдрах, хүүхэд эцэг, эхийн хайр халамжид амьдрах²⁶⁸ боломжийг хаасан хэвээр байна.

Иймээс гадаад шилжин суурьшигсад, ялангуяа тэдний хүүхдийн асуудлыг бүхэлд нь зохицуулсан төрийн бодлогыг нэн яаралтай гаргаж хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Дүрвэгсэд

Монгол улс Дүрвэгсдийн асуудалд анхаарал хандуулан ажиллаж эхлээгүй байна.

Монгол улсад Дүрвэгсдийн асуудал нь улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэлтийн үетэй давхцан гарах болсон ойлголт юм. 1960 оноос эхлэн Монгол улсын дөрвөн иргэн Энэтхэгт орогнох хүсэлтийг гаргасан түүхтэй.

Энэ үеэс эхлэн дүрвэгсдийн асуудал монгол улсад бий болж уг асуудал нь өнөөг хүртэл тулгамдсан, орогнол хүссэн иргэний Хүний Эрхийн Түгээмэл Тунхаглалаар /ХЭТТ/ олгогдсон эрхийг эдлэх бололцоогоор хангаж буй эсэх талаарх мэдээлэл далд, нууц байна.

Монгол улсаас дүрвэн гарч буй Монгол иргэдийн талаарх статистик мэдээлэл өнөөг хүртэл байхгүй байна.

2009 оны 10-р сарын байдлаар ГХЯ-аас Монгол улсад дүрвэн ирсэн иргэн байхгүй гэсэн мэдээллийг бидэнд өгсөн²⁶⁹. Харин НҮБ-ийн Дүрвэгсдийн асуудал хариуцсан ажилтан монгол улсад дүрвэн ирж эрх ашгаа хамгаалуулах хүсэлт гаргасан иргэнийг албадан гаргасан тухай мэдээллийг энэхүү илтгэлийг бэлтгэх явцад илэрхийлсэн²⁷⁰.

2009 онд Монгол улсад орогнол хүссэн Өвөрмонгол иргэнийг албадан гаргасан тохиолдол гарсан байна. Энэ Өвөрмонгол иргэн нь Монгол улсад орогнох хүсэлтийг тавьж НҮБ-ийн Дүрвэгсдийн албанд материалаа бүрдүүлэн өгсөн ба уг бичиг баримтыг нь зохих журмын дагуу шалгах ажиллагаа хийх явцад орогнол хүссэн иргэнийг эх нутаг руу нь албадан буцаасан зөрчил гарчээ²⁷¹. Энэ үйлдэл нь олон улсын зан заншлын хэм хэмжээг ноцтой зөрчсөн зөрчил юм гэж мэдээллээ.

Дүрвэгсдийн эрх зүйн байдлыг зохицуулсан олон улсын гэрээ конвенцид монгол улс нэгдэн ороогүй байна.. Нэгдэн орохгүй байгаа шалтгаан нь үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөлийн шийдвэр гараагүй байгаатай холбоотойгоор засгийн газрын хуралдаанаас 2000, 2005 онуудад 2 удаа буцсан байна.

Ер нь хойд солонгосын иргэд БНХАУ-аар дамжин МУ-д ирэх явдал байдаг тэдэнд МУ-ын ЗГ-аас зориулан мөнгө гаргадаггүй харин олон улсын байгууллагын дэмжлэгээр л болгож байдаг гэсэн яриа

²⁶⁷ Монгол иргэдийн гадаадад хөдөлмөр эрхлэлтийн байдал, үр дагавар судлагаа, НХХЯ, Монголын хүн ам, хөгжил нийгэмлэг, НҮБ-ХАС, 2005 он

²⁶⁸ Хүүхдийн эрхийн Конвенц

²⁶⁹ 2010 оны 2 сарын 3 нд ГХЯ-ны ажилтан Л.Мөнхтүшигтэй хийсэн уулзалт,

²⁷⁰ 2010 оны 2 сарын 5 Н.Анараатай хийсэн уулзалт, Монгол Улс дахь НҮБ-ийн Дүрвэгсдийн асуудал хариуцсан ахлах ажилтан

²⁷¹ 2010 оны 2 сарын 5 Н.Анараатай хийсэн уулзалт,

байдаг. Үнэн хэрэг дээр дүрвэгсдийн асуудлаар мэдээ баримт хаалттай, хүний эрхийн байгууллагууд ажиллах боломжгүй байдаг. Иймээс дүрвэгсийн талаар мэдээ баримтыг нээлттэй болгож хүний эрхийн байгууллагуудад дүрвэгсэдтэй ажиллах боломж олгох нь МУ-ын засгийн газрын зайлшгүй хийх алхам юм.

Зөвлөмж

1. Шилжилт хөдөлгөөнийг нэгдсэн байдлаар зохицуулсан бодлогын шинжтэй баримт бичиг бий болгож тус баримт бичигт гадаад, дотоод шилжилт хөдөлгөөн, түүнээс гарч буй үр дагавараас урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах, нөхөн сэргээх, эргэн нийгэмшүүлэх нөхцөлийг бий болгох агуулгыг тусгасан байх
2. Монголчууд урт хугацаагаар гадаадад амьдрах болсноор тэдний үр хүүхэд тухайн орныхоо иргэн болох явдал цөөнгүй байгааг²⁷² анхааран монголчууд олноор ажиллаж амьдарч буй орнуудтай иргэний давхар харьяалалыг бий болгох талаар эрх зүйн гэрээ хэлэлцээр, консулын конвенц байгуулах боломжийг судлах шаардлагатай.
3. Гадаад шилжилт хөдөлгөөнтэй холбогдон гарч буй монголчуудын эрх ашгийг хамгаалах, иргэдээ бүртгэх, нэгдсэн мэдээллийн баазыг бий болгох, уг харилцаатай холбоотой дотоодын хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох
4. Монголчууд олноор ажиллаж, сурч буй орнуудын элчин сайдын яамны дэргэд хүний эрхийн асуудал хариуцсан атташе ажиллуулах
5. Мөн гадаадад ажиллаж буй иргэд буюу гадаадаас монгол улсад ирж ажилаж буй цагаач ажилчдын эрх ашгийг хамгаалах үүднээс “Цагаач ажилчид ба тэдний гэр бүлийн гишүүдийн эрхийг хамгаалах” тухай НҮБ-ын конвенцид нэгдэн орох
6. Өнөөг хүртэл МУ-ын Засгийн газар Дүрвэгсдийн асуудлаар нэгдсэн мэдээлэл, тоо баримт байхгүй, дүрвэн ирсэн болон гарсан иргэдийн эрх ашгийг хамгаалах эрх зүйн орчин бүрдээгүй уяир энэ талаар мэдээ баримтыг цэгцлэх, олон нийт, хүний эрхийн байгууллагуудад нээлттэй болгох шаардлагатай

ХҮНИЙ ЭРХИЙН ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ТУХАЙ ДҮГНЭЛТИЙН 9-Р РАУНДАД ЗОРИУЛСАН МОНГОЛЫН ЦӨӨНХИЙН ТАЙЛАН

Энэхүү тайланг үндэстний цөөнх (казак, духа буюу цаатан), бэлгийн цөөнх, ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүс болон биеэ үнэлэгч хүмүүсийг тус бүрт нь төлөөлөн ажилладаг Казак Эмэгтэйчүүдийн Арулар Холбоо, Итгэл Сан, Монголын ЛГБТ Төв, ДОХ-той Тэмцэх Үндэсний Сан төрийн бус байгууллагуудаас бүрдсэн ажлын хэсэг бэлтгэсэн болно.

Товч дүгнэлт:

Энэ тайлан нь Монголын нийгэм дэх тодорхой цөөнх болох үндэстний цөөнх казак ба духа, бэлгийн цөөнх, ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүс, биеэ үнэлэгч гэсэн бүлгүүдийг нийгэм, институцээс хэрхэн ялгаварлан гадуурхаж буйн баримтжуулалт юм. Нийгмийн өөр өөр хэсгийг төлөөлж буйгаараа бүлэг бүр

²⁷² БНСУ-д ажиллаж буй Монгол Иргэдийн зарим эрхийн хэрэгжилт судалгаа, ХЭҮК, НХХЯ, УМХГ, Монгол улсаас гадаад орнуудын жижиг, дунд үйлдвэрүүдэд ажиллагсдын холбоо, Филантропи хөгжлийн төлөө төв, 2007 он, БНСУ

ялгаатай ч эдгээр бүлгүүдийг хэд хэдэн нэгтгэсэн зүйл бий. Үүнд: нийгмийн тодорхой бүлэг утгаараа бүрэн хүлээн зөвшөөрөгддөггүй, бүлэг тус бүрийн суурь эрх, эрх чөлөө нь их бага хэмжээгээр үгүйсгэгдэн, алагчлалд өртөн хүний эрх нь зөрчигдсөөр буй байдал, хууль эрхзүй, институцын хамгаалалт дутмаг байдал, хүчин төгөлдөр хууль эрхзүйг хэрэгжүүлэх улс төрийн зориг эрмэлзэл бага байдал болон эрх зөрчигдсөн тохиолдолд эрхээ сэргээлгэх механизм үгүй, эсвэл эдгээр механизмын хүртээмжгүй байгаа явдлууд юм.

ҮНДЭСТНИЙ ЦӨӨНХ

Үндэстний цөөнхийн өнөөгийн байдал:

Монголын хүн ам харьцангуй үндэстэн ястны ялгарлаараа жигд, 80-86% нь халх монгол гаралтай хэдий ч уул түүхээрээ Монгол Улсын хилийн дотор 10 гаруй үндэстний цөөнх амьдарсаар ирсэн байдаг. Энэхүү тайланд багтсан казак, духа буюу цаатнууд Монгол Улсын харъяалаллаас үүдэх хуульд заасан эрхээ харьцангуйгээр эдлэдэг ч, Монголын улс төр нийгмийн болон хууль эрх зүйн орчин эдгээр хүмүүсийн амьдралын уламжлалт хэв маягийг хадгалан өвлүүлэх, үндэстний цөөнхийн сайн сайхныг хангахуйц байдаггүй. Монголын ихэнх хүн амтай харьцуулахад тэдний эрх шударга бусаар зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлсэн тогтолцоогүй, хэл, соёл, эдийн засаг, улс төрийн хувьд дуу хоолой, нөлөө багатай хэвээр байна.

Ялгаварлан гадуурхалт ба хүний эрхийн зөрчлүүд:

Монгол Улсын засгийн газар үндэстний цөөнхийг нэгтгэн үздэг ба социализмын үндэстний бодлогыг санагдуулам дийлэнхийн соёлыг цөөнхөд тулгасан байдлаар тэдэнд хандсан хэвээр байна. Үндэстний цөөнх бодлого боловсруулах түвшинд төлөөлөл бага, тэр дундаа духа цөөнх энэ түвшинд ямар ч төлөөлөлгүй байна. Энэ нь төрийн бодлогын хувьд үндэстний цөөнхийн эрх ашгийг тусгасан бодлого гардаггүйд шууд нөлөөлөх ба тэдний хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалахад мөн нөлөөлдөг. Үндэстний цөөнхийн ашиг тусын тулд гарсан бодлого санаачлага нь дутуу дулимаг боловсорсон, хэрэгждэггүйгээрээ эдгээр бүлэг хүмүүсийн байдлыг сайжруулахгүй, эсрэг үр дүнд хүргэх нь цөөнгүй.

“Үндэстний цөөнхийн эх хэлээрээ сурч боловсрох эрхийг хангана” гэсэн заалт бүхий Монгол Улсад хүний эрхийг хангах үндэстний хөтөлбөрийн хэрэгжилт монголоос өөр хэлт цөөнхийн энэ эрхээ эдлэх нөхцөлийг нь бүрдүүлээгүй байдаг. Үндэстний цөөнхийн хэл дээр боловсрол олгох боловсон хүчин дутмаг, цөөнхийн хэл дээрх ном сурах бичиг хүрэлцээгүй, цөөнх төвт боловсролын бодлого байхгүй байдал нь монгол хэлээс өөр хэлт үндэстний цөөнхийн боловсролын амжилт гаргахад сөргөөр нөлөөлж, эдгээр хүмүүсийн боловсрол олох үндсэн эрхээ эдлэхэд гарч буй доголдол юм. Олон нийтийн радио, телевизийн тухай хуульд үндэстний цөөнхийн эрэлт хэрэгцээг тэнцвэртэй хангах заалттай хэдий ч хуулийн хэрэгжилт хангалтгүй байна. Үндэстний цөөнхийн, тэр дундаа казак хэл дээрх тогтмол хэвлэл, телевиз радиогийн хөтөлбөр байхгүй байна. Бодлогын түвшин, засаглал дах цөөнхийн хязгаарлагдмал оролцоо мэдээ мэдээллийн хүртээмжтэй шууд холбоотой.

Монгол Улс уугуул болон омог аймгийн хүмүүсийн эрх зүйн байдлыг хүлээн зөвшөөрсөн Олон Улсын Хөдөлмөрийн Байгууллагын 169-р конвенцад нэгдээгүй. Олон улсын хэм хэмжээгээр уугуул болон овог аймгийн тодорхойлолтод бүрэн багтах духа буюу цаатан цөөнхийг тусгай эрхээр хангаж, хамгаалаагүй байна. Энэхүү бүлэг нь голлон ан агнуураар амь зуудаг ч үндэстний цөөнхийн амь зуулгад багтах байгалийн нөөц ашиглалтыг тусгайлан зөвшөөрөөгүй тул ан агнуурын хууль тогтоомжоор энэхүү амь зуулгын арга хэлбэрийг бараг үгүй хийгээд байна. Үндэстний цөөнхийн газрын харилцаатай холбоотой газар өмчлөх эрх хангалттай хамгаалагдаагүйгээс Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал (ХЭТТ)-ын 17-р зүйлд заасан ганцаар ба бусадтай хамт өмч өмчлөх эрх нь хэрэгжихэд хүндрэл үүсдэг. Монголын үндэстний цөөнхийн өмнө харъяалалгүй байх, харъяалалгүй болох эрсдэл мөн нүүрлэдэг. Монгол, Казакстан Улсуудын хооронд 1990-ээд онд шилжин суурьшилт ихээр явагдсанаас харъяалалгүй болсон

казак хүмүүсийн тухай баримт их бий. Энэ нь ХЭТТ-ын 13-р зүйлийн 1, 2-т заасан “Хэн боловч улсынхаа дотор чөлөөтэй зорчих, оршин суух газраа сонгох, хэн боловч аливаа улс орныг, түүний дотроо эх орноо орхин явах, эх орондоо эргэж очих эрхтэй”, мөн 15 (1)-д заасан “Хүн бүр иргэний харьяалалтай байх эрхтэй” гэсэн заалтуудыг хангалттай хэмжээнд хамгаалаагүйг харуулж байна.

Зөвлөмж:

131. Орон нутаг, бүс болон үндэсний түвшингийн засаг захиргааны байгууллагуудад үндэстний цөөнхийн бодлого боловсруулахад оролцох оролцоог хангах механизмуудыг бүрдүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна. Үүнд: сум дүүрэг, аймаг нийслэлийн иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлууд болон Улсын Их Хуралд үндэстний цөөнхийн квот бий болгох, үндэстний цөөнх бүлгүүд бодлого боловсруулахад оролцохыг нь нөхцөлдүүлэх зөвлөлийн тогтолцоог бий болгох багтана.
132. Монгол хэл дээрх боловсролын стандарт, үнэлгээний шаардлагыг хангасан боловсролыг үндэстний цөөнхийн хэл дээр олгох үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
133. Монгол Улсад хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөр, Олон нийтийн радио, телевизийн тухай хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотойгоор байнгын үндсэн дээр үндэстний цөөнхийн хэл дээр тодорхой тооны радио телевизийн нэвтрүүлэг тогтмол бэлтгэн гаргах, үндэстний цөөнхийн хэл дээрх хэвлэл нийтлэлийг хөхиүлэн дэмжихийг төсвөөс хангах гэх мэт наад захын жишиг стандартыг боловсруулах ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна. Олон нийтийн баримт мэдээлэл, тэр дундаа бодлогын холбогдол бүхий баримт мэдээллийг үндэстний цөөнхийн хэл рүү орчуулан гаргах шаардлагатай.
134. Уугуул болон омог аймгийн бүлгүүдийн тусгай нөхцөл байдал, эрхийг нь хүлээн зөвшөөрсөн Олон Улсын Хөдөлмөрийн Байгууллагын 169-р конвенцад нэгдэн орж, эдгээр бүлгийн шаардлагыг хангасан үндэстний цөөнхөд тэдний түүхэн амь зуулгатай холбоотой байгалийн нөөцийг ашиглахад давуу эрх олгох ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
135. Уламжлалт газар ашиглалт, газар ашиглалтын хүртээмж, мөн газрын эзэмшил өөрчлөгдөхөд үндэстний цөөнхийн газар ашиглах эрх нь зөрчигдөхгүй байхыг хангасан, үндэстний цөөнхийн газар эзэмшин ашиглахыг хөхиүлэн дэмжсэн бодлогыг үндэстний цөөнхүүдтэй хамтран боловсруулж, хэрэгжүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
136. Үндэстний цөөнх иргэний эрхийн хамгаалалтад багталгүй, боловсрол эзэмших, эрүүл мэндээ хамгаалуулах, засаглал болон нийгмийн үйл явцад оролцох оролцоог нь хангадаг эрх зүйн статусгүйгээр үлдэхгүйг нь баталгаажуулахын тулд харъяалалгүй хүмүүсийн асуудлыг нэн даруй шийдвэрлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.

БЭЛГИЙН ЦӨӨНХ²⁷³

Лесбиян, гей, бисексуал, трансжендэр (ЛГБТ) хүмүүсээс бүрдсэн Монголын бэлгийн цөөнхийн эсрэг байнга гардаг ялгаварлан гадуурхал, хүний эрхийн зөрчил төрийн, хувийн, төрийн бус хүрээнд цагдаа сэргийлэх, шүүх, эрүүл мэндийн байгууллага, боловсрол, орон байр, хэвлэл мэдээлэл гээд бүх секторыг хамардаг. ЛГБТ хүмүүсийг үл тэвчсэн байдал бүүрэлхэн хавчихаас эхлэн дарамтлах, ажлын байран дээр ялгаварлах, бие ба бэлгээр хүчирхийлэх гэх мэтээр илэрдэг. Бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжаа нь бусдад мэдэгдэхэд ямар нэгэн хүчирхийлэлд өртөөгүй ЛГБТ хүн ховор байдаг нь энэхүү бүлэг хүмүүсийн эсрэг ялгаварлан гадуурхал хэр их байдгийг илтгэнэ²⁷⁴. Нийгмийн хэвшмэл эр эм хүйс болон

²⁷³ Бэлгийн цөөнхийн хүний эрхийн талаар дэлгэрэнгүй мэдээллийг Монголын ЛГБТ Төв, Бэлгийн Эрхийн Санаачлага байгууллагуудаас 2010 оны Хүний Эрхийн Төлөв Байдлын Дүгнэлтийн 9-р раундад зориулан бэлтгэсэн тайлангаас олж уншина уу.

²⁷⁴ Нямдоржийн Анараа, Робин Гарнэр, 2008, “Монгол дахь лесбиян болон бисексуал эмэгтэйчүүд, трансжендэр

түүний илэрхийллийн тодорхойлолт, хетеронорматив хэм хэмжээнд багтдаггүй, эдгээр хэм хэмжээнээс хальсан гэж ойлгогддогосоо бэлгийн цөөнх ялгаварлан гадуурхалд өртөж, үзэн ядлаас үүдэлтэй гэмт хэргийн золиос болдог. Монгол Улс бүгдийн хүний эрхийг эрхэмлэн дээдлэх олон улсынхаа үүрэгт үнэнч хэмээн зарлан тунхаглах ч хүний эрхийн ойлголтыг хетеронорматив, бэлгийн цөөнхийг үл харгалзсан явцуу байдлаар тодорхойлсон хэвээр байна. Санаа зовоосон гол асуудалд Засгийн Газраас зохих хууль эрх зүйн болон институцын механизмыг бий болгоогүй, цаашлаад ЛГБТ хүмүүсийн амьд явах, аюулгүй байх, халдашгүй дархан байх, тайван замаар эвлэлдэн нэгдэх, боловсрол болон мэдээлэл хүртэх, шаардлага хангахуйц амьжиргааны түвшинтэй байх, эрүүл мэндийн дээд жишиг стандартын үйлчилгээг хүртэх, гэрлэх, гэр бүл үүсгэх эрхүүд нь зөрчигдсөн байдал багтана²⁷⁵.

Зөвлөмж:

12. Бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжаагаар үл ялгаварлан гадуурхахыг багтаасан алагчлалын эсрэг хууль боловсруулж гаргах, алагчлалын эсрэг хуулийн хэрэгжилтийг хянах тусгай механизмыг бий болгох ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
13. Гэрлэлтийн тэгш байдалд тусгайлан анхаарч Монгол Улсын гадна зохих хууль эрхийн байгууллагаас албан ёсоор хүлээн зөвшөөрч хуулийн дагуу батласан ижил хүйсийн гэрлэлтийг Монгол Улсын нэгдэн орсон Сайн дурын үндсэн дээр гэрлэх, гэрлэх насны доод хязгаар болон гэрлэлтийг бүртгэх тухай конвенцийн үүргийнхээ дагуу эсрэг хүйсийн гэрлэлт адил хүлээн зөвшөөрч, ижил статус олгох ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна. Эдгээр гэрлэлтийг эсрэг хүйсийн гэрлэлттэй адил хуулийн ба иргэний хамгаалалтад байлгах ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
14. Үзэн ядлаас үүдсэн гэмт хэргийг²⁷⁶ таслан зогсоон цөөнхийг хамгаалахад чиглэсэн үзэн ядлын гэмт хэргийн эсрэг хууль боловсруулан гаргах, хувь хүний мэдээллийн нууцлал болон хувийн нууцыг хадгалах, боловсрол мэдлэг, харилцан ойлголцлыг хөхиүлэн дэмжих, ийм гэмт хэргийн хохирогчийн хохиролыг нэн даруй эрүүгийн, захиргааны, иргэний шүүхээр шийдвэрлүүлэх механизм бүрдүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
15. ЛГБТ хүмүүсийг бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжаанд нь үндэслэн тэднийг байнга тагнан мөрдөх үйл ажиллагаагаа зогсоон, ЛГБТ хүмүүсийн хувийн хүрээний захидал харилцааны нууц руу гар дүрж, эрх чөлөөтэй, халдашгүй дархан байх эрхийг нь шууд ба шууд бусаар хөндөж буй шалтгаан, шалгуураа нээлттэй мэдэгдэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
16. Хууль сахиулах болон шүүх салбарын ажилтнуудад ЛГБТ хүмүүсийн эсрэг түгээмэл гардаг жендэрт үндэслэсэн хүчирхийллийн тухай тогтмол сургалт явуулж, ийм төрлийн бэлгийн хүчирхийлэлд өртсөн хүмүүстэй ажиллахдаа тэдний нэр төр, нууцлалыг хадгалахаас эхлэн тэднийг үл ялгаварлах үүргийг хууль сахиулах, шүүхийн салбарын ажилтнуудын ёс зүйн үүрэгт зүйлчилж оруулах ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
17. ЛГБТ хүмүүс гэр бүлийн хүчирхийлэлд маш их өртдөгийг харгалзан үзээд хуулийн хүрээнд хамгаалахын тулд 2004 оны Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулиндаа ЛГБТ хүмүүсийн эсрэг гардаг гэр бүлийн хүчирхийллийг нэмэлт өөрчлөлтөөр оруулах ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
18. Бэлгийн цөөнх тайван замаар эвлэлдэн нэгдэх эрхээ эдлэхийг нь бүрэн хангах орчин бүрдүүлэх,

хүмүүсийн статус”, Эмэгтэйчүүдийн Эсрэг Бүх Төрлийн Алагчлалыг Устгах Конвенцийн Хорооны 42 дах хуралдаанд зориулсан илтгэл, х. 6,

http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/ngos/Coalition_Mongolian_LGBT_Rights_Activists_Mongolia41.pdf

²⁷⁵ Бэлгийн цөөнхийн хүний эрхийн талаар дэлгэрэнгүй мэдээллийг Монголын ЛГБТ Төв, Бэлгийн Эрхийн Санаачлага байгууллагуудаас 2010 оны Хүний Эрхийн Төлөв Байдлын Дүгнэлтийн 9-р раундад зориулан бэлтгэсэн тайлангаас олж уншина уу.

²⁷⁶ Үзэн ядлын гэмт хэрэг гэдэг нь хохирогчийн арьсны өнгө, шашин шүтлэг, бэлгийн чиг баримжаа, үндэс угсаа, иргэншлээс үүдэн түүнийг үзэн ядсан сэдэлтэй үйлдэгдсэн гэмт хэрэг юм. (АНУ-ын Хууль Зүйн Департамент (1997) *Үзэн ядлаас үүдсэн гэмт хэргийн тухай бодлого боловсруулагчийн гарын авлага*, х. 18).

энэхүү эрхээ эдлэхгүйд хүргэх ямарваа шаардлагыг засан залруулах ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.

19. Олон Улсын Хөдөлмөрийн Байгууллагын 111-р конвенцийн үүргээ сахин биелүүлж, төрийн болон төрийн бус бүх ажлын байранд бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжаагаар үл ялгаварлан гадуурхах орчинг бүрдүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
20. Дунд боловсрол болон багш бэлтгэх хичээлийн хөтөлбөрийг бэлгийн цөөнхийн асуудлыг тусгасан байдлаар хүний эрх төвтэйгээр дахин боловсруулан шинэчлэн батлах ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
21. ЛГБТ өсвөр насныхан болон залуучууд өөрийгөө хөгжүүлэх, өөрийгөө илрэхийлэхдээ багш, хүүхдүүдийн зүгээс ялгаварлан гадуурхалтад өртөхгүйг баталгаажуулсан аюулгүй боловсролын орчинг бүрдүүлэхийн тулд боловсролын бүх байгууллага заавал даган мөрдөх үл алагчлах бодлогыг боловсруулан хэрэгжүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
22. Эрүүл мэндээ хамгаалуулахдаа эрүүл мэндийн байгууллагын ажилтнууд бэлгийн цөөнхийг ялгаварлан гадуурхалгүй үйлчлэхийг нь хангахын тулд эрүүл мэндийн байгууллагын ажилтнууд бэлгийн цөөнхийн бие болон сэтгэлзүйн онцлог асуудлуудын тухай мэдлэгтэй байхыг хангах ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
23. Бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжааг сэтгэцийн гажиг хэмээн үздэг байсан социализмын үеийн арга барилаас татгалзах, орчин үеийн сэтгэлзүйн зөвлөгөө, эмчилгээний арга техникийг сурталчлан эзэмшүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт, тэр дундаа Эрүүл мэндийн яаманд зөвлөж байна.

ХДХВ/ДОХ-ТОЙ АМЬДАРЧ БУЙ ХҮМҮҮС ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүсийн өнөөгийн байдал:

Монгол Улсад ХДХВ/ДОХ-оос сэргийлэх хууль 1993 онд батлагдсан. Монгол Улсад 1992 онд ХДХВ/ДОХ-ын анхны тохиолдол илэрснээс хойш өнөөг хүртэл 2010 оны 1-р сарын байдлаар нийт 62 хүн бүртгэгдээд байна. Үүний дотор 9 нь ДОХ-ын улмаас нас барж, 9 нь ДОХ-ын шатандаа шилжсэн ба 44 нь ХДХВ-ийн халдвар тээн амьдарч байна²⁷⁷. Анхны ХдХВ-ийн халдвар илэрсэн үеэс эхлэн ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүсийн хүний эрх, эрх чөлөөний асуудал ноцтой хөндөгдсөөр ирсэн тухай баримтууд бий.

Ялгаварлан гадуурхалт ба хүний эрхийн зөрчлүүд:

ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүс ялгаварлан гадуурхалтад өртөж, хүний эрхийн олон зөрчлийн хохирогч болдог. Тэднийг ХДХВ/ДОХ-ын халдвар тараагч, шангаа зүй ёсоор хүртэгчид хэмээн цаг ямагт буруушаадаг. Хөдөлмөр эрхлэлтийн хувьд ажилд ороход заавал хдхв-ийн шинжилгээ өгөхийг шаарддаг нь ХДХВ-ийн халдвартай хүмүүсийн ажил мэргэжлээ сонгох эрхийг нь ноцтой зөрчиж байгаа явдал юм. Одоогийн байдлаар халдвар тээгчдийн 27% нь ажилтай, 20% нь хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг, үлдсэн хувь нь ажилгүй байна. Дээрх хууль өнөөгийн нөхцөл байдалд нийцэхгүйгээр зогсохгүй Монгол Улс дахь ХДХВ/ДОХ-ын өнөөгийн бодит байдлыг бүрэн илтгэхгүй ба хүний эрхийн үл ялгаварлах үндсэн зарчимтай болон бусад дотоодын хууль дүрэмтэй зөрчилддөг. Үүнд:

- ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүсийн хувьд эрүүл мэндийн байдлаар ялгаварлан гадуурхахгүй гэсэн заалт Үндсэн хуульд тусгагдаагүй.
- ХДХВ-ийн халдвартай хүмүүсийн байдал буюу тэдний хувийн мэдээллийг чандлан нууцлах зарчим биеллээ олохгүй байна. Эрүүл мэндийн хуулийн 26.1.5-ын “эрүүл мэндийн нууцад тухайн хувь хүний бие эрхтний гажиг, нийтэд аюултай онцлог зарим халдварт өвчнөөс бусад өвчнөөр өвчилсөн тухай мэдээллийг хамруулна” гэсэн заалтын нийтэд аюултай онцлог халдварт өвчинд ХДХВ/ДОХ-ын халдвар багтах үгүй нь тодорхойгүй байна. Нөгөө талаар ХДХВ/ДоХ-оос сэргийлэх хуулийн 11-р

²⁷⁷ ХӨСҮТ-ийн Мэдээлэл сургалт сурталчилгааны албаны дарга, клиникийн профессор, Ч. Уртнасангийн илтгэлээс.

зүйлийн 1.3-т “[ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүс] эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ авах бүртээ ХДХВ/ДОХ-той тухайгаа эрүүл мэндийн байгууллагад заавал мэдэгдэнэ” гэж заажээ.

- ХДХВ/ДОХ-оос сэргийлэх хуулийн 11-р зүйлийн 1.7-д “Хүний дархлал хомсдолын вирус буюу дархлалын олдмол хомсдолтой нь тогтоогдсон бол энэ тухайгаа өөрийн эхнэр, нөхөр, хамтран амьдрагчдаа нэн даруй мэдэгдэх” гэж заасан. Энэ нь Хувь хүний нууцын тухай хуулийн “хувь хүн нууцаа өөрөө хамгаална”²⁷⁸ гэсэн заалттай зөрчилдөж байна.

Зөвлөмж:

2. ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүсийн хөдөлмөр эрхлэх нөхцлийг хангахын тулд ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүсийг ажлын байранд үл ялгаварлах нэмэлт өөрчлөлтийг Хөдөлмөрийн хуулинд тусган тэднийг хамгаалах эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
3. Аливаа хүнийг ХДХВ/ДОХ-ын статусаар нь үл ялгаварлан гадуурхахыг багтаасан алагчлалын эсрэг хууль боловсруулж гаргах, алагчлалын эсрэг хуулийн хэрэгжилтийг хянах тусгай механизмыг бий болгох ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
4. ХДХВ/ДОХ-той амьдарч буй хүмүүсийн хувийн нууцыг чандлан хамгаалах үүднээс Эрүүл мэндийн хуулинд нэмэлт өөрчлөлт оруулах ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
5. ХДХВ/ДОХ-ын статустай холбоотойгоор хувь хүн өөрийн нууцыг хамгаалах эрхийг нь хангах үүднээс ХДХВ/ДОХ-оос сэргийлэх хуулийг Хувь хүний нууцын тухай хуультай нийцүүлэн шинэчлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.

БИЕЭ ҮНЭЛЭГЧИД

Биеэ үнэлэгчдийн өнөөгийн байдал:

Монгол Улсын ардчиллын үйл явцтай зэрэгцэн ил болсон нийгмийн олон нууцлагдмал асуудлын нэг нь биеэ үнэлэгчдийн асуудал байв. Биеэ үнэлэгчдийн тоо хурдацтайгаар нэмэгдэж буй ч улсын хэмжээнд хэдэн хүн биеэ үнэлдэг нь тодорхойгүй байна. Биеэ үнэлэгч эмэгтэйчүүдийн дийлэнх нь нийгэм эдийн засгийн бэрхшээлийн улмаас биеэ үнэлж байна. Тэдний 88.1% нь амьдрал ядуугаас, 70.6% нь ажилгүйгээс, 60.6% нь мэргэжил боловсролгүй, өрхийн орлогын хангалтгүй байдал болон гэр бүл салалтаас болж биеэ үнэлэхэд хүрсэн байна. Мөн 15-24 насныхан бусдад уруу татагдан бусдыг дууриаж, эсвэл хялбар аргаар мөнгө олох зорилгоор биеэ үнэлж эхэлсэн бол, 30-аас дээш насныхан салалт, амьдрал ахуйд нь тус дэм болох ах дүүгүй, орлого олох эх үүсвэргүй, мэргэжил боловсролгүйгээсээ болж биеэ үнэлдэг гэжээ.²⁷⁹

Ялгаварлан гадуурхалт ба хүний эрхийн зөрчлүүд:

Монгол Улсад 1990-ээд онд эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийлэл хүний эрхийн асуудлаар тодорсон. Эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийлэл нь эмэгтэйчүүдийн тэгш эрх, хөгжил дэвшил, энх тайван, амар амгалан байдалд сөрөг нөлөө үзүүлэхүйц ноцтой асуудал билээ. Хүчирхийлэл нь эмэгтэйчүүдийн амьдралыг аюултай байдалд оруулж, үндсэн эрх, эрх чөлөөгөө эдлэхэд нь саад тотгор учруулдаг. Монгол Улсад биеэ үнэлэхийг Садар самуун явдалтай тэмцэх тухай хуулиар хориглосон байдаг бөгөөд нийгэм олон нийт эдгээр хүмүүсийн талаар сөрөг хандлагатай байдаг. Ялгаварлан гадуурхалтад өртөх, хүний эрх нь зөрчигдөх эрсдэл биеэ үнэлэгчдийг нууц байдлаар амьдрахаас өөр аргагүйд хүргэж байгаа нь судалгаагаар харагдаж байна.

- Олон нийттэй хийсэн бүлгийн ярилцлагаар биеэ үнэлэгчид үйлчлүүлэгчийн зүгээс хэл амаар доромжлуулах, зодуулах, бүр амь насаа алдах халдлагад өртөх, улмаар хил дамнан худалдаалагддаг гэжээ.

²⁷⁸ <http://www.mn-nhrc.org/>

²⁷⁹ “[Монгол дахь] ХДХВ/ДОХ-ын өндөр эрсдэл, эмзэг байдлын судалгаа”-ны товч дүгнэлтээс, 2007-2008.

- Биеэ үнэлэгчид цагдаад торгуулах, түр саатуулагдахын зэрэгцээ, саатуулагдах үедээ бие махбодын болон бэлгийн хүчирхийлэлд өртдөг.
- Биеэ үнэлэгчдийн дунд ирээдүйдээ итгэх итгэлгүй, ийм байдлаар амьдардагтаа өөрийгөө буруутгах, айж ичих, гутрах, өөрийгөө гаргуунд гаргах зэрэг нийгэм, сэтгэлзүйн илрэлүүд түгээмэл тохиолддог.
- Нийгэм, соёлын өргөн тархсан сөрөг хандлага нь биеэ үнэлэгчдийг өөрийгөө гаргуунд гаргах, охид эмэгтэйчүүдийг бэлгийн мөлжлөгөд ашиглах, зохион байгуулалттайгаар биеийг нь үнэлүүлэх болон хүний наймаанд татан оруулахад хүргэж байгааг судалгаанд хамрагдсан биеэ үнэлэгчид, мэргэжлийн байгууллагууд дурджээ.

Зөвлөмж:

1. Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын 23-р зүйлийн 1-д “хүн бүр хөдөлмөрлөх, ажлаа чөлөөтэй сонгох, хөдөлмөрийн шударга, аятай нөхцөлөөр хангуулах, ажилгүйдлээс хамгаалуулах эрхтэй” гэж заасны дагуу, түүнчлэн Үндсэн хуулийн 14-р зүйлийн 2-т заасны дагуу, эрхэлсэн ажлаар үл ялгаварлан гадуурхах, 16-р зүйлийн 4-т заасны дагуу хууль ёсны насанд хүрсэн хүмүүс ажил мэргэжлээ чөлөөтэй сонгох, хөдөлмөрийн аятай нөхцөлөөр хангуулах заалтыг бүрэн утгаар нь хэрэгжүүлэхийн тулд холбогдох хууль, дүрэм журамд биеэ үнэлэхийг гэмт хэргийн тооноос хасах²⁸⁰ ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
2. Биеэ үнэлэлт оршин тогтнох нөхцлийг бүрдүүлж байгаа үйлчлүүлэгчдэд хариуцлага тооцох ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
3. Биеэ үнэлэгчид албан ёсоор хөдөлмөр эрхэлдэггүй, боловсрол нимгэн, эрхээ хамгаалах мэдлэг хомс тул тэдэнд хууль эрх зүйн мэдлэг олгох, эрхээ хамгаалахад нь туслах арга хэмжээ, санаачлагыг авч хэрэгжүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.
4. Биеэ үнэлэгч эмэгтэйчүүд ихэвчлэн орлогын эх үүсвэргүй, тэр бүр өрхийн орлого, амжиргааг дээшлүүлэх төсөл хөтөлбөрт хамрагддаггүй, түүнчлэн барьцаалах хөрөнгөгүйн улмаас жижиг дунд бизнесийн зээл авч чаддаггүй тул биеэ үнэлэхээ өөр санхүүгийн эх үүсвэртэй болгох тал дээр тэдэнд тусламж үзүүлэх ёстойг Монгол Улсын засгийн газарт зөвлөж байна.

“МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ХҮНСНИЙ ЭРХИЙН ХЭРЭГЖИЛТ” ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ТАЙЛАН

Монгол улсад хүний эрхийн чиглэлээр ажилладаг төрийн бус байгууллагууд /ТББ/ НҮБ-ын Хүний эрхийн зөвлөлийн /ХЭЗ/ гишүүн орнуудын хүний эрхийн төлөв байдлын ээлжит хэлэлцүүлэгт оролцох сургалтад хамрагдаж, ТББ-дын форумыг зохион байгуулсан. Энэ форумгаар Монгол улс дахь хүний эрхийн төлөв байдлын тухай илтгэлийг бичих асуудлуудыг тодорхойлон, ажлын хэсгүүдийг байгуулсан. Форумгаас хүнсний эрхийн хэрэгжилтийн тайлан бичих ажлын хэсгийг бүрдүүлэн тайлангийн төслийг 3 удаа хэлэлцүүлэн баталсан болно. Ажлын хэсэгт хүнсний эрхийн чиглэлээр ажилладаг 20 шахам байгууллагыг нэгтгэсэн “Хүнс-эвсэл”, түүний гишүүн байгууллагууд “Хүний Эрх Хөгжил Төв”, “Хил Хязгааргүй алхам төв”, “БН эмэгтэйчүүдийн холбоо” ТББ-ууд орсон.

Монгол улс нь мал аж ахуй голлон эрхэлдэг, нүүдлийн өвөрмөц соёл иргэншилтэй хөдөө аж ахуйн орон. 1.564.116 км кв нутаг дэвсгэртэй, 2009 оны эцэст хүн ам 2 сая 635 мянга, малын тоо толгой 43 саяд хүрсэн²⁸¹. 2009 онд 680 мянган га талбайд улаан буудай, төмс хүнсний ногоо тариалсан. Нийт ажиллах хүчний 40 гаруй хувь нь ХАА-н салбарт ажилладаг²⁸².

²⁸⁰ Хүний эрх ба ХДХВ/ДОХ бага хурлаас гаргасан зөвлөмжид, 2007 оны 1-р сар, хуудас 2;

<http://mongoldyke.jimdo.com/app/download/267614903/4b80df3c/7081fbc3cda630785f3df079d80d0f2171f42078/recommendations+mongolian.pdf>

²⁸¹ www.nso.mn ҮСГ-ын 2009 оны 12 сарынхаар гаргасан тайлан эмхтгэл.2010 он

²⁸² МУ-ын ХАА-н салбарын судалгаа. 2009 он. Дэлхийн банк.

Хэдийгээр өргөн уудам нутаг, олон толгой малтай боловч албан тоогоор сүүлийн хориод жилд хүн амын гуравны нэг нь ядуурч, ядуурлаас гарч чадахгүй байна.²⁸³ Ядуурлаас үүдэн иргэдийн хүнсний эрх зөрчигдөж 5 хүртэлх насны 4 хүүхэд тутмын нэг нь өсөлт хоцорсон, 8 хүүхэд тутмын нэг нь тураалтай, 32,1% сульдаатай²⁸⁴, 43,2% нь Д амин дэмийн дуталд орсон бол, жирэмсэн эхчүүдийн 37,1%, амаржсан эхчүүдийн 30,5% Д амин дэмийн дуталтай байна.²⁸⁵ Улсын хэмжээнд нийт өрхийн 57,9 хувь нь илчлэг дутуу хооллож байна²⁸⁶.

Хүнсний эрхтэй холбоотой эрхзүйн орчин:

А. ОУ-д хүлээсэн үүрэг: Хүн амын хүнсний эрхийг хэрэгжүүлэхтэй шууд болон шууд бус холбоотой хэд хэдэн гэрээ конвенциудад Монгол улс нэгдэн орж үүрэг, амлалт авсан. Тухайлбал: ИУТЭП, ЭЗНСЭП, Эмэгтэйчүүд, хүүхэд, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хүний эрхийн конвенци, Роттердамын конвенци, Эрүүл ахуй, ургамлын хорио цээрийн арга хэмжээг хэрэгжүүлэх тухай хэлэлцээрүүд юм.

Б. Үндсэн хууль болон бусад хууль: Монгол улсын Үндсэн хуульд “хүнсний эрх”-ийн талаар томъёолоогүй. Гэхдээ иргэн бүр “Амьд явах...”, “Эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, орчныбохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрх” болон “эрүүл мэндээ хамгаалуулах . . . эрх”-тэй гэж заасан заалтууд хүнсний эрхтэй салшгүй холбоотой.

Хүнсний асуудлыг зохицуулсан хэд хэдэн хууль байдаг ч хүн амын хүнсний эрхийг цогцоор хэрэгжүүлэх, хамгаалах, хохирлыг барагдуулах эрх зүйн орчинг бүрдүүлдэггүй. “Хүнсний тухай хууль” нь зөвхөн хүнсээр хангах асуудлыг зохицуулдаг бол, “Хэрэглэгчдийн эрхийг хамгаалах тухай хууль”, “Амьтан ургамлын хорио цээрийн хяналтын тухай хууль” “Стандартчилал, чанарын баталгаажуулалтын тухай хууль”, “Хувиргасан амьд организмын тухай хууль” нь хүнсний аюулгүй байдлыг л хангахад чиглэдэг.

Хүнсний эрхийг хэрэгжүүлэхэд гол үүрэг гүйцэтгэх “Хүнсний тухай хууль”-ийг 1999 онд шинэчлэн найруулахдаа: хүний зохистой хоол хүнсээр хангагдах эрхийг баталгаажуулж, хэрэгжүүлэхтэй холбоотой олон чухал заалт, төрийн бодлого, зохицуулалтын шинжтэй Засгийн газрын зорилт, чиг үүргийг хассан нь хүнсний эрхийн хэрэгжилтэд ухралт болсон. Энэхүү хуулийг дахин шинэчлэн найруулах ажил 2008 оноос эхэлсэн боловч дуусаагүй л байна. Иймд сүүлийн 10 гаруй жилд хүн амыг тэжээллэг, аюулгүй хүнсээр хүртээмжтэй, тогтвортой хангаж, өлсгөлөнгөөс ангид байх, эрүүл аж төрөх эрхийг баталгаажуулсан хүнсний эрхийг цогцоор авч үзсэн эрх зүйн орчин, нэгдсэн тогтолцоогүй явж ирлээ.

ХЭҮК хүнсний эрхийг хангах, зөрчигдсөн тохиолдолд хамгаалах, шүүхээр нөхөн төлбөр шийдвэрлүүлэн олгох тогтолцоо бий болгоход анхаарч ажилладаггүй. 2005 онд “Зохистой хоол хүнсээр хангагдах эрх”-ийн тайлан бичиж, зөвлөмж²⁸⁷ гаргасан боловч түүний ул мөрөөр нөлөөллийн ажил хийгээгүй.

Монгол Улсад 2003 оноос “Хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөр” хэрэгжүүлж эхэлсэн. Энэхүү хөтөлбөрт хүний тэжээлэг чанартай хүнсээр хангагдах, хүнсээ худалдан авах чадавхитай байх, уламжлалт соёл, зан заншилдаа тохирсон хүнсээ хэрэглэх, хохирсон эрхээ сэргээлгэх, хохирлыг

²⁸³ МУ-ын МХЗ-уудын хэрэгжилтийн цуврал мэдээлэл. 3-р тал. МОНАЧ ТББ. 2007 он

²⁸⁴ МУ дахь Хүнсний аюулгүй байдал илтгэл. ТЕГ-2008 он

²⁸⁵ НҮБ-ын хүүхдийн сан, ЭМЯ -ны хамтарсан судалгаа. 2004 он

²⁸⁶ МУ дахь Хүнсний аюулгүй байдал илтгэл. ТЕГ-2008 он

²⁸⁷ www.mn-nhrc.org МУ-ын хүний эрхийн илтгэл 2005 он.

барагдуулах эрхийн талаар огт тусгаагүй байна.²⁸⁸

“Хүнсний хангамж, аюулгүй байдал, хоол тэжээл” үндэсний хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд 2006 онд үнэлгээ хийж хангалтгүй гэж дүгнэсэн.²⁸⁹ Түүнийг 2009-2016 онд хэрэгжих “Хүнсний баталгаат байдал” хөтөлбөр болгон шинэчлэн хэрэгжүүлж байна. Мөн хүнсний бүтэгдэхүүний чиглэлээр “Сүү”, “Иод дутлын эмгэгтэй тэмцэх”, “Экологийн цэвэр бүтэгдэхүүн” “Ногоон хувьсгал”, “Атрын 3 дахь” аян зэрэг 10 гаруй хөтөлбөр Хүнс, ХАА-н салбарт хэрэгжиж байгаа ч хүн амын хүнсний эрхийн хэрэгжилтэд сайн нөлөө үзүүлэхгүй байна.

Хүнсний эрхийг ханган хамгаалж байгаа байдал.

Монгол улс ЭЗНСЭП - ын хэрэгжилтийн IY тайланг 2003 онд мэдээлэх ёстой байсан боловч одоог хүртэл тайлангаа хүргүүлээгүй, 6 жил хоцроож байна. НҮБ-ын Хүнсний эрхийн тусгай илтгэгч 2004 онд манай улсад ажиллаад Монгол нь хүнсний хараат улс болжээ гэсэн дүгнэлт гаргасан. Үүний ул мөрөөр ЗГ-аас авч байгаа арга хэмжээ нь тодорхойгүй, жил тутам импортын хүнс нэмэгдсээр байна. 2009 онд НҮБ-ын тусгай илтгэгч ЗГ-т хандаж дэлхийн эдийн засгийн хямрал ба хүнсний барааны үнийн өсөлтийн үед хүн амын хүнсний эрхийн бодит хэрэгжилтийн талаар 12 зүйл бүхий асуулга ирүүлсэн. Үүний дагуу ЗГ-аас авч явуулж байгаа арга хэмжээ хангалтгүй, үр нөлөө муутай байна.

Хүн амыг шим тэжээлтэй, аюулгүй, уламжлалт ёс заншилд нь нийцсэн хүнсээр, хүртээмжтэй, баталгаатай, боломжийн өртөгөөр нийлүүлэх явдал хангалтгүй байна.

Асуудал-1. Тэжээллэг чанартай хүнсээр хангагдах эрх: Улсын хэмжээнд нийт өрхийн 60 шахам хувь нь хоногийн хоолны илчлэг дуталтай өлмөн зэлмүүн амьдарч байна. Хүйтэн сэрүүн уур амьсгалын онцлогийг харгалзан МУ-д хоногт авах илчлэгийн хэмжээг 2700 килокалориор тогтоосон байдаг.²⁹⁰ Хүн амын эдийн засгийн чадавхитай холбоотойгоор хоол хүнсээр дамжуулан зарим аминдэм, эрдэс бодисыг авч чадахгүй байна. Ялангуяа аминдэм, аминхүчил, эрдэс бодисын гол эх үүсвэр болох зарим нэг бүтээгдэхүүн, тухайлбал өндөг, загасыг бараг хэрэглэж чадахгүй байна.

5 хүртэлх насныханд хоол тэжээлийн дуталаас болж өсөлт, хөгжлийн хоцрогдолтой хүүхэд 19,2 хувь, тураалтай хүүхэд 0,6 хувь, туранхай хүүхэд 6,4 хувь байгааг тогтоожээ.²⁹¹

Асуудал-2. Аюулгүй хүнсээр хангагдах эрх: Аюулгүй хүнсээр хангагдах эрх зөрчигдөх эрсдэл өндөр байна. УМХГ-ын хүнсний хяналт, шинжилгээнд 97451 дээжинд 238073 үзүүлэлт шинжлэгдсэний 17% , хүнсний түүхий эдийн 463 дээжний 39% нь тус тус бохирдолтой гарсан байна. УМХГ-ын хүнсний нян судлалын шинжилгээнд хамрагдсан нийт 70926 дээжийн, 9.6% нь нянгийн бохирдолтой, химийн шинжилгээгээр 4.0%, хортой, 10%, хүнд металлын бохирдолтой гарчээ.²⁹²

Мал сүрэг, мал эмнэлгүүд хувьд очсоноор малын урьдчилан сэргийлэх үзлэг тарилга хангалтгүй байна. Сүүлийн 10 жилд малаас хүнд халдварладаг бруцеллөз, сүрьеэ, ям, лейкоз зэрэг өвчнийг оношлох, хянах чадавхгүй болсон.

²⁸⁸ www.legalinfo.mn МУ-ын УИХ-ын 2005 оны 25-р тогтоол.

²⁸⁹ ЗГ,НҮБ-ын хамтарсан Хүнсний аюулгүй байдлын үнэлгээний багийн тайлан. 2006 он

²⁹⁰ www.moh.mn. ЭМНХЯ-ны сайдын 1997 оны А/318 тоот тушаал. (230 гр мах, махан, 380 гр гурил, гурилан, 340 гр сүү,сүүн бүтээгдэхүүн, 27 гр цөцгийн тос, 60 гр сахар чихрийн зүйл, 120 гр төмс, 200 гр хүнсний бусад ногоо, 25мл ургамлын тос, 45 гр будаа, 280 гр жимс, 4 гр загас, загасан бүтээгдэхүүн, 7 гр өндөг хэрэглэснээр 104.85 гр уураг, 76.23 гр өөх тос,406.74 гр нүүрс ус бүхий 2731.18 ккал илчлэг)

²⁹¹ ЗГ НҮБ-ын хамтарсан Хүнсний аюулгүй байдлын үнэлгээний багийн тайлан. 2006 он

²⁹² “Хүнсний аюулгүй байдал илтгэл. 2008 он ТЕГ

МУ-д хүнсний бүтээгдэхүүний хяналт сул, хүн хүч, техникийн хүчин чадал муугаас хүнсний чанарын аюулгүй байдал алдагдаж, нийт хүн амын дунд эрүүл ахуй, чанарын баталгаагүй хүнс хэрэглэснээс хүн ам хоол боловсруулах тогтолцооны өвчлөл нэмэгдэж энэ нь нас баралтын тодорхой шалтгаан болж байна.

Жилийн хүнсний бүтээгдэхүүний 80 шахам хувийг нь импортоор хангаж түүний 40 гаруйхан хувийг гүний болон гаалийн шинжилгээнд хамруулж байна. Импортын хүнс, хүнсний бүтээгдэхүүнд хийж байгаа хяналт шалгалтын тогтолцоо, техникийн хүчин чадал, хүний нөөц түүний чадавхи сул, төрийн албан хаагчдын ёс зүйгүй байгаа байдал, авилга ч нөлөөлж байна.

Асуудал-3. Хүнсээр хүртээмжтэй хангагдах эрх: Эмзэг бүлгийн иргэд тэдний гэр бүл өдөрт цөөн удаа хооллож, голлон 2-3 нэр төрлийн илчлэг, тэжээлэг чанар муутай хүнсийг удаан хугацаагаар тогтмол хэрэглэж байгаа нь хоол тэжээлийн наад захын хэрэгцээгээ бүрэн хангажгүй байгааг харуулж байна.²⁹³ Хүнсний хангамж хүртээмжтэй боловч иргэдийн худалдан авах чадвараас өндөр байгаа тул хэрэгцээний хэрээр хүнсээ авч хэрэглэж чадахгүй байна.

Асуудал-4. Хүнс худалдан авах чадавхитай байх эрх: Хүн амын худалдан авах чадавхи хангалтгүй, үнийн өсөлт зэргээс болж өлсгөлөнгөөс ангид байх, хангалттай шим тэжээлээр хангагдах эрх зөрчигдөж байна. Нийт хүн амын 36,3 хувийн ядуурал сүүлийн 10 жил хадгалагдаж, 2006 оноос хойш хотын ядуу иргэд орлогынхоо 46 хувийг, хөдөө орон нутгийн ядуу хүмүүс орлогынхоо 58 хувийг хоол хүнсэнд, зарцуулаад ч өлмөн зэлмэн, хоол тэжээлийн дуталтай амьдарсаар байна.

Ажилгүй байгаа иргэд, малчид гар дээр бэлэн мөнгө байхгүйгээс өлсгөлөн, өдөрт нэг удаа л хооллож амьдарч байна. Тэд халамж, тэтгэврийн дэвтэр, иргэний үнэмлэх, эмэгтэйчүүд ээмэг, бөгжөө Хүнсний дэлгүүрт барьцаалж өрхийн хоногийн хоолоо залгуулж арилжааны банканд мал, эд хөрөнгөө барьцаалсан зээлтэй өрийн сүлжээнд амьдарч байна.²⁹⁴ ЗГ-аас хөдөлмөрийн доод хөлс 75\$ байхаар тогтоосон нь хувийн хэвшид дэх хөдөлмөрийн жишиг хөлс болж байгаа нь хүнсний эрхийн хэрэгжилтэд сөргөөр нөлөөлж байна. Үүнээс НДШ, ХАОАТ-аа төлөөд ажилчин хүн 60,8\$ авдаг байна. Гэтэл хоногт авах ёстой илчлэгээ авахын тулд нэг хүн өдөрт наад зах нь 4,2\$, сард 126 \$-г зөвхөн хоолондоо зарцуулах шаардлагатай юм. Тэгэхээр ажилчин хүн сард 60,8\$ аваад өрх гэрийн хүнсний хэрэгцээ бүү хэл өөрийнхөө ч сарын хоолонд хүрэхгүй ажлын хөлсний доод хэмжээг Монгол улсад тогтоосон нь хүний хүнсээ худалдан авах чадавхитай байх эрх хэрэгжих ямар ч боломжгүй болгож байна.

Асуудал-5. Соёл уламжлалдаа нийцсэн хүнсээ хэрэглэх эрх: Монгол хүн байгаль цаг агаарын онцлогтоо тохирсон, уламжлалт хүнсээ хэрэглэх эрх зөрчигдөж ирлээ. Монгол улсад дотоодын хэрэгцээгээ бүрэн хангах мах, сүү, гурил боловсруулах үйлдвэр, цехүүд, шувууны аж ахуйнууд бүгд бүрэн хүчин чадлаараа ажиллаж чадахгүй байна. Учир нь импортын хямд бүтээгдэхүүнтэй өрсөлдөх чадавхийг, төрөөс зээл, татварын орчноор дэмжихгүй байна.

Малчин, тариаланчид өөрсдөө үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнээ зах зээлд нийлүүлж амьжиргаагаа дээшлүүлэх боломжгүй байна. Тэд бүтээгдэхүүнээ хэрэглэгчидэд шууд хүргэх тогтолцоо байдаггүйгээс шат дамжлагаар дамжиж дундаас нь ченжүүд хожиж үйлдвэрлэгч- хэрэглэгч хохирч байгаа явдал улам бүр өсч байна. Орон нутагт өрхийн аж ахуйг /ӨАА/ хөгжүүлж, импортын бараатай өрсөлдөх чадавхийг дээшлүүлэхэд бодлого, зохицуулалт байхгүйгээс тэд хөгжиж бас ядуурлаас гарч чадахгүй байна.

²⁹³ НҮБ-ын хүнсний тусгай илтгэгчээс МУ-ын ЗГ-т тавьсан асуулгын хариу. 2009 он

²⁹⁴ www.foodsof.mn Хүнсний үнийн өсөлт иргэдийн амьдралд нөлөөлж буй нөлөөлөл судалгаа.2008 он. Хүнс-эвсэл.

Газар эзэмших, ашиглах үйл явц хяналтгүй явагдсанаар томоохон ААН-үүд их хэмжээний газар эзэмшин ӨАА эрхлэгчидэд газар түрээслүүлэх болсон нь тэдний ашиг орлогыг бууруулсан. Мөн уул уурхайн үйлдвэрлэл малын бэлчээр, усны эх үүсвэрийг хомсдуулж малчин өрхийн аж ахуйгаа хөгжүүлэн, ядуурлаас гарахад нь саад болж улмаар уламжлалт амьжиргааны арга замаа орхин хот руу нүүхэд хүргэж байна.

Газар тариалангийн усалгаа, уурхайн зориулалтад усыг хямд үнэлж байгаа нь, гамгүй хэрэглээг бий болгож, гадаргуугийн болон хөрсний усны түвшин багасч усыг хомсдуулж байна. 2007 оны байдлаар нийт суурин иргэдийн 38.5 хувь нь стандартын шаардлагыг бүрэн хангаагүй ус хэрэглэж байна.²⁹⁵

ХХАА-н салбар 2009 оны эцсийн байдлаар хөгжлийн 11 байгууллага, 17 оронтой идэвхитэй хамтран ажиллаж 114,2 сая долларын төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлснээс 70,2% нь буцалтгүй тусламж байна.²⁹⁶ Улсын хэмжээнд нийт авсан зээлийн нэг хүнд ноогдох зээлийн хэмжээ 550 доллар байгаа нь нэг хүнд оногдох орлоготой²⁹⁷ харьцуулахад зээлийн хамааралтай болсон.

Зээл тусламж ийм өндөр байгаа боловч нийт хүн амын 60 шахам хувийг эзэлж байгаа эмзэг бүлэг, нэн ядуу иргэд, малчин өрхүүд хүнсний хомсдолд улам бүр өртөж, үндэсний үйлдвэрүүд сэргэж чадахгүй байсаар байна.

Зээл тусламжийн үр ашгийг нэмэгдүүлэхэд ИНБ-ууд мониторинг хийх, иргэдийн оролцоог хангах, олон нийтэд ил тод мэдээлэл өгөх, орон нутгийн хөгжлийг дэмжих, өрх гэрийн хүнсний хараат байдлыг хөхиүлэн дэмжих үр дүнтэй бодлого, тогтолцоо байхгүй байна.

Мянганы хөгжлийн зорилт 1-д: Ядуурал, өлсгөлөнг бууруулах: Хоол тэжээлийн дуталтай хүн амын тоог 2 дахин бууруулах амлалт авсан. энхүү зорилт хэрэгжихгүй яуурал, өлсгөлөн нэмэгдэх хандлагатай байна. Хүнсний эрхийн хэрэгжилт хангалтгүй байна. Хүнсний эрхийг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхээ шүүхээр нэхэмжлэх, нөхөн төлбөр авах, төлөөлөн нэхэмжлэх эрх зүйн орчин байхгүй байна.

Б. Зөвлөмж

137. МУ-ын “Үндсэн хууль”-д “хүнсний эрх”-ийг баталгаажуулах.
138. “Хүнсний тухай хууль”-ийг шинэчлэн батлахдаа хүнсний эрхийг хэрэгжүүлэх эрхзүйн орчин бүрдүүлэх, хохирсон эрхээ сэргээлгэх, хохирлыг барагдуулах авах эрхзүйг орчныг бүрдүүлэх. Хүнсний эрхийг хүндэтгэх, хамгаалах, дэмжих, хангахтай төрийн үүргийг тодорхойлох.
139. УИХ дахь ХЭ-ийн дэд хороо хүнсний эрхийг хангахад анхаарч ажиллах, чадавхийг бэхжүүлэх
140. ХЭҮК-ийн хуулийг Парисын зарчимд нийцүүлэн шинэчлэн боловсруулж, хараат бус, бие даан ажиллах чадавхийг бүрдүүлэх
141. Хүний эрх, хүнсний эрхийн чиглэлээр ажилладаг ИНБ-уудыг чадавхижуулах, бие даан ажиллах эрх зүй, мэдээлэл, санхүүгийн тогтвортой орчин бий болгох
142. “Хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөр”-ийн хэрэгжилтийг хянаж хүнсний эрхийн асуудлыг тусган хэрэгжүүлэх
143. ЭЗНСЭП-ын хэрэгжилтийн 1Ү тайланг олон нийтээр хэлэлцүүлсний дараа НҮБ-д илгээх
144. Хүнсний аюулгүй байдалд тавьж буй хяналт, шалгалтын үйл ажиллагааг сайжруулж, лаборатори, шинжилгээний газруудын чадавхи, хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх;

²⁹⁵ НҮБ-ын хүнсний тусгай илтгэгчээс МУ-ын ЗГ-т тавьсан асуулгын хариу. 2009 он

²⁹⁶ www.mofa.gov.mn/mn/б ХХААХҮЯ-ны вэб сайт

²⁹⁷ www.nso.mn. ҮСГ-ын вэб сайт

145. Хүнсний аюулгүй байдлыг шалгах хөндлөнгийн хараат бус лаборатори бий болгох
146. Малчид, тариаланчдын хүнсний бүтээгдэхүүнийг хэрэглэгчдэд хүргэх бэлтгэн нийлүүлэлтийн шударга тогтолцоо бий болгох

Зөвлөмжийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай чадавхи бүрдүүлэх, техникийн туслалцаа

24. Хүнсний хяналт шинжилгээ хийдэг төрөөс хараат бус хөндлөнгийн лаборатори бий болгох
25. Хүний эрхийг төлөөлөн нэхэмжлэх эрх зүйн орчныг бүрдүүлж
26. Малчид тариаланчдын ӨАА-г хөхиүлэн дэмжих, техникийн туслалцаа үзүүлэх
27. Хувийн хэвшлийн Мал эмнэлгийн үйл ажиллагаанд төрийн хяналт, дэмжлэгийг бий болгох, техникийн туслалцаа үзүүлэх
28. НҮБ, болон олон улсын хөгжлийн тусламж үзүүлдэг бусад байгууллагуудын зээл тусламжийн үр нөлөөг сайжруулах, ИНБ-аар үнэлүүлэх, хянах, эрх зүйн орчин бүрдүүлэх

БАЙГАЛЬ ОРЧИН-УУЛ УУРХАЙ - ХҮНИЙ ЭРХИЙН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ

Ажлын хэсэг/зөвлөлдөх үйл явц - Мэдээлэл цуглуулах аргачлалд газар дээр иргэдийн фокус бүлэг, ганцаарчилсан ярилцлага болон МБОИЗ-ийн гишүүн 300 гаран ТББ-уудын дунд “БО-ны доройтол-Хүний эрхий зөрчил”²⁹⁸ сэдэвт 1 сая төгрөгийн болзолтой мэдээллийн уралдаан зарлаж 9 холбоо, хөдөлгөөнөөс мэдээлэл авах зэргээр ажилласан. Бэлэн байгаа баримт мэдээллийг шинэчлэх, баталгаажуулах зорилгоор Таван Толгой²⁹⁹, Хонгор (хавсран ажилласан) сумдад ажиллаж орон нутгийн удирдлага, бизнесүүдтэй мөн уулзаж шинэ мэдээлэл цуглуулсан. Тайланд төрийн ба донор байгууллагууд, НҮБ, олон улсын ТББ-дын мэдээллийн бааз үүсгэж, нэмэлт мэдээлэл өгөх сонирхолтой ТББ ба иргэдэд нээлттэй нээлттэй байлаа.

Хүний эрхийг хамгаалах эрх зүйн орчин - Монгол улс ХЭТТ, ИУТЭОУП, ИНЭЗСЭОУП зэрэг хүний эрхийн тухай 24-н гэрээ конвенциудад нэгдсэнээс гадна Биологийн төрөл зүйлийн тухай, Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай, Зэрлэг амьтан ба ургамлыг ховордсон зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдаалах тухай, Озоны үе давхаргыг хамгаалах тухай, Ган цөлжилтөд ноцтой нэрвэгдэж буй орнуудын, ялангуяа Африкийн цөлжилттэй тэмцэх тухай конвенц зэрэг нийт ОУ-ын 11 конвенци, 3 бүс нутгийн гэрээ хэлэлцээрт нэгдэн орсон болно³⁰⁰.

Мөн Мянганы Хөгжлийн Зорилтуудын 14б-д 2015 он гэхэд газар нутгийнхаа 30%-ийг тусгай хамгалалтанд авах, 15-д Гол, горхины усны эхийг хамгаалж, нөхөн сэргээх замаар ширгэлтийг багасгах³⁰¹ гэсэн амлалт авсан. Түүний дээр байгаль орчны нөөц баялгийг хамгаалах нөхөн сэргээх, зохистой ашиглах асуудлыг зохицуулах, хэрэгжүүлэх үндэсний 31 хууль, 26 хөтөлбөр, 130 гаруй дүрэм журам, 90 ЗГ, яам агентлаг хоорондын гэрээ санамж бичиг байна³⁰².

ХЭ-ийг хангах бүтэц зохион байгуулалт - бие даан ажиллах статустай ХЭҮК, УИХ-ын Хүний эрхийн дэд хороо, УИХ-аас баталсан Хүний эрхийг хангах Үндэсний хөтөлбөр, түүнийг хэрэгжүүлэх Хүний эрхийн хороо ХЗДХЯ дээр ажиллаж байна. БО-ны тогтвортой хөгжлийг хангах, байгалийн нөөцийг зохистой ашиглах, хамгаалах, нөхөн сэргээх, хяналт тавих чиг үүрэг бүхий БОАЖЯ, Эрдэс баялаг Эрчим хүчний яамд, УМХГ, Усны газар, Ойн газар, Ашигт малтмалын газар зэрэг байна.

Огт байхгүй хуулийн зохицуулалт, тогтолцоо - Аливаа шийдвэр гаргах явцад иргэдийн оролцоог хангах тухай хуулийн заалтыг хэрэгжүүлэх тодорхой механизм аль ч хуульд суулгаагүй тул энэ эрх хэрэгждэггүй. Байгаль орчны хохирлыг төр нэхэмжлэх зохицуулалттай ч ашиг сонирхлын зөрчлөөс шалтгаалан нэхэмжлэл гардаггүй. ТББ-д нийтийн эрх ашгийн төлөө нэхэмжлэл гаргах эрх олгогдоогүй

²⁹⁸ “Байгаль орчны доройтол-Хүний эрхийн зөрчил” сэдэвт уралдааны тойм

²⁹⁹ Таван Толгой\Цогтцэций суманд ажилласан тухай тайлан

³⁰⁰ <http://www.mn-nhrc.org/en/international-conventions-protocols>

³⁰¹ УИХ Тогтоол №13, 01.31.2008, www.legalinfo.mn

³⁰² www.legalinfo.mn

тул байгаль орчныг хамгаалах механизм, эрх зүйн орчин бүрдээгүй байна³⁰³.

Заншлын хуулийн дагуу малчны эзэмшиж буй бэлчээр, өвөлжөө, хадлангийн газрын эрхийг баталгаажуулах, төр дайчлан авах зохицуулалт, үнэлгээ хийх, зохих төлбөр, нөхөн олговор олгодог механизм мөн алга байна.

Хуулийн орчны өнөөгийн асуудлууд - Үндсэн хуулийн 6.1 ба 6.2 заалтууд байгалийн ба газрын хэвлий дэх баялгийн өмчлөлийн талаар салаа утгатай, үндэсний хуулиуд хоорондын, яамд ба салбар хоорондын уялдаа холбоо сул, шүүхийн тогтолцоо зохистой ажиллахгүй, авилга газар авсан зэргээр монголын хуулийн орчинг үнэлсэн байдаг. **НЭГ:** “Байгаль орчныг хамгаалах хуулийн агуулга нь зорилготойгоо зөрчилдөх; Хянан шалгах тухай хууль, Эрүүгийн хуультай зөрчилдөж байгаа мөн засгийн газрын байгууллагын үүрэг хариуцлагын системийг орхигдуулсан; хуулийг хэрэгжүүлж байгааг тодорхойлох стандарт үзүүлэлтүүдийг тогтоогоогүй, стандартыг хэрэгжүүлэх механизмыг тогтоогоогүй; Маргаан зохицуулах, шийдвэрлэх асуудлыг орхигдуулсан; Байгалийн нөөцийг ашиглах стандартыг тогтоогоогүй³⁰⁴” гэж дүгнэсэн нь хууль тогтоож байгаа байдалд нийтлэг дутагдал юм. **ХОЁР:** Ашиглалтын үйл ажиллагаа явуулахад ТЭЗҮ-нд үндэслэх ба лиценз эзэмшигчийн хүсэлтээр түүний нууцалж болох тухай АМ-ын хуулийн 57.2-р заалт нь ТЭЗҮ-ний хэрэгжилтэд хяналт тавих боломжгүй, зөрчил гарсан тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэх гэрээний механизмгүй байна³⁰⁵. **ГУРАВ:** Газрын тухай хуульд газар ашиглалтыг бүх шатны газар злб төлөвлөгөөний дагуу хэрэгжүүлнэ гэж хуульчилсан ч Ашигт малтмалын хуульд энэ заалт ороогүй³⁰⁶ тул ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл олгохдоо энэ төлөвлөгөөг үл харгалзаж, иргэдийн оролцоотой батлагдаж, дээд шатны шийдвэрт тусгалаа олсон төлөвлөгөө хэрэгжүүлэхгүй байх үндэслэл болж байна. Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний хууль нь Газрын тухай болон Ашигт малтмалын хуультай уялдаагүйгээс, нийгмийн нөлөөллийн үнэлгээний БОНБНУ-г газар, ашигт малтмал ашиглах зөвшөөрөл олгогдсоны дараа хийдэг зөрчил гарч байна. Ингэснээр шийдвэр гаргахад БОНБНУ-г харгазан үздэггүй байна.

Ерөнхий зүйл - 1993 онд Алтны хөтөлбөр, 2006 онд Гадаадын хөрөнгө оруулалтаар стратегийн орд газруудыг ашиглах тухай шийдвэр гарснаар уурхайн салбарыг түлхүү хөгжүүлэх бодлого баримтлан уг салбар асар хурдацтай өсч үр дүнд нь улсын ажиллах хүчний 40%-ийг ажлын байраар хангадаг мал аж ахуй³⁰⁷, газар тариалан ба мөн аялал жуулчлалын салбарууд лиценз олголт, байгаль орчны доройтлоор эзэмшиж буй газраасаа шахагдаж малгүй, газаргүй иргэдийн хот руу чиглэсэн нүүдэл ихсэж, хүний эрхийн зөрчлүүд ихээхэн нэмэгдсэн³⁰⁸.

Байгаль орчны өнөөгийн асуудлууд: **Уур амьсгалын өөрчлөлт:** Монгол орны газар зүйн байршил

³⁰³ Иэн Ханнам, Байгаль орчны хуулиудыг хянан үзэх нь, Эцсийн тайлан, Хавсралт 1, 141-р нүүр

³⁰⁴ Иэн Ханнам, Байгаль орчны хуулиудыг хянан үзэх нь, Эцсийн тайлан, 41-р нүүр

³⁰⁵ www.legalinfo.mn Ашигт малтмалын хуулийн 57.2.Төрийн захиргааны байгууллага тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчийн боловсруулсан хайгуулын тайлан, уурхайн ашиглалтын мэдээ, техник, эдийн засгийн үндэслэлийг түүний хүсэлтээр тусгай зөвшөөрлийн хүчин төгөлдөр байх хугацаанд нууцад хамааруулах бөгөөд мэдээ, тайланг хүлээлгэн өгөхдөө нууц хадгалах талаар гэрээ байгуулж болно.

³⁰⁶ Байгаль хамгаалал –АМХ-ийг байгаль орчныг хамгаалах бусад хуультай уялдуулж хайгуул ба олборлолтын лиценз олгох явцыг байгаль ба ан амьтан хамгаалах, хадлах, бохирдлыг хянах, бэлчээр ус хамгаалах байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээ хийх, сөрөг нөлөөллөөс сэргийлэх, сааруудах, нөхөн сэргээх, тайлагналт, хариуцлага, хуулинд нийцүүлэх чиглэлийг анхаарах нь зүйтэй гэж Иан Ханнам зөвлөсөн байдаг. Эцсийн тайлан, х.42;

³⁰⁷ 40 percent of the work force is directly dependent on the livestock sector, and despite the decline in share of GDP, the sector is likely to continue to be the single most important sector to the economy in terms of employment; third, the livestock sector is dominated by an extensive livestock production system dependent upon access to grasslands and which is therefore inherently vulnerable to climatic and natural resource management risks; World Bank:

MONGOLIA Livestock Sector Study VOLUME I – SYNTHESIS REPORT

³⁰⁸ http://www.mn-nhrc.org/files/iltgel_2008.pdf ХЭҮХ-ны 2007 оны тайлан, хуудас 87, 4 дэх догол мөр

өндөрлөг бүс нутагт хамаардаг тул уур амьсгалын өөрчлөлтөнд дэлхийн дунджаас 3 дахин илүү (2.14°C) өртөж, эмзэг экосистем, байгалийн үр шимийг шууд хүртэж амьдардаг уламжлалт нүүдлийн соёл иргэншил, байгальд түшиглэсэн эдийн засгийн тогтолцоонд хүчтэй нөлөөлөл бий болж байна.

Цөлжилт, ойн ба хөрсний доройтол эрчимтэй явагдаж, нийт нутгийн 72 хувь нь цөлжилтөнд өртөөд байна. Цөлжилт бэлчээрийн доройтол дагуулж **биологийн төрөл зүйлийн хомсдол**, эдийн засгийн голлох бүтээгдэхүүн болох мал давжаарч ашиг шимийн үзүүлэлт буурч байна. Монголын өмнөд Говь дахь цөлийн бүсэд элс жилд 20 м хурдтай нүүж бэлчээрийг элсээр дарж байна.³⁰⁹ Монгол орны ой цэвдэг дагаж ургадаг тул цэвдэг элэгдэлд орж өндөр уулын мөстөл хайлсны улмаас ой нөөц хомсдож, гал түймрийн гаралт ихсэж байна.

Уул уурхайн нөлөөлөл - олборлолт хийсэн газар нөхөн сэргээлтийн ажил хийгдэхгүй, компаниуд ба орон нутгийн захиргаа хуулиа хэрэгжүүлэхгүй, хуулийн зохицуулалт буруу үйлчлэх зэргээс 1992 оноос хойш улсын хэмжээнд нийт 14,565 га газар уул уурхайн нөлөөллөөр эвдрэлд орсон ч 3,708 га-д зөвхөн техникийн нөхөн сэргээлт хийгдсэн ба огт хийгдээгүй газрын тооллого 2010 онд эхлэх гэж байна. Байгаль орчны хамгаалалттай бүсээс газрыг уул уурхайн нөөцөд авах шийдвэр гаргасан нь Улс олон улсын хэмжээнд авсан үүрэг амлалтасаа ухарч байгаагийн нотолгоо юм.

Хорт ба аюултай бодисын хаягдал - Байгаль орчинд халтай олборлох технологи хэрэглэх, химийн хорт бодисыг улсын хилээр оруулах, хадгалах, ашиглахад тавих хяналт маш сул байснаас 4 аймгийн 10 гаруй сумын (Дархан-Уул аймгийн Хонгор, Төв аймгийн Заамар, Жаргалант, Борнуур, Сэлэнгэ аймгийн Мандал, Ерөө, Баянхонгор аймгийн Баян-Овоо, Бөмбөгөр, Өмнөговь аймгийн Мандал-Овоо, Ханбогд) 120 цэгт 53,5 га тайлбайн 203,508 м³ хөрс цианит, мөнгөн усаар бохирдоод байна³¹⁰.

Агаарын бохирдол - Биологийн төрөл зүй дажих³¹¹, устах, хүн амьдрах орчингүй болгох, Киотогийн протокол, Дэлхийн уур амьсгалын өөрчлөлтийн конвенц, үндэсний хууль, МХЗ-тоор авсан үүргээ үл харгалзсан төрийн бодлого хэрэгжиж байна. Дэлхийн хамгийн том Таван Толгойн нүүрсний ордоос дэлхийн хамгийн том хүлэмжийн хий үйлдвэрлэгч БНХАУ³¹² руу хямд үнээр түүхий нүүрсийг 240 км урт, 32 салаа замаар тээвэрлэж байгаа нь нүүрс, элсний тоосыг бүс нутгийн хилээр тогтохгүй орчинд цацаж байна.

Усны нөөцийн хомсдол хурдацтай явагдаж байна. Тухайлбал: 2007 онд хийсэн “Улсын усны тооллого” судалгааны дүнгээс үзэхэд Монгол оронд 5128 гол горхины 852 нь, 9306 булаг шандны 2277 нь, 3747 нуур цөөрөмний 1181 нь, 429 рашаан байдгаас 60 нь ширгэж хатсан. **Нэг.** Ийм нөхцөлд говийн усгүй орчинд 30-60 жил олборлох Оюу Толгойн алт\зэсийн уурхайн усны хэрэгцээг хангах нөөц тогтоогдоогүй байхад эхлүүлэх, ус энэ бүсээс олдохгүй бол Хэрлэн, Орхон\Онон голуудын урсацыг эргүүлэх бодлого баримталж; **Хоёр:** Монгол орны цэнгэг усны нөөцийн 74%-ийг агуулдаг Хөвсгөл нуурын орчинд эрдэмтдийн дүгнэлтийг сөрж фосфоритын олборлолт эхлүүлэх, шийдвэрүүд гаргаж ажиллаж байна.

Хил дамнасан сөрөг нөлөөлөл. Бүс нутгийн байгаль орчин ба биологийн төрөл зүйлд сөрөг нөлөөлөл бий болж байгааг ОХУ-ын Чита муж 70.000 гаран монголын зээр орсон тул онц байдал зарлах, Монгол улсад “ŞoЫ гизЬ” - алтны хойноос хошуурах болсон сүүлийн 15 жилд алт олборлох хоцрогдсон технологи ашиглан гол усыг хаах, урсгалыг өөрчлөх, усны бохирдол зэрэг нь Байгаль нуурыг тэтгэдэг усны сав газрын гол горхины 50%-ийг хамарсан тул Байгаль нуурт аймшигт аюул нүүрлэж буй тухай

³⁰⁹ Цөлжилттэй тэмцэх НҮБ-ын Конвенцийн хэрэгжилтийн тухай Үндэсний тайлан. УБ., 2007, 37 дахь тал

³¹⁰ http://www.ssia.gov.mn/index.php?option=com_content&task=view&id=37&Itemid=44

³¹¹ <http://en.rian.ru/russia/20100126/157685404.html>, <http://en.rian.ru/russia/20080514/107323138.html>

³¹² www.sbmchina.com China's CO2 emissions will continue to rise until 2030; мөн

unfccc.int/.../notifications/application/pdf/150609_china_37_countries_amend_kp.pdf - 2009-06-15

ОХУ-д бичих болсон³¹³ мэдээлэл нотолж байна.

Монгол улсад зөрчигдөж буй хүний эрх: эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах, амьжиргааны эх үүсвэрээ сонгох ба хамгаалуулах, ажилгүйдлээс хамгаалуулах эрх, өмчлөх, аж ахуй эрхлэх, уламжлалт соёл, ёс заншилаа хадгалах, өвлүүлэх, хүний орон гэр халдашгүй байх, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах, усаар хангагдах, төр барих болон хүний хөгжих эрхүүд уул уурхай салбар газар ашиглалт ба хуваарилалт, байгаль орчинд сөргөөр нөлөөлсний улмаас сүүлийн жилүүдэд ихээхэн зөрчигдөх боллоо. Иргэд газар нутгаасаа аргагүйн эрхэнд шахагдан нүүх, хүчээр нүүлгэх, хөөн зайлуулах зэргээр халдашгүй байх эрх зөрчигдөх, эрхээ хамгаалах зорилгоор мэдээлэл авах, шийдвэр гаргахад оролцох эрх нь хаалттай, шударга шүүхээр хэргээ шийдвэрлүүлэх, зөрчигдсөн эрхээ сэргээлгэх эрхүүд мөн хангагдахгүй байна³¹⁴.

Гар аргаар алт олборлогчдын хувьд амьд явах эрх, хүүхдийн тэвчишгүй хөдөлмөр, боолчлол, садар самуун, хүчирхийллээс ангид байх, газар доор хүүхэд, эмэгтэйчүүд ажиллаж эхний ээлжинд эрсдэх, хөдөлмөрийн аюулгүй нөхцлөөр хангагдах, хөдөлмөрийн хөлсөө шударгаар үнэлүүлэх, хуулийн өмнө эрх тэгш, сонгох ба сонгогдох эрх, эрх зүйн чадамжтай байх эрхүүд нь эрх зүйн орчин бүрдээгүйгээс ноцтой зөрчигдөж байна.³¹⁵

Эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдхаас хамгаалуулах эрх:

Нийслэл Улаанбаатар хотоос 70км орших Жанчивланд ураны хайгуул³¹⁶, Заамар, Цогтцэций, Цэнхэрмандал, Ханбогд, Хонгор, Мөрөн зэрэг хүн ам төвлөрсөн суурингуудын нутаг дэвсгэр дээр алт, зэс, нүүрс, фосфоритын ашигт малтмалын лиценз олгож байгаа нь эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах нөхцөл бүрдүүлэх үүргээ биелүүлэхгүй улмаар хүний амьд явах, эрүүл мэндээ хамгаалуулах, өмч хөрөнгө өмчлөх, амьжиргааны эх үүсвэрээ хамгаалуулах, үр бүтээлтэй амьдрах эрхүүд зөрчигдөж өвчлөл, гаж төрөлт, хордлогоор амь алдах, орон гэргүй болон ядуурсан хүний тоо нэмэгдсээр байна.

Зөвлөмж: Хүн ам төвлөрөн суурших хот суурингийн ойр орчимд олгогдсон ашигт малтмалын лицензиудыг дахин хянах, хүний эрүүл мэнд, байгаль орчин, нийгэм, эдийн засгийн нөлөөллийн үнэлгээг олон улсын стандартын дагуу хийлгэх, тэдгээрийг аудитлах, үр дүнг нийтээр хэлэлцүүлсний үндсэн дээр лицензийг сэргээх арга хэмжээ авах;

Газрын тухай хуулийн 16-д **тусгай хэрэгцээний газар**-ын томъёоллыг шинэчлэн найруулж эдгээрт байгаль орчны олон талт гэрээ хэлэцээрийн дагуу хамгаалалтад авсан газар (1.е. Рамсар, Биосферын Нөөц Газар, Дэлхийн Өв Сан г.м.), байгалийн үзэсгэлэн шүтээн газруудыг багтааж хайгууль ба олборлолт лиценз олголтоос хамгаалах;

Рамсар болон Шувууд чухал бүс нутгууд (ГВАЗ) үндэсний орон нутгийн хамгаалттай бүсийн хэмжээнд бүрэн багтаж чадаагүй байгааг ТХГ-ын тогтолцоонд багтаан хамгаалах³¹⁷.

³¹³ <http://www.pacificenvironment.org/article.php?id=3003>

³¹⁴ Тухайлбал, 2007 онд Дархан-Уул аймгийн Хонгор суманд 340 гаруй иргэд хордож, эрүүл мэндээ хохирч гомдол гаргаж хөөцөлдсөн нэг ч хүн нөхөн төлбөр авч чадаагүй; мөн www.nhrc.mn, ХЭҮК-ын 2007 оны тайлан, х.89, эхний хайрцаг

³¹⁵ <http://www.sam.mn/en/samcomponent/policy-a-regulatory-framework/legal-acts-draft.html> Annex Error! Main Document Only.: Analysis of specific difficulties for women working in artisanal mining and for women being wives of miners and how the project is addressing them and with what success; Paras 3-5

³¹⁶ www.uranium308corp.com

³¹⁷ Safeguarding Important Areas of Natural Habitat in Mongolia alongside Economic Development January 2009,

Усны хомсдол ба усны эрх: 2009 оны 12 сард хуралдсан Копенгагений хурлаас усны хомсдлын асуудлыг дэлхий уур амьсгалын өөрчлөлтийн дараа орох аюул хэмээсэн нь зөвхөн өөрийн байгальд нөлөөлөөд зогсохгүй бүс нутгийн усны нөөц, олон улсын ач холбогдох бүхий Хөвсгөл ба Байгаль нуурын ай сав газруудад сөргөөр нөлөөлөх стратегийн ордуудыг ашиглах тодорхой төслүүдэд анхаарлаа хандуулах шаардлага тавьж байна.

Улсын цэнгэг усны нөөцийн 74%-ийг эзлэх Хөвсгөл нуурын орчмын Бүрэнхааны фосфоритын ордыг 1988-1998 онуудад ОХУ-Монголын эрдэмтэд нарийн судалж ордыг ашиглах явцад нуур орчмын газарт байгаль орчин, хүн ам, ан амьтанд сөргөөр нөлөөлж устгахаас гадна үйлдвэрийн бохирдол нь Дэлгэрмөрөн, Сэлэнгэ мөрнөөр дамжин Байгаль нуурт хүрэх болно. Бүсийн ой, хөрс, ургамлын бүрхэвч их хэмжээгээр сүйтгэгдэж Хөвсгөл нуур, Сэлэнгийн ай савын ус зүйн байгалийн горим, нөөцийг өөрчлөх аюулд хүргэх³¹⁸ тул ашиглаж болохгүй гэсэн дүгнэлт бий. Энэ дүгнэлтийг сөрөн ашиглах шийдвэр гаргасан нь ОУ-ын ач холбогдол бүхий ус, намгархаг, ялангуяа усны шувуу олноор амьдардаг орчны тухай Рамсарийн конвенцийг³¹⁹ зөрчиж бодлогын бас нэг жишээ юм.

Зөвлөмж: МУ-ын нутаг дэвсгэр дэх олон улсын ач холбогдох бүхий Хөвсгөл нуур, бусад усны нөөц газрын байдлыг хянан үзэж ОУ-ын хамгаалалттай экологийн бүс нутагт хамруулах бодлого боловсруулж хэрэгжүүлэх;

Өмнөговь аймаг дахь Оюу Толгойн алт-зэсийн ордыг ашиглах ТЭЗҮ-д сонгосон технологи болон уурхайн нийт хэрэгцээг хангахын тулд усыг 3,800 л\сек хэмжээгээр татахаар тооцсон байна. Тогтоогдсон болон БОАЖЯ-наас баталж өгсөн усны нөөц нь 870 л\сек байна³²⁰. Энэ орд Таван Толгой, Овоот Толгойн нүүрсний ордуудтай хил залгах бөгөөд тэдгээр уурхайнууд мөн усны нөөц хэрэгцээгээ бүрэн хангаагүй нөхцөлд нүүрс олборлож байна.

Олон арван жил ашиглах энэ том ордын хэрэгцээнд хангайн бүсээс өмнө бүс рүү ус татах Орхон, Хэрлэн голуудын төслийг иргэдийн эсэргүүцлийг үл харгалзан хэрэгжүүлэх гэж байгаа нь угаас түвшин нь буурсан³²¹ гол, түүнийг даган амьдарч буй иргэд, мал ба ан амьтанд усны хомсдол ба доройтлын аюул нүүрлэх нөхцөл бүрдүүлж байна. Засгийн газар уул уурхайн салбарт түшиглэсэн эдийн засгийн хөгжлийн бодлого, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах зорилгодоо хөтлөгдөн хүний эрх, байгаль орчны хамгаалал, түүний дотор усгүй говийн бүсэд бий болох байгаль орчин ба нийгмийн нөлөөллийн үнэлгээг зохих стандартын дагуу хийлгэхгүй олборлолт эрхлэх явдлыг бодлогоор дэмжиж байна.

Эдгээр том төслүүдээс гадна гар болон жижиг уурхайд хоригдсон технологи, химийн хорт бодис ашигласнаас гол ус бохирдож ширгэж, усны нөөц хомсдож байгаа тухай ХЭҮК-ийн тайлангаар тогтоогдсон³²².

Зөвлөмж: Ашигт малтмалын хуулийн 57.2 заалтыг хүчингүй болгож ТЭЗҮ, лиценз ба гэрээг нээлттэй байлгаж эдгээрийн хэрэгжилт хуульд нийцэж буйд төрийн болон олон нийтийн хяналт тавих механизм бүрдүүлэх, хэрэгжүүлэх

Копенгагений Уур амьсгалын өөрчлөлтийн сан г.м. хөгжиж буй орнуудад байгаль орчинд ээлтэй технологи эзэмшихэд нь зориулан байгуулсан санд хандаж уул уурхай, сэргээгдэх эрчим хүч, нөхөн

by BirdLife, Int'l, WB and Wildlife Science and Conservation Centre of Mongolia, page

³¹⁸ Хөвсгөл нуурын эзэд хөдөлгөөний мэдээлэл – UPR сайтад байрлуулах

³¹⁹ Сэлэнгэ Делта (ОХУ) ба Орхоны Хөндийн (МУ) Рамсар ба Дэлхий өв сангийн газрууд юм.

³²⁰ Оюу Толгойн ТЭЗҮ-ийн Хураангуй, 2009, 2-р хуудас, 1.1.5 Усан хамгамж хэсэг

³²¹ 2007 оны Улсын усны тооллогын дүнгийн тухай тайлан

³²² www.mn-nhrc.mn. Хүний эрхийн байдлын тайлан, 2007 он, III бүлэг

сэргээлтийн технологи хөгжүүлэх талаар техникийн ба санхүүгийн туслалцаа авч хэрэгжүүлэх;

Копенгагений дээд хамжээний уулзалтаас Усны хэрэглэг тайлагнах (Aleg B18c1o8иге) хөдөлгөөн эхлүүлж буйг ашиглан стратегийн орд газрыг ашиглах компаниудад Усны нөөц ба хэрэглээгээ тайлагнах шаардлага тавих.

Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрх:

Газар эзэмших эрх: Лиценз олгохын өмнө одоогийн эзэмшиж буй эзнээс газрыг эргүүлэн төрийн мэдэлд авах, газар, түүний дээр буй үл хөдлөх хөрөнгө ба бизнесийн өмчийн үнэлгээ хийх, нөхөн олговор олгох үүрэг хэрэгжихгүйгээс мал аж ахуй, газар тариалан, аялал жуулчлал эрхэлдэг иргэд, байгууллагууд уул уурхайд газраа алдах шууд болон уурхайн шууд бус сөрөг нөлөөлөлд өртөж газраасаа шахагдан гарч байна³²³.

Заниллын хуулиар баталгаажсан эрхийн дагуу малчны өвөлжөө нь өвөг дээдсээсээ өвөлж авсан үр хүүхэддээ өвлүүлэх үндсэн хөрөнгө юм. Үр удамдаа өвлүүлэх бизнес ба үл хөдлөх хөрөнгө гэж үнэлгээ хийхгүй, төлбөр хийлгүй эзэмшиж байсан газраас зайлуулж байгаагаас мал маллагааны дэд бүтэцгүй, өвлүүлэх хөрөнгөгүй, нүүдлийн мал маллагааны соёлоо өв залгамжлуулах боломжгүй болсон өрхийн тоо өссөөр байна³²⁴. Монгол улс 300 гаран сумтайгаас 90 орчим хувьд нь уул уурхайн лиценз олгогдсон, тал орчим хувийнх нь нийт нутгийн 50 дээш хувь лицензийн талбайд орсон байна.

Хөдлөх, үл хөдлөх хөрөнгө шударгаар олж авах, эзэмших, өмчлөх, өв залгамжлуулах эрх: МУ-ын Үндсэн хуулийн 16.3-т баталгаажуулсан³²⁵ энэ эрхийг хамгаалах, хангах төрийн үүрэг нь дэд бүтцийн бэлтгэл хангаагүй байж олборлох үйлдвэрлэл хөгжүүлэх бодлого баримталж байгаагаас биелэхгүй байна. Цөлөрхөг бүсийн сонгомол говь нутгийн нэн эмзэг хөрсөн дээгүүр Таван Толгойн нүүрсийг БНХАУ-ын хил хүртэл 240 км урт, 32 салаа замаар 80-100 тн хүнд даацын машин стандартын хучлагагүй ил задгай нүүрс тээвэрлэж байгаа, том уурхай тус бүрийн дэргэд нисэх онгоцны буудал байгуулснаас Говийн нутгийн хөрс ба ургамал бүрхүүл эвдэрч, бэлчээр, хадлангийн газрын тоосжилтын хэмжээ хүн, мал ба амьтан амьдрах боломжгүй түвшинд хүрснээр “нүүрсний замын” дагуу аж төрж байсан иргэд шахагдан гарч “дүрвэгсэд” бий болж байгаа явдал юм. Замыг одоогийн 8 боомтод холбох бус харин уурхай тус бүр өөрийн зам гаргадаг хандлага тогтоод байна. Энэ мөн Биологийн төрөл зүйлийн тухай конвенцийн 3 дугаар зүйлийн ...”улс орнууд байгаль хамгаалах бодлогодоо нөөц баялгаа ашиглах бүрэн эрхээр эдлэх бөгөөд үндэсний хууль тогтоомжийн хүрээнд явуулах энэ үйл ажиллагаа нь бусад улс орон, бүс нутгийн хүрээлэн буй орчинд хор хохирол учруулахгүй байх нөхцлийг бүрдүүлэх үүрэг хүлээнэ”³²⁶ үүрэг мөн биелэхгүй байгаагийн нэг л жишээ.

Монголд 100,000 гаран “нинжа” нэртэй малгүй болсон малчид ба ажилгүй ядуу хөдөөгийн хүн ам гар аргаар уурхай эрхэлж байсан бол 2010 оны зуданд малаа алдсан малчид энэ салбарт олноор орж ирэх нь тодорхой юм. Бодит оршиж буй салбарыг зохицуулах хууль батлагдахгүй байгаагаас нинжа нар олсон хөрөнгөө баталгаатай эзэмших, газар ашиглах гэрээ хийх, хөдөлмөрийн ба нийгмийн үйлчилгээ авах боломжгүй амь зууж байна³²⁷.

Хүн амын түүх соёл, байгалийн өвийг хамгаалуулах, залгамжлуулах эрх: Монголчууд өвөг дээдсээс

³²³ ХЭҮК-ын 2007 оны тайлан, х.87, сүүлчийн хайрцаг; Мөн Цогтцэций сумын кадастрын зураг

³²⁴ Иоханнесбургийн тунхаглалын 25-р зүйлд: “ Тогтвортой хөгжилд уугуул нутгийн ард иргэдийн үүрэг чухал болохыг бид дахин баталж байна” гэж анхаарулсан байдаг.

³²⁵ МУ-ын Үндсэн хууль, 16 зүйлийн 3, www.legalinfo.mn

³²⁶ Биологийн төрөл зүйлийн тухай конвенци, www.mne.mn

³²⁷ Ninja report

нүүдэлчин ахуй, ёс заншил, уламжлалт нүүдлийн мал маллагааны бизнесээ уламжлан авч хойч үе, ирээдүйдээ үргэлжлүүлэн үлдээдэг маш олон, үнэ цэнтэй бичигдээгүй алтан дүрэмтэй ард түмэн. Түүгээрээ хойч үе нь тэтгэгдэж, байгалиа шүтэж, байгалиасаа хамааралтай амьжиргаа, бизнес ахуйтай оршин тогтнодог онцлог хөгжилтэй ард түмэн.

Өвөлжөөн дэх малын хашаа нь мал үржүүлэх бизнесийн үндсэн үл хөдлөх хөрөнгө, олон жилийн турш хэрэглэж ирсэн бууцны доорхи газар хөлддөггүй тул хатуу өвлийг давах амин чухал хүчин зүйл болдог. Өвөлжөө нь мал услах худаг, бэлчээр, бүтээгдэхүүнээ борлуулах дөт газар гээд олон хүчин зүйл тооцож сонгосон нүдэлчин малчны бизнесийн дэд бүтэц юм. Малчин өрхүүдийг нүүлгэхдээ бэлчээрийн даац, бууц буулгасан хөлдүү газрын сөрөг нөлөө, тухайн өрхийн олон жилийн турш хөгжүүлж тогтоосон зах зээлийн ба нийгмийн харилцаа г. м. бизнесийн сөрөг нөлөөний үнэлгээ хийдэггүй байна.

Малчны өвөлжөө нь мөн өвөг дээдсээсээ өвөлж авсан орон гэр бөгөөд үр хүүхэддээ өвлүүлэх үндсэн хөрөнгө юм. Үр удамдаа өвлүүлэх нүүдлийн мал маллах бизнес ба үл хөдлөх хөрөнгийн үнэ цэнийг тооцолгүй зайлүүлснаас амьжиргаагүй, өвлүүлэх хөрөнгөгүй, нүүдлийн мал маллагааны соёлоо өв залгамжлуулах боломжгүй болсон өрхийн тоо өссөөр байна³²⁸. Монгол улс 300 гаран сумтайгаас 90 орчим хувьд нь уул уурхайн лиценз олгогдсон, тал орчим хувийнх нь нийт нутгийн 50 дээш хувь лицензийн талбайд орсон байна.

Зөвлөмж: “Уугуул иргэдийн эрхийн тухай” НҮБ-ын тунхаглалд үндэсний хууль тогтоомж ялангуяа БО бүх хуулиудыг нийцүүлэн боловсронгуй болгох - ГЬО Сопуейлоп 169-ийг батлах, хэрэгжүүлэх; Гар аргаар олборлогчдын салбарын эрх зүйн зохицуулалтыг хангаж эрхийг хамгаалах;

Ашигт малтмалын лицензийг түүх соёлын дурсгалт, үзэсгэлэнт газар, байгалийн нөөц ба биологийн төрөл зүйлийн нутаг зэрэг дархан цаазтай, тусгай хамгаалалтад авсан газраас эргүүлж татах, орон нутгийн иргэдийн саналыг үл харгалзах буюу хуулийг зөрчин олгож буй Засгийн газрын бодлого нь хүний эрхийг ноцтой зөрчиж мөн Дэлхийн соёлын болон байгалийн өвийг хамгаалах тухай конвенцийг зөрчиж байна.

“Нүүрсний зам”³²⁹ гэж нэрлэгдэх болсон энэ зам нь Бага Говийн дархан цаазат газрын нутаг дахь Гашуун сухайтын боомтоор гарч олон жилийн турш байгаль орчныг доройтуулсны эцэст одоо 89 га газрыг хамгаалалтын газраас гаргах асуудал яригдаж байна³³⁰. БНХАУ-ын талаас хамгаалалттай газар нутгийн хилд тулгаж зам тавьсан тул Монгол талаас байгаль орчны асуудлыг үл харгалзан холбож зам тавих, боомт нээж ажиллуулах асуудлууд яригдаж байгаа нь биологийн төрөл зүйлийг хамгаалах шаардлагатай тул тогтоосон байгалийн хамгаалалттай бүс нутагт халдсаар байгаагийн илрэл.

2009 оны 4 сард Засгийн газрын 86-р Тогтоолоор 25-н тусгай хамгаалалттай бүс нутгаас нийт 62,256.58 гектар газрыг төсвийн хөрөнгөөр хайгуул хийх зорилгоор 2,9-6,3 жилийн хугацаагаар нөөцөд авсан болно³³¹. Энэ шийдвэр болон уул уурхайн лиценз олголтын бодлого нь Монгол улсын нэгдэн орсон гэрээ конвенцийн зарчмууд, МХЗ-ын 7а-д 2015 он гэхэд газар нутгийнхаа 30%-ийг тусгай хамгаалалтанд авсан, 7б-д 2010 он гэхэд биологийн төрөл зүйлийн хорогдлыг үлэмж хэмжээгээр

³²⁸ Рио-Де-Жанейрогийн тунхаглалын 22-р зарчимд: “ Хүрээлэн буй орчныг зохистой ашиглах, сайжруулахад уламжлалт амьдралын дадлага, мэдлэгтэйн хувьд нутгийн үндсэн хүн ам амин чухал үүрэг гүйцэтгэх ёстой. Улс орнууд тэдний өвөрмөц ахуй, соёл болон ашиг сонирхолыг хүрлэн завшөөрлч, зохих ёсоор дэмжих ёстой” гэжээ. Мөн Цогтцэций сумын иргэдтэй ганцаарчилсан ярилцлага, бүлгийн яриа хийсэн тэмдэглэлээс үзэх

³²⁹ “Нүүрсний зам” бичлэг

Судалгааны багийн тогтоосноор хөрсөн замаар өдөрт 80-100 тонны даацтай 450 тээврийн хэрэгслээр Гашуун сухайтын боомт буюу Их Говийн дархан цаазтай газраар ил задгай нүүрс тээвэрлэж байна.

³³⁰ Судалгааны багийн тогтоосноор хөрсөн замаар өдөрт 80-100 тонны даацтай 450 тээврийн хэрэгслээр Гашуун сухайтын боомт буюу Их Говийн дархан цаазтай газраар ил задгай нүүрс тээвэрлэж байна.

³³¹ Талбайг нөөцөд авах тухай, ЗГ-ын Тогтоол №86, 2009.04.01, www.legalinfo.mn

багасгасан”³³² байна гэж дэлхийн нийтийн өмнө авсан амлалтаа үгүйсгэсэн гэж байгаль хамгаалах чиглэлээр ажилладаг үндэсний болон олон улсын байгууллагууд дүгнэсэн.

Зөвлөмж: Тогтоолоор татсан газрыг буцаан хамгаалатанд авах, хамгалалттай газрын хэмжээг нэмэгдүүлэх амлалтаа биелүүлэх бодит арга хэмжээ авах; үр дүнг НҮБ-д тайлагнах.

Эрүүл мэнд, халдашгүй байдлаа хамгаалуулах эрх: Бүртгэлтэй хүн ам өсөөгүй боловч уурхайд ажил хайж ирсэн хүмүүсээс хүн амын механик өсөлт 2 дахин нэмэгдсэн сумын төсөв, нийгмийн үйлчилгээний төсөв ба хүчин чадал нэмэгдээгүйгээс иргэдийн ХЭТТ-ийн 25-р зүйлд заасан: “...орон байр, эмчилгээ сувилгаа, нийгмийн ахуйн зайлшгүй шаардлагатай үйлчилгээ, өөрийн болон ам бүлийнхээ эрүүл мэнд, аж амьдралыг тэтгэхэд хүрэлцэхүйц амьжиргаатай байх” эрхүүд зөрчигдөж байна. Нүүрсний уурхай ба замын тоосжилтоос хүн амын амьсгалын замын эрхтний өвчлөл нэмэгдэх, хүнд даацын тээврийн хэрэгслийн тоо хэмжээ өссөнөөс замын нөхцөл доройтож улмаар тээврийн ослын тоо нэмэгдэх, нийгмийн хэв журам алдагдах зэргээс хүний амьд явах эрхийг хамгаалах төсөв, хүчин чадал одоо оршин сууж буй 5,800 хүнд бус, зөвхөн бүртгэгдсэн 2,600 хүнд үйлчлэх хүчин чадлаар батлагдаж байна³³³.

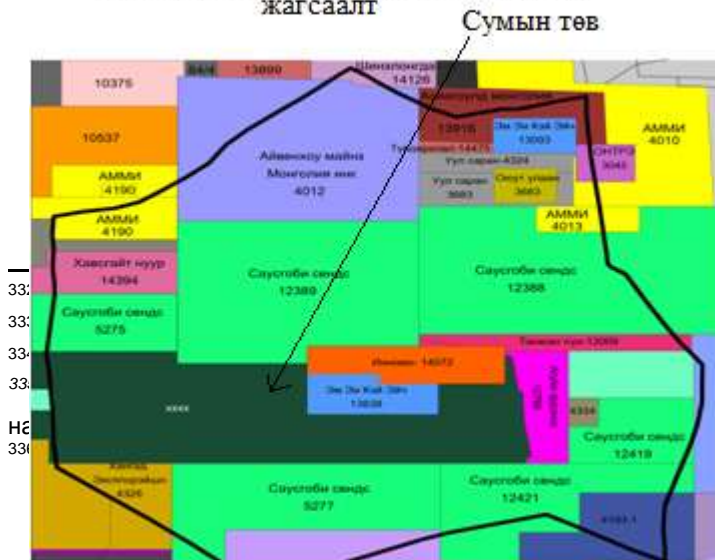
Үүний үр дүнд эмнэлэг, цагдаа, замын цагдаа нарын ...“аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн шаардлагад тохирсон ажлын нөхцлийг бүрдүүлэх; (ё) амрах, зав чөлөөтэй байх, ажлын цагийг зохистойгоор хязгаарлах, ээлжийн амралтыг цалин хөлстэйгээр эдлүүлэх, баярын өдөрт цалин хөлс олгохыг хамаарн”³³⁴ гэж заасан эрхүүд төрийн үйлчилгээг түгээж буй албан хаагчдын хувьд ч зөрчигдөж байна³³⁵.

Зөвлөмж: Уул уурхайн үйлдвэрлэлийн нийгмийн нөлөөллийн үнэлгээг олон улсын стандартын дагуу хийлгэх, тэдгээрийн аудитлагдсан тайлан төлөвлөгөөг хөрөнгө оруулалтын нөхцөл болгох, сөрөг нөлөөллөөс сэргийлэх төрийн бодлого боловсруулж хэрэгжүүлэх;

Байгаль орчны асуудлаар мэдээлэл авах, шийдвэр гаргахад оролцох эрх: Цогтцэций сумын кадастрын зураг (Зураг 1)-аас харахад өмнө хэсэгт үлдсэн жижигхэн хошуу газар л лицензийн талбайд багтаагүй байна. АМГ нь Үндсэн хуулийн 16.3-т: “Хувийн өмчийг хууль бусаар хураах, дайчлан авахыг хориглоно. Төр, түүний эрх бүхий байгууллага нь нийгмийн зайлшгүй хэрэгцээг үндэслэн хувийн өмчийн эд хөрөнгийг дайчлан авбал нөхөх олговор, үнийг төлнө гэж заасныг зөрчин, сумын иргэдийн эсэргүүцлийг”³³⁶ үл харгалзан сумын төв, бэлчээр, хадлан тариалан бүхий газрын

зориулалтыг өөрчлөн хайгуул, олборлолт эрхлэх лиценз олгож байгаагаас хүний эрх зөрчигдөж байна.

Зураг 1: Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын Ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрлийн жагсаалт

Уул уурхайн компаний газар, ус ашигласны төлбөрөөс бие даан төсвөө бүрдүүлэх тогтолцоонд шилжсэн сумд санхүүгийн хувьд бүхэлдээ алтны компаниудаас хараат

ирилцлагуудаасUPR web олон улсын пакт орсон их эмч, ганцаарчлан уулзсан цагдаа, эмч

2009 оны 4-р сарын 23-ны байдлаар

болсон. Бусад сумдын хувьд ч төсөв хангалтгүйгээс мөн л уурхайн компаниудаас хандив гуйхад хүрч улмаар хуулийн хүрээнд үйл ажиллагаагаа явуулах, байгаль орчноо, хүнээ хамгаалах, хүний эрхийг хангах шаардлага тавьж чадахгүйд хүрч байна. Орон нутгийн иргэдийн оролцоо хяналт байхгүйгээс орон нутагт авлига газар авч байгаагийн илрэл юм³³⁷.

“...төрийн байгууллага, албан тушаалтанд өргөдөл, гомдлоо гаргаж шийдвэрлүүлэх эрхтэй”; Байгаль орчин ба хөгжил Риогийн тунхаглалын 10-р зарчимд “...шүүх ба захиргааны журмаар үр бүтээлтэй шийдвэрлэх, түүний дотор эрхийг сэргээх, хохирлыг барагдуулах нөхцөл бүрдүүлнэ” гэсэн зарчмууд хэрэгжихгүй байгааг нутаг дэвсгэрийнхээ 90%-ийг лицензийн талбайд алдсан Заамар, Хонгор, Цогтцэций, Ханбогд сумдын жишээ мөн эрхээ хамгаалах, сэргээх талаар хөөцөлдсөн ч механизм нь аль ч шатанд байхгүй тул мухардсан олон хэрэг нотолно.

Зөвлөмж:

147. Орон нутгийн уугуул иргэдийн эрх, хүний үндсэн эрхийг хамгаалахад Уул уурхайн үйлдвэрлэлийн ISO14 000, Компаний нийгмийн хариуцлагын стандартад нийцүүлэн үнэлгээ хийх, хянах механизмыг бүрдүүлэх, хэрэгжүүлэх.
148. “Байгаль орчны асуудлаарх аливаа хэрэгт шийдвэр гаргахад мэдээлэл авах, оролцох болон шүүхэд хандах тухай” НҮБ-ын Аархусын конвенцид нэгдэн орох³³⁸
149. Хүний эрхийг бодитой хамгаалах, зөрчидгсэн эрхийг сэргээх, нийтийн ашгийг нэхэмжлэх механизмуудыг үндэсний хуулиудад суулгах, хэрэгжүүлэх зэргээр олон улсын хүний эрхийн хууль, стандартад нийцүүлэх.

МОНГОЛЫН ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ХҮМҮҮСИЙН
ЭРХ АШГИЙГ ХАМГААЛАХ ТӨРИЙН БУС БАЙГУУЛЛАГУУДЫН
THE UNIVERSAL PERIODIC REVIEW- Д ӨРГӨН БАРИХ
ХАМТАРСАН ИЛТГЭЛ

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ТАЙЛБАР

НХХЯ - Нийгмийн Хамгаалал Хөдөлмөрийн яам

ХБХ - хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс

ХБ - хөгжлийн бэрхшээл

НҮБ - Нэгдсэн Үндэсний Байгууллага

ЕБС - ерөнхий боловсролын сургууль

МСҮТ - мэргэжлийн сургалт үйлдвэрийн төв

УИХ - Улсын Их Хурал

ЗГ - Засгийн Газар

Валютын ханш

2010 оны 3 сарын 10-ны байдлаар \$1=14277 байв.

ЕРӨНХИЙ БАЙДАЛ

Монгол улсад 2008 оны эцсийн байдлаар улсын албан ёсны статистик мэдээллээр 79.000 гаруй ХБХ

³³⁷ Жишээ: Сэлэнгэ аймгийн Ерөө сумын Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал 2009 онд компаниас 20 000 ам. доллар авч, орон нутгий тусгай хэрэгцээнээс газар чөлөөлж, уурхайн зориулалтаар олгосон нь Авлигын газарт шалгагдаж байна. Мөн WWF\ADB, Project Final Report on Public Monitoring of Corruption in the Mongolia's Mining Sector, 2007, page 6.

³³⁸Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters, 1998

бүртгэлтэй байна. Энэхүү үзүүлэлт нь нийт хүн амын 3.2%-г эзэлж байгаагаас гадна нийт хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн 44.9% нь хотод, 50.1% нь хөдөө орон нутагт амьдарч байна гэсэн статистик тоо байна³³⁹. 2009 оны байдлаар НХХЯ-ны мэдээнээс тооцон үзвэл улсаас тэтгэвэр авч байгаа ХБХ-ийн нийт 93507 байна. Дэлхийн Эрүүл мэндийн байгууллагын гарсан үнэлгээгээр ХБХ-ийн тоо тухайн улсын хүн амын 10%-тай ядаж тэнцэхгүй тохиолдолд уг статистик мэдээ шаардлага хангаж чаддаггүйх тухай мэдээлсэн. Олон нийтийн дунд нилээн өргөн хэрэглэгддэг албан бус статистик мэдээ байдаг. Энэ мэдээгээр монгол улсад 121000 хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн байна гэсэн мэдээ байна.³⁴⁰

Монгол улс хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийнхээ эрхийг хангаж, хамгаалах зорилгоор Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцийг нэмэлт протоколын хамт 2008 оны 12 сарын 19-ны өдөр УИХ-аар баталсан. 2009 оны 5 сарын 3-ны өдөр НҮБ албан ёсоор Монгол улсыг бүртгэснээр энэ конвенц Монгол улсад хуулийн нэгэн адил хүчин төгөлдөр үйлчилж байна.

Ер нь монгол улс нилээн олон эрх зүйн баримт бичигт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн талаар тусган өгсөн байдаг нь эхлэн харахад сайшаан дэмжүүстэй. Гэвч хуулийн заалтуудаас зарим нь хэрхэн хэрэгжих нь тодорхойгүй, зөвхөн тунхагийн шинжтэй байдаг бол эрхийн талаар зохицуулсан хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх хариуцлагын механизм сул, хууль хэрэгжүүлэх эрмэлзэл төрийн зүгээс шаардлагын төвшинд хүрдэггүй. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн талаар эрх зүйн орчин бүрдэж зарим нэг алхам хийгдэж байна хэмээн төр засгаас үе үе мэдээлэл хийхээс өөр зүйл бодит байдал ажиглагдахгүй, ХБХ-ийн эрхийг хамгаалах талаар мэдрэгдэм өөрчлөлт гарахгүй байна. Монгол улсын хууль тогтоомжид хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг эрх бүхий этгээд гэх хандлагын үүднээс биш тусламж, халамж, өглөг хүртэгчид гэсэн хандлагын үүднээс ихэнх нь хандан үзсэн байдаг. Энэ хандлагыг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн гэдгийг тодорхойлсоныг авч үзэхэд хангалттай гэж дүгнэж байна³⁴¹. Иймээс ХБХ-ийн эрхийг хангах үүднээс тэдэнтэй холбоотой үндэсний эрх зүйн баримт бичгүүдээ хүний эрхийн байр сууринаас хандан, ОУ-ын байгууллагын зөвлөмж, бусад орны туршлагыг нэвтрүүлэх замаар шинээр боловсруулан гаргах ажил эхлүүлэх шаардлагатай гэж үзэж байна.

ХБИ-ийн асуудлыг дан ганц НХХ Яамны хариуцах асуудал мэтээр өрөөсгөл авч үздэг, мөн ямар нэг албан тушаалтны хавсрага ажил, дагалдах зүйл мэтээр ойлгодог хандлага нь салбар хоорондын хамтын ажиллагааг үгүйсгэн ХБХ-ийн эрхийг байнга зөрчихөд хүргэдэг. Мөн ийм хандлага нь хууль тогтоомжийн уялдаа холбоо, хэрэгжилтэнд муугаар нөлөөлж байна. Хөгжлийн бэрхшээлийн асуудал нь ямар нэг албан тушаалтны хавсрага ажил гэсэн хандлага монголын нийгэмд тогтжээ. ЗГ-ийн яамдын дэд сайд, эсвэл төрийн нарийн бичгийн дарга, эсвэл ямар нэг албаны дарга орсон “ХБ иргэдийг дэмжих Үндэсний хороо” гэдэг бүтэц албан тушаалын дагуу шууд сонгогдон бүрдэж ажилладаг. ХБХ-ийн асуудлыг зохицуулан шийдвэрлэдэг энэ бүтэц нь үнэн хэрэг дээрээ тогтмол орон тооны нэг ч ажилтангүй байгууллага. Энэ бүтэц зарим жил цуглаж хурал хийлгүй өнгөрөх тохиолдол олон байна. ХБХ-ийг ялгаварлан үзэх хандлагыг өөрчлөхийн тулд юуны өмнө төрийн зүгээс ингэж хандах асуудлыг зогсоох хэрэгтэй гэж бид үзэж байна. Монголын нөхцөл байдлаас дүгнэхэд Засгийн газарт ХБ-ын талаарх асуудлыг нэгтгэн зохион байгуулах зорилго бүхий тогтмол ажиллагаатай бүтэц байх шаардлагатай нь бидний ажлын туршлагаас харагдана. Ийм зорилго бүхий бүтцийг ойрын хугацаанд засгийн газар бүрэлдэхүүндээ байгуулан ажиллах нь зүйтэй.

ХҮРТЭЭМЖ

Хүртээмж гэсэн ойлголт монголын эрхзүйн баримт бичиг дотор байхгүй ч агуулгаараа зарим нэг

³³⁹ Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2008 он, 2009 он, УБ.

³⁴⁰ “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн үйлчилгээний хөгжилт: дэд бүтэц ба үйлчилгээний хамаарлын судалгаа” тайлан, тал 4, Мерси Кор ОУ байгууллага, 2009 он, УБ.

³⁴¹ Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нийгмийн хамгааллын тухай хууль, 2008 он, УБ.

асуудлууд нь тусгагдсан.³⁴² Нийтэд зориулсан үйлчилгээ, барилга байгууламж хүртээмжтэй байх тухай хандлага, ойлголт бүрэн дүүрэн агуулгаараа монгол оронд хэрэгжихгүй байна. Хүртээмж гэдэгт одоогоор зөвхөн барилгын орц гарцыг тэргэнцэртэй хүмүүст зориулан хүртээмжтэй болгох тухай ярьж байна. 2010 онд олон улсын байгууллагуудын санаачлага дэмжлэгээр “Явган хүн, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан замыг төсөллөх удирдамж”, “Иргэний барилгын төлөвлөлтөд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний шаардлагыг тооцсон орон зай, орчин” гэсэн хоёр стандарт анх удаа монголд ХБХ-т зориулагдан гарлаа. Гэвч ХБХ-ийн бусад бүх үйлчилгээний талаар нэгдсэн заавар стандартгүй учир хот суурин газар цөөхөн хэдэн байгууллага гадна хаалгандаа тэргэнцэртэй хүн зорчих ямар ч боломжгүй, эгц босоо шахам хийсэн налуу замыг эс тооцвол орчны хүртээмжийг бүрдүүлэх талаар монгол улсад хийсэн зүйл үгүй. Өнөөдөр барилгын дотор, хотын гудамж талбайд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн зорчих боломжгүй байна. Ямар ч барилга дотор хаалт хашлага, шат, нарийссан зам заавал ёс мэт байдаг бол хотын гудамж талбайд хашлага, шат, нүх элбэг тохиолддог. Монголын тэргэнцэртэй иргэд, хараагүйчүүд гадуур явах боломжгүй учир олон нийт тэднийг гэртээ л сууж байх ёстой гэсэн тогтсон ойлголттой, үүнийг нь төр засаг нь дэмжиж байгаа мэт энэ чиглэлд ямар ч ажил хийдэггүй. Төрийн албан хаагчид ч мөн тэд гэртээ л сууж байх ёстой гэсэн хандлагаасаа салж чадаагүй л байна. Энэ нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс нийгмийн амьдралд бүрэн дүүрэн оролцох эрхийг хаасаар байна.

Мэдээллийн хүртээмжийн талаар одоогоор монголын төр засагт ямар ч ойлголт байхгүй мэт огт дуугарахгүй, бараг ажил хийхгүй байна. Энд дохионы хэлний нэг ном гарсан, хааяа Үндэсний телевизийн мэдээ дохионы орчуулгатай явагддаг, хараагүйчүүдэд зориулан англи хэлний ярьдаг толь боловсруулан гаргасныг эс тооцвол хийсэн зүйл үгүй. Брайль үсгийн ном, ярьдаг ном, дохионы хэлний талаар хуульчлах, стандартчилах, түүнийг хэрэглэх тухай заавар, дэмжлэг туслалцаа хэрэгтэй.

ХБХ-ийн эрхийн тухай НҮБ-ын конвенцийг Монгол улс соёрхон баталсан учир нийтийн тээврээр ХБХ зорчих эрхтэй гэдгийг монгол улсад хүлээн зөвшөөрдөг гэж хэлэхээс цааш ярих юм энд ховорхон. Хот дотор таксинаас бусад нийтийн тээврээр ХБХ үнэ төлбөргүй зорчих хуультай ч хотын нийтийн тээврийн нилээд хэсгийг гүйцэтгэдэг жижиг оврын хувийн автобус ХБХ-т үйлчилдэггүй. Тэргэнцэртэй хүмүүс нийтийн тээврээр зорчих ямар ч нөхцөл бүрдээгүй байна.

ХБХ галт тэрэг, онгоц, хот хооронд зорчих талаар зохицуулсан ямар ч хууль тогтоомж үгүй. Иймээс эдгээр үйлчилгээг үзүүлдэг байгууллагууд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд үйлчлэх талаар огт ажил хийхгүй байна. Ихэнх хүнд хэлбэрийн ХБХ төрсөн нутаг орноосоо гарч үзэхгүй шахам амьдарч байгаа нь тэдний зорчих эрхийг хангахын тулд эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгон шаардлагатай арга хэмжээг даруй авах хэрэгтэй. Тэдний хот хооронд зорчих эрх зөрчигдсөн нь чанартай эмнэлгийн үйлчилгээ авах, рашаан сувилалд сувилуулах, их дээд сургууль, мэргэжлийн сургуульд элсэн сурах зэрэг олон эрх зөрчигдөх нөхцөл болж байна.

Хөдөө орон нутагт зарим олон улсын байгууллагын санаачлага дэмжлэгээр хийгдсэн цөөн тооны налуу замыг эс тооцвол хүртээмжийн тухай асуудал ер яригдахгүй байна. Иймээс хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хөдөө орон нутгийн хүмүүс гэрээсээ гарч чадахгүй нөхцөлд амьдарч байгаа.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн зорчих, мэдээлэл хүлээн авах эрхийг хангах үүднээс монгол улс энэ салбарт гарч буй ярьдаг ном хийх ВА18У стандарт гэх мэт орчин үеийн ололт амжилт, гадаад орны туршлагаас суралцан дэс дараатай арга хэмжээ шуурхай авах хэрэгцээтэй байна.

БОЛОВСРОЛ

Монгол Улсад боловсролын тогтолцоо нь албан ба албан бус боловсролын нэгдэл байх бөгөөд

³⁴² Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нийгмийн хамгааллын тухай хууль, 6.3.3, 6.3.4-р заалт, 2008 он, УБ. “Хот байгуулалтын тухай хууль”, 20.1, 20.2-р заалт, “Барилгын тухай хууль”, 9.1.3, 10.1.3-р заалт, “Авто тээврийн тухай хууль”, 10.2.8, 10.2.9-р заалт гэх мэт.

сургуулийн өмнөх болон бага, дунд, дээд боловсролоос бүрдэнэ. Албан боловсролын агуулга, стандартыг хуульд заасан журмын дагуу тогтоохоор албан бус боловсролын агуулга чөлөөтэй байхаар хуульчилсан байна. Хүүхэд бүр 16 нас хүртлээ заавал суралцах ёстой бөгөөд төрийн өмчийн сургууль ерөнхий боловсролыг үнэ төлбөргүй олгодог.

Монгол улсын хувьд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс, хүүхдүүдийн сурч боловсрох эрхийг зохицуулсан хууль тогтоомж нь нилээн олон хуулийг хамран зохицуулагддаг. Эрх зүйн баримт бичгүүдэд заагдсан олон эрх амьдрал дээр хэрэгжихгүй зөрчигдөж байна. “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн оролцоог дэмжих дэд хөтөлбөр”-ийн удиртгалд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн 50 гаруй хувь нь ЕБС-д элсэн ордог ч суурь боловсрол эзэмшиж байгаа нь 14 хувь болтлоо буурч байна хэмээн заасан. Эндээс харахад ХБ хүүхдүүдийн сурах эрх зөрчигдөж байгаа нь тодорхой байна³⁴³. ХБ хүүхдүүдийн сурах эрх зөрчигдөж буй үндсэн шалтгаан нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн сурах орчинг бүрдүүлж өгөөгүй тэдэнтэй ажиллах багш нарыг бэлтгээгүй, асаргаа сувилгааны асуудлыг шийдээгүй, ер нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг дутуу чадвартай, тусгай хэрэгцээ шаардлагатай хүмүүс гэсэн буруу ойлголт хандлагаас үүдэлтэй. Мөн ХБ хүүхдүүд тусгай сургуульд сурах ёстой гэсэн хандлага амь бөхтэй оршоор байна.

Монгол улсад тусгай сургуулийг оролцуулан тэргэнцэртэй хүүхэд орох гарах налуу замтай сургууль нийслэл хотод нь гэхэд л 2 байгаа, брайль болон ярьдаг сурах бичгээр бүрэн хангагдсан сургууль байхгүй. Сургууль, цэцэрлэгийн орчныг юуны өмнө хүртээмжтэй болгох талаар хамгийн түрүүн анхаарах ёстой. Хүртээмжтэй орчныг бүрдүүлэх талаар ямар ч ажил хийгээгүй мөртлөө өнөөдөр ХБ хүүхдүүдийг монголын нөхцөлд жирийн сургуульд хамруулан сургах боломжгүй гэсэн эсрэг сурталчилгаа явах боллоо. Иймээс зарим сургуулиудад хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн анги гэж нээн хөгжлийн бэрхшээлийн төрөл, хүүхдийн наснаас үл хамааран бөөгнүүлэн сургалт явуулж байна³⁴⁴. Энэ нь ХБ хүүхдүүдийг ялгаварлан гадуурхаж байгаа нэг жишээ. Энд насны хувьд эрс ялгаатай, олон төрлийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд нэг дор цуглуулсан нь заах арга зүйн хувьд хичээл жирийн явуулах боломжгүй юм. Ийм хэлбэрийн сургалт нь чанартай боловсрол эзэмших боломж нөхцөл үүсэхгүй байна.

Хэвлэмэл материал ашиглах бэрхшээлтэй, мөн сонсголын бэрхшээлтэй хүүхдүүдэд ашиглах сурах бичиг олддоггүй учир аль олдсон номыг хичээл дээрээ сурах бичиг болгон ашиглах явдал тохиолдож байна. ХБ үгүй хүүхдүүд сурах бичгийг хувилбартай сонгох боломжтой байхад ХБ-тэй хүүхдүүдэд сурах бичиг олдохгүй байгаа нь мөн л хүүхдүүдийг хөгжлийн бэрхшээлээр нь ялгаварлан гадуурхаж байгаа тод жишээ гэж бид дүгнэж байна. Өнөөдрийн байдлаар зохих хууль тогтоомжид брайль үсэг, ярьдаг ном, дохионы хэлийг заах, сурах явдлыг дэмжих талаар зохицуулаагүй байна. Энэ нь сурах орчныг бүрдүүлэх, хүртээмжтэй болгох талаар төр үндсэн хуулиар хүлээсэн үүргээ биелүүлэхгүй байгаа тод жишээ.

Нөгөө талаас, ХБИ-эд зориулсан ном, сурах бичиг хэвлүүлэх, бусад шаардлагатай тоног төхөөрөмж худалдан авах төсөв нь хүрэлцээ муутай бөгөөд гадаадын хандивлагч байгууллагын төсөл, тусламжийн хүрээнд цөөн тоогоор хэвлүүлж, худалдан авдаг учир тэдгээр нь улсын хэмжээнд төдийлөн хүрэлцэхгүй, ялангуяа хөдөө орон нутагт ном, сурах бичгээр “гачигдсан” байдал ажиглагдсаар байна.

Монгол улсад хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдтэй ажиллах багш нар хангалттай бэлтгэгдээгүй, одоо ажиллаж буй цөөн нь зохих төвшинд хүртэл ур чадвар эзэмшээгүй байна. Багш нарын хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй харилцах ур чадвар хангалттай биш учраас хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг тусгай сургуульд очиж суралцсан нь дээр гэж зөвлөх, тэгш хамруулан сургахын эсрэг байх зэрэг сөрөг

³⁴³ Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн оролцоог дэмжих дэд хөтөлбөр, 2008 он

³⁴⁴ “ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙН СУРЧ БОЛОВСРОХ БОЛОН ХӨДӨЛМӨРЛӨХ ЭРХ” Судалгааны ажлын тайлан, 2009 он, УБ, “Мерси Корпс” “Орон нутгийн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг чадавхжуулах төсөл”.

хандлага ажиглагдаж байна. Ердийн сургууль, цэцэрлэгт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг хамруулан сургах арга, туршлага бий болж, багш нарын заах арга, ур чадвар дээшлэх талаар ажил хангалтгүй хийж байна. Энэ нь одоогоор багш бэлтгэж буй их дээд сургуулийн боловсролын стандартад хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн хэрэгцээний талаар, тэдгээр хүүхдүүдтэй харилцах харилцааны ур чадварын талаар сургалтын хөтөлбөр байхгүй тул шинээр бэлтгэгдэж буй боловсон хүчнүүд энэ талаар ямар ч мэдлэг ойлголтгүй төгсөж байна. Энэ нь тэднийг ХБ-тэй хүүхэдтэй ажиллах арга дүүгээ олохгүй, улмаар тэднээс татгалзахад хүргэдэг³⁴⁵. ЕБС-ийн багш нарт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй ажиллах мэргэжил, аргазүйн тусалцаа үзүүлэх тухай хуулийн заалтыг хэрэгжүүлэн аргазүйн цуврал сургалт зохион байгуулах, гарын авлага боловсруулж хүргэх, багш бэлтгэдэг их, дээд сургуульд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй ажиллах арга барил эзэмшүүлэх, дохионы хэл сургах арга хэмжээг авах хэрэгцээ байна.

Хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд боловсролын гадна хоцорч байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн ихэнх нь бага насаа хязгаарлагдмал, гэр бүлийн орчинд өнгөрүүлж байгаа учраас бусадтай харьцахад хүндрэл учрах, ичих, эмээх бэрхшээл байдаг. Мөн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн ялгаатай байдлыг хүлээн зөвшөөрөх, үе тэнгийнхэн болон сургуулийн удирдлага, багш нарын зүгээс тэдний нэр төрийг нь хүндэтгэн харьцах хандлага төлөвшөөгүй байна. “Монгол дахь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн эрхийн байдал” судалгаанд хамрагдсан сургуульд суралцдаг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн 46.6 хувь нь бусад хүүхдүүд шоолж дээрэлхдэгээс суралцахад нь хүндрэл, бэрхшээл тулгардаг гэж тодорхойлжээ³⁴⁶. Ийм ялгаварлан гадуурхах хандлага цэцэрлэгийн хүүхдүүдийн эцэг эхчүүдийн дунд их байдаг³⁴⁷ нь мөн ажиглагдсан.

Ер нь хичнээн ХБ хүүхэд сургуульд хамрагдаж байгаа тухай мэдээлэл ч туйлын эргэлзээтэй. Монгол улсын албан статистикт **6897**³⁴⁸ ХБ хүүхэд монголд байгаа тухай дурьдсан байхад БСШУЯ-ны мэдээнд **35899** гаруй хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд Монголд байна гэсэн мэдээ байна. ХБ-тэй хүүхдийн талаарх статистик тоо баримт зөрүүтэй, буруу байгаа нь тэдний талаар гарах төр засгийн шийдвэр оновчтой бус гарч эцэстээ хүүхдүүдийн эрхийг зөрчихөд хүргэж байна.

Монголд ХБ хүн дотоодын их дээд сургуульд сурсан тохиолдолд сургалтын зардлыг төр даадаг сайшаан дэмжүүстэй зүйл бий. Гэвч хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн их дээд сургуульд суралцахад мөн л сурах бичиг, барилга байгууламж, зам талбайн хүртээмжгүй байдал нь тэднийг сурахад саад учруулдаг. Иймээс сурах хүсэлтэй ч эдгээр саадаас болон сурч чадахгүй байгаа хүмүүс байна.³⁴⁹

Монгол Улсад үйл ажиллагаа явуулж буй их дээд сургууль, коллеж, МСҮТ-үүдийн барилга байгууламж нь бараг бүгд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн орох гарахад саадтай бөгөөд нийтийн ариун цэврийн өрөө, номын сан зэрэг нь ХБХ үйлчлүүлэх боломжгүй газар, орон зай нь хэт давчуу байрласан байна.

ХБХ хөдөө орон нутгаас төв суурин газар ирж ямар нэг сургуульд хамрагдах болоход хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн амьдрахад зориулагдсан хүртээмжтэй байр байдаггүй нь орон нутгийн ХБ хүмүүс ямар нэг шат ахисан сургуульд суралцах боломжгүй болгож байна. Энэ бол тэдний сурах эрхийг хүндэтгэн

³⁴⁵ “ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙН СУРЧ БОЛОВСРОХ БОЛОН ХӨДӨЛМӨРЛӨХ ЭРХ” Судалгааны ажлын тайлан, 2009 он, УБ, “Мерси Корпс” “Орон нутгийн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг чадавхжуулах төсөл”.

³⁴⁶ Мөн судалгааны тайлан, 37-р тал

³⁴⁷ “ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙН СУРЧ БОЛОВСРОХ БОЛОН ХӨДӨЛМӨРЛӨХ ЭРХ” Судалгааны ажлын тайлан, 30-р тал, 2009 он, УБ, “Мерси Корпс” “Орон нутгийн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг чадавхжуулах төсөл”.

³⁴⁸ ҮСГ. Статистикийн эмхтгэл 2008 он. УБ., 2008 он. 38 дугаар тал

³⁴⁹ “ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙН СУРЧ БОЛОВСРОХ БОЛОН ХӨДӨЛМӨРЛӨХ ЭРХ” Судалгааны ажлын тайлан, 24-р тал, 2009 он, УБ, “Мерси Корпс” “Орон нутгийн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг чадавхжуулах төсөл”.

үзэхгүй, ялгаварлан гадуурхаж байгаа асуудал.

ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТ

Монгол Улсад ажил хөдөлмөр эрхэлж байгаа ХБИ-ийн тоо нь нийт ХБИ тоо шиг маргаантай байгаа асуудал. Ажил хөдөлмөр эрхэлдэггүй ХБИ 2008 оны байдлаар 57182 байна гэж НХХЯ мэдээлжээ³⁵⁰. 2004 онд явуулсан түүвэр судалгаанаас өөр хөдөлмөр эрхлэлтийн талаарх дэлгэрэнгүй судалгаа өнөөдрийг хүртэл хийгээгүй байна. Энэ судалгаагаар ХБИ-ийн 26,4% нь хөдөлмөр эрхэлж байна. Хөдөлмөр эрхэлж байгаа ХБИ-ийн 56,9% нь хувиараа ажилладаг, 16,4% нь гэр бүлийн бизнест цалин хөлсгүй оролцогч, 12,8% нь гэрээрээ ажилладаг гэсэн дүн гарчээ. Эндээс харахад 14% нь төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагад хуулийн дагуу ажиллаж байна.

ХБИ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийн талаар сүүлийн жилүүдэд төрийн зүгээс анхааран эрх зүйн орчин нилээн боловсронгуй болгосон ч өөрчлөлт бодитой ажиглагдахгүй байна. Энэ нь ХБИ-ийн талаар дэлгэрэнгүй судалгаа хийх, үнэлгээ дүгнэлтийг цаг тухайд нь гарган ажиллах шаардлагатайг харуулна. ХБИ хөдөлмөрлөх эрхээ эдэлж чадахгүй байгаа нь хуулийн заалт хэрхэн хэрэгжих нь тодорхойгүй, хариуцлагын тогтолцоо сул, ажлын байран дээр хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн ажиллах орчин бүрдээгүй, ажил олгогч нарт үзүүлэх дэмжлэг нь хүнд суртал дагуулсан, мөн ажил олгогч нарын сөрөг хандлага нь тэднийг хөдөлмөрлөх эрхээ эдлэхэд нь саад болж байна. Мөн бизнес эрхлэх хүсэлт ХБХ-т банк санхүүгийн байгууллагууд ХБ-тэй гэсэн агуулагаар зээл өгөхөөс аль болох зайлах, татгалзах нь ажиглагдаж байна.

Хуульд заасны дагуу ХБИ-ний асран хамгаалагчаар эцэг эх, эсвэл ах дүүгийн хэн нэгнийг хүлээлгэдэг. Эцэг эх нь нас барсаны дараа хөнгөвтөр ХБИ/сул хараатай, хэлгүй дүлий иргэдийн дунд тохиолдоно/ нь ах дүүгийнхээ мал маллах, бизнест нь туслах, гэр орны ажил хийх зэрэг тэр айлын хүнд хүчир ажлыг цалин хөлсгүй хийж амьдардаг нь хөдөлмөрийн мөлжлөг болж байна. Дээр дурдсан судалгаанд гэр бүлийн бизнест цалин хөлсгүй оролцогч 16,4% гэсэн тоо байгаа нь ХБИ-ийн хөдөлмөрийн мөлжлөг байгааг үзүүлнэ. Энэ асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд ХБИ-ийн асран хамгаалагч, тэдний хоорондын харьцаа, тэтгэвэр тэтгэмж, хөдөлмөр эрхлэлт нарийн зохицуулсан эрх зүйн орчин шаардагдаж байна.

Төрийн зүгээс ХБХ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйл ажиллагаа нь цөөн төрлийн гар урлалын зүйлсийг хийхийг сургахад чиглэсэн байна. Энэ нь цаг, хөдөлмөр их зарцуулдаг, бүтээмж багатай ажил төдийгүй бүтээгдэхүүний нэр төрөл цөөн байна. Хийдэг цөөн бүтээгдэхүүн нь зах зээл дээр ХБХ-ний хийдэг, зардаг бүтээгдэхүүн мэтээр ойлгогдох болжээ. Эдгээр бүтээгдэхүүн нь орчин үеийн өндөр технологи ашиглан, нарийн стандартаар хийсэн бүтээгдэхүүнүүдтэй өрсөлдөн ашиг олох нь тун ховор. Иймээс хөдөлмөр зарцуулалт ихтэй, чанар муу бүтээгдэхүүн гаргадаг, ашиг өгдөггүй хөдөлмөрийг ХБХ-ээр эрхлүүлэх ажлыг зохион байгуулж байгаа нь мөн л тэднийг ялгаварлан үзэж, үр бүтээл муутай хөдөлмөр эрхлэхэд түлхэж байгаа жишээ. Монгол орны өнөөгийн байдлаас үзэхэд ХБХ-ийн хувиараа хөдөлмөр эрхлэх нөхцөлийг төрийн зүгээс дэмжих ажлаа улам боловсронгуй болгон хөгжүүлэх шаардлага байна. Ингэхдээ орчин үеийн техник хэрэгсэл ашиглан зах зээл дээр өрсөлдөх бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх ур чадвар, нөхцөлөөр хангах чиглэлийг баримтлах нь зүйтэй.

АМЬЖИРГААНЫ ТҮВШИН

Монгол улсад хүн амын амьжиргааны доод төвшинг 2009 онд шинэчлэн тогтоов. Бүс нутгаас хамааран амьжиргааны доод төвшин сард 86300Т/\$60.48-өөс 101100Т/\$70.85³⁵¹, хөдөлмөрийн хөлсний доод

³⁵⁰ НХХЯ –ны веб, <http://www.mswl.gov.mn/index.php/mn/the-news>

³⁵¹ [//www.nso.mn/v3/files/HAADT_2009-03-25.pdf](http://www.nso.mn/v3/files/HAADT_2009-03-25.pdf)

эмжээ сард 1080007/\$75.68 байна.

Монгол Улсад ХБИ-д 2 төрлийн тэтгэвэр, тэтгэмжид хамрагдах боломж байдаг. Хөгжлийн бэрхшээлтэй болохоосоо өмнө тасралтгүй 3 жилээс дээш хугацаагаар нийгмийн даатгалын шимтгэл төлсөн, хөдөлмөрийн чадвараа 50-иас дээш хувиар алдсан хүн нийгмийн даатгалаас тэтгэвэр авна. Хэрэв нийгмийн даатгалын шимтгэл төлсөн хугацаа нь 20 жилээс их бол бүрэн тэтгэвэр авна. Бүрэн тэтгэврийн доод хэмжээ нь сард 81400Т/\$57.04. Хэрэв нийгмийн даатгалын шимтгэл төлсөн хугацаа нь 20 жил хүрэхгүй бол хувь тэнцүүлсэн тэтгэвэр авдаг.

Хувь тэнцүүлсэн тэтгэврийн доод хэмжээ сард 54000Т/\$37.84. Нийгмийн даатгалаас тэтгэвэр авч байгаа ХБИ-ийн ихэнх нь 54000Т/\$37.84 авдаг ба 2008 онд 55507 ХБИ тэтгэвэр авсны сарын дундаж тэтгэвэр нь 67075Т/\$47 байв³⁵².

Нийгмийн даатгалын шимтгэл 3 хүртэл жил төлөөгүй үедээ хөгжлийн бэрхшээлтэй болсон залуучууд, хүүхэд нас болон төрөлхийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн хөдөлмөрийн чадвар алдалт 50-иас дээш хувь бол нийгмийн халамжийн тэтгэмж авна. Нийгмийн халамжийн тэтгэмжийн сарын хэмжээ 41400Т/\$29.01. 2009 оны байдлаар монгол улсад 38000 хүн нийгмийн халамжийн тэтгэвэр авсан мэдээ байна³⁵³.

ХБИ-ийн ихэнх нь хамрагдаж байгаа энэ хоёр төрлийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээ нь амьжиргааны доод төвшин, хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээнээс эрс бага байна. Энэ нь ХБИ-ийг наад захын амьжиргааны зүйлсээр өөрсдийгөө хангах боломж олгохгүй байна. Ийм байдал нь тэд хэн нэгнийг царайчлах байдалд хүргэдэг. Монгол улсын төр тэтгэвэр, тэтгэмжийн хэмжээг доогуур байлган хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг ядуу амьдрал, хүнд нөхцөлд байлгаж буй нь хүний эрхийг зөрчиж буйн илрэл. ХБИ амьдардаг өрхийн сарын дундаж мөнгөн орлого Монголын нийт өрхийн сарын дундаж мөнгөн орлогоос 2003 оны байдлаар 2,5-3 дахин бага байжээ³⁵⁴. Энэ байдал өнөөдөрч өөрчлөгдөөгүй хэмээн бид үзэж байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг ядуурлаас гаргахын тулд тэдэнд өгч буй тэтгэмжийн хэмжээг хөгжлийн бэрхшээлийн хүнд хөнгөнөөс хамааруулан ялгавартай тогтоож, хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст амьжиргааны доод төвшнөөс дээгүүр тэтгэвэр, тэтгэмжийг тогтоож, хөнгөн хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн хувьд ажлын байраар хангах ажлыг хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн гэдэг бол монголд ямар нэг хэмжээгээр ядууралд өртсөн тул өөрсдөө мөнгө гарган орон гэрийнхээ нөхцөлийг сайжруулж чадахгүй. Олдмол ХБХ нь ХБ- тэй болох үедээ өөрийн байр, хашаа гэрээ зарж эмчлүүлэх тохиолдол сүүлийн үед элбэг болсон. Энэ нь ХБХ-ийн ихэнх нь айлын хашаанд, уламжлалт гэрт амьдрахад хүргэж байна. Энэ нь дулаан, цэвэр ус, халуун усаар хангагдаагүй, зориулалтын бие засах газаргүй нөхцөлд ХБХ амьдрахад хүргэдэг. Хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн хувьд ийм нөхцөлд амьдралаа гэдэг тэд эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрх нь зөрчигдөж буй хэрэг юм. Иймээс төрийн зүгээс хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг эрүүл ахуйн шаардлага хангасан орон байраар хангах ажлыг орон сууцжуулах хөтөлбөртөө тусган дэс дараалалтай сайжруулах арга хэмжээг авч ажиллах нь зүйтэй.

БИЕ ДААН АМЬДРАХ

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс нийгмийн амьдралд оролцоход учирч буй бэрхшээл бол тэд үргэлж бусдаас хараат байж, бусдын шийдвэрийг дагадаг явдал монгол улсад байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн өөрийнхөө асуудлыг өөрөө шийддэг, хэрэгжүүлдэг байхын тулд тэдэнд дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээ эрхэлдэг байгууллага байх шаардлагатай. Өнөөдөр энэ чиглэлээр монгол улсын Нийгмийн халамжийн тухай хууль, түүнийг хэрэгжилтийг хангах зорилгоор дагалдан гарсан

³⁵² НХХЯ- ны веб , <http://www.mswl.gov.mn/index.php/mn/the-news>

³⁵³ http://www.mswl.gov.mn/files/halamjiin_medee_2008.pdf

³⁵⁴“Хөдөлмөрийн зах зээлд тахир дутуу иргэдийн оролцоо” судалгааны тайлан, МЭ Консалтинг ХХК, 2004 он, УБ.

тогтоол, тушаалд Олон нийтийн оролцоонд түшиглэсэн халамжийн үйлчилгээгээр дамжуулан хэрэгжүүлэхээр заасан ч амьдрал дээр бодитой бүрэн хэрэгжихгүй байна. ХБХ өөрийнхөө наад захын эрхийг хэрэгжүүлэхээр гаргасан шийдвэрээ хэрэгжүүлэхэд нь дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээний байгууллага, түүнийг төрөөс дэмжин санхүүжүүлэх нь зүйтэй. Ийм нөхцөл бүрдсэн тохиолдолд л хүнд хэлбэрийн ХБХ-ний эрхийн тухай асуудал яригдаж эхлэх болно.

Хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн асран хамгаалж буй хүнд сарын 25000 төгрөг төрөөс өгдөг. Ийм тэтгэмжийг хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдээ асран хамгаалж буй эцэг эхэд мөн олгоно. Энэ тэтгэмжийг олгох нөхцөл нь хөдөлмөрийн насны, ажилгүй хүн байх ёстой. Хүүхдээ асран хамгаалж буй эх эсвэл эцэг сард 25000 төгрөг аваад хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд асран хамгаалах учир гэр бүлээрээ ядууралд өртөх нь элбэг байдаг. Үүнээс болоод гэр бүлийн гишүүд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд хүнийг ялгаварлан гадуурхах, тээршаах нь элбэг тохиолддог. 2009 онд хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй нэг хүүхдийг гэр бүлийнхэн нь хөдөө аваачиж хаясныг хүн олж амийг аварсан бол нэг хүүхдийг эцэг нь өвөл гадаа гарган тавьж хөлдөөж алсан нь тогтоогдсон. Эдгээр жишээ нь олон нийтэд ил тод болсон тохиолдол. Бидэнд мэдэгдэхгүй ийм хэлбэрийн хүчирхийлэл, аллага гэр бүлд хичнээн болж байгааг өнөөдөр монголд мэдэх боломжгүй. Энэ талаар хийсэн судалгаа байхгүй. Энэ бол эрүүл аюулгүй орчинд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн амьдрах эрх зөрчигдөж байгаа жишээ.

Өмнө дурдсанчлан ХБХ-ийг эцэг эх нь нас барсаны дараа аль нэг ах дүү нь ХБХ-ийг гэртээ авч хууль ёсны халамжлагч болдог. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн хурал цуглаан дээр ийм гэр бүлд байгаа ХБХ гэр бүлийн гишүүдийн зүгээс доромжлол, занал хийлэлт, дарамт ирдэг тухай олонтой ярьдаг. Энэ нь хүрэлцэхүйц амьжиргааны орлогогүй, өртөө үйлчилж чадахгүй хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс бусдын гар харж амьдардагтай холбоотой юм.

ХБХ-ийн эрх дээрх байдлаар зөрчигдөж байгааг зогсоохын тулд тэдэнд бие даан амьдрахад нь тусалдаг, асаргаа үзүүлдэг төв буюу олон улсын нэршлээр Хараат бус амьдрах төвийг монголд байгуулан ажиллуулах ажлыг төрийн зүгээс яаралтай шийдвэрлэх шаардлагатай.

Монголд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрүүл мэндийн даатгалыг төр даадаг нь сайшаан дэмжих ёстой зүйлийн нэг. Гэвч эмнэлгийн олон төрлийн үйлчилгээ төлбөртэй, эм тарианы үнэ өндөр учир хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд чанартай эмнэлгийн үйлчилгээг авч чадахгүй байна. Эмнэлэг, рашаан сувилалын барилга байгууламж, зарим эмчилгээний тоног төхөөрөмж нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст хүртээмжгүй байна. Энэ нь мөн л тэд чанартай эрүүл мэндийн үйлчилгээ авахад саад болж байна. Нарийн судалгаа байхгүй ч ХБХ-ийн байгууллагуудын судалгаанаас үзэхэд чанартай эмнэлгийн үйлчилгээ авч чадалгүй өвчин хүндрэх, амь насаа алдах тохиолдол олон байдаг.

Эмнэлэг, рашаан сувилалын барилга, байгууламж, зарим эмчилгээний тоног төхөөрөмжийг ХБХ-т үйлчилгээ үзүүлэх хүртээмжтэй болгох, зарим өндөр үнэтэй, тогтмол хэрэглэдэг эм тариаг төрөөс даан дэмжлэг үзүүлж чадаагүй тохиолдолд ХБХ эрүүл мэндийн үйлчилгээ авах эрх зөрчигдсөөр байх болно.

Ер нь өнөөдрийн байдлаар монголд улсад хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс бүгд нийгмийн амьдралаас тусгаарлагдсан, ямар ч үйлчилгээг хүний ёсоор авч чадахгүй байна.

**НҮБ-ЫН ХҮНИЙ ЭРХИЙН ЗӨВЛӨЛ ХҮНИЙ ЭРХИЙН ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ЭЭЛЖИТ ДҮГНЭЛТ,
ХЭЛЭЛЦҮҮЛЭГ (UPR)**

22-р хуралдаан

(4-5-р сар, 2015)

МОНГОЛ УЛС

МЭДЭЭЛЭЛ: ЭРХ ЗҮЙН ШИНЭЧЛЭЛ

1. Монгол Улс НҮБ-ын Хүний Эрхийн Зөвлөлийн (ХЭЗ) хүний эрхийн төлөв байдлын нэгдсэн дүгнэлт хэлэлцүүлгээр хоёр дахь удаа 2015 оны 4 сард орох гэж байна. Үүнтэй холбогдуулан “Эрх зүйн шинэчлэл” сэдвийн хүрээнд Хүний Эрхийн ТББ-дын Форумын (цаашид Форум гэх) гишүүн дөрвөн байгууллага: Хүйсийн тэгш эрх төв, Хүний эрх хөгжил төв, Хүчирхийллийн эсрэг үндэсний төв, Үндсэн уртраг ТББ энэхүү илтгэлийг бэлтгэв. Илтгэлийн төслийг Форумын ажлын хэсэг, гишүүн байгууллагууд болон олон талын оролцоотой Үндэсний зөвлөлдөх уулзалт³⁵⁵, Форумын ажлын хэсгүүдийн нэгдсэн уулзалт³⁵⁶ зэргээр нийт 3 удаа хэлэлцүүлэв.

2. Энэ илтгэлийг бэлтгэхдээ Монгол Улсын хүний эрхийн төлөв байдлын анхны дүгнэлт хэлэлцүүлэгт Форумын илгээсэн “Монгол улс дахь хүний эрхийн хэрэгжилт” нэгдсэн илтгэлийн зөвлөмжүүд, НҮБ-ын ХЭЗ-ийн дүгнэлт хэлэлцүүлгийн зөвлөмжүүд, түүнийг хэрэгжүүлэх Засгийн Газрын үйл ажиллагааны төлөвлөгөө, зөвлөмжийн хэрэгжилтийн тухай Засгийн Газрын дунд хугацааны тайлан болон бусад холбогдох баримт бичгүүдтэй танилцахын зэрэгцээ төрийн байгууллагын албан тушаалтан болон хувь хүмүүстэй 6 удаагийн уулзалт зохион байгуулсан.

3. “Эрх зүйн шинэчлэл” илтгэлийг бэлтгэхдээ НҮБ-ын ХЭЗ-ийн гишүүн Бразил, Гана, Индонез, Испани, Их Британи, Малайз, Нидерланд, Словак, Словени, Унгар улсуудаас өгсөн 84,16; 84,18; 84,31; 84,38; 84,50; 84,52; 84,79; 84,80; 84,107 зэрэг зөвлөмжүүд³⁵⁷ болон хөгжих эрх, иргэдийн оролцоо, “халдашгүй бүрэн эрх”, шүүхийн хүртээмж зэрэг тулгамдсан асуудлын хүрээнд бэлтгэв.

“Хүний эрхийн хэрэгжилт” нэгдсэн илтгэлийн товч үр дүн

³⁵⁵ “Хүний эрхийн төлөв байдлын хоёр дахь дүгнэлт хэлэлцүүлэг” Үндэсний зөвлөлдөх уулзалт 2014 оны 8 сарын 20-22 өдрүүдэд Улаанбаатар хотноо болсон. Энэ уулзалтыг Хүний эрх хөгжлийн төлөө Азийн форум (Форум-Ази) байгууллага, түүний Монгол дахь гишүүн хоёр байгууллага: Хүний эрх хөгжил төв, Глоб интернейшнл болон Нээлттэй Нийгэм Форум хамтран зохион байгууллаа.

³⁵⁶ НҮБ-ын ХЭЗ-ийн хүний эрхийн төлөв байдлын хоёр дахь удаагийн дүгнэлт хэлэлцүүлэгт зориулан Форумын мэдээлэл бэлтгэх ажлын хэсгүүд 2014 оны 9 сарын 4-нд уулзаж бэлтгэсэн мэдээллээ хэлэлцэж эцэслэв.

³⁵⁷ *Илтгэлд хавсаргасан Форумын “Хүний эрхийн хэрэгжилт” нэгдсэн илтгэлээс НҮБ-ын ХЭЗ-ийн зөвлөмжид тусгагдсан нь хүснэгтээс харна уу.*

4. Нэгдсэн илтгэл Монгол улсад хүний эрхийг хэрэгжүүлэх эрх зүйн орчин, түүний хэрэгжилт; хүний эрхийг хамгаалах үндэсний бүтэц, механизм; хүний эрхийг ханган хамгаалж байгаа байдал; зөвлөмж гэсэн үндсэн дөрвөн хэсэгтэй. Илтгэлийн хэсэг тус бүрээр нэлээд тооны зөвлөмж боловсруулсан байлаа. Тухайлбал эрх зүйн орчины хүрээнд хүний эрхийн хэрэгжилтийг сайжруулахын тулд шинээр 9 хууль боловсруулах, 7 хууль өөрчлөн сайжруулах, 5 хуулийн хэрэгжилтийг сайжруулах нийт 21 зөвлөмж өгчээ. Хүний эрхийн үндэсний бүтэц, механизмыг бэхжүүлэхэд УИХ-ын Хүний Эрхийн Дэд Хороотой холбоотой 2, Хүний Эрхийн Үндэсний Комисстой холбоотой 2, Хүний эрхийн үндэсний хөтөлбөртэй холбоотой 3, шүүхтэй холбоотой 3, ИНБ-тай холбоотой 4 буюу нийт 14 зөвлөмж гаргажээ. Хүний эрхийг ханган хамгаалж байгаа байдлын хүрээнд ядуурал, ажилгүйдэлтэй холбоотой 5, хөгжлийн бодлогыг хүний эрхэд суурилсан болгох 2, зохистой орон байраар хангах 1, зээл тусламжийн үр өгөөжийг сайжруулах 3, эдийн засаг, нийгэм соёлын эрхийг хэрэгжүүлэх тухай 2, байгаль орчины чиглэлээр 8 зөвлөмж гаргасан байна. Мөн хүний эрхийн хэрэгжилтийг сайжруулахад Засгийн Г азарт нэн тэргүүнд шаардлагатай байгаа бодлого, хөтөлбөрийг хүний эрхийн өнцгөөс дүн шинжилгээ хийх; бодлого хөтөлбөрийг хүний эрхэд суурилсан арга зүйгээр боловсруулах, төлөвлөх, бүх түвшинд хэрэгжүүлэх чадавхи бүрдүүлэх; хүний эрхийн үндэсний бүтэц, механизмыг бэхжүүлэх; иргэний нийгмийн хараат бус, тогтвортой үйл ажиллагааг дэмжих сан байгуулах зэрэгт чадавхи бүрдүүлэх техникийн туслалцаа авахыг зөвлөжээ. Илтгэл нийт 62 зөвлөмжийг агуулжээ.

5. Нэгдсэн илтгэлийн нийт 62 зөвлөмжөөс 19 нь НҮБ-ын ХЭЗ-ийн дүгнэлт хэлэлцүүлгээс гарсан зөвлөмжид ямар нэг байдлаар тусгалаа олжээ. Эдгээрийн 11 нь эрх зүйн орчинтой холбоотой. Тодруулбал, нэгдсэн илтгэлийн шинээр хууль боловсруулах 9 зөвлөмжийн 8, хуулийн хэрэгжилтийг сайжруулах 5 зөвлөмжийн 2, мөн шүүхтэй хобоотой нэг зөвлөмжийг Засгийн Газарт өгсөн байна. Үлдсэн 8 зөвлөмжийн 3 нь хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг сайжруулах, нэг нь иргэний нийгмийн байгууллагад нийтийн эрх ашгийг нэхэмжлэх эрх олгох тухай, 4 нь ядуурлыг бууруулах, хүнсний эрх, орон байрны эрх, эрүүл мэндийн эрх, ундны усны эрх, байгаль орчины эрх зэргийн хэрэгжилтийг сайжруулахад чиглэжээ. Ийнхүү Форумын Нэгдсэн илтгэлийн гаргасан нийт зөвлөмжийн 30 хувь нь НҮБ-ын ХЭЗ-ийн гишүүн орнуудын зөвлөмжид тусгалаа олжээ.³⁵⁸

НҮБ-ын ХЭЗ-өөс эрх зүйн шинэчлэлтэй холбоотой өгсөн зөвлөмжүүдийн хэрэгжилт

6. НҮБ-ын ХЭЗ-ийн гишүүн орнууд Монгол Улсын Засгийн Газарт олон улсын хүний эрхийн гэрээ конвенци, нэмэлт протоколд нэгдэх, нэгдэн орсон гэрээ конвенцид дотоодын хууль тогтоомжийг нийцүүлэх замаар эрх зүйн шинэчлэл хийх олон зөвлөмж өгсөн. Эдгээр зөвлөмжийн дагуу Монгол улс Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын цаазаар авах ялыг устгахад чиглэсэн нэмэлт II протокол, Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын пактын нэмэлт протоколыг соёрхон баталж, Хүчээр алга болгохоос бүх хүнийг хамгаалах тухай олон улсын конвенци, Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэхийн эсрэг конвенцийн нэмэлт протоколд гарын үсэг зураад соёрхон батлах бэлтгэл ажлыг хангаж байгааг сайшааж байна.

7. Гэхдээ соёрхон баталсан протоколуудын албан орчуулгыг нийтэд мэдээлэх, хууль хэрэгжүүлэгчдэд ойлгуулах, үйл ажиллагаандаа хэрэглэдэг болох тал дээр хангалттай арга хэмжээ авахгүй байна. Иймээс энэ чиглэлд анхаарч ажиллах шаардлага байна.

³⁵⁸ Хүснэгт. Форумын “Хүний эрхийн хэрэгжилт” нэгдсэн илтгэлээс НҮБ-ын ХЭЗ-ийн зөвлөмжид тусгагдсан нь

8. НҮБ-ын ХЭЗ-ийн зөвлөмжийн орчуулга, ойлголтын зөрүүг арилгах, зөвлөмжийн хэрэгжилтийг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтийг боловсруулах, түүнийгээ холбогдох яамдын албан тушаалтнуудад хүргэж, тайлбарлах зорилго бүхий Форумын санаачлагыг хүлээн авч, зөвлөмжийн хэрэгжилтээс хүлээх үр дүнг нэг мөр ойлгоход хувь нэмэр оруулсан яамд, сайд нар, түшмэдийг сайшааж байна. Гэхдээ бүх яамд, албан тушаалтнууд ийм эерэг хандаагүй бөгөөд зарим нь ихэд хүнд суртал гаргаж олон сараар хүлээлгэснийг тэмдэглэх хэрэгтэй.

9. НҮБ-ын ХЭЗ-ийн зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх Засгийн Газрын үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд хохирогч/гэрчийг хамгаалах, хүний эрхийг хамгаалагчдыг хамгаалах, шийдвэр гаргах үйл явцад иргэний оролцох эрхийг хангах, хэвлэн нийтлэгчдийн бие даасан байдлыг хангах, нийтийн ашиг, сонирхол бүхий хэрэг, маргаанд иргэний нийгэм оролцох эрх зэрэг 5 асуудлаар шаардлагатай эрх зүйн орчинг бий болгохоор төлөвлөсөн ба жендэрт суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэх, УИХ-ын гишүүдийн хариуцлагыг сайжруулах асуудлыг оруулаагүй байна. Зөвлөмжийн хэрэгжилтийн тайланд хэвлэн нийтлэгчдийн бие даасан байдлыг хангах, УИХ-ын гишүүдийн хариуцлагын талаар огт дурдаагүй байна. Түүнчлэн шийдвэр гаргах үйл явцад иргэний оролцох эрхийг хангах асуудлын хэрэгжилтийг “Хууль боловсруулах журмын тухай хууль, Захиргааны ерөнхий хуульд тусгаад байна” гэж тайлагнаж байгаа нь бодит байдалд нийцэхгүй байна. Учир нь дээрх хоёр хуулийн зөвхөн ТӨСӨЛД тусгаад байгаа юм. Мөн жендэрийн хүчирхийллийн асуудлыг Гэмт хэргийн тухай хуулийн шинэ төслийн 14.1-д “Хүнийг үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсрол төрх байдал, бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжаа, эрүүл мэндийн нөхцөл байдлаар нь ялгаварлан гадуурхаж, эрх, эрх чөлөөг нь хязгаарласан, тодорхой үйлдэл, эс үйлдэхүй шаардсан, заналхийлсэн бол эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ” гэсэн заалтаар тусгасан нь хангалттай юу үгүй юу гэдгийг олон нийтээр хэлэлцүүлж шийдэх нь зүйтэй болов уу.

10. Хүний эрхийн хамгаалагчдыг хамгаалах асуудлаар өгсөн тайлан нь асуудалтай огт холбогдолгүй байгаа нь энэ асуудлаар бодитой алхам хийгээгүй байгааг илтгэнэ. Уул уурхайн үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй хүний эрхийн зөрчил улам хурцдаж, энэ чиглэлээр ажилладаг хүний эрхийн хамгаалагчид төрөл бүрийн дарамт, шахалт, заналхийлэлтэй тулгарч байгаа тухай олон баримт байна³⁵⁹. Хүний эрхийг хамгаалагч гэж хэн бэ гэдгийг олон нийт, төрийн албан тушаалтнууд, хууль хэрэгжүүлэгчид мэдэхгүй, яагаад хүний эрхийг хамгаалах гээд зарим тохиолдолд хууль бус үйлдэлд хүрч байгааг анхаарахгүй байна. Үүний тод жишээнд хүний эрхийг хамгаалагч, байгаль орчны асуудлаар ажилладаг Ц.Мөнхбаяр тэргүүтэй хүмүүсийг олон жилээр хорих ял шүүхээр өгсөнийг дурдаж болно. Иймд хүний эрхийг хамгаалагчдыг хамгаалах, тэднийг үйл ажиллагаагаа үр дүнтэй явуулах нөхцлийг бүрдүүлэх эрх зүйн орчинг нэн тэргүүнд бүрдүүлэх шаардлага байсаар байгааг дахин тэмдэглэж байна.

НҮБ-ын ХЭЗ-ийн зөвлөмжид тусаагүй боловч ХЭЗ-ийн анхааралд давтан хүргэх шаардлагатай асуудлууд

11. Мэдээллийн ил тод байдал, мэдээлэл авах эрхийн тухай хууль батлагдаж иргэдийн мэдээлэл авах эрхийг хэрэгжүүлэхэд нэг алхам урагшиллаа. Гэхдээ энэ хуулийг хэрэгжүүлэхэд Нууцын тухай хууль, Ашигт малтмалын тухай хууль зэрэгт мэдээллийг нууцлах заалтыг хавтгайруулан хэрэглэх боломж олгодог заалт тусгаснаас болж иргэдийн мэдээлэл авах эрх зөрчигдөж байна. Иргэдийн сонгох, сонгогдох эрхээ шударгаар хэрэгжүүлэх; хариуцлага тооцох эрхийг хэрэгжүүлэхэд сонгуулийн багц

³⁵⁹ Mongolia: The situation of human rights defenders working on mining issues. <http://www.forumasia.org/?p=15662>

хууль, Улс төрийн намын тухай хууль саад болж байна. Иймд эдгээр хуулийг өөрчлөх шаардлагатай байна.

12. Монголын Үндэсний Олон Нийтийн Радио Телевизийн тухай хууль, Захиргааны хэргийг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Төрийн албаны тухай хуулийг өөрчилж эдгээр хуулийн хэрэгжилтэнд иргэний нийгмийн оролцоотой хяналт тавих заалтыг оруулах хэрэгтэй байна.

13. Хүний эрхийг хангах үндэсний бүтэц механизмыг бэхжүүлэх үйл ажиллагаа хангалтгүй байна. Хүний эрхийг хангах хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг хангах Үндэсний хороо, ажлын албаны үйл ажиллагаа 2012 оноос хойш зогсонги байдалд ороод байна. Хууль зүйн яаманд байсан ажлын алба байхгүй болсноор Хорооны гишүүдийн мэдээлэл солилцох уулзалтууд, хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг төлөвлөх, тайлагнах хурал зогссон.

14. УИХ-ын Хүний эрхийн дэд хорооны эрх мэдэл, чадавхи бэхжихгүй байна. УИХ-ын аливаа шийдвэрийг хүний эрхийн өнцгөөс дүгнэх, зөвлөх чадавхи бүрдэхгүй байна. УИХ-ын гишүүдийн хүний эрхийн мэдлэг чадавхийг сайжруулах хэрэгцээ байсаар байна. УИХ-ын гишүүн, Засгийн газрын гишүүдийн хүний эрхийн наад захын мэдлэггүй үг яриаг олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр гаргаж байна. УИХ-ын гишүүд олон талын эрх ашгийг илэрхийлсэн, хоорондоо өрсөлдсөн, зөрчилтэй хөгжлийн асуудлыг шийдэх бодлого, хөтөлбөрийг сонгох шийдвэр гаргахдаа хүний эрхийн зарчмаар ажиллахгүй байна. Үүний нэг тод жишээ нь Ашигт малтмалын тухай хуульд оруулсан нэмэлт өөрчлөлтүүд юм. Эдгээр нь орон нутгийн иргэдийн эрх ашиг, орон нутгийн хөгжлийг тодорхойлох бүрэн эрх, үндэсний эрх ашгийг зөрчиж байгааг олон нийт шүүмжилж байсан боловч УИХ үл харгалзан баталсан.

15. Хүний эрхийн үндэсний комиссын (цаашид Комисс гэх) үйл ажиллагааг Парисын зарчимд нийцүүлэх Олон Улсын Зөвлөх Хорооны зөвлөмж биелэхгүй байна. Комиссын бие даасан хараат бус үйл ажиллагааг хангахад Комиссын гишүүдийг ил тод, нээлттэй, олон нийтийн оролцоотой томилох, Комиссын үйл ажиллагааг хангалттай санхүүжүүлэх нь чухал. Харамсалтай нь үүнийг хангах эрх зүйн орчинг бүрдүүлж чадахгүй байна. Комиссын хууль өөрчлөгдөөгүй байна. Комиссын санхүүжилтийг Сангийн яамнаас хасдаг практик хэвээр үргэлжилсээр байна.³⁶⁰ Комисс хүний эрхийн ноцтой хэрэг дээр бие даасан байр сууриа илэрхийлэх, хөгжлийн бодлого, төлөвлөгөөнд хүний эрхийн байрнаас дүгнэлт хийх, шүүмжлэх боломжгүй, засах залруулах зөвлөмж өгөх чадавхиа бүрдүүлж чадахгүй байна.³⁶¹

16. Иргэний нийгмийн байгууллагууд нь хүний эрхийг хамгаалах, хангах үндэсний бүтэц механизмын нэг чухал бие даасан бүрэлдэхүүн хэсэг юм. Гэвч иргэний нийгмийн байгууллагуудын тогтвортой үйл ажиллагааг хангах эрх зүй, санхүүжилт, татварын орчин бүрдэхгүй байна. Хүний эрхийн иргэний нийгмийн цөөн байгууллагууд байрны өндөр түрээс, татварын дарамт, санхүүжилтийн хүндрэл, чадваржуулсан ажилтнаа бусад салбарт алдах зэргээс үүдэж үйл ажиллагаагаа зогсооход хүрч байна. Хөдөө орон нутагт хүний эрхийн асуудлаар ажиллах ТББ-ууд хөгжиж төлөвшихгүй байна.

Шинээр гаргаж тавих асуудлууд

17. Монгол улсын хөгжлийн зорилго, зорилтууд, стратегийг тодорхойлж боловсруулахад иргэдийн оролцоог хангах эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх, чадавхийг бэхжүүлэн иргэдийн хөгжих эрхийг хангах шаардлага нэн тулгамдаж байна. Учир нь улс орны эдийн засаг бүхэлдээ уул уурхайд тулгуурлаж,

³⁶⁰ Сангийн яам Хүний эрхийн үндэсний комиссын 2014 оны төсвөөс 20 сая төгрөг хассан.

³⁶¹ Монгол Улсын Хүний эрхийн үндэсний комиссын үйл ажиллагааны тухай ТББ-дын илгээх мэдээлэл

ашигт малтмалын зах зээлийн хэрэгцээ, борлуулалтын үнээс хүмүүсийн амьдрал шууд хамаарах болж, байнгын өндөр инфляци, төгрөгийн ханшны доройтлоос хүмүүсийн худалдан авах чадвар буурч, амьжиргааны түвшин доройтож байна. Үүний зэрэгцээ уул уурхай байгаль орчинд үлэмж сөрөг нөлөө үзүүлж, орон нутагт шийдвэрлэхэд хүнд, уурхайг уламжлалт мал аж ахуйтай буюу орон нутгийн амьжиргааны гол аргатай хослуулах сорилт хөгжлийн тулгамдсан асуудал болж байна. Энэ нөхцөлд иргэд өөрсдийн, орон нутгийн, үндэсний хөгжлийг тодорхойлох, төлөвлөх, хөгжилд оролцох эрх зүйн бүтэц, механизм, чадавхийг бий болгох, бэхжүүлэх, хөгжүүлэх өөрөөр хэлбэл хөгжих эрхийг хэрэгжүүлэх шаардлага тулгарч байна.

18. Хууль сахиулах үйл ажиллагаанд иргэдийн оролцоог баталгаажуулах нь эрх зүйн шинэтгэлийн хүрээнд хийгдэж буй томоохон өөрчлөлтийн нэг хэсэг билээ. 2013 оны 07 дугаар сарын 05-нд батлагдсан Цагдаагийн албаны тухай хуулийн³⁶² 21 дүгээр зүйлд Иргэний зөвлөл байгуулан, хууль сахиулах үйл ажиллагаанд иргэдийн оролцоог баталгаажуулж байгаа юм. Гэмт хэргийг илрүүлэх, таслан зогсоох, урьдчилан сэргийлэх мэдээлэл өгвөл урамшуулал олгохыг Хүн худалдаалахтэй тэмцэх тухай хууль³⁶³, Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай хуульд³⁶⁴ заасан. Гэвч бодит байдалд хэрхэн хэрэгжүүлэх талаар зохицуулалтгүй, мөн статистик мэдээг нийтэд мэдээлдэггүй дутагдал байна.

19. УИХ, Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүдийн холбогдсон хэргийг шалгахад “халдашгүй бүрэн эрх”-тэй холбоотой хууль саад болоод байна. УИХ-ын гишүүн Ё.Отгонбаяр, Үндсэн Хуулийн цэцийн гишүүн Д.Сугар нарт холбогдох хэрэг³⁶⁵ сүр дуулиантай яригдаж байснаа сураг чимээгүй болж байна.

20. Иргэд анхан шатны шүүхээс гаргасан шийдвэрийг зөвшөөрөхгүй давж заалдсан тохиолдолд өөрийн оршин суугаа аймгийнхаа шүүхээр хэргээ шийдвэрлүүлэх боломжтой байтал тойргийн зохион байгуулалтын шинэчлэлт шүүхэд хийснээс өөр аймаг руу явж давж заалдах шатны шүүх хуралдаанд очих болж өргөн уудам газар нутагтай манай орны нөхцөлд иргэдийн шүүхийн зардлыг нэмэгдүүлэн чирэгдэл үүсгэж, иргэдийг шүүхээс холдуулж байна.

Зөвлөмж болгох нь:

21. Олон улсын гэрээ конвенци, Үндсэн хуульд заасан хүний эрх, эрх чөлөөний хэрэгжилтийг баталгаажуулах эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх. Үүний тулд:

- Шинээр нэгдэн орсон хүний эрхийн гэрээний албан орчуулгыг хийж, “Төрийн мэдээлэл” сэтгүүлд хэвлэх, олон нийтэд хүртээмжтэй мэдээлэх, шүүхэд хэрэглэх мэдлэг чадавхи,

³⁶² www.legalinfo.mn

³⁶³ Хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай хуулийн 14 дүгээр зүйл. Хүн худалдаалах талаар мэдээлэл өгсөн иргэнийг хамгаалах, урамшуулах... 14.2. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлд заасны дагуу цагдаагийн байгууллага хүн худалдаалах гэмт хэргийн талаарх мэдээллийг иргэдээс төлбөртэй авч болно гэж тусгажээ.

³⁶⁴ Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн 14 дүгээр зүйл. Гэмт хэргийн тухай мэдээллийг иргэдээс төлбөртэй авах... 14.1. Гэмт хэрэг үйлдэхээр бэлтгэж байгаа болон үйлдсэн тухай мэдээллийг цагдаагийн байгууллага иргэдээс төлбөртэй авч болно. 14.2. Иргэдээс авсан мэдээлэл үндэслэлтэй болох нь тогтоогдсон тохиолдолд цагдаагийн байгууллага төлбөрийг олгоно. 14.3. Мэдээллийн үнэлгээг гэмт хэргийн хүнд, хөнгөнөөс хамааран ялгавартайгаар тогтооно. 14.4. Онц хүнд ба зохион байгуулалттай гэмт хэргийн талаарх мэдээллийн төлбөрийг мэдээлэгчтэй тохиролцон тогтоож болно. 14.5. Цагдаагийн байгууллага мэдээллийн нууцыг чанд хадгалж, шаардлагатай бол мэдээлэгчийн аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээ авах үүрэгтэй гэжээ

³⁶⁵ Зууны мэдээ сонин. 2014.8.15-ны өдрийн “Гэмтэнг гэгсгээдэггүй жорүүд” гэсэн гарчигтай өгүүлэгт УИХ-ын гишүүн Ё.Отгонбаярын эхнэрийн 20 гаруй дансаар дамжсан 500 тэрбум төгрөгийн асуудал сураг тасарсан. Үндсэн Хуулийн цэцийн гишүүн Д.Сугарын хөрөнгө орлогоо нуун дарагдуулсан, оффшор дансанд их хэмжээний мөнгө байршуулсныг Авилгатай тэмцэх газраас бүрэн шалгаж чадалгүй цалингийн 30%-иар торгуулиад өнгөрөөсөн байна

нөхцөлийг бүрдүүлэх.

- Хүний эрхийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай байгаа дараах хууль, хуулийн заалтыг батлах. Үүнд: ТББ-ын тухай хууль, хүний эрхийг хамгаалагчдын тухай хууль, жендэрт суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн редакцийн хараат бус байдлыг баталгаажуулах, УИХ-ын гишүүдийн хариуцлага, иргэдийн оролцооны эрхийг хангах, нийтийн эрх ашгийг нэхэмжлэх, хуулийн хэрэгжилтэд иргэний нийгмийн хяналт оролцоог хангах зэрэг заалт болно.
- Хүний эрхийн хэрэгжилтэд сөргөөр нөлөөлж буй Нууцын тухай хууль, ТББ-ын татвар, санхүүжилттэй холбоотой хуулийн заалтууд, УИХ-ын тогтоолын төслийг өргөн мэдүүлэх журмын тухай хууль, Сонгуулийн багц хууль, Улс төрийн намын тухай хууль, дур зоргоор гаргадаг захиргааны журам зэргийг өөрчлөх
- Хэрэгжилт нь хангалтгүй учраас хүний эрх, эрх чөлөөний зөрчилд хүргэж байгаа олон нийтийн радио, телевизийн тухай хууль, захиргааны хэргийг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, төрийн албаны тухай хууль зэргийн хэрэгжилтийг хүний эрхийн үүднээс иргэний нийгмийн оролцоотой хянаж, дүгнэдэг болох

22. Хүний эрхийг хамгаалах үндэсний бүтэц, механизмыг бэхжүүлэх. Үүнд:

- УИХ дахь Хүний Эрхийн дэд хороо хүний эрх, эрх чөлөөг хангаж, хамгаалах олон улсын гэрээ конвенци, Үндсэн хуулийн заалтуудыг хэрэгжүүлэхэд анхаарч, УИХ-аас баталсан хууль, тогтоомж, хөгжлийн баримт бичиг, аливаа шийдвэрт хүний эрхийн дүгнэлт хийдэг болох, шаардлагатай чадавхи бэхжүүлэх.
- ХЭҮК-ын хараат бус, бие даан ажиллах чадавхийг бүрдүүлж, хүний эрхийг хамгаалах бүрэн эрхийг өргөжүүлэх зорилгоор ХЭҮК-ын хуулийг Парисын зарчимд нийцүүлэн шинэчлэн боловсруулах. ХЭҮК-ын гишүүний шалгуурт хүний эрхийн мэдлэг туршлагыг чухалчлах.
- Хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд олон талын оролцоог хангах, уялдаа холбоог сайжруулах, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх, хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн санхүүжилтийг хангалттай төсөвлөх, хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг үнэлэх, хяналтын механизмыг ажиллуулж, иргэний нийгмийн байгууллагыг өргөн оролцуулах.
- Хүний эрхийн чиглэлээр ажилладаг иргэний нийгмийн байгууллагуудын бие даан тогтвортой ажиллах эрх зүй, мэдээлэл, санхүүжилт, татварын орчинг бий болгох. Иргэний нийгмийн байгууллагад нийтийн эрх ашгийг нэхэмжлэх, хуулийн хэрэгжилтийн хяналтанд эрх зүйн үр дагавартай оролцох хуулийн орчинг нэн даруй бүрдүүлэх.
- Хөгжлийн байгууллагуудтай Засгийн газар хамтран монголын иргэний нийгмийн байгууллагын тогтвортой үйл ажиллагааг хангах сан байгуулж, орон нутгийн ТББ-ууд, ТББ-уудын эвсэл, сүлжээний үйл ажиллагааг дэмжин ажиллах

23. Хүний хөгжих эрхийг хэрэгжүүлэхэд Монгол улсын Засгийн газар онцгой анхаарах.

- Хөгжлийн бодлого, хөтөлбөрийг хүний эрхэд суурилсан арга барилаар боловсруулах, хэрэгжүүлэх, хянах, үнэлэх чадавхи бүрдүүлж, бэхжүүлэх, төрийн албан тушаалтнуудын хүний эрхийг хүндэтгэх, хамгаалах, биелүүлэх үүргийг ойлгох, ухамсарлах, хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай сургалтыг зохион байгуулах, иргэдийн хүний эрхийг агуулагч гэдэг ойлголт ухамсрыг төлөвшүүлж, эрхээ нэхэмжлэх чадварыг бий болгох

24. Эдгээр зөвлөмжийг хэрэгжүүлэхэд Засгийн газарт дараах асуудлаар чадавхи бүрдүүлэх техник, санхүүгийн туслалцаа авах хэрэгтэй болно. Үүнд:

- Хүний эрхэд суурилсан хандлагыг бүхий л түвшинд нэвтрүүлэх
- Хүний эрхэд суурилсан хөгжлийн бодлого тодорхойлох, хөтөлбөрийг төлөвлөх аргачлалд суралцах
- Бодлого, хөтөлбөр, хуулийн агуулга, хэрэгжилтэд хүний эрхийн дүгнэлт хийх чадавхи бий болгох
- Хүний эрхийн хэрэгжилтийг хангах үндэсний бүтэц, механизмыг сайжруулах
Иргэний нийгмийн тогтвортой үйл ажиллагааг хангах сан байгуулах

- Хуулийн хэрэгжилтийн арга зүй механизмыг боловсронгуй болгох

МЭДЭЭЛЭЛ: УУЛ УУРХАЙ-БАЙГАЛЬ ОРЧИН-ХҮНИЙ ЭРХ

1. Уул уурхай-Байгаль орчин- Хүний эрх сэдэвт илтгэлийн Ажлын хэсэг (АХ) анхны 2010 оны 3-р сарын UPR-ын хэлэлцүүлэгт илтгэл бичиж хэлэлцүүлсэн билээ. Тэрхүү илтгэлд тусгагдсан асуудлууд НҮБ-ын Хүний Эрхийн Зөвлөл (ХЭЗ)-ийн 84.16, 84.106, 84.108, 84.113, 84.118 тоот МУ-ын Засгийн газар хэрэгжүүлхээр хүлээж авсан зөвлөмжүүд гарахад нөлөөлсөн. Уламжлалт нүүдэлч амьжиргаагаа үргэлжлүүлэх аюулгүй орчныг нь уул уурхайн компаниуд хохироож байгаа тухай иргэдийн дуу хоолойг сонсож дээрх болон Засгийн газрын хүлээж аваагүй 86.1, 86.2, 86.3 тоот зөвлөмжүүдийг гаргасан Унгар, Иран, Малайз, Пакистан ба Словени улсуудад талархаж байгаагаа ТББ-ууд илэрхийлж байна.

2. Энэ удаагийн илтгэлд НҮБ-ын ХЭЗ-ийн зөвлөмжүүдийг хэрэгжүүлэх Засгийн газрын ажлын төлөвлөгөөнд багтааж хэрэгжүүлээгүй асуудлуудыг дараах байдлаар тусгалаа: 1) нүүдэлч хүн ам уламжлалт бэлчээр ба усны нөөцөө алдахаас нь хамгаалах, алдсан хохирлыг нөхөх хэрэгслүүд байхгүй; 2) Хөгжлийн төслүүдээс Үндсэн хуулиар баталгаажсан иргэний газар эзэмх эрх зөрчигдөж байгаа нь³⁶⁶; 3) Уул уурхай ба бусад салбаруудад хүний эрхийг хүндэтгэх, хариуцлага тооцох тогтолцоо бий болгох зөвлөмжүүдийг үл харгазсан байдал үргэлжилсээр байна, болон 4) хүний эрхийг хамгаалагч, байгаль орчноо хамгаалах, эрхийнхээ төлөө тэмцэгчдийг шийтгэх, залхаах ажиллагаа үргэлжилсээр байна.

3. Илтгэлийг бэлтгэхдээ³⁶⁷ 2014 оны 8-р сарын 22, 9-р сарын 4-ний өдрүүдэд болсон Хүний эрхийн ТББ-дын (цаашид ХЭ Форум гэх) хэлэлцүүлэг болон АХ-ийн уулзалтууд, цахим хэлбэрээр мэдээлэл, санал авах, төслөө хэлэлцүүлж бэлтгэсэн материалд тулгуурлан илтгэл бичиг боловсруулсан болно. Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай Олон улсын пакт болон бусад конвенциудын хэрэгжилтийн тухай Засгийн газрын тайлангууд, донор болон олон улсын ТББ-дын тайлангууд, ХЭЗ-ийн Бизнес ба Хүний эрх Ажлын хэсгээс хамгийн сүүд гарсан МУ дахь Уул уурхай ба Хүний эрх (2013) илтгэлийн зөвлөмжүүдийг судалж, иргээд байгууллагуудаас мэдээлэл ба санал өгөх боломж нээлттэй байлган ажиллаж ирсэн.

4. UPR-ын зөвлөмжүүдийг хэрэгжүүлэх явцын нааштай талууд: 2014 оны 4-р сарын UPR-ын Зөвлөмжүүдийг хэрэгжүүлэх төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн тухай дунд хугацааны тайланд УИХ-аас (парламент) байгаль орчныг хамгаалах, байгалийн нөөцийн менежементийг чангатгах, “бохирдуулагч төлөх” зарчмыг эрх зүйн орчинд суулгах зорилго бүхий хуулиуд баталсан гэжээ. Хэдийгээр нааштай боловч эрдгээр хуулиудыг тодорхой бус, өөр хоорондоо зөрчилдсөн өмнө хуулийн очрин оршиж байсан дутагдлуудыг арилгаагүй гэж үнэлснээс гадна хууль хэрэгжүүлэх, сахиулах механизмууд сууж өгөөгүй уламжлал хэвээр байна гэжээ. Үүний зэрэгцээ, гэм хоргүй нэртэй боловч хуулийн үзэл санааг өөрчлөн доройтуулсан журам дүрэм гаргаж хэрэглэдэг арга барил 2012 оноос хойш улам газар их авч байна.

³⁶⁶ АХБ-ны судалгаагаар Гэр хорооллын оршин суугчдын бараг 50% нь 2000 оноос хойш нүүж ирсэн. Гэр хорооллын ядуу өрхүүд, УБ-ын орон гэргүйчүүдийн дийлэнх нь уугуул нутагтаа бэлчээр ашиглах боломжоо алдсанаас малгүй болж амьжиргаагаа алдсан малчид байдаг; <http://www.adb.org/projects/45007-001/main>

³⁶⁷ ХЭ Форумын хүрээнд АХ нь UPR-ын зөвлөмжүүдийн хэрэгжилт, өмнөх илтгэлд тусгагдсан бусад асуудлуудаар Засгийн газартай дараах хоёр сувагаар харилцаж ирсэн: 1) UPR-ын зөвлөлдөх явцын хүрээнд ЗГ-ын холбогдох талуудтай хийгдсэн уулзалтууд; 2) ТББ тус бүрийн өөрийн үйл ажиллагааны үр дүнд бий болсон харилцааг ашигласан болно.

84.106 Иргэдийнхээ эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хангах чиглэлээр зохистой арга хэмжээ үргэлжлүүлэн авах; 84.108 Хүрээлэн буй орчноо хамгаалах, сайжруулахад чиглэсэн үйл ажиллагаагаа эрчимжүүлэх, түүний дотор холбогдох хууль тогтоомжийг сайжруулах, хүрээлэн буй орчны бохирдол, доройртлын нөлөөллийн талаарх мэдлэг, боловсрол, шаардлагатай мэдээллээр хангах зэргийг оролцуулах;

5. 2014 оны 4-р сарын UPR-ын Зөвлөмжүүдийг хэрэгжүүлэх ЗГ-ын төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн тухай дунд хугацааны тайланд уул уурхай хэрэгжиж буй бүс нутагт эрүүл аюулгүй орчин бүрдүүлэх талаар авсан арга хэмжээний тухай үг алга. 2008 оны тайланд³⁶⁸ дурдагдсан өмнөх хуультай зөрчилдсөн заалтаар хууль эрх зүйн орчинд цоорхой бий болгодог аргуудын нэг жишээ нь 2014 оны 1-р сард баталсан Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хууль юм. 2012 оны Байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээ (БОНУ)-ний тухай хуультай зөрчилдөж шинэ хуулинд хайгуулийн ажлын шатанд зөвхөн Байгаль хамгаалах төлөвлөгөөг орон нутгийн холбогдох албанд гаргаж өгсөн байхаар заажээ. Ашиглалтын шатанд шилжихдээ БОНУ-г хэрхэн хийх тухай заалт хуулинд тусгаагүй юм. Үүний зэрэгцээ, түгээмэл тархацтай ашигт малтмалыг олборлох зөвшөөрлийг орон нутаг олгохоор эрх мэдэл шилжүүлсэн нь олборлох ажиллагаанаас хүн ам ба багйлаь орчинд нөлөөлөх байдлыг үнэлэх техникийн чадавх бүрдээгүй газар шилжүүлнээрээ аюултай.

6. Мөн ЗГ-ын 111 тоот тогтоолд Ухаа худаг-Цагаан хадны хооронд тавигдах төмөр замын ажлыг 2 сард багтаан гүйцэтгэхээр заасан нь Өмнөговь аймагт түгээмэл тархацтай ашигт малтмал олборлох шуурга дэгдээв³⁶⁹. Энэ аймгийн малчид угаас Оюу Толгой, Таван Толгой гэх аварга том уурхайнуудын нөлөөлөлд ихээхэн өртсөн байдаг. Бэлчээрийг төмөр замын трасс, түр зам харгүй гаргаж таслахын зэрэгцээ олон арван компани БОНУ, нийгмийн нөлөөллийн үнэлгээ хийгүй бэлчээр, голын сайраас олборлолт эхэлсэн. БОНУ, нийгмийн нөлөөллийн үнэлгээ хийхгүй гэдэг нь нүүлгэн шилжүүлэлт, нөхөн олговор, амьжиргааг нөхөн сэргээх хөтөлбөр байхгүй гэсэн үг. МУ-ын Засгийн газар уул уурхай хэрэгжиж буй бүс нутгийн хүн амыг уламжлалт байгалийн нөөц ашиглах боломж, түүний дотор ундны цэвэр усаар хангагдах хүний эрхийг хамгаалах шаардлага тавьдаггүй.

7. 2013 оны 9-р сард Гол усны эх, ойн сан бүхий газар ашигт малтмал хайх, олборлохыг хориглох тухай хууль (урт нэртэй гэж нэрлэдэг)-ийг хэрэгжүүлэх журамд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл өргөн барьсан. Энэ төсөл хуулийг хэрэгжүүлэхийн оронд харин хэрэгжилтийг түдгэлзүүлэх, усны эх газар олборлох А лицензүүдийг сэргээх зорилготой бөгөөд энэ нь МУ-ын Мянганы хөгжлийн Зорилт (МХЗ) 7-ийн 15: “Усны ьүвшин бууралтаас хамгаалах зорилгоор гол горхины эх авах газрыг хамгаалах, нөхөн сэргээх” тухай амлалттай зөрчилдөж байна.

8. Хэдийгээр МГННХ-ний Ц. Мөнхбаяр тэргүүтэй тэмцэгчдийн үйлдэл хуулийн төслийг УИХ-аар батлах явцыг зогсоосон ч БОНХЯ³⁷⁰ энэ хооронд 2009 оноос хойш орон нутгийн захиргаа, иргэдтэй хамтран тогтоосон усны эх хамгаалах бүсийг лицензийн садастрын мэдээлэл засах хэлбэрээр өөрчлөөд эхэлсэн байна. БОНХЯ нь батлагдаагүй байгаа аргачлалыг хэрэгжүүлж байна гэж үзэж болно³⁷¹. Шинэ

³⁶⁸ Байгаль орчны хуулиудын үнэлгээ, Тайлан Иан Ханнам, 2008, хуудас 36

³⁶⁹ Энэ хувийн уурхайгаас зах зээл рүү хүргэх зам нь Ханбогд, Цогтцэций, Баян-Овоо сумдын нутгаар дайрч Цагаан хад хүрнэ.

³⁷⁰ Байгаль орчин ногоон хөгжлийн яам

³⁷¹ УИХ аргачлал ба журмын төсөл хэлэлцэх ажлын хэсэг байгуулсан. УИХ-ын эрх үүрэгт салбарын журам, аргачлал

журам ба аргачлалыг хэрэгжүүлэхэд усны эх хамгаалах бүсийг тогтоох ажлаас ТББ-ууд, орон нутгийн оролцоог хассан байна. Нутгийн бүлгүүдийг нутгийн газар ашиглалт, ус хамгаалалтын талаар шийдвэр гаргах явцаас хасч байгаа энэ хандлага нь Аархусын конвенцид нэгдэх амлалтаа энэ Засгийн газар хойш тавьсны илрэл болно.

Зөвлөмж: 1. НҮБ-ын байгаль орчны конвенциудаар болон МХЗ-аар хүлээсэн бүх үүрэг, түүний дотор МХЗ 7-ийн 146 хэрэгжүүлэх. 2. Байгаль орчны болон ашигт малтмалын салбарыг зохицуулах хуулиудын цоорхойг арилгах.

86.3 86.3 Үндсэн хуулиар баталгаажсан эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсэн тохиолдолд Үндсэн хуулийн цэц хүлээн авч, шийдвэрлэдэг болох. Газар, хүрээлэн буй орчны эрх, ундны цэвэр усаар хангагдах эрх нь зөрчигдсэн асуудлаар нутгийн уугуул иргэд, малчид эрхээ шийдвэрлүүлдэг болох.

9. Дээрх зөвлөмжийг Засгийн газар хүлээж аваагүй боловч судалж үзэхийг амласан. Гэтэл, өнөөгийн хөгжлийн үйл явц Үндсэн хуулиар баталгаажсан газрын эрхийг зөрчиж байгаа нь санаа зовинуулж байна. Газар албадан чөлөөлөх хуулийн төслийн 2013 УИХ хэлэлцээд буцаасан.

Энэ төслийг ИНБ-ууд шүүмлэхдээ: бэлэн мөнгөний нөхөн олговор, амьжиргааг нөхөн сэргээх хөтөлбөр байхгүй, журмыг нь нээлттэй хэлэлцүүлэггүй албадан чөлөөх, хүч хэрэглэн газар чөлөөлөх үйлдлийг хуульчилсан болон хараат бус хяналтыг хангах заалтгүй дутагдлуудыг хамгийн ноцтой гэж шүүмжилсэн. Төслийг “газар авах”³⁷² тухай гэж нэрийг нь өөрчлөөд өргөн барьсан байгаа бөгөөд УИХ-ын шийдвэр хүлээгдэж байгаа. Гэтэл, энэ хооронд, Улаанбаатар хотын Захирагчийн журмаар иргэдийг нүүлгэн шилжүүлэх, газар авах ажиллагааг эхлүүлчихсэн. Ингэхдээ зохистой нөхөн олговор өгөхгүй, ятгахын бүхий л арга хэлбэрийг ашиглан газар чөлөөлж орон сууц, дэд бүтцийн барилгын ажил эхлүүдэд байна. Энд хэрэглэж байгаа зарчмууд нь: зах зээлийн үнэ баримтлахын оронд 2003 онд засгаас тогтоосон үнээр газрыг үнэлэх, хэлцлийн зөвлөл болон үнэлгээний компанийг засгаас тоохон томилох, иргэдтэй “зөвлөлдөх” явц нь санал болгож буй сонголтыг мэдээлэх зорилготой, нутгийнхны саналыг асуухгүй, хүлээж авахгүй хэрэгжиж байна. Хууль батлагдаагүй, иргэний газрын эрхийг хамгаалах эрх зүйн орчин бүрдээгүй байна. Үүний зэрэгцээ, компаниуд хуулийн төсөлд хүч хэрэглэн газар чөлөөлөх заалтаар айлган сүрдүүлж байгаа тухай иргэд мэдээлж байна. Энэ хуулиар Гэр хорооллын оршин суугчид, түүний дээр 1950-иад онуудын үеийн орон сууцанд амьдрагч иргэдийг тооцвол нийт хүн амын 50% хувь энэ хуульгүй ажиллагаанд өртөх магадлалтай³⁷³.

10. Засгийн газрын газар олгоглыг сайжруулах зорилгоор цахим хэлбэрээр өргөдөл хүлээж авч байгаа тухай сурталчигааг хоёр томоохон дутагдалтай гэж шүүмжилж байна: 1) цахимаар өргөдлөө гаргахаад шаардагдах компьютер тоног төхөөрөмж болон хурдтай интернет холболт байхгүй³⁷⁴ хүн амын дийлэнх олонх хэсэгт байхгүй; 2) олгож байгаа газар нь дэд бүтэц, нийгмийн үйлчилгээнээс хол, хад чулуу ихтэй орон сууц барих эсвэл гэр бүлийн өөр хэрэгцээнд ашиглах боломж муутай байна.

Зөвлөмж: 1) Үндсэн хуулиар баталгаажсан үндсэн эрх болох газар эзэмших, амьжиргаа залгуулах

гаргах, батлах практик байгаагүй.

³⁷² 46469-001: Албадан нүүлгэх төлөвлөгөө боловсруулах журам ба чадавх бэхжүүлэх төсөл

<http://www.adb.org/projects/46469-001/details>

³⁷³ Сүүлчийн тооллогоор хүн амын 60% гаран хувь УБ-т ршин суудаг. УБ хотын оршин суугчдын 60% Гэр хороололд амьдардаг, үлдсэн хэсгийн хагас нь 1950-иад оны нуурах төлөвлөлтөд орсон орон сууцанд амьдардаг.

³⁷⁴ 2012-2013 онуудад Засгийн газар залуу үеийг донтох асуудлаас хамгаалах, цэгцлэх нэрээр дийлэнх нитернет кофег хаасан.

өмч хөрөнгөтэй, бэлчээртэй байх эрхүүдийг хот хөдөөд нэгэн адил хамгаалах хууль батлах. 2) Үндсэн хуулийн цэцийг шинэчилж иргэдийн үндсэн эрх зөрчигдсөн тохиолдолд сэргээн эдлүүлэх гомдлыг хүлээн авч шийвэрлэдэг болгох. 3) НҮБ-ын Бизнес ба Хүний Эрх Удирдах Зарчмуудыг хэрэгжүүлэх үндэсний хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлэх.

84.109 Дэлхийн дулаарал, цаг уурын өөрчлөлт, хүний сөрөг хүчин зүйл, эрүүл ахуйн тогтолцооны асуудлаас үүдэлтэй бэрхшээлийг даван туулах үндэсний хөтөлбөр батлах зэрэг шаардлагатай арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх;

11. Монгол улс газар зүйн байршласаа хамааралтай дэлхий дулааралд илүү өртөж, дэлхийн дунджаас 3 дахин өндөр 2.14°C хэмийн дуулаарал, жилд 4 км хурдацтай нүүх цөлжилттэй байна. Энэ нөхцөл нь том уурхай, эрдэс баялгийг боловсруулах зорилгоор усыг урагш татах далан сувшуудтай хавсран экологи болон дууларлын явцад засаршгүй нөлөө үзүүлж болзошгүй байна. Гэтэл Засгийн газар хамгаалалттай бүсүүдэд, эргэж засаршгүй нөлөөлөл үдэх эсзэг газруудад ус хэрэглэх, дэд бүтэц байгуулах шахалтад бууж өгөөд байна.

12. Засгийн газар Дэлхийн банкны техникийн туслалцатайгаар Уул уурхайн салбарын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих³⁷⁵ төслийн хүрээнд томоохон хэмжээний усан байгууламж байгуулах хэрэгжүүлж байна. Эдгээр төслүүд нь Монгол улсын усны нөөцөд сөрөг нөлөө үзүүлээд зогсохгүй Орос ба Хятад улсуудад орших НҮБ-ын хамгаалалтад авагдсан газруудад нөлөөлж болзошгүй байна. Дэлхийн өв сангийн Хорооны Доха (2014) -д хуралдсан 38-р хурлаас³⁷⁶ уул уурхайг дэмжих зорилготой Шүрэн болон ус шилжшлэх Орхон-Говь төслүүдийн асуудлаар хэлэлцэж, санал зөвлөмж гаргасан.

Зөвлөмж: 1) Дэлхийн өв сангийн Хорооны ^НС-14/38, COM/16, худас 130, 7В 76 зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх; 2) Зөвлөмжийг хэрэгжүүлэхдээ Олон улсын байгаль хамгаалах холбооны Дэлхийн өв сангийн Байгалийн үнэлгээний удмрдамжийг хэрэгжүүлэх техникийн туслалцаа хүсэх.

84.113. Нутгийн уугуул, омгийн бүлгүүдэд зориулсан цөөнхийн хамгаалалтыг бий болгох;

13. ХЭ Форумын ажлын хэсэг нь 2010 онд илтгэсэн байдлыг үг бүрчлэн давтах гэж байгаадаа харамсаж байна. Үүнд “Уламлалаар эзэшиж ирсэн нүүдэлчдийн бэлчээрийн эрхийн зохицуулалтыг хуулиар хүлээн зөвшөөрөөгүй. Үндэсний хууль тогтоомжид нүүдэлч малчдын өвөг дээдсээсээ өвлөн авч эзэмшиж бэлчээр, хадлан, усны нөөц ашиглах эрхийг хамгаалдаггүй, тэдний өвөлжөөг голомтын өмч гэж хүлээн зөвшөөрдөггүй. Эдгээр өмчийн үнэлгээний аргачлал байхгүй, нийтийн хэрэгцээнд авах эсвэл ашигт малтмал олборлохдоо зохистой хөндөггүй”. Засгийн газар энэ талаар ямар нэгэн ахицтай арга хэмжээ аваагүй байна.

14. Хүний эрхийн Зөвлөл (ХЭЗ)1-ийн Ажлын хэсгийн МУ дахь Уул уурхайн ба Хүний эрх³⁷⁷ сэдэвт хамгийн сүүлчийн илтгэлийг орчуулж холбогдох талуудад хүргээгүй байна. 2013-2014 онд ХЭ Форумын гишүүд UPR-ын зөвлөмжүүдийн хэрэгжилтийн асуудлаар яамдуудтай уулзахап энэ илтгэлийн тухай мэдэх ганц байсангүй. Төрийн түшмэд, хууль тогтоогчид, улс төрийн намын удирдлагууд, сайд нартай уулзахад бизнесийн салбарын компаниуд хүний эрхийг хүндэтгэх, зөрчсөн бол сэргээн эдлүүлэх үүрэг, тэр үүргийг хэрэгжүүлэхэд нь засгийн газар, төр ямар норм стандарт тогтоох үүрэгтэй талаар тун бүрхэг

³⁷⁵ Уул уурхайн дэд бүтцэд хөрөнгө оруулалтыг дэмжих төсөл, <http://www.worldbank.org/projects/P118109/mn-mining-infrastructure-investment-supp?lang=en>

³⁷⁶ Дэлхийн өв сангийн хороо, WHC-14/38, COM/16, page 130, 7B 76.

³⁷⁷ <http://daccess-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/126/21/PDF/G1312621.pdf?OpenElement>

ойлголттой ажилладаг нь илэрхий байлаа.

15. Уул уурхай болон барилгын салбар нь МАА, газар тариалан болон жуулчлалын салбарын хэрэгцээний газар хамгийн их сөрөг нөлөө учруулж байна. Малчин өрхүүд хүн амын 25%-ийг төлөөлөх бөгөөд хөнгөн үйлдвэрийн бүх түүхий эдийг үйлдвэрлэдэг. Нүүдэлч ахуй соёл, онгон байгаль нь жуулчлалын салбарын гол хөрөнгө нь юм. Энэ нүүдэлч хүн ам авилгад автсан засаг төр, корпорациудын эсрэг газраа хамгаалах боломжгүй болж байна.

16. ОУИТБС-ын шаардлагад Монгол улсын нийцдэг гэдэг. Гэтэл төлсөн ба авсан хэмжээг тайлагнахад гарч буй зөрүүг итгэл төрүүлэхүйц байдлаар тулгаж тайлагнахгүй³⁷⁸ байна. ОУИТБС-ын тайлангаас үзэхэд төр засгийн шийдвэр гаргах дээд байгууллагууд түүний дотор Ерөнхийлөгчийн Тамгын газар, МХЕГ уул уурхайн компаниас “хандив” авсан байна. Авилгын хэрэгт шалгагдаж байгаа Ашигт малтмалын газрын даргыг мөрдөн шалгаж байгаа (2013), Цөмийн энергийн газрын дарга асан шоронд нас барьсан нь (2014) төрийн хорионд абйгаа гэрч, хохрогч ба сэжигтний аюулгүй байдал хамгаалагдаагүй байгаагийг илрэл болж байна. Мөн улсын нийтийн гэх төрийн албаны засаглал ба хариуцлагыг бэхжүүлэх, МХЗ-ын 9 зорилт болгон авсан “авилгалыг үл тэвчих” зорилтын хэрэгжилтэд бэрхшээл тулгарч байгаагийн илрэл байна.

Зөвлөмж: 1) НҮБ-ын Дотоодын дүрвэгсдийн асуудал эрхэлсэн Тусгай илтгэгчийг урьж а) бэлчээрээс хараат нүүдэлч хүн амын уламжлалт байгалийн нөөц ашиглах эрхийг хамгаалах хуулийн зохицуулалт эрэлхийлэх; б) нүүдэлч ахуй соёлоо хадгалан үлдэх боломжийг хангасан малчдын амьжиргааг нөхөн сэргээх хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлэх.

ЖИШЭЭ: Эмнэлэг, цэцэрлэгийн эрхлэгч, багийн засаг дарга, хоршооны захирал нарын Говь-Алтай аймгийн Цээл сумын 4 иргэнийг БОНХЯ-ны яамны ажлын хэсэгт уурхайн нөлөөллийн талаар мэдээлэл хийсийг “зохион байгуулалттай, бүлэглэсэн онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн” гэсэн хэргээр Алтайн хүдэр ХХК шүүхэд татжээ. Энэ нь цагдаа, шүүх эрхээ хамгаалах гэж дугарсан нутгийн иргэдийг сүрдүүлэн дарамталж байгаа олон зуун хэргүүдийн нэгэн жишээ.

5 сарын хугацаанд шалгуулж 4-8 байцаагдаж 2013 оны 5-р сард аймгийн хянаотын прокурор хэрэгсэхгүй болсон. Гэтэл компани нөгөө л прокуророороо ашиглан Нийслэлийн шүүхэд эрүүгийн хэрэг үүсгэжээ. Дахиад олон сар УБ хотод ирж мөрдөн шалгуулж, байцаагдаж зөвсн эцэст 2014 хэргийг бүрэн хэрэгсэхгүй болгосон байна. Цээлээс аймгийн төв хооронд 400 зм аялна, УБ хүртэл 1,300 км зам туулна. Дээр нь сэжигтэн гэмт хэрэг үйлдээгүйгээ нотлох үүрэгтэй. Цээл суманд шүүх, нотариат, хуулийн зөвлөлгөө авах боломж байхгүй. Хөдөөд хүний эрхийг хамгаалагчид шүүхийн болон шүүхийн бус маргаан шийдвэрлэх үйлчилгээ авах боломжгүй. CEE Bankwatch (н улсын сүлжээ), SOMO (Нидерланд), Оюу Толгойн Хяналт ТББ, Байгаль орчны төлөөх хуульчдийн нийгэмлэг ТББ-дын хамтарсан баримтжуулалтын аялдын тайлан 2014 оны 10-р сард гарна.

84.16. Хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалахад нэн шаардлагатай хуулиудыг батлах, тухайлбал, гэрч,

³⁷⁸ Монгол улс нь 2006 оноос ОУИТБС-д нэгдэн сайн хэрэгжүүлэгч орон болсон ч тайлангаар гарсан 25 тэр бумаас 360 сая төгрөгийн зөрүүний ул мөрөөр арга хэмжээ авч хариуцлага тооцдоггүй, энэ салбар авлигаас ангижирч чадахгүй байна.

хохирогчийг хамгаалах, хүний эрхийн хамгаалагчдыг хамгаалах...

17. Хүний эрхийг хамгаалагчдыг хамгаалах эрх зүйн орчин бүрдүүлэх тухай НҮБ-ын зөвлөмж олон баримт бичиг, түүний дотор UPR-ын зөвлөмжүүд болон хамгийн сүүлд ХЭЗ-ийн Ажлын хэсгээс гаргасан зөвлөмжид багтсан ч төрийн түшмэдийн анхааралд хүрэхгүй хэвээр байна. Хүний эрхийн төлөө тэмцэгч гэж хэн бэ? Юу хийдэг вэ? гэдгийг мэдэхгүй, олон нийтийн хэлэлцүүлэг хийж ярилцах улс төрийн зориг байхгүй байна. 2012 онд ТББ-дын хамтарсан баримтжуулалт³⁷⁹ хийгдэж гол зөрчлүүдийн дотор айлган сүрдүүлэлт, шүүх цагаагийн дарамтлал, нэр хүндийг гутаах зорилготой кампанит ажиллагаа явуулж байгааг нотолсон. Хамгийн том дутагдлыг тэд үйл ажиллагаа явуулах эерэг эрх зүйн орчин байхгүйг онцолжээ. Гэтэл, дөнгөж 2014 онд Гол нууруудын хөдөлгөөнийхний зэвсэг барихад хүрсэн нь олон нийтийн дунд маргаантай асуудал болсноос хойш ХЭҮК хүний эрхийг хамгаалагчдын нөхцөл байдлыг судалж жилийнхээ тайланд оруулхаар шийдсэн байна.

ЖИШЭЭ: Уул усаа уурхайн сөрөг нөлөөллөөс хамгаалах тэмцлийг манлайлсан Онги голын нутгийн малчин Цэцэгээгийн Мөнхбар олон улсын Байгаль орчны Голдманы шагнал(Goldman Environmental Prize) <http://www.goldmanprize.org/search/node/Munkhbayer> 2007 онд хүртэв. 2009 онд тэд гол, мөрний урсац бүрэлдэх эх, усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүс, ойн сан бүхий газарт ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хориглох тухай (Урт нэртэй хууль)-ийг батлуулсан. Засгийн газар олигтой хэрэгжүүлэхгүй тул МГННХ-хөн шүүхэд өгч 2012 онд хуулийг хэрэгжүүлэхийг даалгасан Дээд шүүхийн шийдвэр гаргуулсан. 2013 онд хуулийг хэрэгжүүлэхийг түдгэлзүүлсэн нэмэлт өөрчлөлт өргөн баримдсан. Нийт 11 жил үргэлжилсэн амьдрах орчноо бохирдлоос хамгаалсан урт түүхийн товч танилцуулга энэ.

2013 оны 9-р сарын 16-нд УИХ-аар нэмэлт өөрчлөлт оруулах хуулийн төслийн хэлэлцэх гэж байхад хуулиар зөвшөөрөгдсөн бүх арга хэлбэр, түүний дотор Дээд шүүхийн шийдвэр гаргуулж тэмцсэн Ц. Мөнхбаяр нарын баг төрийн ордны хашаанд буу барьж орсон. Тэд буун дуу гаргаж УИХ-ыг хууль хэлэлцэхийг зогсоохыг шаардсан гэдэг. Тэдэнд “зохион байгуулалттай, бүлэглэсэн зандалчлах зорилготой онц хүнд гэмт хэрэг” гэсэн зүйл ангиллар 22 жилийн ял өгсөн. 2014 оны 4-р сард давж заалдах шатны шүүх ялыг 7 жил болгон хянасан. Шүүхийн өмнөх болон шүүхээр хэрэг шийдвэрлэх бүх шатанд эдлүүлвэл зохих эрхүүдийг эдэлж чадаагүйгээс гадна, Засгийн газар нэр төрийг нь гутаах олон нийтийн кампанит ажил зохион байгуула, өндөр хэмжээнд мэдээлүүд хийх зэргээр шүүхийн хараат бус ажиллагаанд нөлөөлсөн

18. Засгийн газар иргэддээ, ялангуяа уул уурхайн бүсэд амьдрах нүүдэлч малчдад шүүхийн болон шүүхийн бус гомдол барагдуулах боломж, хэрэгсэл бүрдүүлж өгөөгүй байна. Компанийн нийгмийн хариуцлагын хүрээнд үйлчлүүлэгч, хохирогчийн эрхийг сэргээх хувийн хэвшлийн соёл тогтоогүй тул шүүхээс гадуур гомдол барагдуулах механизм байдаггүй. “Санал & гомдлын хайрцаг” гэдэг социализмын үеэс байсан хайрцаг нь 99 хувь тохиолдолд хүртээмжгүй, гомдол авсан ч хариу мэдэгддэггүй, гомдлыг барагдуулдаггүй бөгөөд гомдол гаргагчийг залхаах бүхий л арга хэлбэрийг

³⁷⁹ Mongolia: Уул уурхайн чиглэлээр ажиллаж буй хүний эрхийг хамгаалагчдын байдал. <http://www.forum-asia.org/?p=15662>

хэрэглэдэг. Шүүхийн хүрээнд эвлэрлийг зуучлах үйлчилгээ эхлэлийн шатанд явж байгаа. Харамсалтай нь шүүхүүд хөдөөгийн иргэд болон хүний эрхийг хамгаалагчдад хүртээмжтэй биш. Монгол улсын эрх ашгийн эсрэг ажилласан гэх хэргээр албадан гаргасан хүмүүс гомдлоо барагдуулах, эрхээ сэргээлгэх боломж бүр байхгүй.

ЖИШЭЭ: Евгений Симонов, Хил хязгааргүй гол мөрөн сүлжээ (ХХГМ)-ний олон улсын зохицуулагчийг 2014 оны 8-р сарын 12-нд буцаж гарахад нь хил дээр “албадан гаргасан” тамга дарсан. Энэ нь Дэлхийн банкны Уул уурхайн дэд бүтцэд хөрөнгө оруулалтыг дэмжих төслөөсүсүг урагш татах төслийн тухай мэдээлэл авах гэж хөөцөлдсөнтэй холбоотой.

ХХГМ сүлжээ нь ОХУ-д 30 гаран, Монгол ба Хятадад 5-6 гишүүн ТББ-тай хөгжлийн төслүүдээс хил дамнасан гол мөрний сав газар болон хүн амд учрах сөрөг нөлөөллийг хянах зорилготой. Е. Симоновыг яг албадан гаргах гэдэг утга, мөн журмын дагуу гаргаагүй.

“2024 он хүртэл орохыг хориглон албадан гаргав” гэсэн тамгыг Монголд ажиллаж дуусаад буцаж явахад Замын-Үүд дээр паспортод нь дараад юу ч хэлэлгүй явуулчихсан.

Хил хяналтын алба энэ үйлдлээ тайлбарлаагүй тул хэд хоногийн дараа дахиад гадаад явахдаа олж харсан. Монголын Засгийн газрын нэ асуудлыг хариуцсан төв байгууллагаа албан ёсоор хариугаа өгөөгүй байна.

Энэ нь албадан гаргах үйлдлийг дур зоргоор шийдэж, журмаа зөрчин хүний эрхийн төлөө тэмцэгчдийг дарамталдаг МУ-ын төрийн практикийн хамгийн шинэ сүүлийн тохиолдол юм.

Зөвлөмж: 1) Хүний эрхийг хамгаалагчдыг хамгаалах, үйл ажиллагааг дэмжих эрх зүйн орчин бүрдүүлэх; 2) Хөдөөгийн алслагдсан сумдад амьдардаг иргэдэд шүүхийн, шүүхийн бус болон эрх зүйн үйлчилгээ авах боломжийг бүрдүүлэх; 3) Хүний эрхийг хамгаалагчдын асуудал эрхэлсэн Тусгай илтгэгчийг урьж МУ-д ХЭХ-дын байдалд дүгнэлт зөвлөмж гаргуулах.

МЭДЭЭЛЭЛ: ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ХҮМҮҮСИЙН ЭРХИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

ТОВЧИЛСОН ҮГС

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц	ХБХЭК
Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс	ХБХ
Хүн Амын Хөгжил Нийгмийн Хамгааллын Яам	ХАХНХЯ
Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй эцэг эхчүүдийн холбоо	ХБХЭЭХолбоо
Монголын Хараагүйчүүдийн Үндэсний Холбоо	МХҮХ
Засгийн газар	ЗГ
Улсын их хурал	УИХ

МЭДЭЭЛЭЛ БЭЛТГЭХ, ЗӨВЛӨЛДӨХ ҮЙЛ ЯВЦ

1. ХБХ-ийн эрхийн хүрээнд анхны хэлэлцүүлгээс өгсөн зөвлөмжийн хэрэгжилтийн хүрээнд мэдээлэл бэлтгэх явцад Хөгжлийн Бэрхшээлтэй Иргэдийн Холбоо, Хөгжлийн Бэрхшээлтэй Иргэдийн Байгууллагуудын Үндэсний Холбоо, Хөгжлийн Бэрхшээлтэй Иргэдийн Нэгдсэн Холбоо, Монголын Дүлийн Иргэдийн Үндэсний Холбоо, Монголын Хараагүйчүүдийн Үндэсний Холбоо, Тэргэнцэртэй Иргэдийн Үндэсний Холбоо, Түгээмэл Хөгжил бие даан амьдрах төв, Бизнес Инкубатор төв, Хөгжлийн Бэрхшээлтэй Хүүхэдтэй Эцэг Эхчүүдийн Холбоо, Айвуун ТББ хамтран оролцсон. Мөн Хүний эрхийн

ТББ-уудын Форумын хуралдаанаар нийт 2 удаа хэлэлцүүлж³⁸⁰, цахимаар санал явах ажлыг гүйцэтгэсэн.

ОЛОЛТТОЙ ТАЛ

2. ХБХ-ийн эрхийн хүрээнд гарсан тэмдэглүүштэй үйл явдал бол Ази-Номхон Далайн Бүсийн Инчоны стратегийг ЗГ албан ёсоор хүлээн авсан явдал юм. ХБХ-ийн эрхийг баталгаажуулах 10 жилийн стратегийг 5, 5 жилээр хэрэгжүүлэхээр болсон бөгөөд эхний 5 жилийн төлөвлөгөөгөө гаргаж амжаагүй байна.
3. “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний нийгмийн хамгааллын тухай хууль”-ийг ХБХЭК-ийн зарчимд нийцүүлэн ХБХ-ийн оролцоотойгоор өөрчлөхөөр ажиллаж байна. Энэ нь ХБХ-ийн хэрэгцээ шаардлагыг бодитой тусгасан хууль болно гэж найдаж байна.
4. ЗГ-ын 281 дугаар Тогтоолоор анх удаа “ХБХЭК-ийг 2013-2016 онд хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөө”-г баталсан. Хэрэгжилт нь одоогоор ХБХ-т мэдрэгдэхгүй байгаа ч үр дүнд хүрнэ гэж итгэж байна.
5. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдэд зориулсан Хөгжлийн төв барихаар болсон.
6. ХБХ-ийн тухай ярьж, сонсож, юм хийх хэрэгтэй болохыг шийдвэр гаргах түвшинд хүлээн зөвшөөрч эхэлсэн.

ЗӨВЛӨМЖИЙН ХЭРЭГЖИЛТ ТУС БҮРЭЭР

84.28 ОХУ: ХБХЭК-ийг хэрэгжүүлэх зорилгоор ЗГ-аас баталсан 2008-2012 оны Үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг амжилттай хэрэгжүүлэх ХБХ-ийн чиглэлээр авч хэрэгжүүлж буй бодлого

7. 2009 онд Монгол Улс ХБХЭК-д нэгдсэний дараа Монгол Улсын эрх зүйн орчинг ХБХЭК-д нийцүүлэн өөрчлөх шаардлага гарч ирсэн. Үүнээс хойш хэд хэдэн ХБХ-т холбогдох хууль өөрчлөгдсөн. Тушаал, тогтоол, журам гарсан ч конвенцийн зарчим, агуулгад нийцээгүй. Хэрэгжилт туйлын хангалтгүйгээс ихэнх зохицуулалт цаасан дээр л үлдэх хандлага зонхилж байна. Хууль хэрэгжүүлээгүй этгээдэд тооцох хариуцлага сул, хэт ерөнхий.

Баримт 1: 2006-2012 онд хэрэгжсэн “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр”-т ХАХНХЯ-аас хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх бодлого зохицуулалт, хяналтын механизм хангалтгүй, тусгайлан төсөв хөрөнгө байхгүй, орон нутагт ХБИ-ийн чиглэлээр бодлого боловсруулж хэрэгжүүлэх чиг үүрэг бүхий удирдлагуудын ойлголт хандлага сул, тэдний мэдээлэл хангалтгүй, энэ чиглэлээр ажилладаг боловсон хүчний мэдлэг ур чадвар сул, тогтвор суурьшилтай ажилладаггүй зэргээс шалтгаалан хөтөлбөрүүд ХАНГАЛТТАЙ САЙН ХЭРЭГЖЭЭГҮЙ байна”³⁸¹ хэмээн дүгнэсэн.

8. ХБХ-ийн чиглэлээр үндэсний уулзалт семинар, чуулган зохион байгуулж, зөвлөмж гаргадаг ч түүний хэрэгжилтийг хангуулах, хяналт тавих ажил хийдэггүй. Нэг удаагийн үзэсгэлэн худалдаа, өдөрлөг, түр зуурын компанит ажил, хэдхэн сар хэрэгжих төсөл хэлбэрээр явагдаж байгаагаа хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст зориулсан ажил хийсэн хэмээн тайлагнадаг ч конвенцийн үзэл санаатай

³⁸⁰ Хүний эрхийн ТББ-уудын Форум 2014 оны 8-р сарын 22, 9-р сарын 3-ны өдөр хуралдаж НҮБ-ын ХЭЗ-д илгээх мэдээллийг хэлэлцсэн болно.

³⁸¹ Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн оролцоог днмжих дэд хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн шинжилгээ, үр дүнг тодорхойлох, хуудас43, Улаанбаатар, 2013

нийцдэггүй. ХБХ-ийн оролцоог хангаагүй, бодит хэрэгцээ шаардлагад тулгуурлаагүй, тогтвортой бус цаг зуурын шинжтэй байна.

9. Монгол Улсын шүүх нь “Төрийн Мэдээлэл” сэтгүүлд хэвлэгдсэн эрх зүйн баримт бичгийг эх сурвалж болгодог. Гэвч ХБХЭК-д 2009 онд нэгдэн орсон ч өнөөдрийг хүртэл энэхүү сэтгүүлд хэвлэгдээгүй тул шүүхийн шатанд хэрэглэх боломжийг хааж байна.³⁸²

10. ХБХЭК-ийг хэрэгжүүлэх тухай 2013-2016 оны ЗГ-ын төлөвлөгөө гарсан. Гэвч энэ төлөвлөгөө нь урьдын адил мөнгө, санхүүжилт нь шийдэгдээгүй. Бүх шатны засаг дарга нь энэ чиглэлийн ажлаа төсөвт суулгахаар заасан ч хариуцлагыг тодорхой заагаагүй тул ажил хийгдэхгүй байна.

ЗӨВЛӨМЖ

11. ***ХБХ-т хамаарах бүх эрх зүйн баримт бичгийг ХБХЭК-ийн зарчим, агуулгад нийцүүлэн шинэчлэх***

ХБХ-ийн чиглэлээр хэрэгжих бүх бодлого, хөтөлбөр, төсөлд тэдний оролцоог хангах

12. ***Хөтөлбөр, төсөлд санхүүжилтийн асуудлыг хамт шийдэж байх***

13. ***ХБХЭК-ийг “Төрийн мэдээлэл” сэтгүүлд нийтлэх***

84.37 Казахстан: ХБХ-ийн эрхийг хамгаалах зорилгоор тэдний эрхийг дэмжихийн тулд холбогдох бүх байгууллагыг оролцуулах явдал амин чухал бөгөөд дэд бүтцийн болон сэтгэл зүйн орчинг бүрдүүлэх шаардлагатай

14. ХБХ-ийн хүсэлт, шаардлагаар ХАХНХЯ-ны Хүн Амын Хөгжлийн Бодлогын Хэрэгжилтийг Зохицуулах Газарт хөгжлийн бэрхшээлийн асуудал хариуцсан нэг хэлтэс 2012 оноос ажиллаж эхэлсэн. Гэвч энэ хэлтэс нь салбар хоорондын зохицуулалт хийхэд эрх мэдэл дутаж, санхүүгийн гачигдалд орж байна.

Баримт 2: 2007 онд батлагдсан “Автотээврийн тухай хууль”-ийн дагуу гарах ёстой журам өнөөдрийг хүртэл байхгүй байгаа нь хариуцлагын механизм сул, салбар хоорондын зохицуулалтгүй байгаагаас болж байна.

15. ХБХ-ийг ажилд авч ажиллуулах квотын тогтолцоо үйлчилдэг³⁸³ Үүнийг хэрэгжүүлэгч нь аймаг, дүүргийн Хөдөлмөрийн хэлтэс боловч хууль хэрэгжүүлээгүй аж ахуйн нэгжид хариуцлага тооцох үүрэг нь Мэргэжлийн хяналтын газарт байдаг. Эдгээр байгууллагын хамтын ажиллагаа уялддаггүй учир хууль зөрчигч нарт хариуцлага хүлээлгэж чадахгүй байна.

ЗӨВЛӨМЖ

16. ***Салбар хоорондын асуудлыг зохицуулах ХБХ-ийн асуудлыг хариуцсан бүтцийг Ерөнхий сайдын дэргэд байгуулах***

17. ***Бүх шатны засаг дарга нарын дэргэд ХБХ-ийн Зөвлөл ажиллуулах***

84.37 Казахстан - Дэд Бүтэц

18. ХБХ-ийг нийтийн тээвэр, иргэний барилга байгууламжид зорчих боломжийг хангах зориулалтаар стандарт болон зохих баримт бичгүүд гарсан ч хэрэгжүүлэх механизм нь маш сул, хариуцлага тооцох арга хэлбэр нь тодорхойгүй учир хэрэгжилт хангалтгүй байна³⁸⁴. Зарим нэг барилга, байгууламжийг

³⁸² Тээврийн хэрэгслийн хүртээмж” төслийн тайлан, Улаанбаатар, 2014

³⁸³ Хөдөлмөрийн тухай хууль, УИХ-аас баталсан, 1999 он, 111-р зүйл

³⁸⁴ “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн оролцоог дэмжих

хүртээмжтэй болгоход стандартыг баримтлалгүй, нэр төдий зүйл хийх нь эргээд жирийн иргэдийн хувьд ч ашиглахад хүндрэл бэрхшээлийг үүсгэдэг.

Баримт 3: Улаанбаатар хотын төвийн нэг дүүргийн зам дагуух хамгийн тохижилттой хэсгийн 26 байгууллага ХБХ-т хүртээмжтэй эсэхэд үнэлгээ хийхэд 50% нь огт хүртээмжгүй, 27% нь стандарт бус налуу замтай байв. 15% нь налуу замтай ч дотроолон шаттай. Үлдсэн 8% нь боломжийн налуу замтай, дотроо шатгүй байсан ч бие засах газаргүй байв³⁸⁵.

19. Эмнэлгийн байгууллагууд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст үйлчлэхэд хангалтгүй байна. Улаанбаатарт нэг удаа хийсэн судалгаагаар бүх эмнэлгийн 52.2% машины зогсоолоос эмнэлэг хүрэх зам нь хүртээмжгүй, 18.2 хувь налуу замгүй, 69.1% нь стандарт бус налуу замтай байжээ³⁸⁶. Мөн энэ судалгаагаар эмнэлгүүдийн 71.9% нь лифтгүй, 94.7% нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд зориулсан бие засах газаргүй нь тогтоогджээ.

20. ХБХ-д нийтийн тээврээр үйлчлэх тухай хуулийн заалт 2007 онд гарсан ч өнөөдрийг хүртэл Монгол Улсад ганц ч нийтийн тээврийн хэрэгсэл эдгээр иргэдийн зорчих боломжийг хангаагүй.

Баримт 4: Нийтийн тээврийн зогсоол нь мөн ХБХ-т хүртээмжгүй хэвээр байна³⁸⁷. Гэвч ХБХ-ийг нийтийн тээврээр үйлчлүүлж байгаа хэмээн Улаанбаатар хотод л гэхэд зөвхөн 2013 онд 5.5 тэрбум³⁸⁸ төгрөг зарцуулсан.³⁸⁹ Нийтийн тээвэр ХБХ-т хүртээмжгүй байгаагаас сурах, хөдөлмөрлөх зэрэг хүний үндсэн эрхүүд зөрчигдсөөр байна.

21. “Монголын Үндэсний Олон Нийтийн ТВ”-ийн “Цагийн хүрд” мэдээг эс тооцвол сонсголын бэрхшээлтэй хүмүүс мэдээлэл хүлээн авах боломж хаалттай хэвээр байна. Хараагүй болон хэвлэмэл материал ашиглах бэрхшээлтэй хүмүүсийн хувьд ч мэдээлэл авах боломж хязгаарлагдмал. Орчин үеийн харилцаа холбооны шинэ технологи ашиглан ХБХ-т мэдээлэл хүргэх асуудал огт хөндөгдөхгүй байна. Хараагүйчүүдийн Үндэсний Холбооны дэргэдэх ярьдаг номын цехийг эс тооцвол мэдээллийн орчинг ХБХ-т хүртээмжтэй болгох тухай ойлголт Монгол Улсад эхлээгүй байна.

ЗӨВЛӨМЖ

22. **Хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлээгүй хүмүүст хүлээлгэх хариуцлагыг тодорхой болгох**
23. **Боловсрол, эрүүл мэндийн салбарын барилга байгууламжийн стандартыг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст хүртээмжтэй болгох**
24. **Сонсгол, хэл ярианы бэрхшээлтэй хүмүүс мэдээллийг бусдын адил хүлээн авах технологи бүрдүүлэх**
25. **ХБХ-ийг нийтийн тээврээр зорчих боломжийг бүрдүүлэх шат дараатай арга хэмжээ авах**

84.38 Иран: Нийгмийн эмзэг бүлгийн, ялангуяа эмэгтэйчүүд, ХБХ-ийн эрх, ажил

дэд хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн шинжилгээ, үр дүнг тодорхойлох” товхимол, хуудас10, Улаанбаатар, 2013

³⁸⁵ “Хүртээмжтэй орчин, түмэндээ зориулж бүтээе” товхимол, хуудас, Улаанбаатар, 2012

³⁸⁶ Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд үзүүлж буй сэргээн засах тусламж, үйлчилгээнд тулгамдаж буй асуудал, түүнийг шийдвэрлэх нь; Эрдэм шинжилгээний онол, практикийн хурлын илтгэлүүдийн эмхтгэл, хуудас 62, Улаанбаатар, 2013

³⁸⁷ “Тээврийн хэрэгслийн хүртээмж” төслийн тайлан, Улаанбаатар, 2014

³⁸⁸ Монгол Банкны 2013 оны 9 сарын 7-ны ханшаар 3сая 33 мянган ам.доллор

³⁸⁹ Нийслэлийн Засаг даргын хэрэгжүүлэгч агентлаг Нийтийн тээврийн газрын 2014оны 1 сарын 17-ны 2/94 тоот албан бичиг

эрхлэлт, нийгмийн хамгааллын талаар тусгай арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх

26. ХБХ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр хэрэгжиж байна. ХБХ-ийн хөдөлмөр эрхлэлтийг хууль тогтоомж, төсөв хөрөнгийн зарцуулалтын байдлаас дэмжиж байгаа мэт харагдана. Гэвч ХБХ-ийг хөдөлмөрт бэлтгэх, дадлагажуулах арга хэлбэр, ажил олгогч нартай ажиллах, тэднийг урамшуулах зэрэг оновчтой бодлого, үйл ажиллагаа үгүйлэгдэж байна.

Баримт 5: 15 ба түүнээс дээш насны ХБХ-ийн 19.9% нь хөдөлмөр эрхэлж байна. Хөдөлмөр эрхэлдэг иргэдийн 41.7% нь хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч, 35.7% нь цалинтай ажиллагч, 20.1% нь өрхийн үйлдвэрлэл, үйлчилгээнд цалин хөлсгүй оролцогч байна³⁹⁰. Дөнгөж 7032 хүн цалинтай ажиллагч байна.³⁹¹

27. ХБХ-ийн олонх нь хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг ч бүтээгдэхүүний нэр төрөл цөөхөн. Гар ажиллагаа зонхилдог нь хөдөлмөр зарцуулалт ихтэй, тоо ширхэг цөөн, чанар хангалтгүй бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг тул зах зээл дээр өрсөлдөх чадвар сул.

28. Мэргэжлийн сургалтын байгууллагын багш нарт ХБ-тэй хүүхэдтэй ажиллах арга барил дутуу, сургуулийн барилга, сургалтын орчин нь хүртээмжгүй байна.

Баримт 6: Саажилттай хүүхэд ХБ-тэй залуучуудыг сургах мэргэшсэн ганц сургалтын төвд хандахад “чамд туслах хүн манайд байхгүй, мөн чи гараад ажил олж хийхэд хэцүү учир авч сургаж чадахгүй” гэсэн хариу өгсөн байна.

29. Их дээд сургуулийн сургалтын орчин, дэд бүтэц, дотуур байр хүртээмжгүй учир хөдөө орон нутгаас төдийгүй хотын ХБ-тэй хүүхэд залуучууд их дээд сургуульд хамрагдаж чадахгүй байна.

ЗӨВЛӨМЖ:

30. **ХБХ-ийн хөдөлмөр эрхлэх үйл ажиллагаанд тэдний оролцоог хангах**

31. **ХБХ-ийг хөдөлмөрт бэлтгэх, мэргэжил, дадлага олгох, хамт олны дунд ажиллаж хөдөлмөрлөхөд бэлтгэх ажлыг систем дараалалтай, хороондоо нягт уялдаатай хийх.**

32. **ХБХ-ийн хувиараа эрхлэх хөдөлмөрийн нэр төрлийг олон болгох, хөдөлмөрийн бүтээмжийг нэмэгдүүлэх техник технологийг нэвтрүүлэх**

84.39 Иран: Нийгмийн хамгааллын талаар тусгай арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх

33. Нийгмийн халамжийн чиглэлээр тусгай арга хэмжээ аваагүй. Гэвч илтгэлийн эхэнд дурдсан зүйлсийг хийхээр бэлтгэж байгааг үүнд оруулж болох юм.

34. ХБХ-ийн нийгмийн халамж үйлчилгээг хүний эрх, Монгол Улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээ конвенцтой харьцуулахад агуулга хэлбэрийн хувьд эрс зөрүүтэй байна. Энэ нь эмнэлгийн загвар дээр суурилсан бөгөөд ХБХ-ийг төрөөс тогтоосон халамж, үйлчилгээг хүртэгч өвчтөн хэмээн үздэг. Үүнийг өөрчлөн нийгмийн халамжийн үйлчилгээг хүний эрхэд суурилсан, хүнээ хүндэлсэн, хүнд зориулагдсан үйлчилгээ болгох шаардлага байна.

Баримт 7: Монгол Улсад ХБХ-ийг хөдөлмөрийн чадвар алдалтаар тогтоодог. Хөдөлмөрийн чадвар 0-50%, 50-69%, 70-100% алдсан хэмээн 3 ангилдаг. 0-50% алдсан хүмүүст ямар ч үйлчилгээгүй. Янз бүрийн хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн дотор адил хэмжээгээр хөдөлмөрийн чадвар алдсан гэж тогтоогдсон ч ямар нэг ажил

³⁹⁰ Хүн ам, орон сууцны 2010 оны улсын тооллого, Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, сэдэвчилсэн судалгаа 5, хуудас 43

³⁹¹ Хүн ам, орон сууцны 2010 оны улсын тооллого, Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, сэдэвчилсэн судалгаа 5, хуудас 45

хөдөлмөр эрхлэх боломжтой ХБХ байхад нөгөө нэг хэсэг нь өөртөө ч үйлчилж чадахгүй ХБХ байдаг. Өөрөөр хэлбэл эрс ялгаатай бэрхшээлтэй хүмүүс ижил нийгмийн үйлчилгээг авдаг³⁹². Үүнээс улбаалан хүнд хэлбэрийн ХБХ маш хүнд нөхцөлд амьдарч байна. Мөн ХБ-ийг “хөдөлмөрийн чадвар алдалт”-аар тогтоодог нь тэднийг ажиллах чадваргүй хүмүүс гэсэн ойлголтыг нийгэмд түгээдэг.ХБХ-ийн ангиллыг нарийвчлан тогтоож бэрхшээлийн онцлогт тохирсон халамжийн үйлчилгээг хэрэгжүүлэх хэрэгцээ байна.

35. Мөн хүнд хэлбэрийн ХБХ нийгмийн халамжийн үйлчилгээнд хамрагдаж чадахгүй үлдэх нь элбэг байна³⁹³ Ялангуяа ХБХ-ийг бие даан амьдрахад нь дэмжих хувийн туслагчийн үйлчилгээг бий болгох, тэдэнд үзүүлэх үйлчилгээнд өөрсдөө оролцох, сонголт хийх эрхийг хэрэгжүүлэхгүй байна. Хүнд хэлбэрийн ХБХ-ийн асрамж, хамгаалалтыг гэр бүлд нь үүрүүлдэг тогтолцоог халж ХБХ төдийгүй гэр бүлийн асран хамгаалагч нарт ажил хөдөлмөр эрхлэх, нийгмийн амьдралд оролцох боломж олгох замаар халамжийн үйлчилгээг шинэчлэх шаардлага байгаа. Гэвч халамжийн үйлчилгээ энэ чиглэлд урагшаа чиглэсэн алхам хийхгүй байна.

ЗӨВЛӨМЖ

- 36. **ХБХ-ийг бие даан амьдрахад дэмжих хувийн туслах болон зөвлөлдөх үйлчилгээний тогтолцоог нэвтрүүлэх эрх зүйн орчинг буй болгон хэрэгжүүлэх**
- 37. **ХБХ-ийг “хөдөлмөрийн чадвар алдалт”-аар тогтоодог аргачлалыг халах**
- 38. **ХБХ-ийн ангиллыг шинэчлэн боловсруулж, хөгжлийн бэрхшээлдээ тохирсон нийгмийн халамжийн үйлчилгээ авах боломжийг бий болгох**

84.61 Словени: ХБ-тэй оюутан, сурагчдыг боловсролын системд алгуур нэвтрүүлэх зорилгоор боловсролын хөтөлбөрөө боловсруулж, хэрэгжүүлэх.

84.65 АНУ: ХБ-тэй хүүхдийг анги танхимын хичээлд сургахыг нэмэгдүүлэхийг дэмжих боловсролын хөтөлбөр боловсруулж, хэрэгжүүлэх

39. БШУЯ-аас ХБ-тэй хүүхдүүдийг хамран сургах хөтөлбөр боловсруулж байгаа гэсэн хариуг 2014 оны 4 сард ЦРК-ын зөвлөмжийн хэрэгжилтийн хүрээнд хийсэн уулзалтын үеэр өгсөн. Хөтөлбөр одоог хүртэл гараагүй байна.

Баримт 8: ХБ-тэй хүүхдийг тусгай сургуульд түшиглэн боловсрол эзэмшүүлэх хандлага зонхилж байна. 2014 онд хүн амын боловсролын төвшин хамгийн өндөрт орох Улаанбаатрын тархины саажилттай 150 хүүхдийн дунд судалгаа хийхэд 65 хувь нь боловсролын ямар нэг байгууллагад огт хамрагддаггүй, 23 % нь сургуульд хамрагддаг, 12 % нь цэцэрлэгт хамрагддаг гэсэн судалгаа гарсан³⁹⁴. Мөн төрөлхийн ХБ-тэй 2 хүн тутмын 1 нь боловсрол эзэмшдэг гэсэн албан ёсны статистик мэдээ байна³⁹⁵.

Баримт 9: ХБХ-ийн байгууллага болон зарим ТББ-ын төлөөллөөс бүрдсэн баг “Төрийн үйлчилгээний ил тод байдал, хүртээмжийг үнэлэх” нэртэй мониторингийг тусгай 6

³⁹² Улсын Их хурлын Тамгын Газар, Судалгааны Төв, Бодлогын Судалгаа, Шинжилгээ, IV боть, хуудас 23, Улаанбаатар, 2010

³⁹³ Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд үзүүлж буй сэргээн засах тусламж, үйлчилгээнд тулгамдаж буй асуудал, түүнийг шийдвэрлэх нь; Эрдэм шинжилгээний онол, практикийн хурлын илтгэлүүдийн эмхтгэл, хуудас 72, Улаанбаатар, 2013

³⁹⁴ ХБХЭЭХолбооны мэдээгээр

³⁹⁵ “Хүн ам, орон сууцны 2010 оны улсын тооллого, Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд”, ном, хуудас 37, Улаанбаатар, 2011.

сургуулийн нэг дээр явуулахад 526 сурагч суралцаж байснаас зөвхөн 4 хүүхэд нь албан ёсоор ХБ-тэй хэмээн нарийн мэргэжлийн эмчийн тодорхойлолттой байна. Эндээс үзэхэд тусгай сургууль ч ХБ-тэй хүүхдүүдийг авч суралцуулахгүй байна. Мөн энэ мониторингоор сургуулийн хаалга, налуу зам, босго, ариун цэврийн өрөө нь стандартын шаардлага хангаагүйн зэрэгцээ 3 давхар байшин лифтгүй байсан.

40. Бага, дунд боловсролын тухай хуулийн 13.3-д “Ерөнхий боловсролын бусад сургууль нь ХБ-тэй хүүхдэд бага, суурь, бүрэн дунд боловсрол эзэмшүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх үүрэгтэй” хэмээн заасан нь хамран сургалтыг хүлээн зөвшөөрсөн харагдана. 2012-2013 оны хичээлийн жилийн статистик мэдээнээс үзэхэд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн 90% нь ердийн сургуульд сурч байгаа тухай мэдээлсэн³⁹⁶ Гэвч эдгээр хүүхдүүдийн 47% нь харааны бэрхшээлтэй байгаа нь нүдний шилтэй хүүхдүүдийг харааны бэрхшээлтэй хэмээн тооцсонтой холбоотой хэмээн ХБХЭХолбооноос мэдэгдсэн. Өөрөөр хэлбэл олон хүүхэд хамран сургалтад хамрагдсан мэт үзүүлэлт нь бодит нөхцөлд нүдний шил зүүсэн зэрэг бэрхшээлгүй болон маш хөнгөн хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг тооцсоноос ийм үр дүн гарчээ. Хүүхдийг ХБ-тэй болохыг тогтоох эрх зүйн орчин бүрэн тогтож чадаагүй байна.

41. Хамран сургалтад хангалтгүй тооны хүүхдүүд хамрахаас гадна хамрагдаж буй цөөн тооны сурагчтай ажиллах багшийн арга барил, сургалтын материалын хангамж туйлын хангалтгүй байна. Ерөнхий боловсролын сургуулиудад хамран сургах эрх олгох, багшийн урамшууллыг нэмэгдүүлэх зэрэг ажил хийж байгаа ч үр дүн харагдахгүй байна. Багшлах боловсон хүчин бэлтгэх, сургуулийн орчинг ХБ-тэй хүүхэд сургах нөхцөлөөр хангах ажлыг хийсэнгүй.

Баримт 10: Оюун ухааны хувьд хэвийн ч хөдөлгөөний бэрхшээлтэй 3-р ангийн нэгэн сурагч Т нь үсгээ бүрэн таньж дуусаагүй байхад үеийн сурагчид нь жилийн өмнө уншиж сурсан.

ЗӨВЛӨМЖ

42. **ХБ-тэй хүүхэд залуучуудыг боловсрол эзэмших эрхээр хангахын тулд хамран сургалтын хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлэх**

43. **Шинээр боловсруулах хамран сургалтын хөтөлбөр ХБХ-ийн оролцоог хангах**

44. **Багш, сурган хүмүүжүүлэгчдийг ХБ-тэй хүүхэд, залуучуудтай ажиллах арга зүйд сургах,бэлтгэх**

84.60 АНУ: ХБХ-ийн эрхийн талаар олон нийтийн мэдлэгийг дээшлүүлж, тэдгээрийн сонгох эрхийг хэрэгжүүлэх бүх нөхцлийг хангах

45. Гэр бүлийг оролцуулан нийгмийн бүх хүрээнд ХБХ-ийн талаарх мэдлэг ойлголтыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн үйл ажиллагаа хангалтгүй байна. ХБХ-ийг төрийн тусламж хүртэгч, эмнэлэг, нийгмийн халамжийн үйлчилгээний объект мэтээр үзэх хандлага зарим хууль тогтоомж, олон нийтийн дунд оршиж байна.

Баримт 11: ХБХ-ийг зөвхөн хөдөлмөрийн чадвар алдалтаар үнэлж байгаа нь олон нийтэд ХБХ-ийг хөдөлмөрлөх, бие даан шийдвэр гаргах, өөрөө өөрийнхөө өмнө хариуцлага хүлээх чадваргүй иргэд мэт ойлгох хандлагыг бий болгодог. Энэ хандлага төрийн албан хаагчид, шийдвэр гаргагчдын дунд ч бөх бат оршсоор байгаа.

³⁹⁶ <http://www.meds.gov.mn/data/pdf/Secondary%20education20122013.pdf>, page 5

46. Олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл ХБХ-ийн талаарх буруу ойлголтыг улам нэмэгдүүлсээр байна. Нэг удаагийн нийтлэл, нэвтрүүлэгт ХБХ-ийн хөдөлмөр, боловсрол, эрүүл мэнд зэрэг бүх асуудлыг хамруулан авч үзэх, үүний зэрэгцээ тэднийг өрөвдүүлэх, хүмүүсийг уяраах зорилготой нэвтрүүлэг зонхилдог.

Баримт 12: 2012 оны 9-р сард МХҮХ-оос Дэлхий Зөн ОУ-ын байгууллагатай хамтран Хөвсгөл аймгийн сургуульд хамрагдаагүй 8-14 насны 10 хараагүй хүүхдэд 21 хоногийн хөгжүүлэх сургалт явуулсан бөгөөд энэ үеэр тэдний эцэг эхчүүдийн 6 нь Улаанбаатар хотод байх хараагүй хүүхдэд зориулсан сургуулийн тухай мэдээлэлгүй, хүүхэд нь сурч боловсрох эрхтэй болон чадаахтай талаар ямар ч ойлголтгүй байгааг олж илрүүлжээ.

ЗӨВЛӨМЖ

47. **Олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний тухай зөв ойлголт, хандлагыг төлөвшүүлэх зорилго бүхий мэдээллийг бодлого, дэс дараалалтай явуулах**

48. **Төрийн бүх шатны албан хаагч нарт зориулсан ХБХ-ийн эрхийн тухай сургалтыг тогтмол явуулах. Сургалтад хамрагдсан хүмүүст нийгмийн үйлчилгээний байгууллагад ажиллах эрх олгох**

84.59 Куба: Хүүхэд, эмэгтэйчүүд, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс, ахмад настан зэрэг эмзэг бүлгийн хүмүүсийн эрхийг хөхиүлэн дэмжих, хамгаалах

49. ХБХ-ийн 45,9%-ийг хөгжлийн бэрхшээлтэй эмэгтэйчүүд эзэлдэг. Хөгжлийн бэрхшээлийн чиглэлээр авч хэрэгжүүлж буй бодлого, шийдвэр үйлчилгээнд хөгжлийн бэрхшээлтэй эмэгтэйчүүдийн асуудлыг тусгайлан авч үзэх хандлага ойлголт төлөвшөөгүй, бүхий л үйл ажиллагаа эрэгтэй эмэгтэй хүмүүст ижил нөхцөлтэйгөөр хүрдэг. Тэдний ялгаатай хэрэгцээг хүндэтгэн үзэх, чадвар, нөөц, онцлогт нь тохирсон бодлого, үйлчилгээ үзүүлэх шаардлага үгүйлэгдэж байна. Ялангуяа хөгжлийн бэрхшээлтэй эмэгтэйчүүдийн нөхөн үржихүй, хүчирхийллээс ангид байх, хөдөлмөрлөх, сурч боловсрох, шийдвэр гаргах түвшинд оролцох эрхийг хангах, тэднийг буруутгасан уламжлал, заншлыг халахад чиглэсэн бодлого, төлөвлөлт, арга хэмжээ, үйлчилгээ одоог хүртэл огт байхгүй байна.

Баримт 13: Тэргэнцэртэй Г гэдэг эмэгтэйг жирэмсэн болоход эмч нь “Чи өөрөө тэргэнцэртэй учир аборт хийлгэ” хэмээн зөвлөж байсан. Энэ нь олонтаа тулгардаг жишээ юм.

50. 2013 онд ЗГ-ын 2012-2016 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх зорилгоор “Зөв Монгол Хүүхэд” үндэсний хөтөлбөрийг батлан хэрэгжүүлж байгаа. гэсэн хэдий ч хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн асуудал хаягдсан хэвээр байгаа бөгөөд тэдний бүх шатны боловсролд хамрагдах, үзэл бодлоо илэрхийлэх, эрүүл аюулгүй орчинд өсөх, хүчирхийлэл, дарамтаас ангид байх эрх зөрчигдсэн хэвээр байна. **Баримт 14: Монголын хэмжээнд оюун ухааны бэрхшээлтэй хүүхдүүд сурах боломжтой 4 тусгай сургуультай. Эдгээр сургууль нь Улаанбаатар хотод л байдаг. Хөдөө орон нутгаас хүүхэд хүлээн авдаггүй. Алслагдсан аймаг, сум, багт амьдарч буй оюун ухааны бэрхшээлтэй хүүхдүүд төдийгүй хүнд хэлбэрийн ХБ- тэй хүүхдүүд бүх шатны боловсролд хамрагдах эрх нь хаалттай байна.**

ЗӨВЛӨМЖ

51. **Хөгжлийн бэрхшээлтэй эмэгтэйчүүдийн нийгмийн асуудлыг тодорхойлох судалгааг үндэсний хэмжээнд хийх**

52. **Хөгжлийн бэрхшээлтэй эмэгтэйчүүдийн ялгаатай хэрэгцээг хүндэтгэн үзэж, тэдний чадвар нөөц, онцлогт тохирсон бодлогыг боловсруулан хэрэгжүүлэх тодорхой арга хэмжээ авах**

53. Цаашид хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн бүхий л эрхийг хангах, оролцоог дэмжих, хамгаалах талаар үндэсний хэмжээний хөтөлбөр, төлөвлөгөө боловсруулан хэрэгжүүлэх

84.60 АНУ, 84.100 Словак, 84.101 Исламын БНУ: Сонгох, Сонгогдох Эрх

54. “УИХ-ын сонгуулийн тухай хууль”-ийн 41.8-д “... санал авах байр бүрд ХБХ-т зориулсан нэгээс доошгүй санал бэлтгэх бүхээгийг тусгайлан тоноглож бэлтгэсэн байна” гэсэн заалт орсон. Мөн “Монгол Улсын ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хууль”-ийн 47.6-д “Харааны бэрхшээлтэй сонгогч саналаа өгөхөд зориулсан саналын хуудсыг унших, саналаа тэмдэглэх тусгай зориулалтын брайль үсэг бүхий хавтас санал авах байр бүрд нэг байна.” гэсэн заалт шинээр орсон.

Баримт 15: Хуульд өөрчлөлт орсонтой холбоотой 2012 оны УИХ-ын сонгуулиар санал өгөх байранд тэргэнцэртэй иргэд зорчих налуу зам, зориулалтын бүхээгийг олноор хийсэн ч нэг жилийн дараа Ерөнхийлөгчийн сонгууль болоход тэргэнцэртэй иргэд санал өгөх боломжгүй байсан бөгөөд харин хараагүй болон сонсголын бэрхшээлтэй иргэд нь сонгох эрхээ бусдын адил бие даан хэрэгжүүлэн оролцох боломжийг бий болгосон. Өөрөөр хэлбэл олсон амжилтаа дараа дараагийн сонгуульд тогтвортой хадгалж чадахгүй байна.

55. Сонгуулийн кампанит ажлын үеэр нэр дэвшигчдийн талаарх мэдээлэл, сурталчилгааны материалыг ХБХ-т тохирох дохионы хэл, брайль болон ярьдаг ном, оюуны бэрхшээлтэй иргэдэд зориулж хялбаршуулсан хэвлэл зэргийг ашиглан хүртээмжтэй хэлбэрээр хүргэх тухай зохицуулсан хууль тогтоомжгүй байна. Энэ нь ХБХ-ийг сонгуулийн үйл ажиллагаанд өөрийн итгэл үнэмшлийн үндсэн дээр сонголтоо хийхэд нь сөргөөр нөлөөлж байна.

56. ХБХ-ийн сонгогдох эрхийн хэрэгжилт болон шийдвэр гаргах үйл явцад оролцох нь туйлын хангалтгүй байна. Өнөөг хүртэл УИХ-д сонгогдсон ХБХ байхгүй бөгөөд нутгийн захиргааны байгууллага, ЗГ-ын байгууллагад томилогдон ажиллаж буй ХБХ маш цөөн байна. ХБХ-ийг төр засгийн шийдвэр гаргах төвшний албан тушаалд ажиллахыг дэмжсэн бодлого шаардлагатай байна.

ЗӨВЛӨМЖ

57. ХБХ-ийн сонгох эрхийг хангах зорилгоор сонгуулийн байр, сурталчилгааны ажлын хүртээмжийг нэмэгдүүлсэн хуулийн заалтыг тодорхой болгох, хэрэгжилтийг тогтвортой хангах

58. ХБХ-ийг бүх шатны сонгуульд сонгогдох эрхийг хангах зорилгоор түр тусгай арга хэмжээ авах

59. ХБХ-ийн бүх шатны оролцоог хангасан байх

ШИНЭЭР ТУСГАХ АСУУДАЛ

ХБХ ялгаварлан гадуурхагдахаас хамгаалагдах эрхтэй

60. Монгол Улсад ялгаварлан гадуурхалтын эсрэг тусгайлсан хууль байхгүй. ХБХ ялгаварлан гадуурхалтад өртөж байгаагаа ухаарахгүй байна. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 14.2³⁹⁷ ялгаварлан гадуурхахыг хориглосон үндэслэлийг заасан хэдий ч хүнийг хөгжлийн бэрхшээлээр, бие эрхтний согоогоор нь ялгаварлан гадуурхахыг хориглоогүй. Тиймээс хөгжлийн бэрхшээлээрээ ялгаварлан

³⁹⁷ “Хүнийг үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсролоор нь ялгаварлан гадуурхаж үл болно. Хүн бүр эрх зүйн этгээд байна.”, Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992 он, 14.2-р зүйл

гадуурхагдахгүй байх эрх зүйн орчин бүрэлдээгүй.

61. Нөгөө талаас хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг ялгаварлан гадуурхсан эрх зүйн баримт бичгийг батлах жишиг байсаар байна.

Баримт 16: Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг шууд ялгаварлан гадуурхсан хууль тогтоомж цөөн. Гэвч “хөдөлмөрийн тухай хууль”-ийн 111.7.-д “...хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрхлэх боломжтой ажил, мэргэжлийн жагсаалтыг хөдөлмөрийн асуудал эрхэлсэн ЗГ-ын гишүүн батална” гэж заасан, мөн МК8 5012:2011 “Нийтийн зорчигч тээврийн үйлчилгээ, Ангилал ба үйлчилгээнд тавих ерөнхий шаардлага” гэсэн стандартын 5.8 - д “... эсвэл хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг зөвхөн асран хамгаалах хүнтэй явахыг зөвшөөрнө” гэсэн нь ялгаварлан гадуурхсан заалт юм.

62. ХБХ-ийг шууд бусаар ялгаварлан гадуурхах явдал элбэг байна. Жишээ нь хөдөөд дохионы хэлний багшгүй шалтгаанаар хүүхдийг сургуульд аваагүй, байгууллагууд налуу замгүй, лифтгүй байх болон эмнэлэгт дохионы хэлний орчуулагч олдоогүй учир үзүүлж чадаагүй зэрэг маш олон жишээ байна.

ЗӨВЛӨМЖ

63. Ялгаварлан гадуурхалтын эсрэг үр дүнтэй эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх

МЭДЭЭЛЭЛ: ХҮНСНИЙ ЭРХИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

ТОВЧИЛСОН ҮГС

ЕБС - Ерөнхий боловсролын сургууль

МХЗ - Мянганы хөгжлийн зорилтууд

НҮБ-ын ХЭЗ - Нэгдсэн үндэстний байгууллагын Хүний эрхийн зөвлөл

ТББ - төрийн бус байгууллага

УМХГ - Улсын мэргэжлийн хяналтын газар

ЭЗНСЭ - эдийн засаг нийгэм соёлын эрх

ЭЗНСЭОУП - эдийн засаг нийгэм соёлын эрхийн тухай олон улсын Пакт

ЭМШУИС - Эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны их сургууль

ХҮНСНИЙ ЭРХИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

1. Илтгэлийг Хүнс эвсэл ТББ, түүний гишүүн байгууллагууд -Хил хязгааргүй алхам ТББ, Хүний эрх хөгжил төв ТББ, Эрэгтэйчүүдийн холбоо ТББ зэргээс бүрдсэн ажлын хэсэг боловсруулсан. Ажлын хэсэг нь Хүний эрхийн ТББ-дын Форумын (Форумын) гишүүдээс сайн дурын үндсэн дээр зохион байгуулагдсан. Ажлын хэсэгт оролцсон байгууллагууд нь 2013 оноос эхлэн НҮБ-ын ХЭЗ-өөс өгсөн зөвлөмжийн хэрэгжилтийг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтүүдийг боловсруулах, холбогдох төрийн байгууллагуудад танилцуулах, зөвлөмжийн хэрэгжилтийг үнэлэх, зөвлөмжийн хэрэгжилтээр төрийн болон ТББ-ын зохион байгуулсан уулзалт, семинарт оролцож илтгэл, танилцуулга хийж, хэлэлцүүлж байв.

Илтгэл бэлтгэж, хэлэлцүүлсэн үйл явц

2. Хүнсний эрхийн хэрэгжилтийн тухай илтгэлийг бичихдээ НҮБ-ын ХЭЗ-өөс хүнсний эрхтэй холбоотой өгсөн зөвлөмжүүд, түүний хэрэгжилтийн тухай Засгийн Газрын дунд хугацааны тайлан, Хүнс эвсэл ТББ-аас 2014 оны 3 сард зохион байгуулсан “Хүнс хөдөө аж ахуйн бодлогод хүний эрхэд суурилсан хандлагыг нэвтрүүлэх нь” Үндэсний зөвлөлдөх уулзалтын баримт бичгүүд болон бусад холбогдох тайлан, илтгэл, уулзалтууд, албаны статистик мэдээллийг ашиглав. Илтгэлийн төслийг ажлын хэсгээр 2 удаа хэлэлцүүлсэн ба 2014 оны 08 сарын 22-нд зохион байгуулсан Үндэсний зөвлөлдөх уулзалтаар хэлэлцүүлж 5 санал зөвлөмж гарсныг илтгэлд тусган цахим шуудангаар бүх гишүүдэд хүргэсэн. Мөн 2014 оны 09 сарын 04-д Форумын ажлын хэсгүүдийн нэгдсэн уулзалтаар хэлэлцүүлж эцэслэн боловсрууллаа.

Илтгэлийн хамрах хүрээ

3. Тус хүнсний эрхийн хэрэгжилтийн илтгэлд Азербайджан, Бангладеш, Словени улсуудаас өгсөн хүнсний хангамж, хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, хүнсний аюулгүй байдлыг хангах тухай зөвлөмжүүд (84.103; 84.104; 84.105); Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс, Индонез, Куба улсаас өгсөн ядуурлыг бууруулах, эдийн засгийн хөгжлийг эмзэг бүлгийг хамгаалахад чиглүүлэх тухай зөвлөмжүүд (84.30; 84.31; 84.114); Аргентин, Франц улсаас өгсөн ЭЗНСЭОУП-ын хэрэгжилтээр Засгийн Г азрын 4 дэх тайланг бичиж илгээх, ЭЗНСЭОУП-ын Нэмэлт протоколд нэгдэн орох тухай 84.5 ба 84.39-р зөвлөмжүүдийн хэрэгжилтийн тухай өгүүлнэ. Мөн хүнсний эрхийг хэрэгжүүлэхэд саад болж байгаа ядуурлын шалтгаан болох ажлын байрны хомсдол, хөдөлмөрийн мөлжлөг, үүний эсрэг улсаас тогтоосон хөдөлмөрийн хөлсний тариф байхгүй байгаа зэрэг асуудлыг хамруулав.

НҮБ-ын ХЭЗ-ийн зөвлөмжийг хэрэгжүүлэхэд гарсан дэвшил

4. ЭЗНСЭОУП-ын ээлжит тайланг илгээх 84.39-р зөвлөмжийг Засгийн Газар хэрэгжүүлж, тайлангаа 2011 оны 01 сард илгээсэн. Мөн 2010 оны 04 сарын 23-нд Монгол Улс ЭЗНСЭОУП-ын Нэмэлт протоколыг соёрхон баталж тус протоколд нэгдсэн цөөн орнуудын нэг болсон нь тун сайшаалтай. Гэвч Нэмэлт протоколын тухай олон нийтэд мэдээлэх, холбогдох хууль тогтоомжид ЭЗНСЭ-ийг баталгаажуулах нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, бодлого боловсруулагчид, хууль, шүүхийн байгууллагууд, төрийн албан тушаалтнуудын энэ талаарх мэдлэг ойлголтыг сайжруулах зэрэг тодорхой үйл ажиллагаа хэрэгжүүлээгүй байна.

5. 2010 онд НҮБ-ын ХЭЗ-ийн хүний эрхийн төлөв байдлын ээлжит дүгнэлт хэлэлцүүлэгт Форумаас илгээсэн “Хүнсний эрхийн хэрэгжилтийн тухай” илтгэлээр хүнсний эрхийн хэрэгжилтийг сайжруулах, иргэд хохирсон эрхээ сэргээлгэх, хохирлыг барагдуулах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх зөвлөмж хүргүүлсэн билээ. Хэдийгээр энэ зөвлөмж НҮБ-ын ХЭЗ-ийн зөвлөмжид тусгагдаагүй боловч Хүнсний тухай хууль /2012 он/ Хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах тухай хууль /2012 он/-ийг тус тус шинэчлэн баталсан. Мөн хүнсний нэгдсэн лабораторийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлсэн зэрэг эерэг өөрчлөлт гарсан байна.

Зөвлөмж: Бодлого боловсруулагчид, хууль, шүүхийн байгууллагууд, төрийн албан тушаалтнуудын ЭЗНСЭОУП-ын Нэмэлт протоколын тухай мэдлэг ойлголтыг сайжруулах, ЭЗНСЭ болон хүнсний эрхийг хуульчлан баталгаажуулах.

Хүнсний эрхийн цөм эрх - өлсгөлөнгөөс ангид байх эрхийн хэрэгжилт

6. НҮБ-ын ХЭЗ-өөс хүнсний эрхийн талаар өгсөн зөвлөмжийн хэрэгжилтийг харуулах тоо, мэдээ албан эх сурвалжуудад хомс байна. 2010 онд Форумын “Хүнсний эрхийн хэрэгжилт” тайланд ашиглаж байсан тоо мэдээ хэвээр байна. Засгийн Газраас 2013 онд гаргасан МХЗ -ын хэрэгжилтийн үндэсний 5 дахь илтгэлд ч 2010 оноос хойших тоо баримт байхгүй байна³⁹⁸. Өлсгөлөнгөөс ангид байх эрхийн хэрэгжилтийг үнэлэх үндсэн үзүүлэлтүүд болох 5 хүртэлх насны тураалтай хүүхдийн эзлэх хувь, өсөлтийн хоцролттой хүүхдийн эзлэх хувь, туранхай хүүхдийн эзлэх хувь болон жирэмсэн эхчүүдийн тоо статистик мэдээлэл олдоогүй тул 2010 оноос хойш байдал яаж өөрчлөгдсөнийг мэдэх аргагүй байна.

МХЗ хэрэгжилтийн үндэсний 5 дахь илтгэлээс:

... “Тав хүртэлх насны тураалтай хүүхдийн эзлэх хувь 2000 онд 11.6 хувь байсан бол 2005 онд 5.3, 2010 онд 3.3 хувь болж буурсан байна. Тав хүртэлх насны осолтний хоцролттой (тухайн насандаа намхан) хүүхдийн эзлэх хувь 2000 онд 29.9 хувь байсан бол 2005 онд 27.5 хувь, 2010 онд 15.3 хувь болж буурсан. Тав хүртэлх насны туранхай (ондортөө зохнцохгүй бага жинтэй) хүүхдийн эзлэх хувь 2000 онд 7.1 хувь байсан бол 2005 онд 2.7 хувь, 2010 онд 1.6 хувь болж буурчээ”...

7. Үндэсний статистикийн хорооны 2012 оны “Өрхийн нийгэм эдийн засгийн судалгаагаар Монгол Улсын нийт хүн амын 27,4%, хөдөөгийн хүн амын 35,5% ядуу амьдарч байгаа бөгөөд ядуурлын шугамыг 118668 төгрөг³⁹⁹ гэж тогтоосон байна. Энэ нь нийт хүн амын 30 шахам хувь хоногийн хоолоор авах шаардлагатай илчлэг, шим тэжээлийн бодисыг авч чадахгүй, өдөр тутмын наад захын хэрэгцээгээ

³⁹⁸ МХЗ-ын хэрэгжилтийн үндэсний 5 дахь илтгэл. 2013 он, х. 33.

³⁹⁹ Одоогийн ханшаар ойролцоогоор 64 америк доллар.

хангаж чадахгүй ядуу амьдарч байгааг харуулна.

8. Төрөөс нийгмийн халамж дэмжлэг зайлшгүй шаардлагатай 16822 өрхийн 113187 хүний насанд хүрсэн хүнд 10000 төгрөг (6 ам доллар), хүүхдэд 5000 төгрөгийн (3 ам доллар) хүнсний талон өгч байна. Энэ нь ядуу хүн амын дөнгөж 6,5 хувийг хамарч байна.

9. ЕБС-ийн бага ангийн сурагчдын “Үдийн цай хөтөлбөр” нь ядуу айлын хүүхдийн сургууль завсардалтыг бууруулахын зэрэгцээ хүнсний эрхийг хэрэгжүүлэхэд нэмэр болдог ач холбогдолтой. Гэвч ханшны уналт, инфляцийн өсөлтөөс нэг сурагчийн өдрийн цайны зардал 0,3 америк доллартай тэнцэх болсон. Энэ үнээр авах үдийн цайны хүнсний бүтээгдэхүүний илчлэг, шимт бодисын агууламж тогтоосон стандартын⁴⁰⁰ хэмжээнд хүрч байгаа эсэхийг үнэлэх шаардлага гарч байна.

10. 2011 онд НҮБ-ын Дэлхийн хүнсний хөтөлбөрт зориулан гаргасан “Дэлхийн өлсгөлөнгийн зураглал”-д⁴⁰¹ Монгол Улсыг нийт хүн амын 20-34% нь хоол тэжээлийн дутагдалтай орнуудын бүлэгт оруулсан. ЭЗНСЭОУП-ын хэрэгжилтээр 2011 онд Засгийн Газраас илгээсэн 4-р тайланд монгол хүний хүнсний хэрэглээнд мах, гурилан бүтээгдэхүүн зонхилж, эрдэс, амин дэмийн гол эх үүсвэр болох жимс, хүнсний ногоо бага хувийг эзэлж байна, улсын хэмжээнд тогтоосон жишсэн хүний хоногийн хоолны дундаж илчлэгээс 33 хувиар бага илчлэгтэй хоолыг эмзэг бүлгийн хүн хэрэглэж байгааг дурьджээ.

11. Хүнс эвсэл ТББ-аас 2014 оны 2-р сард Нийслэлийн 6 дүүргийн захын гэр хорооллын 42 айлыг дурын сонголтоор хамруулан хийсэн хүнсний эрхийн хэрэгжилтийг тандах судалгаагаар ядуу өрхүүд хагас өлсгөлөнгийн байдалд байна гэсэн дүгнэлт хийсэн. Үүний баталгаа нь цельсийн хасах 11-32 градус хүйтэрдэг 2-р сард хашаандаа түлэх түлээ, нүүрс байхгүй, гэрийн хөргөгч нь хоосон, хүнснээс өөр зүйл агуулдаг шүүгээ болсон байх нь түгээмэл ажиглагдаж байв.

Ядуу өрхийн хүн амын хүнсний эрхийн хэрэгжилт

Судалгаанд хамруулсан 42 өрхийн тэргүүлэгчдийн 76% нь 20-55 насных байв. Нийт өрхийн 52% нь 4-6 ам бүлтэй. 7-оос дээш ам бүлтэй өрх 24% байсан. Тэд сарын орлогоо бүгдийг хүнсэнд хэрэглэсэн ч хүрдээгүй. Тэдний 96% нь хүнсний ногоо тогтмол идэж чаддаггүй, 85% нь өдөрт нэг удаа оройдоо л мах, гурилтай хоол идэж, өглөө болон өдөртөө гэртээ хийсэн боорцог, талх иддэг байна. Эдгээр өрхийн 60% нь өдөрт өрхийн хоолонд 3 доллар хүрэхгүй мөнгө зарцуулдаг гэжээ. Тэд бүгд хүнсээ авах гэж зээл авдаг, зээлийн өртэй гэж хариулсан.

Эх сурвалж: Хүнс эвсэл ТББ-ын 2014 оны судалгааны дүн

12. Инфляц, төгрөгийн ханшны доройтол зэргээс хүнсний бүтээгдэхүүний үнэ байнга өсч байна. Энэ нь хүнс худалдан авах чадавхид нөлөөлж, эмзэг бүлгийн иргэдийг өлсгөлөнд оруулж байна.

⁴⁰⁰ Бага үд/үдийн дараах цайгаар авбал зохих хүнсний бүтээгдэхүүн, үндсэн шимт бодис ба илчлэгийн хэмжээ /насны бүлгээр/. БСШУ, ЭМ-ийн сайдын 2006 оны 10 срын 20-ны өдрийн 379/341 дугаар тушаалын 2-р хавсралт

⁴⁰¹ <http://documents.wfp.org/stellent/groups/public/documents/communications/wfp229328.pdf>

ЗӨВЛӨМЖ:

- Ядуу, эмзэг бүлгийн иргэдийн хүнсний хэрэглээнд үнэлгээ хийж, тэдний өлсгөлөнгөөс ангид байх эрхийг баталгаажуулах. Хүнсний талон тараах хөтөлбөрийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, ядуу, эмзэг бүлгийн нийт өрхийг хамруулах.
- Хүн амын хоол тэжээлийн дутагдлыг арилгах арга хэмжээ авах, үр дүнг харуулах тоон мэдээллийг тогтмол гаргах
- ЕБС-ийн бага ангийн сурагчдад “Үдийн цай хөтөлбөр”-ийн хүрээнд өгч буй хүнсний бүтээгдэхүүний илчлэг, шимт бодисыг стандартад нийцүүлэх, бүтээгдэхүүний чанарыг сайжруулах
- Эмзэг бүлгийн хүүхдэд зориулсан хүнсний хөтөлбөр нь хүүхдийн хүнсний бүтээгдэхүүнээр авах хоногийн илчлэг, шимт бодисын физиологийн нормын хэдэн хувийг хангаж байгааг тодорхойлох. Хүүхдийн хүнс, тэжээлийн дутагдлыг арилгах бусад арга хэмжээтэй уялдуулах.
- Хүнсний бүтээгдэхүүний үнийн судалгааг тогтмол хийж, бага орлоготой иргэд физиологийн шаардлагатай хүнсээ хэрэглэж чадаж байгаа эсэхийг үнэлж, шаардлагатай арга хэмжээ авдаг болох.

Зохистой хүнс хэрэглэх эрх

13. Төрөөс алхам алхмаар ахиц гарган хэрэгжүүлэх үүрэг хүлээсэн иргэдийн зохистой хоол хүнс хэрэглэх эрхийн хэрэгжилт муу байна гэж “Хүнс хөдөө аж ахуйн бодлогод хүний эрхэд суурилсан хандлагыг нэвтрүүлэх нь” Үндэсний форумын төлөөлөгчид дүгнэсэн.⁴⁰² Хүнсний чанар, аюулгүй байдлын хяналт сул, хүнсээ худалдаж авах чадвар доройтож, хүнсний тухай үнэн бодит мэдээлэл авах боломжгүй байгааг үүний гол шалтгаан гэж үзсэн.

14. Хүнсний бүтээгдэхүүний чанар, ариун цэвэр, савалгаа, хугацаа зэрэгт тавих хяналт шаардлага хангахгүй байна. Хүнсний бүтээгдэхүүний чанарыг хянах лабораторийн чадавхи сул, магадлан итгэмжлэл бүхий лаборатори цөөн, хөндлөнгийн үнэлгээ хийх хараат бус лаборатори байхгүй зэргээс хүнсний бүтээгдэхүүний тухай үнэн бодитой мэдээлэл өгөх суваг тодорхой бус байна.

15. Үндэсний “Газар шим ХХК”, “Вагро ХХК”, “Шар доктор” зэрэг хүнсний үйлдвэрүүд даршилсан ногоогоор нийт хүн амын хүнсний хэрэгцээг хангадаг. Гэтэл эдгээр үйлдвэрүүд нийслэлийн бохирын ус цэвэршүүлэх байгууламжийн дэргэд байрлаж эрүүл ахуйн шаардлага хангаагүй усыг үйлдвэртээ шууд ашиглаж байна. Үүнд УМХГ болон Хүнс үйлдвэрлэгчид огтхон ч хяналт тавихгүй байна.

16. Импортын болон хүнсний бүтээгдэхүүний чанар аюулгүй байдлыг хянах лабораторийн хүчин чадал нэмэгдсэн ч түүний илрүүлэх үзүүлэлт хязгаарлагдмал, баталгаажуулалтын үнэн бодит байдал эргэлзээтэй, иргэдэд үнэн бодит мэдээлэл өгч чадахгүй байна. 2014 оны эхээр ЭМШУИС-ийн лаборатори хүнсний ногоонд пестицид зөвшөөрөгдсөн хэмжээнээс илүү байгаа тухай нийтэд мэдээлсэн. Гэтэл үүнийг төрийн байгууллагын лаборатори үгүйсгэн, ЭМШУИС-ийн лабораторийн үйл ажиллагааг хязгаарлан, шинжилгээ хийх, дүнг нийтэд тараахыг хориглох хүртэл арга хэмжээ авсан.

17. УМХГ-ын нэгдсэн лабораториос бусад лабораторид хийсэн шинжилгээ, дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрөхгүй байна. Хараат бус лаборатори бий болгох зөвлөмжийг Хүнс эвсэл ТББ-аас удаа дараа

⁴⁰² Энэ форум 2014 оны 3 сарын 5,6-ны өдрүүдэд Улаанбаатар хотод болсон.

өгч, шаардаж ирсэн ч энэ талаар арга хэмжээ авсангүй.

ЗӨВЛӨМЖ

- Хүнсний бүтээгдэхүүнд тавих хяналтыг сайжруулах, иргэд, ТББ-ын оролцоог хангах, тэдний чадавхийг бэхжүүлэх, санхүүжилт, эрх зүйн орчноор дэмжих
- Хүнсний бүтээгдэхүүний лабораторийн хүчин чадал, хүртээмжийг үнэлэх, тоог нэмэгдүүлэх, мэргэжлийн боловсон хүчин болон бусад хангамжийг сайжруулах.
- Сургууль, эрдэм шинжилгээний лабораторид хүнсний бүтээгдэхүүн шинжлэх магадлан итгэмжлэл олгох, шинжилгээний дүнг олон нийтэд мэдээлэх эрхийг олгох.
- Монголын үндэсний олон нийтийн радио телевиз иргэдэд зориулж хүнсний асуудлаар шинжлэх ухаанд суурилсан ойлголт, мэдлэг, хүнсний бүтээгдэхүүний тухай бодит мэдээлэл түгээх тогтмол нэвтрүүлэгтэй болох

Хүнсний эрх ба хөдөлмөр эрхлэлт

18. Монгол улсад хөдөөд ажлын байр хомс учир хөдөөнөөс олон иргэд нийслэл хот руу ирж барилга барих, зам тавих, нийтийн хоол, зочид буудал зэрэг үйлчилгээийг салбарт ажиллаж байна. Хотод ирж ажилд орохдоо ажил олгогчтой хөдөлмөрийн гэрээ хийдэггүй, хийсэн ч хэрэгжүүлдэггүй байна. Хөдөлмөрийн гэрээ хийх, хөдөлмөрийн гэрээний хэрэгжилтийг шаардах эрх тэдэнд байхгүй. Ажил олгогчдод ажилчны эрх ашгийг хамгаалах үйлдвэрчний эвлэлийн байгууллага байгуулахыг Хөдөлмөрийн хуулиар үүрэг болгоогүй. Хүний эрх хөгжил төв ТББ-ын Яармаг дахь Мөнгөн хуримтлалын бүлгээс 2012 онд хамт олныхоо дундаас хөдөлмөр эрхэлж байгаа 100 хүнээс авсан судалгаагаар тэдний дөрөвний нэг нь хөдөлмөрийн гэрээгүй ажилладаг, гэрээ хийсэн хүмүүсийн тал нь “ажил олгогч хөдөлмөрийн гэрээг хэрэгжүүлдэггүй” гэжээ. Судалгаанаас үзэхэд ажилчид хөдөлмөрийн гэрээг хэрэгжүүлэхийг шаардаж чаддаггүй, тэднийг дэмжих, ажилчдын эрх ашгийг хамгаалах байгууллага байхгүй байна.

19. Хөдөлмөрийн гэрээ байгуулах, түүнийг хэрэгжүүлэхийг шаардах эрх нь баталгааждаггүй тул иргэд хөдөлмөрөө мөлжүүлэх нь хэвийн үзэгдэл болж байна. Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгээс эрх зүйн туслалцаа авахаар 2014 оны эхний 6 сард хандсан нийт иргэдийн 70 хувь нь хөдөлмөрийн маргааны асуудлаар ханджээ. Жишээ нь, Натур 2 машин угаалгын газар гэр бүлийн 2 ажилтны цалинг 3 сараар өгөөгүй, шүүхэд хандахад хөдөлмөрийн гэрээгүй тул хүлээн авах боломжгүй гэжээ. Тус 2 иргэн Баянхонгор аймгаас хот руу ирж зуны 3 сар ажиллан хүүхдүүдийнхээ сургуулийн зардлыг олох зорилготой байсан ч хөдөлмөрийн гэрээ байгуулаагүй тул 90 хоног цалингүй ажиллан хөдөлмөрөө мөлжүүлж, хохирчээ. Ийм жишээ барилгын салбарт олон гардаг. Үүнийг Хүний эрх хөгжил төвийн Нийтийн эрх ашгийн хуулийн клиникийн оюутнуудад хандсан хөдөөнөөс ирж барилга дээр ажиллаж байгаад цалингаа авч чадахгүй байгаа хоёр хэрэг харуулна.

20. Үйлдвэрчний эвлэл байгуулах ажилчдын эрхийг хуулиар баталгаажуулаагүй учир олон ажилчидтай том уурхайн компанид ч ажилчдын эрх ашгийг зөрчиж байна. 2014 онд уул уурхайн Рио Тинто компанийн Оюутолгой төслийн 300 ажилчдыг нэгэн зэрэг гэнэт халсан. Үүнтэй холбогдуулан эрх ашгаа хамгаалж тэмцэх ямар ч үйлдэл ажилчдын зүгээс гараагүй. 2012 онд Уул уурхайн Өмнийн говийн элс ХХК-ний ажилчид ҮЭ байгуулж хөдөлмөрийн нөхцлөө сайжруулах, хуулийн дагуу амрах, ажиллах эрхээ хэрэгжүүлэхийг удаа дараа шаардаж, улмаар ажил хаясан боловч 45 хүн ажлаас халагдсан. Ийнхүү ажилчид эвлэлдэн нэгдэх эрхээ хэрэгжүүлэх, эрх ашгаа хамгаалж чадахгүй байгааг анхаарах

хэрэгтэй байна.

21. Иргэдийг “туршилтын хугацаа” нэрээр цалингүй ажиллуулах, “туршилтын хугацаанд ажиллуулаад тэнцээгүй гэж халан” хөдөлмөрийн хөлс огт олгохгүй байх мөлжлөгийн практик нийтийн хоолны үйлчилгээний газруудад түгээмэл тохиолдож байна. Ийм хөдөлмөрийн мөлжлөг ядуурал, өлсгөлөнгийн гол шалтгаан болж байна.

22. Ажилчдын цалин бага, ажил хийсэн ч авч байгаа цалин нь амьдралын наад захын хэрэгцээг хангахгүй, ажил хийгээд ядуурлаас ангид, өлслөнгөөс ангид байх боломжгүй байна. Үүний гол шалтгааныг хөдөлмөрийн хөлсний тогтоосон тариф байхгүйтэй холбож байна.

ЗӨВЛӨМЖ:

- Хөдөлмөрийн хөлсний тариф тогтоож, хэрэгжүүлэх
- Хувийн хэвшлийн салбарт хөдөлмөрийн гэрээ байгуулж, хэрэгжүүлдэг болох. Үүнийг баталгаажуулах оновчтой зохицуулалт хийх
- Ажил олгогчдод ажилчдын эрх ашгийг хамгаалах байгууллага байгуулах ажилчдын эрхийг зөрчихгүй байхыг үүрэг болгосон заалтыг Хөдөлмөрийн хууль болон бусад холбогдох хуульд оруулах

МЭДЭЭЛЭЛ: БҮХ ХЭЛБЭРИЙН ЯЛГАВАРЛАН ГАДУУРХАЛТТАЙ ТЭМЦЭХ ЗӨВЛӨМЖИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

Улсын Их Хурал	УИХ
Монгол Улсын Засгийн Газар	МУЗГ
Хүний Эрхийн Үндэсний Комисс	ХЭҮК
Нэгдсэн Үндэсний Байгууллага	НҮБ
Эмэгтэйчүүдийг Ялгаварлан Гадуурхах Бүх Хэлбэрийг Устгах Тухай Конвенц	ЭЯГБХУТК
Төрийн Бус Байгууллага	ТББ
Хякгаарлагдмал Хариуцлагатай Компани	ХХК

МЭДЭЭЛЭЛ БЭЛТГЭХ, ЗӨВЛӨЛДӨХ ҮЙЛ ЯВЦ

1. Бүх төрлийн ялгаварлан гадуурхалтын хэлбэрүүд, шинээр гарч буй хандлагын талаарх асуулгыг онлайн хэлбэрээр, хүний эрхийн чиглэлээр ажилладаг 40 гаруй ТББ-уудад явуулснаас “Үндсэн уртраг”, “Говийн газар шороо”, “Хүүхдийн эрх хөгжил төв”, “Монголын дүлийн иргэдийн үндэсний холбоо”, “Иргэдэд туслах Хүний Эрхийн Төв”, “Монголын эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөрийг дэмжих холбоо”, “Сэтгэл зүйн мэдрэмж төв” зэрэг 7 ТББ санал ирүүлэв. Монголын Эмэгтэйчүүдийн Хөдөлмөрийг Дэмжих Холбоо, Хүүхдийн Эрх Хөгжил Төв, Иргэдэд Туслах Хүний Эрхийн Төвийн 4 гишүүнтэй ажлын хэсэг байгуулагдаж, 3 удаа хуралдсан ба эхний хурлыг онлайнаар хийж, түүнээс гадна биечлэн хоёр удаа хуралдаж бэлтгэсэн илтгэлийг Хүний Эрхийн ТББ-уудын Форумын хуралдаанаар⁴⁰³ хэлэлцүүлсэн.

⁴⁰³ Хүний эрхийн ТББ-уудын Форум 2014 оны 08 сарын 22, 9 сарын 4-ний өдөр хуралдаж, НҮБ-ын ХЭЗ-д илгээх

ОЛОЛТТОЙ ТАЛ

2. Зөвлөмж өгсөн хугацаанд Засгийн газар үйл ажиллагааны төлөвлөгөө⁴⁰⁴ баталж, түүндээ ялгаварлан гадуурхалттай тэмцэх механизмыг судлах, хууль санаачлахаар тусгасан нь дэвшилттэй болсон.
3. Жендерийн эрх тэгш байдлын тухай хууль батлаж, жендерийн шууд болон шууд бус ялгаварлан гадуурхалтыг хуулиар хориглосон.
4. Мөн МУ-ын ЗГ-аас ЭЯГБХУТК-ийн хэрэгжилтийн талаарх Монгол улсын ээлжит Ү тайлан илтгэлд эмэгтэйчүүдийн эрхийн хэрэгжилт, нийгмийн амьдралд оролцох эрхийн асуудлыг тусгасан нь цаашид тэгш оролцоог хангах, ялгаварлан гадуурхалтаас ангид байх бодлого, үйл ажиллагаатай болоход хувь нэмэр болно хэмээн найдаж байна.

ЗӨВЛӨМЖИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

84.17 Канад: Ялгаварлан гадуурхалтын эсрэг хуулийг батлах, үүндээ бэлгийн чиг баримжаа, жендерийн асуудлыг нарийвчлан тусгах

84.44 Норвеги: Хүний эрхийн соёл, тэр дундаа үл ялгаварлан гадуурхах хууль тогтоомжийн хүрээг бэхжүүлж, үр дүнтэйгээр хэрэгжүүлэх

86.4 Бразил: Арьс үндсээр алагчлах бүх хэлбэрийг устгах конвенц, Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенц, Иргэний улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт, Эмэгтэйчүүдийг алагчлах бүх хэлбэрийг устгах конвенцийн дагуу хувь хүмүүс гомдол гаргах механизмыг хүлээн зөвшөөрөх

86.5 Мексик: ХДХВ/ДОХ-той хүмүүсийг оролцуулан бүх төрлийн ялгаварлан гадуурхалтыг хориглох, урьдчилан сэргийлэх, шийтгэх болон устгах чиглэлээр холбогдох хууль тогтоомж, үр дүнтэй арга хэмжээг нэн даруй авах

5. Засгийн газрын ажлын төлөвлөгөөнд "хууль тогтоомж гаргах, механизм бүрдүүлэх, яаралтай арга хэмжээ авах" тухай тусгагдсан ч бие даасан хууль гараагүй, хуулийн төсөл боловсруулах ажил ч эхлээгүй байна. Жендерийн тэгш байдлын тухай хууль баталж, жендерийн ялгаварлан гадуурхалтыг хориглосон боловч одоогоор гомдол мэдүүлж, эрхээ сэргээлгэсэн тохиолдол гараагүй, хуулийн сурталчилгаа хангалттай бус байна. Бодит амьдрал дээр нас, хүйс, гадаад төрх байдлаар ялгаварлан гадуурхалт байгаа хэдий ч энэ талаар гомдол гаргаж, шийдвэрлүүлэх боломжгүй.

Баримт 1: Нийт ялгаварлан гадуурхсан ажлын байрны 90.7 хувь нь буюу 439 нь насаар ялгаварласан байв. Энэ нь хөдөлмөрийн зах зээл дээр шинээр нээгдэж байгаа хоёр ажлын байр тутмын нэг нь насаар ялгаварлаж байна гэсэн үг юм. Хүйсээр ялгаварласан зар үүнээс арай цөөхөн боловч, шинээр нээгдэж байгаа гурван ажлын байр тутмын нэг нь хүйсийн шаардлага тавьсан байлаа. Нийт зарлагдсан 1000 ажлын байрнаас 291 нь хүйсээр ялгаварлагдаж байв.

*"Хөдөлмөр, гэр бул" эмэгтэйчүүдийн чуулганы үндсэн илтгэлээс.
2011 оны 04 сарын 08. УБ, Илтгэгч АЭХ-ны Тэргүүн Ц.Оюунгэрэл*

мэдээллийг хэлэлцсэн болно.

⁴⁰⁴ Засгийн газрын 2011 оны 159-р тогтоолын хавсралт

6. Хувь хүмүүсийн гомдол гаргах механизмыг хүлээн зөвшөөрөөгүй байна.

Баримт 2: Арьс үндсээр алагчилах бүх хэлбэрийг устгах тухай олон улсын конвенцийн 14 дүгээр зүйлийг хүлээж авах боломжийг судалж байна.

/Зөвлөмжийн хэрэгжилтийн дунд хугацааны сайн дурын илтгэл:
ЗГ-ын тайлан, 2014 оны 03 сарын 13 /

7. Бүх төрлийн ялгаварлан гадуурхсан үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцохоор Гэмт хэргийн тухай хуулийн төсөлд тусгасан ч хууль хэзээ батлагдах нь тодорхойгүй байна.

84.45 АНУ: Олон нийтийн болон хувийн салбарт ялгаварлан гадуурхахтай тэмцэх чиглэлээр үр нөлөөтэй арга хэмжээ авах, шийдвэр гаргах дээд түвшинд эмэгтэйчүүдийн оролцоог нэмэгдүүлэх

8. Шийдвэр гаргах дээд түвшинд эмэгтэйчүүдийн оролцоо нэмэгдсэн, 2008 оны сонгуулиар 3 эмэгтэй гишүүнтэй байсан бол 2012 оноос 11 болсон, парламентад "Эмэгтэй гишүүдийн бүлэг" ажиллаж эхэлсэн дэвшилттэй тал бий. Гэвч бизнесийн засаглал дахь эмэгтэйчүүд, парламентаас бусад түвшинд эмэгтэйчүүдийн оролцоо мэдэгдэхүйц нэмэгдээгүй байна. Олон нийт, хувийн салбарт гарч байгаа ялгаварлан гадуурхалтыг гэмт хэрэг гэж үзэх хууль батлагдаагүй, механизм байхгүй учир ялангуяа хувийн салбарт нас, гадаад төрх байдал, нийгмийн гарал үүслээр ялгаварлах явдал нэмэгдсээр, эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхахтай тэмцэх дорвитой арга хэмжээ авагдахгүй байна.

84.47 АНУ: Охид, эмэгтэйчүүдийн эсрэг ялгаварлан гадуурхалт, хайхрамжгүй хандлагатай тэмцэх, энэ чиглэлээрх одоогийн хууль тогтоомжийг бэхжүүлэх

9. Зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх хүрээнд "Гэрч хохирогчийг хамгаалах тухай" хууль баталсан, "Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай" хуулийн шинэчилсэн найруулгыг УИХ-д өргөн мэдүүлж, эрх зүйн хүрээнд охид эмэгтэйчүүдийн эсрэг ялгаварлан гадуурхалттай тэмцэх орчинг бүрдүүлэх санал санаачлага гарч байна. Гэвч охид эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхах, хайхрамжгүй хандах байдал олон нийтийн дунд хэвээр байна. ЗГ-ын олон хүүхэд төрүүлэхийг дэмжих бодлогын үр дүнд төрөлт нэмэгдэж байгаа нь сайн талтай ч хүүхдээ харуулах цэцэрлэг хүртээмжгүйн улмаас залуу эмэгтэйчүүд гэртээ сууж, ажил хөдөлмөр эрхлэх боломжгүй болж байна. Мөн хөдлөх, үл хөдлөх хөрөнгө бүртгүүлэхэд эрэгтэйн нэр дээр бүртгэх явдал нийтлэг байгаагаас эмэгтэйчүүдийн хөрөнгөө барьцаалан зээл авах, эдийн засгийн амьдралд оролцох боломжийг хаасаар байна.

Баримт 3: Сэлэнгэ аймгийн Зүүнхараа сумын иргэн Д хэлэхдээ "... нөхөр минь салсан, би 2 хүүхдээ ганцаараа өсгөх болсон, дээр нь миний нуруугаар өвддөг хуучтай. Нас маань 40 гарсан тул ажил олддоггүй, Дэлхийн Зөн олон улсын байгууллагын тусламжтайгаар тахиа, туулай тэжээж, амьжиргаагаа залгуулдаг. Өвөл болж байна, тахианы саравч барих гэсэн ч "барьцаагүй" гээд банкнаас зээл олдохгүй. Ганц байгаа хөрөнгө болох газар маань салсан нөхрийн нэр дээр бүртгэлтэй учир зээлийн барьцаанд тавих боломжгүй..."

/2012 онд МЭХ-нд тусламж хүсэж ирсэн эмэгтэйн өргөдлөөс/

Баримт 4: Хөдөлмөрийн насны буюу нөхөн үржихүйн насны эмэгтэйчүүдийн эдийн засгийн оролцоо 2013 онд 59,4% байсан бол 2014 онд 57.3% болж буусан байна.

/Статистикийг бюллетень 2014 оны 7 сар, 11-р хуудас/

Дээрх хэрэгжилтүүдээс дүгнэхэд:

10. Монгол улсын хувьд улс төрийн сонгууль 4 жилийн хугацаатай явагддаг бөгөөд засаг солигдогод үндсэн чиг үүргийн 4 яамнаас бусад яам өөрчлөгдөж, эрхлэх бодлогын асуудлаа 4 жил тутамд сольж байдаг нь 2010 онд өгөгдсөн зөвлөмжийг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл учруулсан. Мөн нэгдсэн бодлогоор төлөвлөөгүй, төлөвлөөгүйн улмаас төсөвгүй зэрэг нь зөвлөмжийг хэрэгжих боломжийг бууруулсан.
11. Ялгаварлан гадуурхалт бүр “хохирол” хэмээн тооцогдохгүй байгаа нь эрх зүйн орчин бүрдээгүй, гомдол барагдуулах үр дүнтэй механизм байхгүй байгаатай холбоотой юм.
12. Түүнчлэн өнгөрсөн дөрвөн жилд нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн хүрээнд анхаарал татаж, хүний эрхийн ноцтой зөрчил үүсгээд байгаа дараахи асуудлуудыг бид онцлон тэмдэглэж байна.
13. Эмэгтэйчүүд зөвхөн биеэ үнэлдэг гэсэн сөрөг ойлголт нийгэмд тогтсон бөгөөд тэднийг ялгаварлан гадуурхдаг. Одоогийн практикт биеэ үнэлсэн гэмт хэрэгт зөвхөн биеэ үнэлснийг шийтгэдэг /энэ нь дийлэнхдээ эмэгтэйчүүд байдаг/, харин энэхүү гэмт хэргийг үйлдэж байгаа, хүний биеийг үнэлж авсан этгээдэд /энэ нь дийлэнхдээ эрэгтэйчүүд байдаг/ ямар нэг хариуцлага тооцохгүй байгаа нь харин ч энэ төрлийн гэмт хэрэг буурахгүй байх, эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхсаар байх нөхцөл болж байна.

Баримт 5: Монгол улсын Садар самуун явдалтай тэмцэх тухай хууль, 3-р зүйл 1.2. “садар самуун явдал” гэж биеэ үнэлэх, бусдын биеийг үнэлүүлэх, эсхүл эдгээр үйлдэлд бусдыг татан оролцуулах..., 4-р зүйл 4.1-т “биеэ үнэлэхийг хориглоно”, 4.2-т “бусдын биеийг үнэлүүлэхийг хориглоно” гэж заажээ.

14. Ялгаварлан гадуурхагдсан тухай гомдол мэдүүлэх, гомдлоо барагдуулах хууль зүйн орчин байгаа мэт боловч механизм сул, гомдол барагдуулж хариуцлага тооцохгүй байна. Хэдийгээр Жендэрийн эрх тэгш байдлын тухай хуульд ялгаварлан гадуурхалтыг хориглож, ХЭҮК-т гомдлоо гаргаж болохоор зохицуулсан ч үр дүн хангалтгүй байна.

Баримт 6: “Монголын мянганы сан”-д ажилдаг эмэгтэй өөрийг нь ажлын байран дээр бэлгийн дарамтад оруулаад байгаа төслийн захирал П.Б-ийн талаар ХЭҮК-т гомдол мэдүүлсэн тохиолдол 2013 онд гарсан. Шалгалтаар П.Б гэгч нь гурван удаагийн үйлдлээрээ бэлгийн дарамтанд оруулж байсан нь нотлох баримтаар тогтоогдсон байна. Тиймээс тус комиссоос өнгөрсөн онд 3/09 тоот албан шаардлага хүргүүлж, үр дүнд нь 2013 оны 04 сарын 12- нд 13/81 тоот тушаал гарган төслийн захирал П.Б-д үндсэн цалинг гурван сарын хугацаатай 10 хувиар бууруулах хэмжээний хариуцлага л тооцжээ.

Баримт 7: ХЭҮК-ын сүүлийн 3 жилийн буюу 2011, 2012, 2013 оны тайланд иргэд, аж ахуйн нэгжээс ирүүлсэн гомдлыг барагдуулсан тухай дараахи байдлаар мэдээлжээ.

	<i>2011 он</i>	<i>2012 он</i>	<i>2013 он</i>
Ирсэн гомдол	326	311	669
Ялгаварлан гадуурхагдсан тухай			
гомдол		1	5
Шийдвэрлэсэн байдал:			
Шүүхээр шийдвэрлэсэн	6	4	3
Захиргааны шийтгэл оногдуулсан			16
Шаардлага хүргүүлсэн	18	14	21
Өөрт нь буцаасан			148
Бусад байгууллагад шилжүүлсэн			429

15. Иргэдээс хүний эрхийн зөрчил, ялгаварлан гадуурхагдсан тухай гомдлоо гаргаж эхэлж байгаа хэдий ч шийдвэрлэлт, үр дүн хангалтгүй байгаа нь гомдол барагдуулах итгэлээ алдаж, цаашид ялгаварлан гадуурхалтын гэмт хэрэг илрэхгүй, нуун дарагдуулах байдал үүсгэх болгоомжлолыг төрүүлж байна. Эдгээр нь ялгаварлан гадуурхалтын бие даасан хууль байхгүй, механизм бүрэн ажиллахгүй байгаагийн сөрөг үр дагавар юм.

ЗӨВЛӨМЖ

16. Нэн тэргүүнд "Бүх төрлийн ялгаварлан гадуурхалттай тэмцэх тухай" бие даасан хуультай болох, ялгаварлан гадуурхагдсан тухай гомдол гаргах, эрхээ сэргээлгэх боломжтой, хүртээмжтэй, үр дүнтэй механизмыг бий болгох, хуулийн төслийг боловсруулах явцад иргэдийн оролцоог хангах

17. Одоо өргөн баригдаад байгаа "Гэр бүлийн тухай", "Гэр бүлийн хүчирхийллийн тухай", "Хөдөлмөрийн тухай" зэрэг хуулийн өргөн барьсан төслийг дордуулахгүйгээр, яаралтай батлах

18. Охид эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхах явдалтай тууштай тэмцэх, ялангуяа эдийн засгийн оролцоог дэмжих, ажил хийх нөхцөл боломжоор хангаж, гэр цэцэрлэг, бусад хэлбэрийг судлан хэрэгжүүлэх

19. Садар самуун явдалтай тэмцэх тухай хуульд хэрэг үйлдсэн субъект бүрийг орхигдуулахгүй буруутгах, хариуцлага хүлээлгэх заалт нэмж оруулах

20. Бүх төрлийн ялгаварлан гадуурхалттай тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаанд төсөв, санхүүжилтийг хангалттай төсөвлөх

21. Охид, эмэгтэйчүүдийг ялгаварлах, дорд үзэх хандлагыг арилгах олон нийтийн нөлөөллийн үр дүнтэй, төлөвлөгөөт, тогтмол үйл ажиллагаа явуулах

МЭДЭЭЛЭЛ:

ЭРҮҮДЭН ШҮҮХ БОЛОН БУСАД ХЭЛБЭРЭЭР ХЭРЦГИЙ, ХҮНЛЭГ БУСААР БУЮУ ХҮНИЙ НЭР ТӨРИЙГ ДОРМЖЛОН ХАРЬЦАЖ, ШИЙТГЭХИЙН ЭСРЭГ КОНВЕНЦИЙН ХЭРЭГЖИЛТ, ХОЛБОГДОХ ГЭРЭЭ, КОНВЕНЦИЙГ СОЁРХОН БАТАЛЖ, НЭГДЭН ОРОХ ТУХАЙ ЗӨВЛӨМЖИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

ТОВЧИЛСОН ҮГС

Эрүүдэн шүүхийн болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенц
Төрийн бус байгууллага
Улсын Ерөнхий Прокурорын Газар
Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар
Мөрдөн байцаах алба
Тагнуулын ерөнхий газар
Авлигатай тэмцэх газар
Цагдаагийн ерөнхий газар
Улсын их хурал

ЭШЭК
ТББ
УЕПГ
ШШГЕГ
МБА
ТЕГ
АТГ
ЦЕГ
УИХ

МЭДЭЭЛЭЛ БЭЛТГЭХ, ЗӨВЛӨЛДӨХ ҮЙЛ ЯВЦ

1. Энэхүү илтгэлийг Хууль, Хүний эрх төв, БМ Экологи төв, Эрэгтэйчүүдийн холбоо зэрэг Төрийн бус байгууллагууд хамтран бэлтгэв.⁴⁰⁵ Тайлан илтгэлийг Хүний эрхийн ТББ-уудын Форумын хуралдаанаар⁴⁰⁶ хэлэлцүүлж, саналыг тусгасан.
2. Илтгэл нь "Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенц"(ЭШЭК гэх) - ийн хэрэгжилтийн талаарх (14) зөвлөмж, цаазаар авах ялыг халах тухай Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын II нэмэлт Протоколыг соёрхон батлах тухай (17) зөвлөмж, Хүчээр сураггүй болгохын эсрэг конвенцид нэгдэн орох тухай (2) зөвлөмжийн хэрэгжилтийн талаар дурьдах болно.

ОЛОЛТТОЙ ТАЛ

3. Цаазаар авах ялыг халах тухай Иргэний болон улс төрийн эрхийн олон улсын пактын II нэмэлт протоколыг соёрхон баталж, 2012 оны 6 дугаар сарын 13-ны өдрөөс эхлэн хүчин төгөлдөр үйлчилж байна.

⁴⁰⁵ Төрийн бус байгууллагын зэрэгцээ илтгэлийг бичихдээ шүүхэд төрийг төлөөлдөг өмгөөлөгчтэй ярилцах, Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн цахим хуудас, өдөр тутмын хэвлэлийн мэдээ, цахим мэдээ, Хүний эрхийн Үндэсний Комисс (ХЭҮК)-ын 13 дах удаагийн тайлан, Монголд хүний эрхийн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг бусад төрийн бус байгууллагад тэмдэглэгдсэн баримт судлах, Эмнести интернэшнл Монгол байгууллагын хэвлэлийн хуудас зэрэг материалтай танилцаж баримт цуглуулах замаар илтгэл бичлээ.

⁴⁰⁶ Хүний эрхийн ТББ-ын Форумын гишүүд 2014.7.25, 2014.8.22, 2014.9.4-ний өдрүүдэд нийт 3 удаа хуралдсан.

4. ЭШЭК-ийн нэмэлт протокол, Хүнийг хүчээр сураггүй алга болгохын эсрэг олон улсын конвенцийг соёрхон батлах тухай хуулийн төслийг Монгол Улсын Засгийн газар 2014 оны 7 дугаар сарын 8-ны өдөр Улсын Их Хуралд өргөн бариад байна.

ЗӨВЛӨМЖИЙН ХЭРЭГЖИЛТ ТУС БҮРЭЭР

84.3, 84.71, 84.95: Цагдаагийн ажилтны хүчирхийллийн шинжтэй бүх үйлдэлд бие даасан мөрдөн шалгалт явуулах чиглэлээр УЕПГ-ын дэргэдэх Мөрдөн байцаах албыг бэхжүүлэх

5. Эрүүдэн шүүх гэмт хэргийг хараат бус, бие даасан мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулдаг байгууллагыг татан буулгасан нь Монголын засгийн газар олон улсын хамтын нийгэмлэгийн өмнө хүлээсэн үүрэг амлалтаасаа ухарсан үйлдэл хэмээн дүгнэж байна.

Баримт 1: Монгол Улсын Их Хурал 2014 оны 1-р сард Прокурорын байгууллагын тухай хуулийн 10, 45 дугаар зүйлийг хүчингүй болгож, 22-р тогтоолоор Улсын Ерөнхий Прокурорын Газар (УЕПГ)-ын дэргэдэх Мөрдөн байцаах албыг татан буулгаж тус албаны орон тоо, төсөв, эзэмшиж байгаа үл хөдлөх болон бусад эд хөрөнгө, техник хэрэгслийг Авлигатай тэмцэх газарт шилжүүлэх шийдвэр гаргасан. УЕПГ-ын дэргэдэх МБА-ны харъяалах хэргийг ТЕГ, АТГ, ЦЕГ-т шилжүүлснээр хараат бус, бие даасан мөрдөх алба байхгүй болсон. Мөн иргэд тодорхой хэргийг хаана, хэнд хандаж шалгуулах нь бүрхэг болжээ. Хэргийн харъяаллын талаар УЕПГ-ын тушаал гарсан гэх ч энэ тухай олон нийтэд ойлгомжтой хэлбэрээр мэдээлээгүй байна.

Баримт: 2 "...Авлигатай тэмцэх газар 2014.7.29-ны шөнө сэжигтэн Т нарыг Төв аймгийн Цагдан хорих газарт хорьсон байна. Авлигатай тэмцэх газрын дарга, эрхэлсэн комиссар Ө.Э нь 2014.7.31-ний өдрийн 06/6444 тоот албан бичгийг ШШГЕГ-ын харъяа 461-р ангийн дарга хурандаа Ц.О-ын нэр дээр явуулжээ. Энэ албан бичигт "Т нарын 3 сэжигтэний өмгөөлөгчийн гэрээ нь ирээгүй тул өмгөөлөгч нарыг уулзуулахгүй байхыг мэдэгдье."⁴⁰⁷ хэмээсэн байна. Энэ нь аливаа хэлбэрээр саатуулагдсан этгээд гадаад ертөнцтэй харьцаатай байх, өмгөөлөгчтэйгээ саадгүй уулзах эрхийг хязгаарлаж, эрүүдэн шүүж буй хэлбэр хэмээн өмгөөлөгчид нь үзэж, АТГ-ын албан тушаалтанд хариуцлага тооцуулахыг хүссэн ч харъяалан шалгах газар тодорхойгүй учир Нийслэлийн Прокурорын газар, ШШГЕГ-ын даргад гомдлоо гаргажээ.

ЗӨВЛӨМЖ: Эрүүдэн шүүх хэрэгт мөрдөн шалгалт явуулах бие даасан, хараат бус албыг дахин байгуулах

84.72: Эрүүдэн шүүхийн эсрэг тусгай илтгэгчийн зөвлөмжийг хэрэгжүүлэхэд анхаарал хандуулах

6. Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэх байдалд цагдан хоригдсон этгээдийг байлгаж байна. Хоригдож буй этгээдийг байнга оршин суудаг газраас хол (45км-230км зайд) орших өөр аймгийн нутагт байрлах цагдан хорих байранд байлгах, цагдан хорих байруудаар дамжуулан хориж, сэтгэл зүйн дарамтанд оруулах үзэгдэл байсаар байна.

Баримт 3: Биднийг төрийн эсрэг гэмт хэрэгт холбогдуулан шалгах явцдаа 2013.9.16-ны өдрөөс эхлэн цагдан хорисон. Биднийг УБ хотоос Дархан-Уул (230км), Төв (45км) Сэлэнгэ аймгийн Зүүнхараа сум (220км) зайд байрлах хорих ангиудад тарааж хорисон.⁴⁰⁸ Гэвч хэргийг УБ хотод шалгаж байсан. Намайг оршин суугаа газраас 113-120 км хол зайд орших Сэлэнгэ аймгийн Зүүнхараа суманд хориж байгаад УБ хотоос 45км зайд орших Төв аймгийн Цагдан хорих төвд шилжүүлсэн. Мөн тухайн хэргийг шалгаж буй мөрдөн байцаагчийн зөвшөөрлөөр ар гэрийнхэнтэй

⁴⁰⁷

www.news.mn нийгэм булангаас хүлээн авч үзнэ үү

⁴⁰⁸

Улаанбаатар хотод Монгол улсын хэмжээнд том тооцогдох төвлөрсөн Цагдан хорих анги байрладаг.

уулзах боломжтой байсан бөгөөд тэдний ая талыг харж л гадаад ертөнцтэй харьцдаг, хол газар хорих нь ар гэрээс ирэх зардал ихтэй төдийгүй надад ч хүндрэлтэй байсан. Хорих байрны нөхцөл харанхуй тул нүдний хараа муудаж зүүж байсан шилээ солиход хүрсэн⁴⁰⁹

ЗӨВЛӨМЖ: Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхээс урьдчилан сэргийлэх үндэсний механизмыг нэн даруй байгуулах

84.71: Эрүүдэн шүүлт, хэрцгий, хүнлэг бус харьцаанаас урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр хууль сахиулах байгууллагад чиглэсэн боловсролын хөтөлбөрийг бий болгох

7. Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцахаас урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр, хууль сахиулах байгууллагад болон бусад төрийн албан хаагч нарт чиглэсэн боловсрол олгох хангалттай төсөв, хөтөлбөргүй байна. Мөн хуульчдын давтан сургалтын хөтөлбөрт ч эрүүдэн шүүх гэмт хэргийн талаар хөтөлбөр байхгүй.

8. Эрүүл мэнд, боловсрол, батлан хамгаалах зэрэг яамдын сургалтын хөтөлбөрт эрүүдэн шүүх гэмт хэргийн талаар сургалт явуулах хөтөлбөр байхгүй.

ЗӨВЛӨМЖ: Эрүүдэн шүүх, хэрцгий, хүнлэг бус харьцаанаас урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр хууль сахиулах байгууллага болон бусад холбогдох этгээдэд чиглэсэн үр дүнтэй сургалтын хөтөлбөр баталж, хангалттай төсөв зарцуулах

84.18, 84.19, 84.20, 84.21, 84.22: ЭШЭК-ийн үзэл баримтлалтай дотоодын хууль тогтоомжийг нийцүүлэх

9. Эрүүгийн эрх зүйн шинэчлэлийн хүрээнд тодорхой ахиц гарч байна. Гэвч ихэнх шинэчлэл хуулийн төслийн хэмжээнд байгаа тул хуучин хууль үйлчилсэн хэвээр байна. Тиймээс зөвлөмжийн хэрэгжилт УИХ хуулийн төслийг батлах эсэхээс хамаарч байна.

84.18: ЭШЭК болон бусад харгис хэрцгий, хүнлэг бус, нэр төрийг нь доромжлон харьцах явдлын эсрэг олон улсын гэрээ конвенцид заасны дагуу бүх төрлийн зодож шийтгэх явдлаас урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох хуулийг батлах

10. Эрүүгийн эрх зүйн шинэчлэлийн хүрээнд боловсруулж буй Гэмт хэргийн тухай хуулийн төсөл, Гэмт хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн төсөлд холбогдох заалтыг томъёолсон.

Баримт 4: Гэрийн даалгавар дутуу хийсэн, өөрийн үгээр байсангүй хэмээн 2013-2014 онуудад 1 нас 6 сартайгаас 9 настай хүүхдүүдийг зодож шийтгэсэн 5 тохиолдол гарсан ч сэтгэлийн дарамтанд орсон гэх үндэслэлээр 1 ч багш шийтгүүлээгүй байна.

Зөвлөмж: Зодож шийтгэхийг хориглосон, буруутай этгээдэд хариуцлага хүлээлгэх эрх зүйн орчныг нэн даруй бүрдүүлэх

Тайлангийн хугацаанд шинээр гарсан зөрчил

11. ЭШЭК-ийн 3.1 дэх хэсэгт заасан "Эрүүдэн шүүх аюул тулгарна гэж үзэх хангалттай үндэслэл байвал оролцогч улс уг этгээдийг өөр улсад албадан гаргах, буцаах буюу шилжүүлэн өгөхгүй" байх үүргээ Монгол улс хэрэгжүүлэхгүй байна.

Баримт 5: НҮБ-ын орогногчийн сертификаттай бөгөөд Монгол Улсад оршин суух хугацаа нь 2014 оны 6 сарын 16-нд дуусах байсан БНХАУ-ын иргэн Н.Тулгуур, мөн оюутны хүчинтэй визтэй,

⁴⁰⁹Ялтан Байгаль орчны хамгаалагч Ц.Мөнхбаярын ярианаас

*НҮБ-д жилийн өмнө орогнол хүссэн өргөдөл гаргасан байсан Д.Далайбаатар нарыг Хятад руу нууцаар 2014 оны 5 сарын 13-нд гаргасан. Тэд Хятад улсын иргэн бөгөөд монгол үндэстэн байжээ.*⁴¹⁰

Зөвлөмж: ЭШЭК-ийн 3.1-р заалтыг нэг мөр хэрэгжүүлэх 84.3, 84.4: Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцийн 22 дугаар зүйлийг зарлан тунхаглах

12. Зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх чиглэлээр тодорхой ажил хийгээгүй байна.

Зөвлөмж: Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцийн 22 дугаар зүйлийг зарлан тунхаглах

84.7, 84.8, 84.13, 84.63, 84.65, 84.67, 84.68, 86.10, 86.11: Цаазаар авах ялыг халах талаарх зөвлөмжүүдийн хэрэгжилт

13. Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын II нэмэлт Протокол Монгол Улсын хувьд 2012 оны 6 Дугаар сарын 13-ны өдрөөс хүчин төгөлдөр үйлчилж байна. Сүүлийн 4 жилд нэг ч хүнийг цаазаар аваагүй байна.⁴¹¹

84.9, 84.10, 84.11, 84.12, 84.66, 84.68, 84.70, 86.10: Эрх зүйн тогтолцооноос цаазаар авах ялыг халах шаардлагатай алхмуудыг авч хэрэгжүүлэх

14. Монгол Улс цаазын ялыг бүрмөсөн халах зорилгоор Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын 2-р протоколд нэгдэн орсон. Эрүүгийн эрх зүйн шинэчлэлийн хүрээнд боловсруулж буй Гэмт хэргийн тухай хуулийн төсөлд цаазаар авах ялыг тусгаагүй. Гэвч одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Эрүүгийн хуулиас цаазаар авах ялыг халаагүй хэвээр байна.

ЗӨВЛӨМЖ. Хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Эрүүгийн хуулийн 7 заалтаас цаазаар авах ялыг бүрмөсөн халах

86.10, 86.11: Цаазаар авах ялтай холбоотой мэдээллийг төрийн нууцаас хасах, цаазаар авах ял шийтгэл болон түүний гүйцэтгэлийн талаар мэдээлэл, статистикийг нээлттэй болгох
Цаазаар авах ялын гүйцэтгэл хийгдсэн хүмүүсийн гэр бүлийн гишүүдэд энэ талын мэдээллийг өгөх зорилгоор цаазаар авах ялын гүйцэтгэлтэй холбоотой мэдээллийг төрийн нууцаас хасах

15. Цаазаар авах ялын гүйцэтгэл хийгдсэн, хүмүүсийн гэр бүлийн гишүүдэд энэ талын мэдээллийг өгөх зорилгоор цаазаар авах ялын гүйцэтгэлтэй холбоотой мэдээллийг төрийн нууцаас хасах чиглэлээр аливаа ажиллагаа хийгдээгүй байна.

84.1, 84.6: Хүнийг хүчээр сураггүй алга болгохын эсрэг олон улсын конвенцид аль болох хурдан нэгдэн орох

16. Монгол Улсын Засгийн Газар Хүнийг хүчээр сураггүй алга болгохын эсрэг Конвенцийг соёрхон батлах тухай хуулийн төслийг Улсын Их Хуралд 2014 оны 7 дугаар сарын 8-ны өдөр өргөн бариад байна.

⁴¹⁰ Ethnic Mongolians from China Tortured and Secretly Deported from Mongolia: "Impunity Must End", Notes from the World of Silences Voices илтгэлээс авлаа. Илтгэлийг хавсаргав.

⁴¹¹ www.judoinstitute.mn сайтын шүүхийн статистик мэдээнээс

МЭДЭЭЛЭЛ: ХДХВ, ДОХ-ТОЙ ХҮМҮҮСИЙН ЭСРЭГ ЯЛГАВАРЛАН ГАДУУРХАЛТ

ТОВЧИЛСОН ҮГС

Хүний дархлал хомсдлын вирус	ХДХВ
Дархлалын олдмол хомсдол	ДОХ
Бэлгийн замаар дамжих халдвар	БЗДХ
Сайн дурын зөвөлөгөө, шинжилгээ	СДЗШ
Төрийн бус байгууллага	ТББ
Нэгдсэн үндэстний байгууллага	НҮБ
Монголын Гэр Бүлийн Сайн Сайхны Нийгэмлэг	МГБССН
Залуус Эрүүл Мэнд Төв	ЗЭМТ
Улсын Их Хурал	УИХ
Халдварт өвчин судлалын үндэсний төв	ХӨСҮТ
ДОХ-ын Үндэсний хороо	ДҮХ
Дэлхийн ДОХ-ын эсрэг өдөр	ДДОХЭӨ

МЭДЭЭЛЭЛ БЭЛТГЭХ, ЗӨВЛӨЛДӨХ ҮЙЛ ЯВЦ

1. ХДХВ, ДОХ-той хүмүүсийн эрхийн хүрээнд өгсөн зөвлөмжийн хэрэгжилтийг үнэлэх зорилгоор ЗЭМТөв, Хамтдаа төв, Хүний эрх залуучуудын Эрүүл мэндийг Дэмжих төв, Өөдрөг амьдрал, Шинэ Өөдрөг амьдрал МГБССН, Сэтгэл зүйн мэдрэмж ТББ-ууд хамтран төрийн байгууллагын асуудал хариуцсан мэргэжилтнүүд, шийдвэр гаргагч нар болон ХДХВ-ийн халдвартай амьдарч байгаа хүмүүсийн төлөөллүүдтэй ганцаарчилсан уулзалт, зөвлөлдөх уулзалт зохион байгуулах хэлбэрээр мэдээлэл цуглуулсан болно. Мөн Хүний эрхийн ТББ-уудын Форумын хуралдаанаар хэлэлцүүлж⁴¹², цахим хэлбэрээр санал авах ажлыг зохион байгууллаа.

ОЛОЛТТОЙ ТАЛ

2. УИХ-аас Хүний дархлал хомсдлын вирусын халдвар, дархлалын олдмол хомсдлоос сэргийлэх тухай хуулийг 2012 онд шинэчлэн найруулж баталсан.

3. 2011 онд батлагдсан Эрүүл мэндийн тухай хуулинд “хүн амд эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээг ялгаварлан гадуурхахгүйгээр үзүүлэх бодлого баримтлана⁴¹³” гэж заасан.

4. Шинээр боловсруулж буй Гэмт хэргийн тухай хуулийн төсөлд “ялгаварлан гадуурхахыг гэмт хэрэгт тооцсон”.

5. Шинээр боловсруулж буй хөдөлмөрийн тухай хуульд ялгаварлан гадуурхалтын шууд болон шууд бус хэлбэрийг хориглохоор тусгасан.

6. Монгол улсын Засгийн газраас ХДХВ, ДОХ, БЗДХ-аас сэргийлэх үндэсний стратеги төлөвлөгөөг 2010-2015 онд хэрэгжүүлэхээр баталж, 2013 оны 5 дугаар сард дунд хугацааны үнэлгээ хийж, тайлан гаргасан.

7. Монгол Улсын хэмжээнд СДЗШ төвүүдийг олон талын оролцоотойгоор хүртээмжтэй байгуулах

⁴¹² Хүний эрхийн ТББ-уудын Форум 2014 оны 8-р сарын 22, 9-р сарын 3-ны өдөр хуралдаж НҮБ-ын ХЭЗ- д илгээх ТББ-уудын мэдээллийг хэлэлцсэн болно.

⁴¹³ Эрүүл мэндийн тухай хууль, 2011 он, 4-р зүйл. Эрүүл мэндийн талаар төрөөс баримтлах бодлого, үндсэн зарчим, 4.1.2

алхам хийгдэж, эмч эмнэлгийн ажилтнуудыг сургалтанд хамруулсан.

ЗӨВЛӨМЖИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

86.5 МЕКСИК: ХДХВ, ДОХ-той хүмүүсийг оролцуулсан бүх төрлийн ялгаварлан гадуурхалтыг хориглох, урьдчилан сэргийлэх, шийтгэх болон устгах чиглэлээр холбогдох хууль тогтоомж, үр дүнтэй арга хэмжээг нэн даруй авах

8. Энэхүү зөвлөмжийн хүрээнд авч үзэхэд Хүний дархлал хомсдлын вирусын халдвар, дархлалын олдмол хомсдлоос сэргийлэх тухай хууль, Эрүүл мэндийн тухай хууль болон бусад эрх зүйн баримт бичгийг батлан хэрэгжүүлж байгаа боловч хэрэгжүүлэх бодлого зохицуулалт, хяналтын механизм хангалтгүй, төсөв хөрөнгийг хүрэлцээтэй хуваарилдаггүй, зарцуулалтад тавих хяналт сул байсаар байна. Хүний эрхийг хангасан, харж үзсэн Хүний дархлал хомсдлын вирусын халдвар, дархлалын олдмол хомсдлоос сэргийлэх тухай хууль хэдий батлагдсан сайн талттай ч хуулийн хэрэгжилт байхгүй хуулинд зааснаар ХДХВ, ДОХ-ын асуудалд анхаарлаа хандуулах Үндэсний хороо байгуулагдаж тус хороо нь хуулийг хэрэгжүүлэх, хяналт тавих, бүх талуудын уялдааг хангах байсан ч одоогоор ямар хэрэгжилт байхгүй, хэнч тоодоггүй мэддэггүй хий хоосон хууль байсаар байгаа. ХДХВ, ДОХ-ын халдвартай хүмүүсийн эрхийг хангах, хамгаалах чиглэлээр бодлого боловсруулж, хэрэгжүүлэх чиг үүрэг бүхий төрийн байгууллагуудын үйлчилгээ үзүүлэгчид, удирдлагын ойлголт хандлага сул, мэдээлэл хангалтгүй, энэ чиглэлээр ажилладаг боловсон хүчний мэдлэг ур чадвар харилцан адилгүй, тогтвор суурьшилтай ажилладаггүй зэргээс шалтгаалан хууль ХАНГАЛТТАЙ САЙН ХЭРЭГЖИХГҮЙ байна” хэмээн үзэж байна. Эдгээр асуудлуудыг дараах баримтаас харж болно.

Баримт 1: Намайг Д гэдэг. Би ажил хийдэг байсан. Нэг удаа ажил дээр эмч нар шинжилгээ авахаар ирэхэд нь шинжилгээ өгвөл халдвартай гэдгийг маань мэдчихээд хамт олны зүгээс намайг гадуурхах хандлага гаргах байх гэж айсандаа ажлаасаа өөрөө гарсан. Энэ явдал 5 жилийн өмнө болсон ч ажлаасаа гарсандаа одоог хүртэл харамсаж явдаг. Эмэнд орсны дараа дагалдах харшил өгөөд эмч дээр очтол миний очсон эмч ямар эмчилгээ хийхийг мэдэхгүй байсан. Эмч нар их муухай харьцаатай, бидэнтэй хүн биш юм шиг харьцах байдал их гардаг. Дараагийн эм авах хугацаа болоод эмээ авах гээд очиход өөрөө хувиасаа өгч байгаа юм шиг хандаж эм үлдсэн бол заавал авчирч үзүүлж тоолуулчихаад дараагийн эмээ ав гэж хэлээд өгөхгүй дахин дахин чирээдэл учруулдаг.

Мэдээллийн эх сурвалж: ХДХВ-ийн халдвартай амьдарч буй залуугийн ярицлагаас...

Баримт 2: 2010 онд Иргэн Э-ийн амь насыг хэрцгийгээр хөнөөсөн хэрэг гарсан бөгөөд тус хэргийг иргэн ... үйлдсэн нь тогтоогдсон байдаг. Чингэлтэй дүүргийн шүүхээс хэрэгтэнд 5 жилийн ялаар шийтгэсэн байдаг. Хохирогчийн гэр бүлийн хүн гомдолтой байгаа бөгөөд давж заалдах хүсэлтэй байдаг ч Хохирогч Э нь ХДХВ-ийн халдвартай байсныг хамаатан, ах дүү нар нь мэдэх вий гэдгээс эмээж хэргийг хэвээр үлдээсэн.

Мэдээллийн эх сурвалж: ХДХВ-ийн халдвартай амьдарч буй залуугийн ярицлагаас...

9. ХДХВ, ДОХ-ын халдвараас урьдчилан сэргийлэх, мэдээлэл сурталчилгаа хийх талаар эрүүл мэндийн бүх шатны байгууллагуудад төсөв хөрөнгө хуваарилж, үндэсний хэмжээний уулзалт, семинар, зохион байгуулж, зөвлөмж гаргадаг ч түүний хэрэгжилтийг хангуулах, хяналт тавих ажил бүх шатанд жигд хийгддэггүй болох нь хөдөө орон нутагт төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлэх явцад ажиглагддаг. Жил бүрийн 12-р сарын 1-нд ХДХВ, ДОХ-ын эсрэг олон улсын өдрийг тохиолдуулан компани ажил зохион байгуулж,

уриа гаргаж байгаа ч төсөл хөтөлбөрийн тогтвортой байдлыг хангадаггүй, үйл ажиллагааны уялдаа холбоо хангалтгүй, мэдээлэл солилцох үр дүнтэй систем байхгүйгээс улс орон даяар энэ үйл ажиллагаа нь төдийлөн хүртээмжтэй бус, түүгээр ч зогсохгүй ХДХВ, ДОХ- той амьдарч буй хүмүүст бүрэн дүүрэн хүрдэггүй. Ихэнх үйл ажиллагаа түр зуурын, нэг удаагийн шинжтэй, бүлгүүдийн оролцоог хангадаггүй, тул тэдний бодит хэрэгцээнд тулгуурладаггүй, үүний улмаас үр дүн төдийлөн сайн биш байна.

ЗӨВЛӨМЖ

10. ХДХВ, ДОХ-ын асуудлаарх эрх зүйн баримт бичгийг шинэчлэх үйл явц, энэ чиглэлээрх бүх бодлого, хөтөлбөр, төслийн хэрэгжилт, түүний үр дүнгийн үнэлгээ хийх явцад халдвартай амьдарч байгаа хүмүүсийн оролцоог хангах, үр дүнтэй, бодитой арга хэмжээ авч байх

11. ХДХВ, ДОХ-ын асуудлаар хэрэгжүүлж буй бодлого, хөтөлбөрийн талаар хэвлэл мэдээллээр нээлттэй мэдээлэх, нийгмийн хандлагыг ялгаварлан гадуурхалтаас ангид байхад анхаарах

ШИНЭЭР ТУСГАХ АСУУДАЛ ХДХВ, ДОХ-той хүмүүс ялгаварлан гадуурхаас ангид байх эрхтэй

12. Монгол Улсад ялгаварлан гадуурхалтын эсрэг тусгайлсан хууль байхгүй. ХДХВ, ДОХ-той амьдарч буй хүмүүс ил болон далд хэлбэрээр ялгаварлан гадуурхалтад өртөх явдал гарсаар байна. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 14.2⁴¹⁴ ялгаварлан гадуурхахыг хориглосон үндэслэлийг заасан хэдий ч хүнийг эрүүл мэндээр нь ялгаварлан гадуурхахыг хориглоогүй, үүний улмаас ХДХВ-ийн халдвартай гэдгээрээ ялгаварлан гадуурхагдахгүй байх эрх зүйн орчин бүрэлдээгүй гэж үзэхээр байна.

13. Иймээс бүх түвшний бодлого боловсруулагчид, шийдвэр гаргагчид, ХДХВ, ДОХ- той амьдарч байгаа хүмүүсийг ялгаварлан гадуурхсан эрх зүйн баримт бичгийг батлах жишиг байсаар байгааг анхааралдаа авах хэрэгтэй байна.

Баримт 3: ХДХВ, ДОХ-той амьдарч байгаа хүмүүсийг шууд ялгаварлан гадуурхсан хууль тогтоомж цөөн. Гэвч “хүний дархлал хомсдлын вирусын халдвар, дархлалын олдмол хомсдлоос сэргийлэх тухай хууль”-ийн 11.5-д “ ...хүний дархлал хомсдлын вирусын халдвар авсан буюу дархлалын олдмол хомсдолтой нь тогтоогдсон хүний хөдөлмөрийн чадвар алдалтын хэмжээг Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай хуулийн⁴¹⁵ 30 дугаар зүйл болон энэ хуулийн 5.1.5-д заасны дагуу тодорхойлно.” гэсэн нь хөдөлмөр эрхлэх боломжоор нь ялгаварлан гадуурхсан шинжтэй байна.

Баримт 4: Намайг Б гэдэг. Ажил олдохгүй болохоор амьдрахын эрхэнд хувиараа ойр зуурын мужааны ажил хийдэг. Нэг удаа ажлын багажинд хуруугаа тасалчихаад тусламж авахаар гэмтлийн эмнэлэгт очсон чинь ХДХВ-ын халдвартай болохоор надад тусламж үзүүлэх ДОХ-ын эмч байхгүй гээд ХӨСҮТ-өөс ДОХ-ын эмч иртэл 2 цаг гаруй хүлээлгэсэн. Эмч ирсний дараа тусгай өрөөнд хамгаалалтын эмчийг байлцуулан оёдол тавьж боолт хийсэн. Ер нь иймэрхүү хандлага маш их гардаг.

⁴¹⁴ “Хүнийг үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсролоор нь ялгаварлан гадуурхаж үл болно. Хүн бүр эрх зүйн этгээд байна.” Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992 он, 14.2-р зүйл

⁴¹⁵ Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай хууль- “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэлийн 2008 оны 21 дугаарт нийтлэгдсэн.

Мэдээллийн эх сурвалж: ХДХВ-ийн халдвартай амьдарч буй залуугийн ярилцлагаас...

Баримт 5: Шинээр боловсруулж буй Гэмт хэргийн тухай хуулийн төслийн 15-р заалт илт гадуурхах үзэл давамгайлсан гэж үзэж байна. ХДХВ, ДОХ-ыг аюулт өвчинтэй дүйцүүлж, онцгойлон гэмт хэргийн хуульд оруулж байгаа нь ХДХВ-ийн тээгч хүмүүсийг уг өвчнөө тараагч мэтээр бусдад ойлгуулах үзэл санаа агуулсан нь илт байна. Улмаар нэг өвчнийг онцгойлсон нь ялгаварлан гадуурхалт гэж бид үзэж байна.

Мэдээллийн эх сурвалж: “Шинэ Өөдрөг амьдрал” ТББ-ын Хууль зүйн сайдад хүргүүлсэн 02/03 дугаар албан тоом...

14. ХДХВ, ДОХ-ын халдвартай амьдарч байгаа хүмүүсийг шууд болон шууд бусаар ялгаварлан гадуурхах явдал элбэг байна. Жишээ нь: Төрийн байгууллагын болон эмнэлгийн ажилчид халдвартай өвчтөнийг мэдсэн тохиолдолд үйлчилгээ үзүүлэхгүй байх, ажил олгогч нар ажилд ороход шинжилгээ өгсөн байхыг шаардах, халдвартай гэдгийг мэдсэн тохиолдолд ажлаас халах зэрэг маш олон зөрчил гарсаар байна.

15. Мөн ХДХВ, ДОХ-ын халдвартай амьдарч байгаа бэлгийн цөөнх хүмүүс давхар ялгаварлан гадуурхалтад өртдөг. Монгол улсад бэлгийн цөөнхийн хүний эрхийг хангах, хамгаалах асуудал маш их яригддаг боловч уламжлалт сэтгэлгээ, нийгмийн хандлагаас болж нийгэмд буруу мэдээлэл, сөрөг хандлага ихээхэн давамгайлсан хэвээр байна.

Баримт 5: “ХДХВ/ДОХ-ын халдвартай амьдарч буй ЭБЭ-чүүдийн хүний эрхийн төлөв байдал”⁴¹⁶ судалгаанаас харахад ХДХВ-ийн халдвартай холбоотойгоор 8% нь амьд явах эрх зөрчигдсөн, 10% нь өөрийн сурч боловсрох эрх зөрчигдөж байсан, ажил хөдөлмөр эрхлэх эрх зөрчигдсөн гэж 60% нь хариулсан бол харин эмнэлгийн байгууллага эмчилгээ үйлчилгээ үзүүлэхээс татгалзсан гэж 3%, ХДХВ-ийн холбоотойгоор хувийн нууц алдагдсан гэж үзсэн 45% байсан.

ЗӨВЛӨМЖ

16. ХДХВ, ДОХ-ын халдвартай амьдарч байгаа хүмүүсийн ялгаварлан гадуурхалтаас ангид байх, ялгаварлан гадуурхагдсан тохиолдолд эрхээ сэргээлгэх боломжтой эрх зүйн орчинг нэн даруй бүрдүүлэх

17. ДОХ-ын үндэсний хороог дахин байгуулж орон нутагт салбар зөвлөлүүд бий болгох

18. ДОХ-оос сэргийлэх ажлыг гадны тусламжаар хийдгийг зогсоож, төрөөс санхүүжилт өгдөг болох ХДХВ-ийн халдвартай амьдарч буй хүмүүст ажил эрхлэх нөхцлийг бүрдүүлж, ажил олгогч нар ХДХВ-ийн халдвартай хүмүүсийг ялгаварлахгүй ажилд авдаг болгох

19. ХДХВ, ДОХ-д өртөх эрсдэлт бүлэг болох бэлгийн цөөнхийн давхар ялгаварлан гадуурхалтыг бууруулах

⁴¹⁶ Залуус эрүүл мэнд төв ТББ, Хүний эрхийн Үндэсний Комисс, НҮБ-ын Хөгжлийн Хөтөлбөрийн төсөл хамтран хийж гүйцэтгэсэн “ХДХВ/ДОХ-ын халдвартай амьдарч буй ЭБЭ-чүүдийн хүний эрхийн төлөв байдал” судалгааны тайлан. 6-р нүүр 2012 он

20. ХДХВ, ДОХ-д өртөх өндөр эрсдэлт бүлэгтэй ажилладаг ТББ-уудыг төрөөс дэмжих.

Баримт 6: ХДХВ-ийн халдвартай жирэмсэн эхчүүдийг бусад жирэмсэн эхчүүдийн нэг адил бус, харин Халдварт өвчин судлалын үндэсний төв дээр юмуу, орон нутагт бол тус төвийн ДОХ-ын мэргэжилтнүүдийн хяналтанд Эрүүл мэндийн сайдын тушаалаар төрүүлдэг.

Энэ нь шууд ялгаварлан гадуурхалт ба төрөөгүй нярайн эрүүл мэнд, улмаар нарийн тусламж авах эрхийг нь боогдуулсан үйл ажиллагаа гэж үзэхээр байна

Мөн нэгдсэн эмнэлгүүдэд, ялангуяа мэс заслын өвчтөнүүдэд ХДХВ-ийн халдвар илрүүлэх шинжилгээг хийх нь түгээмэл. Түүнчлэн, зарим нийтийн усан бассейн үйлчлүүлэгчээс ХДХВ-ийн шинжилгээ шаарддаг.

Зөвлөмж: Эрүүл мэндийн яам ХДХВ-ийн улмаас ялгаварлан гадуурхах тушаал бодлогоо эргэн харж, хүчингүй болгох.

Эдгээрийн хэрэгжилтийг Улсын мэргэжлийн хяналтын байгууллага хянаж ажиллах

МЭДЭЭЛЭЛ: БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ХЭРГИЙГ ШҮҮХЭЭР ШИЙДҮҮЛЭХЭД ТУЛГАМДДАГ АСУУДЛУУД

Байгаль орчны хэргийг шүүхээр шийдүүлэхэд тулгамддаг асуудлууд

Хүний эрх хөгжил төв ТББ 2005 оноос эхлэн уул уурхайн зохисгүй үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй байгаль орчин, хүний эрхийн зөрчилтэй хэргүүдэд нийтийн эрх ашгийг хамгаалах стратегийн өмгөөллийг хийлээ. Нийт 22 хэрэг дээр ажилласан ба 2010 оноос хойш 11 хэрэг дээр ажиллаж байна. Эдгээр хэрэг дээр ажиллахад тулгамдаж байсан бэрхшээлүүдээс дүгнэлт хийж үзвэл:

1. Орон нутгийн иргэд ялангуяа малчин иргэд хуулийн туслалцаа авах, шүүхэд хандаж асуудлаа шийдвэрлүүлэх боломж хязгаарлагдмал байна. Сумын төв дээр хуулийн туслалцаа авах боломжгүй. Тэнд өмгөөлөгч байдаггүй. Нотариатын үүргийг сумын засаг даргын Тамгын газрын дарга хэрэгжүүлдэг. Сумдад өмгөөлөгч байдаггүй. Монгол улсын хэмжээгээр нийт 29 сум буюу сум дундын шүүх ажиллаж иргэний болон эрүүгийн хэрэг шийдвэрлэдэг. Эдгээрийн 21 нь аймгийн төвүүд дээр ажилладаг байна. Захиргааны хэргийн анхан шатны 20 шүүх аймгийн төвүүд дээр ажилладаг. Иймээс орон нутгийн иргэд эрхээ хамгаалах хуулийн туслалцааг орон нутагтаа авах боломжгүй, шүүхэд хамгаалуулахын тулд аймгийн төв орох шаардлага гардаг тул байгаль орчны асуудлаар тэрийн болгон хууль, шүүхээр явж асуудлыг шийдүүлэх боломжгүй байна.

Зөвлөмж: Орон нутагт иргэдэд хүртээмжтэй хуулийн үйлчилгээг бий болгох, шүүхийн хүртээмжийг сайжруулах

2. Нийтийн эрх ашгийг нэхэмжлэн хамгаалах эрх зүйн орчин бүрдээгүй: Одоогоор Байгаль орчны дүрмийн зорилго бүхий ТББ зөвхөн байгаль орчны хохирлыг барагдуулах асуудлаар нэхэмжлэх эрхтэй байгаа боловч тэдний хууль зүйн мэдлэг, чадвар дутмаг учраас нэхэмжлэл гаргадаггүй. Гэтэл хүний эрх, хуулиар мэргэшсэн ТББ-дын нэхэмжлэх эрх нээгдээгүй байна. /Кэйс: ХЭХТ Хөвсгөл аймгийн Бүрэнхааны ордод хууль бусаар олгогдсон тусгай зөвшөөрлүүдийг цуцлуулах хэрэгт нэхэмжлэгчээр оролцохоор нэхэмжлэл гаргасан. Гэвч ТББ-ийн дүрмийн зорилгод “Байгаль орчныг хамгаалах” гэдэг үг, өгүүлбэр байхгүй учир нэхэмжлэх эрхгүй гэж шүүх үзсэн.

Зөвлөмж: ТББ-дад нийтийн эрх ашгийг нэхэмжлэх эрх зүйн орчинг нэн даруй бий болгох.

3. Нийтийн эрх ашгийн хэргийг хэрэгт шийдвэрлүүлэхэд тулгардаг зардал:

Шүүхийн тэмдэгтийн хураамж: Шүүхийн тэмдэгтийн хураамж БО хэргүүдэд өндөр байдаг тул нэхэмжлэл гаргагч ТББ түүнийг төлөх боломжгүй байдаг. Иймээс ТББ-д шүүхийн тэмдэгтийн хураамжаас чөлөөлөгдөх боломж бүхий төрийн албан тушаалтан буюу сумын ЗД-тай хамтарч ажиллахаас өөр аргагүй байдалд хүрдэг. Төрийн албан хаагчид НЭА асуудалд хайнга ханддаг, үнэнч бус хэргийн явцад нэхэмжлэлээс буцах тохиолдлууд гардаг. Үүний жишээг ХЭХТ-ийн ажилласан Дорнодын Баяндун, Архангай аймгийн Цэнхэр, Төв аймгийн Заамар сумын хэрэг зэрэг олон хэргээс харж болно.

Шүүхийн хэрэг дэх гэрч, шинжээчийн зардал: Байгаль орчны хэргүүдэд шинжээчдийн оролцоо зайлшгүй шаардагддаг. Гэтэл зардлыг гаргахад хүндрэл тулгардаг. ТББ-д энэ зардлыг төлөх боломжгүй. Гэтэл шүүх энэ зардлаа гаргах эрх нь байдаг боловч гаргадаггүй. Үүнээс болж шинжээчийн дүгнэлт хүлээн хэрэг удааширдаг. Жишээлбэл Сүхбаатар аймагт хууль бусаар олгогдоод буй цөмийн энергийн тусгай зөвшөөрлийг цуцлуулах хэрэгт Нийслэлийн захиргааны хэргийн шүүх өөрийн санаачлагаар шинжээч томилж талбайн маргааныг шийдвэрлэх болсон. Гэвч шүүх тухайн шинжээчийн өмнөх хэрэг дээр ажилласан зардлыг олгоогүй тул шинжээч энэ хэрэгт ажиллахаас татгалзсан. Шүүх энэ хэрэг дээр шийнжээчийг хүлээхээс өөр ямарч арга хэмжээ авч чадалгүй 3 улирал өнгөрөөд байна.

Нотлох баримт бүрдүүлэх зардал: Нотариат, орон нутагт ажиллах, бичлэг, гэрэл зураг боловсруулах, судалгаа хийх зэрэг шаардлагатай нотлох баримт бүрдүүлэх бүх зардал ТББ-дын өмнө тулгардаг.

Өмгөөлөгчийн хөлс: Нийтийн эрх ашгийг өмгөөлөх өмгөөлөгчийн үйл ажиллагааг дэмжих оновчтой бодлого, зохицуулалт байхгүй.

Зөвлөмж: Нийтийн эрх ашгийн хэргээс шүүхийн хураамж авдаггүй болох. Шүүх шинжээчийн зардлыг шуурхай гаргадаг болох. Нийтийн эрх ашгийн хэргийн өмгөөлөл, нотлох баримт бүрдүүлэхтэй холбоотой зардлыг төрөөс даадаг болох. Үнэгүй өмгөөлөл үзүүлэх өмгөөлөгчдийн үйл ажиллагааг дэмжих, урамшуулах. Монголын өмгөөлөгчдийн дунд про-боно үйл ажиллагааг нэвтрүүлэх, дэмжих арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх.

4. Шүүх байгаль орчны хэргийг шуурхай шийдвэрлэх чадамжгүй. Ялангуяа шинжээчийн дүгнэлт гаргуулах, хариуцагчийг эрэн сурвалжлах шүүхийн шийдвэр биелэхгүй сар жилээр хэрэг удааширдаг.

А/ Шинжээчийн дүгнэлт гаргуулахад эхлээд шинжээчийг томилох асуудал нэлээд хугацаа авдаг.

Мэргэжлийн хяналтын газрын байцаагчид, Байгаль орчны яам, ус, ой гэх мэт холбогдох газар, хэлтсийн мэргэжилтнүүдээс томилдог. Томилсны дараа шинжээчийн хараат бус байдал асуудалтай байдаг. Үүнээс гадна шинжээчийн ажлын хөлсний асуудал гардаг. Шүүх өмнөх хэрэг дээр шинжээчийн хөлсийг төлөөгүй бол шинжээч бүр ч хойрго хандаж шинжээчийн өмнөөс дүгнэлт хийхэд шаардлагатай мэдээллийн боловсруулалтыг сонирхогч тал хийх тохиолдол гардаг. Ийм маягаар маш олон хэрэг дээр шинжээчийн томилгоо, дүгнэлт, зардлыг шийдэх зэрэг асуудал нь олон сар үргэлжилж, хэргийг хойшлуудаг. /Хонгор, Шарын гол, Дарьганга сумдын хэргүүд/
Б/ шүүх байгаль орчны хэргийн хариуцагчийг олж чаддаггүй. Шүүхээс гаргасан хариуцагчийг эрэн сурвалжлах шийдвэр хэрэгждэггүй. Энэ шийдвэрийг цагдаагийн байгууллага сар жилээр хэрэгжүүлэхгүй байх боломжтой. Хэрэгжүүлэхийн тулд нэхэмжлэгчээс ихээхэн хүч гарган хөөцөлдөх хэрэгтэй. Үүнээс болж шүүх үйл ажиллагаа олон сараар зогсдог. /Хөвсгөлийн Бүрэн хааны хэрэг, Хонгорын хэрэг/

Зөвлөмж: Байгаль орчны хэрэг дээр шинжээчийн дүгнэлт хийлгэх, хариуцагчийг эрэн сурвалжлах шүүхийн шийдвэрийг шуурхай хэрэгжүүлдэг болох. Байгаль орчны хэрэг дээр ажиллах бие даасан, хараат бус шинжээчдийн баг байгуулж ажиллуулах. Байгаль орчны дагнасан шүүх байгуулах.

5. Шүүх болон шүүгчид хараат бус ажиллах зарчмаа байгаль орчны хэргүүд дээр баримталж чаддаггүй.

- Шүүх төрийн байгууллагаас илт хараат байдал ажиглагддаг. Жишээлбэл Хөшөөтийн хэрэг дээр шүүх хурлын товыг Засгийн Газрын төлөөлөгчийн цагийн хувиараас хамаарч олон удаа хойшлуулах, гаргасан шийдвэртээ Засгийн газарт үүрэг, даалгавар өгөөгүй.
- Хөвсгөлийн Бүрэнхааны орд ашиглах лицензүүдийг 2013 онд Дээд шүүхийн шийдвэрээр цуцалсан боловч жилийн дараа “шинээр илэрсэн нөхцөл байдал” гэх нэрээр Дээд шүүх дахин хуралдаж анхан шатны шүүхэд хэргийг буцаасан. Ингэхдээ Байгаль орчны яам өмнө нь байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ байхгүй гэсэн тодорхойлолт гаргаж өгөөд дараа нь эсрэгээр байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ хийлгэсэн юм байна гэсэн тодорхойлолт гаргаж өгөхөд хариуцлага тооцоогүй.
- 2005 оноос хойш ажилласан байгаль орчны 22 хэргийн шийдвэрт нэг ч хэрэг дээр төрийн албан хаагч, төрийн байгууллагад хариуцлага тооцсон заалт орж байгаагүй. Гэтэл эдгээр хэрэг бүгд төрийн байгууллага, албан тушаалтан хуулиа хэрэгжүүлсэн бол гарахгүй байх байсан.

Зөвлөмж: Шүүх төрийн байгууллага, албан тушаалтнуудад хариуцлага тооцдог, хараат бус ажилладаг болгохын тулд шүүгчийн томилгоо, шүүхийн шийдвэрийг улс төрийн хүчин, төрийн дээгүүр албан тушаалтнуудын нөлөөнөөс гаргах.

6. Байгаль орчны хэрэг дээр шаардагдах дүгнэлт шинжилгээ хийх лаборатори, эрдэмтэд төрөөс хараат бус ажиллах боломжгүй. Жишээ нь агаарын бохирдлоос үүдэлтэй иргэдийн эрүүл мэндийн хохирлыг нэхэмжлэх хэрэг дээр дүгнэлт гаргах эрдэмтэн олдоогүй. Мөн Дархан-Уул аймгийн Хонгор сумын хөрс, ус болон оршин суугчийн үсний дээжинд хүнд метал - хүнцэл тодорхойлох шинжилгээг төрийн байгууллагуудын лабораторид хийлгэх боломжгүй байсан.

Зөвлөмж: Эрдэмтэд, эрдэм шинжилгээний лабораторийн бие даасан үйл ажиллагааг хангах.

7. Хүнд суртал, хариуцлага: Шүүх баримт бичигт үзлэг хийнэ гэсэн нэрийдлээр хэргийг удаашруулдаг. Жишээ нь Хөшөөтийн хэрэг дээр шүүхийн бичиг баримтад үзлэг хийх ажиллагаа 3 сар үргэлжилсэн.

Зөвлөмж: Шүүгчтэй хариуцлага тооцдог болгох, шүүгчийн ёс зүйн дүрмийг хэрэгжүүлдэг болох

МЭДЭЭЛЭЛ: ҮЗЭЛ БОДЛОО ИЛЭРХИЙЛЭХ ЭРХ ЧӨЛӨӨ

Үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөө

Энэхүү илтгэлийг Хүний эрхийн төрийн бус байгууллагуудын форумын гишүүн "Глоб Интернэшнл Төв"⁴¹⁷ төрийн бус байгууллага бэлтгэв. Илтгэлийн эхний танилцуулгыг 2014 оны 8 дугаар сарын 22-ны өдрийн иргэний нийгмийн байгууллагуудын чуулганаар танилцуулж, хэлэлцүүлэв. НҮБ-ын Хүний эрхийн зөвлөлийн эхний зөвлөмжид манай тайлангийн сэдэв тусгагдаагүй ч, 2010 онд илтгэл явуулснаас хойш Монгол Улсад бий болсон улс төр, эрх зүй, зохицуулалтын нөхцөл байдлаас иргэдийн үзэл бодолтой байх эрх, илэрхийлэх эрх чөлөөний асуудал түгшүүр дагуулах болж, ялангуяа Засгийн газраас цахим эрх чөлөөг хязгаарлах алхмууд хийгдэж эхэлсэн, Эрүүгийн хуулийн нэр төр гутаахтай холбоотой зүйл заалтыг нийтийн албан тушаалтнууд ашиглах нь нэмэгдэж буй нь энэ илтгэлийг бичих үндэслэл болов.

А. Олон улсад хүлээсэн үүрэг

НҮБ-ын гишүүн орны хувьд Монгол Улс Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалыг хүлээн зөвшөөрч, 1974 онд Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын Пакт (ИБУТЭТОУП)-ыг соёрхон баталсан. Хууль хэрэглээний талаасаа авч үзвэл, Үндсэн хуулинд зааснаар хүний эрхийг баталгаажуулсан олон улсын гэрээ хэлэлцээрүүдийг үндэсний хуулиудтай харшилдах нөхцөл үүссэн тохиолдолд олон улсын хэм хэмжээ нь дотоодын хуулиас давуу эрэмбэтэй үйлчилнэ. 2005 онд анх хэвлэгдсэн "Төрийн мэдээлэл" сэтгүүлийн тусгай дугаарт Пактын албан ёсны орчуулгыг нийтэлснээр шүүхэд хэрэглэх эрх зүйн орчин бүрэн бүрдсэн болно.

2011 оны 3 дугаар сард НҮБ-ын Хүний эрхийн хороо 101 дэх хуралдаанаараа Монгол Улсын Засгийн газрын ИБУТЭОУП-ын хэрэгжилтийн тухай ээлжит тайланг хэлэлцээд, Монгол Улсын Засгийн газарт "Нэр төр гутаахыг эрүүгийн гэмт хэргээс хасч, сэтгүүлчийг аливаа сүрдүүлэг заналхийлэл, халдлагаас хамгаалах шаардлагатай арга хэмжээ авах, сүрдүүлэг заналхийлэл, халдлагын аливаа тохиолдлыг хуулийн дагуу мөрдөн шалгаж, гэмтэнд хариуцлага хүлээлгэхэд" анхаарал хандуулах зөвлөмж өгсөн билээ.

Пактын 19-р зүйл⁴¹⁸, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16.17 дугаар зүйлд үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөнд тавих хязгаарлалтыг зөвхөн хуулиар тогтоох ёстой ч Монгол Улсад бодит байдал өөр байна.

⁴¹⁷ 1999 оноос хойш үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг хөхиүлэн дэмжиж буй энэ байгууллага IFEX, Forum Asia, GFMD олон улсын байгууллагын гишүүн юм

⁴¹⁸ ИБУТЭОУП-ын 19-р зүйл (3)

Б. Үндсэн хууль болон бусад хууль

Монгол Улс 1992 оны Үндсэн хуулийнхаа 16.16, 16.17 зүйлээр иргэдийнхээ үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, хэвлэн нийтлэх, мэдээлэлтэй байх эрхийг баталгаажуулсан юм. Мөн "Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөний тухай" хууль (1998), "Олон нийтийн радио, телевизийн тухай" хууль (2005), "Мэдээллийн ил тод байдал ба мэдээлэл авах эрхийн тухай" хууль (2011) баталж, "Зар сурталчилгааны тухай" хууль, "Харилцаа холбооны тухай" хууль зэрэг олон арван хуулиар хэвлэл мэдээллийн харилцааг зохицуулсан. "Хэвлэлийн эрх чөлөөний тухай" хуулиар бүх хэлбэрийн цензурыг хориглосон байдаг.

Нэр төр гутаахтай холбоотой зүйл заалтууд Иргэний хууль, Эрүүгийн хууль, сонгуулийн бүх шатны хуулиудад бий. Тухайлбал, 2012 онд батлагдсан Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хуульд нэр төр гутаахтай холбоотой хатуу заалтууд (33.5.4, 33.7.12, 33.11) орсон бөгөөд сонгуулийн үеэр өргөн нэвтрүүлгийн агуулгад хяналт тавих үүргийг Шударга өрсөлдөөн, хэрэглэгчийн төлөө газар (ШӨХТГ)-т ногдуулж, тэдний дүгнэлтээр хууль зөрчсөн радио, телевизийн үйл ажиллагааг гурван сарын хугацаагаар зогсоохоор хуульчилсан нь Засгийн газрын цензурыг эргээд бодитой болгосон билээ. Үүнд, гар утас, мэдээ, мэдээллийн сайтууд ч хамрагдаж буй. Иргэний хуулийн дагуу зохиогч буюу сэтгүүлч мэдээлэл үнэн болохыг нотлох ёстой.

2011 оноос хойш Засгийн газар уламжлалт болон цахим хэвлэл мэдээлэлтэй холбоотой бодлогын гол баримт бичгүүдийг баталж, Харилцаа холбооны зохицуулах хороо (ХХЗХ)-ноос "Телевиз, радиогийн өргөн нэвтрүүлгийн зохицуулалтын ерөнхий нөхцөл, шаардлага", "Тоон контентын үйлчилгээний зохицуулалтын ерөнхий нөхцөл, шаардлага", мөн өргөн нэвтрүүлгийн тусгай зөвшөөрөл авах, техникийн нөхцөлүүдийг зохицуулах хэм хэмжээ тогтоосон гэх мэт 30 гаруй дүрэм журам батлан мөрдөж эхэлсэн юм. Үүнээс хойш ХХЗХ нь анх удаа агуулгын зохицуулагчийн үүрэг гүйцэтгэх болсон билээ.

Засгийн газар 2013 оны 1 дүгээр сарын 5-ны өдөр "Цахим хуудас дахь сэтгэгдлийн нэгдсэн систем"-ийн тухай 01 тоот тогтоол, үүнд үндэслэн ХХЗХ "Сайтууд дахь сэтгэгдлийн харилцааг зохицуулах журам"-ыг 2013 оны 2 дугаар сарын 27-ны өдөр 05 тоот тогтоолоор тус тус баталсан юм.

Дээр дурдсан бичиг баримтууд, Засгийн газрын тогтоол нь Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал, олон улсын хуулийн хэм хэмжээтэй зөрчилдөж, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг хязгаарлаж буй тухай дотооддоо олон удаа хэлэлцэж, санал бодлоо хуваалцсан боловч үр дүнд хүрэхгүй байгаа нь харамсалтай.

В. Асуудлууд

В.1. Цахим эрх чөлөө ба нэрээ нууцлах эрх

Бүртгэл ба шүүлтүүр

Үзэл бодолтой байх эрх, илэрхийлэх эрх чөлөөний зарчмууд цахим хэвлэл мэдээлэлд ч үйлчлэх ёстой. Гэтэл "Тоон контентын үйлчилгээний зохицуулалтын ерөнхий нөхцөл, шаардлага"-ын 7.1 дэх хэсэгт заасны дагуу хэрэглэгчдийн хандалтын дундаж тоо нь нэг сарын туршид өдөрт 3000-аас давсан тохиолдолд тухайн цахим хуудас ХХЗХ-д бүртгүүлж, 7.3 дахь хэсэгт зааснаар "...шүүлтүүр програм заавал ашиглах"-ыг цахим хуудас эрхлэгчдэд үүрэг болгосон байдаг.

Шүүлтүүрийн <http://www.happywebs.mn> дэх программд кирилл (86 үг), латинаар (22 үг) галигласан нийт 108 хориотой үг багтдаг. Тухайлбал, хэрэв хэрэглэгч латинаар галигласан sex, terrorist гэсэн үгийг сэтгэгдэл бичихдээ хэрэглэвэл од (***) болон хувирна.

Мэдээ, мэдээллийн цахим хуудсыг бүртгэх, шүүлтүүр хэрэглэх нь Монгол Улсын нэгдэн орсон, соёрхон баталсан олон улсын хуулийг зөрчсөн үйлдэл гэж үзэж байна.

Нэрээ нууцлах эрх

Дээр дурдсан Засгийн газрын 01 тоот тогтоолд цахим хуудас дахь сэтгэгдлийг системээс нягтлан шалгах боломж олгох "Цахим хуудас дахь сэтгэгдлийн нэгдсэн систем"-ийг ТЕГ-ын тусламжтай боловсруулж, гүтгэн доромжилсон, садар самуунд уруу татсан, заналхийлсэн агуулга бүхий сэтгэгдэл бичсэн этгээдийг тодруулж, холбогдох хууль тогтоомжид заасны дагуу арга хэмжээ авах ажлыг зохион байгуулахыг Хууль зүйн сайдад үүрэг болгожээ. Тогтоолыг дагаж гарсан журам нь интернэтийн болон үүрэн телефоны үйлчилгээ эрхлэгч хувийн компаниудад төрийн байгууллагын хүсэлтээр хууль зөрчсөн гэх иргэдийг илрүүлэхэд туслан, тухайн этгээдийн талаарх мэдээлэл цуглуулах үүрэг ногдуулсан байна.

Монгол Улсад шүгэлдэгч болон сэтгүүлчийн нууц эх сурвалжийг хамгаалах хууль байхгүй, сэтгүүлчдийн нууц нэр ашиглахыг хориглох хандлага давамгайлж буй. Тухайлбал, ХХЗХ-ноос хүлээлгэсэн үүргийн дагуу үйлчилгээ эрхлэгчид хэрэглэгчийн үүсгэсэн сэтгэгдэл дээр интернэт хаягийг (1P аддгезз) нийтэд харагдахуйцаар байрлуулж байна.

Агуулгын зохицуулалт ба цензур

ХХЗХ нь өргөн нэвтрүүлэг, цахим хуудас, контент агрегатор, контент нийлүүлэх үйлчилгээ эрхлэгчдийн агуулгад хяналт тавьдаг. Хуулиар хориглосон агуулга нь "шашны харгис номлол", "садар самуун" гэх мэт хэт ерөнхий томъёологдсон, хэт өргөн хүрээтэй, нарийвчилсан тодорхойлолт байхгүй. Хяналтыг Цагдаагийн Ерөнхий газар, Оюуны өмчийн газар, ШӨХТГ зэрэг төрийн эрх бүхий байгууллага тавих ба тэдгээрийн мэдэгдэл, захидалд үндэслэн үйлчилгээ эрхлэгчийн үйл ажиллагааг зогсоох эрхийг ХХЗХ эдэлдэг.

2012 оноос хойш ХХЗХ зохиогчийн эрхийг зөрчсөн гэсэн үндэслэлээр 172 цахим хуудасны Монгол Улсаас хандах хандалтыг зогсоожээ. ХХЗХ нь эдгээр сайтын жагсаалтыг www.blacklist.mn сайтад байрлуулсан байна.

Мэдээ, мэдээллийн цахим хуудсыг хаах нь гагцхүү зохиогчийн эрхтэй холбоотой бус, цензурын шинжтэйг мэдээний цахим хуудас Монгол Улсын Ерөнхий сайдын "Хаан жимс" компанийг шүүмжилсэнтэй холбоотой сүүлийн хэрэг явдал харуулав. Уг нь ХХЗХ-ны журмаар вэбсайтын үйл ажиллагааг зогсоохоос өмнө энэ тухай урьдчилан мэдэгдэж, сануулах ёстой.

2014 оны 7 дугаар сарын 3-ны өдөр amjilt.com вэбсайт "Ерөнхий сайдын "Хаан жимс" амралтын газар Туул гол руу бохироо асгаж байна" гарчигтай сурвалжилгыг гэрэл зургаар баримтжуулан байршуулсны маргааш нь ХХЗХ-ны албан тушаалтан эмэгтэй вэбсайтын удирдлага руу утасдан "Хаан жимс" амралтын газрын гомдлын дагуу ярьж байна. Мэдээллээ устга, залруула хий, тэгэхгүй бол цагийн дараа хандалтыг хаана" гэж ярьснаас хойш гурван цагийн дараа Монгол Улсаас тус вэбсайт руу хандах хандалтыг хаасан байна. Тус вэбсайтын үйл ажиллагааг өдгөө хүртэл зогсоосон хэвээр байна⁴¹⁹.

Цахим хуудсыг хаасан үйлдлийг буруушаан дотоодын хэвлэл мэдээллийн төрийн бус байгууллагууд эсэргүүцэл илэрхийлж, Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллага (OSCE)⁴²⁰ хэвлэлийн мэдээ гаргасны дараа "Хаан жимс" компани нэг цагийн захиалгат нэвтрүүлгийг телевизийн

⁴¹⁹ <http://globeinter.org.mn/?cmd=Record&id=1131&menuid=367>

⁴²⁰ <http://www.osce.org/fom/121076>

сувгуудаар зэрэг дамжуулав. Энэ нь олон нийтийн үнэн бодит мэдээлэл авах эрх, хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөг ноцтой зөрчсөн үйлдэл болсныг харуулж байна.

ХХЗХ-ны хараат бус байдал ба илэрхийлэх эрх чөлөөний хууль ёсны хязгаарлалт

ХХЗХ нь өргөн нэвтрүүлгийн давтамж олгох, тусгай зөвшөөрөл олгох, хүчингүй болгох эрхтэй, энэ үйл явц ил тод бус, олон нийтийн оролцоо муу. Олон улсын хэм хэмжээний дагуу зохицуулах байгууллага төрөөс хараат бус байх ёстой, үндэсний хууль тогтоомжид ч мөн хараат бус байна гэж заасан боловч хэрэг дээрээ Засгийн газраас ХХЗХ-нд тавих хяналт байсаар байна. Энэ байгууллага бүтцийн хувьд Засгийн газрын агентлаг болох Мэдээллийн технологи, шуудан, харилцаа холбооны газрын харъяа, Ерөнхий сайд дарга, гишүүдийг томилж, чөлөөлдөг, ажлаа Засгийн газарт тайлагнадаг ба долоон гишүүн нь бүгд төрийн байгууллагын төлөөлөл байна.

Монгол Улсад өргөн нэвтрүүлгийн тухай тусдаа хууль байхгүй тул дотоодын дүрэм журмаар нарийвчилсан зохицуулалтыг хийж байна. Ингэхдээ тогтоосон хязгаарлалтууд нь 19-р зүйлд зааснаар хуулиар тогтоох, зайлшгүй байх, хэм хэмжээндээ байх зэрэг хэм хэмжээ, шалгуурт нийцээгүй тул илт зөрчилтэй. Түүнчлэн Засгийн газрын 2010 оны 5 дугаар сарын 19-ний өдрийн 119 дүгээр тогтоолоор баталсан "Захиргааны хэм хэмжээ тогтоосон шийдвэр гаргах журам"-д тусгагдсан "хуулиар тусгайлан олгогдсон хэм хэмжээнд нийцсэн байх", "хуульд заагаагүй үүргийг шинээр бий болгож, хуулиар хориглоогүй асуудлаар хориглосон зохицуулалт тогтоохгүй байх", "хариуцлага хүлээлгэхгүй байх", "нөлөөллийн үнэлгээ хийх" зэрэг заалтыг илт зөрчсөн гэж үзэж байна. Хэм хэмжээний актууд нь Хууль зүйн яамны нэгдсэн бүртгэлд бүртгэгдсэн байх ёстой ч ХХЗХ-ны "нөхцөл шаардлагууд" гэх зохицуулалтын дүрэм журмууд нь нэгдсэн бүртгэлд бүртгэгдээгүй⁴²¹ ажээ. Тэдгээрийг үндэслэн агуулга, техникийн нөхцөлийн хяналт, шалгалт хийж, энэ нь тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчдийн эрхийг зогсоох, түдгэлзүүлэх, мөн цахим хэвлэл мэдээллийг боомилоход ашиглаж байгаа нь Үндсэн хууль, Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөний тухай хуулийг зөрчиж байна.

Зөвлөмж

1. Засгийн газрын 2013 оны 01 тоот тогтоолыг хүчингүй болгож, үзэл бодлыг хянах төрийн хяналтын системийг халах
2. ХХЗХ-ны "нөхцөл, шаардлага", дүрэм журмуудыг хүчингүй болгох
3. ХХЗХ-ны хараат бус байдлыг бүрэн хангах, олон нийтийн оролцоо, хяналт бий болгох, ил тод байдлыг хангах, Хорооны гишүүдийг Засгийн газраас томилж, чөлөөлдөг, тайлагнах тогтолцоог халах чиглэлээр зохих хуулиудад өөрчлөлт оруулах
4. Цахим орчинд үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөнд хязгаарлалт тогтоохгүй байх, бүртгэл, шүүлтүүр хэрэглэх, тусгай зөвшөөрөл олгох явдлыг зогсоох
5. Агуулгад тавих хязгаарлалтуудыг 19-р зүйлийн зарчимд нийцүүлэн, холбогдох хуулиудад өөрчлөлт оруулах

В.2. Нэр төр гутаахтай холбоотой Эрүүгийн хуулийн зүйл заалтыг ашиглаж буй нь

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулиар доромжлох (110 дугаар зүйл), гүтгэх (111 дүгээр зүйл)-ийг гэмт хэрэгт тооцон, өндөр хэмжээний мөнгөн дүнгээр торгох, зургаан сар хүртэл баривчлах, 2-5 жил хүртэл хугацаанд хорих ялаар шийтгэхээр хуульчилсан нь цензурыг өөгшүүлж байна. Төрийн албан тушаалтнууд Эрүүгийн хуулийг мэдээлэгч (шүгэлдэгч), сэтгүүлчийн нууц эх сурвалжийг илчлүүлэх, далайлган сүрдүүлэх зорилгоор ашиглаж байна.

⁴²¹ХЗЯ-ны 2014.08.29-ний өдрийн 4/3496 тоот албан бичиг

Чингэлтэй дүүргийн шүүх Монгол Улсын Ерөнхий сайд Н.Алтанхуягийн гомдлоор “Тэргүүн” сонины эрхлэгч болон тус сонины сэтгүүлчид 20 гаруй сая төгрөгийн торгуулийн ял ногдуулж, торгох ялаас зайлсхийвэл 3 жил хүртэл хугацаагаар хорих ялаар солихоор шийдвэрлэсэн. Давж заалдах шатны шүүх ялыг хэвээр баталж, Дээд Шүүх сонины эрхлэгчид ногдуулсан торгуулийн хэмжээг 7 сая гаруй төгрөг хүртэл бууруулж, сэтгүүлчид ногдуулсан 7 160 400 төгрөгийн торгуулийн хэмжээг хэвээр үлдээжээ⁴²²

Эрүүгийн хуулийн нэр төр гутаахтай зүйл заалт олон нийтийн сүлжээ хэрэглэгчдэд ч хүндээр тусах боллоо.

2014 оны 8 дугаар сарын 18-ны өдөр Зам, тээврийн сайд А.Гансүхийн гомдлын дагуу жиргээч Ц.Батыг Эрүүгийн хуулийн 111.2-т заасан гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцон анхан шатны шүүхээр 3 сар, 10 хоногийн баривчлах ялаар шийтгэв. 2014 оны 9-р сарын 9-ний өдрийн давж заалдах шатны шүүх хурлын шийдвэрээр хэргийг нэмэлт мөрдөн байцаалтад буцааж, Ц.Батыг батлан даалтад гаргажээ⁴²³.

Глоб Интернэшнл төвийн бүртгэлээр 2005-2012 онд Эрүүгийн хуулийн дагуу хэрэг үүсгэсэн 27 тохиолдол байсан бол 2013-2014 онд 13-д хүрсэн байна. Эдгээр бүх хэрэгт гомдол гаргагч нь эрх мэдэлтэн, өндөр албан тушаалтан, төрийн байгууллага байна.

Хууль зүйн яамны санаачлан УИХ-д өргөн барьсан “Гэмт хэргийн тухай” хуулийн төсөлд нэр төр гутаахыг эрүүгийн хэргээс халсан нь сайшаалтай. Хэвлэл мэдээллийн мэргэжилтнүүд УИХ энэ заалтыг эргэн нэхэж болзошгүй гэдэгт санаа зовниж байна.

ЗӨВЛӨМЖ

- Гүтгэлэг, доромжлолыг Эрүүгийн хуулиас халах санаачилгыг сайшаахын сацуу Засгийн газар үүндээ тууштай байж, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг хүндэтгэх улс төрийн хүсэл зоригоо харуулах, манлайлах
- Нэр төр гутаахтай холбоотой хэрэг маргааныг шийдвэрлэхдээ олон улсын хуулийг ашиглах, 19-р зүйл, НҮБ-ын Хүний эрхийн хорооны тайлбар, олон улсын бусад хэм хэмжээний талаар хуульч, шүүгч, өмгөөлөгч, прокурорын мэдлэг, ойлголтыг нэмэгдүүлэх
- Иргэдийн хувийн нууцыг хамгаалах, нэрээ нууцлах эрх, нууц нэр ашиглах эрхийг баталгаажуулах
- Шүгэлдэгч, сэтгүүлчийн нууц эх сурвалжийн хуулийн хамгаалалт бий болгох

МЭДЭЭЛЭЛ: БИЧИЛ УУРХАЙ БА ХҮНИЙ ЭРХ

Суурь мэдээлэл

1. Монголын Бичил уурхайчдын Нэгдсэн дээвэр холбоо ТББ (МБУНДХ) Монгол Улс дахь Бичил уурхай, бичил уурхайчдын хүний эрхийн төлөв байдлын энэхүү тайланг 2014 оны 5 дугаар сарыг 4-15-ны өдрүүдэд болох 22 дугаар чуулганаар Хүний эрхийн төлөв байдлын ээлжит дүгнэлт, хэлэлцүүлгийн хүрээнд Хүний эрхийн комиссоор хэлэлцүүлэхээр өргөн мэдүүлж байна. “Бичил уурхай ба хүний эрх” тайлангийн төслийг МБУНДХ-ны гишүүдтэй зөвшилцөн боловсруулсан болно. Тайлангийн төслийг 2014 оны 8 дугаар сарын 22-ны өдөр Хүний эрхийн ТББ-ын Форумас зохион байгуулсан “Монгол Улсын

⁴²² <http://globeinter.org.mn/?cmd=Record&id=1074&menuid=367>

⁴²³ <http://www.osce.org/fom/122969>

Хүний эрхийн төлөв байдлын 2 дахь дүгнэлт, хэлэлцүүлэг” Үндэсний зөвлөлдөх уулзалтын үеэр танилцуулж, хэлэлцүүлсэн.

2. МБУНДХ нь зохион байгуулалтанд орсон 7000 гаруй уурхайчдыг болон зохион байгуулалтанд ороогүй хэдэн мянган хувиараа ашигт малтмал олборлогч иргэдийг төлөөлсөн Монголын уурхайчдын 35 ТББ хамтран 2013 оны 5 дугаар сард үүсгэн байгуулсан төрийн бус байгууллага юм. Тус байгууллагын гол зорилго нь гишүүн байгууллагуудын эрхийг хамгаалах, уурхайчдын амьжиргааны түвшинг сайжруулах замаар нийгэмд хүлээн зөвшөөрөгдсөн нийгмийн болон байгаль орчны хувьд хариуцлагатай бичил уурхайг хөгжүүлэх явдал. МБУНДХ-ны үйл ажиллагааны тогтолцооны хүрээнд уурхай эрхлэх газар олж авах, орон нутгийн захиргаатай харьцахтай холбоотой асуудлыг хэрхэн шийдэх талаар гишүүн байгууллагуудад дэмжлэг үзүүлж, сургалт зохион байгуулдаг. МБУНДХ нь төрийн болон төрийн бус байгууллагуудтай хариуцлагатай бичил уурхай (БУ)-г дэмжих талаар хамтран ажиллах гэрээ, Харилцан ойлголцлын санамж бичиг байгуулж ажилладаг.

3. 1990-ээд онд Монгол Улсад бүх нийтийг хамарсан ядуурал нүүрэлсэн цаг үед мянга мянган хүмүүсийн орлого олох, амьжиргаагаа залгуулах нэг хэлбэр болон бичил уурхай үүссэн. Бичил уурхайчдын ихэнх нь зуд турханы улмаас хотоо харлуулж, малаа алдсан малчид байсан бөгөөд тэд эдийн засгийн хувьд амь зуух өөр арга хайхаас өөр сонголт байгаагүй.

4. Сүүлийн 10 жилийн хугацаанд Улсын Их Хурал, Монгол Улсын Засгийн газар бичил уурхайн асуудлыг зохицуулах, бичил уурхайн эрхзүйн орчныг бүрдүүлэх талаар хэд хэдэн чухал арга хэмжээг авч хэрэгжүүлсэн. Ашигт малтмалын тухай хууль, Газрын тухай хууль, Хувийн бизнес, үйлчилгээнээс хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийг УИХ-аас 2010 оны 7 дугаар сард баталснаар Бичил уурхайг албан ёсоор хүлээн зөвшөөрч, 2010 оны 12 дугаар сард Монгол Улсын Засгийн газар “Бичил уурхайгаар Ашигт малтмал олборлох тухай журам” -ыг 308 дугаар тогтоолоор баталсан нь бичил уурхайг албажуулах анхны чухал алхам болсон. 2014 онд 2014-2025 онд Төрөөс Эрдэс баялгийн салбарт баримтлах бодлого - баталж, түүнд Бичил уурхайн талаар нааштай заалтууд тусгагдсан ба дараа нь Ашигт малтмалын тухай хуульд 2014 оны 2 болон 7 дугаар саруудад дахин холбогдох нэмэлт өөрчлөлт оруулсан.

5. Монгол банкны Эрдэнэсийн санд тушаах алтны хэмжээг нэмэгдүүлэх зорилгоор Ашигт малтмалын тухай хуульд Алтны худалдааны талаарх нэмэлт өөрчлөлтийг 2014 оны 2 дугаар сард оруулснаар бичил уурхайг үндэсний мөнгөн тэмдэгт, эдийн засгийг тогтвортой байлгахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг болохыг албан ёсоор хүлээн зөвшөөрсөн. Үүнээс хойш бичил уурхайчид 40 сая ам.доллартай тэнцэх 1 тонн орчим алтыг Монгол банкны Эрдэнэсийн санд тушаасан бөгөөд энэ нь нийт тушаагдсан алтны 16% болж байна. Бичил уурхайгаас эдийн засагт чухал хувь нэмэр оруулж буй боловч эдгээр бичил уурхайчдын ердөө 3000 нь үйл ажиллагаагаа албажуулж, хууль ёсоор ашигт малтмал олборлох газартай болсон байна. Улс орон уурхайчдын оруулж буй хувь нэмрийг хүртэж байгаа ч тэдний дийлэнх нь нийгмээс гадуурхагдсан хэвээр, хууль ёсоор бичил уурхай эрхлэх газар олж авах, үйл ажиллагаагаа албажуулах эрх нь хангагдаагүй байна. Уурхайчдын зарим нь бичил уурхайгаар олборлосон алтыг орон нутагт худалдан борлуулах, зохицуулах журам байхгүйгээс хүнд хүчир хөдөлмөрийн үр дүнд олборлосон алтаа ченжүүдэд зардаг. Ченжүүд алтыг маш хямд үнээр худалдан авч, уурхайчид шударга, өрсөлдөөнт үнээр алтаа борлуулах боломжгүй байна. Иймд Бичил уурхайгаар олборлосон алтны худалдааны зохицуулалтын журмыг боловсруулж, батлуулах шаардлагатай байна.

6. Бодлогын түвшинд болон олон нийтийн санаа бодлын хувьд ахиц өөрчлөлт гарч байгаа ч, хууль тогтоогчид болон бодлого боловсруулагчдын дунд бичил уурхайн талаар туйлширсан үзэл бодолтой

хүмүүс байсаар байна. Түүнчлэн, бичил уурхайг албажуулахтай холбоотой эрх зүйн орчин хангалтгүй байгаа болон түүний зарим хориг, хязгаарлалтуудаас шалтгаалан уурхайчдын ихэнх нь албан бус, гадуурхагдсан хэвээр байна. Төв болон орон нутгийн түвшинд, зарим байгууллага бичил уурхайн эсрэг үзэл бодолтой байсаар байгаагийн зэрэгцээ одоогийн хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхгүй байна. Ихэнх байгууллагууд Хүний эрхийн Түгээмэл тунхаглал, Монгол Улсын нэгдэн орсон хүний эрхийн талаарх олон улсын гэрээ болон Монгол Улсын хууль тогтоомжийн дагуу Хүний эрхийн талаар хүлээсэн үүргээ биелүүлэхгүй байна.

7. Эдийн засгийн өсөлтөөс хөдөө орон нутгийн хүн амын ихэнх нь хүртэж чадахгүй байна. Тэд ядуу хэвээр байгаа бөгөөд бичил уурхай нь тэдэнд амьжиргаагаа залгуулах, эдийн засгийн баталгаагаа хангах боломжийг олгож байна. Орон нутгийн эдийн засгийн хувьд ач холбогдолтой, хууль ёсны байгаа ч зарим газар төрийн байгууллага, том уурхайн компаниудын зүгээс бичил уурхайчдын хүний эрхийг зөрчсөөр байна. Зарим нутагт, бичил уурхайчдын албан ёсоор зохион байгуулалтад орох гэсэн оролдлогыг гадуурхах, хууль ёсны эрхийг хүлээн зөвшөөрөхгүй байх явдлаар хазаарлагдаж байна.

8. Бичил уурхайчдын хувьд нийтлэг тохиолддог хүний эрхийн зөрчилд “хүний зэрэгтэй амьдрах, эрүүдэн шүүхээс ангид байх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар харьцахаас хамгаалагдах эрх, хуулийн өмнө эрх тэгш байх эрхийн зөрчил орж байна. Түүнчлэн 1) эрүүл, аюулгүй орчинд ажиллаж, амьдрах эрх, 2) цэвэр усаар хангагдах; 3) газар эзэмших эрх, 4) эрүүл мэндийн болон нийгмийн хамгааллын үйлчилгээ хүртэх, 5) амьдралдаа хангалттай орлого олох эрх зэрэг амьжиргааны түвшингээ хангах эрх, 6) амьдрах газраа сонгох эрх зэрэг орж байна.

Эрхзүйн болон байгууллагын тогтолцоо ба хүний эрхтэй холбоотой асуудлууд

9. Монголын бичил уурхайн Нэгдсэн дээвэр холбоо ТББ нь 2013 оны 10 дугаар сард Монгол Улсын Минаматагийн конвенцид гарын үсэг зурсан явдлыг сайшааг байна. Монгол Улсын бичил уурхайчдын тоо бага биш гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, батлан Минаматагийн конвенцийг соёрхон батлах, Үндэсний Үйл ажиллагааны төлөвлөгөө боловсруулах шаардлагатай байна⁴²⁴.

10. 2010 онд БУ-н эрхзүйн тогтолцооны суурийг тавьсан нь БУ-г албажуулах анхны чухал алхам болсон. БУ-тай холбоотой хууль тогтоомжид Засгийн газар болон орон нутгийн захиргаа, холбогдох төрийн байгууллага, нутгийн өөрөө удирдах байгууллага, иргэдийн БУ-н талаарх үүрэг хариуцлагыг тусгасан. Гэвч, Ашигт малтмалын тухай хуулийн 11.1.23 дугаар зүйлд “Ашигт малтмалын газар нь тухайн сонгосон газар нь ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглахыг хязгаарласан буюу хориглосон, эсхүл тусгай хэрэгцээ, нөөцөд авсан, түүнчлэн хүчин төгөлдөр тусгай зөвшөөрлөөр нэгэнт олгогдсон талбайтай бүхэлдээ буюу хэсэгчлэн давхацсан эсэх талаар дүгнэлт гаргаж, газрын хэмжээ, хил хязгаарыг тогтоох” гэж заасан заалтын хэрэгжилтээс шалтгаалан Бичил уурхайгаар ашигт малтмал олборлох журмын хэрэгжилт хангалтгүй байна. Бодит байдал дээр бичил уурхайн зориулалтаар ашиглахаар орон нутгийн тусгай хэрэгцээнд авахаар хүсэлт гаргасан бараг бүх газар дээр дурдсан шалгуурт багтдаг. Энэ заалт хэрэгжихгүй байгаагаас сүүлийн 2 жилийн хугацаанд бичил уурхайчдад огт газар олгогдоогүй байна. Иймд Ашигт малтмалын тухай хуулийн 11.1.23 дугаар зүйлийг “сонгосон газар нь ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглахыг хязгаарласан буюу хориглосон, эсхүл хүчин төгөлдөр тусгай зөвшөөрлөөр нэгэнт олгогдсон талбайтай бүхэлдээ буюу хэсэгчлэн давхацсан эсэхийг тогтоох” гэж өөрчлөн найруулах шаардлагатай байна.

⁴²⁴ Минаматагийн конвенци, Хавсралт С

11. Эдгээр нөхцөл байдал нь зохион байгуулалтад орсон бичил уурхайчдыг амьжиргаагаар залгуулахын тулд эргээд хууль бус олборлолт хийхэд хүргэж байна. Албан бус, баталгаагүй ажлын байр нь бичил уурхайчдыг аюултай, аюулгүй ажиллагааны шаардлага хангаагүй, эрсдэлтэй, уур бухимдалтай нөхцөлд олборлолтод явуулах, нэг газраас нөгөө газар руу хөөгдөж туугдах, шилжих, заримдаа хүчирхийлэлд өртөхөд хүргэдэг. Тэдний хэрэглэж буй багаж хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийг хууль бус үйл ажиллагаа явуулсан гэдэг үндэслэлээр цагдаа нар хураан авдаг. Үүнээс үүдэн, хууль бус олборлолтын үйл ажиллагаа, баталгаагүй ажлын байраас шалтгаалан уурхайчид хүний эрхийн зөрчлийн хохирогчид болдог. Уурхайчид өөрсдийгөө хууль бус үйл ажиллагаа явуулж байгаа учир “буруутай” гэж үзээд тэдний эрхийг нь огоорч, зөрчиж байхад “дуугүй байх” явдал нийтлэг байна. Үнэндээ, уурхайчид зохион байгуулалтад орсон, ороогүй эсэхээс үл хамааран иргэн бүр хүний эрхийг эрх тэгш эдлэх, хүчирхийллээс ангид байх эрхтэй. Гэвч, бичил уурхайн гадуурхагдсан байдал, нийгмийн сөрөг хандлагаас шалтгаалан бичил уурхайчид нийгэмд шоовдорлогдож, “нинжа нар” гэж дуудагдан, тэдний эрхийн асуудлыг нийгэмд төдийлөн хөндөж тавьдаггүй. Бичил уурхайчид өөрсдийг нь уурхайн компанийн хамгаалалтын албаныхан болон цагдаа нар хэрхэн зодсон, амьдрал, эрүүл мэнд, өмч хөрөнгөөрөө хэрхэн хохирсон талаар баримт, мэдээ олон байна. 2011 онд Заамар сумын тусгай зөвшөөрөл бүхий алтны уурхайн орд руу зөвшөөрөлгүй дайрч орсон бичил уурхайчдын эсрэг хүч хэрэглэсэн арга хэмжээний үеэр 2 хүн амь насаа алдсан⁴²⁵. Хэдийгээр Ашигт малтмалын тухай хуульд бичил уурхайн зориулалтаар олгох газрын талаар нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан хэдий ч хуулийн дагуу уурхайчид газар олж авахад хүндрэл учирсан хэвээр байна. Иймд Ашигт малтмалын тухай хуулийн 11.1.23 дугаар зүйлийг бичил уурхайчдын олборлолт явуулах газар, уурхай эрхлэх эрх, үйл ажиллагааг нь албажуулахтай холбоотойгоор өөрчлөх хэрэгцээ шаардлага байна. Ашигт малтмалын тухай хуульд а) ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл бүхий этгээд өөрийн ашиглалтын газрын зарим хэсгийг БУ-чдад үнэ төлбөргүй ашиглуулах, б) орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагыг БУ-чдад өмнө нь ашигласан, орхисон орд дээр үйл ажиллагаа явуулах зөвшөөрөл олгох талаар илүү эрх мэдэлтэй болгох тухай заалтууд оруулах шаардлагатай.

12. Монгол Улсад 60 гаруй мянган хүмүүсийн амьдрал БУ-аас хамааралтай байна. БУ нь дан ганц уурхайн асуудал биш. БУ-тай холбоотой уурхайчид, тэдний гэр бүлийн гишүүдийн нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэнд, аюулгүй байдал, боловсрол, хүний эрхийн олон асуудлууд байна. Гэвч, холбогдох яамд, агентлагуудын хооронд ямар ч зохицуулалт, уялдаа холбоо байхгүй байна. Засгийн газраас БУ-н салбарыг албажуулах, БУ-тай холбоотой хүний эрхийн асуудлыг зохицуулах төрийн үүргээ биелүүлэхийн тулд гол яамд, агентлагуудаас бүрдсэн салбар хоорондын Үндэсний зохицуулалтын хороог байгуулах шаардлагатай.

13. 2007 онд Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газар химийн хорт болон аюултай бодисын хэрэглээний талаар шалгалт явуулсан. Шалгалтын явцад нийт 120 газарт 53.3 га газрын 203508, 8 м³ хөрс химийн хорт бодисоор хордсон байна гэсэн дүн гарсан бөгөөд уурхайчдын хэрэглэж байсан 147 тээрмийг хураан авчээ. Үүнээс улбаалан, Монгол Улсад уурхайн салбар дахь мөнгөн усны хэрэглээг 2008 оноос эхлэн хориглосон. Төрийн холбогдох албан тушаалтнууд төрөөс мөнгөн усыг хориглож, тээрмүүдийг хураан авснаар мөнгөн усны хэрэглээг зогсоож чадсан гэж үздэг. Гэвч, мөнгөн усны хэрэглээ нь “саарал орчин”-д орсон бөгөөд уурхайчид мөнгөн усыг гэртээ нууцаар уур нүдүүр ашиглах хэрэглэх болсон. Хэд хэдэн аймгийн 9 суманд уурхайчид алт олборлон, хэдий хориглосон ч мөнгөн ус ашиглан алт гарган авсаар байна. Мөнгөн усны хууль бус хэрэглээг зогсоох, хаяналтанд авах, хүний эрүүл мэнд, байгаль орчныг хамгаалахын тулд 2008 оны 1 дүгээр сарын 23-нд Засгийн газраас 28

⁴²⁵ Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний комиссын 2012 оны Монгол Улс дахь Хүний эрхийн нөхцөл байдлын тайлан

дугаар тогтоол гарган “3-4 туршилтын газар төвлөрсөн баяжуулах цех байгуулах, туршилтын үйл ажиллагаанд шаардлагатай санхүүжилтийг тооцох, санхүүжүүлэхэд шаардлагатай арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх, шаардлагатай бол холбогдох асуудлыг Засгийн газрын хуралдаанд оруулж танилцуулах”-аар заасан. 2009 онд мөнгөн усгүй баяжуулах технологийг нэвтрүүлж, БУ-н анхны мөнгөн усгүй баяжуулах цехийг Монголд байгуулсан. Үүний дараа энэ технологийг уурхайчид амжилттай нутагшуулж, дахин гурван цехийг бусад аймгуудад байгуулсан байна. Гэвч, Байгаль орчин, ногоон хөгжлийн яамнаас Байгаль орчны нарийвчилсан үнэлгээг баталж өгөхгүй байгаагаас шалтгаалан эдгээр цех өнөөг хүртэл ажиллахгүй байна. Иймээс бичил уурхайчид алтыг бусад холимог эрдсээс ялган авахын тулд мөнгөн усыг нууцаар хэрэглэхээс өөр аргагүйд хүрдэг бөгөөд мөнгөн усгүй баяжуулах цехээр үйлчлүүлэхийн оронд мөнгөн усыг ууршуулж алтыг ялгаруулахын тулд холимог нэгдлийг шатаадаг⁴²⁶. Иймээс уурхайчид мөнгөн уснаас хордож, тэдний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрх зөрчигдөж байна. Мөнгөн усны хэрэглээг бодитой, үр дүнтэй зогсоосон гэж дүр эсгэхийн оронд Уул уурхайн яам, Байгаль орчин, ногоон хөгжлийн яам хамтран Монгол Улсын бичил уурхайн салбар дахь мөнгөн усны хэрэглээг шийдвэрлэх талаар шийдвэртэй арга хэмжээ авах хэрэгтэй байна. Монгол банкинд борлуулж байгаа, мөнгөн тэмдэгтийн ханшны тогтвортой байдалд хувь нэмэр оруулж байгаа Бичил уурхайгаар олборлосон алтны зарим хэсгийг бичил уурхайчид өөрсдийн эрүүл мэндэд хортой нөхцөлд нууцаар мөнгөн ус хэрэглэн гарган авч байна.

14. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16.6 дугаар зүйлд бүх иргэд эрүүл мэндээ хамгаалуулах, эрүүл мэндийн үйлчилгээ авах эрхтэй гэж заасан. Гэвч, хөдөө орон нутгийн эрүүл мэндийн ажилтнууд нь мөнгөн уснаас хордсон уурхайчдыг мөнгөн усны хордлогоос урьдчилан сэргийлэх, шинж тэмдгийг илрүүлэх, оношлох, эмчлэх чадавхигүй байна. Энэ нь иргэдийн эрүүл мэндээ хамгаалуулах, эмнэлгийн тусламж үйлчилгээ авах эрх зөрчигдөхөд хүргэж байна. Иймд Эрүүд мэндийн яамнаас бичил уурхайчид, тэдний гэр бүлийн гишүүдийг мөнгөн усны хордлогоос урьдчилан сэргийлэх, энэ асуудлыг шийдвэрлэх талаар Эрүүл мэндийн стратеги боловсруулах шаардлагатай байна.

15. Олон улсын Хөдөлмөрийн байгууллага (ОУХБ)-аас хүүхдийн хөдөлмөрийг “хүүхдийн хувьд сэтгэхүй, бие махбоди, нийгэм, ёсзүйн хувьд аюултай” бөгөөд “тэдний сурч боловсрох эрхэд нөлөөлдөг” гэж тодорхойлсон. Түүнчлэн ОУХБ газар доор ажиллах, аюултай багаж, тоног төхөөрөмжөөр ажиллах, хүнд ачаа тээвэрлэх, хүүхдийг аюултай бодистой харьцахад хүргэх ажил зэрэг уурхайн үйл ажиллагааг аюултай ажил гэж тодорхойлсон⁴²⁷. Монгол Улсын Засгийн газар аюултай, хүнд хөдөлмөрийн нөхцөлтэй ажлын жагсаалтыг гаргасан ба эдгээр ажлыг 18 нас хүрээгүй хүүхэд хийхийг хориглосон. Бичил уурхайгаас ашигт малтмал олборлох журамд хүүхдийн хөдөлмөрийг хориглосон. Гэвч, олон хүүхэд эцэг эхдээ туслах зорилгоор бичил уурхайд ажиллаж байна⁴²⁸. Хүүхдийн эрхийг хамгаалах, БУ дахь хүүхдийн хөдөлмөрийн асуудлыг цэгцлэх, бичил уурхайн үйл ажиллагаанд оролцож буй хүүхэд зэрэг хамгийн эмзэг хүүхдүүдийг хамгаалах асуудлыг хариуцсан орон нутгийн албан хаагчдын чадавхийг бэхжүүлэх, холбогдох хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг боловсруулж хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

⁴²⁶ ДЭМБ-ын хийсэн судалгаагаар (2006) ба Нийтийн эрүүл мэндийн үндэсний төвийн Хор судлалын тэнхимээс хийсэн Монголын Бичил уурхайчид, тэдний гэр бүлийнхний эрүүл мэндийн нөхцөл байдлыг талаарх товч судалгаа (2011), Мөнгөн усны асуудлаарх тайлан

⁴²⁷ ОУХБ-ын Хүүхдийн хөдөлмөрийн хамгийн хүнд хэлбэрийн асуудлаарх конвенци, 3 дугаар зүйл

⁴²⁸ Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хорооны БУ-чдын судалгааны тайлан (2012); Монгол Улс дахь Хүний эрхийн нөхцөл байдлын тайлан, Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний комисс (2012); БУ-н хүүхдэд үзүүлж буй үр нөлөөний талаарх тайлан, Монголын Дэлхийн зөн байгууллага (2013),

ЗӨВЛӨМЖ:

16. Орон нутгийн түвшинд Бичил уурхайгаар олборлосон алтыг худалдан борлуулах боломж олгох бичил уурхайн алтны худалдааг зохицуулах журам боловсруулж, батлуулах.
17. Монголд бичил уурхайчдын тоо бага биш гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, нотлон Минаматагийн конвенцийг соёрхон батлах, үйл ажиллагааны хөтөлбөр боловсруулах.
18. Ашигт малтмалын тухай хуулийн 11.1.23 дугаар зүйлийг бичил уурхайчдын уурхай эрхлэх эрхийг хангах, тэдний үйл ажиллагааг албажуулахын тулд “сонгосон газар нь ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглахыг хязгаарласан буюу хориглосон, эсхүл хүчин төгөлдөр тусгай зөвшөөрлөөр нэгэнт олгогдсон талбайтай бүхэлдээ буюу хэсэгчлэн давхацсан эсэхийг тогтоох” гэж өөрчлөн найруулах шаардлагатай.
19. Ашигт малтмалын тухай хуульд а) ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл бүхий этгээд өөрийн ашиглалтын газрын зарим хэсгийг БУ-чдад үнэ төлбөргүй ашиглуулах эсхүл БУ-тай гурван талт гэрээ байгуулан ажиллах, Ѕ) орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагыг БУ-чдад өмнө нь ашигласан, орхигдсон орд дээр үйл ажиллагаа явуулах зөвшөөрөл олгох талаар илүү эрх мэдэлтэй болгох талаар нэмэлт өөрчлөлт оруулах.
20. Ашигт малтмалын тухай хуульд бичил уурхайн асуудлаар Засгийн газрын болон орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагуудын хүлээх үүрэг хариуцлагыг тодорхой болгох нэмэлт, өөрчлөлт оруулах.
21. Орлогыг нь тухай бүр тодорхойлох боломжгүй ажил , үйлчилгээ хувиараа эрхлэгч иргэний орлогын албан татварын тухай хуулийн 5.1 дүгээр зүйлд бичил уурхайчдын орлогын албан татвар сард 53,000 төгрөг байгааг 10,000 төгрөг болгон бууруулж өөрчлөх.
22. Холбогдох гол яамд, агентлагууд БУ-н салбарыг зохицуулах, албажуулахтай холбоотой төрийн үүргээ хэрэгжүүлэх болон БУ-н асуудлыг цогц байдлаар шийдэхийн тулд салбар хоорондын Үндэсний зохицуулалтын хороог байгуулах.
23. Мөнгөн усгүй технологийг нэвтрүүлэх, зөвшөөрөх замаар бичил уурхайн салбарын мөнгөн усны хэрэглээг шийдэх талаар шийдвэртэй арга хэмжээ авах.
24. БУ-н салбар дахь мөнгөн усны хор хөнөөлөөс урьдчилан сэргийлэх, асуудлыг шийдвэрлэх Эрүүл мэндийн стратеги боловсруулах, хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай хангалттай санхүүжилтийг гаргах.
25. БУ-н салбар дахь хүүхдийн хөдөлмөрийн асуудлыг шийдэх Үйл ажиллагааны төлөвлөгөө боловсруулж, хэрэгжүүлэх

**ЭРҮҮДЭН ШҮҮХ БОЛОН БУСАД ХЭЛБЭРЭЭР ХЭРЦГИЙ, ХҮНЛЭГ БУСААР БУЮУ ХҮНИЙ НЭР
ТӨРИЙГ ДОРМЖЛОН ХАРЬЦАЖ ШИЙТГЭХИЙН ЭСРЭГ КОНВЕНЦИЙН ТАЛААРХ МОНГОЛ УЛСЫН
АНХДУГААР ИЛТГЭЛ
/2009 он/**

Оршил

1. Энэхүү илтгэлийг 2000 оны 11 дүгээр сарын 2-нд Монгол Улсын Их Хурлаас соёрхон баталсан “Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэх”-ийн эсрэг 1984 оны НҮБ-ын конвенцийн 19 дүгээр зүйлийг үндэслэн боловсруулсан болно.

2. Энэхүү илтгэл нь 2000-2007 оныг хамруулсан болно.

3. Монгол Улсын Хууль зүй, дотоод хэргийн яам илтгэлийг Улсын Ерөнхий прокурорын газар, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар, Цагдаагийн ерөнхий газартай хамтран бэлтгэв.

I. Ерөнхий мэдээлэл

1992 онд батлагдсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд хүний эрх, эрх чөлөөг төрийн бодлогын цөм болгон дэлхий дахины ардчилсан чиг хандлагад нийцүүлэн тунхагласан билээ.

Шинэ Үндсэн хууль батлагдсанаас хойш Монгол Улсад хүний эрх, эрх чөлөөг баталгаатай хангах, төрөөс иргэдийн өмнө хүлээх хариуцлагыг өндөржүүлэх, хууль сахиулах болон шүүх эрх мэдлийн байгууллагын тогтолцоог боловсронгуй болгоход чиглэсэн шат дараалсан арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүллээ.

Хүний эрхийг хязгаарлах, хүнийг нэгжих, баривчлах үндэслэл журам, түүнд хяналт тавих, хариуцлага хүлээлгэх эрх зүйн үндсийг боловсронгуй болгох, бусдын эрх, эрх чөлөөг хүндэтгэж, нийгмийн хэв журмыг сахих зарчмыг мөрдүүлэх чиглэлээр нарийвчилсан зохицуулалт хийх зорилгоор Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хууль, Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Иргэний хууль, Шүүхийн тухай хууль, Прокурорын байгууллагын тухай хууль, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, Өмгөөллийн тухай хуулийг 2002 онд тус тус шинэчлэн боловсруулж, баталлаа.

Үндсэн хуулийн 10 дугаар зүйлд “Монгол Улс олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүргээ шударгаар сахин биелүүлнэ. Монгол Улсын олон улсын гэрээ нь соёрхон баталсан буюу нэгдэн орсон тухай хууль хүчин төгөлдөр болмогц дотоодын хууль тогтоомжийн нэгэн адил үйлчилнэ” хэмээн заасан.

Энэ нь Монгол Улсын нэгдэн орсон хийгээд хүний эрхийн талаар байгуулсан олон талт болон 2 талт аливаа гэрээ, тэр дундаа “Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэх”-ийн эсрэг Конвенцийн (цаашид Конвенц гэх) Монголын эрх зүйн системд эзлэх байр суурийг илэрхийлэх бөгөөд Монгол Улсад хүний эрх, эрх чөлөөний асуудал нь дотоодын хууль тогтоомж болон манай улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээний дагуу зохицуулагдаж байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 1 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Ардчилсан ёс, шударга ёс, эрх чөлөө, тэгш байдал, үндэсний эв нэгдлийг хангах, хууль дээдлэх нь төрийн үйл ажиллагааны үндсэн зарчим мөн” гэж; 14 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Хүнийг үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсролоор нь ялгаварлан гадуурхаж үл болно” гэж тус тус заасан. Мөн Үндсэн хуулийн 19 дүгээр зүйлд “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна” хэмээн хүний эрхийн талаарх төрийн дотоод чиг үүргийг заасан.

2002 онд шинэчлэн баталсан Шүүхийн тухай хуульд “Шүүх нь хууль ёс, хүний эрх, эрх чөлөө, шударга ёсны баталгаа мөн”, “Шүүгч шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэхдээ хараат бус байж гагцхүү Үндсэн хууль, түүнд нийцүүлэн гаргасан бусад хуульд захирагдана” гэж заасан. Шинээр боловсруулсан Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийг УИХ-аас 2002 онд баталсан. Энэ хуулийн үндсэн зорилго нь засаг захиргааны байгууллага, албан тушаалтны хууль бус ажиллагаа, дур зоргоор аашлах явдлаас хүний эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг нь сэргээн тогтоох, эрх зүйн шударга дэг журмыг дэмжих явдал юм. Энэ хууль батлагдсанаар Монгол Улсад Захиргааны хэргийн шүүх байгуулагдан 2004 оноос эхлэн үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

Прокурорын байгууллагын тухай 2002 оны хуульд зааснаар прокурорын байгууллага нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт эрүүгийн хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг нэг мөр хангуулах үндсэн үүрэг гүйцэтгэж, үйл ажиллагаагаа төрийн нэрийн өмнөөс явуулдаг, бие даасан, хараат бус, шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэхэд оролцогч байгууллага юм.

Хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах ажиллагааны явцад хэргийн холбогдогч, сэжигтэнг ямар нэг хэлбэрээр дарамтлах, харгис хэрцгий, хүнлэг бусаар хандах явдал гарч байсан боловч өмнөх хуулиудад зааснаар цагдаагийн байгууллагын дээрх ажилтнуудын талаарх гомдол, мэдээллийг цагдаагийн байгууллага өөрөө шалгадаг байсан тул эдгээр асуудал үнэн зөв бодитой шийдвэрлэгдэхгүй дарагдах тохиолдол гардаг байсан.

Энэ байдлыг таслан зогсоож, хүний эрхийг хангах, хүнлэг бус хэрцгий харьцах явдлыг арилгах үүднээс 2002 онд батлагдсан Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулиар цагдаа, шүүх, прокурорын ажилтнуудаас хүнлэг бус хэрцгий хандсан талаарх гомдол, мэдээлэл, хэргийг Улсын Ерөнхий Прокурорын дэргэдэх Мөрдөн байцаах алба шалгаж байхаар шинэчлэн хуульчилж, Монгол Улсын Ерөнхий Прокурорын дэргэд Мөрдөн байцаах алба байгуулан ажиллуулж байна. Тус алба нь Монгол Улсын Прокурорын байгууллагын тухай хууль болон УИХ-ын 2002 оны 47 дугаар тогтоол, Засгийн газрын 2002 оны 179 дүгээр тогтоолын дагуу 2002 оны 9 дүгээр сарын 11-ний өдрөөс эхлэн зохион байгуулагдаж Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 27 дугаар зүйлийн 27.2-т заасан цагдаагийн байгууллагын ажилтан, хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгчийн үйлдсэн гэмт хэрэгт мөрдөн байцаалтын ажиллагаа явуулж байна.

Сэжигтэн, яллагдагчийг албадан саатуулах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хуулийн дагуу Цагдан хорих байр нь цагдаагийн байгууллагын харьяанд байсан бол 2002 оны эрх зүйн шинэтгэлийн хүрээнд хийгдсэн багц хуулиар Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяанд шилжсэн болно. Энэ нь хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, гүйцэтгэх ажил эрхэлдэг цагдаагийн байгууллагаас цагдан хорих байрыг ангид байлгаж хүний эрхийг хамгаалах, тэр хэмжээгээр эрүүдэн

шүүх, хүнлэг бусаар харьцах, элдэв дарамт шахалтаас сэргийлэх үүднээс хийгдсэн эрх зүйн хамгаалалт юм.

Хүний эрхийг хангахад чиглэсэн бие даасан үйл ажиллагаа явуулдаг Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын тухай хууль 2000 оны 12 дугаар сарын 7-ны өдөр батлагдсан нь хүний эрхийг хангах талаар хийсэн томоохон шинэтгэлийн нэг юм. Энэхүү хууль батлагдаж УИХ-аас 2001 оны 2 дугаар сард Комиссын гишүүдийг томилсноор Хүний эрхийн Үндэсний Комисс (цаашид ХЭҮК гэх) үйл ажиллагаагаа явуулж эхэлсэн. ХЭҮК нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, хууль, олон улсын гэрээнд заасан хүний эрх, эрх чөлөөний тухай заалтын хэрэгжилтэд хяналт тавьж, хүний эрхийг сахин хамгаалах, хөхиүлэн дэмжих чиг үүрэг бүхий хараат бус байгууллага юм. Уг хуульд заасны дагуу Монгол Улсын Үндсэн хууль, бусад хууль, олон улсын гэрээгээр баталгаажуулсан хүний эрх, эрх чөлөөг нь аж ахуйн нэгж, байгууллага, албан тушаалтан, хувь хүн зөрчсөн гэж үзвэл Монгол Улсын иргэн дангаараа буюу хамтарч хуульд заасны дагуу ХЭҮК-т гомдол гаргах эрхтэй болсон.

Энэ байгууллага нь хүний эрхийн аливаа асуудлаар санал гаргах, бусад этгээдэд шаардлага, зөвлөмж хүргүүлэх бүрэн эрхийг эдэлдэг. Өөрөөр хэлбэл онц байдлын үед ч түүний бүрэн эрх хэрэгжих юм гэдгийг мэдээлж байна. Хүний эрхийн орон нутгийн болон үндэсний хэмжээний байгууллагуудын үйл ажиллагааг дэмжих, хөгжүүлэх, төлөвшүүлэн бэхжүүлэх, хүний эрхийг хангах талаар шат дараатай, цогц арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх зорилгоор “Монгол Улсад хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөр”-ийг (цаашид Үндэсний хөтөлбөр гэх) УИХ-ын 2003 оны 41 дүгээр тогтоолоор баталсан.

Энэхүү хөтөлбөр нь төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангах баталгаа-механизмыг бүрдүүлэх, уул эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг тууштай, үр нөлөөтэй хэрэгжүүлэх үйлсэд засаг төрийн байгууллага, албан тушаалтны санаачилга, хариуцлагыг дээшлүүлэн, иргэний нийгэм, юуны өмнө нутгийн өөрөө удирдах байгууллага, төрийн бус байгууллага, олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, хувийн хэвшлийн оролцоог өргөтгөн, үр нөлөөг нь сайжруулах, иргэдийн санаачилгыг өрнүүлэх чиглэл, арга замыг тодорхойлсон баримт бичиг юм.

Тус хөтөлбөрт заасны дагуу Үндэсний хөтөлбөрийн биелэлтийг зохион байгуулах ажлыг Засгийн газар бүхэлд нь хариуцах бөгөөд өдөр тутмын ажлыг Засгийн газрын өмнөөс Үндэсний хөтөлбөрийн хороо эрхлэн гүйцэтгэнэ. Үндэсний хөтөлбөрийн хорооны бүрэлдэхүүн, зохион байгуулалт, эрх хэмжээ, санхүүжих журам зэргийг Засгийн газрын 2005 оны 167 дугаар тогтоолоор тогтоосон байна.

Монгол Улсын иргэд Үндсэн хууль, Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль болон бусад хуулийн дагуу дээр дурдсан төрийн байгууллагууд ХЭҮК-т өргөдөл, гомдол, тэр дундаа эрүүдэн шүүх, харгис, хэрцгий, хүнлэг бусаар хүний нэр төрийг доромжлон харьцсан талаар гомдол гаргах эрхтэй.

Хэдийгээр ийнхүү шат дараатай арга хэмжээнүүд авагдаж байгаа боловч хэрэгт сэжиглэгдэн шалгагдаж байгаа этгээдтэй хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, хорих байрны хянагч нар зүй бусаар харьцах, зодох, эрүүл мэндэд нь хохирол, гэмтэл учруулах явдал сүүлийн жилүүдэд нэг бус удаа гарсан нь иргэдийн гомдол, мэдээлэл, хүний эрхийн болон хуулийн байгууллагын хяналт шалгалтын явцад тогтоогдож байна.

Цагдаагийн албан хаагчдаас иргэдтэй зүй бус харьцсан тухай өргөдөл, гомдлоор эрүүгийн хэрэг үүсгэн шалгасан байдлын тухай Улсын Ерөнхий Прокурорын дэргэдэх Мөрдөн байцаах албанаас дараах судалгааг гаргасан байна.

Үүнд: 2002 оны 9 сараас 2007 он

Он	Зүйл анги	Хэргийн тоо	Холбогдогчийн тоо	Хэрэгсэхгүй болгосон хэргийн тоо	Түдгэлзүүлсэн хэргийн тоо	Шүүхэд шилжүүлсэн хэргийн тоо	Нийт хэргийн тоо оноор
2002 он 9 сар	251						
	253						
	256						
2003	251	5	6	2	0	2	14
	253	9	11	3	1	5	
	256	0					
2004	251	2	7			2	16
	253	14	23	5		5	
	256	0					
2005	251	5	7	1	1	2	19
	253	14	23	4		6	
	256	0					
2006	251	3	5	2			4
	253	1	2				
	256	0					

2007	251	5	11			3	20
	253	14	10	5	1	2	
	256	1	4				
Бүгд	251	21	36	5	1	9	73
	253	52	69	17	2	18	
	256	1	4				

II. КОНВЕНЦИЙН ЗААЛТ БҮРИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

1 дүгээр зүйл

Энэхүү Конвенцийн 1 дүгээр зүйлд Конвенцийн зорилготой уялдуулан “эрүүдэн шүүх” гэж юуг хэлэх вэ гэдгийг тодорхойлсон бөгөөд үүнд хамаарах аливаа үйлдэл, үйл ажиллагааг Монгол Улсын Үндсэн хууль болон бусад хууль тогтоомжид хориглож, шударга ёс, хүний эрх, эрх чөлөөг дээдлэн авч үздэг болно. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 10 дугаар зүйлд “Монгол Улс олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүргээ шударгаар сахин биелүүлнэ. Монгол Улсын олон улсын гэрээ нь соёрхон баталсан буюу нэгдэн орсон тухай хууль хүчин төгөлдөр болмогц дотоодын хууль тогтоомжийн нэгэн адил үйлчилнэ.” хэмээн заасан.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 1 дүгээр зүйлийн 2-т “Ардчилсан ёс, шударга ёс, эрх чөлөө, тэгш байдал, үндэсний эв нэгдлийг хангах, хууль дээдлэх нь төрийн үйл ажиллагааны үндсэн зарчим мөн” гэж, 16 дугаар зүйлийн 13-т Монгол Улсын иргэн халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхтэй. Хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур дур мэдэн хэнийг ч нэгжих, баривчлах, хорих, мөрдөн мөшгих, эрх чөлөөг нь хязгаарлахыг хориглоно. Хэнд боловч эрүү шүүлт тулгаж, хүнлэг бус, хэрцгий хандаж, нэр төрийг нь доромжилж болохгүй” хэмээн заасан билээ.

Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 10.4-т “Хэнд боловч эрүү шүүлт тулгаж, хүнлэг бус хэрцгий хандаж, нэр төрийг нь доромжилж болохгүй.” гэж заасан. УИХ-аас баталсан Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай 2008 оны 2 дугаар сарын 1-ний өдрийн хуулиар эрүү шүүлт тулгах гэмт хэргийн талаар илүү дэлгэрэнгүй тусгаж өгсөн. Энэ хэргийн улмаас хүний бие махбодод хүндэвтэр, хүнд гэмтэл, их хэмжээний хохирол учирсан бол хүнд гэмт хэрэгт тооцож ял оноохоор заасан.

Эрүүгийн хуульд энэхүү нэмэлт өөрчлөлтийг оруулахаас өмнө ч “эрүүдэн шүүх” гэмт хэргийн талаар уг хуульд тусгаж, хэд хэдэн зүйл заалтын дагуу хүний сэтгэл санаа болон бие махбодид хүч хэрэглэх буюу хүч хэрэглэхээр заналхийлэх, тарчилган зовоох, тохуурхан даажигнах, хуурч мэхлэх зэрэг хууль бус үйлдэлд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэж байсан. Тухайлбал, 248 /илт гэм буруугүй хүнийг сэжигтнээр тооцох, яллагдагчаар татах, ял шийтгэх/; 249 /Хүнийг хууль бусаар баривчлах/; 250/ Шүүхээс хууль бус шийдвэр гаргах/; 251 /Мэдүүлэг өгөхийг албадах/; 253/Нотлох баримтыг хуурамчаар

бүрдүүлэх/; 256/ Гэрч, хохирогчоор худал мэдүүлэг өгүүлэх, шинжээчээр худал дүгнэлт гаргуулах, орчуулагчаар худал орчуулуулах, хэлмэрчээр худал хэлмэрчлүүлэх/; 263 /Төрийн албан тушаалтан албаны эрх мэдэл буюу албан тушаалын байдлаа урвуулах/; 264 /Төрийн албан тушаалтан эрх мэдлээ хэтрүүлэх/ зэрэг болно.

2 дугаар зүйл

1. Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт эрүүдэн шүүх аливаа үйлдлийг гаргахгүй байх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, гарсан нөхцөлд хариуцлага тооцох, түүнийг арилгах, засч залруулах талаар хуульд тусгайлан заасан болно. 2007 онд Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд эрүүдэн шүүх аливаа үйлдлийг урьдчилан сэргийлэх, тийм нөхцөл байдалд хүргэхгүй байх үүднээс тодорхой өөрчлөлтүүд орсон. Монгол Улсын Үндсэн хууль болон бусад хуульд иргэд, төрийн болон төрийн бус байгууллага, аж ахуйн нэгж бүр Үндсэн хууль, бусад хуулийг дээдлэн хүндэтгэж, сахин биелүүлэх, хуулийн биелэлтийг зохион байгуулж хангах үүрэгтэй байхаар тодорхойлсон. Иймээс хууль нэгэнт батлагдан гарсан нөхцөлд заавал биелэгдэж байх үр дагавартай тул бид энэхүү конвенцийн дагуу хэрэгжүүлж буй арга хэмжээг хуулийн холбогдох заалтаар тухайлан авч үзэж байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуульд 16.13-т “Баривчилсан шалтгаан, үндэслэлийг баривчлагдсан хүн, түүний гэр бүлийнхэн, өмгөөлөгчид хуульд заасан хугацаанд мэдэгдэнэ”, 16.14-т “Монгол Улсын иргэн өөрийн болон гэр бүлийн гишүүд, эцэг эх, үр хүүхдийхээ эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх, өөрийгөө өмгөөлөх, хууль зүйн туслалцаа авах эрхтэй. Өөрөө өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхийг шаардах, мэдүүлэг гаргуулахаар шахалт үзүүлэх, хүч хэрэглэхийг хориглоно” гэж заасан байна. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 10.5-д “Сэжигтнийг баривчлах үед түүнд баривчилсан шалтгаан, үндэслэлийг мэдэгдэж, өмгөөлөгч авах, өөрийгөө өмгөөлөх, шүүхэд гомдол гаргах, өөрийгөө эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх эрхийг сануулна” гэж заасан. Түүнчлэн уг хуулийн 16 дугаар зүйлд хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүх нь сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчээс гэм буруугүй болохыг өөрөөр нь нотлуулахаар шаардах эрхгүй болохыг заасан ба шүүгдэгчийг өөрийнхөө эсрэг болон гэр бүлийн гишүүн эцэг эх, үр хүүхдээс нь түүний эсрэг мэдүүлэг өгөхийг шаардах, мэдүүлэг гаргуулахаар шахалт үзүүлэх, хүч хэрэглэхийг хориглосон. Хэрвээ сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч нь өөрөө мэдүүлэг өгөх хүсэлт гаргавал түүнд мэдүүлэг өгөхөөс татгалзах эрхтэйг нь тайлбарласны эцэст мэдүүлэг авна.

Түүнчлэн уг хуулийн 35.2-д заасны дагуу сэжигтэн, яллагдагч нь мэдүүлэг өгөх, мэдүүлэг өгөхөөс татгалзах, өөрийгөө өмгөөлөх, өмгөөлөгч авах, өмгөөлөгчтэй ганцаарчлан уулзах, хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурорын үйл ажиллагаа, шийдвэрт гомдол гаргах, хууль зөрчсөн үйл ажиллагааны улмаас учирсан хохирлоо нөхөн төлүүлэх, хэрэг бүртгэгч мөрдөн байцаагч, прокурор, орчуулагч, шинжээчийг татгалзан гаргах тухай хүсэлт гаргах, шинжээч томилсон тогтоол болон шинжээчийн дүгнэлттэй танилцах зэрэг эрхүүдийг тусгайлан зохицуулж өгсөн. Байцаан шийтгэх ажиллагааны явцад уг ажиллагаанд оролцогчдын эрх ашгийг хамгаалах, хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх үүрэгтэй өмгөөлөгчийн эрх үүргийг дээрх хуулиар зохицуулж өгсөн. Уг хуулийн 38.3-д заасны дагуу хойшлуулшгүй ажиллагаа явуулж эхэлсэн, эсхүл гэмт хэрэгт сэжигтнээр тооцсон үеэс эхлэн эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд өмгөөлөгч оролцдог ба сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, хохирогч нь өмгөөлөгчөө өөрөө сонгох эрхтэй.

Сэжигтнийг зөвхөн шүүхийн шийдвэрээр баривчлах буюу цагдан хорьж болох ба баривчлах цагдан хорих журмыг ЭБШ хуулийн наймдугаар бүлэг, 68-70 дугаар зүйлүүдэд тусгайлан заасан. Уг хуульд хэрэг бүртгэгч мөрдөн байцаагч нь сэжигтнийг баривчилсан болон хаана байгааг 24 цагийн дотор

түүний гэр бүлийн насанд хүрсэн гишүүн, төрөл, садангийн хүн, эсхүл өмгөөлөгчид нь мэдэгдэх, эсхүл өөрөө мэдэгдэх боломжийг баривчлагдсан этгээдэд олгохоор тусгасан байна.

2. Монгол Улсын Шүүхийн тухай хуульд “Шүүх нь хууль ёс, хүний эрх, эрх чөлөө, шударга ёсны баталгаа мөн”; “Шүүгч шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэхдээ хараат бус байж, гагцхүү Үндсэн хууль, түүнд нийцүүлэн гаргасан бусад хуульд захирагдана.” гэж заасан.

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 7 дугаар зүйлд “Гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд оногдуулах ял, эрүүгийн хариуцлагын бусад арга хэмжээ нь хүнлэг бус, хэрцгий хандах, нэр төр, алдар хүндийг нь гутаах зорилго, хэлбэр агуулж болохгүй” гэж заасан. Монгол Улсын Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа хууль дээдлэх, хүний эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны эрх ашиг сонирхлыг хүндэтгэх, шуурхай, энэрэнгүй байх зарчимд үндэслэнэ” хэмээн заасан бөгөөд уг хуульд эрүүгийн хэргийн талаарх шүүхийн шийтгэх тогтоол гүйцэтгэх ажиллагаа, баривчлах байр, хорих анги, гяндангийн нөхцөл, журам, ялтны эрх үүрэг, ялтны хөдөлмөр, хөдөлмөрийн нөхцөл, ялтныг харуул хамгаалалтгүй ажиллуулах, ялтны дунд зохиох хүмүүжлийн ажлын хэлбэр, зохион байгуулалт, ялтныг урамшуулах, ялтны ахуй нөхцлийг тодорхойлон заасан болно. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд 2007 оны 8 дугаар сарын 3-ны өдрийн хуулиар “ялтан ял эдлүүлэх байгууллагын зүгээс хүнлэг харьцахыг шаардах, хувийн аюулгүй байдлаа хамгаалуулах эрхтэй байхаар нэмэлт оруулсан байна.

Сэжигтэн яллагдагчийг албадан саатуулах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хуульд “Албадан саатуулах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэхэд хууль дээдлэх, хүнлэг ёс, хүний эрх, эрх чөлөөг хүндэтгэх зарчмыг баримтална. Албадан саатуулагдсан, цагдан хоригдсон этгээдэд эрүү шүүлт тулгах, эсхүл бусад арга хэрэглэн түүний бие махбодыг тарчлаан зовоох буюу сэтгэл санааны дарамтад оруулахыг хориглоно” хэмээн заасан. Энэхүү хуульд цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх байгууллага, түүний ажилтны эрх, үүрэг, цагдан хорих нөхцөл, журам; хоригдсон этгээдийн эрх, үүрэг, түүнийг хэрэгжүүлэх журмыг тусгасан.

Сэжигтэн яллагдагчтай зүй бусаар харьцахаас сэргийлэх зорилгоор Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2005 оны 01 дүгээр сарын 28-ны өдрийн 14 дүгээр тушаалаар “Цагдан хорих байрны дотоод журам”, Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд болон Эрүүл мэндийн сайдын 2005 оны 3 дугаар сарын 25-ны өдрийн хамтарсан 37/64 дүгээр тушаалаар “Цагдан хоригдсон этгээдэд эмнэлгийн тусламж үзүүлэх, түүнийг эрүүл мэндийн байгууллагад эмчлэх, цагдан хорих байранд эмнэлгийн мэргэжилтэн ирж үйлчлэх журам”-ыг тус тус батлан мөрдөж байна.

Үүнээс гадна сэжигтэн, яллагдагч, ялантай албан үүргийн дагуу харьцдаг байгууллагын ажилтнууд нь хуулийг дээдэлж, чанд сахин биелүүлж, энэрэнгүй шударга байж, бусдыг доромжлох, нэр төрийг нь гутаах, басамжлах, сүрдүүлэх, ялгаварлан хандах, хүнд суртал, бүдүүлэг зан авир гаргах явдлыг хориглох зорилгоор Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2002 оны 9 дүгээр сарын 13-ны өдрийн 205 дугаар тушаалаар “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын сахилгын дүрэм”-ийг, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын тушаалаар “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын ажилтны ёс зүйн дүрэм”-ийг тус тус батлан гаргаж, мөрдөн ажиллаж байна. “Согтууруулах ундаа хэтрүүлэн хэрэглэсэн этгээдийг албадан эрүүлжүүлэх” тухай хуулиар согтуурсны улмаас өөрийн үйлдлийг удирдан жолоодох чадваргүй этгээдийг осолдох, бусдын хууль бус үйлдэлд өртөж хохирохоос хамгаалах, гэмт хэрэг үйлдэх, захиргааны зөрчил гаргахаас урьдчилан сэргийлэх зорилгоор явуулж байгаа эрүүлжүүлэх үйл ажиллагааг зохицуулсан нь ач холбогдолтой болсон. Урьд нь Цагдаагийн

ерөнхий газрын даргын баталсан журмаар зохицуулагдаж байсан албадан эрүүлжүүлэх харилцааг хуульчилсан нь тодорхой нэг албан тушаалтны шийдвэрээр батлагддаг журмыг үндэслэн хүний эрхийг хязгаарлах явдлыг зогсоож, согтуурсны улмаас биеэ авч явж чадахгүй болсон хүн эрүү шүүлтэд өртөх явдлыг гаргуулахгүй байх, хүний эрхийг хамгаалах нэг баталгаа болсон.

3. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 19 дүгээр зүйлд “Онц болон Дайны байдал зарласан тохиолдолд Үндсэн хууль бусад хуульд заасан хүний эрх, эрх чөлөөг гагцхүү хуулиар хязгаарлаж болно. Тийнхүү хязгаарласан хууль нь хүний амьд явах эрх, итгэл үнэмшилтэй байх, шашин шүтэх, эс шүтэх эрх чөлөө, түүнчлэн хэнд боловч эрүү шүүлт тулгах, хүнлэг бус хэрцгий хандахыг хориглосон хуулийн заалтыг үл хөндөнө.” гэж хүний салшгүй эрхийг хуульчлан хамгаалсан.

Түүнчлэн Монгол Улсын Дайны байдлын тухай, Дайн бүхий байдлын тухай, Онц байдлын тухай зэрэг хуульд тухайн нөхцөлд авах арга хэмжээний талаар тодорхой тусгасан. Онц байдлын тухай хуулийн 18 дугаар зүйлд “Энэ хуулийн 5 дугаар зүйлийн 7 дахь хэсгийн 5 дахь заалт, 16 дугаар зүйлд заасны дагуу хүний эрх, эрх чөлөөний хязгаарлалт нь хүний амьд явах эрх, итгэл үнэмшилтэй байх, шашин шүтэх, эс шүтэх эрх чөлөө, түүнчлэн хэнд ч эрүү шүүлт тулгах, хүнлэг бус, хэрцгий хандахыг хориглосон Үндсэн хуулийн заалтыг үл хөндөнө” гэжээ. 2008 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдөр Улаанбаатар хотын Сүхбаатар дүүргийн нутаг дэвсгэрт бүлэг хүмүүсийн хүч хэрэглэсэн хууль бус үйл ажиллагааны улмаас нийтийн эмх замбараагүй байдал үүсч, хууль сахиулах байгууллагын ажилтнуудад халдан, амь насанд нь заналхийлж, эд хөрөнгө устгах, галдан шатаах үйл ажиллагаа даамжирч, нийтийн эмх замбараагүй байдал бий болсон тул энэхүү онцгой нөхцөл, үр дагаврыг арилгах, хүн ам нийгмийн амьдралыг хэвийн болгох зорилгоор Монгол Улсын Ерөнхийлөгч 2008 оны 7 дугаар сарын 1-ны өдөр 194 дүгээр захирамж гаргаж Үндсэн хуулийн 33.1.12-т заасан бүрэн эрхийнхээ дагуу онц байдал тогтоосон ба ийнхүү онц байдал зарласан тухай мэдэгдэж Монгол Улсын Засгийн газрыг төлөөлж Гадаад хэргийн сайд НҮБ-ын Ерөнхий нарийн бичгийн даргад ноот бичгийг илгээсэн билээ.

Уг захирамжид заасны дагуу онц байдлыг зарласан хугацаанд улсын онц чухал болон хүн амын амьжиргааны хангамжийн объектуудыг хүч нэмэгдүүлэн хамгаалах, Улаанбаатар хотын төвийн хэсэгт тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнийг хязгаарлах, тэдгээрт үзлэг хийх зэрэг тодорхой арга хэмжээнүүдийг авч хэрэглэхээр заасан бөгөөд уг арга хэмжээнүүдийг авах явцад Монгол Улсын Үндсэн хууль, Онц байдлын тухай хуульд заасан хүний халдашгүй эрх, эрүүдэн шүүхийн эсрэг заалтууд сахин мөрдөгдсөн.

Дайны байдлын тухай хуульд хүний эрх, эрх чөлөөний баталгааны талаар тусгайлан заасан ба хуулийн 26 дугаар зүйлд “Дайны байдлын үеийн үндсэн арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд хүнийг үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсролоор ялгаварлахыг хориглоно. Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн зарим хэсэгт дайны байдал зарлавал энэ нь нутаг дэвсгэрийн бусад хэсгийн төрийн захиргааны байгуулал, хүний эрх, эрх чөлөөг үл хөндөнө” гэж заасан. Ийнхүү Монгол улсын хууль тогтоомжид хүний жам ёсны эрхийг хэн ч, ямар ч нөхцөлд хөндөхийг хориглосон байна.

3 дугаар зүйл

1. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 15 дугаар зүйлд Монгол Улсын иргэнийг харьяатаас хасах, эх орноосоо хөөх, өөр улсад шилжүүлэн өгөхийг хориглоно гэж заасан.

Эрүүгийн хуулийн 15 дугаар зүйлд:

1) Монгол Улсын иргэнийг эрүүгийн хэрэгт мөрдүүлэх буюу эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр гадаад улсад шилжүүлж өгөхгүй;

2) Монгол Улсын хилийн гадна гэмт хэрэг үйлдсэн бөгөөд Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт байгаа гадаад улсын иргэн, харъяалалгүй хүнийг эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх буюу ял эдлүүлэхээр Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасны дагуу гадаад улсад шилжүүлж болно гэж заасан байна.

Мөн Үндсэн хуулийн 18 дугаар зүйлд “Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт байгаа гадаадын иргэний эрх, үүргийг Монгол Улсын хууль, уул иргэнийг харъяалсан улстай байгуулсан гэрээгээр тогтооно. Монгол Улс олон улсын гэрээгээр гадаадын иргэний эрх, үүргийг тодорхойлохдоо уул иргэнийг харъяалсан улстай энэ талаар харилцан адил байх зарчим баримтална. Монгол Улс нутаг дэвсгэртээ байгаа харъяалалгүй хүний эрх, үүргийг өөрийн хуулиар тогтооно.” гэж заасан.

Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 46 дугаар бүлэгт гадаад улсын нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг үйлдсэн буюу шийтгэгдсэн гадаад улсын иргэн, харъяалалгүй хүнийг шилжүүлэн өгөх, 47 дугаар бүлэгт Монгол Улсын шүүхээр хорих ял шийтгүүлсэн этгээдийг харьяат улсад нь шилжүүлэн өгөх талаар зохицуулсан бөгөөд эдгээр асуудлыг олон улсын гэрээ, хэлэлцээрт заасны дагуу шийдвэрлэнэ гэсэн байна. Монгол Улсын байгуулсан “Иргэний болон эрүүгийн хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай” гэрээнүүдээс 12-т нь гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх талаар тусгасан байдаг бөгөөд Монгол Улс нь БНХАУ, БНСУ, БНЭУ-тай “Гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх тухай” гэрээ, БНКанадУ, БНСУ-тай “Ялтан шилжүүлэх тухай” гэрээ тус тус байгуулсан. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 46, 47 дугаар бүлгүүдэд шилжүүлэн өгөхөөс татгалзах үндэслэлүүдийг тусгасан боловч “эрүүдэн шүүх аюул тулгарна гэж үзэх хангалттай үндэслэл” байх тохиолдлыг тусгайлан заагаагүй болно. БНСУ-тай байгуулсан “Ялтан шилжүүлэх өгөх тухай” гэрээний 4 дүгээр зүйлийн “ё”-д “тухайн ялтан болон түүний хууль ёсны этгээд өөрийг нь шилжүүлэн өгөхийг зөвшөөрсөн байх”-аар, “ял ногдуулсан болон хүлээн авагч талууд ялтныг шилжүүлэхийг харилцан зөвшөөрсөн байх”-аар тус тус заасан.

БНСУ-тай байгуулсан Гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх тухай гэрээний 3 дугаар зүйлд “гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх тухай хүсэлт нь эрэн сурвалжлагдаж буй этгээдийг арьс өнгө, шашин шүтлэг, иргэний харьяалал, хүйс эсхүл улс төрийн үзэл бодлоор нь ял шийтгэх гэж байгаа, эсхүл шүүн таслах ажиллагааны үеэр дээрх шалтгаанаар хохироох бодитой үндэслэлтэй гэж хүсэлт хүлээн авагч тал үзсэн”, 4 дүгээр зүйлд “онцгой тохиолдолд хүсэлт хүлээн авагч тал тухайн гэмт хэргийн хүнд, хөнгөн болон хүсэлт гаргагч талын ашиг сонирхлыг харгалзан үзэхийн хамтаар, эрэн сурвалжилж буй тухайн этгээдийн хувийн нөхцөл байдлаас шалтгаалан ийнхүү шилжүүлэн өгөх нь хүмүүнлэгийн үүднээс нийцэхгүй байна хэмээн үзвэл” гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөхөөс татгалзах эрхтэй байхаар тус тус заасан нь хүнлэг бус, нэр төрийг нь доромжлон харьцахаас сэргийлсэн арга хэмжээ болсон.

2. Монгол Улсаас гадаадын иргэнийг албадан гаргах, буцаах асуудлыг 1993 оны Гадаадын иргэний эрх зүйн байдлын тухай хуулиар зохицуулдаг. Тус хуулийн 30 дугаар зүйлд гадаадын иргэнийг Монгол Улсаас албадан гаргах тухай шийдвэрийг Гадаадын иргэн, харьяатын асуудал эрхлэх албаны саналыг үндэслэн Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд гаргана. Албадан гаргах тухай шийдвэрийг Гадаадын иргэн, харьяатын асуудал эрхлэх алба, хил хамгаалах болон цагдаагийн байгууллагатай хамтран гүйцэтгэж байна.

2000-2008 оны байдлаар нийт 11 улсын харьяат 3713 гадаадын иргэнийг албадан гаргах шийдвэрийг холбогдох байгууллагуудтай хамтран гүйцэтгэсэн байна. Энэ хугацаанд албадан гаргах

шийдвэрийг гүйцэтгээгүй тохиолдол гараагүй бөгөөд албадан гаргах явцад хүний эрх хохирсон, эсхүл эрүүдэн шүүх аюул тулгарах үндэслэлээр гадаадын иргэнийг албадан гаргахаас татгалзсан тохиолдол гараагүй байна.

4 дүгээр зүйл

Конвенцийн 1 дүгээр зүйлд заасан гэмт хэрэг үйлдэхэд хариуцлага ноогдуулах заалт Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд тусгагдсан. Тухайлбал: дараах төрлийн гэмт хэргүүдэд ял ноогдуулахаар заасан:

1) Илт гэм буруугүй хүнийг сэжигтнээр тооцох, яллагдагчаар татах, ял шийтгэх (248-р зүйл) (ялын дээд хэмжээ – арван жил хүртэл хугацаагаар хорих);

2) Хүнийг хууль бусаар баривчлах (249 дүгээр зүйл) (ялын дээд хэмжээ – таван жил хүртэл хугацаагаар хорих);

3) Шүүхээс хууль бус шийдвэр гаргах (250 дугаар зүйл) (ялын дээд хэмжээ – арван жил хүртэл хугацаагаар хорих);

4) Эрүү шүүлт тулгах (251 дүгээр зүйл) (ялын дээд хэмжээ – арван таван жил хүртэл хугацаагаар хорих);

5) Нотлох баримтыг хуурамчаар бүрдүүлэх (253 дугаар зүйл) (ялын дээд хэмжээ – таван жил хүртэл хугацаагаар хорих);

6) Гэрч, хохирогчоор худал мэдүүлэг өгүүлэх, шинжээчээр худал дүгнэлт гаргуулах, орчуулагчаар худал орчуулуулах, хэлмэрчээр худал хэлмэрчлүүлэх (256 дугаар зүйл) (ялын дээд хэмжээ – найман жил хүртэл хугацаагаар хорих)

7) Төрийн албан тушаалтан албаны эрх мэдэл буюу албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах (263 дугаар зүйл), төрийн бус байгууллага, аж ахуйн нэгжийн албан тушаалтан эрх мэдлээ урвуулах (265 дугаар зүйл), төрийн албан тушаалтан эрх мэдлээ хэтрүүлэх (264 дүгээр зүйл), төрийн бус байгууллага, аж ахуйн нэгжийн албан тушаалтан эрх мэдлээ хэтрүүлэх (266 дугаар зүйл) (ялын дээд хэмжээ – таван жил хүртэл хорих).

Эрүүгийн хуулийн 56 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт ял хүндрүүлэх нөхцөл байдлыг заасан бөгөөд түүн дотор “гэмт хэргийг онц харгис хэрцгий аргаар буюу хохирогчийг тохуурхан даажигнаж үйлдсэн”, “... албан тушаалын болон өөр байдлаар эрхшээлдээ байсан хүний эсрэг гэмт хэрэг үйлдсэн” гэх зэрэг тохиолдлууд орсон.

Эрүүгийн хуулийн 34 дүгээр зүйлд заасны дагуу гэмт хэрэг санаатай үйлдэхэд хоёр буюу түүнээс дээш этгээд нэгдсэнийг хамтран оролцох гэнэ. Мөн хуулийн 35 дугаар зүйлд гэмт хэрэгт хамтран оролцогчдыг захиалагч, зохион байгуулагч, хатгагч, хамжигч хэмээн тус тус ялган тодорхойлж өгсөн.

Шүүх гэмт хэрэгт хамтран оролцогчид хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагын төрөл, хэмжээг сонгон хэрэглэхдээ оролцогч бүрийн гэмт хэрэг үйлдэхэд гүйцэтгэсэн үүрэг, үйлдлийн шинж чанар, хэр хэмжээг харгалзан тогтооно (Эрүүгийн хуулийн 37 дугаар зүйл). Эрүүгийн хуулийн 30 дугаар зүйлд зааснаар гэмт хэрэг үйлдэхээр бэлтгэх болон завдахыг төгсөөгүй гэмт хэрэг гэнэ. Төгсөөгүй гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд тусгай ангийн зохих зүйл, хэсэгт зааснаар эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ.

Эрүүгийн хуульд зааснаар гэмт хэрэг үйлдэхээр бэлтгэсэнд “зэвсэг, хэрэгслийг хайж олсон, шинээр хийсэн, төхөөрч тохируулсан, хамтран оролцогчийг сонгож авсан, гэмт хэрэг үйлдэх талаар үгсэж тохиролцсон, түүнчлэн гэмт хэрэг үйлдэх бусад нөхцөл, боломжийг санаатай бүрдүүлснийг” үзнэ.

Гэмт хэрэг үйлдэхэд шууд чиглэсэн үйлдэл буюу эс үйлдэхүйг санаатай хийсэн боловч тухайн этгээдийн хүсэл зоригоос үл хамаарах нөхцөл байдлын улмаас гэмт хэрэг туйлдаа хүрээгүй бол гэмт хэрэг үйлдэхээр завдсан гэж үзнэ. Хуулийн эдгээр заалтууд нь иргэдийг эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний алдар нэр хүндийг доромжлон харьцах гэмт хэргээс хамгаалах, эрх нь зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэх чухал үүрэгтэй юм.

5 дугаар зүйл

Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 2 дугаар зүйлд “Монгол Улсын нутаг дэвсгэр дээр эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаа явуулахад Үндсэн хуулийг удирдлага болгож, энэ хуулийг баримтална” гэж, 3 дугаар зүйлд “Монгол улсын нутаг дэвсгэрт эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаа нь гэмт хэрэг хаана гарсныг үл харгалзан бүх нөхцөлд энэ хуулийн дагуу явагдана...” гэж, мөн “энэ хууль нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт хамаарах хилийн чанадад байгаа Дипломат төлөөлөгчийн газрын эзэмшил нутаг, Монгол Улсын төрийн далбаа мандуулсан хөлөг онгоц, агаарын хөлөгт гарсан гэмт хэрэгт эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаа явуулахад нэгэн адил үйлчилнэ” гэж тус тус заасан.

Монгол Улсын Далай ашиглах тухай 1999 оны хуулийн 12 дугаар зүйлд тухайн хөлөг онгоц Монгол Улсад харьяалагдаж буйг тодорхойлох бэлгэ тэмдэг нь Монгол Улсын Төрийн далбаа байх бөгөөд Монгол улсын Төрийн далбаа мандуулах эрхийг Монгол улсын хөлөг онгоцны бүртгэлд бүртгэгдсэн хөлөг онгоц эдэлнэ гэж заасан.

Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүний үйлдсэн гэмт хэрэгт эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааг явуулахдаа Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд заасан журмыг баримтална. Дипломат дархан эрх, эрх ямба эдэлж байгаа гадаадын иргэн өөрөө хүссэн, эсхүл зөвшөөрсөн тохиолдолд мөн Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд заасан журмыг баримтлан эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаа явуулж болно.

Гадаад улсын дипломат дархан эрх, эрх ямба эдэлж байгаа этгээдэд холбогдуулан байцаан шийтгэх ажиллагаа явуулах зөвшөөрлийг Монгол Улсын гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагаар уламжлан хүснэ.

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 14 дүгээр зүйлийн дагуу Монгол Улсын иргэн, тус улсад байнга оршин суудаг харьяалалгүй хүн гадаад улсад энэ хуульд заасан гэмт хэрэг үйлдэж, тухайн хэрэгтээ ял шийтгүүлээгүй бол энэ хуулиар эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ гэж заасан.

- Эрүүгийн хуулийн 14 дүгээр зүйлд дараах зүйлийг тусгажээ:

1) Монгол Улсын иргэн, тус улсад байнга оршин суудаг харьяалалгүй хүн үйлдсэн гэмт хэрэгтээ гадаад улсад ял шийтгүүлсэн бол Монгол Улсын шүүх түүнд оногдуулсан ялыг энэ хуулийн дагуу хөнгөрүүлэх буюу ялаас чөлөөлж болно. Монгол Улсын олон улсын гэрээнд өөрөөр заагаагүй бол шүүх тухайн этгээдийг энэ хуульд заасан үндэслэлээр гэм буруугүйд тооцож болно. (14 дүгээр зүйлийн 2);

2) Монгол Улсын олон улсын гэрээнд өөрөөр заагаагүй бол гадаад улсад алба хааж байхдаа гэмт хэрэг үйлдсэн Монгол Улсын цэргийн албан хаагчид энэ хуулиар эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ (14 дүгээр зүйлийн 3);

3) Монгол Улсын хилийн гадна гэмт хэрэг үйлдсэн гадаад улсын иргэн, харьяалалгүй хүнд зөвхөн Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасан бол энэ хуулиар хариуцлага хүлээлгэнэ (14 дүгээр зүйлийн 4);

4) Монгол Улсад байнга оршин суудаггүй гадаад улсын иргэн, харьяалалгүй хүн тус улсын хилийн гадна Монгол улсын ашиг сонирхлын эсрэг гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгүүлээгүй бол Монгол улсын олон улсын гэрээнд заасан тохиолдолд энэ хуулиар эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэж болно (14 дүгээр зүйлийн 5) гэж тус тус заасан.

Түүнчлэн гадаад улсад гэмт хэрэг үйлдээд шалгагдаж байгаа, эсвэл Монгол Улсад гэмт хэрэг үйлдээд гадаад улсад баригдсан этгээдийг хэрхэн Монгол Улсад шилжүүлэн авчирч эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаа явуулах тухай Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 404 дүгээр зүйлд хуульчилжээ.

Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 405 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт зааснаар гадаад улсын нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг үйлдсэн буюу шийтгэгдсэн гадаад улсын иргэн, харьяалалгүй хүнийг шилжүүлэн өгөх тухай гадаад улсын эрх бүхий байгууллагын хүсэлтийг хууль, олон улсын гэрээ, хэлэлцээрт заасны дагуу шийдвэрлэнэ.

6 дугаар зүйл

Гэмт этгээдийг шилжүүлэх, таслан сэргийлэх арга хэмжээ

1. Монгол Улсын иргэн гадаад улсын нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг үйлдсэнийхээ дараа Монгол Улсад буцаж ирсэн бөгөөд гадаад улсын эрх бүхий байгууллага уг хэргийг шалгах хүсэлт ирүүлсэн бол байцаан шийтгэх ажиллагааг энэ хуульд заасан журмын дагуу явуулахаар Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 403 дугаар зүйлд заасан. Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 408 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт зааснаар гадаад улсын эрх бүхий байгууллагын хүсэлтийг хангаж гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх хууль зүйн үндэслэл байвал түүнийг баривчилж шилжүүлж өгөх хүртэл цагдан хорьж хүсэлт тавьсан байгууллагад шилжүүлэн өгөх цаг хугацаа, газрыг нэн даруй мэдэгдэнэ. Монгол Улсын Засгийн газраас гадаадын улс орнуудтай эрх зүйн харилцан туслалцаа үзүүлэх тухай байгуулсан гэрээнүүдэд дараах байдлаар тусгагдсан байна. Үүнд:

- БНСВУ-ын Засгийн газартай 2000 онд байгуулсан гэрээний 57-р зүйлд “шилжүүлэн өгөх тухай шаардлага хүлээн авмагц түүнийг хүлээн авсан хэлэлцэн тохирогч тал шилжүүлэн өгч болохгүй гэж энэ гэрээнд зааснаас бусад тохиолдолд шилжүүлэн өгвөл зохих этгээдийг цагдан хорих арга хэмжээг нэн даруй авна гэж заасан нь БНКуб Улстай 1989 онд, БНКазахстан Улстай 1993 онд, БНУкраин Улстай 1995 онд байгуулсан эрх зүйн туслалцааны гэрээнүүдийн холбогдох зүйл заалтуудтай ижил байна.

- БНУнгар Ард Улстай 1968 онд байгуулсан гэрээний 56 дугаар зүйлд шилжүүлэн өгөх шаардлага хүлээн авсан хэлэлцэн тохирогч этгээд уг шаардлага хүлээн авмагц энэхүү гэрээний дагуу шилжүүлэн өгөхгүй байж болох тухай заалтад хамаарахгүй байвал шилжүүлэн өгөх этгээдийг нэн даруй баривчлах арга хэмжээ авна гэж заасан нь БНСЮгослав Улстай 1981, БНБолгар Ард Улстай 1968 онд, БНСолонгос

Улстай 1999 онд БНСЧех Улстай 1976 онд, БНПУлстай 1998 онд байгуулсан эрх зүйн туслалцааны гэрээнүүдийн холбогдох зүйл заалттай адил байна.

2. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 58 дугаар зүйлд зааснаар сэжигтэн оргон зугтахыг завдсан, эсхүл хүнд, онц хүнд гэмт хэрэгт сэрдэгдэх хангалттай баримт байгаа бол түүнийг баривчилна. Мөн хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч нь сэжигтнийг баривчлах тухай тогтоол үйлдэж, прокурорт хүргүүлэх бөгөөд прокурор нь шүүхэд танилцуулж батлуулна.

Хойшлуулшгүй тохиолдолд хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч сэжигтнийг шууд баривчилж, 24 цагийн дотор тогтоолыг прокурорт болон шүүхэд хүргүүлнэ. Шүүх тогтоолыг хүлээн авснаас хойш 48 цагийн дотор баривчлагдаж байгаа этгээдийг цагдан хорих зөвшөөрөл өгөх буюу суллах үүрэгтэй. Баривчилснаас хойш 72 цаг дуусч тухайн этгээдийг цагдан хорих шүүгчийн шийдвэр ирээгүй бол хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгчид мэдэгдэж, баривчлах байрны дарга түүнийг суллана. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 62 дугаар зүйлд зааснаар сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч нь хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүхээс оргон зайлж болох буюу эрүүгийн хэргийн бодит байдлыг тогтооход саад учруулж болох, эсхүл гэмт хэрэг үйлдэж болох үндэслэлтэй бол түүнд дараах таслан сэргийлэх арга хэмжээний аль нэгийг нь авч болно:

1. оршин суугаа газраасаа гадагш явж болохгүй тухай баталгаа авах;
2. батлан даалтад өгөх;
3. эд хөрөнгө барьцаалах;
4. цэргийн албан хаагчийг цэргийн ангийн удирдлагад хянан харгалзуулахаар өгөх;
5. цагдан хорих.

Таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах талаар шүүх, прокурор, хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч тогтоол, шүүгч захирамж гаргах бөгөөд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээг зөвхөн шүүгч авна.

Эрүүгийн хуульд заасан хүнд, онц хүнд хэргийн сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, түүнчлэн удаа дараа ял шийтгэгдэж байсан этгээд, онц аюултай гэмт хэрэгтэн дахин гэмт хэрэгт сэрдэгдсэн бол түүнийг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүхээс оргон зайлах, хэргийн бодит байдлыг тогтооход саад учруулах, гэмт хэрэг дахин үйлдэхээс сэргэмжлэх зорилгоор цагдан хорьж болно (Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 68 дугаар зүйл).

Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 69 дүгээр зүйлд зааснаар:

1. Сэжигтнийг цагдан хорьж мөрдөх хугацаа 14 хүртэл хоног байна.
2. Яллагдагчийг хорьж мөрдөх хугацаа 2 сар хүртэл байна.
3. Хүндэвтэр, хүнд, онц хүнд гэмт хэргийн яллагдагчийг хэргийн төвөгтэй байдлыг харгалзан цаашид хорьж мөрдөх зайлшгүй шаардлагатай бол шүүх уг хугацааг сунгах боловч хорьж мөрдөх хугацаа хүндэвтэр гэмт хэрэгт 4 сараас, хүнд гэмт хэрэгт 12 сараас, онц хүнд гэмт хэрэгт 24 сараас хэтэрч болохгүй.
Насанд хүрээгүй хүүхдийн хувьд цагдан хорих хугацааг хуульд богиносгон тогтоосон байдаг ба үндсэн хугацаа 1 сар байх ба сунгах шаардлагатай тохиолдолд хүндэвтэр гэмт хэрэгт 2 сараас, хүнд гэмт хэрэгт 4 сараас, онц хүнд гэмт хэрэгт 8 сараас хэтэрч болохгүй байхаар заасан.

4. Эрүүгийн хуулийн 81.2 /Төр, нийгмийн зүтгэлтний амь биед халдах/, 84 /Хорлон сүйтгэх/, 91.2 /Хүнийг хүндрүүлэх нөхцөл байдалтайгаар санаатай алах/, 145.4 /Хүндрүүлэх нөхцөл байдалтайгаар хулгайлах/, 177.2 /Хүндрүүлэх нөхцөл байдалтайгаар зандалчлах/, 302 /Төрлөөр устгах/ дугаар зүйлд

заасан хэргийн яллагдагчийг энэ хуулийн 69.3-д зааснаас илүү хугацаагаар хорьж мөрдөх шаардлагатай бол шүүх 6 сар хүртэл хугацаагаар нэмж сунгаж болно.

5. Мөрдөн байцаагч хорьж мөрдөх хугацааг сунгах тухай үндэслэл бүхий тогтоол үйлдэж хугацаа дуусахаас 7 хоногийн өмнө прокурорт хүргүүлэх бөгөөд прокурор шүүхэд хүргүүлнэ.

6. Шүүгч цагдан хорих хугацааг сунгах тухай саналыг 72 цагийн дотор хянаж тогтоолыг батлах буюу татгалзана.

7. Нэг хэрэгт дахин, эсхүл тусгаарласан, нэгтгэсэн хэрэгт шинээр цагдан хоригдсон бол өмнө нь цагдан хоригдсон хугацааг нийт цагдан хоригдсон хугацаанд оруулж тооцно.

8. Шүүхээс нэмж мөрдөн байцаалгахаар буцаасан хэргийн яллагдагчийг цаашид хорьж мөрдөх хугацааг энэ хуулийн 69.2-т заасан хугацаанд оруулж тооцно.

9. Шүүхээс хэргийг хянан шийдвэрлэх шатанд яллагдагчийг хорьж мөрдөх хугацаа дуусвал тухайн шүүхийн Ерөнхий шүүгч хэргийг хянан шийдвэрлэхэд шаардагдах хугацаагаар захирамж гарган сунгаж болно гэж заасан.

3. “Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай” хууль 1999 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдөр батлагдсан бөгөөд энэхүү хуулийн зорилт нь эрх бүхий албан тушаалтнаас хуульд заасан үндэслэлээр гаргасан шийдвэрийн дагуу сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх нөхцөл, журмыг тодорхойлох, тэдгээртэй холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино.

Энэхүү хуулийн 3 дугаар зүйлд баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэхэд хууль дээдлэх, хүнлэг ёс, хүний эрх, эрх чөлөөг хүндэтгэх зарчмыг баримтална, албадан саатуулагдсан, цагдан хоригдсон этгээдэд эрүү шүүлт тулгах эсхүл бусад арга хэрэглэн түүний бие махбодыг тарчлаан зовоох буюу сэтгэл санааны дарамтад оруулахыг хориглоно гэж заасан. Мөн тус хуульд хорих байрны ажилтнуудад хоригдсон этгээдтэй хүнлэг бус харьцахыг хориглосон байна. Хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч нь сэжигтнийг баривчилсан болон хаана байгааг 24 цагийн дотор түүний гэр бүлийн насанд хүрсэн гишүүн, төрөл, садангийн хүн эсхүл өмгөөлөгчид нь мэдэгдэх, эсхүл өөрөө мэдэгдэх боломжийг баривчлагдсан этгээдэд олгоно (Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 61 дүгээр зүйл). Мөн 24 цагийн дотор цагдан хорих шийдвэрийг хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгч цагдан хоригдсон этгээдийн гэр бүлийн гишүүн, төрөл, садангийн хүн, эсхүл өмгөөлөгчийн аль нэгэнд мэдэгдэнэ (68 дугаар зүйл) гэж заасан.

Хэрэв баривчлагдсан этгээд нь гадаад улсын иргэн бол 24 цагийн дотор гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагаар уламжлан тухайн улсын Дипломат төлөөлөгчийн газарт мэдэгдэх ба харъяалалгүй хүний хувьд энэ талаар ямар нэгэн зохицуулалт байхгүй болно.

Дээр дурдсанчлан 408 дугаар зүйлийн дагуу гадаад улсын эрх бүхий байгууллагын хүсэлтийг үндэслэлтэй гэж үзвэл гэмт этгээдийг баривчилж шилжүүлж өгөх хүртэл цагдан хорьж хүсэлт тавьсан байгууллагад шилжүүлэн өгөх цаг хугацаа, газрыг нэн даруй мэдэгдэнэ. Хэрэв цагдан хоригдсон этгээдийг 30 хоногийн дотор шилжүүлж аваагүй бол прокурорын тогтоолоор суллана. Ингэж сулласан этгээдийг шинээр хүсэлт тавьсан тохиолдолд дахин цагдан хорьж болно гэж заасан. Гадаадын иргэн Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг үйлдсэний дараа Монгол Улсаас гарч явсан бол уг хэргийг шалгах явцад цугларсан бүх материалыг хууль, олон улсын гэрээнд заасан журмын дагуу гадаад улсын холбогдох байгууллагад хүргүүлнэ (402 дугаар зүйл).

Энэ хуулийн 403 дугаар зүйлийн 2-т заасны дагуу гадаад улсын нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг үйлдсэний дараа Монгол Улсад буцаж ирсэн Монгол Улсын иргэний хэргийг гадаад улсын эрх бүхий байгууллага шалгасан материалыг хууль, олон улсын гэрээнд заасан журмын дагуу шилжүүлж авах ба энэ нь нотлох баримтын хэмжээнд үнэлэгдэнэ. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 409 дүгээр зүйлд зааснаар энэхүү хуульд заасан журмын дагуу гадаад улсын иргэн, харьяалалгүй хүнийг гадаад улсад шилжүүлэн өгөхдөө түүний гэмт хэрэг үйлдэхдээ ашигласан зэвсэг болон бусад зүйл, түүнчлэн гэмт хэргийн ул мөр бүхий, эсхүл гэмт үйлдлүүдийн замаар олж авсан эд зүйл, шаардлагатай бусад нотлох баримтыг шилжүүлнэ. Эдгээр нотлох баримтыг эрүүгийн өөр хэрэг шийдвэрлэхэд ашиглах шаардлагатай бол түүнийг шилжүүлэн өгөхөөс татгалзаж болно. Мөн гадаад улсын холбогдох байгууллага хэргийг шийдвэрлэж дуусмагц эдгээр эд зүйлийг буцааж өгөх тухай баталгаа гаргасан үед шилжүүлнэ гэж заасан болно.

7 дугаар зүйл

Гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөхөөс татгалзах, хууль шүүхийн өмнө эрх тэгш байх Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 406 дугаар зүйлд зааснаар дараах тохиолдолд гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөхгүй:

1. Монгол Улсын иргэн;
2. гэмт этгээдэд Монгол Улсад орогнох эрх олгосон;
3. шилжүүлэн өгөх тухай шаардлагын үндэслэл нь Монгол Улсад гэмт хэрэгт тооцогддоггүй бол;
4. шилжүүлбэл зохих этгээд тухайн үйлдэлд урьд нь ял шийтгүүлж эдэлсэн, эсхүл уг хэргийг өмнө нь хэрэгсэхгүй болгосон бол;
5. Монгол Улсын хууль тогтоомжоор тухайн хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа дууссан, эсхүл бусад үндэслэлээр эрүүгийн хэрэг үүсгэх буюу ял шийтгэж болохгүй нөхцөл байдал байгаа бол.

Эрүүгийн хуулийн 14 дүгээр зүйлд зааснаар Монгол Улсын хилийн гадна гэмт хэрэг үйлдсэн гадаад улсын иргэн, харьяалалгүй хүнд зөвхөн Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасан бол энэ хуулиар хариуцлага хүлээлгэнэ. Монгол Улсад байнга оршин суудаггүй гадаад улсын иргэн, харьяалалгүй хүн тус улсын хилийн гадна Монгол Улсын ашиг сонирхлын эсрэг гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгүүлээгүй бол Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасан тохиолдолд энэ хуулиар эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэж болно гэж заасан.

2. Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 14 дэх хэсэгт "... Монгол Улсын иргэн нь өөрийгөө өмгөөлөх, хууль зүйн туслалцаа авах, нотлох баримтыг шалгуулах, шударга шүүхээр шүүлгэх, хэргээ шүүх ажиллагаанд биеэр оролцох, шүүхийн шийдвэрийг давж заалдах, уучлал хүсэх эрхтэй ..." гэж зааснаас гадна Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 6 дугаар зүйлд эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны зорилт нь аливаа гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлж, гэмт этгээдийг олж тогтоох, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд нэг бүрт зохих ялыг шударгаар оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх явдлыг хангахад оршино" гэж, Эрүүгийн хуулийн 6 дугаар зүйлд ял, эрүүгийн хариуцлагын бусад арга хэмжээ нь гэмт хэргийн нийгмийн аюулын шинж чанар, хэр хэмжээ, гэм буруутай этгээдийн хувийн байдал, гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдалд тохирсон байна" гэж тус тус заасан байна.

8 дугаар зүйл

Гэмт этгээдийг шилжүүлэх гэрээ

Монгол улс нь эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай нийт 24 гэрээ байгуулснаас БНХАУ, БНСУ, БНЭУ-тай “Гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх тухай” гэрээ, БНСУ, БНКанадУ-тай “Ялтан шилжүүлэн өгөх тухай” гэрээ тус тус байгуулсан бөгөөд “Иргэний болон эрүүгийн хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай” байгуулсан 12 гэрээнд гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх талаар тусгасан байна.

Монгол Улсын байгуулсан гэмт этгээдийг шилжүүлэх асуудлыг зохицуулж буй хоёр талт энэхүү гэрээнүүдэд шилжүүлбэл зохих гэмт хэргийн жагсаалт байдаггүй бөгөөд гэмт этгээдийг нь шилжүүлж болох гэмт хэргийн хүрээг тухайн гэмт хэрэгт шүүхээр оногдуулж болох ялын хэмжээгээр тодорхойлдог. Ихэнхдээ эдгээр гэмт хэрэгт хэлэлцэн тохирогч талуудын хуулиар нэгээс доошгүй жилийн хорих ял оногдуулах гэмт хэргийг ойлгоно.

Конвенцийн дагуу эрүү шүүлт тулгаж, хүнлэг бус, хэрцгий хандаж, нэр төрийг нь доромжилж харьцах гэмт хэрэг эрх зүйн туслалцааны гэрээнүүдэд нарийн тусгагдаагүй ч түүнтэй дүйцэхүйц Эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэргүүд нь шилжүүлэх гэмт хэргийн хүрээнд багтаж байгаа юм.

Мөн Монгол Улсын Их Хурлын 2008 оны 5 дугаар сарын 16-ны өдрийн нэгдсэн чуулганаар гишүүд санал нэгтгэйгээр “Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг Палермогийн конвенц болон түүний нэмэлт протоколуудад /Хүн, ялангуяа эмэгтэйчүүд, хүүхэд худалдаалахаас урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, шийтгэх тухай протокол, Шилжин суурьшигчдыг газраар, далайгаар буюу агаараар хууль бусаар оруулахын эсрэг протокол, Галт зэвсэг, бүрдэл хэсэг, эд анги, галт хэрэгслийг хууль бусаар тээвэрлэх, үйлдвэрлэхийн эсрэг протоколд нэгдэн орсон тухай хуулийг соёрхон баталж нэгдэн орсон болно. Ингэснээр Монгол Улс нь энэхүү конвенцид хамаарах гэмт хэрэгт буюу зохион байгуулалттай гэмт хэргийн хувьд болон хүсэлт хүлээн авагч оролцогч улсын нутаг дэвсгэрт байгаа этгээдийг шилжүүлэх тухай хүсэлт, мөн хүсэлт гаргагч оролцогч улс болон хүсэлт хүлээн авагч оролцогч улсын дотоод хууль тогтоомжийн дагуу ял ногдуулах гэмт хэргийн хувьд энэхүү конвенцийг хамтран ажиллах эрх зүйн үндэс бүрдсэн. Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 404 дүгээр зүйлд “Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг үйлдсэнийхээ дараа гадаад улсад гарсан Монгол Улсын иргэнийг шилжүүлэн өгөх тухай хүсэлтийг хууль, олон улсын гэрээ, хэлэлцээрт заасан журмын дагуу гадаад улсын эрх бүхий байгууллагад тавина” гэж, мөн хуулийн 405 дугаар зүйлд “гадаад улсын нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг үйлдсэн буюу шийтгэгдсэн гадаад улсын иргэн, харьяалалгүй хүнийг шилжүүлэн өгөх тухай гадаад улсын эрх бүхий байгууллагын хүсэлтийг хууль, олон улсын гэрээ, хэлэлцээрт заасны дагуу шийдвэрлэнэ” гэж, 410 дугаар зүйлд “Монгол Улсын шүүхээр хорих ял шийтгүүлсэн этгээдийг харьяат улсад нь шилжүүлэн өгөх түүнчлэн гадаад улсын шүүхээр хорих ял шийтгүүлсэн Монгол Улсын иргэнийг Монгол Улсад шилжүүлэн авах асуудлыг тухайн улстай байгуулсан Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасан нөхцөл журмын дагуу гүйцэтгэнэ” гэж тус тус заасан болно. Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 46 дугаар бүлэгт гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх, 47 дугаар бүлэгт ялтан шилжүүлэн өгөх талаар тус тус ерөнхийд нь зохицуулж өгсөн байна.

9 дүгээр зүйл

Даалгавар гүйцэтгэх

Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 398 дүгээр зүйлд:

1) Гадаад улсын нутаг дэвсгэрт байцаалт, үзлэг, нэгжлэг, туршилт, эд хөрөнгө хураан авах болон энэ хуульд заасан хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүхийн бусад ажиллагаа явуулах шаардлагатай бол уг асуудлыг эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай болон олон улсын бусад гэрээ, хэлэлцээрийн дагуу гүйцэтгэнэ.

2) Байцаан шийтгэх тодорхой ажиллагаа явуулах даалгаврыг олон улсын гэрээ, хэлэлцээрт заасан байгууллагаар дамжуулан явуулна гэж заасан. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 399 дүгээр зүйлд зааснаар байцаан шийтгэх тодорхой ажиллагааг явуулах тухай даалгаврыг бичгээр үйлдэх ба түүнд дараах зүйлийг заана:

1. даалгавар өгч байгаа байгууллагын нэр;
2. даалгавар хүлээн авах байгууллагын нэр;
3. даалгаврын утга ба хэргийн агуулга;
4. даалгавартай холбоотой этгээдийн иргэний харьяалал, эрхэлдэг ажил, оршин суугаа буюу байрлаж байгаа газрын талаарх мэдээлэл, хуулийн этгээдийн хувьд түүний нэр, хаяг;
5. эд мөрийн ба бусад баримт;
6. зүйлчлэлийн тухай мэдээлэл, шаардлагатай бол учирсан хохирлын хэмжээ.

Даалгавар түүнд хавсаргаж байгаа баримт бичиг, нотлох баримтыг хүлээн авагч улсын албан ёсны хэл дээр орчуулж, эрх бүхий албан тушаалтан гарын үсэг зурж, шаардлагатай бол тэмдэг дарна.

Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 400 дугаар зүйлд зааснаар олон улсын гэрээ, хэлэлцээрт өөрөөр заагаагүй бол гадаад улсад байнга буюу түр хугацаагаар оршин сууж байгаа Монгол Улсын харьяат гэрч, хохирогч, иргэний нэхэмжлэгч, иргэний хариуцагч, тэдний төлөөлөгч, шинжээчийг тухайн улс дахь Монгол Улсын дипломат төлөөлөгчийн газраар дамжуулан дуудаж болох бөгөөд гадаад улсын харьяат гэрч, хохирогч, иргэний нэхэмжлэгч, иргэний хариуцагч, тэдний өмгөөлөгч, төлөөлөгч, шинжээчийг гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага болон тухайн улсын эрх бүхий байгууллагаар дамжуулан дуудна. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 401 дүгээр зүйлд зааснаар хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүхийн байгууллага нь байцаан шийтгэх ажиллагаа явуулах тухай гадаад улсын холбогдох байгууллага, албан тушаалтны даалгаврыг хуульд заасан нийтлэг журмын дагуу биелүүлнэ. Даалгаврыг биелүүлэхэд тухайн улстай байгуулсан олон улсын гэрээнд заасан бол гадаад улсын байцаан шийтгэх ажиллагааны хэм хэмжээг хэрэглэж болох бөгөөд даалгаврыг биелүүлэхэд гадаад улсын холбогдох байгууллагын төлөөлөгч байлцаж болно. Даалгаврыг биелүүлэх боломжгүй тохиолдолд олон улсын гэрээ, хэлэлцээрт өөрөөр заагаагүй бол Улсын ерөнхий прокурорын газар, эсхүл хууль зүйн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагаар дамжуулан даалгавар өгсөн гадаадын байгууллагад биелүүлээгүй шалтгааныг зааж, хүлээн авсан баримт бичгийг буцаана.

Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 402, 403 дугаар зүйлд зааснаар гадаадын иргэн Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг үйлдсэнийхээ дараа Монгол Улсаас гарч явсан бол уг хэргийг шалгах явцад цугларсан бүх материалыг хууль, олон улсын гэрээнд заасан журмын дагуу гадаад улсын эрх бүхий байгууллагад хүргүүлэх бөгөөд гадаад улсын нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг үйлдсэнийхээ дараа Монгол Улсад буцаж ирсэн Монгол Улсын иргэний хэргийг гадаад улсын эрх бүхий байгууллага шалгасан материалыг хууль, олон улсын гэрээнд заасан журмын дагуу шилжүүлж авах ба энэ нь нотлох баримтын хэмжээнд үнэлэгдэнэ.

10 дугаар зүйл

Сургалт, ёс зүй

Монгол Улс нь баривчлах, саатуулах, байцаах эрхтэй болон цагдан хорих, хорих газарт ажилладаг хуулийн байгууллагуудын ажилтан албан хаагчдын дунд хүний эрхийн чиглэлээр болон эрүүдэн шүүх, хүнлэг бус харьцах асуудлаар сургалтын хөтөлбөр баталж хэрэгжүүлэхэд онцгой анхаарч байна.

1. Ялангуяа ХЭҮК байгуулагдсанаас хойш энэ төрлийн сургалтыг төрөл бүрийн хэлбэрээр тогтмол явуулж байна. Монгол Улсад хүний эрхийг хамгаалсан бие даасан байгууллага бий болсон нь хүний эрхийг хамгаалах, эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэхийн эсрэг томоохон баталгаа, хамгаалалт бий болсон.

Өнгөрсөн хугацаанд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын албан хаагчдын хүний эрхийн боловсролыг дээшлүүлэх чиглэлээр НҮБ-ын Монгол дахь суурин төлөөлөгчийн газар, Хүний эрхийн Үндэсний Комисс, Эмнести интернэшнл, Хүчирхийллийн эсрэг үндэсний төв зэрэг байгууллагууд хамтран ажиллаж хүний эрхийг хамгаалах талаар төрөл бүрийн сургалтуудыг зохион байгуулсан.

Мөн тус улсад хэрэгжиж байгаа гадаад орнуудын янз бүрийн төслийн хүрээнд хүний эрхийн болон эрүүдэн шүүхийн эсрэг сэдвээр шат дараалсан сургалт явагдаж, мэдээллээр хангах ажил тогтмол хийгдэж ирлээ.

2. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа хорих ангиудын “Ахуй дэглэмийн байцаагч” нарын ажлын байрны тодорхойлолтыг шинэчлэн “Нийгмийн ажилтан” болгож, тэдгээрийг 2003 онд Шинжлэх ухаан техникийн их сургуулийн Хүмүүнлэгийн ухааны сургуулийн нийгмийн ажилтан бэлтгэх сургалтад хамруулан мэргэжлийн багш нараар хичээл заалган дадлагажуулсны зэрэгцээгээр 2004 оныг “Нийгмийн ажилтны үйл ажиллагааг хэвшүүлэх жил” болгох зорилт дэвшүүлэн ажилласан. Уг зорилтыг хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа төвлөрсөн хорих ангиудын дунд “Нийгмийн ажилтны үйл ажиллагааг хэвшүүлэх” уралдааны болзол зарлан ажиллуулсан бөгөөд уралдааны гол зорилго нь хорих ангид ял эдэлж буй ялтнуудын дунд зохиох сургалт, хүмүүжлийн ажил, тэднийг нийгэмшүүлэх, амьдралын эрүүл дадал, арга барил эзэмшүүлэх, ялтны дунд шинээр гэмт хэрэг үйлдэх, хорих ангиас оргох, ял эдлэхээс зайлсхийх болон хорих ангийн дотоод дэг журам зөрчихөөс урьдчилан сэргийлэх, хорих ангийн ажилтнууд тэдэнтэй хууль журмын дагуу зөв боловсон харьцах, хуулиар тогтоосон эрх, эрх чөлөөг нь зөрчихгүй байлгах талаар дотооддоо сургалт явуулах, хяналтыг сайжруулах, үр нөлөөг нь дээшлүүлэхэд чиглэгдсэн. Түүнчлэн 2008-2009 онд хэрэгжүүлэх нийгмийн ажлын хөтөлбөрийг боловсруулан гаргаад байгаа бөгөөд өнөөдрийн байдлаар хорих ангиудад нийт 70 гаруй нийгмийн ажилтан ажиллаж байна.

Гэмт хэрэг үйлдэн ял шийтгэгдсэн насанд хүрээгүй хүүхдүүдийн засрал хүмүүжлийг сайжруулах, тэдний нийгмийн амьдралд бие даан орох сэтгэл зүйн бэлтгэлийг хангах, нийгэмшүүлэх, мэдлэг боловсролыг дээшлүүлэхэд анхаарч 2001 онд Хүүхдийн хорих ангийн дэргэд Ерөнхий боловсролын тусгай сургууль байгуулан сургалт хичээл явуулахын зэрэгцээ дархан, мужаан, гар урлал, оёдлын мэргэжил эзэмшүүлэх сургалт явуулж анхан шатны мэдлэг, дадлага эзэмшүүлж байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын хэмжээнд жил бүр уламжлал болгон “Албан хаагчдын өвөл цагийн сургалтын хөтөлбөр”-ийг боловсруулан баталж Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх алба, хорих ангийн албан хаагчдын дунд сургалт зохион явуулж ирсэн. 2000 оноос хойш энэхүү сургалтад давхардсан тоогоор нийт 9100 гаруй албан хаагч хамрагдсан байна.

Энэхүү хөтөлбөрт НҮБ-аас олон улсын эрх зүйн хүрээнд хүний эрхийн талаар гаргасан баримт бичиг, олон улсын гэрээ конвенциудыг өргөн хүрээтэй тусгадаг ба Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн, их, дээд сургуулийн багш нар, холбогдох мэргэжлийн байгууллагуудад түшиглэн сургалтуудаа явуулж байна.

3. Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцахыг хориглосон асуудлаар тодорхой сэдвийг Цагдаагийн академийн сургалтын хөтөлбөрт тусган сонсогч, оюутнуудад хичээл зааж байна.

Мөн дээрх сэдвээр алба хаагчдад зориулсан богино хугацааны сургалтыг албадуудын хэмжээнд зохион байгуулагддаг бөгөөд жил бүр тусгай хөтөлбөрөөр явуулдаг албаны хичээлийн хөтөлбөрүүдэд мөн тусган заадаг. Монгол Улсын ХЭҮК-той хамтран 2004, 2005 онд эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бус харьцаж хүнийг гомдоох, нэр төрийг нь гутаахгүй байхад цагдаагийн алба хаагчдын анхаарах асуудлаар тусгай хөтөлбөрийн дагуу нийслэлийн 6 дүүргийн бүх офицеруудад дүүрэг бүрээр нь нэг нэг өдрийн сургалтыг зохион байгуулж 500 гаруй алба хаагчдыг хамруулав.

Сүүлийн 3 жилд Монголын ХЭҮК, Эрх зүйн боловсролын академи /Хайнс Зайделын сан/, Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн зэрэг байгууллагуудаас зохион байгуулсан хүний эрх, эрх чөлөөг хангах, Эрүүгийн болон Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн шинэчлэл, цагдаагийн алба хаагчдын зан үйл зэрэг сэдэвт сургалтуудад төв, орон нутгийн цагдаагийн байгууллагын 800 гаруй алба хаагчдыг хамруулан суралцуулсан байна.

Цагдаагийн албан хаагчдад зориулан явуулж байгаа төрөл бүрийн сургалтын агуулгад НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 1979 оны тогтоолоор батлагдсан “Хууль хэрэгжүүлэх албан тушаалтнуудын зан үйлийн тухай хууль”-ийн үзэл санааг байнга тусган зохион байгуулж байна.

4. Цагдаагийн алба хаагчдаас иргэдтэй харьцахад баримтлах зан үйл, ёс зүйн хэм хэмжээ, зарчмуудыг “Цагдаагийн алба хаагчдын ёс зүйн дүрэм”, “Мөрдөн байцаагчдын ёс зүйн дүрэм”, “Хэрэг бүртгэгчдийн ёс зүйн дүрэм”, “Цагдаагийн академийн дотоод журам”, “Цагдаагийн алба хаагчдын ажил үйлчилгээний стандарт” зэрэг баримт бичгүүдэд тусган хэрэгжүүлж байна.

Мөрдөн байцаагчийн ёс зүйн дүрмийн 7 дугаар зүйлд “Мөрдөн байцаагч бүр эрүүгийн гэмт хэрэгт холбогдуулан мөрдөн шалгаж байгаа хүнийхээ хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалан хүндэлнэ”, 15 дугаар зүйлд “Мөрдөн байцаагч нь хуульд заасан журмаас гадуур мөрдөн байцаалтын арга хэрэглэх, хуулийг зориуд буруу хэрэглэх, сэжигтэн яллагдагчийн хууль ёсны ашиг сонирхолд харш үйл ажиллагаа явуулах эрхгүй” гэж зааснаас гадна Цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүйн дүрэм, Хэрэг бүртгэгчийн ёс зүйн дүрэмд мөн энэ талаар болон хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалж хүндэтгэн, хуулийг дээдэлж, шудрагаар ажиллах тухай тус тус тусгаж өгсөн.

Түүнчлэн Улсын ерөнхий прокурорын дэргэдэх мөрдөн байцаах алба нь тусдаа албаны болон мөрдөн байцаагчийн ёс зүйн дүрмийг мөрдөн ажиллаж байна. Тухайлбал: Улсын ерөнхий прокурорын дэргэдэх Мөрдөн байцаах албаны “Мөрдөн байцаагчийн ёс зүйн дүрэм”-ийн 3 дугаар зүйлийн 3.3-т

“Мөрдөн байцаагч нь албан үүргээ хэрэгжүүлэхдээ бусдад эрүү шүүлт тулгах, хүнлэг бус, хэрцгий хандах, бусдын нэр төрийг доромжлох, айлган сүрдүүлэх, үзэл бодлоо тулган хүлээлгэж болохгүй” гэж заасан.

Монгол улсын Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд заасны дагуу “Хорих ангийн дотоод журам”, “Хорих ангийн харуул хамгаалалтын болон ялтанд хяналт тавих журам”, “Сахилгын байр, тусгаарлах тасалгааны нөхцөл, журам”, “ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын ажилтан тусгай хэрэгсэл, галт зэвсэг хэрэглэх журам” зэргийг Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын тушаалаар батлан мөрдөж байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын ажилтны ёс зүйн болон сахилгын дүрэмд энэхүү конвенцийг хэрэгжүүлэх үүднээс хэд хэдэн заалт тусгаж өгсөн байна.

Улсын Их хурлын 2003 оны 41 дүгээр тогтоолоор батлагдсан Монгол Улсад хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөрт “Хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах ажиллагаанд эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр доромжлон хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг гутаан харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенцийн заалтыг практикт нэвтрүүлж хэвшүүлэх, хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч нарт заавар, зөвлөмж өгч, сургалт явуулж, тэдний хариуцлагыг тодорхой болгоно” гэж заасны дагуу уг хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх 2007,2008 оны төлөвлөгөөнд энэ чиглэлээр тодорхой арга хэмжээ тусган хэрэгжүүлж байна.

11 дүгээр зүйл

Баривчлах, цагдан хорих ажиллагаа, өмгөөлөл

1. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 13 дахь хэсэгт “Монгол Улсын иргэн халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхтэй. Хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур дур мэдэн хэнийг ч нэгжих, баривчлах, хорих, мөрдөн мөшгих, эрх чөлөөг нь хязгаарлахыг хориглоно. Хэнд боловч эрүү шүүлт тулгаж, хүнлэг бус, хэрцгий хандаж, нэр төрийг нь доромжилж болохгүй. Баривчилсан шалтгаан, үндэслэлийг баривчлагдсан хүн, түүний гэр бүлийнхэн өмгөөлөгчид нь хуульд заасан хугацаанд мэдэгдэнэ. Иргэний хувийн ба гэр бүл, захидал харилцааны нууц, орон байрны халдашгүй байдлыг хуулиар хамгаална” гэсэн нь баривчлагдсан, албадан саатуулагдсан хүмүүсийн эрхийг хамгаалах, хууль ёсны дагуу байлгах үндэслэл юм.

Урьд нь гэмт хэрэгт сэжиглэгдсэн хүмүүсийг түр саатуулах, албадан саатуулах, цагдан хорих саналыг хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч гаргаж прокурор баталдаг байсан бол 2002 оноос сэжигтнийг баривчлах, цагдан хорих зөвшөөрлийг шүүгч олгодог болсон.

Цагдан хорих зөвшөөрлийг шүүгч өгдөг болж хорьж мөрдөх үндэслэл, журмыг шинэчилж баталснаар үндэсний хууль тогтоомжийг олон улсын гэрээ, конвенц, дэлхий нийтийн жишигт нийцүүлж, цагдан хоригдогсдын тоо буурч /нийтлэг хэрэглэх нь багасч/ зарим нааштай ахиц, өөрчлөлт ажиглагдаж байна.

Хэдийгээр шүүх цагдан хорих зөвшөөрлийг олгож байгаа боловч хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч нар нь Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 58, 59 дугаар зүйлд заасан хойшлуулшгүй тохиолдолд ийм шийдвэр гаргаж улмаар прокурор шүүхэд мэдэгдэх эрхтэй. Энэхүү хойшлуулшгүй ажиллагааны явцад

хүний эрх зөрчигдөхөөс сэргийлэхийн тулд нийслэлийн Цагдан хорих 461-р ангид 4 прокурор байнга ажиллуулж тэдгээрийн үйл ажиллагааг Монгол Улсын Ерөнхий прокурор 2007 оны 9 дүгээр сард гаргасан 274 дүгээр тушаалаар зохицуулж байгаа нь үр дүнгээ өгч байна.

2. Монгол Улс хорьж мөрдөх хугацааг үе шаттайгаар бууруулах бодлогыг тууштай баримталж байна. Тухайлбал 1994 он хүртэл хорьж мөрдөх хугацааны дээд хязгаар байгаагүй бол 1994 оны хуулиар цагдан хоригдох хугацаа 2 сараас хэтрэхгүй байхаар, онц хүнд гэмт хэргийн яллагдагчийг хэргийн байдлыг харгалзан шаардлагатай гэж үзвэл 36 сар хүртэл хугацаагаар цагдан хорьж болохоор, харин 2002 оны хуулиар хүндэвтэр, хүнд, онц хүнд гэмт хэргийн яллагдагчийг хорьж мөрдөх хугацааг 24 сараас хэтэрч болохгүй байхаар, зарим төрлийн онц хүнд гэмт хэргийн /69 дүгээр зүйл/ яллагдагчийн хувьд 30 сар хүртэл хугацаагаар сунгаж болохоор тус тус заасан. 2007 оны 8 дугаар сараас хүндэвтэр гэмт хэрэгт 4 сараас, хүнд хэрэгт 12 сараас, онц хүнд гэмт хэрэгт 24 сараас хэтрэхгүй хугацаагаар яллагдагчийг хорьж мөрдөхөөр тус тус зааж, бусдыг удаан хугацаагаар хорьдог явдлыг багасгаж байна.

3. Үндсэн хуульд хүнийг баривчилсан шалтгаан, үндэслэлийг баривчлагдсан хүн, түүний гэр бүлийнхэн, өмгөөлөгчид нь хуульд заасан хугацаанд мэдэгдэнэ гэж заасан. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд дээрх хугацааг тодорхой зааж 24 цагаар тогтоосон бөгөөд тус улсын иргэний тухайд гэр бүлийн насанд хүрсэн гишүүн, төрөл садангийн хүн, өмгөөлөгчид нь мэдэгдэх эсхүл өөрөө мэдэгдэх боломжийг баривчлагдсан этгээдэд олгохоор заасан бол гадаад улсын иргэний тухайд мөн хугацаанд Гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагаар уламжлан тухайн улсын Дипломат төлөөлөгчийн газарт мэдэгдэж байхаар хуульчилсан. Хуульд өмгөөлөгчийг заавал оролцуулах нөхцлүүдийг тусгаж өгсөн бөгөөд хуулийн энэ зохицуулалт бүрэн хэмжээнд хэрэгжиж байна.

4. Монгол Улсад шүүн таслах ажиллагаа мэтгэлцэх зарчмын дагуу явагдах талаар 1994 онд анх удаа Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд хуульчилсан бөгөөд 2002 онд батлагдсан Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулиар үүнийг агуулгын хувьд улам тодотгосон.

Нөгөөтэйгүүр мэтгэлцэх зарчмыг шүүн таслах ажиллагаанд тууштай явуулахын тулд хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын шатанд мэтгэлцэх нэг тал болох өмгөөлөгчийн эрх, эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаан дахь түүний оролцоог өргөтгөсний зэрэгцээ өмгөөлөх ажиллагааг аль болох эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны эхний үе шатнаас явуулахаар хуульчлан заасан. Тухайлбал: 2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 38 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт зааснаар гэмт хэрэгт сэжигтнээр тооцогдсон үеэс, 2007 оны 8 дугаар сард тус хуульд оруулсан нэмэлт өөрчлөлтөөр “хойшлуулшгүй ажиллагаа явуулж эхэлсэн” үеэс хүн өөрийгөө өмгөөлүүлэх, өмгөөлөгчөөр хангагдах боломжтой болсон нь мөн л хүний эрх, эрх чөлөөг тууштай хангах, эрүүдэн шүүхтэй тэмцэх ажлын хүрээнд хийгдсэн чухал зохицуулалт болсон юм.

Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 41.3-д заасны дагуу өмгөөлөгч нь хэрэгт оролцох үеэс сэжигтэн, яллагдагчтай ганцаарчлан уулзах, тэдгээрийг байцаахад байлцах, асуулт тавих, хууль зүйн туслалцаа үзүүлэхэд шаардлагатай эд зүйл, баримт бичиг, мэдээлэл, бусад нотлох баримт цуглуулах талаар хүсэлт тавих, гаргаж өгөх, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт дууссаны дараа хэргийн бүх материалтай танилцах, төр, байгууллага, хувь хүний нууцад үл хамаарах нотлох баримтыг өөрийн зардлаар хувилах, хуулбарлан авах, хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурорын шийдвэрт гомдол гаргах зэрэг эрх эдлэх болсон. Энэ нь өмгөөлөгчийн зүгээс цаашид шүүх хуралдааны явцад мэтгэлцэх ажиллагаанд идэвхтэй оролцох боломжийг бүрдүүлж өгч буй явдал юм.

Ийм заалтуудад Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн дараах зүйл хэсгүүдийг дурьдаж болох юм. Үүнд: сэжигтнийг баривчлах үед түүнд баривчилсан шалтгаан үндэслэлийг мэдэгдэж, өмгөөлөгч авах, өөрийгөө өмгөөлөх, өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх эрхийг заавал сануулна /10 дугаар зүйл/, хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч нь сэжигтэн, яллагдагчийг өмгөөлүүлэх бололцоогоор заавал хангах /18.2/, баривчлах тухай тогтоолыг сэжигтэнд танилцуулж, улмаар Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 35 дугаар зүйлд заасан эрх, түүний дотор өмгөөлөгчийн хамт мэдүүлэг өгөх эрхтэй болохыг тайлбарлах /59.3/, тэрчлэн ямар хэрэгт сэрдэгдэж байгааг сэжигтэнд тэр даруй, харин түүний гэр бүлийн насанд хүрсэн гишүүн, эсхүл өмгөөлөгчид нь 48 цагийн дотор мэдэгдэх /35.4/, Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 40 дүгээр зүйлд заасан тохиолдолд сэжигтэн, яллагдагчид холбогдох хэргийн хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтад өмгөөлөгчийг заавал оролцуулах /40.1/ зэрэг хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагчид үүрэг болгосон хэм хэмжээ, мөн сэжигтэн, яллагдагчийн хувьд өмгөөлөгчөө өөрөө сонгох ба мөн тэдний зөвшөөрснөөр буюу хүссэнээр хууль ёсны төлөөлөгч, гэр бүлийн гишүүн, төрөл садангийн хүн нь өмгөөлөгчийг сонгон авах, ямар хэрэгт сэрдэгдэж буюу яллагдагч байгааг мэдэх, өөрийгөө өмгөөлөх, өмгөөлөгч авах, өмгөөлөгчтэйгөө ганцаарчлан уулзах зэрэг эрхүүд /35, 36 дугаар зүйл/ багтана.

5. Үндсэн хуулийн 56.1 зүйлд “Прокурор хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах, ял эдлүүлэх ажиллагаанд хяналт тавьж, шүүх хуралдаанд төрийн нэрийн өмнөөс оролцоно” гэж заасан ба прокурорын байгууллага ял эдлүүлэх дараах ажиллагаанд хяналт тавьж байна. Үүнд:

1. баривчлах, хорих болон бусад төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа хуульд заасан үндэслэл журмын дагуу явагдаж байгаа эсэх;
2. баривчлах болон хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа хуулиар тогтоосон нөхцөл, дэглэмд нийцэж байгаа эсэх;
3. эрүүгийн хариуцлагын бусад арга хэмжээг хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу хэрэглэж байгаа эсэх;
4. ял эдэлж байгаа этгээдийн хууль ёсны эрхийг хангаж байгаа эсэх;

Прокурор дээрх хяналтыг тавихдаа дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлж байна.

1. шийтгэх тогтоолыг Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд заасан хугацаанд ирүүлэхийг шүүхээс шаардах,
2. баривчлах, хорих ял эдлүүлэх газарт ямар ч цагт саадгүй нэвтрэх, ял эдлүүлэх үндэслэл болсон тогтоол, шийдвэр, баримт бичигтэй танилцах, ялтантай биечлэн уулзах, шаардлагатай бол тайлбар гаргуулах, тодорхойлолт авах;
3. ял эдлэлтийн байдлыг шалгах, танилцах, илэрсэн зөрчлийг арилгуулах арга хэмжээ авах;
4. шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх талаар хуульд тусгайлан заасан тохиолдолд дүгнэлт гаргах, шинжээч томилох;
5. баривчлах, хорих ял эдлүүлж байгаа нөхцөл, дэглэмийг шалгах, хууль бусаар хоригдож байгаа хүнийг нэн даруй суллах;
6. тогтоол биелүүлэхийг хойшлуулах, торгох, албадан ажил хийлгэх ялыг өөр ялаар солих, өвчний учир ял эдлүүлэхээр чөлөөлөх, хугацаанаас өмнө ялаас чөлөөлөх, эдлээгүй үлдсэн ялыг өөр төрлийн хөнгөн ялаар солих, гянданд эдлүүлэх ялыг хорих ангид эдлүүлэхээр солих, хорих ангид эдлэх ялыг гянданд хорихоор солих асуудлыг шийдвэрлэх шүүх хуралдаанд оролцож дүгнэлт гаргах зэрэг болно.

Түүнчлэн УИХ-аас 1999 онд баталсан “Сэжигтэн, яллагдагчийг албадан саатуулах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай” хуулийн хэрэгжилтэд прокурор доорхи байдлаар хяналт тавьж /45 дугаар зүйл/ байна. Үүнд:

1. Хорих байрны үйл ажиллагаа, нөхцөл, журам нь энэ хуульд хэрхэн нийцэж байгаад хяналт тавих;
2. хорих байранд ямар ч цагт саадгүй нэвтрэх;
3. хоригдсон этгээд, бусад хүмүүстэй уулзах;
4. хоригдсон этгээдийн хувийн хэрэг болон шаардлагатай бусад материалтай танилцах;
5. өргөдөл, санал, гомдол, хэрэг зөрчлийг хянах, шалган шийдвэрлэх.

Энэ хуульд заасан бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх явцад хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу гаргасан прокурорын шийдвэрийг хорих байрны захиргаа, ажилтан биелүүлэх үүрэгтэй байхаар заасан.

Үүний дагуу зөвхөн прокурорын байгууллага хорих, баривчлах, цагдан хорих байрны ахуй нөхцөл, ял эдэлж байгаа ялтны хууль ёсны эрхийг хамгаалан байнгын хяналт тавин ажиллаж байна.

Прокурорын байгууллагаас цагдан хорих, ял эдлүүлэх ажиллагаанд 2000-2007 онд хийсэн хяналт шалгалтын ажлын зарим тоон үзүүлэлтийг дор дурдсан хүснэгтээр харуулав. Үүнд:

Нэг. Хяналт шалгалтын ажлын үзүүлэлт:

№	Ажлын үзүүлэлт		2000 он	2001 он	2002 он	2003 он	2004 он	2005 он	2006 он	2007 он	Бүгд
1	Хийсэн шалгалт		388	396	304	346	561	428	542	530	3495
2	Хяналт, шалгалтаар	Илрүүлсэн зөрчил	1376	1569	6883	2969	3740	2825	1969	2764	24095
		Арилгуулсан зөрчил	873	1158	6036	2619	3333:	1982	1899	2238	20138
3	Бичсэн мэдэгдэл, шаардлага		252	308	364	266	375	365	276	379	2585
4	Арга хэмжээ авахуулсан албан тушаалтны тоо		188	198	256	210	227	175	149	229	1632
5	Зөрчигдсөн эрхийг сэргээсэн хүний тоо		1676	2193	1410	594	893	603	295	497	8161

Хоёр. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 10 дугаар зүйлийн 10.3 дахь хэсэгт заасан заалтын дагуу прокурор хоригдогчийг сулласан байдлын судалгаа.

Он	Хууль бусаар баривчлагдсан		Цагдан хоригдсон		Илүү хугацаагаар хоригдсон		Нийт сулласан хүн
	Хүний тоо	Үүнээс сулласан хүн	Хүний тоо	Үүнээс сулласан хүн	Хүний тоо	Үүнээс сулласан хүн	
2002 оны 9 сараас хойш	15	15	15	15	3	3	33
2003	25	25	4	4	8	8	37
2004	33	33	2	2	4	4	39
2005	39	39	2	2	4	4	39
2006	48	48	–	–	16	16	64
2007	46	46	4	4	1	1	51
Дүн	206	206	28	28	46	46	280

6. Монгол Улсын Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 105 дугаар зүйлд заасны дагуу хорих байгууллага нь баривчлах байр, насанд хүрээгүйчүүдийн болон насанд хүрэгсдийн хорих анги, гяндан тэдгээртэй адил дэглэм бүхий байгууллагаас бүрдэнэ.

Мөн хуулийн 106 дугаар зүйлд хорих ангийг шинээр байгуулах, өөрчлөх, татан буулгах, байршлыг өөрчлөх асуудлыг хууль зүйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүний саналыг үндэслэн Засгийн газар шийдвэрлэхээр заасан.

2009 оны 3 дугаар сарын байдлаар Монгол Улсад 21 төвлөрсөн хорих анги, 25 баривчлах, цагдан хорих байр хуулиар тогтоосон үндэслэл, журмын дагуу байгуулагдан прокурорын хяналтын доор ажиллаж байгаа бөгөөд эдгээр баривчлах, хорих ангиуд нь бүгд нийтэд ил тод, албан ёсоор танигдсан газрууд юм. Өөрөөр хэлбэл Монгол Улсад нууцаар хүнийг хорих газар байхгүй бөгөөд энэ талаарх гомдол, мэдээлэл хууль хяналтын байгууллага болон хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах зорилго, чиглэл бүхий төрийн болон төрийн бус байгууллагуудад ирж байгаагүй байна.

Харин 2006 онд Дорноговь аймгийн Их хэт, Айраг сумдын Засаг даргын тамгын газрын дэргэд байгуулсан түр саатуулах байр, Өмнөговь аймгийн Гурван тэс сумын цагдаагийн тасгийн эрүүлжүүлэх,

албадан саатуулах байрууд стандартын шаардлага хангаагүй, прокурорын зөвшөөрөлгүй ажиллуулж байсныг хаасан.

Мөн Дорнод аймгийн Чойбалсан, Халх гол, Баян-Уул сумдад ажиллаж байсан эрүүлжүүлэх, түр саатуулах байруудын үйл ажиллагаа хууль зөрчсөн тул бүрэн зогсоожээ. Энэ мэтчилэн шаардлага хангаагүй, зохих зөвшөөрөлгүй ажиллаж байсан эрүүлжүүлэх, түр саатуулах 8 байрны үйл ажиллагааг зогсоосон.

Монгол Улсын Ерөнхий прокурор, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2006 оны 12 дугаар сарын 13-ны өдрийн 347/А173 тоот хамтарсан тушаалаар “Цагдан хорих байранд хоригдсон этгээдийн өрөөг солих, бусад өрөөнд шилжүүлэх” асуудлыг журамлаж, бүх хорих ангиудад телекамерын хяналтын систем тогтоосон нь хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч хоригдогсдын өрөөг дур мэдэн сольж хэрэг хүлээлгэх зорилгоор дарамтлах, айлган сүрдүүлэх явдал гаргахаас урьдчилан сэргийлэх чухал ажил болсон.

12 дугаар зүйл

Эрүүдэн шүүхтэй холбоотой хэргийг шалгах

1. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд зааснаар эрүүдэн шүүхтэй холбоотой гэмт хэрэгт мөрдөн байцаалтыг дараах байгууллага явуулна:

- а) Улсын ерөнхий прокурорын дэргэдэх мөрдөн байцаах алба нь цагдаагийн байгууллагын ажилтан, хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгчийн болон тагнуулын байгууллагын ажилтны үйлдсэн /ЭБШ хуулийн 27.1-д зааснаас бусад/ хүндэвтэр, хүнд, онц хүнд гэмт хэрэгт мөрдөн байцаалт явуулах;
- б) Авлигатай тэмцэх газрын мөрдөн байцаагч нь Эрүүгийн хуулийн 263.2./Төрийн албан тушаалтан албаны эрх мэдэл буюу албан тушаалын байдлаа урвуулах/, 264.2./Төрийн албан тушаалтан эрх мэдлээ хэтрүүлэх/, 265/Төрийн бус байгууллага, аж ахуйн нэгжийн албан тушаалтан эрх мэдлээ урвуулах/, 266.2./Төрийн бус байгууллага, аж ахуйн нэгжийн албан тушаалтан эрх мэдлээ хэтрүүлэх/, 268/Хээл хахууль авах/, 269/Хээл хахууль өгөх/, 270.2./Хээл хахууль зуучлах/, 273.2./Төсвийн хөрөнгийг зориулалтын бусаар зарцуулах/ дугаар зүйлд заасан гэмт хэрэгт мөрдөн байцаалт явуулах;
- в) Цагдаагийн байгууллагын мөрдөн байцаагч нь дээр дурьдсанаас бусад хүндэвтэр, хүнд, онц хүнд хэрэгт болон Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 27-р зүйлийн 1-т заасан гэмт хэрэгт мөрдөн байцаалт явуулахаар тус тус заасан.

2. Прокурор хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд хуулийн заалт хэрхэн хэрэгжиж байгаад хяналт тавьж, шүүх хуралдаанд улсын яллагчаар оролцоно. Прокурор байцаан шийтгэх ажиллагаанд оролцохдоо Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 193, 195 дугаар зүйлд заасан болон хуулиар олгосон бусад бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ.

3. Цагдаагийн албан хаагч, хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, хуулийн байгууллагын ажилтнуудын үйлдсэн хэргийг мөрдөн байцаах эрх бүхий албыг прокурорын байгууллагын дэргэд байгуулснаар улсын байгууллага өөрийн ажилтнуудын үйлдсэн эрүүдэн шүүхтэй холбоотой гэмт хэргийг мөрдөн шалгадаг тогтолцоог халсан юм.

Шүүхийн албан ёсны статистик мэдээнээс үзвэл эрүүдэн шүүх хэлбэрээр мэдүүлэг авч ял шийтгэл хүлээсэн хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, хуулийн ажилтнууд сүүлийн гурван жилийн судалгаа гараагүй байна. Хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах болон шүүх прокурорын байгууллагын ажилтнуудаас хэргийн холбогдогч, сэжигтэн, яллагдагч нартай хүнлэг бус, харгис, хэрцгий хандсан хэргээр /Эрүүгийн хуулийн 251 дүгээр зүйл/ 2002 оноос хойшхи хугацаанд 1 хүн шүүхээр шийтгэгдсэн байна.

13 дугаар зүйл

Өргөдөл гомдол гаргах, шийдвэрлэх

Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлд заасны дагуу Монгол Улсын иргэн:

- Монгол Улсын хууль, олон улсын гэрээнд заасан эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсөн гэж үзвэл шүүхэд гомдол гаргах эрхтэй,
- төрийн байгууллага, албан тушаалтанд өргөдөл, гомдлоо гаргаж шийдвэрлүүлэх эрхтэй.

Төрийн байгууллага, албан тушаалтан нь иргэдийн өргөдөл, гомдлыг хуулийн дагуу шийдвэрлэх үүрэгтэй гэж заасан.

Мөн Үндсэн хуулийн 49 дүгээр зүйлийн 1-т шүүгч хараат бус байж, гагцхүү хуульд захирагдана гэж хуульчилсан нь энэхүү конвенцийн 13 дугаар заалт хэрэгжих үндэс болж байна.

1. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 170 дугаар зүйлийн дагуу гэмт хэрэг үйлдсэн буюу үйлдэхээр бэлтгэж, завдаж байгаа тухай гомдол, мэдээллийг хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах албаны дарга, эсхүл хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор нь заавал хүлээн авах үүрэгтэй. Гэмт хэргийн талаарх гомдол, мэдээллийг 5 хоногт багтаан хянаж эрүүгийн хэрэг үүсгэх эсэх асуудлыг шийдвэрлэнэ. Нэмэлт тайлбар, баримт бичиг, бусад материал гаргуулж авах, хэргийн газарт үзлэг хийх шаардлагатай бол энэхүү хугацааг хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах албаны дарга 14 хүртэл хоногоор сунгаж болно.

Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 102 дугаар зүйлийн дагуу байцаан шийтгэх ажиллагаанд оролцогч нь тодорхой байцаан шийтгэх ажиллагаа явуулах, хэрэгт ач холбогдол бүхий нөхцөл байдлыг шалган тогтоох, түүнчлэн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлоо хамгаалуулах тухай хүсэлтийг хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүх болон шүүгчид гаргах эрхтэй. Хүсэлтийг байцаан шийтгэх ажиллагааны аль ч үе шатанд гаргаж болох бөгөөд хүсэлтийг хангаагүй явдал нь байцаан шийтгэх ажиллагааны тухайн болон өөр үе шатанд түүнийг дахин гаргах эрхийг хязгаарлах үндэслэл болохгүй. Энэхүү хүсэлтийг боломжтой бол шууд, боломжгүй бол түүнийг гаргаснаас нь хойш 5 хоногийн дотор хангах эсэхийг шийдвэрлэнэ. Хүсэлт нь хэргийг тал бүрээс нь бүрэн, бодитойгоор тогтоох, оролцогч болон бусад этгээдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалахад ач холбогдолтой бол түүнийг хангах ба бусад тохиолдолд хэрэгсэхгүй болгоно. Хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүх хүсэлтийг бүрэн болон хэсэгчлэн хангах, эсхүл хангахаас татгалзах тухай үндэслэл бүхий тогтоол, захирамжийг гаргах ба түүнд энэ хуульд заасан журмын дагуу гомдол гаргаж болно. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 106 дугаар зүйлд зааснаар байцаан шийтгэх ажиллагааны оролцогч, түүнчлэн уг ажиллагааны улмаас хууль ёсны эрх, ашиг сонирхол нь зөрчигдсөн бол иргэн, хуулийн этгээд нь хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүхийн үйл ажиллагаа, шийдвэрт энэ хуульд заасан журмын дагуу гомдол гаргаж болно. Гэмт хэрэгт сэрдэгдэн баривчлагдсан буюу цагдан хоригдсон этгээд хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүхэд гомдол гаргасан бол баривчлах болон цагдан хорих байрны захиргаа 24

цагийн дотор хаягаар нь хүргүүлэх үүрэгтэй. Хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүхийн шийдвэр, үйл ажиллагааны талаарх гомдлыг хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны аль ч үе шатанд гаргаж болно.

2. Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай 22 дугаар зүйлд:

- а) Хоригдсон этгээд нь төрийн болон нутгийн захиргаа, бусад байгууллага, албан тушаалтанд явуулах өргөдөл, санал, гомдлоо хорих байрны захиргаагаар дамжуулан илгээнэ.
- б) Шүүх, прокурор болон хорих байрны үйл ажиллагаанд хяналт тавих эрх бүхий төрийн бусад байгууллагад явуулах өргөдөл, санал, гомдлыг хорих байрны захиргаа хянаж шалгаж болохгүй бөгөөд өргөдөл, санал, гомдлыг хүлээн авсан өдрийн дараагийн өдрөөс хэтрүүлэхгүйгээр битүүмжилсэн дугтуйгаар зохих байгууллагад илгээнэ.
- в) Энэ хуулийн 22.2-т зааснаас бусад төрийн байгууллага, албан тушаалтан, түүнчлэн өмгөөлөгчид хаягласан өргөдөл, санал, гомдлыг хорих байрны захиргаа хянаж, хүлээн авсан өдрөөс хойш гурав хоногийн дотор илгээнэ гэж заасан.

3. 2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулиар хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгчийн үйлдсэн гэмт хэрэг, эрүүдэн шүүсэн тухай гомдол мэдээллийг Улсын Ерөнхий прокурорын дэргэдэх Мөрдөн байцаах алба хүлээн авч шалгаж байхаар тогтоосон бөгөөд өнөөдөр тус албаны үйл ажиллагаа жигдэрч хуульд заасан бүрэн эрхийнхээ хүрээнд ажиллаж байна. Тус алба нь үйл ажиллагаагаа явуулж эхэлснээс хойш хугацаанд буюу 2002-2009 оныг хүртэлх 7 жилийн хугацаанд иргэдээс эрүүдэн шүүсэн буюу эрүүдэн шүүх хэлбэрээр үйлдэгдсэн гэмт хэргийн шинжтэй 132 гомдол, мэдээлэл хүлээн авч зохих шалгалтыг явуулсан байна.

Нийт гомдол мэдээллийн 25 хувь буюу 33 тохиолдлыг гэмт хэргийн шинжтэй гэж үзэж эрүүгийн хэрэг үүсгэн шалгасан байх ба үүний 30 хувь буюу 10 хэргийг шүүхэд шилжүүлэн шийдвэрлэсэн бөгөөд үлдэх хувь нь хуульд заасан үндэслэл журмын дагуу зохих үндэслэлээр хэрэгсэхгүй болгосон байна. Хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах чиг үүрэг бүхий байгууллагуудад эрүүдэн шүүгдсэн хэмээх эмэгтэйчүүд, арьс өнгө, шашин болоод бусад цөөнхийн хүмүүстэй тусгайлан харьцахаар бэлтгэгдсэн ажилтан байдаггүй бөгөөд ийм бодит шаардлага, манай улсад байхгүй байна.

14 дүгээр зүйл

Хохирол төлүүлэх

Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 14 дэх хэсэгт зааснаар Монгол Улсын иргэн бусдын хууль бусаар учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх эрхтэй.

Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 120 дугаар зүйлд эрүүгийн хэрэгт иргэний нэхэмжлэл гаргасан бол хохирлын хэмжээ, түүнийг арилгах арга, үндэслэл, нөхцөлийг Монгол Улсын Иргэний хууль, Хөдөлмөрийн тухай хууль болон бусад хуулиар тодорхойлно, Иргэний хуулийн 497.1-д бусдын эрх, амь нас, эрүүл мэнд, нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүнд, эд хөрөнгөд хууль бусаар санаатай буюу болгоомжгүй үйлдэл /эс үйлдэхүй/-ээр гэм хор учруулсан этгээд уг гэм хорыг хариуцан арилгах үүрэгтэй, 498.2-т хуульд өөрөөр заагаагүй бол төрийн албан хаагч албан үүргээ зөрчсөн гэм буруутай үйлдэл /эс үйлдэхүй/-ийн улмаас бусдад гэм хор учруулсан бол уг гэм хорыг түүний ажиллаж байгаа хуулийн

этгээд буюу төр хариуцан арилгана гэж тус тус заасан. Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн дөчин дөрөвдүгээр бүлэгт /388-397 дугаар зүйл/ эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны явцад хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгчийн хууль зөрчсөн ажиллагааны улмаас иргэнд учирсан хохирлыг арилгах талаар тодорхой заасан.

Тухайн хуульд “эрүүдэн шүүгдсэн этгээд хохирлоо арилгуулах” гэж цохон заагаагүй ч хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах, шүүх ажиллагааны явцад иргэнийг хууль бусаар ял шийтгэсэн, баривчилсан, цагдан хорьсон, албан үүргээ биелүүлэхийг түр түдгэлзүүлсэн, эмнэлгийн байгууллагад байлгасан, албадан эмчлэх арга хэмжээ хэрэглэсний улмаас учирсан хохирлыг хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгчийн гэм бурууг үл харгалзан төр хариуцан арилгахаар тусгасан болно. Хуулийн холбогдох зүйлүүдэд хохирол арилгуулах эрх, хохирлыг нөхөн төлүүлэх үндэслэл, эд хөрөнгийн хохирлыг нөхөн төлөх, сэтгэл санааны хохирлын үр дагаврыг арилгах, цол, шагналыг сэргээх, хуулийн этгээдэд хохирлыг нөхөн төлөх, хууль зөрчсөн ажиллагааны тухай лавлагаа өгөх, хохирлыг нөхөн төлүүлэх эрхийг тайлбарлах, хохирлыг арилгуулах тухай нэхэмжлэл гаргах, хохирол арилгуулах тухай өргөдлийг хянан шийдвэрлэх талаар тус тус заасан. Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны явцад хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, шүүх, прокурорын хууль зөрчсөн ажиллагааны улмаас учирсан хохирлыг Засгийн газрын нөөц сангаас гаргах, энэ талаар шүүхийн шийдвэрт тусгаж байхаар Улсын дээд шүүхийн тайлбар гарсны дагуу эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны явцад хохирсон иргэдийн хохирлыг төлөх асуудлыг Засгийн газрын хуралдаанаар тухай бүр хэлэлцэн шийдвэрлэж байна.

Тухайлбал, эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны явцад хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, шүүх, прокурорын хууль зөрчсөн ажиллагааны улмаас хохирсон 20 гаруй иргэд, байгууллагын 500 гаруй сая төгрөгийн хохирлыг Засгийн газрын нөөц сангаас гаргаж барагдуулах арга хэмжээ авлаа. Мөн төрийн албан хаагчийн буруутай үйл ажиллагааны улмаас иргэд, аж ахуйн нэгж, байгууллагад учирсан хохирлыг барагдуулах зориулалтаар 3,4 тэрбум төгрөгийг 2009 оны улсын төсөвт тусгаж урьд жилүүдэд хуримтлагдсан иргэний нэхэмжлэлтэй төрөөс барагдуулах хохирлын асуудлыг нэг мөр шийдвэрлэх ажлыг зохион байгуулж эхлээд байна.

15 дугаар зүйл

Нотлох баримт

Гэмт хэргийн нөхцөл байдлын талаар хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу олж авсан баримт сэлт, мэдээллийг нотлох баримт гэж тооцохоор хуульд заасан.

Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 79 дүгээр зүйлийн 4 дэх хэсэгт зааснаар нотлох баримт цуглуулах, бэхжүүлэх талаар хуульд заасан журмыг баримтлаагүй буюу зөрчсөн бол эдгээр нь нотлох чадвараа алдах бөгөөд шүүхийн шийдвэрийн үндэслэл болохгүй. Нотлох баримтыг цуглуулахдаа иргэний амь нас, эрүүл мэндэд аюултай, эсвэл тэдний нэр төрийг гутаан доромжлох, хүнлэг бус, хэрцгий харьцах, айлган сүрдүүлэх, мэдүүлэг, тайлбар, дүгнэлт гаргуулахаар тулган шаардах, хуурч мэхлэх зэрэг хууль бус арга хэрэглэхийг хориглосон. Эрүүгийн хуулийн 256 дугаар зүйлд хүч хэрэглэх, эд хөрөнгийг нь устгахаар заналхийлэх, шан харамж өгөх зэргээр гэрч, хохирогчоор худал мэдүүлэг өгүүлсэн, шинжээчээр худал дүгнэлт гаргуулсан, орчуулагчаар худал орчуулуулсан, хэлмэрчээр худал хэлмэрчлүүлсэн бол хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг тавин нэгээс нэг зуу дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, хоёр зуугаас гурван зуун цаг хүртэл хугацаагаар албадан ажил хийлгэх, эсхүл гурван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ гэж заасан байна. Өөрөөр хэлбэл хууль бус арга хэрэгслээр цуглуулсан нотлох баримтаар хүнийг шийтгэхгүй байх зарчим манай Улсын Эрүүгийн болон Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд тусгагдан хэрэгжиж байна.

16 дугаар зүйл

Эрүү шүүлт тулгахыг хориглох

1. Монгол Улс 2002 онд эрх зүйн шинэчлэл хийхдээ Конвенцийн 16 дугаар зүйлийг хэрэгжүүлж, Эрүүгийн болон Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хууль, тэдгээртэй холбогдуулан гарсан журам, зааварт дараах заалтуудыг тусгажээ.

Эрүүгийн хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.1 дэх хэсэгт “Гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд оногдуулах ял, эрүүгийн хариуцлагын бусад арга хэмжээ нь хүнлэг бус, хэрцгий хандах, нэр төр, алдар хүндийг нь гутаах зорилго, хэлбэр агуулж болохгүй” гэж заасан. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 10 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Энэ хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур дур мэдэн хэнийг ч гэмт хэрэгт сэрдэн баривчилж болохгүй”, 10 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Прокурор, шүүгчийн зөвшөөрөлгүйгээр хэнийг ч шинжилгээ хийлгэхээр эмнэлгийн байгууллагад байлгах, шүүгчийн зөвшөөрөлгүйгээр хэнийг ч цагдан хорихыг хориглоно”, 10 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт “Хэнд ч боловч эрүү шүүлт тулгаж хүнлэг бус хэрцгий хандаж нэр төрийг нь доромжилж болохгүй”, 81 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Сэжигтнээс мэдүүлэг өгөхийг шаардах, түүнтэй хүнлэг бус, хэрцгий харьцах, нэр төрийг нь гутаан доромжлохыг хориглоно” гэж тус тус заасан. Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Баривчлагдсан, цагдан хоригдсон этгээдэд эрүү шүүлт тулгах, эсхүл бусад арга хэрэглэн түүний бие махбодийг тарчлаан зовоох буюу сэтгэл санааны дарамтад оруулахыг хориглоно”, 10 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт “Хорих байрны ажилтнуудад “хоригдсон этгээдтэй хүнлэг бус харьцах”-ыг хориглосон, 22 дугаар зүйлийн 22.7 дахь хэсэгт “Өөрийн хууль ёсны эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалуулахаар өргөдөл, санал, гомдол гаргасан хоригдож буй этгээдийг хавчин хяхах, мөрдөн мөшгөхийг хориглож ийнхүү хавчин хяхсан, мөрдөн мөшгөсөн этгээдэд хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэх”-ээр заасан, мөн, 20 дугаар зүйлийн 20.1 дэх хэсэгт “Хоригдсон этгээдийн амь нас, эрүүл мэндэд тулгарсан, хоригдсон бусад этгээдийн зүгээс түүнд заналхийлсэн, довтолсон тохиолдолд хорих байрны ажилтан хоригдсон этгээдийн хувийн аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээг цаг алдалгүй авах үүрэгтэй” гэсэн байна.

2. “Хуулийн хариуцлагад үндэслэлгүй татагдсан, цагдан хоригдсон, хилс ял эдэлсэн хүмүүст эд хөрөнгийн хохирлыг нөхөн төлөхийн зэрэгцээгээр хилсээр хоригдсон хоног тутамд ногдох сэтгэл санааны төлбөрийн хэмжээг тогтоож мөрдүүлэх асуудлыг судалж, санал боловсруулах ажлын хэсгийг Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2008 оны 114 дүгээр тушаалаар байгуулсан бөгөөд энэ чиглэлээр тодорхой судалгааны ажлууд хийгдэж байна.

3. НҮБ-ын Эрүүдэн шүүхийн асуудлаарх Тусгай илтгэгч Манфрэд Новакаас 2005 онд Монгол Улсын Засгийн газарт ирүүлсэн зөвлөмжийн с, d хэсэгт “...Хуулийн дагуу баривчлагдсан этгээдийг цагдан хорих зөвшөөрлийг 48 цагийн дотор шүүхээс авах, Цагдан хорих бүртгэл хөтлөлтийг нягт хийх явдлыг хангах” тухай дурдсан.

Энэхүү зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд “Баривчлах, цагдан хорих байрны дотоод журам”-ыг Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын тушаалаар шинэчлэн баталж мөрдүүлэхийн зэрэгцээгээр цагдан хорих байруудад гарч болзошгүй эрүүдэн шүүх явдалд хяналт тавих, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, хоригдогчдоос гаргасан санал, гомдол, хүсэлтийг шуурхай шийдвэрлэх зорилгоор Нийслэлийн прокурорын газрын хяналтын прокурорууд 2008 оны 1 дүгээр сараас эхлэн Цагдан хорих төв “Ганц худаг”-д 4 ээлжээр 24 цагийн хугацаагаар ажиллаж байна. Түүнчлэн Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн

58, 59 дүгээр зүйлүүдэд зааснаар баривчлах тогтоолтой этгээдийг дагуу цагдаагийн ажилтныг байлцуулан хүлээн авч, баривчлах хугацаа дууссан, цагдан хорих тухай шүүгчийн захирамж ирээгүй бол цагдан хорих байрны даргын тогтоолоор суллаж байна. 2007 онд баривчлах тогтоолоор 3268 сэжигтнийг баривчлах байранд хүлээн авч, 2075 хүнийг суллаж байсан бол 2008 онд баривчлах тогтоолоор 3487 сэжигтнийг баривчлах байранд хүлээн авч 1478 хүнийг холбогдох хуулийн дагуу суллажээ. Эдгээр ажиллагаанд прокурор байнгын хяналт тавьж ажиллаж байна.

4. Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаанд эрүүдэн шүүх аливаа илрэлтэй тэмцэх нь прокурорын байгууллагын чиг үүрэгт хамаарах ажил тул дээрх төрлийн зөрчлийг гаргуулахгүй байхад анхаарлаа хандуулж зохион байгуулалтын тодорхой арга хэмжээнүүдийг авч ажиллаж байна. Эрүүгийн хэргийн сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийг баривчлах, цагдан хорих, байцаах үндэслэл журмыг баримтлах нь хүний эрхийг хангах, хамгаалахад чухал ач холбогдолтой тул Улсын Дээд шүүхтэй хамтран сэжигтнийг баривчлах, сэжигтэн яллагдагчийг цагдан хорих болон хорьж мөрдөх хугацааг сунгах ажиллагааны явцад хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгч нараас гаргаж байгаа алдааг судалж, уг ажиллагааны явцад зөрчил гаргуулахгүй байх, дээрх ажиллагааг Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд нийцүүлэн явуулах, шуурхай байдлыг хангах зорилгоор “Баривчлах, цагдан хорихтой холбогдсон зарим ажиллагааг зохицуулах тухай журам” боловсруулж гарган нийт хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгчээр мөрдүүлэн ажиллаж байна. Уг журамд хойшлуулшгүй тохиолдолд сэжигтнийг шууд баривчилсан бол тогтоолыг хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч нь тогтоол үйлдсэнээс хойш 24 цагийн дотор өөрийн биеэр прокурор болон шүүгчид хүргэн өгөхөөр зааж өмнө нь хойшлуулшгүй гэсэн үндэслэлээр баривчлаад орхидог байсан зөрчлийг арилгуулж байна.

Мөн насанд хүрээгүй этгээдийг баривчилсан, цагдан хорьсон тухай түүний эцэг, эх, хууль ёсны төлөөлөгч, өмгөөлөгчид 12 цагийн дотор танилцуулж мэдэгдэх үүргийг хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагчид хариуцуулсан.

Улсын Ерөнхий прокурорын дэргэдэх Мөрдөн байцаах албанд 2007 оны байдлаар хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч нараас зодож дарамтлах, айлган сүрдүүлэх, хуурч мэхлэх зэргээр мэдүүлэг өгөхийг албадсан, хуурамч мэдүүлэг авсан гэх үндэслэлээр 7 эрүүгийн хэрэг үүсгэгдэн шалгагдсан бол 2008 онд энэ үндэслэлээр 4 эрүүгийн хэрэг үүсгэн шалгажээ 2007, 2008 оны байдлаар Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 248 дугаар зүйлд заасан “Илт гэм буруугүй хүнийг сэжигтнээр тооцох, яллагдагчаар татах, ял шийтгэх” 249 дүгээр зүйлд заасан “Хүнийг хууль бусаар баривчлах” гэмт хэрэг үйлдэгдээгүй байна.

5. Прокурорын хяналтад байгаа болон шүүхээр таслан шийдвэрлэгдсэн эрүүгийн хэрэгт сэжигтэн, яллагдагч, гэрч, хохирогч, орчуулагчийн гаргасан мэдүүлэг, шинжээчийн дүгнэлт, орчуулга эргэлзээтэй, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаа хуульд заасан үндэслэл журмын дагуу явагдаагүй талаар хангалттай баримт байвал прокурор мөрдөн шалгах ажиллагаа үүсгэн эрүүгийн хэрэгт байцаан шийтгэх ажиллагааг хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу явуулж, хэргийг тал бүрээс нь бүрэн бодитойгоор тогтоохын тулд хэргийн нотлох баримтыг хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу бүрдүүлэх ажиллагааг зохицуулсан “Мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах аргачилсан заавар”-ыг энэ оны эхэнд шинэчлэн боловсруулсан нь мөрдөн байцаагч, хэрэг бүртгэгчээс явуулсан хууль бус ажиллагааг илрүүлэн тогтоох, таслан зогсооход чиглэгдэж байна.

6. Улсын Ерөнхий Прокурор, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2006 оны 12 дугаар сарын 13-ны өдрийн 347, 1/173 дугаартай тушаалаар “Цагдан хоригдсон этгээдийг өрөө

шилжүүлэх тухай журам”-ыг батлан гаргасан бөгөөд энэ журмаар сэжигтэн, яллагдагчийг өрөө дамжуулан хорих зайлшгүй шаардлага гарсан тохиолдолд зөвхөн прокурорын зөвшөөрлийг үндэслэн өрөөг нь солих болгосноор үндэслэлгүйгээр өрөө дамжуулан хорьж сэжигтэн, яллагдагчийг ямар нэгэн хэлбэрээр эрүүдэн шүүж байсан үйлдлийг таслан зогсоох арга хэмжээ авснаар хүний эрх, эрх чөлөөг тодорхой хэмжээнд хангаж байна гэж үзэж байна.

Улсын Ерөнхий прокурорын газраас “Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах цагдан хорих байр”-ны үйл ажиллагааг улсын хэмжээнд нэгдсэн удирдамжаар шалгахад үйл ажиллагаа явуулж байгаа нийт 25 цагдан хорих байрны хоёроос бусад нь шаардлага хангаж байсан ба хоригдогчтой зүй бусаар харьцах зөрчил Сэлэнгэ аймгийн цагдан хорих байрнаас бусад газарт гараагүй байна.

7. Ноён Манфред Новак нь 2005 онд Монгол Улсад айлчлах хугацаандаа Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа зарим хорих анги, цагдан хорих байрны үйл ажиллагаатай танилцан дүгнэлт, зөвлөмж ирүүлсний дагуу өнгөрсөн хугацаанд тус Ерөнхий газраас дараах арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлсэн байна.

1) Хорих ангиудын хамгаалалтын хашааг нэгдсэн загвар, стандартаар барихаар төлөвлөн 2007 онд 10 ангийг 5.5-6.5 м өндөр, 0.4-0.6 м өргөнтэй цементэн блокон хашаатай, 2008 онд 2 хорих ангийн хамгаалалтын бүсийг ийм хэмжээний хашаатай болгосон. Түүнчлэн нийт 10 гаруй хорих ангид нийт 3500 гаруй ялтан амьдрах шинэ байрыг ашиглалтад орууллаа. Эдгээр байрууд нь нэг өрөөндөө 6-8-аар амьдрах, давхар бүртээ ариун цэвэр, бие засах өрөөтэй, халуун устай хийсэн нь хуульд заасан шаардлага, олон улсын жишигт нийцэж байгаа юм. Мөн бусад хорих ангиудад ялтны байр, номын санг бүрэн засварласан.

Монгол улсад жилд дунджаар 6000 орчим хүн хорих ял эдэлдэг ба тэдгээрийн 3500 буюу 50 орчим хувь нь шинэ байранд ял эдлэх бололцоогоор хангагдлаа.

2) “Баривчлах, цагдан хорих байрны дотоод журам”-ыг шинэчлэн боловсруулж Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2007 оны 4 дүгээр сарын 09-ний өдрийн 78 дугаар тушаалаар батлуулан өдөр тутмын үйл ажиллагаандаа мөрдөн ажиллаж байна. Энэхүү журмын дагуу баривчлах байр, цагдан хорих байруудад хоригдох этгээдийг авчирсан цагдаагийн ажилтныг байлцуулан хүлээн авч, эмчийн үзлэгт хамруулж, тэмдэглэл үйлдэн хувийн хэрэгт хавсаргаж хэвшсэн ба хоригдсон этгээдийг 14 хоног тутамд эмчийн үзлэгт тогтмол оруулж байна.

Цагдан хорих байруудын хэмжээнд өрөөний гэрэлтүүлэг, агааржуулалтыг нэмэгдүүлэх, нэг хүнд ногдох талбайн хэмжээг нэмэгдүүлэх зорилгоор зарим цагдан хорих байруудыг өргөтгөх, засч сайжруулах ажлыг ч мөн дэс дараатай авч хэрэгжүүлж байна. Өнгөрсөн хугацаанд Төв аймаг дахь цагдан хорих байрыг өргөтгөн, өрөөнүүдийг цэвэр, бохир усны шугамд холбон, агааржуулалт, гэрэлтүүлгийг нэмэгдүүлэн, хоригдогчийн орыг шаланд бэхлэн давхарлаж, нэг хүнд 2.5 м² -аас багагүй талбай ногдохоор шинэчлэн засварласны зэрэгцээ Дархан –Уул аймаг дахь шийдвэр гүйцэтгэх албаны цагдан хорих байрыг мөн бүрэн засварлалаа.

3) 2008 оны 2 дугаар сарын 01-ний өдөр батлагдсан Эрүүгийн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар өмнөх Эрүүгийн хуулиар гэмт хэрэгт тооцож байсан 8 зүйл, хэсгийг гэмт хэрэгт тооцохгүй

болгож, зарим төрлийн гэмт хэрэгт оногдуулах ялын дээд ба доод хэмжээг багасгасан, энэхүү өөрчлөлтийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээнд 2063 ялтан хамрагдсанаас шүүгчийн захирамжаар 705 нь суллагдаж, 611 ялтны ялаас 2-10 хүртэл жил хасагдаж, 747 ялтны ял эдлэх дэглэмийг бууруулжээ.

4) Гянданд өнөөдрийн байдлаар 50 ялтан ял эдэлж байгаа бөгөөд тэдгээрийн 6 нь цаазаар авах ял шийтгэгдэн амь уучлагдаж, 30 жилийн хугацаагаар ял эдэлж байгаа ба эдгээр ялтнууд хууль, журамд заасан эрхээр хангагдаж, гадаад хэл, компьютерийн сургалтад хамрагдаж байгаагийн зэрэгцээ ахуй хангалтыг нь нормын дагуу олгож байна.

Улаан загалмайн нийгэмлэгийн олон улсын хорооны дарга Тиери Мейрат, мөн хорооны мэргэжилтэн шинжээч Хернан Рееэс нарын төлөөлөгчид 2008 оны 11 дүгээр сард Нэгдсэн хорих 401 дүгээр анги, Насанд хүрээгүйчүүдийн хорих анги, сүрьеэгийн эмнэлэг, Төв аймаг дахь цагдан хорих байрны нөхцөл, хоригдогчдын эрхийн байдалд хяналт хийж, үйл ажиллагаатай танилцан, олон улсын жишигт нийцсэн байна гэсэн дүгнэлт өгсөн болно.

5) Тогтоол гүйцэтгэх газрын харьяанд сургалт, нийгмийн ажлын тасгийг өргөтгөн зохион байгуулж орон тоог нэмэгдүүлэн, үйл ажиллагааг нь эрчимжүүлэхэд анхааран ажиллаж байна. Төвлөрсөн хорих анги, шийдвэр гүйцэтгэх албаны нийгмийн ажилтнуудыг чадваржуулах, нийгмийн ажлыг хөгжүүлэхэд чиглэгдсэн 2008-2009 онд хоригдогчдыг нийгэмшүүлэх ажлын хөтөлбөрийг боловсруулан гаргаж алба, хорих ангиудад хүргүүлэн хэрэгжилтийг зохион байгуулж байна. Иргэний бүртгэл мэдээллийн улсын төвтэй хамтран нийт ялтнуудыг суллагдахаас нь өмнө иргэний үнэмлэхтэй болгохоор шийдвэрлэсэн бөгөөд холбогдох материалыг нь бүрдүүлэн 52 ялтанд иргэний үнэмлэх олгосон байна. Ялтныг нийгэмшүүлэх ажлын хүрээнд зарим хорих ангиудыг түшиглэн мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төв байгуулах бэлтгэл ажлыг ханган, Хөдөлмөр халамжийн үйлчилгээний газраас “Мэргэжлийн түр сургалт явуулах зөвшөөрөл”-ийг авч, Амгалан дахь хорих 421, Говьсүмбэр дэх хорих 425 дугаар ангиуд, Дархан – Уул аймаг дахь шийдвэр гүйцэтгэх албанд барилгын засал чимэглэл, өрөгч, угсрагчийн чиглэлээр нийт 95 ялтанд мэргэжил олгох сургалтыг эхлүүлээд байна.

Мөн Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын тушаалаар батлагдсан “Хорих ангийн дотоод журам”-ын 7 дугаар зүйлийн 7.1 дэх хэсэгт “Албан хаагчийн зүгээс ялантай энгийн иргэдийн адил харьцана”, мөн зүйлийн 7.2 дахь хэсэгт “Ялтныг ял шийтгэл, арьс өнгө, яс үндэс, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсрол зэргээр ялгаварлан харьцахыг хориглоно” гэж тус тус заасан нь Конвенцийн агуулгад нийцэж байна.

Конвенцийн 16 дугаар зүйл болон Монгол Улсын хуулиудад заасан эрүүдэн шүүхээс бусад хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэх хэлбэрүүд нь төрийн байгууллага, тэдгээрийн албан тушаалтнаас гарсан эсэх, энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдэж шүүхээр шийтгэгдсэн байдал, түүнчлэн сахилгын шийтгэл хүлээсэн байдлыг судлах зорилгоор Улсын ерөнхий прокурор, Улсын дээд шүүх, Цагдаагийн ерөнхий газар, Батлан хамгаалах яам, Хил хамгаалах ерөнхий газар, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар, Боловсрол шинжлэх ухааны яам, Улсын ерөнхий прокурорын дэргэдэх Мөрдөн байцаах алба зэрэг байгууллагад хандахад дараах байдал тогтоогдож байна. Үүнд:

1. Улсын Ерөнхий прокурорын дэргэдэх Мөрдөн байцаах албанаас ирүүлсэн сүүлийн 4 жилийн судалгаанаас үзвэл хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах болон шүүх, прокурорын байгууллагын ажилтнуудаас хэргийн холбогдогч, сэжигтэн, яллагдагчтай хүнлэг бус харгис хэрцгий хандсан тухай нийт 1708 өргөдөл

гомдол ирснийг шалгасны үндсэн дээр 19 ажилтанд холбогдох 12 хэрэгт хэрэг бүртгэлт хийж 6 хэргийг яллах дүгнэлт үйлдүүлэхээр прокурорт шилжүүлжээ.

2. Батлах хамгаалах яамнаас ирүүлсэн судалгаагаар тус яамны хэмжээнд 2001-2004 он, 2005 оны эхний 5 сарын байдлаар цэргийн албан хаагчдаас дүрмийн бус харьцаа гаргаж гэмт хэрэгт холбогдсон 29 тохиолдол бүртгэгдсэн байна. Тухайлбал, 2005 оны эхний 5 сарын байдлаар Батлан хамгаалахын Их сургуульд харуул ротын байлдагч Б, Н, А, М, Ш нарын 8 байлдагч Б, М, С нарыг бүлэглэн зодож бие махбодид нь гэмтэл учруулсан, Зэвсэгт хүчний 186, 326 дугаар ангиудын салбарын захирагч, ахлах дэслэгч Т, Б нар захирагдагсдаа зодож хөнгөн болон хүндэвтэр гэмтэл учруулсан гэмт хэрэг үйлдэгджээ.

3. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын хэмжээнд сэжигтэн, яллагдагч, ялантай зүй бус харьцсан асуудал гарч байсныг тухай бүр нь илрүүлэн ажлаас халах сахилгын шийтгэл ногдуулж байсны зэрэгцээ сэжигтэн, яллагдагч, ялтны өргөдөл гомдлоор прокурор, цагдаагийн байгууллага, эрүүгийн хэрэг үүсгэн шалгаж шийдвэрлэжээ. Тухайлбал, сэжигтэн, ялантай зүй бус харьцаж биед нь гэмтэл учруулах зөрчлийг 2004 оны хэмжээнд 15 албан хаагч гаргаснаас 11 албан хаагч ажил мэргэжилдээ тэнцэхгүйн улмаас халагдсан бол 4 албан хаагчид тодорхой төрлийн сахилгын зөрчил ногдуулж, 3 албан хаагчид эрүүгийн хэрэг үүсгэн шалгасан бөгөөд 2 албан хаагч шүүхээр шийтгүүлж, 1 албан хаагчийн хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон бол 2005 онд 5 албан хаагч дээрх зөрчлийг гаргаснаас, 1 албан хаагч халагдаж, 1 албан хаагчид сахилгын шийтгэл ногдуулсан, 2006 онд 2 албан хаагч гаргаснаас, 1 албан хаагч халагдаж, 1 албан хаагчид сахилгын шийтгэл ногдуулсан, 2007 онд 2 албан хаагч гаргаснаас, 1 албан хаагч халагдаж, 1 албан хаагчид сахилгын шийтгэл ногдуулсан, 2008 онд 4 албан хаагч гаргаснаас 1 албан хаагч халагдаж, 1 албан хаагчид сахилгын шийтгэл ногдуулж, 2 албан хаагчид эрүүгийн хэрэг үүсгэн шалгагдаж байсан ба 1 албан хаагчийн хэргийг хэрэгсэхгүй болгож 1 албан хаагч шалгагдсаар байгаа мэдээ байна.

**ЭРҮҮДЭН ШҮҮХИЙН ЭСРЭГ ХОРООНООС МОНГОЛ УЛСАД
ӨГСӨН ЗӨВЛӨМЖ**

Эрүүдэн шүүхийн эсрэг хороо 49 дүгээр хуралдаан

2010 оны 11 дүгээр сарын 1-19-ний өдөр

**КОНВЕНЦИЙН 19 ДҮГЭЭР ЗҮЙЛД ЗААСНЫ ДАГУУ
ОРОЛЦОГЧ УЛСУУДЫН ӨРГӨН БАРЬСАН ИЛТГЭЛҮҮДИЙГ
ХЭЛЭЛЦСЭН НЬ**

/Эрүүдэн шүүхийн эсрэг хорооны зөвлөмжийг агуулсан/

Монгол Улс

1. 2010 оны 11 дүгээр сарын 5, 8-ны өдөр Монгол Улсын анхдугаар илтгэл (CAT/C/MNG/1)-ийг Хороо 963, 964 дэх хурлаараа хэлэлцээд 976 дахь хурлаараа дараах зөвлөмжийг баталлаа.

А. Танилцуулга

2. Хороо нь Монгол Улсын өргөн барьсан анхдугаар илтгэлийг талархан хүлээн авч байгаа ч Хорооны баталсан илтгэл боловсруулах удирдамжийг баримтлаагүй байгааг анхааруулж байна. Илтгэл Конвенцийн хэрэгжилтийн талаарх статистик тоо баримт болон практик мэдээллээр дутмаг байна. Анхдугаар илтгэлийг 6 жилийн өмнө өргөн барих ёстой байсан боловч ийнхүү хоцроож өргөн барьсанд Хороо харамсаж байна. Энэ хугацаанд Хороо нь Оролцогч улс дахь конвенцийн хэрэгжилтийн байдалд хяналт шинжилгээ хийж чадаагүй. Түүнчлэн илтгэл боловсруулахад иргэний нийгмийн нэг ч байгууллагыг оролцуулаагүйд Хороо харамсаж байна.

3. Оролцогч улсын төлөөлөгчид бидэнтэй илэн далангүй, үр өгөөжтэй ярилцлага өрнүүлсэнд мөн Хорооны гишүүдийн асуултад дэлгэрэнгүй хариу амаар өгсөнд Хороо талархаж байна. Энэ бүхэн Хороонд ач холбогдолтой нэмэлт мэдээлэл өгсөн билээ.

Б. Эерэг тал

4. Оролцогч улс Конвенцид 2002 оны 1 дүгээр сарын 24-ний өдөр нэгдэн орсноос хойш дараах олон улсын гэрээ хэлэлцээрт нэгдэн орсон байгааг Хороо талархан хүлээн авч байна. Үүнд:

- Эмэгтэйчүүдийг алагчилах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенцийн Нэмэлт протокол /2002 оны 3 дугаар сард нэгдэн орсон/,
- Олон Улсын Эрүүгийн шүүхийн Ромын дүрэм /2002 оны 4 дүгээр сард/,
- Хүүхдийг худалдах, хүүхдийн биеийг үнэлэх, хүүхдийг садар самуунд сурталчлахын эсрэг Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцид оруулах нэмэлт протокол /2003 оны 6 дугаар сард/,
- Хүүхдийг зэвсэгт мөргөлдөөнд оролцуулахын эсрэг конвенцийн нэмэлт протокол /2004 оны 10 дугаар сард/,
- Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг НҮБ-ын конвенц, түүний протоколууд /2008 оны 5 сард/,
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц /2009 оны 5 дугаар сард/,

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцийн Нэмэлт протокол /2009 оны 5 дугаар сард/,
- Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн олон улсын Пактын нэмэлт протокол /2010 оны 7 дугаар сард/.

5. Хүний эрхийг илүү сайн хамгаалахын тулд хууль тогтоомжоо байнга шинэтгэж буй Оролцогч улсын хүчин чармайлтыг Хороо тэмдэглэж байна. Тухайлбал:

- 2002 онд батлагдсан Эрүүгийн хууль,
- 2005 онд батлагдсан Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль,
- 2007 оны 8 дугаар сарын 3-нд батлагдсан Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хууль,
- 2008 оны 2 дугаар сарын 1-нд батлагдсан Эрүүгийн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай хууль.

6. Хүний эрхийг илүү сайн хамгаалахын тулд Оролцогч улс шинэ бодлого баримталж, арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж байгааг Хороо талархан тэмдэглэж байна. Тухайлбал:

- “Монгол Улсад Хүний эрхийн эрхийг хангах Үндэсний хөтөлбөр”-ийг 2003 онд баталсан бөгөөд 2005 онд Үндэсний хөтөлбөрийн ажлын албыг байгуулсан,
- 2004 оноос эхлэн тусгай мандаттай хүмүүст байнгын урилга өгч эхэлсэн,
- “Гэр бүлийн хүчирхийллийн эсрэг Үндэсний хөтөлбөр”-ийг 2007 онд баталсан,
- “Бэлгийн мөлжлөгийн зорилгоор хүүхэд эмэгтэйчүүдийг худалдаалахаас урьдчилан сэргийлэх Үндэсний хөтөлбөр /2005-2015/”-ийг баталсан,
- Эрүү, иргэн, захиргааны хэргээр хууль зүйн зөвлөгөө өгөх төвийг Нийслэл хотын бүх дүүрэг болон 21 аймагт байгуулсан,
- Цаазаар авах ялыг түр түдгэлзүүлэх тухай Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн 2010 оны 1 дүгээр сарын 14-ний өдрийн тунхаглал.

В. Анхаарал татаж буй гол асуудлууд ба холбогдох зөвлөмж

“Эрүүдэн шүүх” нэр томъёоны тодорхойлолт ба зүйлчлэл

7. “Эрүүгийн хууль болон Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийг олон улсын баримт бичиг, конвенцид нийцүүлэхийн тулд 2008 онд тэдгээрт тодорхой нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан”-ыг Хороо тэмдэглэхийн сацуу Хүний эрхийн зөвлөлийн Эрүүдэн шүүхийн Тусгай илтгэгчийн 2006 онд цохон тэмдэглэсэнчлэн Конвенцийн 1 дүгээр зүйлтэй нийцсэн тодорхойлолт Монгол Улсын хууль тогтоомжид байхгүй байгаад санаа зовиож байна. /1, 4 зүйл/

Оролцогч улс нь Конвенцийн 1 дүгээр зүйлд нийцүүлэн “эрүүдэн шүүх”-ийн тодорхойлолтыг дотоодын эрүүгийн хууль тогтоомждоо тусгах хэрэгтэй байна. Түүнчлэн Конвенцийн 4 дүгээр зүйлд нийцүүлэн эрүүдэн шүүх гэмт хэргийг эрүү шүүлт тулгахаас салгах, түүнчлэн гэмт хэргийн хүнд хөнгөнөөс хамаарч ял ноогдуулах талаар хууль тогтоомждоо тусгах хэрэгтэй.

Эрх зүйн үндсэн хамгаалалт

8. Баривчлах, цагдан хорих асуудал байнга гардаг тухай мэдээлэл Хорооны анхаарлыг татлаа. Шүүх хурлаас өмнө цагдан хорьсон нийт тохиолдлын гуравны хоёр нь шүүхийн шийдвэргүй байжээ. Мөн сэжигтэн баривчлагдмагцаа шүүгч, өмгөөлөгч, эмч, гэр бүлийнхэнтэйгээ хуульд заасны дагуу уулзах

боломжгүй байгаад харамсаж байна. Түүнчлэн цагдан хорих арга хэмжээг эцсийн шатанд авах ёстой байтал юу юуны түрүүнд авах гээд байдаг нь Хорооны анхаарлыг татлаа.

Цагдан хоригдож эхэлсэн анхны өдрөөс эхлэн цагдан хоригдогчийг эрх зүйн бүхий л хамгаалалтаар хангахад Оролцогч улс түргэн шуурхай, үр нөлөөтэй арга хэмжээ авах хэрэгтэй. Тухайлбал цагдан хоригдох болсон шалтгаанаа мэдэх, шаардлагатай үедээ өмгөөллийн үйлчилгээ болон хууль зүйн туслалцаа цаг алдалгүй авах зэрэг цагдан хоригдогчийн эрхийг хамгаалах шаардлагатай. Мөн цагдан хоригдогчийн өөрийн сонгосон эмчдээ ганцаарчлан үзүүлэх, гэр бүлийнхэнтэйгээ холбогдох, хэргээ шүүхээр түргэн шийдвэрлүүлэх, хууль ёсоор цагдан хоригдсон эсэхээ шүүхээр шалгуулах зэрэг эрхийг олон улсын стандартын дагуу эдлүүлэх шаардлагатай байна.

Эрүүдэн шүүх үйлдэл гаргагчид ял завшиж байна

9. Эрүүдэн шүүх, зүй бусаар харьцсан үйлдлийнх нь төлөө хууль сахиулах байгууллагын ажилтан болон мөрдөн байцаагчдыг тухай бүрт нь мөрдөн шалгаж, хангалттай шийтгээд байдаггүйд Хороо санаа зовинож байна. Үүнийг Хүний эрхийн зөвлөлийн эрүүдэн шүүхийн Тусгай илтгэгч мөн адил хөндсөн бөгөөд тэрбээр “ял завших явдал нь эрүүдэн шүүх, зүй бусаар харьцах явдлын үндсэн шалтгаан юм” гэж хэлсэн байдаг. Түүнчлэн тэрбээр эрүүдэн шүүх асуудал цагдаагийн газар, цагдан хорих төвүүдэд голчлон тохиолдохоос гадна “эрүүдэн шүүхийн талаарх ойлголт/ тодорхойлолтыг Конвенцид нийцүүлэн Эрүүгийн хуульд тусгаагүй, энэ талаар ирсэн гомдлыг хүлээн авч, мөрдөн шалгах үр дүнтэй механизмгүйгээс тус тус болж энэ төрлийн гэмт хэрэг ял завшиж байна” гэж дүгнэсэн. /1, 2, 4, 12, 16 дугаар зүйл/

Ял завших явдлыг зогсоож, эрүүдэн шүүх, зүй бусаар харьцах явдал гаргасан төрийн албан хаагчийг буруушааж, ийм үйлдэл хийсэн хэнийг ч бай мөрдөн шалгаж, шаардлагатай бол яллах, шүүх, үйлдсэн гэмт хэргийнх нь хүнд, хөнгөнд нь таарсан ял ногдуулж байхыг Оролцогч улсаас хүсч байна. Оролцогч улс нь эрүүдэн шүүх, зүй бусаар харьцах явдал гаргагчдыг ял завшихаас сэргийлэх үүднээс үр дүнтэй, хараат бус мөрдөн шалгах механизм байгуулах хэрэгтэй байна. Эрүүгийн хуулийн 44.1-т “Заавал биелүүлэх тушаал, захирамжийг биелүүлэхдээ энэ хуулиар хамгаалагдсан ашиг сонирхолд гэм хор учруулсан бол гэмт хэрэгт тооцохгүй” гэж заасныг нэн даруй хүчингүй болгох шаардлагатай. Дээд шатны албан тушаалтны тушаал эрүүдэн шүүх аливаа үйлдлийг зөвтгөх шалтаг болохгүй гэсэн агуулгаар Оролцогч улс хууль тогтоомжоо өөрчлөх нь зүйтэй.

2008 оны 7 дугаар сарын 1-ний үйл явдлыг үеэр зүй бусаар хандаж их хэмжээгээр хүч хэрэглэсэн нь

10. Сүхбаатарын талбай дээр 2008 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдөр болсон жагсаал цуглаан болон онцгой байдлын үеэр цагдаагийн байгууллага шаардлагагүй, их хэмжээний хүч хэрэглэсэнд сэтгэл хангалуун бус байна. Илтгэлд дурдсанчлан эдгээр шаардлагагүй, их хэмжээний хүчийн ихэнхийг онцгой байдал зарласны дараа хэрэглэсэнд Хороо зовинож байна. Түүнчлэн Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын хийсэн судалгааны дүнд сэтгэл хангалуун бус байна. Учир нь судалгаагаар цагдан хоригдсон 100 хүнтэй ярилцахад тэдний 88 нь баривчилгаа, мөрдөн байцаалтын үеэр цохиулж, дайрч доромжлуулсан гэж хариулсан байна. Цагдан хоригдсон хүмүүс даац нь хэтэрсэн байранд олноороо хоригдсон, 48-72 цаг хоол ундгүй, ариун цэврийн өрөө ашиглаагүй, өмгөөлөгч, гэр бүлийнхэнтэйгээ уулзах боломжгүй байсанд Хороо түгшинэ. /2, 12, 16 дугаар зүйл/

Зэвсэг хэрэглэх заавар, удирдамж маш тодорхой байх, шаардлагагүй байхад зэвсэг хэтрүүлэн хэрэглэвэл хүлээлгэх хариуцлагыг хууль сахиулах байгууллагын ажилтнуудад сайн ойлгуулсан байхыг Оролцогч улсад зөвлөж байна. Аливаа арга хэмжээ авахад одоогийн хууль тогтоомжийн дагуу авч байх

шаардлагатай. Тухайлбал онц байдал зарлахдаа эрх бүхий этгээд хуульд заасан журмын дагуу зарладаг байх шаардлагатай байна. Оролцогч улсын хууль хяналтын байгууллагын ажилтнууд хүний эрх, эрх чөлөөг хязгаарласан аливаа хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхдээ баривчилгааны үе дэх хүний эрхийг хамгаалах үндсэн зарчмууд болон Баривчлагдсан болон ямар нэг хэлбэрээр хоригдож байгаа хүнийг хамгаалах НҮБ-ын Цогц зарчим /Ерөнхий ассамблейн 1988 оны 12 дугаар сарын 9-ны өдрийн 43/173 тоот тогтоолоор батлагдсан/-ыг чанд баримтлах шаардлагатай байна. Эрх, эрх чөлөө нь хязгаарлагдсан этгээд өмгөөлүүлэх эрх болон эмч, гэр бүлийнхэнтэйгээ уулзах боломжоор хангагдсан байх хэрэгтэй. Ял завших болон эрх мэдлээ хууль бусаар ашиглах явдлыг таслан зогсоох үүднээс буруутай нь тогтоогдсон хууль хяналтын байгууллагын ажилтнуудад эрүүгийн болон захиргааны хариуцлагыг оногдуулж байхыг хүсье.

Гомдол, түүнийг шуурхай, хараат бус, үр нөлөөтэй мөрдөн шалгах нь

11. 2002 оноос ганц хүн хүнлэг бус, харгис үйлдлийнхээ төлөө яллагдсан ба 2007 оноос 744 хэргээс ганц л хүн шоронд ял эдэлж бусад нь ял завшиж үлдсэн байгаагаас үзвэл хууль зөрчигчдөд ял завших боломж олгож байна гэж Хороо дүгнэж байна. Энэ асуудлыг Хүний эрхийн зөвлөлийн эрүүдэн шүүхийн Тусгай илтгэгч ч мөн хөндсөн байгаа. Тэрбээр “хэдийгээр хохирогч холбогдох этгээдэд хандаж гомдол гаргах эрх зүйн механизм байдаг ч энэ нь амьдрал дээр хэрэгждэггүй ... Эцэст нь эрүүдэн шүүгдэх буюу зүй бус бусад үйлдлийн хохирогч шударга шүүхэд хандах, нөхөн олговор авах, нөхөн сэргээх үйлчилгээг хүртэх боломжгүй болж байна” гэжээ. Түүнчлэн 2008 оны 7 дугаар сарын 1-ний үйл явдлыг дараа нийт 10 гомдол Хүний эрхийн Үндэсний Комисст ирсний 4 нь эрүүдэн шүүх асуудалтай холбоотой байжээ. Мөн Прокурорын ерөнхий газар нийт 11 гомдол хүлээж авсан боловч хангалттай нотлох баримтгүй гэсэн шалтгаанаар хэрэгсэхгүй болсонд Хороо зовинож байна. /2, 12, 13 дугаар зүйл/

Оролцогч улс нь гомдол хүлээж авч шуурхай, хянан шийдвэрлэх хараат бус, үр дүнтэй механизмыг амьдралд нэвтрүүлэх шаардлагатай байна. Түүнчлэн ял завших байдалд шүүмжлэлтэй хандаж, эрүүдэн шүүх, зүй бусаар хандах аливаа үйлдэлд буруутай нь тогтоогдсон этгээдийг цаг алдалгүй яллаж байх хэрэгтэй. Конвенцийн 13 дугаар зүйлд заасны дагуу Оролцогч улс гомдол гаргагч, өмгөөлөгч, гэрчийг айлган сүрдүүлэх, өшөө хонзонгийн бай болохоос нь хамгаалах арга хэмжээ авах шаардлагатай. Эцэст нь 2008 оны 7 дугаар сарын 2-ны өдөр баривчлагдан Дэнжийн мянгын Цагдан хорих төвд хоригдсон Ц.Зандаахүүгийн өргөдөл гомдлыг хэрхэн шийдвэрлэсэн талаарх мэдээллийг Хороонд ирүүлнэ үү.

Хүний эрхийн Үндэсний Комисс

12. Хүний эрхийн Үндэсний Комисс нь Парисын Зарчмын дагуу байгуулагдсан “А” зэрэглэлийн статустай ба хүний эрхийн асуудлаар санал гаргах, бусад байгууллагад шаардлага, зөвлөмж өгөх эрхтэй хүний эрхийн үндэсний байгууллага ажээ. Харамсалтай нь Комисс 2008 оны 7 дугаар сарын 1-ний онц байдлын үеэр хүний эрх зөрчигдөөгүй гэсэн мэдэгдэл гаргасанд Хороо харамсаж байна. Комиссын энэхүү мэдэгдэлд үндэслэн шүүх байгууллага эрүүдэн шүүх, зүй бус үйлдлийн талаар ирсэн гомдлуудыг хэрэгсэхгүй болгосон ба хүч хэрэглэн авсан мэдүүлгийг сүүлд сэжигтний эсрэг шүүхэд ашигласан нь Хороог түгшээлээ. /1, 2, 4, 13, 15, 16 дугаар зүйл/

Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын удирдлагыг томилох ажиллагааг олонд нээлттэй байлгахгаас гадна томилгооны үед иргэний нийгмийн байгууллагын төлөөлөгчдийн оролцоог нэмэгдүүлэх зэргээр ил тод байдлыг хангах шаардлагатай байгааг анхаарна уу. Оролцогч улс нь Үндэсний Комиссын бие даасан байдал, бүрэн эрхийг нь тус тус бэхжүүлэхээс гадна элдэв янзаар үйл ажиллагааг нь хязгаарлахгүй байх хэрэгтэй. Түүнчлэн үйл ажиллагаагаа явуулахад нь шаардагдах хангалттай хэмжээний хүн хүч, хөрөнгө мөнгө, эд материалаар Комиссыг хангана уу. Монгол Улсын хэмжээнд ажиллаж байгаа баривчлах

байруудад системтэй, гэнэтийн шалгалт хийх, эрүүдэн шүүхтэй холбоотой өргөдөл гомдлыг авч үзэх, хохирогчдод нөхөн олговор олгосон эсэх, нөхөн сэргээлтэд хамруулсан эсэхийг шалгах зэрэг эрхийг Хүний эрхийн Үндэсний Комисст олгох шаардлагатай байна. Эрүүдэн шүүхийн асуудлаар шүүх, хууль хяналтын байгууллагын ажилчдад сургалт зохион байгуулахдаа Хүний эрхийн Үндэсний Комисстой заавал хамтрах хэрэгтэй. Түүнчлэн хүний эрхийн талаар олон нийтийн мэдлэгийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн кампанит ажил зохион байгуулахдаа Комиссыг оролцуулж байна уу.

Дүрвэгсдийг албадан гаргахгүй байх үүрэг

13. Монголын албаны хүмүүс 11 орны нийт 3713 иргэнийг албадан гаргах шийдвэр гаргажээ. Ингэхдээ албадан гаргагдаж байгаа хүн эх нутагтаа эрүүдэн шүүгдэж болзошгүй гэсэн шалтгаанаар түр түдгэлзүүлсэн болон хэрэгжилтийг нь зогсоосон нэг ч шийдвэр байгаагүйд Хороо харамсаж байна. Цаашилбал, эцсийн шийдвэр гараагүй байхад орогнох хүсэлт гаргасан хүнийг гэр бүлийнх нь хамтаар 2009 оны 10 дугаар сард БНХАУ руу албадан гаргасанд Хороо харамсаж байна. /3 дугаар зүйл/

Конвенцийн 3 дугаар зүйлд заасан үүргээ биелүүлэхийн тулд Оролцогч улс хууль тогтоомж, шүүх, захиргааны бүхий л арга хэмжээ авах шаардлагатай байна. Хэдийд албадан гаргахгүй байх вэ гэдгийг тогтоохдоо Оролцогч улс хэрэг тус бүрийн мөн чанарыг сайтар судлах хэрэгтэй. Түүнчлэн албадан гаргах харилцааг зохицуулсан хууль тогтоомждоо өөрчлөлт оруулах нь зүйтэй. Оролцогч улс 1951 оны Дүрвэгсдийн эрх зүйн байдлын тухай /1951 оны 7 дугаар сарын 28-нд НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн баталсан/ конвенц болон түүний 1967 оны Протоколд нэгдэж орох хэрэгтэй байна. Олон улсын дүрвэгсдийн болон хүний эрхийн эрх зүйн талаар сургалтанд хууль хяналтынхан, шилжилт хөдөлгөөний асуудал хариуцсан ажилтнуудыг тус тус хамруулах шаардлагатай. Ингэхдээ албадан гаргахгүй байх зарчмыг онцолж, албадан гаргах шийдвэрийг шүүхэд давж заалдсан бол ажиллагааг түр хойшлуулдаг байх хэрэгтэй.

Шүүх байгууллагын ажилчдын сургалт

14. Олон улсын эрх зүйн баримт бичиг дотоодын хууль тогтоомжийн нэгэн адил хүчин төгөлдөр үйлчилж байгааг тэмдэглэхийн зэрэгцээ Хороо эдгээр баримт бичгийн талаарх шүүгчдийн мэдлэг хязгаарлагдмал талаарх төлөөлөгчдийн мэдэгдэлд сэтгэл зовинож байна. Энэ талаар Хүний эрхийн зөвлөлийн эрүүдэн шүүх асуудал хариуцсан Тусгай илтгэгч ч “прокурор, өмгөөлөгч/ хуульч болон шүүгч нарын эрүүдэн шүүхийг хориглосон олон улсын стандартуудын талаарх суурь мэдлэг дутмаг” гэж дүгнэсэн байдаг. Ялангуяа олон улсын гэрээ, конвенцид үндэслэн үйлчлүүлэгчээ өмгөөлбөл шүүгч илүү хүнд ял өгдөг гэсэн мэдээллийг Хороо авсан.

Конвенц буюу ялангуяа эрүүдэн шүүхийг хориглосон заалтын талаар шүүгч, прокурор, шүүгч, хуульч, өмгөөлөгч болон холбогдох бусад албан хаагчдыг сургалтад заавал хамруулах шаардлагатай байна. Сургалт зохион байгуулахдаа Оролцогч улс олон улсын дэмжлэг авч болно. Төрийн албан хаагч, баривчилгаа, цагдан хорих асуудал хариуцдаг эрүүл мэндийн ажилтан болон хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагчдад Истанбулын протокол гэж нэрлэгдсэн Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэсэн үйлдлийг мөрдөн шалгаж, баримтжуулах гарын авлагаар мэргэшүүлэх сургалтад хамруулах хэрэгтэй байна.

Хууль хяналтын байгууллагын ажилтны сургалт

15.Цагдаагийн ажилтнууд жагсаал цуглааныг хяналтандаа авах, зэвсэг хэрэгсэл ашиглах талаар сургагдаагүй байгаад Хороо харамсаж байна. Мөн тэд энэ нөхцөлд зэвсэг хэрэглэх зааварчилгаагүй байдаг ба зөвшөөрөгдсөн хэмжээнээс хэтэрсэн хүч хэрэглэхийг хориглосон байдаг талаар мэдлэггүй

байдаг нь илтгэлээс харагдлаа. /10 дугаар зүйл/ **Жагсаал, цуглааны байдалд тааруулж зэвсэг хэрэгсэл ашиглах, хүч хэрэглэх, түүнчлэн зэвсэг хэрэгсэл болон хүчийг зөвхөн онцгой тохиолдолд тааруулж хэрэглэх талаарх сургалтад хууль сахиулах байгууллагын ажилтнуудыг хамруулахад Оролцогч улс анхаарах нь зүйтэй. Цагдаагийн ажилтнуудыг НҮБ-ын Хууль сахиулах байгууллагын ажилтнуудын үйл ажиллагааны дүрэм /Ерөнхий Ассамблейн 1979 оны 12 дугаар сарын 17-ны өдрийн 34/169 тоот тогтоолоор батлагдсан/ болон НҮБ-ын Галт зэвсэг, хүч хэрэглэхэд баримтлах суурь зарчмууд /1990 оны 8 дугаар сарын 27-оос 9 дүгээр сарын 7-ны өдрүүдэд зохион байгуулагдсан Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэрэгтэнтэй харьцах талаарх НҮБ-ын 8 дугаар Конгрессоос батлагдсан/-д тус тус нийцүүлэн сургах шаардлагатай байна.**

Баривчлах байрны нөхцөл

16. Даац нь хэтэрсэн их хүнтэй, агааржуулалтын болон дулааны систем тааруу, бие засах өрөө болон ус хангамж хангалтгүй, халдварт өвчний тархалт их зэрэг баривчлах байрны нөхцлийн талаар Хороо санаа зовинож байна. Түүнчлэн баривчлагдсан этгээдийг ялтнуудтай нэг камерт хийх, камерыг нь байнга солих, шоронгийн харгалзагч зарим нэг цагдан хоригдогч/баривчлагдсан этгээдийг дарамтлахаар ялтныг өдөөн турхирах зэрэг зүй бус явдлууд Хорооны анхаарлыг татлаа. 30 жилийн хорих ялтай ялтнуудыг бусдаас тусгаарлаж ганцаарчлан хорьж байна. Зарим нэг ийм хорих ялтай хүмүүс ингэж хоригдсоноос цаазаар авхуулах нь дээр гэж үздэгээ Хүний эрхийн хорооны Эрүүдэн шүүхийн асуудал хариуцсан Тусгай илтгэгчид хэлж байжээ. Хорооны онцгойлон хөндөж байгаа асуудал бол цаазаар авхуулахаа хүлээж буй хүмүүсийг ганцаарчлан, гав гинжтэй хорьж, хангалттай хоол өгөхгүй байгаа явдал юм. Иймэрхүү нөхцлийн талаар Тусгай илтгэгч мөн адил дурдсан бөгөөд тэрбээр энэ байдлыг нэмэлт ял гэж нэрлэн Конвенцийн 1 дүгээр зүйлд заасны дагуу “эрүүдэн шүүх” үйлдэл мөн гэж дүгнэсэн.

Оролцогч улс ганцаарчлан хорих дэглэмээ устгахыг Хороо зөвлөж байна. Түүнчлэн бүх ялтантай хүнлэг, НҮБ-ын Ялтантай харьцах минимум стандарт /Эдийн засаг, нийгмийн зөвлөлийн 1957 оны 7 дугаар сарын 31-ний өдрийн 663 С (XXIV) тоот тогтоол, 1977 оны 5 дугаар сарын 13-ны өдрийн 2076 (LXII) тоот тогтоолоор тус тус батлагдсан/ болон Баривчлагдсан болон ямар нэг хэлбэрээр хоригдож байгаа хүнийг хамгаалах НҮБ-ын Цогц зарчим /Ерөнхий ассамблейн 1988 оны 12 дугаар сарын 9-ны өдрийн 43/173 тоот тогтоолоор батлагдсан/-д тус тус заасны дагуу харьцах хэрэгтэй. Баривчлах байрны нөхцлийг сайжруулж олон улсын стандартад нийцүүлэх ажлаа Оролцогч улс цаашид ч үргэлжлүүлэх шаардлагатай. Шоронгийн харгалзагч болон бусад албан хаагчид хууль, дүрмээ чанд сахин ажиллаж байгаа эсэхийг Оролцогч улс нягтлах хэрэгтэй. Түүнчлэн Прокурорын Ерөнхий Газар, Хүний эрхийн үндэсний комисс болон бие даасан бусад байгууллагад баривчлах байранд байнгын гэнэтийн шалгалт хийх эрх олгох нь зүйтэй.

Нөхөн олговор

17. Эрүүдэн шүүх, зүй бус аливаа үйлдлийн хохирогчдыг шударга шүүх, нөхөн олговор, нөхөн сэргээх үйлчилгээнд хамруулах үр дүнтэй, цогц арга хэмжээ аваагүй байгаад Хороо харамсаж байна. Нөхөн олговрыг зохицуулсан Монгол Улсын хууль тогтоомжид эрүүдэн шүүхээс болж хохирсон хохирогчдод нөхөн олговор олгох эрх зүйн үндэс бүрэлдээгүй байгааг Хороо онцолж байна. Үүнийг Монгол Улсад ажиллаад ирснийхээ дараа Тусгай илтгэгч мөн адил хөндсөн юм. /14 дүгээр зүйл/

Оролцогч улс эрүүдэн шүүх үйлдлийн хохирогчдод нөхөн олговор авах боломжоор хангах, тэдэнд шударга, хангалттай нөхөн олговор авах эрх олгох хэрэгтэй. Түүнчлэн эрүүдэн

шүүх, зүй бус аливаа үйлдлийн хохирогчдод нөхөн олговор олгох эрх зүйн үндсийг тогтоосон хууль тогтоомж батлах нь зүйтэй.

Эрүүдэн шүүж авсан мэдүүлэг

18. Хорооны маш их зовинож байгаа асуудал бол эрүүдэн шүүж байж авсан мэдүүлгийг Монгол Улсын шүүх өнөөг хүртэл нотлох баримт болгож байгаа явдал юм. Үүнийг Тусгай илтгэгч ч бас хөндсөн. Тэрбээр сэжигтнийг яллахдаа мэдүүлэгт хэт найддаг шүүхийн тогтолцоо нь “эрүүдэн шүүх, зүй бус үйлдлийн эрсдэлийг бодит болгож байна” гэжээ. 2008 оны 7 дугаар сарын 1-ний үйл явдалтай холбогдуулж баривчилсан хүмүүсийг эрүүдэн шүүж байцаасан бөгөөд ийнхүү замаар авсан мэдүүлгийг шүүхэд нотлох баримт болгон ашигласанд харамсаж байна. /15 дугаар зүйл/

Эрүүдэн шүүх замаар авсан аливаа мэдүүлгийг эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд ашиглахгүй байхыг Оролцогч улсаас хүсье. Түүнчлэн эрүүдэн шүүх, зүй бус явдал гарах боломжтой газарт дүрс, дуу бичлэгийн техник ашиглаж хяналт тавих, байцаалт бүрийг хальсанд буулгах технологийг амьдралд нэвтрүүлэх, үүнд зориулж хөрөнгө санхүү, хүн хүчээ Оролцогч улс дайчлах шаардлагатай байна. Сэжигтнийг эрүүдэн шүүж, зүй бус замаар авсан нь тогтоогдсон мэдүүлгийг түүний эсрэг нотлох баримт болгон ашиглахгүй байх нөхцлийг Оролцогч улс бүрдүүлэх хэрэгтэй. Харин эрүүдэн шүүсэн, зүй бусаар харьцсан гэмт хэрэгт сэжиглэгдэж байгаа этгээдийн эсрэг хүч хэрэглэн, эрүүдэн шүүж авсан мэдүүлгийг нотлох баримт болгон зайлшгүй эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд ашиглах нь зүйтэй.

Цаазаар авах ялтай ялтан болон цаазаар авах ял

19. Цаазаар авах ял төрийн нууцад хамаардаг, цаазаар авах ялыг гүйцэтгэх өдрийг цаазаар авах ялаар шийтгүүлсэн этгээдийн гэр бүлийнхнээс нууцалдаг, түүнчлэн цаазаар авахуулсан этгээдийн цогцыг гэрийнхэнд нь өгдөггүй зэрэг мэдээлэлд Хороо харамсаж байна. Үүнээс гадна цаазаар авахуулах ялтай 44 хүний хувь заяа, хоригдож байгаа нөхцөлд Хороо санаа зовинож байна.

Оролцогч улс цаазаар авах ялтай холбоотой статистик тоо баримтыг нийтэд нээлттэй болгож, цаазаар авах ялаар шийтгүүлсэн 44 хүний талаарх мэдээллийг Хороонд өгч, цаазаар авах ялыг арай хөнгөн ялаар солих, цаазаар авахуулсан хүний гэр бүлийнхнийг холбогдох мэдээллээр хангах хэрэгтэй. Мөн цаазаар авах ялыг төрийн нууцад хамруулахаа больж, Иргэний ба улс төрийн эрхийн олон улсын пактын 2 дугаар нэмэлт протоколд нэгдэн орох зэрэг цаазаар авах ялыг устгахад чиглэсэн хүч чармайлтаа үргэлжлүүлэхийг Оролцогч улсаас хүсч байна. Цаазаар авах ялтай этгээдтэй олон улсын стандартад нийцүүлэн харьцаж байгаа эсэхэд Оролцогч улс хяналт тавих хэрэгтэй.

Эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийлэл

20. Эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийлэлтэй тэмцэхэд хүчин чармайлт гаргаж байгааг тэмдэглэхийн сацуу тэдний эсрэг гэр бүлийн хүчирхийлэл, хүчингийн гэмт хэрэг, бэлгийн халдлагын тохиолдол өндөр хэвээр байгаад Хороо зовинож байна. Түүнчлэн гэр бүлийн хүчирхийллийг хууль сахиулах байгууллагын ажилтнуудаас эхлээд ихэнх хүмүүс гэр бүлийн дотоод асуудал мэтээр ойлгодог буюу яллах тохиолдол бага байдаг Хороо харамсаж байна. Нэмж хэлэхэд хүчингийн гэмт хэргийн цөөн тохиолдол бүртгэгдсэн талаар илтгэлд дурдсан ба алслагдсан бүс нутагт хүчингийн гэмт хэргийн дараах эмнэлгийн үзлэг, чадварлаг мэргэжилтнээр хохирогчдыг хамгаалах, нөхөн сэргээх эмчилгээнд хамруулах боломж муутай байдаг зовинож байна. Оролцогч улс гэр бүл дэх хүчин, бэлгийн халдлагын үйлдлийг одоогоор гэмт хэрэгт тооцоогүй байгаад Хороо харамсаж байна. /1,2,4,12,16 зүйл/

Оролцогч улс эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийлэлтэй тууштай тэмцэх хэрэгтэй. Ялангуяа хүчин, гэр бүл дэх хүчирхийлэл болон бэлгийн халдлагад анхаарлаа хандуулна уу. Түүнчлэн гэр бүл дэх хүчин, бэлгийн халдлагыг гэмт хэрэгт тооцох хэрэгтэй. Холбогдох хууль тогтоомжийн талаар мэдлэгтэй, эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийллийн бүхий л хэлбэрийг мэддэг, зөв хандах чадвартай төрийн албан хаагчдыг бэлтгэх шаардлагатай байна. Монгол Улсын өнцөг булан бүрт хүчирхийллийн хохирогч болсон эмэгтэйчүүдэд нөхөн олговор олгох тэднийг хамгаалалт /хамгаалалтад авах шүүхийн шийдвэр, эмнэлгийн шинжилгээ, нөхөн сэргээх эмчилгээ/-д нэн даруй авах шаардлагатай. Хүчирхийлэгч этгээдийг яллах, хэрэв буруутайн тогтоогдвол түүнд таарах шийтгэлийг нь хүлээлгэж байх хэрэгтэй.

Хүний наймаа

21. 2010 оны 10 дугаар сарын 18-ны өдөр БНХАУ-ын засаг захиргааны тусгай бүс болох Макао-тай Хүнийг хил дамнуулан худалдаалахтай тэмцэх хамтын ажиллагааны хэлэлцээр байгуулсан ба энэ чиглэлээр тодорхой ажил хийж байгааг Хороо талархан хүлээж авахын зэрэгцээ хүний наймааны тохиолдол нэмэгдэж байгаад харамсаж байна. Хохирогчдын ихэнх нь ядуу, гудамжны охид, бүсгүйчүүд, гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчид байгаа бөгөөд тэднийг бэлгийн болон хөдөлмөрийн мөлжлөгө, хуурамч гэрлэлтийн зорилгоор наймаалж байгаад Хороо зовинож байна. Нэмж хэлэхэд Оролцогч улсад хохирогч, гэрчийг хамгаалах эрх зүйн тогтолцоо сул байна. Оролцогч улсад хүнийг наймаалах гэмт үйлдлийг Эрүүгийн хуулийн 119 дүгээр зүйл буюу “Хүн худалдаалах”-аар зүйлчилж байгаа ч ховор тохиолдож байна. Эрүүгийн хуулийн тус зүйл нь хөнгөн ялтай 124 дүгээр зүйл буюу “Биеэ үнэлүүлэхэд бусдыг татан оролцуулах”-тай харьцуулбал хүнд ял ногдуулсан байдаг. Оролцогч улс илтгэлдээ мөрдөн байцаалт явуулсан нийт хэргийн 85-90 хувийг хангалттай нотлох баримтгүй болон хохирогчийг хууран мэхлэн хил давуулсныг батлах үндэслэл байхгүй гэсэн үндэслэлээр хаасан байна. Түүнчлэн илтгэлд хууль сахиулах байгууллагын ажилтнууд хүн худалдаалах гэмт хэрэгт шууд оролцсон буюу тусалсан талаар дурдсан ч тэднийг шалгаагүй гэжээ. /2,12,13,16 зүйл/

Оролцогч улс нь хүний наймаанаас урьдчилан сэргийлэх, хохирогч, гэрчийг хамгаалах асуудлыг зохицуулсан хууль тогтоомж батлах шаардлагатай ба бүх хохирогчдод нөхөн олговор олгож боломжийн хирээр нөхөн сэргээх эмчилгээнд хамруулах хэрэгтэй. Хууль сахиулах байгууллагын ажилтнууд, мөрдөн байцаагч, прокурор нарыг хүний наймаатай холбоотой хууль тогтоомж, практикийн талаарх сургалтад хамруулна уу. Хүнийг наймаалсан гэмт үйлдлийг Эрүүгийн хуулийн 113 дугаар зүйлээр зүйлчлэх нь зүйтэй. Хүн хүч болон санхүүгийн хангалттай эх үүсвэр бүхий хүний наймаатай тэмцэх арга хэмжээний хэрэгжилтэд мониторинг хийдэг хараат бус механизмыг Оролцогч улс байгуулах шаардлагатай байна. Түүнчлэн хүн наймаалахтай холбоотой аливаа гомдол, мэдээлэл /хууль сахиулах байгууллагын ажилтантай холбоотой мэдээлэл үүнд бас хамаарна/-ийг хөндлөнгийн оролцоогүй, нарийн чанд, үр дүнтэй байдлаар мөрдөн шалгах хэрэгтэй. Оролцогч улс энэ асуудлаар олон улсын, бүс нутгийн болон хоёр талт хамтын ажиллагаагаа өргөжүүлэх шаардлагатай байна.

Хөдөлмөрийн мөлжлөг ба хүүхдийн хөдөлмөр

22. Олон улсын хөдөлмөрийн стандартад нийцээгүй маш аюултай нөхцөлд гар аргаар ашигт малтмал олборлож байгаад Хороо зовинож байна. Түүнчлэн аюултай нөхцөлд хүүхэд хөдөлмөр эрхэлж байгаа нь Хорооны анхаарлыг татлаа. Илтгэлд дурдсан гудамжны хүүхдүүд болон тэдний байдлыг сайжруулах үүднээс авч буй арга хэмжээ хангалтгүй байгаад мөн харамсаж байна.

Оролцогч улс албадан хөдөлмөрийн бүх хэлбэртэй тэмцэх шаардлагатай байна. Хүүхэд болон гар аргаар ашигт малтмал олборлогчдыг аюултай нөхцөлд хөдөлмөр эрхлэхийг нь зогсоох бүхий л шаардлагатай арга хэмжээ авахыг Оролцогч улсаас хүсч байна. Ийм нөхцөлд хөдөлмөр эрхэлж буй томчуудын ажиллах нөхцлийг олон улсын хөдөлмөрийн стандарт болон Олон улсын хөдөлмөрийн

байгууллагаас баталсан, Оролцогч улсын нэгдэн орсон гэрээ, конвенцид нийцүүлэн сайжруулах шаардлагатай. Хүүхдийн хөдөлмөрийг мөлжигчдийг эрүүгийн хариуцлагад татах замаар хүүхдийн хөдөлмөр эрхлэлттэй тэмцэх, хянах арга хэмжээ авах хэрэгтэй байна. Түүнчлэн Оролцогч улс гудамжны хүүхдийн нөхцлийг сайжруулах талаар арга хэмжээ авна уу.

Хүүхдийг шийтгэх

23. Сургууль, хүүхдийн байгууллага, гэр, ялангуяа хөдөө орон нутагт хүүхдийг шийтгэх явдал их гардагт Хороо зовинож байна. /16 дугаар зүйл/

Оролцогч улс хүүхэд шийтгэх явдлыг таслан зогсооход бүхий л арга хэмжээг яаралтай авах хэрэгтэй байна. Түүнчлэн олон нийтийн боловсрол, мэргэжлийн сургалт зохион байгуулж эерэг, сурагчдыг нийтэд нь хамруулсан, хүчирхийлэлгүй сурган хүмүүжүүлэх хэлбэрийг дэмжих шаардлагатай.

Насанд хүрээгүй этгээдийг шүүх ажиллагаа

24. Насанд хүрээгүй этгээдийг шүүх ажиллагаан дахь хүүхдийн эрх нь Хүүхдийн эрхийн тухай конвенц, түүний зарчмуудад нийцээгүй байна. Түүнчлэн энэ талаар холбогдох хууль тогтоомж хангалтгүй байна. Насанд хүрээгүй этгээдийг шүүхдээ НҮБ-ын “Насанд хүрээгүй этгээдийг шүүхэд баримтлах дүрэм журмын минимум стандарт” /1985 оны 11 дүгээр сарын 29-ний өдөр НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн баталсан Бээжингийн дүрэм/-ыг чанд сахихгүй байгаа ба баривчлах болон цагдан хорих байранд хүүхдийг томчуудаас тусгаарлахгүй байгаад Хороо зовинож байна. /2, 16 дугаар зүйл/

Дотоодын хууль тогтоомжоо олон улсын стандартад нийцүүлэх ажлаа Оролцогч улс дуусгах шаардлагатай байна. Хуульд тусгайлан зааснаас бусад тохиолдолд насанд хүрээгүй хүнийг аль болох баривчлахгүй байх, баривчлахдаа ямар ч тохиолдолд заавал насанд хүрсэн хүнээс тусгаарлаж байх, НҮБ-ын дээр дурдсан Минимум стандартыг ямар ч тохиолдолд баримталж байх агуулгаар холбогдох хууль тогтоомжид өөрчлөлт оруулах хэрэгтэй. Оролцогч улс насанд хүрээгүй хүний хэргийг шүүх тусгай төрөлжсөн шүүх байгуулж, энэ асуудлаар мэргэшсэн шүүгч, шүүхийн бусад ажилтнуудыг ажиллуулах нь зүйтэй. Шаардлагатай бол Оролцогч улс энэ асуудлаар олон улсын дэмжлэг хүсч болно.

Алагчилах ба эмзэг бүлгийн эсрэг хүчирхийлэл

25. Дараах асуудалд Хороо харамсаж байна. Үүнд:

1/ Алагчилалын эсрэг дотоодын хууль тогтоомж байхгүйгээс гадна үзэн ядалтаас үүссэн гэмт хэрэг, үг хэлээр дайрах үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцох эрх зүйн тогтолцоо байхгүй байна. Лесби, гей, бисексуаль, трансжендер хүмүүс нь олон нийтийн болон дотоодын хэмжээнд бэлгийн болон бусад хүчирхийллийн бай болсоор байна. Ингэснээр тэдний талаарх нийгмийн сөрөг хандлага газар авч байна. Эдгээр хүмүүсийг албан ёсоор бүртгэж байгааг Хороо талархан хүлээн авч, олон нийтийн дунд тэдний талаарх мэдлэгийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн кампанит ажил зохион байгуулах шаардлага байгааг ухамсарласанд Хороо талархан тэмдэглэж байна.

2/ Орон сууцжуулах эсвэл ажилд авахаас өмнө ХДХВ/ДОХ-той хүмүүсийг алагчилж байна.

3/ 2002 онд батлагдсан Иргэний хуульд Монгол Улсын иргэн бус хүн иргэний эрх зүйн харилцаанд иргэний адил эрх эдэлж, үүрэг хүлээхээр заасан нь яс үндсээр нь алагчилсан зохион байгуулалттай хүчирхийлэлд зарим гадаадын иргэдийг өртүүлж болзошгүй байна. /2, 16 дугаар зүйл/

Оролцогч улс алагчилахтай тэмцэх, ялангуяа үзэн ядалтаас үүссэн гэмт хэрэг, үг хэлээр дайрах үйлдлийг зохицуулсан эрх зүйн тогтолцоог бий болгох хэрэгтэй. Ийм төрлийн гэмт хэрэг үйлдэгчдийг шударгаар шүүхэд Оролцогч улс тодорхой арга хэмжээ авах шаардлагатай байна. Бэлгийн цөөнх, ХДХВ/ДОХ-той хүмүүс болон зарим гадаадынхан /эмзэг бүлгийнхэн/-ыг хамгаалах нь зүйтэй. Бэлгийн сонирхол, хүйсийн чиг хандлагаасаа болж халдлагад өртөгсдийн гомдол, мэдээллийг “Бэлгийн сонирхол, хүйсийн чиг хандлагатай холбоотой асуудалд олон улсын хүний эрхийн эрх зүйг хэрэглэх картагийн зарчимд нийцүүлэн түргэн шуурхай, бүрэн гүйцэд, хараат бусаар мөрдөн шалгах бодлого, бодлогын хэрэгжилт, гомдол хянан шийдвэрлэх механизмуудыг Оролцогч улс байгуулах хэрэгтэй байна. Оролцогч улс нь арьс өнгө, яс үндэс болон бусад хэлбэрээр алагчлах явдлыг дэмждэг, өдөөн хатгадаг зохион байгуулалттай бүлэг, байгууллагатай тэмцэх хууль тогтоомж батлах хэрэгтэй байна.

Сэтгэцийн өвчтэй хүмүүс

26. Сэтгэцийн өвчтэй буюу оюун ухааны бэрхшээлтэй хүмүүсийг эмнэлэгт хэвтүүлж эмчлэх явцад мониторинг хийх, хараа хяналт тавихтай холбоотой эрх зүйн хамгаалалтын өнөөгийн байдлын талаар мэдээлэл муу өгсөнд Хороо харамсаж байна. Түүнчлэн ийм хүмүүсийг гол төлөв эмнэлэгт хэвтүүлэх хандлагатай байдаг болон цөөн тооны эмчилгээний арга хэрэглэдэгт Хороо зовинохоос гадна тусгай мэргэшсэн боловсон хүчний тоо хангалтгүй байгаа нь анхаарал татлаа.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс /сэтгэцийн өвчтэй ч мөн адил/-ийн эрхийг баталгаажуулсан эрх зүйн хэм хэмжээг нэн түрүүнд батлах шаардлагатай байна. Эмнэлгийн үйл ажиллагаанд мониторинг хийх, хараа хяналт тавих механизмыг нэн яаралтай бий болгоно уу. Мөн сэтгэцийн өвчтэй болон бусад хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг эмчлэх, асрах шинэ шинэ аргуудыг амьдралд нэвтрүүлж, сэтгэлзүй болон сэтгэлзүйн эмгэг судлалаар мэргэшсэн боловсон хүчний тоог нэмэгдүүлэх хэрэгтэй байна.

Мэдээлэл цуглуулах нь

27. Хууль хяналтын байгууллага, аюулгүй байдал, цэрэг арми, шоронгоос эрүүдэн шүүх, зүй бусаар харьцсан үйлдлийн талаар хэдэн өргөдөл гомдол хүлээн авсан, хэдийг нь мөрдөн байцаасан, хэдэнд нь яллах дүгнэлт үйлдсэн, хэдэн буруутанг хорьж шийтгэсэн талаар дэлгэрэнгүй, тодорхой тоо баримт аваагүйд Хороо харамсаж байна. Түүнчлэн цаазлуулах ялтай хоригдол, цагаач ажилчидтай зүй бусаар харьцсан тохиолдол, хүний наймаа, гэр бүл дэх болон бэлгийн хүчирхийллийн талаар мэдээ баримт хангалтгүй байлаа.

Оролцогч улс үндэсний хэмжээнд Конвенцийн хэрэгжилтийн байдалд мониторинг хийхдээ дараах статистик тоо баримт цуглуулах шаардлагатай. Үүнд:

- Эрүүдэн шүүх, зүй бус харьцсан үйлдлийн талаар ирсэн өргөдөл гомдлын тоо;
- Дээрх үйлдэлд холбогдуулж шалгасан албан хаагчдын тоо, тэднээс хэдийг нь ялласан, хэдийг нь хорьж шийтгэсэн талаарх баримт;
- Цагаачлан ирсэн ажилчидтай зүй бус харьцсан хэдэн тохиолдол гарсан;
- Цаазаар авах ялтай хүний тоо;
- Хүний наймааны хэдэн тохиолдол байгаа;
- Гэр бүл дэх болон бэлгийн хүчирхийлэл;

Эдгээр статистик тоо баримтыг гаргахдаа нас, хүйс, угсаа гарвал, гэмт хэргийн төрлөөр нь тус тус ангилахаас гадна нөхөн олговор олгосон эсэх, нөхөн сэргээх эмчилгээнд хамруулсан эсэх зэргээр нь тодорхой ялгах хэрэгтэй.

28. Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенцийн Нэмэлт протоколд нэгдэн орох асуудлыг Оролцогч улс түргэн шийдвэрлэхийг санал болгож байна.

29. Конвенцийн 21, 22 дугаар зүйлд заасны дагуу Оролцогч улс мэдэгдэл хийхийг зөвлөж байна.

30. НҮБ-ын хүний эрхийн гол гэрээ, конвенцид нэгдэж орохыг Оролцогч улсад уриалж байна. Тухайлбал Цагаач ажилчид, тэдний гэр бүлийн гишүүдийн эрхийг хамгаалах тухай олон улсын конвенц, Бүх хүнийг хүч хэрэглэн алга болгохоос хамгаалах тухай олон улсын конвенц зэрэг болно.

31. Хороонд барьсан ээлжит илтгэл, санал зөвлөмжийг орчуулж албан ёсны цахим хуудас, хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл болон төрийн бус байгууллагад тараахыг хүсч байна.

32. Тус зөвлөмжийн 9, 11, 16, 19 дахь хэсэгт заасан зөвлөмжийн хариу мэдээллийг нэг жилийн дотор ирүүлэхийг Оролцогч улсаас хүсье.

33. Дараагийн ээлжит илтгэл нь 40 хуудаснаас илүүгүй, Хорооноос баталсан удирдамжийн дагуу боловсруулагдсан байхад Оролцогч улс анхаарна уу. Түүнчлэн хүний эрхийн олон гэрээ, конвенциудаар байгуулагдсан хороонуудын хамтарсан хурлаас баталсан олон улсын хүний эрхийн гэрээнүүдийн хэрэгжилтийн талаарх илтгэл боловсруулахад баримтлах удирдамж /HRI/GEN.2/Rev.6/ дахь “Нийтлэг гол баримт бичиг”-д заасан баримт бичгүүдийг Хороонд ирүүлэхийг Оролцогч улсаас хүсч байна. Эдгээр баримт бичгүүдийг 80 хуудаснаас хэтрүүлэхгүй байхыг анхаарна уу. Илтгэл, баримт бичгүүдийг хамтад нь Хороонд ирүүлснээр олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүргээ Оролцогч улс биелүүллээ гэж үзэх юм.

34. 2014 оны 11 дүгээр сарын 19-ны өдрөөс өмнө Оролцогч улс ээлжит 2 дахь илтгэлээ Хороонд ирүүлнэ үү.

**ЭРҮҮДЭН ШҮҮХ БОЛОН БУСАД ХЭЛБЭРЭЭР ХЭРЦГИЙ,
ХҮНЛЭГ БУСААР БУЮУ ХҮНИЙ НЭР ТӨРИЙГ ДОРМЖЛОН
ХАРЬЦАЖ ШИЙТГЭХИЙН ЭСРЭГ КОНВЕНЦИЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙН ТУХАЙ
МОНГОЛ УЛСЫН ХОЁРДУГААР ИЛТГЭЛ**

ГАРЧИГ

I хэсэг: ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ

“Эрүүдэн шүүх, бусад хэлбэрээр хэрцгий хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцахын эсрэг конвенц”-ийн хэрэгжилттэй холбоотой мэдээлэл

II хэсэг: ХЭРЭГЖИЛТ ЗҮЙЛ ТУС БҮРЭЭР

III хэсэг: ХАВСРАЛТ

I хэсэг: ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ

Монгол Улсын улс төрийн байдал, эрх зүйн тогтолцооны ерөнхий тодорхой мэдээлэл нь НҮБ-д хүргүүлдэг хавсралт цөм мэдээлэлд багтсан тул илтгэлтэй холбоотой товч хэсгийг энэ хэсэгт багтаав.

Тайланд тусгасан мэдээлэл нь 2010-2014 оныг багтаана.

Монгол Улсын Үндсэн хуулиар иргэний эрхийг баталгаажуулсан. 2000 оны 12 дугаар сарын 7-ны өдөр Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын тухай хууль батлагдсанаар Парисын зарчмуудад нийцсэн Хүний эрхийн Үндэсний Байгууллага байгуулагдан, Монгол Улсын Үндсэн Хууль, олон улсын гэрээнд заасан хүний эрх, эрх чөлөөний тухай заалтын хэрэгжилтэнд хяналт тавьж, хүний эрхийг сахин хамгаалах, хөхиүлэн дэмжих чиглэлээр ажиллаж байна.

Монгол Улсын Их Хурлын 2003 оны 41 дүгээр тогтоолоор “Монгол Улсад хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөр”-ийг баталсан ба баримт бичиг нь төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангах баталгаа – механизмыг бүрдүүлэх, уул эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг тууштай, үр нөлөөтэй хэрэгжүүлэх үйлсэд засаг төрийн байгууллага, албан тушаалтны санаачлага, хариуцлагыг дээшлүүлэн, иргэний нийгэм, юуны өмнө нутгийн өөрөө удирдах байгууллага, төрийн бус байгууллага, олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, хувийн хэвшлийн оролцоог өргөтгөн, үр нөлөөг нь сайжруулах, иргэдийн санаачлагыг өрнүүлэх чиглэл, арга замыг тодорхойлно. Хөтөлбөрийг Засгийн газар 2003 оноос дөрөв, дөрвөн жилээр тодотгосон төлөвлөгөөтэйгээр эрхлэн хэрэгжүүлж байна.

Монгол Улс “Эрүүдэн шүүх, бусад хэлбэрээр хэрцгий хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцахын эсрэг конвенц”-ийг 2002 онд соёрхон батлан “Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэхийн эсрэг НҮБ-ын конвенцийн Нэмэлт Протокол”-д НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 68 дугаар чуулганы үеэр (2013 оны 9 дүгээр сарын 24-ний өдөр) гарын үсэг зурж, УИХ-аар 2014 оны 12 дугаар сарын 11-ний өдөр соёрхон баталсан.

Монгол Улс анхны тайлангаа НҮБ-ын Эрүүдэн шүүхийн эсрэг хороонд 2010 онд хүргүүлж, 2010 оны 11 дүгээр сарын 1-19-ний өдрийн 49 дүгээр хуралдаанаар гаргасан зөвлөмжийг хүлээн авсан.

Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Эрүүгийн хуульд заасан хэмжээ хязгаарын хүрээнд ял эдэлж байгаа ялтанд уучлал үзүүлэх бүрэн эрхийн дагуу 2010 онд *цаазаар авах ялаас түдгэлзэж, энэ хугацаанд нэг ч хүн цаазаар авахуулаагүй байна.*

Тайлангийн хугацаанд Монгол Улс хүний эрхийг хангах чиглэлд эрх зүйн шинэтгэлийн хүрээнд болон НҮБ-ын хүний эрхий зөвлөлийн гишүүн орнуудаас өгсөн зөвлөмжийг үндэслэн дараах олон улсын олон талт гэрээ хэлэлцээрт нэгдэн орж, хэрэгжилтийг хангахаар дотоодын арга хэмжээг авсан.

“Хүчээр алга болгохоос бүх хүнийг хамгаалах тухай олон улсын конвенц”-ийг 2014 оны 10 дугаар сарын 09-ний өдөр соёрхон баталсан.

“Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэхийн эсрэг конвенцийн нэмэлт протокол”-ыг 2014 оны 12 дугаар сарын 11-ний өдөр соёрхон баталсан.

“Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын пактын нэмэлт протокол”-ыг 2010 оны 4 дүгээр сарын 23-ны өдөр соёрхон баталсан.

“Иргэний болон улс төрийн эрхийн олон улсын пактын Цаазаар авах ялыг халах тухай II протокол”-ыг 2012 оны 1 дүгээр сарын 5-нд соёрхон баталсан.

Улсын Их Хурлын чуулганаар дараах хуулиудыг баталсан. Үүнд:

- Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл болон холбогдох бусад хууль 2013 он,
- Цагдаагийн албаны тухай хууль 2013 он,
- Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль 2013 он,
- Төлбөрийн чадваргүй яллагдагчид үзүүлэх хууль зүйн туслалцааны тухай хууль 2013 он,
- Тахарын албаны тухай хууль 2013 он.

Монгол улсад 20373 гэмт хэрэг бүртгэгдэж, 7513 хүн 2009 онд шүүхээр шийтгүүлж ял авсан байдаг бол 25362 гэмт хэрэг 2013 онд бүртгэгдэж, 8067 хүн шүүхээр ял шийтгүүлсэн байна. 2013 онд шүүхээр ял шийтгүүлсэн нийт хүний 696 нь эмэгтэй, 504 нь 18 хүртэл насны хүүхэд байв. Мөн хугацаанд бүртгэгдсэн гэмт хэргийн 46,8 % нь өмчлөх эрхийн гэмт хэрэг, 34 % нь хүний амь, эрүүл мэндийн эсрэг гэмт хэрэг байв.

Улсын Дээд Шүүхийн 2013 оны эхний хагас жилийн дүн статистикаас харахад 2013 оны эхний жилд 4087 хүн ял шийтгүүлснээс 3086 хорих ялаар шийтгүүлсэн бөгөөд үүний 1261 нь хорих ялыг биеэр эдлүүлэх, 1563 нь тэнссэн, 243 нь хорих ялыг хойшлуулсан, 188 насанд хүрсэн ба насанд хүрээгүй, 9 хүнд өршөөл үзүүлсэн байна. Мөн хорихоос өөр төрлийн ялаар буюу торгох, албадан ажил хийлгэх, баривчлах зэрэг ялын хэлбэрээр 933 хүн шийтгүүлсэн байна.

Хууль зүйн яамнаас хууль сахиулах (ЦЕГ, Тахарын ерөнхий газар, ИХШХЕГ зэрэг) байгууллагуудад дотоод хяналтын тогтолцоог бий болгон, бэхжүүлж ажилтан алба хаагчдын зөрчил, үйл ажиллагаанд хяналт тавьж, урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр ажиллаж байна. Мөн эрсдэлийн удирдлагын тогтолцоог бүрдүүлж ажиллаж байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуулиар тогтоосон хүний эрх, эрх чөлөө, нийтийн болон үндэсний эрх ашиг, төрийн тусгаар тогтнол, аюулгүй байдал, хүн төрөлхтөний аюулгүй байдлыг гэмт халдлагаас хамгаалах зорилгоор гэмт хэрэг түүнд хүлээлгэх ял, албадлагын арга хэмжээг “Гэмт хэргийн тухай хууль”-аар, хууль тогтоомж, журмаар тогтоосон нийтээр дагаж мөрдөх хэм хэмжээг зөрчигдөхөөс хамгаалах зорилгоор зөрчил, түүнд хүлээлгэх шийтгэлийн төрөл хэмжээг “Зөрчлийн тухай хууль”-аар зохицуулахаар хуулийн төсөл боловсруулаад байна.

“Эрүүдэн шүүх, бусад хэлбэрээр хэрцгий хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцахын эсрэг конвенц”-ийн 19-р зүйлдзаасны дагуу Монгол Улс анхны тайлангаа хүргүүлсэнээс хойш шинээр авсан арга хэмжээний талаарх хоёрдугаар тайлангаа боловсруулан хүргүүлж байна.

Энэхүү илтгэлийг Хууль зүйн яам Улсын Ерөнхий прокурорын газар, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар, Улсын дээд шүүх, Цагдаагийн ерөнхий газар, Хүний эрхийн үндэсний комисс, Авлигатай тэмцэх газартай хамтран бэлтгэж, иргэний нийгмийн төлөөллийг оролцуулан, саналыг тусгасан болно.

II хэсэг: ХЭРЭГЖИЛТ ЗҮЙЛ ТУС БҮРЭЭР

1 дүгээр зүйл.

Хэнд боловч эрүү шүүлт тулгаж, хүнлэг бус, хэрцгий хандаж, нэр төрийг нь доромжилж болохгүй.

(Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 13 дахь заалт)

Түүнчлэн Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд уг хуулийн зорилтыг тодорхойлохдоо “...аливаа гэмт хэргийг шуурхай бүрэн илрүүлж, гэмт этгээдийг олж тогтоох, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд нэг бүрт зохих ялыг шударгаар оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн буруутайд тооцохгүй байх явдлыг хангахад оршино” гэж зааж Монгол Улсын Эрүүгийн хуулиар хэнд боловч эрүү шүүлт тулгаж, хүнлэг бус, хэрцгий хандаж, нэр төрийг нь доромжлохыг хориглосон заалтыг хуульчилсан бөгөөд сэжигтэн, яллагдагчаас мэдүүлэг өгөхийг шаардах, түүнтэй хүнлэг бус, хэрцгий харьцах, нэр төрийг нь гутаан доромжлохыг хориглосон бөгөөд дээрх үйлдлийг гаргасан этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан билээ.

Монгол Улс эрүү шүүлт тулгаж, хүнлэг бус, хэрцгий хандаж, нэр төрийг нь доромжлохыг хориглож, хохирогчийг хамгаалахтай холбоотой дараах хууль тогтоомж үйлчилж байна. Үүнд.

- Эрүүгийн Хууль;
- Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль;
- Монгол Улсын Хүний эрхийн үндэсний комиссын тухай;
- Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хууль;
- Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль;
- Төлбөрийн чадваргүй яллагдагчид эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх тухай хууль;
- Авлигын эсрэг хууль;
- Иргэний хууль;
- Иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх хууль;
- Цагдаагийн албаны тухай;
- Тахарын албаны тухай.

Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенцийг үндэсний хууль тогтоомжид тусгаж хэрэгжүүлэхийн зэрэгцээ зөвхөн хуульд заасан арга, хэрэгслээр бусдын эрх, эрх чөлөөг хязгаарлах, хүний эрхэнд халдах эрх бүхий субъектүүд эрүү шүүлтийн аливаа хэлбэрээр бусдын эрхэнд халдсан тохиолдолд хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагын чангатгаж, урьд Хороонд хүргүүлсэн тайлангаас хойш Эрүүгийн хуулинд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан.

Тус Эрүүгийн хуулийн 248 дугаар зүйлд хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгч шунахай болон хувийн сэдэлтээр илт гэм буруугүй хүнийг сэжигтнээр тооцох, яллагдагчаар татах, ял шийтгэсэн бол эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан бөгөөд бусдыг хүнд, онц хүнд гэмт хэрэгт холбогдуулсан, энэ хэргийн улмаас хохирогчид их хэмжээний хохирол учирсан бол тодорхой албан тушаал эрхлэх, үйл ажиллагаа эрлэх эрхийг гурван жил хүртэл хасах буюу хасахгүйгээр таваас дээш 10 жил хүртэл хугацаагаар хорих ялаар шийтгэхээр тусгажээ.

Мөн хуулийн 249 дүгээр зүйлд хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгч шунахай болон хувийн бусад сэдэлтээр илт хууль бусаар хүнийг баривчилсан бол тодорхой албан тушаал эрхлэх, үйл ажиллагаа эрхлэх эрхийг гурван жил хүртэл хасах буюу хасахгүйгээр хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг тавин нэгээс зуу дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний мөнгөөр торгох, гурваас дээш зургаан сар хүртэл хугацаагаар баривчлах эсхүл таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэхээр заасан байна. Энэ нь Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцийн 1 дүгээр зүйлд заасан “эрүү шүүлт гэжил, далд зөвшөөрлөөр тухайн хүн буюу гурав дахь этгээдийн бие махбодь, сэтгэл санааг хүчтэй шаналган

зовоох аливаа санаатай үйлдлийг” хэлнэ гэж тодорхойлсны дагуу дээр дурьдсан субъектүүдийн хууль бус аргаар хүний эрхэнд халдах аливаа үйлдэл нь эрүү шүүлтийн нэг төрөлд хамаарагдахаар үндэсний хууль тогтоомжид тусгалаа олсон байна.

251 дүгээр зүйл. Эрүү шүүлт тулгах /Энэ зүйлийн гарчигт 2008 оны 2 дугаар сарын 01-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан/

251.1.Хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч хүч хэрэглэж буюу хүч хэрэглэхээр заналхийлэх, тарчилган зовоох, тохуурхан даажигнах, хуурч мэхлэх зэрэг хууль бус арга хэрэглэж мэдүүлэг өгөхийг албадан эрүү шүүлт тулгасан бол тодорхой албан тушаал эрхлэх, үйл ажиллагаа явуулах эрхийг гурван жил хүртэл хугацаагаар хасч таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.
/Энэ хэсэгт 2008 оны 2 дугаар сарын 01-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан/

251.2.Энэ хэргийн улмаас хүний бие махбодид хүндэвтэр, хүнд гэмтэл, их хэмжээний хохирол учирсан бол тодорхой албан тушаал эрхлэх, үйл ажиллагаа явуулах эрхийг таван жил хүртэл хугацаагаар хасч таваас дээш арван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ
/Энэ хэсэгт 2008 оны 2 дугаар сарын 01-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан/

251.3.Энэ хэргийн улмаас хохирогч нас барсан бол арваас дээш арван таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.
/Энэ хэсгийг 2008 оны 2 дугаар сарын 01-ний өдрийн хуулиар нэмсэн/

Манай улс нь НҮБ-ын гишүүн улсын хувьд хүний эрх, эрх чөлөөг хязгаарлах үндэслэл, журмыг дотоодын хууль тогтоомжийн хүрээнд хуульчлан тогтоохдоо Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал, Иргэний болон Улс төрийн эрхийн олон улсын пакт, Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенцид заасан суурь зарчимд нийцүүлэх үүрэгтэй.Энэ үүргийн хүрээнд Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын 3.4-т “Монгол хүний эрүүл, аюулгүй амьдрах таатай орчин, нөхцөлийг бүрдүүлэх, хүнсний аюулгүй байдлыг хангах, амьдрах орчин, орон байрны аюулгүй нөхцөлийг баталгаажуулах, гэмт хэрэг, халдлагын золиос болохоос хамгаалах нь хүний аюулгүй байдлыг хангах үндэс мөн” гээд 3.3.1.5-т “Хүний эрх, эрх чөлөөг хангах үндэсний тогтолцоог бэхжүүлж, энэ чиглэлд институц хоорондын үйл ажиллагааны уялдаа холбоог сайжруулна” гэжээ.

Мөн Монгол Улсын Засгийн газрын 2012-2016 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт шүүхээс гадуур хүний эрхийг хязгаарлаж, эрүүгийн хэргийг байцаан шалгадаг тогтолцоог халж, шүүхийн хяналтын дор эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэх тогтолцооны эрх зүйн үндсийг тогтоох арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхээр тусгасан байна.

Хууль сахиулагчид хүний эрхийг хязгаарлах тэр дундаа хүч, албадлага хэрэглэх онцгой эрхтэй байдаг. Олон Улсын хүний эрхийн стандартад хууль сахиулагч хүчийг гарцаагүй нөхцөлд эцсийн арга болгон тохирсон хэм хэмжээнд бүрэн хяналтын дор хэрэглэх⁴²⁹ зарчмыг заасан байдаг. Харин манай улсын хувьд хууль сахиулагчийн хүч, албадлага хэрэглэх эрх хэмжээг хэт ерөнхий байдлаар хуульчилсан төдийгүй үндэслэлийг салангид байдлаар өөр өөр хуулиар⁴³⁰, хэрэглэх журмыг Улсын

⁴²⁹ Хууль сахиулагчийн зан үйлийн дүрэм - Ерөнхий Ассамблейн 1979 оны 12 дугаар сарын 17-ны 34/169А тоот тогтоол. Нийгмийн хэв журам сахиулах үүрэг бүхий албан тушаалтан галт зэвсэг болон хүч хэрэглэх үндсэн зарчим.НҮБ-ын 8-р Их хурал. 1990-8-27.

⁴³⁰ Хууль сахиулагчийн “Галт зэвсэг” хэрэглэх эрх хэмжээ, үндэслэлийг 10 орчим хуульд,⁴³⁰ “Тусгай хэрэгсэл, мэх хэрэглэх” эрх хэмжээ, үндэслэлийг мөн 10 орчим хуулиар олгосон байна. *Ажлын хэсгээс хийсэн судалгаа. 2012 он.*

ерөнхий прокурор болон тухайн байгууллагын дарга хамтран баталсан тус тусын журмаар⁴³¹ зохицуулж байна.

2 дугаар зүйл.

Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенц нь эрх чөлөө хязгаарлах аливаа газар объект төдийгүй нас, эрүүл мэнд, бие бялдрын хөгжлөөс хамааран бусдын эрхшээлд байгаа хүмүүсийн халамж, асрамжийн газар гэх мэт төрийн байгууллага, зарим тохиолдолд төрийн чиг үүргийг хэрэгжүүлж буй иргэний нийгмийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагад ч адилхан хамаарч үйлчлэх зорилготой.

Дээрх зорилго нь Монгол Улсын салбар хууль тогтоомжид тусгагдсан бөгөөд тухайлбал Прокурорын байгууллагын тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлд зааснаар прокурор ял эдлүүлэх дараах ажиллагаанд хяналт тавина гэж тодорхойлсон. Үүнд:

14.1.1. баривчлах, хорих болон бусад төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу явагдаж байгаа эсэх;

14.1.2. баривчлах болон хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа хуулиар тогтоосон нөхцөл, дэглэмд нийцэж байгаа эсэх;

14.1.3. эрүүгийн хариуцлагын бусад арга хэмжээг хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу хэрэглэж байгаа эсэх;

14.1.4. ял эдэлж байгаа этгээдийн хууль ёсны эрхийг хангаж байгаа эсэх.

14.2. Прокурор энэ хуулийн 14.1-д заасан ажиллагаанд хяналт тавихдаа дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

14.2.1. шийтгэх тогтоолыг Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд заасан хугацаанд ирүүлэхийг шүүхээс шаардах;

14.2.2. баривчлах, хорих ял эдлүүлэх газарт ямар ч цагт саадгүй нэвтрэх, ял эдлүүлэх үндэслэл болсон тогтоол, шийдвэр, баримт бичигтэй танилцах, ялтантай биечлэн уулзах, шаардлагатай бол тайлбар гаргуулах, тодорхойлолт авах;

14.2.3. ял эдлүүлэлтийн байдлыг шалгах, танилцах, илэрсэн зөрчлийг арилгуулах арга хэмжээ авах;

14.2.4. шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх талаар хуульд тусгайлан заасан тохиолдолд дүгнэлт гаргах, шинжээч томилох;

14.2.5. баривчлах, хорих ял эдлүүлж байгаа нөхцөл, дэглэмийг шалгах, хууль бусаар хоригдож байгаа хүнийг нэн даруй суллах;

14.2.6. тогтоол биелүүлэхийг хойшлуулах, торгох, албадан ажил хийлгэх ялыг өөр ялаар солих, өвчний учир ял эдлүүлэхээс чөлөөлөх, хугацаанаас өмнө ялаас чөлөөлөх, эдлээгүй үлдсэн ялыг өөр төрлийн хөнгөн ялаар солих, гянданд эдлүүлэх ялыг хорих ангид эдлүүлэхээр солих, хорих ангид эдлэх ялыг гянданд хорихоор солих асуудлыг шийдвэрлэх шүүх хуралдаанд оролцож дүгнэлт гаргах.

Дээрх бүрэн эрхтэй холбогдуулан Прокурорын байгууллага цагдан хоригдсон, ял эдэлж байгаа хүмүүсийн хоригдож буй нөхцөлийг шалгах, тэдгээрээс ирүүлсэн гомдол хүсэлтийг шалгаж зөрчигдсэн эрхийг сэргээх, хоригдож буй нөхцлийг сайжруулах талаар холбогдох газар шаардлага, санал хүргүүлэн, хууль зөрчсөн албан тушаалтанд хариуцлага тооцуулж байна.

Одоогийн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 68, 69, 70, 114 дүгээр зүйлүүдийг нэг мөр хэрэглэх, хэрэг бүртгэлт мөрдөн байцаалтын шатанд цагдан

⁴³¹ Тухайн журмыг Улсын ерөнхий прокурор болон тухайн байгууллагын дарга хамтран, эсхүл тухайн байгууллагын дарга нь Төрийн захиргааны төв байгууллагын саналыг харгалзан, Улсын ерөнхий прокурор зөвшилцөн батлахаар хуульчилсан байна. *Ажлын хэсгээс хийсэн судалгаа. 2012 он.*

хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдаж буй хүний эрх зөрчигдөхгүй, сэжигтэн, яллагдагч, тэдгээрийн ар гэр, өмгөөлөгчид цагдан хоригдсон үндэслэлийг шуурхай танилцуулах, сэжигтэн, яллагдагч баривчлагдсан, цагдан хоригдсон үндэслэлийг эс зөвшөөрч шүүгчид өөрийн биеэр тайлбар өгөх боломжийг хангах зорилгоор шүүх, прокурорын байгууллага эрх хэмжээний хүрээнд хуульд нийцүүлэн тодорхой журам, заавар гаргасан. Тухайлбал: 2008 оны 01 дүгээр сарын 30-ны өдөр Улсын Дээд Шүүхийн Ерөнхий Шүүгч, Улсын Ерөнхий Прокурор хамтран “Цагдан хорихтой холбогдсон зарим ажиллагааг зохицуулах тухай журам”, Монгол Улсын Ерөнхий Прокурорын 2011 оны 12 дугаар сарын 11-ний өдрийн 214 тоот, 2013 оны 02 дугаар сарын 05-ны өдрийн А/14 тоот тушаалаар “Ял эдлүүлэх ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын заавар”-ыг батлан мөрдүүлж байна. “Цагдан хорихтой холбогдсон зарим ажиллагааг зохицуулах тухай журмаар” цагдан хоригдох таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдаж буй сэжигтэн, яллагдагчийн эрхийг хангах, цагдан хорих санал гаргах эрх бүхий субъектийн шуурхай байх явдлын хангах, цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдсан хүнд, түүний ар гэр, өмгөөлөгчид энэ талаар 24 цагийн дотор мэдэгдэж байх, шаардлагатай бол шүүгч цагдан хоригдож буй хүнтэй биечлэн уулзах зэрэг харилцааг зохицуулж байна.

“Ял эдлүүлэх ажиллагаанд хяналт тавих прокурорын хяналтын заавар”-аар ял эдлүүлэх ажиллагаанд тавих хяналт хариуцсан прокурор шүүхээс оногдуулсан шийтгэх тогтоолын биелэлтийг хянах, танилцах, тогтоолын хэрэгжилтийг шалгахгаас гадна мөн хорих ангийн харуул хамгаалалт, ялтны ял эдэлж буй ахуй, нөхцөл стандарт хангасан эсэх, өрөөнүүдийн чийглэг, дулааны хэмжээг шалгаж тодорхойлох, баривчлах болон хорих байрны дэглэм, харуул хамгаалалт, эмнэлгийн тусламж үйлчилгээ авах боломж, нөхцөл, ялтанг журамд заасан хэмжээ, илчлэгтэй хоолоор хангаж байгаа эсэх, ялтны эрхийг хангаж байгаа байдлыг улирал бүр шалгаж, дээд шатны прокурор ял эдлүүлэх ажиллагаанд тавих хяналт хариуцсан прокурорын ажилтай тогтмол танилцан жилд 2-оос доошгүй удаа ажлын үр дүнг зөвлөлийн хурлаар хэлэцүүлж байх тухай зохицуулсан. Мөн дээрх аргачлалаар шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын албан хаагчид нь хорих болон хорихоос өөр төрлийн ялаар шийтгүүлсэн ялтан, цагдан хоригдож байгаа сэжигтэн, яллагдагч нартай зүй бус харьцсан, эрүүгийн хэрэг үүсгэн шалгагдаж байгаа талаар Улсын Ерөнхий Прокурорт нэн даруй танилцуулахыг үүрэг болгосон.

Баривчлагдсан, цагдан хоригдсон хүмүүсийн амаар болон бичгээр гаргасан хүсэлт, гомдлыг хүлээн авч, шалгах, шийдвэрлэх харилцааг зохицуулж өгсөн.

3 дугаар зүйл.

Монгол Улсын эрх зүйн салбар дахь хамтын ажиллагааны гол зорилгын нэг нь өөрийн улсын иргэн, хуулийн этгээдийн хууль ёсны эрх болон ашиг сонирхлыг хилийн чанадад хангах, хамгаалах асуудал байдаг байна.

Монгол Улсын гадаад харилцаа эрчимтэй хөгжиж эхэлсэн 1960-аад оноос эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх баримт бичгүүдийг бусад улс орнуудтай байгуулж өөрийн болон гадаад иргэдийн эрх ашгийг хамгаалж эхэлсэн. Хамгийн анхны гэрээг 1968 онд Бүгд Найрамдах Унгар Улстай 1968 онд “Иргэн, гэр бүл болон эрүүгийн хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх гэрээ” байгуулсан бол хамгийн сүүлд 2011 онд Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улстай Ялтан шилжүүлэх гэрээг байгуулаад байна.

Нийт 19 улстай 26 гэрээг Иргэний хэргээр эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх, Эрүүгийн хэргээр эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх, Гэмт этгээд шилжүүлэх, Ялтан шилжүүлэх асуудлаар байгуулсан. /хавсралт 1, 2,3/

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн дагуу Монгол Улсын иргэнийг харьяатаас хасах, эх орноосоо хөөх, өөр улсад шилжүүлэн өгөхийг хориглох бөгөөд Эрүүгийн хуулийн 15 дугаар зүйлд: 1) Монгол Улсын иргэнийг эрүүгийн хэрэгт мөрдүүлэх буюу эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр гадаад улсад шилжүүлж

өгөхгүй; 2) Монгол Улсын хилийн гадна гэмт хэрэг үйлдсэн бөгөөд Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт байгаа гадаад улсын иргэн, харьяалалгүй хүнийг эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх буюу ял эдлүүлэхээр Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасны дагуу гадаад улсад шилжүүлж болно гэж заасан байна.

Гадаадын иргэний эрх зүйн байдлын тухай хуулийг 2010 оны 7 дугаар сарын 08-ны өдөр баталж, 2013 оны 12 дугаар сарын 26-ны өдөр 2013 онд нэмэлт өөрчлөлт орсон. Энэхүү нэмэлт өөрчлөлтөөр Гадаадын иргэн харьяатын асуудал эрхлэх газар нь Иргэний харьяалал, шилжилт хөдөлгөөний ерөнхий газар нэртэйгээр өөрчлөгдөж, үйл ажиллагаа нь 2014 оны 04 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлсэн Хилийн боомтын тухай хуулийн дагуу өргөжсөн.

Гадаадын иргэний эрх зүйн байдлын тухай хуулийн **37 дугаар зүйлд** гадаадын иргэнд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй байвал дараах үндэслэлээр Монгол Улсаас албадан гаргана:

1. Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт хүчин төгөлдөр бус буюу хуурамч баримт бичгээр нэвтэрсэн нь нотлогдсон;
2. оршин суух зөвшөөрлийн хугацаа нь дууссан боловч Монгол Улсаас гарч явахаас зайлсхийсэн;
3. түр ирэгч нь виз, бүртгэлийн журмыг хоёр буюу түүнээс дээш удаа зөрчиж энэ хуульд заасан хариуцлага хүлээсэн;
4. Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эргэлтэд хяналт тавих тухай хуулийн 13 дугаар зүйлд заасан хориглосон үйл ажиллагаа явуулсан;
5. Сэтгэцийн өвчтэй болохыг нь эрүүл мэндийн байгууллага тогтоосон; */Энэ заалтад 2012 оны 12 дугаар сарын 13-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан/*
6. хуурамч баримт бичиг ашиглаж виз, оршин суух зөвшөөрөл авсан, эсхүл виз, оршин суух зөвшөөрлийг засварласан буюу хуурамчаар үйлдсэн;
7. эрх бүхий байгууллагын зөвшөөрөлгүйгээр хөдөлмөр эрхэлсэн, ирсэн зорилгоосоо өөр үйл ажиллагаа явуулсан;
8. энэ хуулийн 35.1-д заасны дагуу Монгол Улсаас сайн дураараа гарах сануулгыг биелүүлээгүй;
9. нийгмийн хэв журмыг хоёр буюу түүнээс дээш удаа зөрчиж захиргааны арга хэмжээ авагдсан гадаадын иргэний талаар цагдаагийн байгууллагаас үндэслэл бүхий санал ирүүлсэн;
10. Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын эсрэг үйл ажиллагаа явуулж болзошгүй этгээд гэж холбогдох байгууллагаас үзсэн;
11. *шүүхээр ял шийтгүүлсэн гадаадын иргэн ялаа эдэлж дууссан буюу ялаас чөлөөлөгдсөн, эсхүл тухайн гадаадын иргэнийг Монгол Улсын олон улсын гэрээний дагуу харьяалах улсад нь шилжүүлэхээр болсон;*
12. түр ирэгч визийн хугацааг хэтрүүлсэн.

Гадаадын иргэнийг Монгол Улсаас албадан гаргах тухай шийдвэрийг гадаадын иргэний хяналтын улсын байцаагчийн дүгнэлтийг үндэслэн иргэний харьяалал, шилжилт хөдөлгөөний асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын дарга гаргана.

Иргэний харьяалал, шилжилт хөдөлгөөний асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага нь Монгол Улсаас албадан гаргаж байгаа гадаадын иргэний фото зураг, гарын хурууны хээг авч мэдээллийн сан бүрдүүлнэ. Албадан гаргах тухай шийдвэрийг иргэний харьяалал, шилжилт хөдөлгөөний асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага хил хамгаалах болон цагдаагийн байгууллагатай хамтран гүйцэтгэнэ.

Иргэний харьяалал, шилжилт хөдөлгөөний асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага нь албадан гаргаж байгаа гадаадын иргэний паспорт, баримт бичигт Монгол Улсад орохыг хориглосон хугацааг заасан тэмдэглэл хийнэ. Гадаадын иргэнийг Монгол Улсаас албадан гаргах зардлыг гадаадын

иргэнээс өөрөөс нь, эсхүл уригчаас гаргуулах ба хэрэв төлбөрийн чадваргүй бол уг зардлыг Иргэний харьяалал, шилжилт хөдөлгөөний асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага гаргана.

Гадаадын иргэнийг Монгол Улсаас албадан гаргах нь улс хооронд ялтан шилжүүлэх асуудалд үл хамаарна. Албадан гаргаж байгаа гадаадын иргэнийг харьяалах улсад нь шилжүүлнэ.

Хэрэв шууд шилжүүлэх боломжгүй бол урьд нь оршин сууж байсан буюу төрсөн улсад нь; Монгол Улсад нэвтрэн орж ирэхдээ хамгийн сүүлд дамжин орж ирсэн улсад нь; визийг нь авсан улсын аль нэгэнд шилжүүлж болно.

Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 46 дугаар бүлэгт гадаад улсын нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг үйлдсэн буюу шийтгэгдсэн гадаад улсын иргэн, харьяалалгүй хүнийг шилжүүлэн өгөх, 47 дугаар бүлэгт Монгол Улсын шүүхэр хорих ял шийтгүүлсэн этгээдийг харьяат улсад нь шилжүүлэн өгөх талаар зохицуулсан бөгөөд эдгээр асуудлыг олон улсын гэрээ, хэлэлцээрт заасны дагуу шийдвэрлэнэ гэсэн байна.

Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 46, 47 дугаар зүйлүүдэд шилжүүлэн өгөхөөс татгалзах үндэслэлүүдийг тусгасан боловч “эрүүдэн шүүх аюул тулгарна” гэж үзэх хангалттай үндэслэл байх тохиолдлыг тусгайлан заагаагүй боловч Монгол Улсын нэгдэн орсон гэрээ хэлэлцээр, байгуулсан хоёр талт гэрээ, хэлэлцээрүүдэд татгалзах үндэслэл болох тохиолдолуудыг тусгасан байдаг.

Эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх гэрээний зүйлд эрх зүйн хамгаалалтын асуудал багтах бөгөөд мөн зарим хөнгөлөлтийг агуулж болдог. 1954 оны иргэний процессын асуудлын тухай Гаагийн конвенцийн 24 дүгээр зүйлийн дагуу харилцан хэлэлцэгч улсууд иргэний бүртгэлийн талаарх мэдээллийг үнэ төлбөргүй авах эрхтэй. Хэлэлцэн тохирогч улсууд үндэсний дэглэмийг харилцан тэгш олгох зарчим дээр үндэслэн тэгш олгоно.

4 дүгээр зүйл

2008 оны 02 дугаар сарын 01-ний өдөр Эрүүгийн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 251 дүгээр зүйлд заасан “Мэдүүлэг өгөхийг албадах” гэмт хэргийг “Эрүү шүүлт тулгах” гэж өөрчлөн хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагчийн бусдаас мэдүүлэг өгөхийг албадсан аливаа үйлдлийг эрүү шүүлт тулгасан гэмт хэрэгт тооцохоор болж бусдад эрүү шүүлт тулгасан хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагчид хүлээлгэх ял шийтгэлийг чангатгаж тодорхой албан тушаал эрхлэх, үйл ажиллагаа явуулах эрхийг заавал хасч байхаар тусгасан. *Энэ нь Монгол Улсад Хорооноос ирүүлсэн зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх үүднээс хийсэн томоохон алхмын нэг үзэж байна.*

Мөн хуулийн 3 дахь зүйлд энэ хэргийн улмаас хохирогч нас барсан бол арваас дээш арван таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэхээр зааж онц хүнд гэмт хэргийн ангилалд оруулж өгсөн нь эрүү шүүлтийн аливаа хэлбэрийг гэмт хэрэгт тооцох энэ нь онц аюултай гэмт хэрэг гэдгийг харгалзан үзнэ гэсэн конвенцийн заалттай нийцэж байна.

Одоогийн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа хуулиар “эрүү шүүлт тулгах” гэмт хэрэг үйлдэх субъектийг хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч гэж хязгаарласанд хүний эрхийн байгууллагаас шүүмжилж байгаа бөгөөд шинээр боловсруулж Улсын Их Хуралд өргөн барьсан “Гэмт хэргийн тухай хууль”-ийн 21 дүгээр бүлгийн 14 дүгээр зүйлийг “Эрүүдэн шүүх гэж өөрчлөн уг зүйлд “ *Нийтийн албан тушаалтан өөрөө, эсхүл бусдыг хатгаж, эсхүл бусдад зөвшөөрөл олгож, эсхүл бусад байдлаар зөвшөөрч буйгаа илэрхийлж хүнээс тайлбар, мэдүүлэг авах, хэрэг хүлээлгэх, ял, шийтгэл оногдуулах зорилгоор, эсхүл ял, шийтгэл эдэлж байгаатай нь холбогдуулан өөрт нь эсхүл бусад хүний бие махбод, сэтгэл санааг хүчтэй шаналган зовоосон бол дөрвөн мянга зургаан зуун далан тооцооны нэгжээс хорин дөрвөн*

мянган тооцооны нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл нэг жилээс таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ” хэмээн уг гэмт хэргийн бүрэлдхүүн, хамрагдах субъект зэргийг илүү өргөн хүрээтэй тодорхойлсон нь конвенцийн агуулгад илүү нийцэж байна.

Мөн “Гэмт хэргийн тухай хууль”-ийн төслийн 13 дугаар бүлэгт хууль сахиулагчдын зүгээс гэмт хэргийг илрүүлэх, шалгах, нотлохдоо аливаа хууль бус хэлбэрээр бусдын эрхэнд халдах, айлган сүрдүүлэх аливаа, мөрдөн мөшгих, эрх чөлөөг нь хязгаарлах, хорих үйлдлүүдийг тус бүрд нь гэмт хэрэгт тооцож, гэмт хэргийн бүрэлдхүүнийг илүү өргөн хүрээнд тодорхойлон уг гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх, оногдуулах хорих ялын хэмжээг 1-5 жил байхаар зохицуулсан конвенцийн агуулгад нийцэж байна.

5 дугаар зүйл.

Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай 2007 оны 8 дугаар сарын 9-ний өдрийн хуулиар Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 59 дүгээр зүйлд “Хэрэг бүртгэгч мөрдөн байцаагч нь сэжигтнийг баривчлах тухай тогтоол үйлдэж прокурорт танилцуулах бөгөөд прокурор нь шүүхэд танилцуулж шийдвэрлүүлнэ, “хойшлуулшгүй тохиолдолд” хэрэг бүртгэгч мөрдөн байцаагч сэжигтнийг шууд баривчилж 24 цагийн дотор тогтоолыг прокурорт болон шүүхэд хүргүүлнэ. Шүүгч тогтоолыг хүлээн авснаас хойш 48 цагийн дотор шаардлагатай гэж үзвэл өмгөөлөгч, прокурорыг байлцуулан сэжигтнийг баривчлах эсэх асуудлыг шийдвэрлэж, нэн даруй захирамж гаргана” гэсэн нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан нь ач холбогдолтой заалт болжээ.

Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 58 дугаар зүйлд “Сэжигтнийг баривчлах үндэслэл”-д “сэжигтэн оргон зугтахыг завдсан, эсхүл хүнд, онц хүнд гэмт хэрэгт сэрдэгдэх хангалттай баримт байгаа бол түүнийг баривчилж болно.” гэсэн заалтыг хэрэгжүүлэхэд арга зүйн зөвлөмж болгож “Баривчлах, цагдан хорихтой холбогдсон зарим ажиллагааг зохицуулах тухай журам”-ыг Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч, Улсын Ерөнхий прокурорын 2008 оны I дүгээр 30-ны өдрийн 07/26 дугаар хамтарсан захирамж, тушаалаар, мөн Улсын дээд шүүхээс “Сэжигтнийг баривчлах, сэжигтэн, яллагдагчийг цагдан хориход анхаарах зарим асуудлын тухай зөвлөмж”-ийг 2008 оны 3 дугаар сарын 31-ний өдөр гаргасан.

Одоо манай улсад Цагдаагийн болон Тагнуулын байгууллага, Авлигатай тэмцэх газар Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд заасан харьяаллын дагуу гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиг үүргийг хэрэгжүүлж байна.

Тухайлбал, Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд зааснаар Тагнуулын байгууллага Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан 20 төрлийн гэмт хэрэгтэй; Авлигатай тэмцэх газар 10 төрлийн гэмт хэрэгтэй; Цагдаагийн байгууллага Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан 182 төрлийн гэмт хэрэгтэй тус тус тэмцэх чиг үүрэгтэй байна. Цагдаагийн байгууллагын харьяаллын 182 төрлийн гэмт хэргээс 30 гаруй нь хар тамхи, хүний наймаа, мөнгө угаах зэрэг үндэстэн дамнасан шинжтэй, зохион байгуулалттай, гол төлөв нууц далд аргаар үйлдэгддэг манай улсын хувьд шинэ төрлийн гэмт хэргүүд байдаг.

Мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах хэргийн харьяаллыг тогтоох, түүнчлэн шинээр байгуулагдсан Тахарын албаны хэргийн харьяаллыг тогтоох зорилгоор Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахаар боловсруулаад байна. УДШ-ийн Зөвлөмжийн 1 дүгээр бүлгийн 1.5 дахь хэсэгт “Шүүгч нь сэжигтнийг /хойшлуулшгүй тохиолдолд/ баривчлах тухай тогтоол хүлээн авснаас хойш 48 цагийн дотор сэжигтнийг баривчлах, эсвэл баривчлахаас татгалзах тухай захирамж гаргахдаа шаардлагатай гэж үзвэл өмгөөлөгч, прокурорыг нь байлцуулж болно” гэж дурджээ.

Ийнхүү сэжигтнийг ердийн журмаар төдийгүй хойшлуулшгүй тохиолдолд ч тэр баривчлахдаа заавал шүүгчийн захирамж /шийдвэр/ гаргаж, хянан үзэхээр зохицуулсан нь хүний эрхийн зарчимд нийцсэн шинэлэг зохицуулалт болжээ.

Нийгмээс тусгаарлах албадлагын арга хэмжээ нь захиргааны журмаар түр саатуулах, албадан саатуулах, гэмт хэрэгт сэрдэгдсэн этгээдийг зохих байгууллагад хүргэх ажиллагаатай нийтлэг шинжтэй боловч практикт эдгээр ажиллагаа нь дэс дараалан явагдсан тохиолдол гардаг. Тухайлбал сэжигтнийг баривчлахын өмнө түүнийг захиргааны журмаар 72 цаг саатуулсан, 7-30 хоногоор баривчлах шийтгэл хүлээлгэсний дараа тухайн зөрчил нь гэмт хэргийн шинжийг агуулсан, эсвэл зөрчил гаргасан этгээд нь урьд өмнө нь гэмт хэрэг захиргааны шийтгэл хүлээсэн этгээдийг үргэлжлүүлэн сэжигтнээр баривчлах, цагдан хорих асуудал гардаг боловч захиргааны зөрчилд нийгмээс тусгаарлагдсан хугацаа нь шалгагдсан нийт хугацаанд тооцогддоггүй байна. /Хавсралт 4/

Түүнчлэн сэжигтнээр тооцох үндэслэлийн нэг болох "Уг этгээдийг гэмт хэрэг үйлдэж байх үед буюу үйлдсэн дор нь барьсан" тохиолдолд гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиг үүрэг бүхий байгууллагын албан хаагч тухайн гэмт хэрэгт сэжиглэгдсэн этгээдийг зохих байгууллагад хүргэж өгөх хугацаанд чөлөөтэй зорчих эрхийг хязгаарлаж байгаа нь уг этгээдийг нийгмээс тусгаарлах нэг хэлбэр болж байсныг дурдах хэрэгтэй.

2002 онд баталсан ЭБШ хуулийг хэрэгжүүлэх явцад хуулийг нэг мөр ойлгонхэрэглэхэд хүндрэлтэй зарим зүйл, заалтыг өөрчилжзохицуулалтыг тодорхой болгох, ерөөсөө огт зохицуулалтгүй орхигдсон харилцааг зохицуулалттай болгох шаардлагатай байгаа талаар шүүх эрх мэдлийн болон хууль сахиулах байгууллагуудаас олон санал ирүүлж, олон улсын хүний эрхийн болон эрдэм шинжилгээ судалгааны байгууллагууд зөвлөмж болгожээ.

Засгийн газар эдгээр санал, зөвлөмжийг судлан үзэж, ЭБШ хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл боловсруулсныг Улсын Их Хурал 2007 оны 8 дугаар сарын 9-ний өдөр хуульчлан баталжээ. Энэ өөрчлөлтийг тоймлон танилцуулбал:

1.Нийгмийн эмзэг бүлгийнхэнд үзүүлэх эрх зүйн туслалцааны хүрээг өргөтгөх, тэдний өмгөөлүүлэх эрхийг баталгаажуулах зорилгоор төлбөрийн чадваргүй сэжигтэн, яллагдагч өмгөөлөгч авах хүсэлт гаргасан бол уг хэрэгт өмгөөлөгч заавал оролцуулахаар хуулийн 40 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт 6 дахь заалт нэмсэн.

2.Цагдан хоригдож байгаа сэжигтэн, яллагдагчийг өөр газарт шилжүүлэн хорих шийдвэрийг ямар албан тушаалтан гаргах талаар хуульд тусгаагүй байсныг прокурорын саналыг үндэслэн сэжигтэн, яллагдагчийг өөр газарт шилжүүлэн цагдан хорих асуудлыг шүүгч захирамж гарган шийдвэрлэж, сэжигтэн, яллагдагчийн гэр бүлийн гишүүн, эсхүл өмгөөлөгчид нь мэдэгдэж байхаар 68 дугаар зүйлийн 68.10 хэсгийг нэмсэн.

3. Цагдан хорих хугацааг сунгахдаа шүүгч шаардлагатай гэж үзсэн эсхүл өмгөөлөгч хүсэлт гаргасан бол өмгөөлөгч, прокурорыг байлцуулахаар хуульд 69.10 дэх хэсгийн заалтыг нэмж оруулжээ. Ингэснээр шүүх үргэлжлүүлэн цагдан хорих асуудлыг шийдвэрлэхдээ прокурор, өмгөөлөгчийн гаргасан үндэслэл, баримтад тупгуурлан бодитой хянаж шийдвэрлэх боломжтой болжээ.

4. Цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээтэй холбоотой шүүхийн шийдвэрт тухайн шүүхийн Ерөнхий шүүгч, эсхүл түүний эзгүйд томилсон шүүгчид гомдол гаргаж шийдвэрлүүлэхээр хуульд заасан. Харин энэ шийдвэрт дахин гомдол гаргах, эсэх талаар заалт тодорхойгүй байсныг Ерөнхий шүүгч, түүний томилсон шүүгчийн шийдвэр эцсийн байхаар нэг мөр шийдвэрлэсэн байна.

5. Хорих ангийн харьяа нутаг дэвсгэр, хилийн бүст үйлдэгдсэн гэмт хэргийг цагдаагийн байгууллага шалгахдаа өмнө хэргийн ул мөр балрах, хугацаа алдах зэрэг хэргийг илрүүлэхэд гарах хүндрэл, түүнчлэн тагнуулын байгууллагын гүйцэтгэх ажлын явцад гэмт хэргийн ул мөрийг баримтжуулах, гал түймрийн шалтгаан нөхцлийг тогтоох, гаалийн хяналт шалгалтын явцад илэрсэн гэмт хэргийг шалгаж тогтооход ач холбогдол бүхий ажиллагаа явуулах шаардлагатай байдлыг харгалзан, хорих ангийн нутаг дэвсгэрт ялтан гэмт хэрэг үйлдсэн гэх сэжиг байгаа бол хорих байгууллагын эрх бүхий албан тушаалтан, хилийн бүст гарсан гэмт хэрэгт хилийн тагнуулын алба, тагнуулын байгууллагын гүйцэтгэх ажилтан, гаалийн хяналт, шалгалтын явцад илэрсэн гэмт хэрэгт гаалийн улсын байцаагч, гал

түймрийн шалтгаан нөхцлийг тогтоохоор гал түймэртэй тэмцэх байгууллагын эрх бүхий албан хаагч, цэрэг, цагдаагийн албан хаагч энхийг сахиулах, олон улсын бусад ажиллагаанд оролцох явцад үйлдсэн гэмт хэрэгт тухайн цэрэг, цагдаагийн багийн эрх бүхий албан тушаалтан хойшлуулшгүй ажиллагаа явуулахаар хуулийн 172 дугаар зүйлд өргөн нэмэлт оруулжээ.

6. Нэмэлт хэрэг бүртгэлт хийлгэхээр прокурорт буцаасан, түүнчлэн түдгэлзүүлсэн, хэрэгсэхгүй болгосон хэргийг сэргээсэн бол уг хэрэгт хэрэг бүртгэлт явуулах хугацааг прокурор 15 хоног хүртэл хугацаагаар сунгахаар заасан.

7. Шүүх хэргийг хянаад урьд сонгосон ял дээр нэмж ял сонсгох болон хэргийг хүндрүүлэн зүйлчлэх шаардлагатай гэж үзвэл уг үндэслэлээр шүүх хэргийг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтад буцаадаг байхаар хуульд нэмэлт оруулсан.

8. ЭБШ хуулийн 263.3-т заасан хэргийн үнэнийг гогтооход ач холбогдолтой гэж үзвэл шүүгдэгчийг бусад шүүгдэгчийн оролцоогүй сонсож болох тухай журмыг насанд хүрээгүй шүүгдэгчид мөн адил баримтлахаар хуульд 263 дугаар зүйлийн 6 дахь заалт нэмсэн.

9. Эрүүгийн хуулийг буруу хэрэглэсэн, ЭБШ хуулийг ноцтой зөрчсөн гэж үзэж эрх бүхий этгээд хяналтын шатны шүүхэд гаргасан гомдол, эсэргүүцлийг Улсын дээд шүүх хяналтын журмаар хэлэлцэх хууль зүйн үндэслэл байхгүй байсныг хуулийг нэг мөр ойлгож, зөв хэрэгжүүлэх үүднээс "давж заалдах шатны шүүх хэргийг эцэслэн шийдвэрлэхдээ Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийг ноцтой зөрчсөн, Эрүүгийн хуулийг буруу хэрэглэсэн гэж үзэж хяналтын шатны шүүхэд гаргасан гомдол, эсэргүүцлийг хяналтын шатны шүүх заавал хэлэлцэж шийдвэрлэх"-ээр хуулийн 342 дугаар зүйлд 2 дахь хэсэг болгон нэмсэн.

10. Хуулийн 370 дугаар зүйлд "насанд хүрээгүй сэжигтэн, яллагдагчийн өмгөөлөгч хүсэлт гаргасан тохиолдолд байцаалтын явцыг өөрийн зардлаар дүрс бичлэгээр бэхжүүлэн авч болох 2 дахь хэсэг нэмж оруулсан нь байцаалтын явцад насанд хүрээгүй этгээдийн эрхийг зөрчихөөс сэргийлэх, гүүнчлэн байцаалтын явцыг баримтжуулах зорилготой.

ЭБШХ-ийн өөрчилсөн зүйл, заалтын талаар

1. Хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1.11-д заасан "гэр бүлийн гишүүн" гэдэгт байцаан шийтгэх ажиллагааны гол оролцогч болох хохирогч, гэрчийн гэр бүлийн гишүүнийг хамааруулахгүй орхигдуулсаныг нөхөж томъёолсон.

2. Хуульд иргэдийн төлөөлөгч зөвхөн шүүгдэгчийн гэм буруугийн талаар саналаа бичгээр гаргах, уг саналаа шүүх хуралдаан дээр уншиж сонсож байхаар, түүнчлэн шүүх анхан шатны журмаар хэргийг гурван шүүгчийн бүрэлдхүүнтэй хянан шийдвэрлэхдээ гурван иргэдийн төлөөлөгч оролцуулахаар хуулийн 34 дүгээр зүйлд тус тус өөрчлөлт оруулсан.

3. Хойшлуулшгүй ажиллагаа явуулж эхэлсэн үеэс өмгөөлөгч оролцох эрхтэй байхаар хуулийн 38.3 дахь хэсгийг өөрчлөн найруулсан.

4. Хуулийн 59.1, 68.3-т баривчлах, цагдан хорих тогтоолыг прокурор нь шүүхэд танилцуулж, шүүгч уг тогтоолыг батлахаар заасан байсныг өөрчилж Шүүхийн тухай хууль, Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд шүүх тогтоол, шүүгч захирамжийн хэлбэрээр шийдвэр гаргахаар заасныг үндэслэн шүүгч баривчлах, цагдан хорих эсэх талаар захирамж гаргахаар болгосон.

5. Насанд хүрээгүй яллагдагчийг хорьж мөрдөх хугацаа 18 сар хүртэл, насанд хүрсэн яллагдагчийг хорьж мөрдөх хугацааг 24 сар хүртэл сунгаж болохоор хуулийн 69, 366 дугаар зүйлүүдэд заасныг Монгол Улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээний заалтад нийцүүлэх, хэргийг шуурхай шалган шийдвэрлэх, үндэслэлгүйгээр хүний эрхийг хязгаарлах боломжийг багасгах зорилгоор хорьж мөрдөх нийт хугацааг хүндэтгэр, хүнд, онц хүнд гэмт хэрэгт ялгаатай тогтоосон өөрчлөлтийг төсөлд тусгасан.

6 дугаар зүйл.

Монгол Улсын нэгдэн орсон "Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт"-ын 14 зүйл, Монгол Улсын Үндсэн хууль болон бусад хуульд шүүхийн өмнө бүх хүн тэгш эрхтэй болохыг

баталгаажуулсан болно. Эрүүгийн хэрэгт буруутгуулсан хэн боловч гэм буруу нь хуулийн дагуу нотлогдох хүртэл гэм буруугүйд тооцогдох эрхтэй.

Өнгөрсөн хугацаанд Хүний Эрх Үндэсний Комисс нийт 3229 гомдол хүлээн авснаас 70 орчим хувь буюу 2260 орчим ньэрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаатай холбоотой байв. Үүний 13 хувьньэрүүгийн төлөөлөгч, хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч эрүү шүүлт тулгасан тухай гомдол байв.

Түүнчлэн баривчлах, цагдан хорих үйл ажиллагаа болон хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагчийн ёс зүй, зан харилцаатай холбоотой гомдол 18 хувийг эзэлж байна.Тухайлбал, 2013 онд хүлээн авсан нийт 669 гомдлын 289 буюу 43.2 хувийг цагдан хоригдсон сэжигтэн, яллагдагч, хорих ял эдэлж буй ялтнуудаас гаргасан байна. Тэдгээрийн 166 гомдолд хилс хэрэгт холбогдсон, эрүү шүүлтэд өртсөн тухай дурдсан ба шалгалтаар 29 гомдол буюу 17.5 хувьньгомдол гаргагч эрүү шүүлт тулгах гэмт хэргийн хохирогч болсон байж болзошгүй байна гэж ХЭҮК-оос үзэж байна.

Улсын ерөнхий прокурорын 2014 оны 02 сарын 13-ны өдрийн А-12 дугаар тушаалд Цагдаагийн Ерөнхий газрын Мөрдөн байцаах ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх мэргэжлийн газрын 6-р хэлтэс нь Улсын Ерөнхий Прокурорын газраас харъяалал тогтоосон хэрэгт хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулна гэж заасан ба Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын 2014 оны 02 сарын 14-ний өдрийн 95 дугаар тушаалаар Тусгай субъектын хэрэг мөрдөх хэлтэс 6 дугаар хэлтсийг байгуулав.

Тус хэлтэс байгуулагдсанаас хойш Улсын Ерөнхий Прокурорын газраас харъяалал тогтоосон 16 гомдол мэдээлэл хүлээн авч, 9 эрүүгийн хэрэгт хэрэг бүртгэлт мөрдөн байцаалтын ажиллагаа явуулсны 1 хэрэг нь эрүү шүүлт тулган хэрэг хүлээлгэсэн гэх хэрэг байсанд мөрдөн байцаалтын ажиллагаа явуулахад цагдаагийн алба хаагчийн гэм буруутай үйлдэл нь тогтоогдоогүй тул гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнгүй үндэслэлээр хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэжээ. /Хавсралт 6/

Монголд Улсын Их Хурлаар шинэчлэн баталсан /2013 оны 07 сарын 05/ Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 18.2 дугаар зүйлд “. . . дотоод хяналт-аюулгүй байдлыг хангах асуудал эрхэлсэн дэд даргатай байна.” гэж заасны дагуу ЦЕГазрын бүтцэд дотоод хяналт-аюулгүй байдлыг газрыг байгуулан ажиллаж байна.

2010 онд 251, 2011 онд 237, 2012 онд 322, 2013 онд 273 хүнд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авсан ба хэрэг бүртгэгч мөрдөн байцаагч нар тогтоолгүйгээр цагдан хорьсон тохиолдол бүртгэгдээгүй байна.

Цагдан хорих байруудын нөхцөл байдлын талаар

Байршил, багтаамж: Улсын хэмжээнд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа 26 цагдан хорих байр үйл ажиллагаа явуулж байгаагаас Нийслэлд цагдан хорих төв 1, аймгуудад 21 цагдан хорих байр, Сэлэнгэ аймгийн Мандал сум, Өвөрхангай аймгийн Хархорин сум, Завхан аймгийн Тосонцэнгэл сум, Багануур дүүрэгт тус бүр 1 цагдан хорих байр, Налайх дүүрэгт баривчлах байр 1 тус тус үйл ажиллагаа явуулж байна. Нийслэл дэх цагдан хорих төв 1000 хоригдогчийн, аймаг, орон нутаг дахь цагдан хорих байрууд 24-60 хоригдогчийн, Дархан-Уул аймаг дахь цагдан хорих байр 80, Төв аймаг дахь цагдан хорих байр 100, Орхон аймаг дахь цагдан хорих байр 200 хоригдогчийн багтаамжтай бөгөөд өнөөдрийн байдлаар Дорнод аймаг дахь цагдан хорих байранд 42 хоригдогчийн багтаамжтай боловч 92 хоригдогч цагдан хоригдож байгаа нь ачаалал 2 дахин өссөн буюу хэт ачаалалтай, Баянхонгор, Хөвсгөл, Архангай аймаг дахь цагдан хорих байрууд нь нэмж хоригдогч хүлээн авах боломжгүй ачаалал ихэсч хүний тоо багтаамжаас хэтэрсэн, бусад цагдан хорих байрууд хэвийн үйл ажиллагаа явуулж байна.

Цагдан хоригдогчдын тоо: Өнөөдрийн байдлаар цагдан хорих байруудад нийт 1303 /гадаад иргэн 6, Цагдан хорих 461 дүгээр ангид 4, БНХАУ-2, ОХУ-1, Бангладеш-1, Дорнод аймаг дахь шийдвэр гүйцэтгэх албанд Гүрж-1, Баян-Өлгий аймаг дахь шийдвэр гүйцэтгэх албанд Казакстан-1/ хоригдогч байгаагаас насанд хүрсэн эрэгтэй 1194, насанд хүрсэн эмэгтэй 77, насанд хүрээгүй эрэгтэй 31, насанд

хүрээгүй эмэгтэй 1 хоригдогч байна. Ерөнхий газрын харьяа цагдан хорих байруудад нэг жилээс дээш хугацаанд хоригдон шалгагдаж буй 35 хоригдогч байна.

Жилд дунджаар 4500 орчим сэжигтэн, яллагдагч цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авагдан хоригддог бөгөөд 2013 оны жилийн эцсийн байдлаар өссөн дүнгээр 7767 хоригдогч, 2014 оны эхний хагас жилийн байдлаар өссөн дүнгээр 4271 хоригдогч цагдан хоригджээ. Үүнээс 2013 онд 3536, 2014 оны эхний хагас жилийн байдлаар 1889 хоригдогч шүүхээс хорих болон баривчлах ялаар шийтгэгдсэн байна.

2013 онд цагдан хоригдсон сэжигтэн, яллагдагч нараас шүүгчийн захирамжаар 649, баривчлах цагдан хорих байрны даргын тогтоолоор 274, 2014 оны эхний 6 сард шүүгчийн захирамжаар 298, баривчлах цагдан хорих байрны даргын тогтоолоор 193 хоригдогч тус тус суллагджээ.

7 дугаар зүйл.

НҮБ-ын Эрүүдэн шүүхийн эсрэг хорооны 2010 оны 11 дүгээр сарын 01-нээс 19-ний өдрийн 49 дүгээр хуралдаанаас Монгол Улсын Засгийн Газарт өгсөн зөвлөмжийн 9 дэх заалтад “Ял завших явдлыг зогсоож, эрүүдэн шүүх, зүй бусаар харьцах явдал гаргасан төрийн албан хаагчийг буруушааж, ийм үйлдэл хийсэн хэнийг ч бай мөрдөн шалгаж, шаардлагатай бол яллах, шүүх, үйлдсэн гэмт хэргийнх ньхүнд, хөнгөнд ньтохирсон ял ногдуулж байхыг оролцогч улсаас хүсч байна. Оролцогч улс ньэрүүдэн шүүх, зүй бусаар харьцах асуудал гаргагчдыг ял завшихаас сэргийлэх үүднээс үр дүнтэй хараат бус мөрдөн шалгах механизм байгуулах хэрэгтэй байна” гэжээ.

НҮБ-ын Хүний эрхийн хорооны 2011 оны 2797 дахьхэлэлцүүлгээс Монгол Улсад өгсөн зөвлөмжийн 13 дахьзаалтад “Улсын Ерөнхий Прокурорын дэргэдэх Мөрдөн байцаах албанд цагдаагийн ажилтны үйлдсэн бүх гэмт үйлдлийг мөрдөн шалгах бүрэн эрх, хараат бус байдал, хангалттай хөрөнгө хүч олгоход оролцогч улс анхаарна уу” гэжээ.

Улсын Ерөнхий прокурорын дэргэдэх Мөрдөн байцаах алба нь Монгол Улсын Их Хурлын 2002 оны 07 дугаар сарын 04-ны өдрийн 47 дугаар тогтоол, Монгол Улсын Засгийн газрын 2002 оны 9 дүгээр сарын 04-ний өдрийн 179 дүгээр тогтоолын дагуу 26 орон тоотойгоор 2002 оны 9 дүгээр сарын 11-нээс үйл ажиллагаагаа явуулж эхэлсэн түүхтэй бөгөөд Монгол Улсын Их хурлын “2014 оны 1 дүгээр сарын 24-ний өдөр батлагдсан Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай болон Прокурорын байгууллагын тухай хуулийн зарим зүйл хүчингүй болсонд тооцох тухай хууль, УИХ-ын 2014 оны мөн өдрийн 22 дугаар тогтоолын дагуу Авлигатай тэмцэх газар Эрүүгийн хуульд заасан 10 төрлийн хэргийг харьяалан шалгах эрх зүйн үндсийг бүрдүүлсэн бөгөөд Улсын ерөнхий прокурорын дэргэдэх Мөрдөн байцаах албаны орон тоо, чиг үүргийн зарим хэсэг нь Авлигатай тэмцэх газарт, зарим чиг үүрэг нь Цагдаагийн байгууллагын мөрдөн байцаах албанд шилжүүлсэн.

Өөрөөр хэлбэл, Улсын ерөнхий прокурорын дэргэдэх Мөрдөн байцаах албаны тагнуул, цагдаагийн байгууллагын ажилтан, хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгчийн үйлдсэн албан тушаал, авлигын гэмт хэрэгт хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулж байсан харьяалал нь Авлигатай тэмцэх газарт шилжсэн.

Харин дээр дурьдсан субъектын үйлдсэн ахуйн чанартай бусад гэмт хэргийг шалгах харьяалал нь Цагдаагийн байгууллагад шилжсэн болно.

Улсын Ерөнхий прокурорын дэргэдэх Мөрдөн байцаах албаны ажлын тоон мэдээлэлийг хавсаргав. /хавсралт 6/

8 дугаар зүйл.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 15 дугаар зүйлийн 15.2 дахь хэсэгт “Монгол Улсын иргэнийг харьяатаас хасах, эх орноосоо хөөх, өөр улсад шилжүүлэн өгөхийг хориглоно” гэж заасан нь төрийн хувьд иргэнийхээ эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалагч хууль зүйн гол баталгаа болдог.

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 15 дугаар зүйлийн 15.1 дэх хэсэгт “Монгол Улсын иргэнийг эрүүгийн хэрэгт мөрдүүлэх буюу эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр гадаад улсад шилжүүлж өгч болохгүй” гэж хуульчилсан нь Эрүүгийн хууль иргэний харьяаллаар үйлчлэх зарчмын нэг чухал баталгаа, иргэн нь өөрийн төрийн ивээлд байх энэрэнгүй ёсны зарчмын илрэл юм.

Эрүүгийн хууль үйлчлэх зарчмын нэг болох иргэний харьяаллаар үйлчлэх зарчим нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг үйлдсэн бүх этгээдэд энэ хуулиар эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх агуулгатай. Бүхэтгээд гэдэгт Монгол Улсын иргэн, гадаадын иргэн, харьяалалгүй этгээд хамаардаг.

Гэхдээ гадаад улсын дипломат дархан эрх, эрх ямба эдэлж байгаа этгээд болон тэдний гэр бүлийн гишүүд зэрэг хүмүүст эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх эсэх асуудлыг Монгол Улсын олон улсын гэрээний дагуу шийдвэрлэдэг. Энэрэнгүй ёсны зарчим нь нэг талаас нийгмийн гишүүдийн аюулгүй байдлыг гэмт халдлагаас хамгаалах зорилтыг хангах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, нөгөө талаас гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай болон энэ тухайд сэжиглэгдэн яллагдаж мөн шүүгдэж байгаа хүний эрхийг хангах гэсэн хоёр агуулгыг нэгэн зэрэг илэрхийлж байдаг өвөрмөц онцлогтой.

Мөн Эрүүгийн хуулийн 15 дугаар зүйлийн 15.2 дахь хэсэгт “Монгол Улсын хилийн гадна гэмт хэрэг үйлдсэн бөгөөд Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт байгаа гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүнийг эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх буюу ял эдлүүлэхээр Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасны дагуу гадаад улсад шилжүүлж болно” гэж заасан.

Энэ нь гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүнийг гэмт хэрэг үйлдсэн газрынх нь эрүүгийн хуулиар ял шийтгэх, хэргийн болон нутаг дэвсгэрийн харьяаллынх нь дагуу тухайн улс эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаа явуулах үндэслэл юм. Үүний тулд гадаад улсад шилжүүлж өгөх гурван үндэслэл байдаг.

Тодорхой төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх тухай олон талт хэлэлцээрт заасан үндэслэл, журмыг баримтлан шилжүүлдэг. Тухайлбал, “Төрлөөр устгах /геноцид/ гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх болон тийм хэрэг үйлдэгчдийг цээрлүүлэх тухай” Нэгдсэн Үндэстний байгууллагын 1948 оны конвенц. Энэ тохиолдолд хэлэлцэн тохирогч талууд хууль тогтоомжийнхоо болон хүчин төгөлдөр гэрээ хэлэлцээрийнхээ дагуу гэмт хэрэгтнийг шилжүүлэх үүрэг хүлээнэ.

Эрүүгийн хэргийн талаар туслалцаа үзүүлэх тухай олон талт конвенц, гэрээнд зааснаар гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг шилжүүлдэг. Үүнд Авилгалын эсрэг НҮБ-ын 2003 конвенци, “Барьцаанд хүмүүсийг авахтай тэмцэх тухай” 1979 оны конвенц, “Нисэх онгоцыг хууль бусаар булаан аваачих явдалтай тэмцэх тухай” 1970 оны конвенц зэрэг нь шилжүүлэн өгөх журмыг шууд зааснаараа онцгой ач холбогдолтой.

Гэмт хэрэгтнийг шилжүүлэх болон эрүүгийн хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай хоёр талт гэрээнд заасны дагуу гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг шилжүүлдэг. Тухайлбал, “Гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх тухай Монгол Улс болон Бүгд Найрамдах Хятад Ард улсын хоорондын гэрээ”.

Дээрх үндэслэлээс гадна гадаад улс орнуудад дипломат шугамаар хүсэлт гарган харилцан туслалцаа үзүүлэх хэлбэрээр гэмт этгээдийг шилжүүлж болно.

Харин гэмт хэрэгтнийг шилжүүлэх журмын талаар Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд тусгасан. Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 404 дүгээр зүйлийн 404.1 дэх хэсэгт “Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг үйлдсэнийхээ дараа гадаад улсад гарсан Монгол Улсын иргэнийг шилжүүлэн өгөх тухай хүсэлтийг хууль, олон улсын гэрээ, хэлэлцээрт заасан журмын дагуу гадаад улсын эрх бүхий байгууллагад тавина” гэж заасан.

Монгол улсын иргэнийг шилжүүлэн өгөх тухай хүсэлт гэдэг нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг үйлдсэн иргэн гадаадын аль нэг улсад байнга болон түр оршин сууж байгаа нь тодорхой бол түүнийг Монгол Улсад шилжүүлэн өгөх талаар албан ёсоор, бичгээр санал тавихыг хэлнэ.

Харин гадаадын эрх бүхий байгууллага гэдэг нь эрүүгийн хэргийг хянах, шийдвэрлэх эрх бүхий шүүх, прокурор, мөрдөн байцаах болон бусад эрх бүхий байгууллагыг хэлнэ.

Энэ нь гагцхүү Монгол Улсын хууль тогтоомж болон олон улсын гэрээ хэлэлцээрт заасан журамд нийцсэн байх ёстой. Тухайлбал, “Гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх” тухай Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хуулийн 46 дугаар бүлэгт /мөн хуулийн 404, 405, 406, 407, 408 дугаар зүйлүүд/ эрүүгийн хариуцлагад татах болон шийтгэх тогтоол биелүүлэх зорилгоор гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх тухай зохицуулсан байдаг.

Дээрх зохицуулалтад гэмт хэргийн ангилалаас үл хамааран Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг үйлдсний дараа гадаад улсруу оргон зайлсан Монгол Улсын иргэнийг шилжүүлэн авах, Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг үйлдсэн гадаадын иргэн, давхар харъяалалтай, харъяалалгүй иргэнийг шилжүүлэн өгөх эсхүл гадаад улсын нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг үйлдсэн Монгол Улсын иргэнийг шилжүүлэн авахад хамаарах бүхий л харилцааг хамарна. Мөн хуулийн 47 дугаар бүлэгт /мөн хуулийн 410, 411, 412, 413 дугаар зүйлүүд/ хорих ял шийтгүүлсэн этгээдийг харьяат улсад нь ял эдлүүлэхээр шилжүүлэх эсхүл шилжүүлэн өгөхөөс татгалзах харилцааг зохицуулсан.

9 дүгээр зүйл.

Эрүүгийн хариуцлагад татах болон шийтгэх тогтоол биелүүлэх зорилгоор гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх хүсэлтээ гадаад улсын эрх бүхий байгууллагад гаргахдаа хууль, олон улсын гэрээ, хэлэлцээрт заасан журмыг баримтална.

ЭБШХ-ийн 406 дугаар зүйл нь гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн эрх зүйн байдлыг дордуулахгүй байх, үндсэн эрхийг нь хамгаалсан чухал заалт юм.

Монгол улсын иргэн, гэмт этгээдэд Монгол Улсад орогнох эрх олгосон, гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх тухай шаардлагын үндэслэл нь Монгол Улсад гэмт хэрэгт тооцогдохгүй, шилжүүлбэл зохих этгээд тухайн үйлдэлд урьд нь ял шийтгүүлж ялаа эдэлсэн, эсхүл уг хэргийг өмнө нь хэрэгсэхгүй болгосон, Монгол Улсын хууль тогтоомжоор тухайн хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа дууссан, эсхүл бусад үндэслэлээр эрүүгийн хэрэг үүсгэх ял шийтгэж болохгүй нөхцөл байдал үүссэн бол иргэний харъяаллаас үл хамааран хэнийг ч өөр улсад шилжүүлж өгөхийг хориглосон.

ЭБШХ-ийн 410 дугаар зүйлд зааснаар хорих ял шийтгүүлсэн этгээдийг харьяат улсад нь ял эдлүүлэхээр шилжүүлэхдээ тухайн улстай байгуулсан Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасан нөхцөл журмын дагуу гүйцэтгэх бөгөөд хууль, Монгол улсын гэрээнд өөрөөр заагаагүй бол Монгол Улсын шүүхээр хорих ял шийтгүүлсэн этгээдийг харьяат улсад нь шилжүүлэн өгөх шийдвэрийг Улсын Ерөнхий прокурор гаргана.

Монгол Улстай байгуулсан хоёр талт гэрээний хувьд нийтлэг шинжээс гадна дараах онцлог талууд байна.Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс:Гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх хүсэлт нь шүүхийн таслан шийдвэрлэх тогтоол биелүүлэхтэй холбоотой бөгөөд уг тогтоолоор оногдуулсан ялын үлдсэн хугацаа нь 6 сараас дээш бол гэмт этгээдийг шилжүүлж болохоор байна.

Гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөхөөс татгалзах үндэслэлд эрэн сурвалжлагдаж байгаа этгээдийг арьс өнгө, шашин шүтлэг, иргэний харьяалал, хүйс, эсхүл улс төрийн үзэл бодлоор нь ял шийтгэх гэж байгаа, эсхүл шүүн таслах ажиллагааны үеэр дээрх шалтгаанаар хохироох бодитой үндэслэлтэй гэж үзсэн, хүсэлт гаргагч талын улсын хууль тогтоомжийн дагуу зөвхөн цэргийн гэмт хэрэгт хамаардаг, хүсэлт хүлээн авагч талын хууль тогтоомжийн дагуу тухайн улсын шүүн таслах харьяалалд хамаардаг, үүнтэй холбогдуулан эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаа явуулж байгаа зэрэг тохиолдлууд багтаж байна.

Хүсэлт гаргагч тал нь шилжүүлэн авсан этгээдийг эрүүгийн хариуцлагад татсан буюу түүнд оногдуулсан ял шийтгэлийг биелүүлсэнтэй холбогдсон, эсхүл гуравдагч улсад дамжуулан шилжүүлсэн талаарх мэдээллийг хүсэлт хүлээн авсан талд цаг тухайд нь мэдэгдэх ёстой байна.

Бүгд Найрамдах Энэтхэг Улс: Шилжүүлэн өгөх гэмт хэрэгт орлогын татвар, санхүүгийн шинжтэй гэмт хэргийг оруулсан байна. Мөн хуйвалдах, өдөөн хатгах, завдах, хамтран оролцох болон нутаг дэвсгэрийн нэмэлт харьяалал бүхий гэмт хэрэг үйлдвэл гэмт хэрэг үйлдсэн тооцохоор байна. Хүсэлт хүлээн авсан талын хуулиар шилжүүлэн өгөхийг зөвшөөрдөггүй, эсхүл тухайн этгээдийн үйлдсэн гэмт хэрэг нь цэргийн гэмт хэрэг бол шилжүүлэн өгөхөөс татгалздаг.

Гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх хүсэлт гаргасан талын хуулиар уг этгээл цаазаар авах ял оногдуулах гэмт хэрэг үйлдсэн нь хүсэлт хүлээн авагч талын хуулиар тус гэмт хэрэгт цаазаар авах ял оногдуулахааргүй байвал хүсэлт гаргасан тал цаазаар авах ял оногдуулахгүй гэсэн хангалттай баталгаа гаргаж өгөхгүй бол шилжүүлэн өгөхөөс татгалзахаар байна.

10 дугаар зүйл.

Хууль сахиулахын их сургуулийн цагдаагийн сургуулийн хичээл сургалтын хөтөлбөрт “Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцах, шийтгэхийн эсрэг” Нэгдсэн Үндэсний Байгууллагын конвенцийн агуулга, үзэл санаа, “Эрүүдэн шүүлтийг урьдчилан сэргийлэх” арга замыг танин мэдэх асуудал сэдвүүд бүрэн тусгагдсан байна. Хөтөлбөрийн дагуу 2008-2013 онуудад нийт 161 дамжааны 4909 сонсогч, суралцагчдад сургалт хийсэн байна.

Хууль Сахиулахын Их Сургуулийн цагдаагийн сургуулийн сонсогч нар батлагдсан хичээлийн хөтөлбөрийн дагуу зохих түвшний багц цагийг хангах хүний эрхийг дээдлэх, хамгаалах, эрхийг нь эдлүүлэх мэдлэг чадварыг эзэмшин төгсөж байна.

Цагдаагийн ерөнхий газрын дэмжлэг үзүүлэх мэргэжлийн газрын сургалт дадлагын төвд дээрх хугацаанд “Гэрч хохирогч, сэжигтэн яллагдагчтай харилцах ажиллагаа анхаарах асуудал”, “Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны явцад гардаг мэргэжлийн алдаа, урьдчилан сэргийлэх асуудал”, “Гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажиллагааны явцад хүний эрхийг хангах”, “Зөрчил гаргасан, саатуулагдсан иргэдтэй харилцах, үйлчилгээ үзүүлэхэд анхаарах асуудал”, “Зөрчилдөөний шийдвэрлэх арга тактик”, “Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны явцад сэжигтэн, яллагдагч нарын эрхийг хангах нь” сэдвүүдээр нийт 8 удаа 32 цагийн сургалт зохион байгуулж хэрэг бүртгэх мөрдөн байцаах эрх бүхий 521 алба хаагч хамрагджээ.

Мөн өөрсдийн дотоод нөөц бололцоонд тулгуурлан “Сургагч багш” бэлтгэх хөтөлбөрийн хүрээнд “Эмнести интернэйшнэл” олон улсын байгууллагатай хамтран хүний эрхийн сургалтыг тусгайлан оруулж

“Эрүүдэн шүүлт ба хүний эрх”, “Хүний эрхийн хязгаарлалт” сэдвээр давхардсан тоогоор 82 сургагч багшид 16 цагийн сургалт зохион байгуулсан байна.

Орон нутгийн цагдаагийн газар, хэлтсүүдээс эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны оролцогч нарын эрхийг хангах чиглэлээр Хүйсийн тэгш эрхийн төв, Хүчирхийллийн эсрэг үндэсний төв, хүний эрх хөгжил төв, Хүний эрхийн үндэсний төв зэрэг төрийн болон төрийн бу байгууллагуудтай хамтран жил бүр 1-ээс доошгүй удаагийн сургалт авч алба хаагч нарыг бүрэн хамруулж ажиллав.

11 дүгээр зүйл

Гэмт хэргийн хохирогч, гэрч нарын аюулгүй байдлыг хангах сэтгэл санааны дарамтанд орж, айж сандарсан хохирогчийг сэжигтэн этгээдтэй уулзуулахгүйгээр байцаан шийтгэх ажиллагааг явуулах, сэжигтэн, яллагдагчид эрүү шүүлт тулгах, түүнээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор төв, орон нутгийн цагдаагийн газар, хэлтсүүдэд байцаалтын өрөө, таньж олуулах, хяналтын өрөө гарган бүрэн тоноглож тохижуулах ажлыг орон нутагт зохион байгуулав.

Нийслэлийн зарим дүүргийн цагдаагийн хэлтсүүдэд тусгай өрөө гаргах боломж муу байгаатай холбоотойгоор хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч нарын өрөөнд хяналтын камер суурилуулан үйл ажиллагаандаа ашиглаж байна.

Эрүүдэн шүүх явдлаас урьдчилан сэргийлэх, баривчлагдсан, саатуулагдсан, хоригдсон хүмүүсийг байцаахтай холбогдсон журам, зааврыг хэрэгжүүлэх, цагдаагийн алба хаагч нараас тэдэнтэй хэрхэн харилцаж байгаад хяналт тавин ажиллаж байна.

Мөрдөн шалгах ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх мэргэжлийн газрын уулзалт байцаалтын хэсэгт давхардсан тоогоор 2579 эрх бүхий /хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгч, тагнуулын болон авлигатай тэмцэх газрын мөрдөн байцаагч/ нараас нийт 3150 сэжигтэн яллагдагчтай уулзах, байцаалт авах ажиллагааг байцаан шийтгэх ажиллагааны оролцогч нарын аюулгүй байдлыг хангах, хяналт хамгаалалт, нууцлал, дэг журмыг сахиулах үүргийг гүйцэтгэсэн ба эрүүдэн шүүх болон хүнлэг бус харьцах тохиолдол гараагүй байна.

“Хорих газар дахь нас баралтыг мөрдөн байцаах” заалтын хүрээнд 2008-2013 онуудад ШШГЕГазрын хорих ангиудад нийт 108 ялтан нас барсан тохиолдол бүртгэгдсэнийг эрүүгийн хэрэг үүсгэн шалгаж, холбогдох ажиллагааг явуулж, хэргийг шалгаж шийдвэрлэв.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 56 дугаар зүйлд “Прокурор хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах, ял эдлүүлэх ажиллагаанд хяналт тавьж, шүүх хуралдаанд төрийн нэрийн өмнөөс оролцоно” гэж хуульчилсан. Гэтэл Улсын ерөнхий прокурор дэргэдээ Мөрдөн байцаах алба байгуулсан нь Үндсэн хуулийн уг заалттай зөрчилдөж байсан тул Үндсэн хууль зөрчсөн заалтыг Монгол Улсын Их Хурлаас хүчингүй болгосон.

Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар Авлигатай тэмцэх газар нь Улсын Ерөнхий прокурорын дэргэдэх Мөрдөн байцаах албаны харьяалан шалгаж байсан хэргүүдээс зөвхөн өөрийн харьяалан шалгадаг авлига, албан тушаалын гэмт хэргийг тагнуул, цагдаагийн байгууллагын ажилтан, хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгч үйлдсэн тохиолдолд мөрдөн байцаах ажиллагаа явуулж байна, өөрөөр хэлбэл, АТГ-ын харьяалан шалгадаг гэмт хэргийг дээр дурдсан субъект үйлдсэн бол Авлигатай тэмцэх газар бус Улсын ерөнхий прокурорын дэргэдэх Мөрдөн байцаах алба шалгадаг ойлгомжгүй тогтолцоо бүрдсэн байсныг хууль тогтоогчид өөрчилж чадсан.

Авлигатай тэмцэх газрын мөрдөн шалгах хэлтэс нь тагнуул, цагдаагийн байгууллагын ажилтан, хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгчээс бусад албан тушаалтны үйлдсэн албан тушаал, авлигын гэмт хэрэгт хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулж байсан учраас шинэ зүйл биш юм. 2007 оны 9 дүгээр сарын 7-ны өдрөөс 2010 оны 10 сарын 7-ны өдрийг хүртэлх хугацаанд Авлигатай тэмцэх газрын мөрдөн шалгах хэлтэс нь тагнуул, цагдаагийн байгууллагын ажилтан, хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгчийн үйлдсэн авлига, албан тушаалын гэмт хэрэгт хэрэг бүртгэлт мөрдөн байцаалтыг явуулж байсан бөгөөд Монгол Улсын Ерөнхий прокурорын 2010 оны 10 дугаар сарын 7-ны өдрийн 170 тоот тушаалаартагнуул, цагдаагийн байгууллагын ажилтан, хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгчийн үйлдсэн авлига, албан тушаалын гэмт хэрэгт хэрэг бүртгэлт мөрдөн байцаалтыг Улсын Ерөнхий прокурорын дэргэдэх Мөрдөн байцаах албанд харьяалуулсныг Монгол Улсын Их Хурлаас хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулснаар Авлигатай тэмцэх газарт мөрдөн байцаалтын харьяалал буцаж ирсэн юм.

Олон улсын жишгээс үзэхэд гэмт хэргийг шалгах харьяаллыг зөвхөн хуулиар, тэр дотроо төрөл, зүйл ангиар нь тогтоож өгсөн байдаг. Харин тодорхой үйлдэгдсэн гэмт хэрэг нь хэд хэдэн аймаг, сум дамнасан олон үйлдэлтэй байх тохиолдолд прокурор хаана шалгах нь тохиромжтой байгааг харгалзан харьяаллыг тогтоох эрх нь нээлттэй байдаг.

Ийнхүү төрийн тусгай албан хаагчдын үйлдсэн гэмт хэрэгт хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаа явуулах харьяаллыг өөрчлөн тогтоосноор Прокурорын хяналтын чиг үүрэгт ямарч өөрчлөлт ороогүйг тэмдэглэх нь зүйтэй. Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаатай холбоотой гомдол гарвал прокурор аль ч шатанд хянах, харьяаллыг өөрчлөн тогтоож зохицуулах эрх нь нээлттэй байгаа.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Тавин зургадугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт зааснаар “Прокурор хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах, ял эдлүүлэх ажиллагаанд хяналт тавьж, шүүх хуралдаанд төрийн нэрийн өмнөөс оролцох чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг байгууллага дэргэдээ Мөрдөн байцаах албатай, тус алба нь тагнуул, цагдаагийн байгууллагын ажилтан, хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгч үйлдсэн ахуйн шинжтэйгэмт хэргээс эхлэн авлига, албан тушаалын хэргийг шалгаж, прокурор нь өөрийн мөрдөн байцаагчдын ажиллагаанд хяналт тавьж байсан нь мөрдөн байцаагчид нөлөөнд автах, хараат бус байдалд нь сөргөөр нөлөөлөх, ашиг сонирхлын зөрчил үүсэх үр дагаврыг дагуулах эрсдэлтэй байсны зэрэгцээ тэрээр гүйцэтгэх ажил явуулах эрхгүй байсан тул авлига, албан тушаалын хэргийг илрүүлэх боломж хязгаарлагдмал байсан болно.

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн бодлого үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн “Хуулийн засаглалтай улс” бүлгийн 1.3-т “Авлига, хээл хахууль, төрийн хүнд суртал, албан тушаалтнуудын хууль бус үйл ажиллагаатай үргэлжлүүлэн тэмцэнэ. Хууль зөрчигчидтэй хөрөнгө чинээ, нам улс төр, танил тал харгалзахгүй ижил тэгш хариуцлага тооцож ажилладаг жишгийг хуульчлан тогтоож хэрэгжүүлнэ” гэж, 1.4-т “Авлига, албан тушаалын гэмт хэрэгтэй тэмцэх эрх зүйн орчныг үргэлжлүүлэн боловсронгуй болгоно.” гэсэн зорилтуудыг тус тус дэвшүүлсэн бөгөөд Монгол Улсын Засгийн газрын 2012-2016 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны хөтөлбөрт “Авлига, хүнд сурталтай хийх тэмцэлд эрс шинэчлэл гаргах”-аар тус тус зорилго болгосон байдаг.

Эдгээр баримт бичгүүдэд тусгагдсан зорилт, зорилгыг хэрэгжүүлж байгаа нэг хэлбэр бол яах аргагүй холбогдох хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж авлига, албан тушаалын хэргийг нэг байгууллага шалгах бололцоо нөхцөлийг нэмэгдүүлж байгаа явдал мөн.

Засгийн газрын 2012-2016 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт “мөрдөн байцаах, эрүүгийн цагдаагийн байгууллагын чиг үүрэг, бүтэц, зохион байгуулалтыг Мөрдөх алба болгон нэгтгэн зохион байгуулж, тус албаны дэргэд Шүүхийн шинжилгээний бүтцийг бий болгох”-оор зорилт дэвшүүлэн үүний

дагуу хууль зүйн салбарын шинэчлэл хийгдэж байгаа бөгөөд энэ хүрээнд Мөрдөх албаны тухай хуулийн төслийг боловсруулан УИХ-д өргөн барьсан билээ.

Мөрдөн байцаах ажиллагаа явуулдаг байгууллагыг цөөрүүлэх бодлогын хүрээнд шинэчлэл хийхээр зорьж байгаа энэ цаг үед Улсын Ерөнхий прокурорын дэргэдэх Мөрдөн байцаах албыг Авлигатай тэмцэх газарт нэгтгэсэн буюу мөрдөн байцаах ажиллагаа явуулдаг байгууллагыг нэгээр цөөрүүлж, Авлигатай тэмцэх газрын харъяалан шалгадаг хэргийг нэмэгдүүлсэн нь хууль зүйн салбарын шинэчлэлийн угтвар нөхцөлийн нэг болж байна.

Нутаг дэвсгэр хариуцсан цагдаагийн газар, хэлтсүүд иргэдэд үйлчлэх танхим байгуулан өмгөөлөгчдийн холбоо болон тухайн нутаг дэвсгэрт үйл ажиллагаа явуулдаг өмгөөлөгч нарын байршил, утасны дугаар зэргийг байрлуулсан ба цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааг таниулах, шаардлагатай хууль эрх зүйн мэдлэг олгох зорилгоор цахим болон мэдээллийн самбарыг ажиллуулан эрх зүйн туслалцаа авах боломжийг бүрдүүлэв.

Аймаг орон нутагт иргэдээс цагдаагийн алба хаагчийн хууль бус үйлдэл, хүнлэг бус харилцааны талаар гомдол мэдээлэл хүлээн авах зорилгоор суурин утас ажилуулж, цагдаагийн газар хэлтсийн цахим хаягийг иргэдэд сурталчилан мэдээ мэдээлэл хүлээж аван ажиллаж байна. Орон нутгийн бүх цагдаагийн газар хэлтсүүд цахим хаягтай болсон.

Эрүү шүүлт тулгах, харгис хэрцгий, хүнлэг бус харилцаа, бусдын нэр төрийг гутаан доромжлохоос урьдчилан сэргийлэх зорилгоор Монгол Улсын Хүний эрхийн үндэсний комиссын 2013 оны 03 дугаар сарын 25-ны өдрийн 3/207 дугаартай зөвлөмж, Цагдаагийн ерөнхий газрын Захиргааны удирдлагын газраас хүргүүлсэн 04 дүгээр сарын 09-ний өдрийн 3/1788 дугаартай үүргийг цагдаагийн нийт алба хаагч нарт танилцуулан хэрэгжүүлж ажиллах талаар хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах эрх бүхий алба хаагч нараас баталгаа бичүүлэн ажиллаж байна.

12 дугаар зүйл

Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 27 дугаар зүйлд заасан харьяаллаар эрүү шүүлт тулгах гэмт хэргийг тухайн нутаг дэвсгэрийг хариуцсан Цагдаагийн газар, хэлтсийн мөрдөн байцаагч шалгахаар болсон. Татан буугдсан Мөрдөн Байцаах Албаны тоон мэдээнээс харахад гэмт хэргийн шинжтэй гомдол мэдээллийн 90 гаран хувь нь цагдаагийн байгууллагын ажилтантай холбоотой байна. 2007-2012 онд тус Албанаас хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулсан хэрэгт холбогдогчоор нь авч үзвэл шүүгч 25, прокурор 26, мөрдөн байцаагч 115, хэрэг бүртгэгч 108, цагдаагийн байгууллагын бусад ажилтан 1094, тагнуулын байгууллагын ажилтан 39 холбогджээ.

2007-2012 оны байдлаар эрүү шүүлт тулгасан гэх гомдол мэдээллийг шалгасан байдлыг судлахад эрүү шүүлт тулгасан нь тогтоогдоогүй гэсэн үндэслэлээр хэрэгсэхгүй болгосон 14, гэмт хэрэг үйлдсэн нь тогтоогдсон боловч өршөөлийн тухай хуулиар хэрэгсэхгүй болсон 5, шүүхээр ял шийтгүүлсэн 5, харьцааны зөрчил гаргасан болон бусад үндэслэлээр 15 гомдол мэдээлэлд эрүүгийн хэрэг үүсгэхээс татгалзсан байна.

Хүний эрхийн үндэсний комисс нь 2013 онд нийт 650 гомдол хүлээж авч шийдвэрлэжээ. Үүнээс 289 нь хорих буюу цагдан хорих байгууллагад хоригдож байгаа хүмүүсээс ирүүлсэн гомдол байсан аж.

Он гарсаар 282 гомдол хүлээн авсны 134 нь хорих анги, цагдан хорих байгууллагад хоригдож байгаа хүмүүсээс иржээ. Энэ нь цаашид өсөх хандлагатай байна.

Сүүлийн жилүүдэд ирүүлж байгаа өргөдөл гомдол нь эрүүдэн шүүх, нэр төрийг нь доромжлон харьцаж байгаа талаар дурдах болсон. Тиймээс ХЭҮК хорих ангиудад байнгын шалгалт болон сургалт зохион байгуулдаг байна.

Цаашид Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенцийн нэмэлт протоколд нэгдэн орох асуудлыг судлан шийдвэрлэж, Засгийн газрын хуралдаанаар хэлэлцүүлсэн. Энэ хүрээнд Тахарын албаны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж Шүүн таслах ажиллагааны эсрэг гэмт хэргийг мөрдөх эрхийг тус албанд шилжүүлэх боломжийг судалж байна.

13 дугаар зүйл

Монгол Улсын УИХ-ын чуулганаар 2013 онд батлагдсан Төлбөрийн чадваргүй яллагдагчид эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх тухай хууль нь 2014 оны 1 дүгээр сарын 1-ны өдрөөс эхлэн хүчин төгөлдөр хэрэгжиж эхэлсэн.

Энэ хүрээнд Хууль зүйн сайд, Сангийн сайд нарын хамтарсан 2014 оны 01 сарын 20-ны өдрийн А/05/8 дугаар тушаалаар Хууль зүйн туслалцааны төвийн салбаруудын орон тоо, байршлыг баталсан. Хууль зүйн туслалцааны төв нь ажлын алба, 32 салбартайгаар улсын хэмжээнд нийслэлийн 9 дүүрэг, 21 аймаг болон 3 суманд төлбөрийн чадваргүй яллагдагчид хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх үйл ажиллагааг явуулж байна.Одоогийн байдлаар төвд ажлын албаны 9 албан хаагч, 47 улсын өмгөөлөгч, 4 өмгөөлөгчийн туслах ажиллаж эхлээд байна. /Хавсралт 7,8,9/

Хууль зүйн туслалцааны төвд 2014 оны 2-6 дугаар сард нийт 982 хэргийн 1046 холбогдогч үнэ төлбөргүй өмгөөллийн үйлчилгээ авахаар хандсан байна. Үүнээс 479 хэргийг шүүхээр бүрэн шийдвэрлэж, шүүхийн өмнөх шатанд 66 хэргийг шийдвэрлэн, 358 хэрэг шийдвэрлэх шатанд байна. Мөн нийт хандсан иргэдээс харьяаллын бус, төлбөрийн чадвартай нь тогтоогдсон, өмгөөлөгчөөс татгалзсан зэрэг шалтгаанаар 79 хэрэг татгалзагдсан. Үүнд өмгөөллийн үйлчилгээ үзүүлэхээс төлбөрийн чадвартай болох нь тогтоогдсон 37 хэрэг, харьяаллын биш 24 хэрэг, өмгөөлөгчөөс татгалзсан 9 хэрэг, бусад шалтгаанаар 9 хэргийн холбогдогчид өмгөөллийн үйлчилгээ үзүүлэхээс татгалзсан байна.

Хууль зүйн туслалцааны төвийн салбарын улсын өмгөөлөгчид 2128 иргэнд хууль зүйн зөвлөгөө өгч ажиллажээ. Тухайлбал, Баян-Өлгий, Увс, Говь-Алтай, Дундговь аймаг, Налайх, Хан-Уул, Баянзүрх дүүргийн туслалцааны төвүүд хамгийн олон иргэнд хууль зүйн анхан шатны зөвлөгөө өгч тусалжээ. 2014 оны эхний 4 сарын мэдээнээс үзэхэд нэг өмгөөлөгчид ноогдох хэргийн тоо сард дунджаар 5-6 орчим байна. Энэ үзүүлэлт цаашид нэмэгдэх хандлагатай байгаа болно.

Дээрх хүснэгтээс дүгнэхэд үйлчлүүлэгчдийн дийлэнх хувь нь мөрдөн байцаалтын (49.2%) болон анхан шатны шүүхийн шатнаас (28.3%) өмгөөллийн туслалцаа авахаар хандсан байна. Улсын өмгөөлөгчдийн шүүхээр шийдвэрлүүлсэн хэргийг ангиллаар нь авч үзвэл:

- онц хүнд гэмт хэрэг 41 буюу 7,5 %-ийг,
- хүнд гэмт хэрэг 93 буюу 17 %-ийг,
- хүндэвтэр гэмт хэрэг 342 буюу 62.7 %-ийг
- хөнгөн гэмт хэрэг 76 буюу 13.9 %-ийг тус тус эзэлжээ. /хавралт 7/ Хууль зүйн туслалцаа авсан эрүүгийн хэргийн дийлэнх хувийг /62.7%/ хүндэвтэр хэрэг эзэлж байна.

Хууль зүйн туслалцаа авсан гэмт хэргийг төрлөөр нь харьцуулвал, бусдын эд хөрөнгийг хулгайлах /53,3 %/, бусдын бие, махбодид хөнгөн, хүндэвтэр, хүнд гэмтэл санаатай учруулах /20,1%/, танхайрах гэмт хэрэг /10%/ байна. /Хавсралт 8/Дээр дурдсан тоон үзүүлэлтээс харахад өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг дийлэнх хувийг эзэлж байна. Гэмт хэрэгт холбогдож байгаа төлбөрийн чадваргүй иргэд ихэвчлэн эрхэлсэн тодорхой ажилгүй, тогтмол орлогогүй, ам бүл олон өрхийн гишүүн байна. Улсын өмгөөлөгчийн үйл ажиллагааны хүртээмж, энэ талаарх мэдээлэл олон нийтэд хүрсэн эсэх, ихэвчлэн хаанаас улсын өмгөөлөгчид хандаж байгаа талаар судлан үзэхэд тухайн үйлчлүүлэгч болон түүний төлөөллийн хүн улсын өмгөөлөгчид шууд биечлэн хандаж байна. Нийт үйлчлүүлэгчдийн 43% нь шууд ханджээ. Түүнчлэн шүүх, мөрдөн байцаах, цагдан хорих байгууллага зэрэг хууль хяналтын байгууллагууд төвийн Ажлын албанд хандан өмгөөлөгч томилуулах хүсэлт их гаргаж байна. /Хавсралт 9/

Цагдаагийн ерөнхий газрын дотоод хяналт аюулгүй байдлын газар нь иргэд, байгууллагаас цагдаагийн алба хаагчийн сахилга, ёс зүйтэй холбоотой өргөдөл, гомдлыг хүлээн авч шалгалтын ажиллагааг явуулдаг бөгөөд 2008-2013 оны хооронд иргэд, байгууллагаас “цагдаагийн алба хаагч нь эрүүдэн шүүж хэрэг хүлээлгэсэн” гэсэн өргөдөл, гомдол бүртгэгдээгүй байна.

Улсын гэмт хэргийн сангаас шүүж үзэхэд: хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч хүч хэрэглэж буюу хүч хэрэглэхээр заналхийлэх, тарчилган зовоох, тохуурхан даажигнах, хуурч мэхлэх зэрэг хууль бус арга хэрэглэж мэдүүлэг өгөхийг албадан эрүү шүүлт тулгасан гэмт хэрэг 2010 онд 1, 2011 онд 9, 2012 онд 1, 2013 онд 1 бүртгэгдэж Шүүхээр шийдвэрлэгдсэн байна. Нийслэлд 5, Увс 3, Дорноговь, Сэлэнгэ, Хэнтий, Ховд аймагт тус бүр 1 гэмт хэрэг тус тус бүтгэгджээ.

14 дүгээр зүйл

“Хууль бусаар баривчлагдаж эсхүл цагдан хоригдож хохирсон этгээд хохирлоо албадан нөхөн төлүүлэх эрхтэй.”

Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын
9 дүгээр зүйлийн 5 дахь хэсэг

“Оролцогч улс өөрийн эрх зүйн тогтолцоогоороо эрүүдэн шүүгдсэн этгээд хохирлоо арилгуулах, шударга, хангалттай нөхөн төлбөр авах эрх, түүний дотор эрүүл мэндээ бүрэн сэргээхэд шаардлагатай төлбөр гаргуулах эрхийг хүлээн зөвшөөрнө. Эрүүдэн шүүгдсэний улмаас хохирогч нас барвал асран халамжлагч нөхөн төлбөр авах эрхтэй.”

Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцийн 14 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэг

гэж заасан нь эрүү шүүлтийн улмаас учирсан хохирол, эрүүл мэнд, сэтгэл санааны нөхөн төлбөр авах эрхийг баталгаажуулсан байна. НҮБ-аас батлан гаргасан “Гэмт хэргийн болон эрх мэдлээ урвуулан ашигласны улмаас хохирсон хүмүүсийн эрх зүйн хамгаалалтыг хангах үндсэн зарчмууд”-ын 3.3.-т төрийн албан тушаалтан болон төрийг төлөөлж албан үүрэг гүйцэтгэж буй этгээд үндэснийхээ хууль тогтоомжийг зөрчиж, эрх мэдлээ урвуулан болон хэтрүүлэн ашигласан бол хохирогч төрөөс нөхөн төлбөр авах эрхтэй байна.

Тухайн хохирлыг хариуцах засгийн газар нь өөрчлөгдсөн тохиолдолд тухайн асуудлыг хариуцах байгууллага хохирлыг барагдуулна хэмээн заажээ. Тиймээс олон улсын эрх зүйн зохицуулалтаар эрүү шүүлтийн улмаас учирсан хохирлыг шударгаар, хангалттай нөхөн төлөх үүргийг Монгол Улсын Засгийн газар хүлээж байна. Өөрөөр хэлбэл эрүү шүүлтийн улмаас учирсан хохирлыг төр хариуцан арилгах үүрэгтэй.

Түүнчлэн Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 14 дэх хэсэгт "...бусдын хууль бусаар учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх..." гэж хохирол нөхөн төлүүлэх эрхийг баталгаажуулсан.

Хохирол нөхөн барагдуулсан байдал: Дээрх хуулийн заалтын хэрэгжилт практикт хангалтгүй, мөн төсвийн байгууллагад шүүхийн шийдвэрээр тогтоосон төлбөрийг барагдуулахад зориулан хөрөнгө тусгайлан төсөвлөн олгогдоггүйгээс энэ төрлийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа 2009 он хүртэл зогсонги байдалд орж, төсвийн байгууллагын төлбөрийн гүйцэтгэх баримт бичиг 1996 оноос хойш ихээр хуримтлагдаж, шүүхийн шийдвэртэй төлбөр он дамжин үргэлжилж, шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэхэд хүндрэлтэй нөхцөл байдлыг үүсгэсэн.

Засгийн газрын тогтоолоор 2008 онд 16 иргэнд 183.2 сая төгрөгийн нөхөн төлбөрийг олгуулсан. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад учирсан хохирлыг Засгийн газрын тусгай сангийн хуульд заасны дагуу Засгийн газрын нөөц сангаас гаргуулахаар шүүхээс шийдвэрлэж байгаа ч уг төлбөрийг төрийн байгууллага, албан хаагчийн буруутай үйл ажиллагааны улмаас учирсан хохирлыг барагдуулах ажлын хүрээнд нэгтгэн шийдвэрлэж Хууль зүйн сайдын тухайн жилийн төсөвт тусган, гүйцэтгэлийг хангаж байгаа болно.

Уг ажлын хүрээнд 2008-2014 оны 9 дүгээр сарын 10-ны байдлаар 41.1 тэрбум төгрөгийг төрөөс олгох ажиллагаа явагдснаас 403 иргэнд 7.7 тэрбум төгрөг олгогдсон бөгөөд үүнээс эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа явцад буюу хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгчийн буруутай үйл ажиллагааны улмаас хохирсон 137 иргэнд 1.5 тэрбум төгрөг /энэ дүн иргэнд олгосон төлбөрийн дүнд багтана/мөн 234 хуулийн этгээдэд 33.4 тэрбум төгрөгийн төлбөрийг шүүхийн шийдвэрийг үндэслэн төрөөс олгох ажиллагаа явагдсан.

Дээрх мөнгөн хөрөнгийн хуваарилалтыг жилд олгосон хэмжээгээр харуулбал:

1. 2008 онд эрүүгийн хэргийн улмаас хохирсон 16 иргэнд 183.2 сая төгрөгийг,
2. 2009 онд Хууль зүйн сайдын төсөвт 3.4 тэрбум төгрөгийн тусгуулснаар уг мөнгөн хөрөнгийг 132 иргэн, хуулийн этгээдэд хуваарилан олгосон.

2011 онд Хууль зүйн сайдын төсөвт 11.7 тэрбум төгрөгийн тусгуулснаар уг мөнгөн хөрөнгийг 65 иргэн, хуулийн этгээдэд хуваарилан олгосон. Үүнд:

- 30 иргэнд 229.4 сая төгрөгийг олгосон бөгөөд үүнээс эрүүгийн хэргийн улмаас хохирсон 3 иргэнд 11.7 сая төгрөгийг,
- 35 хуулийн этгээдэд 11.5 тэрбум төгрөгийг олгосон.

2012 онд Хууль зүйн сайдын төсөвт 12.0 тэрбум төгрөгийн тусгуулснаар уг мөнгөн хөрөнгийг 240 иргэн, хуулийн этгээдэд хуваарилан олгосон. Үүнд:

- 165 иргэнд 4.3 тэрбум төгрөгийг олгосон бөгөөд үүнээс эрүүгийн хэргийн улмаас хохирсон 44 иргэнд 417.8 сая төгрөгийг,
- 75 хуулийн этгээдэд 7.7 тэрбум төгрөгийг олгосон.

2013 онд Хууль зүйн сайдын төсөвт 6.7 тэрбум төгрөгийн тусгуулснаар уг мөнгөн хөрөнгийг 61 иргэн, хуулийн этгээдэд хуваарилан олгосон. Үүнд:

- 46 иргэнд 542.3 сая төгрөгийг олгосон бөгөөд үүнээс эрүүгийн хэргийн улмаас хохирсон 30 иргэнд 484.4 сая төгрөгийг,
- 15 хуулийн этгээдэд 6.2 тэрбум төгрөгийг олгосон.

2014 онд Хууль зүйн сайдын төсөвт 6.7 тэрбум төгрөгийн тусгуулснаар уг мөнгөн хөрөнгийг хуваарилах ажиллагаа явагдаж байгаа болно. Үүнд:

- 29 иргэнд 1.6 тэрбум төгрөгийг олгосон бөгөөд үүнээс эрүүгийн хэргийн улмаас хохирсон 9 иргэнд 108.2 сая төгрөгийг,
- 11 хуулийн этгээдэд 4.5 тэрбум төгрөгийг олгох ажиллагаа явагдаж, төсөвт тусгагдсан үлдэгдэл хөрөнгийн хуваарилалт одоогоор шийдвэрлэгдээгүй байна.

Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын нэхэмжлэл: Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын тухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн 17.1.1. дэх хэсэгт “аж ахуйн нэгж, байгууллага, албан тушаалтан, хувь хүн хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчсөн тухай асуудлаар шүүхэд нэхэмжлэл гаргах, шүүх хуралдаанд хуулиар тогтоосон журмын дагуу биечлэн болон төлөөлөгчөө оролцуулах,” гэж заасны дагуу Хүний эрхийн Үндэсний Комисс нь эрүү шүүлтэд өртсөн хилс хэрэгт шалгагдсан, хоригдсон хүнд учирсан хохирогчдын хохирлыг төрөөс нэхэмжилж, шүүхийн практик тогтоосон байна.

Комисс 2001 онд байгуулагдсан бөгөөд өнгөрсөн хугацаанд нийт 24 нэхэмжлэл шүүхэд гаргасан боловч шүүх сэтгэл санааны болон эрүүл мэндийн хохирлыг ихэнхдээ хэрэгсэхгүй болгож, цөөхөн тохиолдолд маш багаар тогтоож шийдвэрлэсэн байдаг. Хилс хэрэгт холбогдсон, эрүү шүүлтэд өртсөний улмаас учирсан хохирлыг арилгуулахаар Комисс Засгийн газраас 1'021'322'000 төгрөг нэхэмжилсэн боловч шүүх 209'475'149 төгрөгийг буюу 21 орчим хувийг хангаж шийдвэрлэсэн юм.

15 дугаар зүйл

Тайлангийн хугацаанд Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд 2008 он, 2014 онд томоохон хэмжээний өөрчлөлт оруулсан байна. Энэ нь хүний эрхийг хуульчлан баталгаажуулахад чиглэсэн заалтууд байсан.

Нотлох баримттай холбоотой Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд шинээр орсон нэмэлт, өөрчлөлтийг дурдвал: Тус хуулийн 7 дугаар зүйл. Шүүн таслах ажиллагааг талуудын эрх тэгш байдал, мэтгэлцээний үндсэн дээр явуулах 17.1. Шүүн таслах ажиллагаа нь эрх тэгш бүхий яллах, өмгөөлөх талын мэтгэлцээний үндсэн дээр явагдана. Анхан шатны шүүхийн шүүн таслах ажиллагааны мэтгэлцэх зарчмыг хангахдаа шүүх хуралдаанд талууд, тэдгээрийн өмгөөлөгч, хууль ёсны төлөөлөгч болон улсын яллагчид асуулт асуух, хариулах, нотлох баримтыг танилцуулах, өөрсдийн тайлбар өгөх, үндэслэлээ хамгаалах, үгүйсгэх боломжийг тэгш олгоно. /Энэ хэсгийн 2 дахь өгүүлбэрийг 2014 оны 4 дүгээр сарын 24-ний өдрийн хуулиар нэмсэн/

49 дүгээр зүйл. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэхэд шүүгч оролцож болохгүй үндэслэл

49.1.5. ашиг сонирхлын зөрчил үүсэж болзошгүй нөхцөл байдал байгаа бол. /Энэ заалтыг 2014 оны 4 дүгээр сарын 24-ний өдрийн хуулиар нэмсэн/

79 дүгээр зүйл. Нотлох баримт

79.1. Гэмт хэргийн нөхцөл байдлын талаар хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу олж авсан баримт сэлт, мэдээллийг нотлох баримт гэнэ. /Энэ хэсэгт 2009 оны 12 дугаар сарын 3-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан/

134 дүгээр зүйл. Эд хөрөнгө битүүмжлэх

134.1. Иргэний нэхэмжлэл болон эд хөрөнгө хурааж болзошгүй явдлыг хангах зорилгоор яллагдагч, сэжигтэн, эсхүл хуулиар тэдний өмнөөс эд хөрөнгийн хариуцлага хүлээвэл зохих хүний эд хөрөнгийг битүүмжлэх, эсхүл гэмт хэрэг үйлдэж олсон хөрөнгө, орлого гэдгийг нотлох хангалттай үндэслэл байгаа бол уг хөрөнгө, орлогыг битүүмжлэх үүрэгтэй. /Энэ хэсгийг 2014 оны 1 дүгээр сарын 16-ны өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан/

134.11. Гэмт хэрэг үйлдэж олсон хөрөнгө, орлогыг битүүмжлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд тухайн гэмт хэрэг үйлдэж олсон орлогыг эзэмшигч нь тодорхойгүй, эсхүл эзэмшигчид мэдэгдэх нь тус үйл

ажиллагааны зорилгод хор хохирол учруулахаар бол эзэмшигч, өмчлөгчид урьдчилан мэдэгдэхгүй байж болно.

/Энэ хэсгийг 2014 оны 1 дүгээр сарын 16-ны өдрийн хуулиар нэмсэн/

208 дугаар зүйл. Эрүүгийн хэргийг хэрэгсэхгүй болгох үндэслэл

208.1.Дор дурдсан үндэслэлээр эрүүгийн хэргийг хэрэгсэхгүй болгоно:

208.1.1.энэ хуулийн 24.1.1-24.1.6-д заасан тохиолдолд;

/Энэ заалтад 2008 оны 2 дугаар сарын 1-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт орсон/ гэсэн нэмэлт өөрчлөлтүүд тус тус оржээ.

16 дугаар зүйл. Харгис хэрцгийгээр байцаан шийтгэхийг төр нь хориглох, хянах

2008 оны 7 сарын 1-ний хэрэг явдлын дараагаар цагдаагийн удирдлагыг уг үйл явдлын улмаас 5 хүний амь нас үрэгдсэн явдалд гэм буруутай эсэхийг шүүхээр шийдвэрлэх үед өмнө нь бид бол цэрэгжсэн байгууллага учраас тушаалаар хөдөлдөг гэсэн ойлголттой байсан боловч яг шүүхээр хэрэг шийдвэрлэх явцад бид иргэнд үйлчилдэг байгууллага болохоор цэргийн гэмт хэргээр зүйлчлэгдэхгүй гэж маргаж байсан.

Учир нь цагдаагийн байгууллага нь хууль сахиулах үйл ажиллагааг явуулахдаа иргэн лүүгээ хандсан зорлиго нь илүү тодорхой харагдаж байдаг хууль сахиулах чиг үүрэгтэй байгууллага болохоос цэргийн байгууллага биш гэсэн гаргалгааг гаргаж ирсэн. Гэхдээ цагдаагийн байгууллага бол цэргийн байгууллага биш боловч захиргааны байгууллага бас биш юм. Иймд ямар байгууллага байх ёстой вэ гэдэг асуудал хөндөгдсөн. Иймд бид цэргийн болон иргэний байгууллагын дунд “Хууль сахиулах байгууллага” гэсэн шинэ статус байх ёстой гэж үзсэний үндсэн дээр энэхүү шинэчлэлийг хийж байна.

Үндэслэл бүхий сэжиг, гэмт хэрэг, зөрчлийг бүртгэх, мөрдөн шалгах эрх бүхий цагдаа, мөрдөх болон хилийн алба, татвар, гааль зэрэг хууль сахиулах байгууллага, албан тушаалтны үйл ажиллагааг хүний эрх, эрх чөлөөг дээдэлсэн, ашиг ашиг сонирхлын зөрчил, авилгаас ангид нэгдсэн зарчим, журмаар хэрэгжих эрх зүйн баталгааг бүрдүүлэх шаардлагад үндэслэн Хууль сахиулах үйл ажиллагааны тухай бие даасан хуулийн төслийг боловсруулж байна.

Гэмт хэрэг илрүүлэх хойшлуулшгүй ажиллагаа, хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах гүйцэтгэх ажил, нийгмийн хэв журам сахиулах, нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажиллагаанууд “хууль сахиулах үйл ажиллагаа” гэсэн ойлголтод багтаж хууль сахиулагчийн эрх зүйн байдлыг тусгайлсан хуулиар тогтооно. Ингэснээр хүний халдашгүй эрхийг хязгаарлах, өмч хөрөнгөд халдах ажиллагаа нэг стандартаар хэрэгжих юм.

Ийнхүү хууль сахиулах үйл ажиллагаа нэг стандартад орсноор эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаанд байдаг үндэслэлгүй цагдан хорих, хөтөлж байцаах, нэр хүндийг нь гутаан доромжилж харьцах зэрэг эрүү шүүлтийн амь бөхтэй оршсоор байгаа хэлбэрүүдийг хязгаарлах боломжтой болж байгаа юм.

Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд байгаа олон ажиллагаа, үндэслэл журмууд хууль сахиулах ажиллагаанд хамаарч байгаатай холбоотойгоор Гэмт хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн төсөл боловсруулагдаж байна.

Энэ хуулийн төсөлд хүнийг гэмт хэрэгт сэрдэж, баривчилсан үеэс эхлэн зөвшөөрөл олгох эрх бүхий шүүгч цагдан хорих, бусад эрхийг хязгаарлах бүхий л ажиллагааг хүний эрхийг хангаж байгаа эсэхийг харгалзаж, зөвшөөрөл олгодог байхаар тусгахаар боловсруулж байна.

Түүнчлэн Улсын Их Хурлаас 2012 оны 37 дугаар тогтоолоор баталсан Засгийн газрын 2012-2016 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгагдсаны дагуу зохион байгуулалттай, нууц далд аргаар үйлдэгддэг гэмт хэргийг мөрдөн шалгах “мөрдөх алба”, шүүхийн шат дахь гэрч, хохирогч, шүүгчийн аюулгүй байдлыг хамгаалах чиг үүрэгтэй “тахарын алба” зэрэг байгууллагуудыг шинээр байгуулан ажиллаж байна.

2014 онд Цагдаагийн албаны тухай хууль, Тахарын албаны тухай хууль шинээр батлагдан хэрэгжиж байгаа бөгөөд мөн тус онд Авлигын эсрэг хуульд нэмэлт өөрчлөлт орсон байна.

Түүнчлэн дараах хууль тогтоомжоор хүнлэг бус гутаан доромжилсон хандлага залхаан цээрлүүлэлт зэрэг харгис хэрцгийгээр байцаан шийтгэхийг төр нь хориглох хянаж байх талаар заасан байна. Үүнд: Цагдаагийн албаны тухай хууль 41.1-т “Цагдаагийн албаны тухай хууль тогтоомж, өргөсөн тангаргаа зөрчсөн цагдаагийн алба хаагчид ял шийтгэл хүлээлгэхээргүй бол Хууль сахиулагчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль, энэ хууль болон цагдаагийн албаны ёс зүйн дүрмийг баримтлан сахилгын хариуцлага ногдуулна.

Тахарын албаны тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.1-т “Тахарын албаны тухай хууль тогтоомж, өргөсөн тангаргаа зөрчсөн алба хаагчид ял шийтгэл хүлээлгэхээргүй бол энэ хууль болон Хууль сахиулагчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль, Тахарын албаны алба хаагчийн ёс зүйн дүрмийг баримтлан сахилгын хариуцлага ногдуулна.

Авлигын эсрэг хуулийн 7.1.3 -т хориглох зүйлийг заахдаа “албан үүргээ гүйцэтгэхдээ хууль бусаар аливаа хувь хүн, хуулийн этгээдэд давуу байдал олгох, олгохоор амлах, бусдын эрхийг хязгаарлах;”

Хуульчийн эрх зүйн байдал буюу хууль сахиулагч болон хуульчийн үйл ажиллагааны ялгаа заагийг тодорхой болгох зорилгын хүрээнд өнгөрсөн 2012-2013 онд Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн санаачлагаар Шүүхийн шинэтгэлийн багц хуулиуд батлагдсан. Хуульчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль, Шүүхийн тухай хууль, Шүүгчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль батлагдсан бөгөөд одоо Прокурорын эрх зүйн байдлын тухай хуулийг дараагийн шатанд шинэчлэхээр төлөвлөж байна.

-- О--

Монгол улсаас гадаад улстай байгуулсан Эрүүгийн болон иргэний хэрэгт эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай, Гэмт этгээд шилжүүлэх тухай болон Ялтан шилжүүлэх тухай гэрээний жагсаалт

№	Улсын нэр	Гэрээний нэр	Байгуулсан
	Унгар	Иргэн, гэр бүл, эрүүгийн хэргийн талаар эрхийн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай	1968-11-22
	Болгар	Иргэн, гэр бүл, эрүүгийн хэргийн талаар эрхийн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай	1968-11-27
	Румын	Иргэн, гэр бүл, эрүүгийн хэргийн талаар эрхийн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай	1972-11-25
	Чех	Иргэн, гэр бүл, эрүүгийн хэргийн талаар эрхийн туслалцаа харилцан үзүүлэх болон эрх зүйн харилцааны тухай	1976-10-15
	Словак	Иргэн, гэр бүл, эрүүгийн хэргийн талаар эрхийн туслалцаа харилцан үзүүлэх болон эрх зүйн харилцааны тухай	1976-10-15
	Ардчилсан Солонгос	Иргэн, гэр бүл, эрүүгийн хэргийн талаар эрхийн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай	1988-10-29
	Куба	Иргэн, гэр бүл, эрүүгийн хэргийн талаар эрхийн туслалцаа үзүүлэх тухай	1989-8-16
	Хятад	Иргэн, гэр бүл, эрүүгийн хэргийн талаар эрхийн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай Гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх тухай Ялтан шилжүүлэх тухай	1989-8-31 1997-8-19 2011-06-16
	Франц	Иргэний хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх, иргэний хэргийн талаархи шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрөх, биелүүлэх тухай конвенц	1992-2-27
	Казакстан	Иргэний болон эрүүгийн хэргийн талаар эрхийн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай Гэмт хэрэг үйлдэгсдийг эрүүгийн хариуцлагад татах буюу таслан шийдвэрлэх тогтоолыг биелүүлэхээр шилжүүлэн өгөх тухай	1993-10-22 1993-10-20
	Польш	Иргэн, гэр бүл, хөдөлмөр, эрүүгийн хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх болон эрх зүйн харилцааны тухай	1998-10-19
	Орос	Эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх, иргэний ба эрүүгийн хэргийн талаархи эрх зүйн харилцааны тухай	1999-4-20
	Солонгос	Эрүүгийн хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай Гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх тухай Ялтан шилжүүлэх тухай гэрээ Иргэний болон худалдааны хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай	1999-5-31 1999-5-31 2008-5-29 2008-10-15
	Украин	Иргэн, гэр бүл, эрүүгийн хэргийн талаар эрхийн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай	1995-6-27
	Вьетнам	Иргэн, гэр бүлийн болон эрүүгийн хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай	2000-4-17
	Киргиз	Эрүүгийн хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа харилцан	1999-12-4

		үзүүлэх тухай	
	Турк	Иргэн, аж ахуйн болон эрүүгийн хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай	2000-5-2
	Энэтхэг	Иргэн, аж ахуйн хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай Эрүүгийн хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай Гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх тухай	2001-1-3
	Канад	Ялтан шилжүүлэн өгөх тухай	2004-10-23

Хавсралт 2

Монгол улсаас гадаад улстай байгуулсан иргэн, эрүүгийн хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх болон гэмт этгээдийг шилжүүлэн өгөх, ялтан шилжүүлэх тухай гэрээ

	Зохицуулсан харилцаа	Гэрээний тоо	Гэрээнд заасан Төв байгууллага / гэрээний тоо	
1	Иргэний хэрэгт эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх	16	Хууль зүйн яам	6
			Улсын дээд шүүх	10
			Нотариатын байгууллага	3
2	Эрүүгийн хэрэгт эрх зүйн туслалцаа үзүүлэх	16	Хууль зүйн яам	4
			Улсын ерөнхий прокурорын газар	12
3	Гэмт этгээд шилжүүлэх	15	Хууль зүйн яам	4
			Улсын ерөнхий прокурорын газар	11
			Цагдаагийн ерөнхий газар	1
4	Ялтан шилжүүлэх	7	Хууль зүйн яам	5
			Улсын ерөнхий прокурорын газар	2

ЯЛТАН ШИЛЖҮҮЛСЭН ТАЛААРХ СУДАЛГАА

№	Огноо	Улсын нэр	Хүний тоо	Тайлбар
1	2009	Казакстан	2	Шилжүүлж авсан
		БНХАУ	1	Шилжүүлж авсан
		Чех	1	/УДШ-д харьяалал тогтоолгох санал тавьсан / шийдвэрлэгдээгүй
2	2010	БНХАУ-ын ӨМӨЗО	1	/УДШ-д харьяалал тогтоолгох санал тавьсан / шийдвэрлэгдээгүй
		ОХУ	1	Шилжүүлж авсан
3	2011	Казакстан	3	/УДШ-д харьяалал тогтоолгох санал тавьсан / шийдвэрлэгдээгүй
		Хятад	1	/Хятад улсаас иргэнээ шилжүүлэн авах хүсэлт ирүүлсэн/ шийдвэрлэгдээгүй
		Солонгос	1	Шилжүүлж авсан
4	2012	БНХАУ	2	/УДШ-д харьяалал тогтоолгох санал тавьсан / шийдвэрлэгдээгүй
5	2013	Солонгос	2	Санал тавьсан
		БНХАУ	3	
		Казакстан	2	
		Хонг Конг	1	
		Чех	1	

Нийт цагдан хоригдсон хүний тоо
/2007-2014 оны эхний хагас жил/

	2007 он	2008 он	2009 он	2010 он	2011 он	2012 он	2013 он	2014 оны эхний хагас жилд
эр	1592	1674	1324	1401	1306	1129	1099	1192
эм	106	141	84	97	100	80	79	75

эр хүү	72	49	53	55	50	25	38	29
эм хүү	1	5	2	2	2		1	1
нийт	1771	1869	1463	1555	1458	1234	1217	1297

Хавсралт 5

Шалгаж байгаа болон, шийдвэрлэсэн эрүүгийн хэрэгт холбогдон шалгагдсан холбогдогч нарын тоон мэдээлэл

Дэс дугаар	Гүйцэтгэл	Үзүүлэлт							
		2007 он	2008 он	2009 он	2010 он	2011 он	2012 он	2013 он	2014 оны эхний хагас жил
1.	Нийт шалгасан эрүүгийн хэрэг	85	193	180	132	142	164	187	162
2	Үүнээс Яллах дүгнэлтээр	16	60	51	41	43	33	43	44
	Хэрэгсэхгүй болгох	12	37	37	40	35	33	41	21

		Харьяаллын дагуу шилжүүлсэн	8	37	39	20	27	25	30	16	
		Эрүүгийн хэрэг нэгтгэсэн	4	13	22	10	7	24	21	6	
		Түдгэлзүүлсэн	3	11	6	6	3	2	13	8	
		Ажиллагаанд	44	35	25	15	27	47	39	67	
3.	Хэргийн холбогдогч		170	421	407	340	313	293	400	426	
4.	Үүнээс	Гадаадын иргэн	2.9%	1.4%	3%	2%	1%	0.3%	-	-	
5.	Цагдан хорих ТСАХ авагдсан хүн		9	25	9	7	6	22	66	17	
	Үүнээс	Гадаадын иргэн	6								
6.	Улсын хилээр нэвтрэх эрхийг түр түдгэлзүүлсэн гадаад улсын иргэн								20		

Тайлбар: Шалгагдсан эрүүгийн хэрэг, гомдол мэдээллийн тоон мэдээ нь хэрэг, холбогдогчийн тоо давхардсан байдлаар гарч байгаа болно.

Хавсралт 6

УЛСЫН ЕРӨНХИЙ ПРОКУРОРЫН ДЭРГЭДЭХ
МӨРДӨН БАЙЦААХ АЛБА /хуучнаар/-НЫ 2007-2013 ОНЫ
МӨРДӨН БАЙЦААЛТЫН АЖЛЫН ТООН ҮЗҮҮЛЭЛТ

1. Нийт шалгасан гэмт хэргийн шинжтэй гомдол мэдээллийн тоо

	2007 он	2008 он	2009 он	2010 он	2011 он	2012 он	2013 он
Эрүүгийн хэрэг үүсгэсэн	221	169	171	132	183	149	145
Эрүүгийн хэрэг үүсгэхээс татгалзах санал гаргасан	288	275	240	283	344	310	558
Харьяаллын дагуу шилжүүлсэн	101	70	107	78	235	104	78
Нийт	610	514	518	493	762	563	781

2. Гэмт хэргийн шинжтэй гомдол мэдээллийн төрөл

	2007 он	2008 он	2009 он	2010 он	2011 он	2012 он	2013 он
Шүүн таслах ажиллагааны эсрэг гэмт хэрэг	115	90	136	129	240	209	323
Өмчийн эсрэг гэмт хэрэг	74	45	38	47	48	30	35
Албантушаалын эсрэг гэмт хэрэг	69	17	25	39	96	68	77
Нийгмийн аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг	12	18	17	14	25	8	10
Хүний амь бие эрүүл мэндийн эсрэг гэмт хэрэг	272	261	223	175	223	191	200
Тээврийн хэрэгсэлийн хөдөлгөний аюулгүй байдал, албан журмын эсрэг гэмт хэрэг	50	68	29	65	93	62	88
Захиргааны журмын эсрэг гэмт хэрэг	6	3	31	3	4	6	4
Бусад төрлийн гэмт хэрэг	16	15	27	30	23	9	29
нийт	614	517	526	502	752	583	766

3. Гэмт хэргийн шинжтэй гомдол мэдээллийн холбогдогчийн судалгаа

	2007 он	2008 он	2009 он	2010 он	2011 он	2012 он	2013 он
Шүүгч	20	13	17	18	28	25	33
Прокурор	17	3	11	14	48	16	44
Мөрдөн байцаагч	100	76	94	113	183	158	230
Хэрэг бүртгэгч	79	44	21	33	40	38	35
Цагдаагийн байгууллагын ажилтан	392	369	369	316	449	302	422
Тагнуулын байгууллагын ажилтан	3	12	14	8	19	9	13
Энгийнхүн	3					15	
нийт	614	517	526	502	767	563	777

4. Эрүүдэн шүүхийн чиглэлээр шалгасан гомдол мэдээлэл, эрүүгийн хэргийн судалгаа

он	ийн шалгасан	Эрүүдэн шүүхийн чиглэлээр шалгасан	Шийдвэр гаргасан үндэслэл	Эрүүдэн шүүхийн чиглэлээр шалгасан эрүүгийн хэрэг

			Эрүүгийн хэрэг үүсгэсэн	Эрүүгийн хэрэг үүсгэхээс татгалзсан	Харьяаллын дагуу шилжүүлсэн	Нийт хэрэг	Яллах дүгнэлт үйлдүүлэх санал	Хэрэгсэхгүй болгох санал	Харьяаллын дагуу шилжүүлэх санал	Түдгэлзүүлэх санал
2007	115	40	8	32		8	6	2		
2008	90	19	2	17		5	4		1	
2009	136	50	6	38	6	7	3	1	1	2
2010	129	22	2	20		2	2			
2011	240	77	7	63	7	10	8		1	1
2012	209	44	3	33	8	3	2	1		
2013	232	19	7	10	2	7	7			
Нийт	1151	271	35	213	23	42	32	4	3	3

1.Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулсан эрүүгийн хэргийн шийдвэрлэлтийн судалгаа

	2007 он	2008 он	2009 он	2010 он	2011 он	2012 он	2013 он
Яллаха дүгнэлт үйлдүүлэх санал	110	112	110	78	111	92	80
Хэрэгсэхгүй болгох санал	76	87	74	63	85	66	79
Харьяаллын дагуу ушилжүүлсэн, өөр дугаартай хэрэгт нэгтгэх, түдгэлзүүлэх санал	60	49	50	54	86	52	53
НИЙТ	246	248	234	195	282	210	212

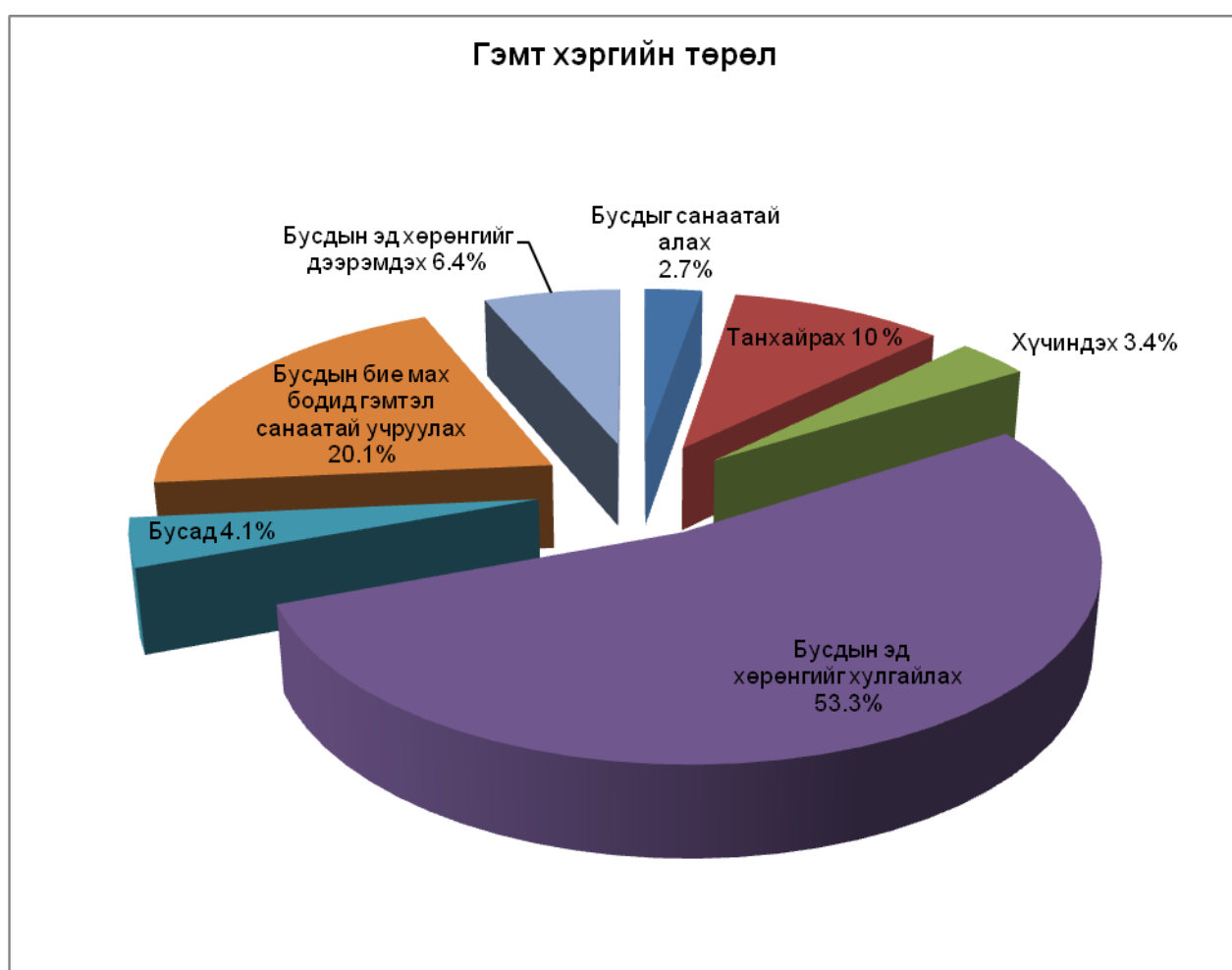
2.Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулсан хэргийн төрөл

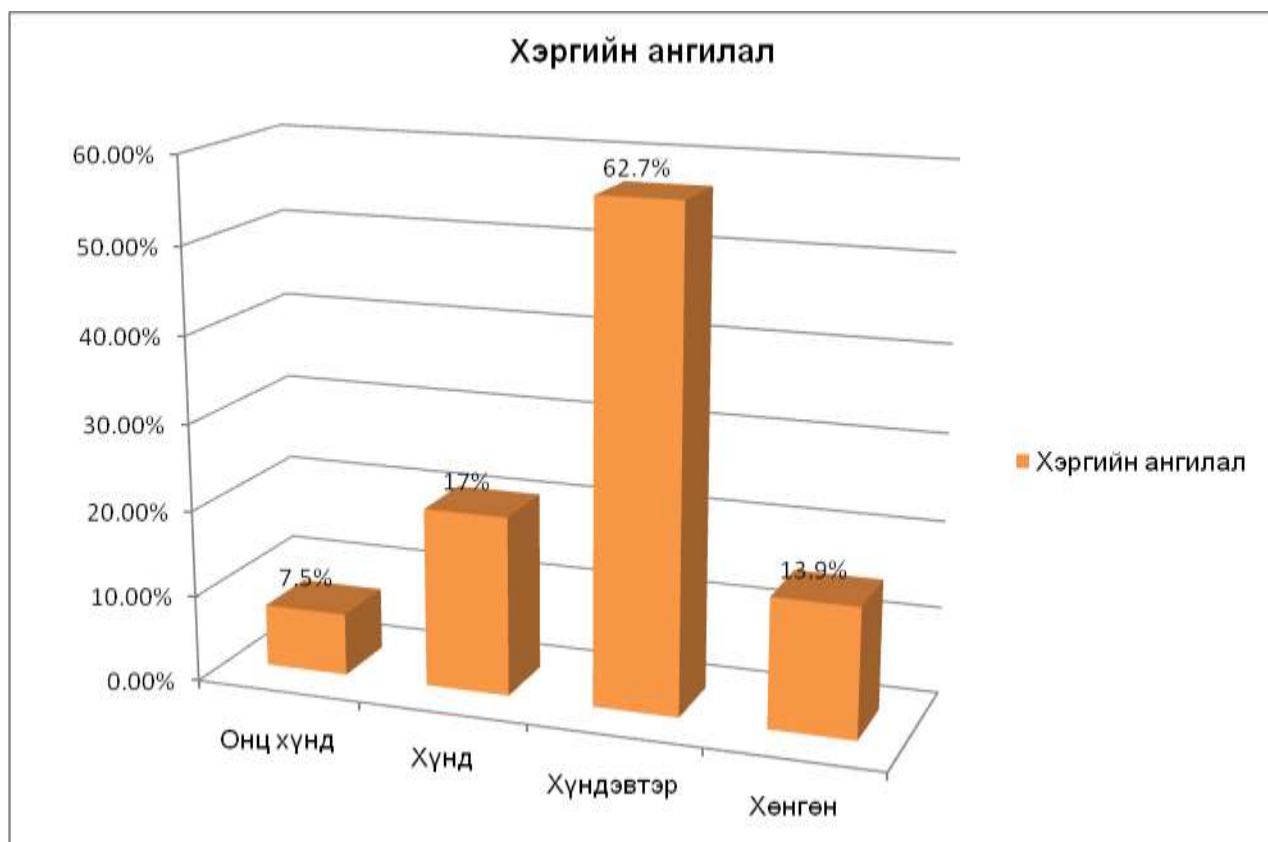
	2007 он	2008 он	2009 он	2010 он	2011 он	2012 он	2013 он
Шүүн таслах ажиллагааны эсрэг гэмт хэрэг	17	12	24	8	38	22	26

Өмчийн эсрэг гэмт хэрэг	37	33	32	30	31	23	23
Албан тушаалын эсрэг гэмт хэрэг	22	3	5	14	19	18	14
Нийгмийн аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэрэг	0	0	28	20	34	9	6
Хүний амь бие эрүүл мэндийн эсрэг гэмт хэрэг	145	160	135	98	120	166	113
Тээврийн хэрэгсэлийн хөдөлгөөний аюулгүй байдал, албан журмын эсрэг гэмт хэрэг	22	26	21	24	39	17	21
Захиргааны журмын эсрэг гэмт хэрэг	2	2	2	5	8	-	-
Цэргийн гэмт хэрэг	0	0	0	0	1	0	0
Бусад төрлийн гэмт хэрэг	23	29	2	11	12	6	9
НИЙТ	268	263	249	210	302	261	212

3.Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулсан гэмт хэргийн холбогдогчийн судалгаа

	2007 он	2008 он	2009 он	2010 он	2011 он	2012 он	2013 он
Шүүгч	9	2	2	3	5	5	4
Прокурор	9	5	3	2	4	5	3
Мөрдөн байцаагч	15	23	20	9	31	25	23
Хэрэг бүртгэгч	26	18	12	20	20	19	11
Цагдаагийн байгууллагын ажилтан	204	238	208	155	204	147	137
Тагнуулын байгууллагын ажилтан	3	4	8	5	15	6	9
Энгийн хүн	83	79	126	135	124	66	72
нийт	349	369	379	329	403	273	259

**МОНГОЛ УЛС ХҮНИЙ ЭРХИЙГ ХАНГАХ, ХАМГААЛАХААР ГАРЫН ҮСЭГ
ЗУРСАН БОЛОН НЭГДЭН ОРСОН ХҮНИЙ ЭРХИЙН ОЛОН УЛСЫН ГЭРЭЭ**

- [Төрлөөр устгах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, тийм гэмт хэрэг үйлдэгчдийг шийтгэх тухай конвенц. \(1967.04.05 \)](#)
- [Арьс үндсээр алагчилах үзлийн бүх хэлбэрийг устгах тухай олон улсын конвенц. \(1969.09.05\)](#)
- [Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын пакт. \(1976.01.03\)](#)
- [Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын пактын нэмэлт протокол. \(2013.05.05\)](#)
- [Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт. \(1976.03.23\)](#)
- [Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын нэмэлт протокол. \(1991.07.16\)](#)
- [Дайны гэмт хэрэг болон хүн төрөлхтний эсрэг гэмт хэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацаа үл хэрэглэх тухай конвенц. \(1971.11.11\)](#)
- [Апартеидын гэмт хэргийг таслан зогсоох, тийм гэмт хэрэг үйлдэгчдийг шийтгэх тухай олон улсын конвенц. \(1976.07.18\)](#)
- [Эмэгтэйчүүдийг алагчилах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенц. \(1981.09.03\)](#)
- [Эмэгтэйчүүдийг алагчилах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенцийн 20 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт оруулсан нэмэлт өөрчлөлт. \(1997.12.19\)](#)
- [Эмэгтэйчүүдийг алагчилах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенцийн нэмэлт протокол. \(2002.06.28\)](#)
- [Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэхийн эсрэг конвенц. \(2002.02.23\)](#)
- [Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэхийн эсрэг конвенцийн нэмэлт протокол. \(2013.09.24\)](#)
- [Спортод апартеид бодлого явуулахын эсрэг олон улсын конвенц. \(1988.04.03\)](#)
- [Хүүхдийн эрхийн тухай конвенц. \(1990.09.02\)](#)
- [Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцийн 43 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт оруулсан нэмэлт өөрчлөлт. \(2002.11.18\)](#)
- [Хүүхдийг зэвсэгт мөргөлдөөнд оролцуулахын эсрэг Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцид оруулах нэмэлт өөрчлөлт. \(2004.11.06\)](#)
- [Хүүхдийг худалдах, хүүхдийн биеийг үнэлэх, хүүхдийг садар самуунд сурталчлахын эсрэг Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцид оруулах нэмэлт өөрчлөлт. \(2003.07.27\)](#)
- [Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцийн Мэдээлэл хүргүүлэх журмын тухай нэмэлт протокол. \(2013.10.04\)](#)
- [Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын Цаазаар авах ялыг халахад чиглэсэн нэмэлт хоёрдугаар протокол. \(2012.06.13\)](#)
- [Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц. \(2009.06.13\)](#)
- [Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцийн нэмэлт протокол. \(2009.06.13\)](#)
- [Хүчээр алга болгохоос бүх хүнийг хамгаалах тухай олон улсын конвенц. \(2007.02.06\)](#)

НЭГДСЭН ҮНДЭСНИЙ БАЙГУУЛЛАГЫН ЭРҮҮДЭН ШҮҮХ АСУУДАЛ ХАРИУЦСАН ТУСГАЙ ИЛТГЭГЧ МАНФРЕД НОВАКИЙН ТАЙЛАН

Хураангуй

Эрүү шүүлтийн асуудлаарх Тусгай илтгэгч өөрийн бүрэн эрхийн хүрээнд 2005 оны 6 дугаар сарын 6-9-ний хооронд Монгол Улсад айлчиллаа. Энэхүү айлчлалын үеэр хамтран ажилласан Засгийн газарт талархал илэрхийлж байна. Цаазаар авах ялтай холбоотой мэдээлэл, цаазаар авах ялаар шийтгэгдсэн хүмүүстэй уулзах хүсэлтийг удаа дараа тавьж байсан боловч зөвшөөрөл өгөхөөс татгалзан нь Тусгай илтгэгчийн ажлын удирдамжийг ноцтой зөрчсөн явдал боллоо.

Энэхүү илтгэлд Монгол Улс дахь эрүүдэн шүүх, хүнлэг бусаар харьцах явдалтай холбоотой хууль эрх зүйн болон бусад баримт мэдээлэл дээр хийсэн судалгааг оруулсан болно.

Тусгай илтгэгч эрүүдэн шүүх явдал ялангуяа цагдаагийн албадан саатуулах байр болон урьдчилан хорих байранд байсаар байна гэсэн дүгнэлтэд хүрлээ. Түүгээр ч барахгүй цагдан хоригдож байсан этгээд эрүүдэн шүүлтэд өртөн амь насаа алдсан хоёр ч тохиолдол саяхан гарсан байна.

Тусгай илтгэгч “Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг Конвенц”-д эрүү шүүлтийн талаарх нэр томъёог Эрүүгийн хуульд нийцүүлж оруулаагүй, эрүү шүүлт тулгасан талаар гаргасан өргөдөл, гомдлыг хүлээн авч, мөрдөн шалгах үр дүнтэй механизм байхгүй, эрүү шүүлтийг хориглосон олон улсын хэм хэмжээний талаар суурь ойлголт байхгүй, ялангуяа прокурор, өмгөөлөгч, шүүгч нарын энэ талаарх мэдлэг дутмаг байгаагаас эрүүдэн шүүх, хэрцгий хүнлэг бусаар харьцах явдал байсаар байна гэдгийг тогтоосон. Эцэст нь эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий хүнлэг бусаар харьцааны улмаас хохирогсод шударгаар шүүллүүлэх, хохирлыг барагдуулах, нэр төрийг сэргээх бололцоо байхгүй байна.

Тусгай илтгэгч жирийн дэглэмтэй хорих 421 дүгээр анги (Амгалан), чанга дэглэмтэй хорих 413 дугаар анги (Зүүнхараа)-ийн нээлттэй, нийтийн зориулалттай шоронгийн нөхцөл байдал нь олон улсын стандартад нийцсэн болохыг тогтоов. Тэрээр Улаанбаатар хот дахь цагдаагийн албадан саатуулах төв байр хэт их хүнтэй байсанд сэтгэл зовниж байгаагаа илэрхийлсэн. Түүнчлэн Цагдан хорих 461 дүгээр анги /Ганц худаг/, Зуунмодын урьдчилан хорих байранд сэжигтэн, яллагдагч нарыг цуг хорьсон, камерт байгаа хүмүүсийн тоо хэт их байсанд сэтгэл эмзэглэснээ бас илэрхийлж байна.

Хамгийн их сэтгэл зовнисон зүйл гэвэл 405 дугаар хорих анги (Тахир соёт)-ийн гянданд хоригдож байгаа ялтнуудын нөхцөл байдал юм. Тусгай илтгэгчийн үзэж байгаагаар 30 жил тусгаарлагдмал нөхцөлд ялтныг ял эдлүүлж буй онцгой дэглэм нь Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын 10 дугаар зүйлийг зөрчиж байгаагаас гадна Эрүүдэн шүүхийн эсрэг Конвенцийн эрүү шүүлт биш юм гэж үзэхэд хэрцгий, хүнлэг бусаар хандаж, харьцаж байгаад гарцаагүй тооцож болно.

Тусгай илтгэгч Монгол Улс дахь цаазаар авах ялын асуудлыг тойрсон ялангуяа нууцлалтай холбоотой нөхцөл байдалд гүнээ сэтгэл эмзэглэж байна. Засгийн газрын эрх бүхий албан тушаалтнууд түүнчлэн прокурор, шүүгч нарт удаа дараа хүсэлт гаргасан боловч Тусгай илтгэгчид албан ёсны мэдээллийг гаргаж өгөөгүй. Цаазаар авах тогтоол гүйцэтгэж байгаа газар, огноог хэрэгтний гэр бүлийнхэнд мэдэгддэггүйгээс гадна тэдэнд цогцсыг нь оршуулах боломж өгөхгүй байгаа зэрэг нь хэрэгтний гэр бүлийнхэнд хүнлэг бусаар хандан, конвенцийн 7 дугаар зүйлийг зөрчиж байна. Цаашилбал

Ганц худаг, Зуунмодын цагдан хорих ангид цаазаар авах ялаар шийтгэгдсэн этгээдүүдийг тусгаарлаж, гав дөнгөтэй, хангалттай хоол хүнсгүйгээр хорьж байна. Эдгээр нөхцөл байдал нь Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцид заасны дагуу эрүү шүүлтэд тооцогдох нэмэлт ял шийтгэлийн шинжтэй байна.

Иймд эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар харьцах явдлыг хориглож, урьдчилан сэргийлэх талаарх амлалтаа биелүүлэхэд чиглэсэн дорвитой арга хэмжээ авахыг Засгийн газарт зөвлөж байна.

МАНФРЭД НОВАКИЙН ТАЙЛАН

(2005 оны 6 дугаар сарын 6-9-ний өдөр)

Танилцуулга

Эрүү шүүлтийн асуудлаарх Тусгай илтгэгч нь 2005 оны 6 дугаар сарын 6-9-ний хооронд Монгол Улсад айлчиллаа. Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний Комисс 2005 онд Эрүү шүүлтийн талаарх олон нийтийн нээлттэй хяналт шалгалтын ажилд Тусгай илтгэгчийг оролцуулан ажиллуулахыг анхлан санаачилж байсан юм.

Хүний эрхийн зөвлөлийн тусгай үйл ажиллагааг явуулахаар 2004 оны 4 сараас хойш урилга ирүүлээд байсан Засгийн газар Тусгай илтгэгчийг 2005 оны 3 сард Монгол Улсад ирж ажиллахыг урьсан билээ. Айлчлалын хүрээнд Тусгай илтгэгч эрүүдэн шүүх болон хүнлэг бусаар харьцах явдалтай холбоотой хууль эрх зүйн орчин, Засгийн газраас авч байгаа арга хэмжээтэй танилцлаа.

Мөн зөрчил гарсан гэх мэдээллийг Засгийн газрын зүгээс хэрхэн авч үздэг ялангуяа түүнийг шалгах, шийтгэх, урьдчилан сэргийлэх үүднээс авч хэрэгжүүлдэг хариу арга хэмжээг авч судаллаа. Тусгай илтгэгч бичгээр авсан мэдээлэл, төрийн албан хаагчид, Төрийн бус байгууллага, хуульчид, хохирогчид, гэрч нартай хийсэн ярилцлага түүнчлэн хорих газруудад биечлэн очиж хийсэн шалгалтын материалд тулгуурлаж илтгэлээ бэлтгэсэн болно. Үүний дүнд олж тогтоосон зүйлс, дүгнэлт, зөвлөмжөө дараах байдлаар тайлагнаж байна.

1.Тусгай илтгэгчийн айлчлалын гол зорилго нь эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэх нөхцөл байдалд үнэлгээ өгөх, тэдгээрийг устгах, урьдчилан сэргийлэх механизмд дэмжлэг үзүүлж, Засгийн газартай тогтоох урт хугацааны хамтын ажиллагааг эхлүүлэхэд оршиж байлаа.

2.Тусгай илтгэгчийг айлчлах үед 2005 оны 5 сард Ерөнхийлөгчийн сонгууль дөнгөж дуусч байсан бөгөөд арав гаруй жилийн өмнө эхлүүлсэн улс төр, эдийн засгийн шинчлэлтийг бэхжүүлж, төрийн хэт төвлөрсөн тогтолцооноос парламентийн ардчилалд шилжих хүнд хүчир замыг туулахын төлөө Монгол Улс нь чармайн ажиллаж байгааг тэмдэглэж байна.

3.Айлчлалын үеэр Тусгай илтгэгч Ерөнхийлөгч Н.Багабандид бараалхаж, Гадаад хэргийн дэд сайд А.Баттөр, Гадаад хэргийн яамны Гэрээ, эрх зүй газрын орлогч захирал О.Очиржав, Хууль зүйн дотоод хэргийн дэд сайд Сүхбаатар, Хууль зүй, дотоод хэргийн яамны Гадаад хамтын ажиллагааны хэлтсийн дарга Т.Алтангэрэл, тус яамны мэргэжилтэн Ж.Хунан нартай уулзсан юм. Түүнчлэн Ерөнхий Прокурор М.Алтанхуяг, Ерөнхий прокурорын орлогч Б.Цэрэнбалтав, прокурор Т.Сүхбаатар, Дээд шүүхийн ерөнхий шүүгчийн орлогч Д.Батсайхан, Прокурорын байгууллагын дэргэдэх Мөрдөн байцаах

албаны дарга Б.Галдаа, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын дарга Ж.Чойжанцан, Цагдаагийн ерөнхий газрын Мөрдөн байцаах газрын дарга М.Энх- Амгалан нартай уулзлаа.

4.Парисын зарчмын дагуу үүсгэн байгуулагдсан Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний Комисс (ХЭҮК)-ын дарга Цэрэндорж, гишүүн Ж.Дашдорж, Г.Далайжамц, АА-ны дарга Б.Хишигсайхан, Өргөдөл, гомдол хариуцсан ахлах мэргэжилтэн П.Оюунчимэг, Олон нийттэй харилцах албаны ажилтан Г.Золжаргал, Мэдээлэл харилцааны ажилтан Л.Гэрэл нартай мөн уулзаж ярилцав.

Хүний эрхийн үндэсний комисс нь 2005 оныг “Эрүү шүүлтийн асуудлаарх нээлттэй хяналт шалгалтын жил” болгон зарлаж ажлаа 2005 оны 1 дүгээр сараас эхлүүлсэн бөгөөд уг ажил 12 дугаар сард нэгдсэн илтгэл гаргаснаар өндөрлөх юм байна.

Уг ажлын хүрээнд Орхон, Дархан-уул, Төв, Дорнод, Хөвсгөл аймаг болон Улаанбаатар хотыг хамарсан олон талт арга хэмжээг зохион байгуулахаар төлөвлөсөн байна. Тухайлбал дотоодын хууль тогтоомжийг олон улсын хэм хэмжээнд нийцэж буй эсэхийг харьцуулан судлах, шүүх, прокурорын байгууллагын ажилтан, өмгөөлөгчид, иргэний нийгмийн төлөөллийг оролцуулсан зөвлөлдөх уулзалт зохион байгуулах, Улсын прокурорын ерөнхий дэргэдэх Мөрдөн байцаах алба, Цагдаагийн ерөнхий газрын хяналтын алба, болон прокурорын байгууллагад ирсэн өргөдөл, гомдолд дүн шинжилгээ хийх, урьдчилан хорих байр болон хорих ангийн байруудын нөхцөл байдлыг үзэж шалгах, олон нийтэд мэдээлэл сурталчилгаа явуулах, ял шийтгэлгүй үлдсэн байдалд дүн шинжилгээ хийх зэрэг болно. Судалгааны үеэр олж авсан аливаа мэдээллийг олон нийтээр хэлэлцүүлж, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр цацах юм байна. Хүний эрхийн үндэсний байгууллагын санаачилгаар анх удаа хийгдэж буй олон нийтийн нээлттэй хяналт шалгалтын арга хэмжээг Тусгай илтгэгч талархан сайшааж байна. Тусгай илтгэгч эрүү шүүлтийн талаарх ХЭҮК-ын дарга, гишүүд, ажилтнуудын хүчин чармайлтыг өндрөөр үнэлж, цаашид тэднийг тууштай дэмжиж ажиллахаа илэрхийлсэн байна.

5.Тусгай илтгэгч УИХ-ын гишүүн С. Оюун, Л.Гүндалай, Эмнести интернэйшнл, Хүний эрх ба хөгжил төв, Эрх чөлөөний төв, Монголын Эмэгтэй хуульчдын холбоо, Хүчирхийллийн эсрэг үндэсний төв, Хоригдлуудын нийгэмлэг зэрэг хэд хэдэн төрийн бус байгууллагын төлөөлөгчид, мөн өмгөөлөгчидтэй уулзжээ.

6.Тусгай илтгэгч дипломат корпусын төлөөлөгчид тухайлбал, Францын Элчин сайд Н.Чапиус, Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Вант улсын Элчин сайд Р.Оостен, АНУ-ын Элчин сайд Памела Слук нартай уулзсан юм. Мөн Монгол дахь НҮБ-ын орон нутгийн ажилтнууд, тухайлбал НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөр, НҮБ-ын Хүүхдийн сан, Дүрвэгсдийн дээд комисариатын ажилтнуудтай мөн уулзаж ярилцсан байна.

7. 2005 оны 6 дугаар сарын 7-9-ний өдрүүдэд Тусгай илтгэгч дараах хорих байруудаар орж хоригдож байгаа хүмүүс болон албан хаагчидтай уулзаж ярилцсан юм. Үүнд: Жирийн дэглэмтэй хорих 421 дүгээр анги (Амгалан), Албадан саатуулах газар, Ганц худаг дахь 461 дүгээр Цагдан хорих анги, чанга дэглэмтэй хорих 413 дугаар анги (Зүүнхараа), чанга дэглэмтэй хорих 429 дүгээр анги (Тахир соёт), Сүрьеэгийн эмнэлэг, жирийн болон чанга, онцгой дэглэмтэй хорих 405 дугаар анги (Тахир соёт), Цагдан хорих төв (Зуунмод хот) зэрэг болно.

8. Тусгай илтгэгч урилга ирүүлсэн явдалд Монгол Улсын Засгийн газарт талархалаа илэрхийлж байна. Айлчлалын үеэр Хууль зүй, дотоод хэргийн дэд сайд, Гадаад хэргийн дэд сайд нар бүх талын дэмжлэг үзүүлж хамтран ажилласан байна. Харин шинээр сонгогдсон Ерөнхийлөгч, Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Гадаад хэргийн сайд нартай уулзаж чадаагүй ажээ.

Засгийн газрын зарим байгууллагуудын зүгээс дэмжлэг туслалцаа үзүүлээгүй явдал нь түүний айлчлалын хүрээн дэх удирдамжийг ноцтойгоор зөрчсөн явдал болов.

Хэдийгээр Тусгай илтгэгчид холбогдох бүх мэдээллийг өгөх, хорих ангийн байранд нэвтрүүлэх, хоригдож байгаа хэнтэй ч уулзаж ярилцах зөвшөөрөл олгохоор тохиролцсон боловч цаазаар авах ялтай холбогдолтой аливаа мэдээлэл болон цаазаар авах ялаар шийтгэгдсэн ялантай уулзах хүсэлтийг удаа дараа тавьсан боловч зөвшөөрсөнгүй. Иймд цаазаар авах ялаар шийтгэх нөхцөл байдалтай холбогдсон асуудлаар гаргасан дүгнэлтийг зөвхөн гэрч, гэр бүлийн гишүүд болон төрийн бус байгууллагаас өгсөн мэдээлэл дээр үндэслэж гаргахаас өөр арга байсангүй.

9.Мөн НҮБ-ын Суурин төлөөлөгч, хатагтай П.Мета, Людвиг Болцманны Хүний эрхийн хүрээлэнгийн хатагтай Е. Мак Артур, Хүний эрхийн дээд комиссариатын газрын Ё.Бэрри, С.Сиед нарт туслалцаа дэмжлэг үзүүлсэн явдалд талархалаа илэрхийлж байна.

ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН

Олон Улсын тувшинд

10.Монгол Улс нь эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий хүнлэг бусаар харьцахыг хориглосон НҮБ-ын хүний эрхийн гол гэрээ, конвенц болох “Иргэний болон улсын төрийн тухай олон улсын Пакт”, “Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг Конвенц”, Хүүхдийн эрхийн Конвенцид нэгдэн орсон. Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын Пактын нэгдүгээр нэмэлт протоколыг ингэж соёрхон баталснаар иргэний болон улсын төрийн эрхийг зөрчсөн тухай иргэний өргөдлийг Хүний эрхийн хороо хүлээн авч хянан үзэх эрх (бүрэн эрх)-ийг хүлээн зөвшөөрсөн юм. Гэхдээ Эрүүдэн шүүхийн эсрэг Конвенцийн 22 дугаар зүйлд заасан Эрүүдэн шүүхийн эсрэг хороог хүлээн зөвшөөрөөгүй байна. Түүнчлэн Монгол Улс нь Женевын 1949 оны Конвенц, Олон улсын Эрүүгийн шүүхийн Ромын дүрэм зэрэг холбогдох олон улсын гэрээ хэлэлцээрт нэгдэн оржээ. Монгол Улс нь пактын 2 дахь нэмэлт протоколд нэгдэг ороогүй байна.

Үндэсний хэмжээнд

а/ Хүний эрхийн Үндсэн хуулийн хамгаалалт

12. 1992 оны Үндсэн хуулийн 10.1-д “олон улсын эрх зүйн нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн хэм хэмжээ, зарчмыг баримталж 10.2-т “олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүргээ шударгаар сахин биелүүлнэ” гэж заасан байдаг: Үндсэн хуулийн 2 дугаар бүлэг нь “Хүний эрх, эрх чөлөө” гэсэн нэртэй бөгөөд 16 дугаар зүйлд “хүний үндсэн эрхүүд, тухайлбал амьд явах эрх, өргөдөл, гомдол гаргах эрх, эрх чөлөөтэй аюулгүй байх эрх, шударга шүүхээр шүүгдэх эрхийн талаар заасан байна. Үндсэн хуульд улс төрийн орогнол хүсэгч болон гадаадын иргэний тодорхой эрхийг тусгасан заалт бий.

13.Үндсэн хуулийн 16.13-т “Хэнд ч боловч эрүү шүүлт тулгаж, хүнлэг бус, хэрцгий хандаж, нэр төрийг нь доромжилж болохгүй” гэж заасан байна (дугаар зүйл).

б/ Эрүүгийн болон процессын хуульд эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар, хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж, шийтгэхийг хориглосон нь

14. 2002 онд шинэчилсэн Эрүүгийн хуулийн 100 дугаар зүйлд эрүүдэн шүүх гэдгийг бие махбодид хүнд, хүндэвтэр гэмтэл учруулахгүйгээр байнга зодох буюу тарчлаах шинжтэй бусад үйлдэл хийсэн эрүүдэн шүүсэн гэмт хэрэг гэж тодорхойлсон байна. Түүнчлэн хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч хүч

хэрэглэх буюу хүч хэрэглэхээр заналхийлэх, тарчилган зовоох, тохуурхан даажигнах, хуурч мэхлэх зэргээр хууль бус арга хэрэглэж мэдүүлэг өгөхийг албадвал эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан байна (251.1 дүгээр зүйл).

15.2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хуулийн 10.4 дүгээр зүйлд “Хэнд ч болов эрүү шүүлт тулгаж, хүнлэг бус, хэрцгий хандаж, нэр төрийг нь доромжилж болохгүй” гэж заасан. Мөн Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хуульд “Сэжигтнээс мэдүүлэг өгөхийг шаардах, түүнтэй хүнлэг бус, хэрцгий харьцах, нэр төрийг нь гутаан доромжлохыг хориглоно” гэж заасан байна (81.2 дугаар зүйл).

Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай 1999 оны хуулийн 3 дугаар зүйлд “Албадан саатуулагдсан, цагдан хоригдсон этгээдэд эрүү шүүлт тулгах, эсхүл бусад арга хэрэглэн түүний бие махбодыг тарчлаан зовоох буюу сэтгэл санааны дарамтад оруулахыг хориглоно” гэж заасан. Цагдаагийн тухай 1992 оны хуулийн 29 дүгээр зүйлд “Цагдаагийн албан хаагч хууль тогтоомжийг чанд сахиж, хүний эрх, эрх чөлөө, нэр төрийг хүндэтгэн, хүнлэг харилцах үүрэгтэй” гэж заасан.

16.Хэдийгээр “эрүү шүүлтийн” талаар хууль тогтоомжид олон заалт байгаа боловч Монголын хуульд Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцийн 1 дүгээр зүйлд заасан “өвтгөн зовоож, хүнд дарамт шахал үзүүлдэг (биемахбод болон сэтгэл санааны хүчтэй шаналал) учруулах”, “аливаа үйлдлийг тодорхой зорилгоор үйлдэх”, “санаатайгаар хийсэн мөн албан тушаалтны санаачилга, зөвшөөрөл эсвэл мэдэж байснаар” гэсэн гол хэсгийг тусгаж өгөөгүй байна.

Түүнээс гадна Эрүүгийн хуульд эрүү шүүлтийн талаарх гол заалт болох 100.1 дүгээр зүйлээр оногдуулах ял шийтгэлийн хэмжээ нь харьцангуй бага буюу 2 жил хүртэл хугацаагаар хорино гэж заасан байна.

17.Конвенцийн агуулгад нийцэхүйц хэд хэдэн үйлдлийг Эрүүгийн хуулиар гэмт хэрэгт тооцон хуульчилсан бөгөөд дараах ял шийтгэлийг оногдуулж байна. Үүнд: тохуурхан даажигнаж, зовоон тарчлаах замаар бие махбодид санаатайгаар хүнд гэмтэл учруулсан бол (96.2.8 дугаар зүйл) 7-10 жилийн хорих ялаар, хохирогчийг зовоон тарчлааж хөнгөн гэмтэл учруулсан /98.2 дугаар зүйл/ бол 3-5 жилийн хорих ялаар, нэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч хүч хэрэглэж буюу хүч хэрэглэхээр заналхийлэх, тарчилган зовоох, тохуурхан даажигнах, хуурч мэхлэх зэрэг хууль бус арга хэрэглэж мэдүүлэг өгөхийг албадсан бол таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ялаар (251.1 дүгээр зүйл) эсхүл энэ хэргийн улмаас хүний бие махбодид хүндэвтэр, хүнд гэмтэл учирсан бол таваас дээш арван жил хүртэл хугацаагаар хорих ялаар, санамсаргүйгээр бусдын амийг хөнөөсөн (94 дүгээр зүйл) бол дөрвөн жил хүртэл хугацаагаар хорих ялаар, харгис, хэрцгий харьцсан буюу байнга гутаан доромжилсны улмаас хохирогч амиа хорлосон (95 дугаар зүйл/ бол хоёроос таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ялаар, бусдын бие махбодид хүнд гэмтэл болгоомжгүй учруулсан (97 дугаар зүйл) бол хоёр жил хүртэл хугацаагаар хорих ялаар, бусдын бие махбодид хөнгөн гэмтэл санаатай учруулсан бол /99 дүгээр зүйл) гурваас зургаан сар хүртэл хугацаагаар хорих ялаар, өвчтөнд эмнэлгийн тусламж үзүүлээгүй бол (106 дугаар зүйл) гурваас зургаан сар хүртэл хугацаагаар хорих ялаар, бусдыг амь насанд нь аюултай нөхцөлд байхад нь яаралтай тусламж үзүүлээгүй бол (107 дугаар зүйл) гурваас таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ялаар, төрийн албан тушаалтан албан үүргийн хувьд хуулиар олгогдсон эрх мэдлээ хэтрүүлснээс үлэмж хэмжээний хохирол учирсан бол (264.2 дугаар зүйл) таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ялаар, албан тушаалтан албан үүргээ биелүүлээгүйн улмаас хүнд хор уршиг учирсан бол 3 жил хүртэл хорих ялаар тус тус шийтгэнэ гэж заасан байна.

18.Эрүү шүүлтийн талаарх захиргааны хариуцлагын тухайд цалингаас хасах, тушаал бууруулах, ажлаас халах зэрэг захиргааны хариуцлага тооцдог цагдаагийн сахилгын хороо байдаг. Шүүхийн

шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад бас хорих байгууллагын ажилтанд ийм төрлийн арга хэмжээ авдаг байна.

в) Баривчлах, цагдан хорих үед эрүүдэн шүүх, хэрцгий, хүнлэг бус харьцахаас хамгаалах нь

19.Баривчлах, цагдан хорихтой холбогдсон хууль гэж Үндсэн хууль, Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хууль, “Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай” болон Цагдаагийн тухай хууль (1993 он)-ийг үзэж болно.

Баривчлах, урьдчилан хорих болон мөрдөн байцаах

20.Баривчлагдсан, цагдан хоригдож буй этгээдийг хамгаалах Үндсэн хуулийн хамгаалалтын асуудлаар 16 дугаар зүйлд баривчилсан шалтгаан, үндэслэлийн талаар баривчлагдсан этгээд, түүний гэр бүлийнхэн, өмгөөлөгчид нь хуульд заасан хугацаанд мэдэгдэх /16.13 дугаар зүйл/, өөрийгөө өмгөөлүүлэх, хууль зүйн туслалцаа авах /16.14 дүгээр зүйл/ эрхийн талаар заасан байна.

21.Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд сэжигтэнг баривчлах үеийн эрх хэмжээг тогтоосон байна. Хуулийн 35.2 дугаар зүйлийн дагуу сэжигтэн этгээд дараах эрхтэй байна. Үүнд ямар хэрэгт сэрдэгдэж байгаага мэдэх өөртэй нь холбогдуулж эрүүгийн хэрэг үүсгэсэн, баривчилсан тогтоолтой танилцах, өөрийгөө өмгөөлүүлэх, өмгөөлөгч авах, өмгөөлөгчтэй ганцаарчлан уулзах зэрэг болно.

22.Монгол Улсад хүний эрх, эрх чөлөөг олон байгууллага хаа сайгүй хязгаарлах бололцоотой. Тухайлбал Хууль зүй, дотоод хэргийн яамны харьяа Цагдаагийн ерөнхий газар, Хил хамгаалах ерөнхий газар, Шүүхийн шийдвэр биелүүлэх ерөнхий газар, Ерөнхий сайдын эрхлэх асуудлын хүрээний Тагнуулын Ерөнхий газар, Батлан хамгаалах, Эрүүл мэндийн яамны харьяа газрууд үүнд багтаж байна.

Ерөнхийдөө, хорих газруудыг түр саатуулах байр (72 цаг хүртэл) урьдчилан хорих байр (30 сар хүртэл) жирийн болон чанга дэглэмтэй, урт хугацааны (6 буюу түүнээс дээш хугацаагаар) ял эдлэх хорих ангиуд, гол төлөв захиргааны шинжтэй арга хэмжээг авч эдлүүлэх зорилготой (эрүүлжүүлэх байр) тусгаарласан төвүүд гэж ангилж болно. Хорих эрх үүрэг гүйцэтгэдэг (Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар), мөрдөн байцаах ажиллагаа явуулах (Цагдаагийн ерөнхий газар) байгууллагууд нь нэг яамны эрхлэх асуудлын хүрээнд хамаарч байгаа бөгөөд ижил төрлийн тухайлбал цагдаагийн түр саатуулах байр болон урьдчилан хорих байр (Ганц худаг дахь 461 дүгээр анги), хорих анги (тусгай дэглэмтэй цаазаар авах ялтанг байлгадаг шоронг хүртэл) -ийг нийтэд нь удирддаг байна.

23.Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хуульд урьдчилан хорих хугацааг заасан байдаг. Хуулийн 59.5, 59.6 дугаар зүйлд заасны дагуу шүүх цагдан хорих зөвшөөрөл олгох эсхүл суллах шийдвэр гаргахаас өмнө сэжигтнийг 72 цаг хүртэл хугацаагаар саатуулах боломжтой (өөрөөр хэлбэл цагдаагийн ажилтан баривчлах тогтоол авахаас өмнө 24 цаг саатуулж болох бөгөөд шүүгчээс тогтоол авснаас 48 цагийн дотор цагдан хорих эсхүл суллах үүрэгтэй) 72 цагийн дараа шүүхийн шийдвэр гараагүй бол шууд суллах үүрэгтэй. 61 дүгээр зүйлд заасны дагуу саатуулагдсан этгээдийн гэр бүлийнхэн болон өмгөөлөгчид 24 цагийн дотор саатуулсан болон баривчилсан тухай мэдэгдэх ёстой.

24.“Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай 1999 оны хуулийн 6.4 дүгээр зүйлд “Төв, суурин газраас алслагдсан нутаг дэвсгэрт байгаа цэргийн анги, салбарын сахилгын хорих байранд сэжигтнээр 14 хоног хүртэл хугацаагаар цагдан хорьж болно”; Цагдаагийн тухай 1993 оны хуулийн 24.3 дугаар зүйлд “Цагдаагийн байгууллага нь гэмт хэрэг, захиргааны зөрчил үйлдсэнд сэрдэгдсэн этгээдийн нэр, хаягийг тодруулах, албадан саатуулах үндэслэл байгаа эсэхийг тогтоохын тулд уул этгээдийг 6 цаг хүртэл хугацаагаар түр саатуулж болно”; Захиргааны хариуцлагын тухай 1992 оны хуулийн 13 дугаар зүйлд “Зөрчлийг таслан зогсоох, зөрчлийн тухай тэмдэглэл үйлдэх үед

шаардлагатай гэж үзвэл зөрчил гаргасан этгээдийг сумын Засаг дарга, цагдаагийн байгууллагын эрх бүхий ажилтан, хилийн төлөөлөгч, түүний орлогч, туслах захиргааны журмаар албадан саатуулж болно. Зөрчил гаргасан этгээдийг захиргааны журмаар түр саатуулах хугацаа 6 цагаас илүү байж болохгүй; Хараа хяналтгүй хүүхдийг тур саатуулах тухай 1994 оны хуулийн 1 дүгээр зүйлд “Хараа хяналтгүйгээс амь нас, эрүүл мэнд нь хохирч болзошгүй 16 хүртэлх насны, хаяг, эцэг эх, харгалзан дэмжигч нь тодорхойгүй хүүхдийг цагдаагийн байгууллагын эрх бүхий ажилтан 7 хоног хүртэл хугацаагаар түр саатуулж болно”; Тагнуулын байгууллагын тухай 1999 оны хуулийн 12.1.5 дугаар зүйлд “Тагнуулын ерөнхий газарт хуулиар харьяалуулсан гэмт хэргийн сэжиг бүхий этгээдийг түр албадан саатуулах, шалгах”; Хилийн тухай 1993 оны хуулийн 33 дугаар зүйлд “Хэрэг бүртгэх эрх бүхий албан тушаалтан нь улсын хилийн болон хил орчмын дэглэм зөрчсөн этгээдийг тэмдэглэл үйлдэх зорилгоор гурван цаг хүртэл албадан саатуулж болно” гэж тус тус заасан байна.

Үүнээс үзэхэд хэд хэдэн байгууллагын албан хаагчид өөрсдийн эрх мэдлийн хүрээнд иргэдийг 3-72 цаг хүртэл хугацаагаар барьж саатуулах эрхтэй байгаагаас гадна Тагнуулын байгууллагын тухай хуульд заасны дагуу тагнуулын ажилтан тодорхой бус хугацаагаар саатуулах эрхтэй байна.

25. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 41.3.1 дүгээр зүйлд “өмгөөлөгчийг байлцуулах эрхтэй”, 35.2.5 дугаар зүйлд “хэлмэрч авах эрхтэй”-г заасан байна. 79.4 дүгээр зүйлд “Нотлох баримт цуглуулах, баримтжуулах талаар хуульд заасан журмыг баримтлаагүй буюу зөрчсөн бол эдгээр нь нотлох чадвараа алдах бөгөөд шүүхийн шийдвэрийн үндэслэл болохгүй” гэж заасан байна.

Урьдчилан хорих

26. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 36.3 дугаар зүйлээр “Яллагдагчид сэжигтэнтэй төстэй хамгаалалтыг олгосон байна. Таслан сэргийлэх арга хэмжээнд оршин суугаа газраасаа гадагш явахгүй тухай баталгаа авах, батлан даалтад өгөх, эд хөрөнгө барьцаалах, цагдан хорих зэрэг багтана (62 дугаар зүйл).

27. 68 дугаар зүйлд хүнд, онц хүнд хэргийн сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, түүнчлэн удаа дараа ял шийтгэгдэж байсан этгээд, онц аюултай гэмт хэрэгтэн дахин гэмт хэрэгт сэрдэгдсэн бол түүнийг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүхээс оргон зайлах, хэргийн бодит байдлыг тогтооход саад учруулах, гэмт хэрэг дахин үйлдэхээс сэрэмжлэх зорилгоор цагдан хорьж болно. Хүндэвтэр гэмт хэргийн оролцогч этгээдийг өмнө нь авсан таслан сэргийлэх арга хэмжээг зөрчсөн, оргон зайлж болзошгүй бол цагдан хорьж болно.

28. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 69.1-4 дүгээр зүйлд цагдан хорьж мөрдөх хугацааг 14 - 30 сар хүртэл байхаар заасан. 18 насанд хүрээгүй сэжигтнийг 18 сар хүртэл хугацаагаар цагдан хорьж болно (366.4 дүгээр зүйл).

29. Тусгай илтгэгч нь цагдан хорих дээд хугацаа хэт урт байгаа, практикт цагдан хорих явдал ердийн жишиг болгон хэрэглэж байгаа болон цагдан хорих, хорих ялнаас онцын ялгаатай зүйл алга байна. Сэжигтэнг ялантай цуг байлгаж болохоор байна гэдгийг цохон тэмдэглэжээ. Тусгай илтгэгч урьдчилан хорихын энэхүү байдал нь олон улсын эрх зүйн (Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын Пактын 9 дүгээр зүйлийн 3 дугаар хэсэг) гэм буруугүйг нотлох зарчим болон эрх чөлөөг хязгаарлах тусгай журамтай зөрчилдөж байна. Хүүхдийн эрхийн хороо нь хүүхдийг урт хугацаагаар цагдан хорьж байгаа практик ажиллагаа, хөнгөн төрлийн гэмт хэрэг анх удаа үйлдсэн хүүхдэд хорих ял оногдуулж

байгаа байдал, хүүхдэд оногдуулсан хорих ялыг хойшлуулахад хүндрэл учирч байгаа зэрэгт сэтгэл гүнээ зовниж байгаагаа илэрхийлсэн байна.

Ялтныг хорих

30. Эрүүгийн хуулийн 52 дугаар зүйлд “Хүндэвтэр гэмт хэрэг үйлдсэн эрэгтэй ялтан, түүнчлэн онц хүнд гэмт хэрэгт ял шийтгэгдсэнээс болон онц аюултай гэмт хэрэгтнээр тооцогдсоноос бусад эмэгтэй ялтны хорих ялыг жирийн дэглэмтэй хорих ангид, хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн, эсхүл урьд нь хорих ял эдэлж байсан эрэгтэй ялтан, онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн, түүнчлэн онц аюултай гэмт хэрэгтнээр тооцогдсон эмэгтэй ялтны хорих ялыг чанга дэглэмтэй хорих ангид, онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн буюу онц аюултай гэмт хэрэгтнээр тооцогдсон эрэгтэй ялтны хорих ялыг онцгой дэглэмтэй хорих ангид тус тус эдлүүлнэ” гэж заасан. 53 дугаар зүйлд “Ерөнхийлөгч цаазаар авах ял шийтгүүлсэн этгээдийн амийг уучилсан тохиолдолд гучин жилийн хугацаагаар гянданд хорих ялаар солино” гэж заасан байх бөгөөд эдгээр хүмүүс хорих 405 дугаар ангид ганцаарчлан тусгаарлагдан ялаа эдэлж байна.

Хорих ангид очсон талаар

31. “Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай 1999 оны хуулийн 45 дугаар зүйлд ганцхан цагдан хорих байранд хяналт шинжилгээ хийх тухай заасан байна. Үүнд цагдан хорих байрны үйл ажиллагаа, нөхцөл, журам нь энэ хуульд хэрхэн нийцэж байгаад прокурорууд хяналт тавина гэж заасан. Системтэйгээр хараат бус хяналт шалгалтын талаар заалт алга. Хэдийгээр Хүний эрхийн үндэсний комисс аливаа хязгаарлалтгүйгээр шууд нэвтрэн орох эрхтэй боловч төрийн бус байгууллагуудын эрх хязгаарлагдмал байгаа бөгөөд зөвшөөрлийг хааяа олгодог байна.

Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэж байгаа байдалд хийсэн шалгалт

Гомдол болон мөрдөн байцаалт

32. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 20, 35.2, 36.3 болон 106 дугаар зүйлд Сэжигтэн, яллагдагч нь хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүхийн үйл ажиллагаа, цагдан хорих байрны үйл ажиллагааны талаар гомдол гаргаж болно. Шинэхэн байгуулагдсан Прокурорын байгууллагын дэргэдэх Мөрдөн байцаах алба нь цагдаа, хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгчийн үйлдсэн гэмт хэрэгт мөрдөн байцаалт явуулна (ЭБШХ-ийн 27.2 дугаар зүйл, Прокурорын байгууллагын 2002 оны хуулийн 10 дугаар зүйл).

33. Эрүүгийн хуулийн 70 дугаар зүйлд хөнгөн гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш нэг жил өнгөрсөн, хүндэвтэр гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш таван жил өнгөрсөн, хүнд гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш хорин жил өнгөрсөн, онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш гучин жил өнгөрсөн бол эрүүгийн хариуцлагад татахгүй.

34. Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын 2000 оны хуулийн 9 дүгээр зүйлд “Хүний эрхийн комисст гомдол гаргаж болно” гэж заасан. Уг хуулиар Комисст хүмүүсийг дуудан ирүүлэх, хорих байранд чөлөөтэй нэвтрэх, баримт материал авах, шинжээч томилох зэрэг эрхийг олгожээ. Мөн Комисст шүүхэд нэхэмжлэл гаргаж, шүүх хуралдаанд оролцох эрхийг энэ хуулиар олгосон байна. Энэ хуулийн 12 дугаар

зүйлд заасны дагуу Хүний эрхийн комисст гомдол гаргагч нь гомдлыг эрх нь зөрчигдсөн өдрөөс эсхүл тийнхүү зөрчигдсэн тухайгаа мэдсэнээс хойш 1 жилийн дотор гаргах ёстой.

Нөхөн олговор

34. Үндсэн хуульд бусдын хууль бусаар учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх эрхийн тухай заажээ (16.4 дүгээр зүйл). Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 35.2, 36.3 дугаар зүйлд төрийн албан хаагчийн хууль бус үйл ажиллагаанаас учруулсан хохирлыг төлүүлэх эрхийн тухай заасан. 44 дүгээр бүлэгт (388-397 дугаар зүйл) уг эрхийн асуудлыг нарийвчлан зохицуулсан байна. Гэхдээ, нөхөн олговор олгох үндэслэлд (389 дүгээр зүйл) хууль бусаар баривчлах, яллах, хорих гэж заасан байх бөгөөд эрүүдэн шүүх, хүнлэг бусаар харьцах талаар заагаагүй байна.

II. ЭРҮҮ ШҮҮЛТИЙН ТАЛААРХ ӨНӨӨГИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ

36. Өнгөрсөн хугацаанд Тусгай илтгэгч нь Монгол Улс дахь эрүүдэн шүүх, хүнлэг бус харьцах талаар хэд хэдэн гомдол, мэдээлэл хүлээн авсан. Гэхдээ урд дурдсанчлан эрүү шүүлт гарч байгаа талаар ирсэн гомдлын тоо нь тус улсад эрүүдэн шүүлт түгээмэл байна гэсэн үг биш. Харин ч хувь хүмүүс, өмгөөлөгчид, иргэний нийгэм эрүү шүүлт гэж юу болох, түүнчлэн гомдол мэдээлэлд хариу арга хэмжээ авдаг олон улсын механизмын талаарх олон нийтийн мэдээлэл, сурталчилгааны түвшинг илтгэх үзүүлэлт байж болох юм. Тусгай илтгэгчийн үзэж байгаагаар олон нийтийн дундах эрүү шүүлтийн талаарх ойлголт хомс, гэмт хэргийн сэжигтэн этгээдүүдийн эсрэг тодорхой хүч хэрэглэхийг хүлээн зөвшөөрсөн зан үйлийн хандлага байгаа нь харагдсан. Энэ нь яллахын тулд сэжигтэн яллагдагчийн гэм бурууг нь хүлээлгэхийг зорьдог эрүүгийн эрх зүйн тогтолцоо давамгайлсан байдалтай хавсраад эрүү шүүлтийг бодит практик болгох эрсдлийг бий болгож байна.

37. Хоригдож байгаа этгээдүүдтэй хийсэн уулзалт ярилцлага, болон айлчлалын үеэр ирсэн гомдол мэдээлэл (зарим хэсгийг хавсралтад байгаа), түүнчлэн төрийн зарим өндөр албан тушаалтан, Хүний эрхийн комисс, өмгөөлөгч нартай уулзсан уулзалт, төрийн бус байгууллагаас авсан мэдээ, хөндлөнгийн шүүх эмнэлгээс гаргасан нотлох баримтад үндэслэн Тусгай илтгэгч хууль сахиулах байгууллагын албан хаагчаас эрүүдэн шүүх, хүнлэг бусаар харьцах явдал ялангуяа цагдаагийн албадан саатуулах байр, урьдчилан хорих байр, чанга, онцгой дэглэмтэй хорих анги (тухайлбал цаазаар авах ялаар шийтгэгдсэн хүмүүс)-д оршин байна гэсэн дүгнэлтийг хийж байна.

38. Ихэнх хэргүүдэд хэрэглэсэн эрүүдэн шүүх нийтлэг арга нь хэрэг хүлээлгэхийн тулд шанаадах, бороохойдон зоддог болохыг тусгай илтгэгч олж тогтоосон юм. Тусгай илтгэгч Монголд ирэхийн өмнөхөн Мөнхбаярын Баатар нь (хэргийн тухай хавсралтад дурдсан) урьдчилан хорих байранд хэрцгийгээр зодуулж гэмтлийн улмаас амь насаа алдсан тухай мэдээллийг тэрээр авч байсан. Өөр хэрэглэдэг аргын төрөлд нь “агаарт нисгэх”, (сандал дээр зогсоож байгаад сандлыг нь түлхэж унагаах), хурууны хумсны завсраар зүү шаах, цахилгаан гүйдэлд цохиулах (өрөөний таазны гэрэлд холбосон цахилгааны утсыг хувинтай усанд хийх замаар) тамхины цогоор түлэх, удаан хугацаагаар гав, дөнгөтэй байлгах (тасралтгүй 3 жилийн турш гавтай байлгасан тохиолдол бий), харуулаас хүчирхийлэх дэмжлэг авсан гэмт этгээдийн өрөөнд сэжигтнийг цуг хорьж, хүч хэрэглэн хэрэг хүлээлгэх, өмгөөлөгч, гэр бүлийн хүмүүсээс зайтай байлгах зорилгоор газар зүйн хувьд алслагдмал орших цагдан хорих байранд сэжигтнийг хорих зэрэг орно. Хоригдогчийн аюулгүй байдлыг хангах явдлыг (дээрх 20 дугаар хэсэг) тухайлбал өмгөөлөгч, гэр бүлийн гишүүдэд мэдэгдэх зэргийг удаа дараа үл хайхрах явдал гарсаар байна.

Мөрдөн байцаалтыг дутмаг явуулах болон ял шийтгэлгүй үлдэх байдал

39.Тусгай илтгэгчийн үзэж байгаагаар ял шийтгэлгүй үлдэх байдал нь эрүүдэн шүүх, хүнлэг хэрцгий байдлаар харьцах явдал оршиж байгаагийн гол шалтгаан бөгөөд тодорхой чиглэсэн үр дүнтэй арга хэмжээ авахгүй бол цаашид Монголд ял шийтгэлгүй үлдэх хэв маягийг улам даамжруулах болно. Эрүүгийн хуульд эрүү шүүлтийн нэр томъёог конвенцтэй нийцүүлэн тодорхойлоогүй, гомдлыг хүлээн авч мөрдөн шалгах ядмаг тогтолцоо оршиж байгаа нь гэмт этгээдүүдийг халхавчилж байна. Хэдийгээр ийм тодорхойлолт байхгүй ч гэсэн уг зүйл заалтаар одоо болтол хууль сахиулах байгууллагын нэг ч ажилтанд прокуророос ял тулгаж шийтгээгүй байгаа нь гэм буруугаас зайлсхийж байгааг тодорхой харуулж байна.

40.Тусгай илтгэгч хохирогч, хууль сахиулах байгууллагын албан хаагчид, прокурор, өмгөөлөгч, шүүхийн байгууллагын хүмүүстэй уулзаж ярилцаж байхад эрүү шүүлтийг хориглох явдалтай холбоотой олон улсын стандартын талаарх ойлголт, сурталчилгаа дутмаг болох нь ажиглагдаж байсан. Хүний эрхийн үндэсний комиссоос санаачлан явуулсан олон нийтийн нээлттэй хяналт шалгалтаас өөр засгийн газрын зүгээс Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцийн талаарх сурталчилгааг олон нийт, хууль хяналтын байгууллага, хуулийн мэргэжилтэн, шүүхийн албан хаагчдын дунд явуулаагүй байна. Цагдаагийн академийн сургалтын хөтөлбөрт хүний эрхийн сэдвээр 2 өдрийн хичээл оруулахаар тохиролцсон боловч одоогийн байгаа бие бүрэлдэхүүний дөрөвний гурав нь хүний эрхийн тухай сургалтад хамрагдаагүй тухай мэдээ байна.

41.Одоогийн хүчин төгөлдөр мөрдөж байгаа хуульд хохирогч гомдол гаргаж шийдвэрлүүлэх талаар заалт байгаа бөгөөд энэ нь практикт хэрэгжихгүй байна.

Хэдийгээр Прокурорын байгууллагын дэргэд Мөрдөн байцаах албыг байгуулан ажиллуулж байгаа боловч энэ байгууллага нь өөрийн үйл ажиллагааг үр дүнтэй явуулах чадавхгүй байна. Тусгай илтгэгч 2005 оны 6 дугаар сарын 6-ны өдөр Мөрдөн байцаах албаны дарга Б.Галдаатай уулзаж ярилцсан бөгөөд тэрээр үйл ажиллагаа дутагдалтай явагдаж байгаа тухай дурдсан байна. Тухайлбал ажлын байр дутмаг, тоног төхөөрөмж хангалтгүй, байгууллагын 24 ажилтны 80 хувь нь дөнгөж сургууль төгссөн мөрдөн шалгах туршлагагүй хүмүүс байна. Цаашилбал Мөрдөн байцаах алба нь хэргийг зөвхөн прокуророос шилжүүлсэн тохиолдолд шалгаж байгаа бөгөөд өөрсдөө санаачлан мөрдөн байцаах ажиллагаа явуулах боломжгүй юм. Тусгай илтгэгч гаргасан гомдлыг нь барагдуулна гэдэгт итгэл муутай байдаг болохоор хохирогч хариу өшөө авалтаас эмээж гомдол бараг гаргадаггүй болохыг ажигласан байна.

42.Дээр дурдсан зүйлүүдээс харахад эрүүдэн шүүгдэж, хүнлэг бусаар хандах явдалд өртсөн хохирогчийг хамгаалсан эрх зүйн хамгаалалт түүнчлэн хохирлыг нөхөн олгох болон сэтгэл зүйн хохирлыг нөхөн сэргээх байдал хангалтгүй, үр дүнгүй байна.

III. ХОРИХ БАЙРНЫ НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ

43.Тусгай илтгэгч жирийн дэглэмтэй 421 дүгээр хорих анги (Амгалан), чанга дэглэмтэй хорих 413 дугаар хорих анги (Зүүнхараа) -ийн байранд очиход нөхцөл байдал нь олон улсын стандартад ерөнхийдөө нийцсэн байлаа. Эдгээр анги нь нээлттэй, нийтийн байрны хэлбэртэй байртай байсан бөгөөд харьцангуй сайн зохион байгуулагдсан байсан бөгөөд тусгай илтгэгч тэнд хүнлэг бусаар харьцсан тухай аливаа гомдол, мэдээллийг ял эдэлж байгаа хоригдлуудаас хүлээн аваагүй байна.

44.Улаанбаатар хот дахь цагдаагийн саатуулах байранд очсон өдөр 97 хүн хүлээн авах багтаамжтай байранд 7-30 хоног баривчлах ялтай 217 хүн байсан бөгөөд 72 цаг саатуулах байранд 48 хүн байлаа. Хоригдож байгаа хүмүүсийн тапаас илүү хувийг газар унтуулж байлаа. Төвийн дарга Б.Очирбатын ярьж байснаар 8x6 м хэмжээтэй уулзалтын нэг өрөөг 100 гаруй хүнд унтуулах газар болгон хэрэглэж байлаа. Оройн цагаар унтах дэвсгэр хөнжлийг өгдөг бөгөөд өрөө нь хүйтэн, халаалт байхгүй байсан. 8-10 хүн хүлээн авах багтаамжтай 8 камер байсан бөгөөд тэдгээрийн нэг нь эмэгтэйчүүдийн камер байсан юм. Бие засах суултуур, угаалтуур зэрэг нь муу нөхцөлтэй байсан хэдий ч байр нь харьцангуй цэвэрхэн байлаа. Хүнлэг бусаар харьцсан тухай мэдээлэл байхгүй байсан боловч ихэнх нь хэт их хүнтэй ялангуяа унтах болоцоо муу, оройн 7-11 цагийн хооронд задгай талбайд чимээгүй байхаас өөр ямар ч хийх ажилгүй нэг л хэвийн өдрийн хуваарьтай байна гэсэн гомдол гарчээ.

45.461 дүгээр Цагдан хорих анги (Ганц худаг), Цагдан хорих байр (Зуунмод)-д тусгай илтгэгч камерт хоригдож байгаа хүмүүсийн тоо хэт их байгаад сэтгэл зовниж байгаан дээр сэжигтэн яллагдагчийг цуг хорьж байгаа нь конвенцийн 10.2 (а)-г зөрчиж байна.

46.Гэхдээ тусгай илтгэгчийн хамгийн их сэтгэл зовниж байгаа асуудал бол 405 дугаар хорих анги дахь гяндан (Тахир соёот), Цагдан хорих байранд тухайлбал Ганц худаг, Зуунмодод цаазаар авах ялыг гүйцэтгэхийг хүлээж байгаа ялтны нөхцөл байдал юм.

Урт хугацааны хорих ялтай хоригдлуудад зориулсан онцгой дэглэм

47.Тусгай илтгэгч 405 дугаар хорих ангид 2005 оны 6 дугаар сарын 8-ны өдөр очсон байна. Энэ нь тус улс дахь ялтныг зөвхөн камерт нь байлгах зориулалт бүхий байр юм. Очсон өдрийн байдлаар 64 ялтан байсан бөгөөд тэдгээрийн 55 нь 2-5 жилийн хорих ялтай байсан бөгөөд 9 нь 30 жилийн хорих ялыг ганцаарчилсан байдалд эдэлж байна. Тэдгээр нь урьд нь цаазаар авах ялаар шийтгэгдсэн хүмүүс байлаа. Ганцаарчлан хоригдож байгаа ялтнууд хоёр давхарын залгаа 9 камерт байсан. Камер тус бүр нь бие засах суултуур, угаалтуур, нэг ор, шалтай бэхэлсэн жижиг ширээ, радиатор, таазан дээр нээлтэй 30см x 2м хэмжээтэй цонх бүхий 3x3 талбайтай. Камер бүр нь хаалга болон төмөр сараалжин хаалгатай. Ялтнуудыг дээд тал нь долоон хоногт 2 удаа нэг цагаар гаргадаг ба энэ нь хүйтэн үед богинохон хандлагатай байдаг тухай өөрсдөө ярьж байсан. Тэдэнд жилд 2 удаа эргэлт авахыг хүлээн зөвшөөрдөг бөгөөд эргэлт бүр нь хэдхэн цаг үргэлжилдэг байна. Тэднийг гадагшаа гаргахдаа гарыг нь гавладаг бөгөөд эргэлтийн үед мөн гавлаж, дөнгөлдөг байна. Ялангуяа 30 жилийн хорих ялаар шийтгэгдсэн эдгээр хүмүүсийг 24 цагийн турш камерт нь чөлөөт цаг өнгөрөөх, боловсрол олох зэрэг сургалт хүмүүжлийн ажиллагаа явуулахгүйгээр хорьдог байна. Камер тус бүрийн гадна талд суурилуулсан 9 телевизорыг оройн 6-11 цагийн хооронд үзүүлдэг байна. Тэд унших материал авч болно. Тусгай илтгэгч ганцаарлан хоригдож байгаа 9 ялтантай уулзаж ярилцсан бөгөөд цуглуулсан мэдээлэл нь ялтнуудын ярьж байгаатай нийцэж байсан юм. Тэнд хөлөндөө шаардлагатай эмчилгээ авч чадаагүй учраас ирснээсээ хойш

тэргэнцэртэй байгаа нэг хүнээс өөр яаралтай эмнэлгийн тусламж авах гомдолтой хүн байсангүй. Хэдийгээр өмнө нь зоддог байсан тухай ноцтой мэдээлэл тусгай илтгэгчид хэд хэд ирж байсан боловч харуул хамгаалалтын хүмүүсийн хүнлэг бусаар харьцаж байгаа тухай мэдээлэл байхгүй байсан. Очих үед хийх ажилгүй хоригдож байгаа хүмүүс илт гутрангуй, цөхөрсөн, амиа хорлох бодол төрдөг тухайгаа илэрхийлж байсан, зарим нь ингэж тусгаарлагдмал байснаас цаазаар авах ялаар шийтгүүлсэн нь дээр гэж ярьж байлаа.

48. Тусгай илтгэгчийн үзэж байгаагаар тусгаарлан хорих онцгой дэглэмийн талаарх ойлголт (бодлого) нь ялтныг засан хүмүүжүүлэх, дахин нийгэмшүүлэхэд чиглэсэн конвенцийн 10 дугаар зүйлийн 3 дугаар хэсэгтэй зөрчилдөж байна. Тэдэнд ногдуулж буй ял шийтгэл нь тодорхой хугацаагаар хязгаарлагддаг бөгөөд тэдгээрийг хожим суллагдахад засан хүмүүжүүлэх, дахин нийгэмшихтэй холбоотой асуудлыг авч үзээгүй байна. Ялтныг байнга тусгаар байлгах нь аюулгүй байдлын шалтгаантай гэж санагдахгүйгээр үл барам байгаа фактыг авч үзэхэд тусгаарлахын зорилго нь нэмэлт ял шийтгэл ногдуулж, хүнд зовлон шаналалд хүргэх шалтгаан болж байгаа нь харагдаж байна. Иймд тусгай илтгэгч энэ дэглэм нь эрүүдэн шүүх бус ч “Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенц”-ийн 1 дүгээр зүйлд заасан хэрцгий, хүнлэг бусаар харьцах явдал гэж дүгнэн үзэж байна.

49. Гянданд хоригдож байгаа ялтнуудтай холбогдуулан тусгай илтгэгч Иргэний болон улсын төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын 10 дугаар зүйлийг хангахаар авсан арга хэмжээ, түүнчлэн олон улсын стандарт тухайлбал ялтанд үзүүлэх наад захын стандарт хэм хэмжээний талаар мэдээлэл хүссэн юм. 2005 оны 9 дүгээр сарын 22-ны өдрийн албан захидалдаа Засгийн газар 2005 оны 8 дугаар сарын байдлаар Хорих 405 дугаар ангид 69 ялтан ял эдэлж байгаа бөгөөд тэдгээрийн 9 нь 30 жилийн хорих ялтай, бусад нь 3-5 жилийн хорих ялтай байгаа тухай мэдэгджээ. Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2002 оны 9 дүгээр сарын 20-ны өдрийн 215 тоот тушаалаар баталсан Хорих ангийн дотоод журмын дагуу эдгээр 9 ялтан байгалийн гэрэлтэй 9м² талбай бүхий тусгаарласан өрөөнд байрлаж байна. Ялтнуудад шүд, нүд, зүрх судасны болон бусад төрлийн эмчийн үзлэг хийх зэргээр эмнэлгийн үйлчилгээ үзүүлдэг. Мөн төрийн бус байгууллагуудын туслалцаатайгаар сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлдэг. Тухайлбал урт хугацааны хорих ялтай ялтанд төрийн бус байгууллагын дэмжлэгтэйгээр сар бүр 20 ам.долларын тэтгэмж олгож Монголын хорих байгууллагын нийгэмлэг (ТББ)-ын дэмжлэгтэйгээр англи, франц хэлийн сургалтыг бас зохион байгуулдаг. Хорих байрны үйл ажиллагааг хорих байрны дотоод журмын дагуу зохион байгуулж, ялтнаас гаргасан өргөдөл, гомдлыг холбогдох байгуулагад шилжүүлж шийдвэрлүүлдэг. Ялтныг өрөөнд нь гавладаггүй боловч гэр бүлийн хүмүүстэй нь уулзуулах болон салхинд гаргах үедээ Хорих байрны дотоод журмын дагуу гавладаг.

Цаазаар авах ялаар шийтгэгдсэн ялтан

50. Тусгай илтгэгч Монгол Улс дахь цаазаар авах ялыг тойрсон бүх нөхцөл байдал ялангуяа төрийн нууц гэж үзэж байгаа явдалд гүнээ сэтгэл зовниж байна. Ялыг гүйцэтгэх тоо нэмэгдэж байгаа гэсэн мэдээлэл байгаа бөгөөд одоогийн байдлаар жилд 20-30 орчим хүн байгаа гэхдээ энэ нь албан бус статистик мэдээ юм. Ерөнхийлөгч, прокурор, шүүхийн дээд албан тушаалын хүмүүст удаа дараа хүсэлт гаргасан боловч Тусгай илтгэгчид цаазаар авах ялаар шийтгэгдсэн, уучлагдсан, гүйцэтгэгдсэн хүмүүсийн тоо, нэр, албан ёсны мэдээлэл болон гүйцэтгэх цаг хугацаа, газрын талаарх мэдээллийг өгөөгүй юм. Цаазаар авах ялаар шийтгэгдсэн хүний гэр бүлийн нэг гишүүнийг ялтантай нэг удаа уулзахыг зөвшөөрдөг ч гэр бүлийнхэнд нь ялыг гүйцэтгэх огноо, газрыг мэдэгддэггүй бөгөөд гүйцэтгэгдсэн цогцсыг оршуулахаар хүлээн авдаггүй байна. Ляшкевичийн Беларусын эсрэг хэрэгт Хүний эрхийн хороо “ялыг гүйцэтгэх огноог тойрсон бүхий л нууцлал, оршуулах газар, цогцсыг оршуулахаар өгөхөөс татгалзаж гэр

бүлийн гишүүдийг санаатайгаар тодорхой бус байдалд үлдээн, сэтгэл зүйн дарамтад оруулах замаар айлган сүрдүүлж, шийтгэхэд хүргэж байгаа нь (гэр бүлийн гишүүдэд) хүнлэг бусаар хандаж байна” энэ нь конвенцийн 7 дугаар зүйлийг зөрчиж байна гэж үзжээ. Тусгай илтгэгчийн зүгээс Монгол Улсад мөн ийм үнэлгээг өгч байна.

51.Тусгай илтгэгч цаазаар авах ялаар шийтгэгдсэн хүмүүсийг тусгаарлан, байнгын гав, дөнгөтэйгээр цагдан хорих байранд хорих, хангалттай хоол хүнс өгөхгүй байгаа тухай ноцтой мэдээллийг хүлээн авсан юм. Цаашилбал тэрээр Ганц худаг, Зуунмод дахь Цагдан хорих байранд цаазаар авах ялаар шийтгэгдсэн хоригдож байгаа хүмүүстэй тухайлбал Ганц худаг, Зуунмодын цагдан хорих байранд тус тусдаа хоригдож байгаа Баяржав, Сэдэдийн Батаа нарын талаар тодорхой, нарийвчилсан мэдээллийг олж авсан юм (хэргүүдийг хавсаргасан). Цагдан хорих бүх байруудад саадгүй нэвтрэн орох бүрэн эрхийг Засгийн газраас авсан боловч Ганц хутаг, Зуунмодын Цагдан хорих ангийн дарга Сугаржав, Очирбат нар тусгай илтгэгчийн мэдээлэл цуглуулах бүрэн эрхийг илт зөрчиж, хоригдож байгаа хүмүүсийг эрүүдэн шүүх, хэрцгий хүнлэг бусаар харьцсан тухай мэдээллийг шалгах явдалд санаатайгаар саад учруулсан юм. Тэд тусгай илтгэгчийг 2005 оны 6 дугаар сарын 8-9 өдөр очиход цагдан хорих байрны бүртгэлтэй танилцах, хүмүүстэй нь уулзуулахаас татгалзсан.

52.Үүний дараа тусгай илтгэгч Засгийн газраас сүүлийн гурван жилийн хугацаанд цаазаар авах ялаар шийтгэгдсэн, давж заалдаад шийдвэр хэвээр батлагдан ял гүйцэтгэхийг хүлээж байгаа хүмүүс, өршөөгдсөн хүмүүс, эдгээр ялтнуудын байрлаж байгаа нарийвчилсан байрлал, болон гүйцэтгэгдсэн хүмүүс, тэдгээрийг хаана оршуулсан талаарх мэдээллийг хүссэн юм. Тусгай илтгэгч цааш нь цаазаар авах ялаар шийтгэгдсэн хүмүүсийн хоригдож байгаа байрны нөхцөл байдлын талаар мэдээлэл өгөхийг хүссэн. Цаашилбал Ганц хутаг, Зуунмодын Цагдан хорих байрны дарга нараас хамтран ажиллахаас татгалзсан талаар тайлбар өгөхийг хүссэн юм. Бичиж байх хугацаанд Засгийн газрын зүгээс аливаа мэдээлэл ирүүлээгүй байна.

53.Засгийн газраас хамтран ажиллах явдал дутагдалтай байсан болохоор тусгай илтгэгч гэр бүлийн гишүүд болон төрийн бус байгууллагуудын өгсөн нотлогдсон мэдээлэл дээр тулгуурлан дүгнэлтийг хийсэн болно. Цаазаар авах ялаар шийтгэгдсэн ялтан хэт тусгаарлагдсан байдалд хоригдож, байнга гав, дөнгөтэй хоригдож, хангалттай хоол хүнсээр хангагдахгүй байгаа факт нь нэмэлт ял шийтгэл болж энэ нь “Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенц”-ийн 1 дүгээр зүйлийг заасан эрүү шүүлт гэж үзэж болохоор байна.

54.Цаашилбал тусгай илтгэгчийн уулзсан цаазаар авах ялаар шийтгэгдсэн хүмүүсийн нэг болох Сэдэдийн Батаагийн хэргээр (хавсралтыг үз) нөхцөл байдлын хахир хатуу байдлыг тодорхой харуулж байна. Тэрээр дараа нь эрүү шүүлтээс болж нас барсан гэж тусгай илтгэгч дүгнэсэн.

I. Дүгнэлт, зөвлөмж

55. Тусгай илтгэгч Засгийн газар сүүлийн жилүүдэд хүний эрхийн талаарх олон улсын стандартад Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хуулийг нийцүүлэхээр нэмэлт өөрчлөлт оруулан тодорхой арга хэмжээ авсан болохыг тэмдэглэж байна. Гэхдээ эдгээр заалтаас үл хамааран гэмт хэргийн сэжигтнүүдийг эрүүдэн шүүх, тэдэнтэй хүнлэг бусаар харьцах явдал байнга гарч, үйлдэгчид шийтгэл хүлээлгэхгүй байх, түүний хохирогчдыг хамгаалах хууль эрх зүйн хамгаалалт, нөхөн олговор төлөх, нөхөн сэргээх зохистой үр нөлөө бүхий тогтолцоо практикт үгүйлэгдэж байна гэсэн дүгнэлтийг тусгай илтгэгч гаргаж байна.

Иймд Тусгай илтгэгч Монгол Улсын Засгийн газарт дараах зүйлийг зөвлөмж болгож байна. Үүнд:

a) Өндөр албан тушаалын хүмүүс ялангуяа хууль сахиулах үйл ажиллагаа явуулдаг албан тушаалын хүмүүст шийтгэл үзүүлдэггүй хэв заншлыг эцэс болгож, төрийн албан хаагчдын үйлдсэн эрүү шүүлт болон хэрцгий хүнлэг бус харьцах явдлыг хүлээн зөвшөөрөхгүй, мөрдөн шалгадаг болохыг салаа утгагүйгээр тунхаглан зарлах;

b) Эрүү шүүлтийн гэмт хэргийг Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцийн 1 дүгээр зүйлд заасантай нийцүүлэн тодорхойлж, ял шийтгэл нь эрүүдэн шүүхийн онц хүнд хэлбэртэй дүйцсэн байх;

c) Хуулийн дагуу баривлагдсан этгээдийг мөрдөн байцаагчийн хяналтад шүүхээс цагдан хорих зөвшөөрөл авахын тулд хуульд заасан 48 цагаас хэтрэхгүй хугацаагаар саатуулан хорихгүй байх. Энэ хугацааны дараа тэдгээр хүмүүсийг өөр эрх бүхий байгууллагын хяналтад цагдан хорих байранд шилжүүлэх ёстой. Тэнд мөрдөн байцаагчтай цаашид хянаптгүй холбоо барих явдлыг зөвшөөрөхгүй байх;

d) Цагдан хорих бүртгэл хөтлөлтийг нягт хийх явдлыг хангах үүнд, баривчлах цаг хугацаа, газар, цагдаагийн ажилтны нэр, дугаар, цагдан хорих байр, цагдан хорих төвд ирэх үеийн эрүүл мэндийн байдал, гэр бүл, өмгөөлөгчтэй холбоо барих, цагдан хоригдож байгаа этгээд дээр ирсэн цаг хугацааг тэмдэглэх, цагдан хорих төвд авчрах болон шилжүүлэх үед эрүүл мэндийн шаардлагатай үзлэг хийх зэрэгт тэмдэглэл хөтлөх;

e) Өмгөөлөгчийг байлцуулалгүйгээр цагдан хорих байранд байхдаа хийсэн болон шүүхийн өмнө нотлогдоогүй хэрэгт хэрэг хүлээх явдлыг хэрэг хүлээсэн хүний эсрэг нотлох баримт болгон хүлээн авахгүй байх. Мөрдөн байцаалтын өрөөнд явуулсан байцаан шийтгэх ажиллагааны үеэр бүх хүмүүсийг байлцуулан хийсэн видео болон аудио бичлэгийг давуу байдлаар авч үзэх хэрэгтэй;

f) Шүүгч, прокурорууд цагдан хорих байрнаас авчирсан хүмүүсээс тэдэнтэй хэрхэн хандаж байсан талаар тогтмол асууж байх, хариуцагчаас албан ёсны гомдол байхгүй үед ч бие даасан эмнэлгийн үзлэг хийж байхыг тушаах;

d) Эрүүдэн шүүх болон хэрцгий хүнлэг бусаар харьцсан тухай бүх мэдээллийг шуурхай, няхуур шалгах хараат бус эрх бүхий этгээд мэдээлэл өгсөн хохирогчийн эсрэг хэргийг мөрдөн байцаах болон шалгах явдалтай аливаа холбоо хамааралгүй байдлаар мөрдөн шалгаж байх. Тусгай илтгэгчийн үзэж байгаагаар Хүний эрхийн үндэсний комисст энэ чиг үүргийг даалгаж болох юм;

g) Төрийн албан хаагчаас хүч хэрэглэн эрүүдэн шүүн ял хүлээлгэх явдал байгаа бөгөөд эрүүдэн шүүн хуйвалдах, нотлох баримтыг үл ойшоох явдалд оролцсон прокурор, шүүгч нарыг шүүх хуралдаан явуулах болон яллах үүргийг даруй түдгэлзүүлэх;

h) Эрүү шүүлт, хэрцгий, хүнлэг бус харьцах явдалд өртөж хохирсон хохирогчид бодиттой нөхөн олговор болон шаардлагатай эмчилгээ, нөхөн сэргээлтийг авах нөхцөл бүрдүүлэх;

i) Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцийн 22 дугаар зүйлтэй нийцүүлэн Эрүүдэн шүүхийн эсрэг хороо конвенцийн заалтыг зөрчснөөс хохирсон хохирогч этгээдээс гаргасан захидал харилцааг хүлээн авч хянан үзэх эрхийг хүлээн зөвшөөрсөн тунхаглалыг гаргах;

к) Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хуульд шүүх хурлаар хэрэг нь орох гэж байгаа этгээдийг ялангуяа хүнд биш хэрэг, насанд хүрээгүй этгээдийн үйлдсэн хэрэг, хүндэвтэр гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг цагдан хорих байранд хорьдог нийтлэг журмыг хэрэглэхгүй байж, цагдан хорихгүй батлан даалтад гаргах зэрэг таслан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэглэх явдлыг нэмэгдүүлэх байдлыг хангах

талаар нэмэлт өөрчлөлт оруулах. Цаашилбал урьдчилан хорих байранд хорих хамгийн дээд талын хугацааг ялангуяа 18 насанд хүрээгүй этгээдэд хэрэглэж байгаа хугацааг багасгах, урьдчилан хорих хугацааг хамгийн эцсийн арга хэмжээ болгож, хамгийн богино хугацаагаар шүүгч авч байх;

l) Удаан хугацаагаар хорих ялаар шийтгэгдсэн ялтанд хэрэглэж байгаа одоогийн онцгой дэглэмийг эцэс болгож, эрх чөлөөгөө хасуулсан бүх этгээдийг Хоригдлуудтай харьцах наад захын жишиг дүрэм, Иргэний болон улсын төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын 10 дугаар зүйлд заасан засан хүмүүжүүлэн, дахин нийгэмшүүлэх зорилготой нийцүүлэн хорьж байх явдлыг хангах;

Цаазаар авах ялаар шийтгэгдсэн ялтныг Хоригдлуудтай харьцах наад захын жишиг дүрмийн дагуу хорьж, ялангуяа цагдан хорих байранд байх үед нь гавлаж дөнгөлөхгүй байх;

m) Цаазаар авах ялыг халах үүднээс цаазаар авах ялыг түр хойшлуулан оногдуулж байх болон Засгийн газар Иргэний болон улсын төрийн эрхийн тухай пактын хоёр дахь нэмэлт протоколыг соёрхон батлах хэрэгтэй;

n) Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцийн нэмэлт протоколыг соёрхон баталж, хараат бус хяналт шинжилгээний механизмыг бүрдүүлж, эрх чөлөөгөө хасуулсан хүмүүс байдаг улсын хэмжээнд байгаа бүх газруудад очиж үзэж байх. Тусгай илтгэгчийн үзэж байгаагаар энэ механизм нь Хүний эрхийн үндэсний комиссын хүрээнд байж болох юм;

o) Хууль сахиулах байгууллагад шинээр ажилд орж байгаа хүмүүс хүний эрхийн боловсролтой холбогдолтой эрчимжүүлсэн, нарийвчилсан сургалтын хөтөлбөрт хамрагдсан байх бөгөөд сургалтад мөрдөн байцаах арга техник, цагдаагийн тоног төхөөрөмжийг зохих журмаар хэрэглэх зэргийг оруулж одоогийн офицерүүдийг үргэлжлүүлэн сургалтад хамруулах;

p) Системчилсэн сургалтын хөтөлбөр, олон нийтийн мэдээлэл сурталчилгааг нэмэгдүүлэх компани ажлыг олон нийт, хууль сахиулах байгууллагын албан хаагчид, хуульч мэргэжилтнүүд болон шүүхийн ажилтнуудад зориулан Эрүүдэн шүүхийн эсрэг Конвенцийн зарчмуудаар зохион байгуулах;

56. Тусгай илтгэгч Засгийн газрыг олон улсын холбогдох байгууллага тухайлбал НҮБ-ын Хүний эрхийн Дээд комиссариатын газраас дээр дурдсан зөвлөмжүүдийн талаар цаашид авах арга хэмжээнд туслалцаа дэмжлэг хүсэхийг тус тус зөвлөж байна.

Тодорхой хэргүүд

Шалгалтын явцад дараах хүмүүстэй уулзаж ярилцсан бөгөөд тэдгээрийн гомдлыг 2005 оны долдугаар сарын 20-н болон наймдугаар сарын 2-ны өдрийн Засгийн газарт хандсан захидлаар хүргүүлсэн билээ. ЗГ 2005 оны есдүгээр сарын 22-ны захидлаараа тэдгээр захианд хариу ирүүлсэн болно.

1. Энхбатын Дамиран 44 настай (өмнөх гомдол хариу ирээгүй E/CN/4/2004/56/add 1021-р хэсэг). 2003 оны тавдугаар сарын 15-ны орчимд Францад цагаачлахаар очоод байсан Энхбатын Дамиранг Парисийн нэгэн рестораны өмнө ТЕГ-ын хэсэг ажилтан барьж зодоод элчингийн машинд суулган Бельги дэх элчин сайдын яамаар дамжуулан улмаар Герман улсын ЭСЯ-ны байранд хүргэсэн байна. ЭСЯ-нд нэг хонуулахдаа ТЕГ-ын ажилтнууд түүнийг эрүүдэн шүүсэн бөгөөд маргааш нь дугуйт тэргэнд суулган МИАТ-ийн онгоцоор тавдугаар сарын 18-ны өдөр УБ руу авч одсон байна. Монгол Улсын хилээр нэвтрэн орсон тэмдэглэгээ хийгдээгүй бөгөөд хотын гаднах нууц байранд хорьжээ. Ардчиллын удирдагч тухайн үедээ дэд бүтцийн сайд асан С.Зоригийн аллагад ял тулган эрүүдсэн хэдий ч хэрэг хүлээгээгүй байна. Тавдугаар сарын 24-нд түүнийг ТЕГ-ын мэдээлэгч гэж бүртгээд мөн сарын 25-нд хилээр нэвтэрсэн мэтээр бүртгэжээ. Олон цагаар сандал дээр суух, буугаар элгэн тус газар балбах, хуурамчаар цаазаар авах зэрэг арга байдлаар тарчлааж байжээ. 2003 оны 6 дугаар сард 58 настай өмгөөлөгч Лодойсамбуугийн Санжаасүрэн нь Д.Энхбаттай уулзах үеэрээ хэрхэн хулгайлсан, тарчлааж байсан талаар ярилцлага хийн 36 минутын видео бичлэгээр баримтжуулж чаджээ. Үүнийгээ есдүгээр сарын 27-нд Монголын 25 дугаар телевизийн сувгаар цацсан байна. Энэ нь хуучин тагнуулын ажилтан Лодойсамбуугийн Санжаасүрэнгийн эсрэг (эрүүгийн хуулийн 87/1)-ийн дагуу төрийн нууц задруулсан гэх хэргийг үүсгэх үндэслэл болжээ. 2004 оны 11 дүгээр сард уг хэргээр 18 сар хорих ял хүлээж Амгалан дахь 421 дүгээр жирийн дэглэмтэй хориход ялаа эдэлсэн байна. Тусгай илтгэгч 2005 оны 6 дугаар сарын 7-нд зүрхний хүнд өвчтэйгээр эмчлүүлж байхад нь түүнтэй очиж уулзсан болно. Түүний мэдүүлж байгаагаар эмнэлгийн тусламж аваагүйгээс гадна тодорхой эм тариаг авч байгаагүй гэнэ. 2005 оны 6 дугаар сарын 7-нд Зүүн хараагийн 413 дугаар чанга дэглэмтэй хориход төрийн нууц задруулсан хэрэгт 3 жилийн ял эдэлж буй Д.Энхбаттай уулзсан. Хүний амийг санаатайгаар хороосон хэргийг угаас худал байсан тул хэрэгсэхгүй болгожээ. Уулзалтын үеэр хөндлөнгийн эмчийн үзлэгт оруулахад амьсгал нь хүнд, шээс нь цустай, чичрэх зэрэг шинж тэмдэг нь биеийн байдал тааруухан болохыг илтгэж байна. Иймд яаралтай эмнэлгийн тусламж шаардлагатай байна. Зайсан дахь хорих эмнэлэгт шилжсэн хэдий ч дорвитой эмчилгээ авалгүй эрс муудаж буй эрүүл мэндийн байдлыг эс харгалзан буцаасан байв. Д.Энхбатыг тарчлаан зовоож эрүүдэн шүүсэн гэх гомдлыг хариу ирүүлэхийг илтгэгч шаардаж байна. Энэхүү 2 хоригдол хоёулаа Ерөнхийлөгчид өршөөл хүсэн хандсан бөгөөд Тусгай илтгэгч тэдгээрийн эрүүл мэндийн байдлыг харгалзан үзэж хүнлэг хандах үүднээс өршөөл үзүүлэхийг Ерөнхийлөгчөөс хүсжээ. Үүний гадна төрийн нууц задруулсан гэх ял нь олон улсын хүний эрхийн талаарх хуулийг зөрчиж байна гэж үзэв. Өмгөөлөгчийн хувьд Л.Санжаасүрэн нь ТЕГ-аас тарчлаасан талаар ултай баримт цуглуулах улмаар уг мэдээллийг олон нийтэд хүргэх эрхтэй байсан гэж үзэж байна.

2. 2005 оны 9 дүгээр сарын 2-нд ирүүлсэн хариунд Дамирангийн Энхбат нь хоригдож байх хугацаандаа зохих эмчилгээг авч байсан гэж Засгийн газар мэдэгдэж байна. Өнгөрсөн хугацаанд хорихын эмнэлэгт 8-н удаа мөн бусад 1, 2, 3 дугаар эмнэлэгүүдийн мэргэжлийн тасагт эмчлүүлж хууль, дүрмийн дагуу хандаж байсан гэжээ. Гэвч тусгай илтгэгчийн үзэж байгаагаар Энхбатыг олон улсын эрх зүйг ноцтойгоор зөрчиж шийтгэсэн тул нэн даруй суллах шаардлагатай гэж үзэж байна. Нөгөө талаас эрүү шүүлтийг хийсэн этгээдүүдийн эсрэг шүүх ажиллагааг эхлүүлэх хэрэгтэй.

3. Чингэлтэй дүүргийн шүүх нь Лодойсамбуугийн Санжаасүрэнг 18 сараар хорих ялаар шийтгэсэн тул 421 дүгээр жирийн дэглэмтэй хориход ялаа эдэлж байна хэмээн ЗГ мэдэгдэв. Хагас ялыг эдэлсний дараа 2005 оны 8 дугаар сарын 9-нд Баянзүрх дүүргийн шүүхээс урьдчилан магадлангаар түүнийг сулласан байна. 9 сар ял эдлэхдээ хорихын төв эмнэлэгт 72 өдрийг өнгөрөөсөн байна. Зүрхний эмчилгээг 3 дугаар эмнэлэгт хийлгэсэн юм байна. Урьдчилан магадлангаар сулласан явдлыг Тусгай илтгэгч сайшаагаад өмгөөлөгчийнх нь хувьд бүрэн цагаатгахыг хүсч байна.

4. Мөнхбаатарын Баатар нь 35 настай. 2005 оны 5 дугаар сарын 17-нд ойролцоогоор 11 цагийн орчимд хүний амийг санаатайгаар хөнөөсөн хэрэгт сэжиглэгдэн Ганц худгийн 461 дүгээр урьдчилан хориход Баянзүрх дүүргийн шүүх, прокурорын зөвшөөрөлтэйгээр баривчилсан байна. Ганц худагт ирэх үеийн эрүүл мэндийн үзлэгээр ямар нэгэн гаж зүйл тэмдэглэгдээгүй. 5 дугаар сарын 20 ны 11 цаг 50 минутад мөрдөгч Бүрхүү Баатарын эгч рүү утасдаж дүүгээ ирж авахыг хүссэн байна. Авахаар ирэхэд Баатар нь ихээр зодуулж цус нөжтэйгээ холилдсон байжээ. Тэр даруй шүүх эмнэлэгт хүргэгдэн зураг авч эрүү шүүлтийг баримтжуулсан байна. Дэргэд нь орших эмнэлэгт тархины зураг авхуулахад тархи гэмтэлтэй нь тогтоогдож мэдрэлийн тасгийн тархи нугасны хэсэгт оройн 5 цагт хэвтсэн байна. Баатар 5 дугаар сарын 29-нд эмнэлэгт нас барсан.

Тусгай илтгэгч баримт материал, тархины гэрэл зурагтай танилцжээ. 6 дугаар сарын 7-нд Ганц худагт очих үеэр түүний дарга Сугаржав хамтран ажиллахаас татгалзсан юм.

Гэсэн хэдий ч тусгай илтгэгч хорихын бүртгэлтэй танилцаж чадсан бөгөөд Баатарын гэр бүлийнхэнтэй 6 дугаар сарын 9-нд уулзаж амжсан байна. Хангалттай нотлох баримтын хүрээнд шалгалт хийсний үр дүнд тусгай илтгэгч Баатарыг эрүүдэн шүүсээр (түүний мөрдөнд очихоос хэд хоногийн өмнө) амь насыг нь хөнөөсөн байна гэсэн дүгнэлт хийжээ. Иймд уг хэргийг шүүн буруутаныг шийтгэх талаар авч хэрэгжүүлсэн мэдээллээ ирүүлэхийг шаардаж байна.

5. 2005 оны 9 дүгээр сарын 22-нд илгээсэн захидалдаа Зүүн Хараагийн 461 дүгээр хорих ангийн ажилтанг баривчилж, эрүүгийн хэрэг үүсгэсэн гэж мэдэгдсэн.

6. 41 настай Батжаргалан Баярбат нь 2001 онд үйлдсэн хэд хэдэн хүн амины хэрэгт 30 жилийн ялаа Тахир соёотын 405 дугаар гянданд одоо эдэлж байна. 405 дугаар ангид шилжиж ирэхээс өмнө Ганц худгийн урьдчилан хорих газарт 3 жил хоригдсон бөгөөд эрүүдэн шүүсний улмаас гэм буруугаа хилсээр хүлээсэн гэж гомдоллосон. 3 жилийн турш гав дөнгөтэй байж тамхины цогоор түлүүлж талхаар зодуулж, бусад хоригдогч нартаа дээрэлхүүлж байжээ. Идэж ууж чадахгүй байсан тул 56 кг-аар турсан гэнэ. 2005 оны 6 дугаар сарын 8-нд очиж ярилцах үедээ хөндлөнгийн эмчийг авч очиж шалгуулахад бугуй шагайн тус газар мөн бүх биеийн эргэн тойронд шарх сорви болсон нь түүний мэдүүлэгтэй тохирч байна. Ихээхэн жин алдсан болох нь илт байв. Тусгай илтгэгч эрүүдэн шүүсэн талаар мөрдөн шалгах ажиллагаа эхлүүлэхийг шаардсан. Түүнээс гадна ял нь эрүүдэн шүүх замаар хилсээр гэм буруугаа хүлээсэн гэх нотолгоон дээр үндэслэсэн тул ЭШЭК-ийн 15 дугаар зүйлд харшилж байгаа тул дахин шүүхээр хэргийг авч үзэх эсвэл суллах шаардлагатай.

7. Засгийн газрын мэдэгдэлд түүнийг төв хорих эмнэлэгт эмчилгээнд хамруулсан гээд ялаа эдэлснээс хойш жин алдаагүй одоогоор 59 кг бөгөөд эрүүл мэндийн байдал хэвийн гэж байв. Түүний Дээд Шүүх, УЕПГ-т гаргасан өргөдлийг зохих газар шилжүүлсэн гэжээ. Гэвч Тусгай илтгэгчийн үзэж байгаагаар гэм буруутайг нотлохдоо тарчлаан зовоосон тул уг хэргийг дахин шүүх эсвэл Баярбатыг суллаж, нөхөн олговор өгөх ёстой гэж үзэж байна.

8. Жирийн дэглэмтэй 405 дугаар хорих ангид хоригдож байгаа Ганбаатар нь 2003 онд анх ирэхэд жагсаалд оройтсон хэмээн толгой руугаа бороохойдуулах тохиолдол гарч байсан бөгөөд үүнийг гол

төлөв Цэндрагчаа, Бат-Эрдэнэ нар үйлдэж байжээ. Нэг удаа торонд гавлуулан зодуулсны дараа шөнөжин гавтайгаа хонож байжээ. 2005 оны 6 дугаар сарын 7-нд тусгай илтгэгчтэй ярилцах үеэр хамгийн сүүлд 5 дугаар сарын 27-нд зодуулахдаа сандалтай гавлагдан бороохойдуулсан гэж байв. Хөндлөнгийн эмчийн шалгалтаар нүүр толгойн тус газар хөхрөлт байсан тул түүний мэдүүлэг үнэн зөв болохыг нотолж байна. Ганбаатарын хэлж байгаагаар гомдол саналыг эс тоодог гэнэ. Ерөнхийдөө хоригдлуудыг хянагч нар зодох нь хэвийн үзэгдэл болжээ. Тэд шалгагчийг тоогоогүй шоронгийн дүрэм зөрчсөн, ажил хийхдээ цонхоор гөлөрсөн зэрэг үл ялих шалтгаанаар зоддог гэсэн байна. Шалгагч нарын хоол хийгээд амт нь таалагдахгүй шалтгаанаар зодуулсан тохиолдол гарчээ. Хоригдлууд эмчид хэлдэггүй бөгөөд үүний шалтгаан нь эмч, шалгагч нарт хэлсэнээр улам их зодуулах болдог юм байна. Зүй бус харьцааны талаар тусгай илтгэгч мэдээлэл хүссэн боловч хариу ирээгүй байна.

9.Сэдэдийн Батаа 37 настай. 2005 оны 6 дугаар сарын 9-нд уулзахыг хүссэн боловч Зуунмод дахь урьдчилан хорих газрын дарга Очирбат олгосон эрх мэдлийг хөсөрдүүлэн уулзуулаагүй билээ.

Цаазар авах ялаа хүлээх зуур тамлагдан зовж, 24 цаг гав гинжтэй байгаа талаар баттай эх сурвалж мэдээлж байна. 2005 оны 7 дугаар сарын 22-нд Батаа Зуунмодоос 405 дугаар ангид хүргэгдсэний дараа нас барсан байна.

Ийнхүү тарчлаан Сэдэдийн Батаагийн амийг хөнөөсний дараа 2005 оны 8 дугаар сарын 2-ны захидлаар ЗГ-ыг НҮБ-ын Суурин төлөөлөгчийн газартай хамтран ажиллаж эдгээр хэргүүдийг шалгаж үзэхийг уриалаад (бүх газарт шаардлагатай хүн материалыг шалгуулах) 15 хонгоийн дотор хариу мэдэгдэхийг шаардсан. Эхлээд Сэдэдийн Батаатай Зуунмод дахь хориход уулзуулаагүй дараах нь түүнийг тарчлааж байгаад амийг нь хөнөөсөн нотлох баримт байгаа нь тусгай илтгэгч энэ талаар ихээхэн санаа зовж байгаагаа илэрхийлж байна.

ЗГ нь хэргийг УЕПГ шалгаж байна гээд тодорхой шийд гарахаар мэдэгдэнэ гэжээ.